

Міністерство освіти і науки України
Тернопільська обласна рада,
Тернопільська обласна військова адміністрація
Управління освіти і науки Тернопільської обласної військової адміністрації
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie
Wyższa Szkoła Lingwistyczna w Częstochowie
Університет Humanitas (Сосновець, Польща)
Стамбульський фонд науки і культури (Туреччина)
Остравський університет (Чехія)

UNIVERSITY
OF OSTRAVA

**V Міжнародна науково-практична
конференція**

**ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ
В СУЧАСНОМУ СВІТІ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ
ТА ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД**

Збірник тез

**Тернопіль
11-12 травня 2023 року**

Міністерство освіти і науки України
Тернопільська обласна рада, Тернопільська обласна військова адміністрація
Управління освіти і науки Тернопільської обласної військової адміністрації
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie
Wyższa Szkoła Lingwistyczna w Częstochowie
Університет Humanitas (Сосновець, Польща)
Стамбульський фонд науки і культури (Туреччина)
Остравський університет (Чехія)

V Міжнародна науково-практична конференція

**ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ
ТА ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД**

Збірник тез

Тернопіль
11-12 травня 2023 року

УДК 13:316.752]:005.745

Ц 62

Редакційна колегія:

Морська Н. Л., Литвин Л. М., Поперечна Г. А.

Рекомендовано до друку

Вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету

ім. Володимира Гнатюка

(протокол № 10 № 146-р від 30.05.2023 року)

Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції, 11-12 травня 2023 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім. В. Гнатюка. Ред. кол.: Морська Н. Л., Литвин Л. М., Поперечна Г. А.. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В.. 2023. 434 с.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Микола БАРМАК – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка;

Анатолій ДОВГАНЬ – доктор філософських наук, професор, професор кафедри інформаційної діяльності та суспільних наук Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя;

Сергій КОЗЛОВСЬКИЙ – доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця).

Збірник містить тези доповідей за матеріалами V Міжнародної науково-практичної конференції «Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід», що відбулась 11-12 травня 2023 року на базі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Для всіх, кого цікавлять актуальні проблеми цінностей у сучасному світі.

УДК 13:316.752]:005.745

Усі матеріали подаються у авторській редакції.

Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за підбір і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей, а також за те, що матеріали не містять даних, які не підлягають відкритій публікації.

© Автори статей, 2023

© ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023

...замість передмови...

Філософія стверджує, що час – це особлива категорія...

Немає простих часів чи складних... Але бувають особливі суспільні виклики, які постають перед людиною для того, щоб вона могла викристалізувати для себе надвартісне....

На нашу долю випало випробування війною. Уже понад рік як багато горя, багато болю і незворотностей з'явилося в нашому житті. Страждання розривають нам душу, але гартують наш ДУХ!

З дня в день ми стаємо сильніші, з дня в день ми стаємо мудріші.

Ми зроджуємось в новій якості, щоб гідно тримати свій щоденний фронт.

Війна демаркувала наші цінності. Ми вчимося цінувати те, що маємо, рідних людей поряд та кожному неповторну мить життя.

Уже вп'яте проводиться наша Міжнародна науково-практична конференція

«Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід». І уже вдруге, за умов воєнного часу...

І це є виявом нашої боротьби, ствердженням нашої незламності...

Утвердженням права на розвиток української освіти, української науки...

Права бути окремішнім народом та самостійною державою!

Дякуємо нашим мужнім воїнам, нашим славним захисникам за те, що ми маємо можливість жити і працювати!

Слава Україні!

Героям Слава!

Наталія МОРСЬКА

Кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та суспільних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ:

Володимир ШЕВЧУК

*Доктор економічних наук, професор
Національної академії статистики, обліку та аудиту,
Київ, Україна
v.o.shevchuk@gmail.com*

РЯТІВНА УКРАЇНСЬКА І ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКА СВІТОГЛЯДНА КУЛЬТУРА: НОВІТНІ ЕКОНОМІКО- ФІЛОСОФСЬКІ ВІДПОВІДІ НА ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ

...З'ясування сукупності обставин виникнення і тривання російсько-української війни є задавненою проблемою. Глобальні виклики теперішньої війни закорінені в історичних глибинах попередніх часів. Переплетення екологічних, соціальних, економічних та інших обставин, внутрішніх та зовнішніх факторів, що спричинили війну, утворюють причинно-наслідкові зв'язки, розплутати які можливо завдяки новітнім підходам. Необхідна відповідна світоглядна парадигма, зокрема, для цього потрібно «вжитися думкою у поняття субстанції», тобто духоматерії [1, с. 461].

Дослідження субстанції слід починати зі з'ясування її сутності. Так належить діяти навіть у разі, коли ця сутність невідома досліднику [1, с.507]. Опанування досліджуваного поняття, а відтак і духоматеріального підходу, вказує на симбіотичну єдність одухотворення матерії і матеріалізації духу. Субстанційний підхід свідчить: керуючись духовно-інтелектуальними надбаннями нації, сучасна homo sapiens здатна завершити найкривавішу у ХХІ ст. війну згідно з інтересами нащадків.

Застосування духоматеріального підходу дозволяє розпізнавати як глибинну змістовність війни, так і умови здобуття очікуваної перемоги. Необхідно усвідомити і констатувати як новітній історичний факт досягнення нашої найпершої перемоги. Вона здобута в лютому 2022 року, коли Україна провалила наміри блиц-крігу і ворогу не вдалося захопити Київ «за три дні». За змістом ця найперша перемога є мілітарною.

У той же час згідно з обраним підходом необхідно з'ясувати духовно-інтелектуальну складову перемоги. Бо саме вона є субстанційною передумовою мілітарного потенціалу країни. В епоху ноосфери, в умовах

гібридної війни ця складова покликана стати запорукою остаточної української перемоги у війні, а також повоєнних стратегій і дій.

...Слід наголосити, що проваливши ворожі наміри, наша країна у такий спосіб миттєво здобула провідне геополітичне місце в сучасному світі. У досліджуваному контексті ми розглядаємо теперішню геополітику як середовище зіткнення протилежних (за їхнім ставленням до життя) економіко-філософських знань. Докорінно змінивши чинну парадигму часопростору, Україна надала імпульс засадам життєдіяльності й розвитку, покликаним витіснити домінуючі до даного часу наративи, котрі штовхають українство і людство до небезпек, що загрожують колапсом і загибеллю. Відтак, розбудовуючи у повоєнному періоді суспільства знань, належить класти в їх основу рятівні смисли, наповнені знаннями, якими мають керуватися модерні соціуми...

Тож зміни, які вносить Україна в новітній геополітичний простір, належить розглядати як альтернативні існуючим положенням. Провідною парадигмою нашої місії є: принципово нове світоглядне призначення України; нова темпоральна місія, втілюючи яку, Україна започатковує написання новітньої національної та загальнолюдської сторінок світової історії; нове геополітичне призначення України, що передбачає облаштування світоустрою на новітніх засадах. Визначальними серед змін, які вносить Україна, є світоглядні засади, що визначають наше призначення для сучасного світу. Саме вони потребують подальшого зосередження уваги та детальнішого розгляду.

Пропонований духоматеріальний підхід знайшов застосування в останній чверті ХХ ст. у сфері питома української економічної думки, котру ортодокси від науки донині вважають неортодоксальною. Ключова проблема досліджуваного підходу полягає у наданні із природознавчих позицій відповіді на основне питання економії як науки. Ідеться про з'ясування джерела (субстанції) додаткового продукту [1, с.103]. Правильна чи неправильна відповіді на порушене питання дозволяють малювати уявну картину загальнолюдського пізнання [1, с.381].

Метафорично картина зображає два дерева, плоди яких (тобто знання) є поживними або отруйними. Перше дерево посадив Ф.Кене, друге – А.Сміт [1, с.382]. Упродовж кількох десятиліть у сегменті української економічної думки, заснованому на природничих засадах, ці види дихотомічних знань знаходять певне розкриття. Перші є життєствердними, другі – смертоносними. Ці знання незіставні між собою, вони суголосні рятівним чи протилежним їм наративам.

У той же час слід підкреслити, що ворог позбавлений рятівного надбання. Знання, якими він володіє, є винятково смертоносними і потребують окремого дослідження. Тут же необхідно наголосити, що в епоху ноосфери, в умовах гібридної війни це закономірно призводить тільки до фатальної поразки. Унаслідок цього ворог приречений загинути.

Вельми важливим продовженням розгляду цієї проблеми є імплементації у національній і світовій науковій обіг висновок про здатність професури та академіків виростити упродовж століть і десятиліть хіба-що «якусь галузку на дереві пізнання – але ж не більше» [Там само]. Дихотомічність очікуваних відповідей на основне питання економічної науки вказує на структуру досліджуваної картини, дерев на якій залишатиметься "двоє і тільки двоє" та спричиняє необхідність дослідження крони життєдайного дерева пізнання.

На наше переконання, ця крона має три галузки, якими відповідно є: європейська фізіократія та українська наукова школа фізичної економії, симбіоз яких являє собою континентальне фізико-економічне надбання, а також сучасна світова фізико-економічна думка [2; 3]. Таким чином, дві з трьох галузок життєдайного дерева є віддзеркаленням питомо українського знання чи його імплементації в економічну скарбницю людства, засновану на природничих, а не політичних засадах.

Слід зазначити, що в українській економічній думці свого часу створено кілька сценаріїв переходу від французької фізіократії до національної економічної школи [1, с.440]. Нині ці сценарії дозволяють вести мову про рятівну спадщину європейства та українства із чвертьтисячолітньою історією. Завдяки цьому стає досяжною імплементація українських здобутків у скарбницю загальнолюдського економічного надбання. Якби священнослужителі і науковці, освітяни та діячі культури і мистецтв, дипломати і правники, соціально активні громадяни керувалися парадигмою ноосфери, беручи до уваги обставини гібридної війни, і докладали свої духовно-інтелектуальні зусилля до примноження мілітарних намірів українського війська, – наша очікувана перемога виглядала б істотно ближчою.

...Отже, поряд із європейською фізіократією та українською економічною школою, які вважаємо галузками першого дерева метафоричної наукової картини, доречно вести мову і про гіпотетичну галузку – світове фізико-економічне надбання. Його сучасним сегментом є екологічна економіка - принципово новий напрям економічної думки, який ґрунтується на природознавчій основі [4]. Вельми значущим науковим феноменом екологічної економіки є те, що визнаючи непомінуші

здобутки українця С.Подолінського, зарубіжні науковці ще кілька десятиліть тому поставили його на чолі плеяди подвижників цього наукового напрямку [5].

З огляду на значущість інтелектуального доробку кожного з іноземних дослідників, вважаємо доречним іменувати їх "апостолами екологічної економіки". А беручи до уваги піонерні здобутки д-ра С.Подолінського як засновника української наукової школи фізичної економії та фундатора фізико-економічної парадигми у світовій науці, до когорти науковців, доробок яких є потенційно значущим внеском в еколого-економічне надбання людства, слід ввести подвижників національної економічної школи – видатного мислителя і натураліста акад. В.Вернадського та інтелектуала і правозахисника М.Руденка.

Одна зі значущих заслуг останнього полягає у формулюванні новітнього визначення економічної науки, котре є як питомо українським, так і загальнолюдським: це наука, «від якої залежить життя на Землі» [1, с. 481]. Іменуючи підхід М.Руденка дефінітивним, наголосимо, що його визначення має глибокий екзистенційний зміст. Особливо значущою є залежність життя від науки, цілковито протилежне смертоносній сентенції про «буття, яке визначає свідомість». Дослідження дефіції економічної науки за М.Руденком свідчить, що життя є своєрідним водорозділом, який розмежує дихотомію існуючих наукових теорій [1, с. 458]. Відтак (не)достатні теорії приречені бути (не)сприятливими для продовження життя на Землі.

Дефінітивний підхід М.Руденка є продовженням обґрунтованого ним і викладеного вище субстанційного підходу. Застосовуючи новітній математичний інструментарій теорії множин, доречно провести кілька важливих паралелей, що підтверджують фактично наявні, проте до цього часу не розкриті зв'язки між здобутками подвижників національної та світової фізико-економічної науки, зокрема, нобеліатів М.Алле і Ф.Содді та українського інтелектуала М.Руденка [3].

Таким чином, субстанційний підхід, як здатність вжитися у парадигму субстанції, є світоглядним засобом новітнього розкриття сутності, змісту і наповнення принципово нових для світової економічної науки знань. Пропонований підхід надає можливість мислити, господарювати й урядувати, керуючись духоматеріальними поняттями. Симбіотичність субстанційного підходу і пов'язаних із ним дефінітивного та екзистенційного підходів не тільки вказують на дихотомію, але й відкривають перспективу рятівних знань, парадигму яких мають опановувати сучасні покоління і наші нащадки.

З'ясування світоглядних відповідей на глобальні виклики вказує на пріоритетність фізичної економії, стосовно до якої політична економія є похідною. Нині вже замало вести мову про фізико-економічне мислення, господарювання чи урядування. Бо насправді йдеться про життєствердну економіко-філософську культуру. Що більше: мається на увазі світоглядна культура, за сутністю, змістом і наповненням парадигмально відмінна від смертоносною.

Ця культура призначена для порятунку теперішніх і прийдешніх поколінь. А відтак покликана витіснити культуру, призначення якої не пов'язане з їхнім життям. Утверджуючи властиве нації рятівне інтелектуальне надбання, сучасне українство здатне запроваджувати виховання захисників інтересів власних і загальнолюдських нащадків.

Викладені положення дозволяють і життєдайне дерево, і його галузки, плоди яких є поживними, вважати симбіозом потужної інтелектуальної сили. Ця життєдайна сила містить унікальний виховний заряд - вона відкриває українству і людству масштабні перспективи підготовки новітньої генерації адвокатів нащадків - незалежно від того, що йдеться про підготовку не стільки правників, як усіх фахівців, котрі володітимуть рятівним знанням. Що більше: помножена на мілітарний потенціал ЗСУ, ця інтелектуальна сила стане запорукою незборимості української нації та світової спільноти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Руденко М. Енергія прогресу. Вибрані праці з економії, філософії і космології. К.: Кліо, 2015. 680 с.
2. Шевчук В. Плекання рятівного знання: пріоритети українства у побудові сучасної наукової картини загальнолюдського економічного надбання // Праці Наукового товариства ім. Шевченка. Том LXVIII. Економічний збірник. Том 4. Львів: НТШ, 2022. С. 119-131.
3. Shevchuk V. Choice of principles of economic thinking of modern societies: alternatives to meeting viable challenges / New trends in the economic systems management in the context of modern global challenges: collective monograph / scientific edited by M. Bezpartochnyi // VUZF University of Finance, Business and Entrepreneurship. – Sofia: VUZF Publishing House “St. Grigorii Bogoslov”, 2020. Vol. 2. p. 62-82.
4. Екологічна економіка – Вікіпедія. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Ecological_economics.
5. Сергій Подолинський – Вікіпедія. URL: https://ru.qwe.wiki/wiki/Sergei_Podolinsky

Людмила КРИМЕЦЬ

*Доктор філософських наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник кафедри суспільних наук
Національного університету оборони України імені Івана Черняховського,
Київ, Україна
liudmylakrynets@gmail.com*

ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МЕНТАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Шлях до демократизації і гуманізації українського війська; формування ментальності військовослужбовців Збройних Сил України і сил оборони України в цілому на основі демократичних європейських цінностей, є надважливою задачею державного значення для нашої країни на сучасному етапі її розвитку.

Ментальність військовослужбовців ми розглядаємо як складне соціо-психічне утворення, що включає систему цінностей, морально-етичних принципів і переконань, способів мислення, що має прояв у поведінці військовослужбовців під час виконання ними обов'язків військової служби і в повсякденній діяльності. На шляху європейської інтеграції, ментальність військовослужбовців сил оборони України повинна базуватись як на національних, так і на європейських цінностях.

Важливо зауважити, що протягом останнього століття Україна зазнавала значну кількість соціально-політичних метаморфоз, що не могло не позначитись на формуванні складної системи національних цінностей, що є дуже важливим проявом розвитку нації, адже від змісту та аксіологічного спрямування системи національних цінностей залежить ступінь національного розвитку, культура нації та рівень національної безпеки.

Відповідно до Конституції і законодавства України, фундаментальними цінностями для нашої країни є цінності **свободи, рівності, демократії, поваги до прав людини**, та цінності **волі, єдності, самобутності та національної гідності**, які закріплені в новому Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [2].

Окремо додаємо, що протягом 2014-2023 років значно збільшилась роль і значення військового капеланства і військової капеланської діяльності, яку здійснюють капелани з метою сприяння реалізації конституційного права військовослужбовців, працівників та членів їх сімей на свободу світогляду та віросповідання шляхом задоволення їх духовно-релігійних потреб, у справі підвищення рівня дисципліни в

військах [3]. Саме ґрунтуючись на цьому досвіді, ми пропонуємо додати цінність *віра* до переліку базових цінностей для військовослужбовців ЗС України. Адже, для українців сьогодні *віра* – це не тільки «віра в Бога», але віра в Україну, в Збройні Сили України, віра в справедливість і в нашу спільну Перемогу.

Далі звернемось до аналізу системи європейських цінностей, адже нам вкрай необхідно зрозуміти, чи збігаються і наскільки відповідають українські національні цінності європейським. Прагнення набуття Україною членства в Європейському Союзі вимагає максимальної відповідності цих двох систем цінностей. Проблеми європейських цінностей розглядали у своїх працях І. Бех, р. Войтович, В. Гошовська, А. Кавалеров, Л. Кримець, Л. Пашко, І. Сурай, М. Пірен [1]. Фундаментальними етичними засадами формування та розвитку Європейського Союзу є цінності:

- 1. «Людська гідність».**
- 2. Свобода.**
- 3. Демократія.**
- 4. Рівність.**
- 5. Верховенство права.**
- 6. Права людини [4].**

Важливо підкреслити, що загалом окреслені вище цінності Європейського Союзу відповідають національними цінностями України, що дає нам можливість зробити висновок про те, що сучасна українська держава за сукупністю цінностей є державою європейською. Адже саме цінності є тим підґрунтям, на якому формується як кожне соціально-політичне, так і соціокультурне утворення. Тобто, на основі спільних цінностей ми робимо висновок про повну аксіологічну взаємосумісність Європейського Союзу та України.

Формування ментальності військовослужбовців на засадах інтегрованої сукупності національних і європейських цінностей дасть можливість сприяти морально-етичній взаємосумісності персоналу сил оборони України і військовослужбовців країн Європейського союзу і Північноатлантичного Альянсу, що вкрай важливо під час спільних етапів підготовки чи потенційного виконання завдань в структурах об'єднаних підрозділів.

Ураховуючи зазначене, на шляху до європейської та євроатлантичної інтеграції, фіксування в нормативно-правових актах та впровадження в процес підготовки військовослужбовців Збройних Сил України таких європейських цінностей як рівність, людська гідність, права людини, тощо,

та національних цінностей: єдності, самобутності, національної гідності і віри та ін., дозволять сформувати ментальність, карбувати переконання та професійну поведінку військовослужбовців з метою формування у них моральної готовності до виконання завдань за призначення, а також спроможності до виконання завдань у проведенні спільних операцій з підрозділами країн Європейського Союзу і НАТО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримець Л. В. Ціннісні аспекти формування ментальності військовослужбовців Збройних Сил України. // Вісник Національного університету оборони України. 2018. № 1(49). С. 152-158.
2. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності [Електронний ресурс] : Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX // Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-IX#Text>
3. Про Службу військового капеланства [Електронний ресурс] :Закон України від 30.11.2021 № 1915-IX // Верховна Рада України. Законодавство України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/1915-20>.
4. An official website of the European Union: Aims and values URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/principles-and-values/aims-and-values_en

Іван ЗАГРІЙЧУК

*Доктор філософських наук, професор
Українського державного університету залізничного транспорту,
Харків, Україна
zagrij@yahoo.com*

ЦІННІСТЬ ІСТИНИ ТА ІСТИННІ ЦІННОСТІ

Важко не бути банальним, коли мова йде про цінності. Немає такої людини, яка б не говорила про цінності, яка б не оцінювала вчинки людей з позиції прийнятих нею цінностей, яка б не керувалась певними цінностями у своєму житті. Цінностями послуговуються навіть мізантропи. У своєму ставленні до інших людей вони також сповідують певну шкалу оцінок, що базується на визнанні ціннісного ставлення до життя та людей. Більше того, коли людина відкрито заявляє про ігнорування цінностей, невизнання останніх здійснюється, спираючись на власні цінності. А це заперечення одних цінностей з позиції інших, тобто цінності і тут присутні.

Дана ситуація ставить нас перед необхідністю осмислення поняття цінності. Оскільки все, про що людина судить, здійснюється з позицій розуму, то не обійти питання про істинність самої цінності. Ба навіть

більше, мова про істину та здатність нашого розуму її пізнати. І тут, не дивлячись на весь історико-філософський процес, який відображає становлення істинного розуміння світу, спробуємо все ж виділити деякі важливі моменти розуміння істини в контексті цінностей.

Розуміючи складність та багатогранність пізнання істини, звернемо увагу на те, що істина функціонує в свідомості людини як поняття. Це означає, що поняття як форма мислення включає в себе цілу низку моментів істинного пізнання. В такому випадку істина постає як певна єдність розмаїтості, як єдність, що диференційована в собі. Тобто істина як загальне поняття включає в себе моменти відмінні і одночасно вони є єдиними в своєму понятті. Так само як поняття троянда включає в себе різні види та сорти троянд.

Така особливість нашого мислення часто слугує підґрунтям для дискусій стосовно «неоднозначності» суджень про різні події, а в крайньому випадку веде до заперечення самої можливості істинного пізнання. Оскільки ми живемо в мінливому світі, то й наше розуміння істини, її фіксація не можуть бути сталими, незмінними. Але це зовсім не означає, що істини не існує і вона нам не під силу. Вона просто не може бути завершеною, особливо, коли це стосується суспільного життя.

Неоднозначність дійсно має місце в осмисленні світу, але вона не є домінуючою, не дивлячись на процесуальний характер пізнання. Будь-який процес є не лише процесом. Він має етапи становлення, які можна і слід зафіксувати. Неоднозначність характерна для етапу переходу однієї якості в іншу. Так, наприклад, про неоднозначність можна було говорити в момент підготовки війни Росії проти України. На практиці ця неоднозначність проявлялась в гаданні багатьох громадян України: буде агресія чи не буде. Неоднозначність, про яку мова, була різною на різних етапах підготовки цієї війни. За рік до війни можливість війни була досить туманною, але чим ближче до лютого 2022 року, тим все чіткіше проявлялись ознаки її неминучості. Тут навіть вже не варто говорити про те, що хтось був більш прозорливим і попереджав про неминучість агресії Росії ще в кінці ХХ століття, а то й раніше, а хтось і до сьогодні все ще не може визначитись, що відбувається і де причина сьогоднішніх страждань громадян України.

Коли агресія стала фактом, говорити що все ще існує якась невизначеність – це когнітивний дисонанс. Хто сьогодні ще не визначився, це означає, що наші аргументи йому не допоможуть, або, як зауважував І. Кант, ліків від такої хвороби не існує. Від себе добавимо – або людина сповідує цінності, які не є нашими цінностями. Тут якраз і виникає

питання про істинність цінностей. Вони, як ми бачимо, є різними в різних людей, в різних групах, прошарках, стратах суспільства.

Слід зауважити, що тут не розглядається вся сукупність передумов агресії. Для цього потрібно було б проаналізувати всю історію стосунків між Україною та Росією, включно з економічними, політичними, культурними та іншими відносинами. Мова тут йде про суто гносеологічні, теоретико-пізнавальні передумови осягнення сьогоденної ситуації в їх найбільш узагальненій формі, у формі поняттєвого осмислення.

Як бачимо, істина має цінність. Без опанування істини неможливо говорити про справжні цінності, які на мові філософії називають істинними цінностями. Які ж тоді цінності є істинними і де критерій їхньої істинності?

Тут як і в осмисленні істини розуміння цінності вимагає не абстрактного розумування про абстрактне добро і зло, що ніяк не пов'язані з актуальними проблемами сучасного життя. Аналіз з філософських позицій поняття цінності в умовах сучасної війни вимагає конкретно-теоретичного дослідження, яке спираючись на узагальнене розуміння цінностей, здатне до їх конкретного застосування. В ситуації з наведеним вище прикладом твердження, що існує добро і зло, що добрим бути краще, ніж злим ніяк не виводить нас із тісних рамок гносеології. Цим, до речі, сьогодні грішать деякі представники Української православної церкви, які намагаються «втопити» болючі питання української трагедії в абстрактних закликах до добра, віри, покаяння і т. п., не доводячи свої заклики до виявлення глибинних причин сьогоденних людських страждань, страждань «тут і тепер», чим затуманюють як істину, так і цінності людського життя в цьому світі.

В узагальненому вигляді істинну цінність у стосунках між людьми має взаємна повага, ненасильство, пошанування гідності. Причому гуманність моральних цінностей немає винятків і в цьому сенсі вона є всезагальною. Не можна гвалтувати одних заради «щастя» інших. Коли ж мова йде про війну, війну несправедливу, агресивну, неспровоковану, то само собою зрозуміло, що про ніяку істинну цінність агресії та насильства мови бути не може.

Сьогодні у світі існують режими, які легітимізують неістинні цінності. А тому практичним завданням є втілення в життя загальних принципів людського співжиття, які і складають зміст істинних цінностей. Адже істина це не лише відображення існуючого, але й утвердження належного.

Світлана ЧЕРЕПАНОВА

*Доктор філософських наук, доцент кафедри філософії та педагогіки
Львівського національного університету ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С. З. Гжицького,
м. Львів, Україна*

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ:

ЕТОС НАУКИ, ДОБРОЧЕСНІСТЬ І ФЕНОМЕН СОКРАТА

Розвиток європейських, загальноосвітніх інтеграційних процесів актуалізує педагогічну діяльність у спектрі нових цивілізаційних, соціокультурних реалій. Модернізація освітньої галузі в Україні передбачає концептуальне, світоглядне, економічне, правове забезпечення професійної підготовки й духовно-інтелектуального зростання педагога як *суб'єкта наукової діяльності*.

Етос науки особливо актуальна проблема філософії освіти. Термін “етос” в античній філософії характеризується як вдача, характер, темперамент. За Арістотелем, етос – спосіб виявлення характеру людини (враховуються стиль її мови, цілеспрямованість – пріоритетна ознака людської діяльності).

Етос науки – одне з основних понять сучасної філософії, соціології, епістемології науки. Етос науки характеризує сукупність моральних імперативів, моральних норм, які є основоположними для наукової діяльності дослідника.

Як відомо, соціологічну модель науки розробив американський соціолог Роберт Мертон (1910–2003). За р. Мертоном, будь-який соціальний інститут – насамперед специфічна система відносин, цінностей, норм поведінки; мета науки як соціального інституту – постійне зростання масиву наукового знання. Для стимулювання діяльності кожного члена наукового співтовариства історично виробляється система заохочень та винагород. Вища форма заохочення – визнання науковим співтовариством наукового внеску дослідника. р.Мертон сформулював чотири імперативи діяльності наукового співтовариства: універсалізм, колективізм, організований скептицизм, безкорисливість.

Наукова діяльність персоніфікується, дотримуючись вимог наукового етоса. Адже чіткість посилянь, зазначення авторських ідей, здобутків характеризує науковця-дослідника як суб'єкта наукової діяльності, виявляє його добротність у тому числі академічну.

Теоретико-методологічного сенсу набуває дискусія Сократа і Протагора щодо добротності. Тому доцільно звернутися до “Апології Сократа” Платона (Діалог “Протагор”),

“Діалог, названий ім’ям Протагора (бл. 480 – бл. 410 рр. до н.е.), одного з найвидатніших представників софістики, належить до історії давньогрецької літератури в не меншій мірі, ніж до давньогрецької філософії як визначна пам’ятка художнього слова й філософської думки. Слово “софіст”, яке початково значило тільки “мудрець”, “мислитель”, “винахідник”, “мастак” і вживалось на означення поетів, музикантів, скульпторів, художників, законодавців, від другої половини V ст. змінило своє значення. Софістами тепер називалися мандрівні вчителі мудрості й красномовства, які поєднували в собі функції вчених, популяризаторів наук і викладачів;.. Протагору належить знаменита фраза: “Людина є мірою всіх речей існуючих, що вони існують, і не існуючих, що вони не існують”, яка засновується на вченні Геракліта про загальну плинність і мінливість всього сущого” [2: 368].

На думку перекладачів (Й.Кобів, Ю.Мушак), для грецького терміну “*арете*” важко знайти в українській мові однозначний відповідник, оскільки в давньогрецькій мові він означав сукупність моральних та громадянських якостей. У діалозі “Протагор” під словом “арете” розуміється громадянська чеснота, вміння займатися державними справами. Слово “*доброчесність*”, як тлумачення “арете”, перекладачам видалося найкращим [2: 374].

Привертають увагу міркування про доброчесність: Сократ – Протагор.

Протагор: “той, хто до мене приходить, буде вивчати те, заради чого й прийшов. А наука ця стосується того, як давати собі раду в домашніх справах, як завдяки ній найкраще управляти власним господарством, розбиратися в громадських питаннях, а також як оволодіти вмінням уміло діяти й говорити в справах, що стосуються держави.”

Сократ. Не знаю, чи правильно я зрозумів твої слова. Мені здається, що ти маєш на увазі громадянську вмілість і обіцяєш робити людей добрими громадянами.

Протагор. Саме це я, Сократе, заявляю привселюдно.

Сократ. Прекрасним, безперечно, мистецтвом, володієш ти, якщо тільки володієш, бо розмовляючи з тобою, я буду говорити лише те, що в мене на умі.

Отож, Протагоре, я вважаю, що цього не можна навчитись.”

За Сократом, “навіть у приватному житті наймудріші та найкращі з-поміж громадян не спроможні передати іншим ту доброчесність, якою самі наділені” [2: 95-97].

Розглядаються “громадянська доброчесність.., бо кожний повинен бути причетним до цієї доброчесності, інакше державам не існувати”..; а

також окремі чесноти: мудрість, розсудливість, справедливість, мужність, благочестя.

Протагор: “доброчесності можна навчити; такої ж думки дотримуються й афіняни, і немає нічого дивного, якщо в хороших батьків бувають погані сини, а в поганих – хороші...” [2: 109].

Сократ прагнув розглянути загальну ідею, *ейдос доброчесності!*

Він пише: “як мається справа з доброчесністю і взагалі що таке доброчесність. Я добре знаю, що якби вдалося це з’ясувати, то тоді повністю прояснилося б і те, про що кожний з нас розводився в довгій промові: я, доводячи, що доброчесності не можна навчити, а ти – що можна. Мені здається, що тепер підсумок наших розмірковувань...”

Позиції Сократа. Початкова теза: “доброчесності не можна навчити”, під час розміркувань піддається запереченню; він намагається “довести, що все є знання: і справедливість, і мужність”. Висновок: “доброчесності можна навчити”,.. оскільки “вона є знання.”

За Сократом, “моральна людина має осягнути/пізнати, що є доброчесність”?

Позиції Протагора. Початковий засновок: “доброчесності можна навчити”; під час дискусії він схиляється до протилежного погляду: “доброчесність здається йому чим завгодно, тільки не знанням”. Висновок: знання не є підставою досягнення доброчесності.

“Так ось, Протагоре, коли я бачу, – зазначив Сократ, – як тут усе переплуталося зверху донизу, то сповнююсь палким бажанням усе це з’ясувати і хотів би, після того, як ми це розглянемо, дослідити, що таке сама доброчесність, і лише тоді знову розглянути, чи можна її навчитися, чи ні” [2: 161].

Таким чином дискусія про сутність доброчесності була відкладена на майбутнє...

“Апологія Сократа” є спробою своєрідної реабілітації (Платон, Ксенофонт та ін.) перед сучасниками й нащадками безпідставно звинуваченого демократичними Афінами і страченого видатного давньогрецького мислителя Сократа.

Сократу виповнилось 70 років (лютий, 399 р. до н. е.) – справді поважний Ювілей!

Текст обвинувального акту (за Діогеном Лаерцієм), зазначає: Справу Сократа розглядала одна з колегій суду геліастів (суд присяжних), яка налічувала **501** (п’ятсот одного) суддю, вибраних з-поміж різних верств суспільства.

“Це обвинувачення написав і клятвенно засвідчив Мелет, син Мелета, піфеець, проти Сократа, сина Софронікса, з дему Алопеки. Сократ обвинувачується в тому, що не визнав богів, яких визнає місто, і впроваджує інших, нових богів. Обвинувачується він і в розбещуванні молоді. А кара за це – смерть і чорних камінців у дві урни: в одну кидали камінці на засудження, в другу – на виправдання.

За вироком суду Сократ мусив покінчити з собою – випити сік цикути (отруйної рослини).

Афінський закон вимагав, щоб обвинувачений сам виступав на свій захист.

Промова-самозахист Сократа – звернення до суддів, афінян...

Сократ зазначив. Було подано голосів: “За нього” – **221**. “Проти” – 280.

Тобто “За життя” не вистачило **30**..., для виправдання Сократа потрібні були мінімум 251 голос із 501.

У відповіді обвинувачам, Сократ доводив, що “не почуває себе ні до якої вини, навпаки: він твердив, що виконував із Божої волі благородну місію морального піднесення афінських громадян, і не виявив ні крихітки покаяння...

Та й ви, мої судді, повинні з доброю надією думати про смерть і тільки це одне вважати за істину: що добра людина не потребує боятися нічого поганого ні за життя, ні після смерті та що боги не перестають турбуватися про її справи.

І те, що мене тепер спіткало, не було справою випадку, навпаки, для мене ясно, що мені краще вмерти й позбутися клопотів життя. Ось чому віщий голос ні разу не стримував мене. І я ніскільки не гніваюсь ні на тих, хто засудив мене, ні на моїх обвинувачів. Хоча вони виносили вирок та обвинувачували мене не з таким наміром, а міркуючи, як би то мені зашкодити. За це вони заслуговують на догану. Про одне тільки їх прошу:

- якщо, афіняни, ви побачите, що сини мої, підрісши, дбають про гроші або про щось інше більше, ніж про *доброчесність*, карайте їх за те, дошкуляючи їм так само, як я вам дошкуляв;

- і якщо вони будуть надто багато про себе думати, насправді будвши нічим, докоряйте їм так само, як я вам докоряв, за те, що вони не дбають про те, про що повинні дбати, і мають високе уявлення про себе, хоч самі нічого не варті. Якщо ви будете це робити, то віддасте належне і мені, й моїм синам.

Адже пора нам іти звідси, мені – на смерть, вам – на життя, а що з цього краще, того не знає ніхто, крім Бога” [Платон 2017: 39-40].

Феномен Сократа-Філософа потребує осмислення з позицій “моральності свободи”.

За Гегелем (праця “Філософія права”), точка зору на моральність свободи й моральність загалом, виникає уперше в часи Сократа.

Вагомою спонукою пошуків Платоном *особливого світу ідей* – постає передусім трагедія Сократа (М.Бердяєв).

“Не випадково, саме Сократ, який першим філософськи усвідомив роль внутрішнього світу людини, і у цьому розумінні сформулював ідею духовності, став жертвою судового звинувачення в неповазі до богів та суспільної думки. Адже духовна незалежність особи завжди розглядалась владними структурами як небезпечна для них позиція. У цьому розумінні *суд над Сократом продовжується і досі* (курсив наш – С.Ч.); судові справи такого напрямку ще недавно проходили як процеси над дисидентами” [1: 364].

У підсумку, наголосимо. Історична боротьба України за незалежність, свободу, європейський вибір...сучасні імперські й воєнні прагнення Росії надзвичайно загострюють світоглядно-ціннісні основи буття кожного із нас, буття людини і буття людства, Європи і Світу.

Прикро, що в Україні наукова діяльність ще не позбавлена академічної *недоброчесності* (фальсифікація авторських позицій, запозичення чужих ідей без посилання на автора та ін.). Настав час поєднати законодавчі вимоги й моральне несприйняття соціуму *недоброчесності* як такої, у тому числі академічної – на користь суспільно пріоритетного розвитку науки та освіти.

Безперечно необхідне ґрунтовне осмислення на рівні українського соціуму, у чому полягає феномен Сократа-Філософа? Свобода думки за ціною життя?

Чи готовий український соціум подолати явища *недоброчесності* в різних сферах (влада, політика, економіка, право, наука, освіта тощо)?

Як можливо укорінення академічної *доброчесності* в наукових, у тому числі освітньо-педагогічних дослідженнях?

Окреслені проблемні питання потребують ґрунтовного обговорення з новими поколіннями науковців: магістри, аспіранти (доктори філософії).

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримський 2008: Кримський, С.Б. (2008). Під сингатурою Софії. Київ: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”.
2. Платон (2017). Апологія Сократа; Діалоги /пер. з давньогрец. Й.Кобіва, Ю.Мушака; прим. та покажч. імен Й.Кобіва; худож.-оформлювач М.Менжер. Харків: Фоліо.

Галина РАДЧУК

*Доктор психологічних наук, професор,
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
radchuk@tpu.edu.ua*

МОРАЛЬ І МОРАЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСАДНИЧІ КАТЕГОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ДУХОВНО ЗРІЛОЇ ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Безумовно, вища освіта є тією сферою життєдіяльності людини, де відбувається її зростання, формуються механізми саморозвитку, що ведуть студента як суб'єкта учбово-професійної діяльності до духовного зростання.

Проблема становлення особистості гостро актуалізується у зв'язку з підготовкою фахівців деонтологічних професій, де морально-етичні вимоги до особистості фахівця дуже високі. Адже зріла цілісна особистість має досвід прийняття рішень у ситуаціях морального вибору, здійснює вибір на основі своїх вищих абсолютних цінностей, незалежно від тиску оточення. Її світогляд ґрунтується на моральних ідеалах служіння людям, милосердя, надання допомоги, альтруїзму.

Тому важливо здійснити теоретичний аналіз таких категорій, як «мораль» та «моральність» з метою окреслення основних орієнтирів конструювання освітнього середовища вищої школи адекватного становленню духовної особистості.

Моральність це – сукупність загальних принципів і норм поведінки людей у ставленні один до одного і до суспільства. У понятті «моральна особистість» закладений смисл володіння людиною вищими, духовними цінностями і використання їх як керівних у ситуаціях морального вибору. Відкриваючи свою істинну сутність, духовне Я, людина стає тим, ким вона повинна бути, отже, у цей момент вона самоактуалізується. Звертання людини до себе, до свого внутрішнього світу є важливим шляхом істинного усвідомлення себе, шляхом розвитку і становлення духовної особистості [1; 4].

Сама думка про необхідність певної технології звертання уваги на своє Я для досягнення істини була відома ще древнім грекам. Найважливіше – це турбота про душу і потреба у її постійному вдосконаленні. Платонівські традиції виходять з того, що турбота про себе набуває свого завершення у самопізнанні, передбачає переключення погляду із зовнішнього світу, з інших на самого себе, спостереження за тим, що відбувається усередині.

Сократ відновив єдність знання і життя, зв'язок освіти з вихованням високих моральних якостей.

Однак можна констатувати той факт, що сьогодні турбота про себе, про свою моральність відійшла в тінь, представляється у негативному світлі, означаючи скоріше егоїзм та індивідуалізм.

Теоретичний аналіз філософських та психологічних джерел дозволяє відрізнити мораль від моральності особистості. Моральність не протиставляє людей за вірою, соціальними переконаннями, а об'єднує їх спільними принципами поведінки, які І.Кант назвав «категоричним імперативом», оскільки зміст цих принципів загальнолюдський [2]. Принципи моралі усвідомлюються та формулюються по-різному у різних культурах, а їх моральна сутність є всезагальною, оскільки є умовою людського співжиття. Це веління совісті та обов'язку, що виражає ставлення людини до іншої людини не як суб'єкта до об'єкта, а як суб'єкта до суб'єкта, тобто до мети, а не засобу досягнення своїх цілей [2]. Звідси ставлення до іншої людини як до рівної собі в принципі істоти, котра потребує до себе поваги, є основою спільного буття в суспільстві.

Мораль розглядається як сукупність норм поведінки, взаємодії людей в соціумі, як форма суспільної свідомості (система норм, вимог до правил поведінки і до міжособистісних стосунків, які пред'являються людині суспільством або професійним оточенням). Мораль указує не на те, за якими правилами поведуться люди у тому чи іншому товаристві, а на те, як вони повинні поводитися. Мораль приходить ззовні, породжується суспільством, спрямована, по суті, проти людини. Її завдання – стандартизувати людину для життя у суспільстві. Насправді, це набір заборон та регламентацій. Мораль завжди формальна, а моральність – відповідальна, природна та автентична [1].

Таким чином, мораль передбачає орієнтацію на оцінки інших, суспільства, культури. Моральність – орієнтацію особистості на самостійно визнані принципи та цінності. Відмінність моралі особистості та моральності проявляється у різних формах переживання людиною норм моралі та моральних цінностей. Порушення норм моралі, усвідомлення людиною невідповідності своєї поведінки вимогам моралі проявляється в емоції сорому, що переживається як незадоволеність собою, своєю поведінкою, осуду і звинувачення себе. Сором – це завжди сором перед іншими, страх бути осудженим іншими людьми. А. Ленгле зауважує, що на відміну від сорому, совість є здатністю особистості здійснювати моральний самоконтроль, самостійно формулювати для себе моральні

обов'язки, вимагати від себе їх виконання і здійснювати самооцінювання вчинків [3].

Однак сучасна людина звикла прислухатися не до своїх внутрішніх сигналів, а до голосу інших у собі – до голосу матері, батька, до голосу старших, до голосу влади, традицій, викладачів. Тому надзвичайно важливо у цьому зв'язку проаналізувати умови становлення моральності особистості та зреалізувати ці умови в освітньому процесі [1].

Теоретичний аналіз екзистенціально-аналітичної концепції особистості А.Ленгле дозволяє зрозуміти сутнісні аспекти становлення відповідальної, автентичної, а, отже, високоморальної особистості [3]. А.Ленгле у своїй концепції виокремлює такі поняття, як Самість, Я, самоцінність і Person. Самість – сфера важливого для людини, того, до чого вона не байдужа. Я – орган, функція якого уважно вдивлятися, розглядати і оцінювати все те, що людина вважає власним: її наміри, бажання, поведінка. Самоцінність описує результат функціонування Я. Лише тоді, коли розвинена самоцінність, темою аналізу, згідно з А.Ленгле, стає Person, основна складова особистості. Висока самоцінність – це умова, за якої стає можливим доступ до Person, це центральне поняття екзистенціального аналізу для позначення духовного виміру людини та її здатності до екзистенції [3].

Отже, з точки зору екзистенціального аналізу моральність укорінена в автентичності особистості, в її узгодженості із самою собою.

Розвиваючи дану тезу, можна стверджувати, що людина набуває почуття власної самоцінності, стає автентичною через інститут виховання, тому ідею саморозвитку через розгортання власної суб'єктивності необхідно розглядати у площині освіти [4].

На думку К.Роджерса, найефективніші виховні стосунки в першу чергу відзначені однією цінністю: кожна людина має гідність і цінна через свою окремішність та унікальність [5]. Приймаючи уявлення інших за свої власні, ми втрачаємо контакт з потенційною мудрістю нашого власного існування і втрачаємо упевненість у собі. Оскільки ці ціннісні конструкти часто різко відрізняються від того, що відбувається у нашому власному досвіді, ми опиняємося на дуже глибокому рівні у стані самовідчуження. К.Роджерс вважає це основною проблемою тих, хто зайнятий у професіях, пов'язаних з наданням допомоги людям, – учителів, соціальних працівників, психологів [5]. К. Роджерс вважав, що ефективність ціннісного процесу прямо пропорційна відкритості людини своєму внутрішньому досвіду. За умови зовнішньо регламентованого маніпулятивного виховного впливу виникає або моралізування, або ігнорування

моральних норм, або формальне ставлення як до моралі, так і до моральності. Лише вступаючи з іншими у діалог, людина розуміє саму себе, стає автентичною та високоморальною. Люди, котрі відкриті своєму досвіду, починають проявляти спрямованість на такі цінності, як щирість, незалежність, самопізнання, соціальна чутливість, соціальна відповідальність тощо.

Отже, моральні цінності неможливо передати шляхом пояснення, заучування, жорсткого контролю, зовнішнього монологічного впливу. На відміну від моралі, моральність має універсальний та безумовний характер і коріниться не у нормах суспільства, не є продуктом домовленості чи угоди. Вона формується разом з особистістю і невіддільна від її Я. Моральність – це характеристика психологічної структури особистості, котра відкидає чи приймає вимоги суспільства, усвідомлює їх необхідність і відчуває внутрішню потребу у виконанні моральних норм [1].

Таким чином, надзвичайно важливо в освітньому середовищі створення взаємовідносин такого типу, коли людину цінують як особистість, її динамічний внутрішній досвід емпатійно розуміють і приймають, їй надана свобода переживати свої почуття і почуття інших людей без будь-яких пов'язаних з цим загроз.

ЛІТЕРАТУРА

1. Радчук Г.К. Аксіопсихологія вищої школи. Тернопіль, ТНПУ ім. В.Гнатюка. 2014. 380 с.
2. Kant I. Grundlagen der Metaphysik der Moral. URL: https://www.bard.edu/library/pdfs/archives/Kant-Grundlegung_zur_Metaphysik_der_Sitten.pdf
3. Langle A. The Existence Scale. A new approach to assess the ability to find personal meaning in life and to reach existential fulfillment. European Psychotherapy. 2003. N 4(1). P. 13-51.
4. H.Radchuk, Z.Adamska, S.Chopyk, H.Sviderska, V.Oleksiuk. Psychological analysis of paradigms of development of modern higher education. SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION Proceedings of the International Scientific Conference. Volume I, May 28 th – 29 th , 2021. 513 – 523. PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF PARADIGMS OF DEVELOPMENT OF MODERN HIGHER EDUCATION | Radchuk | SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference (ru.lv)
5. Rogers C. Freedom to learn for the 80's. Columbus – Toronto – London – Sydney : Ch. E. Merrill Publ. Company, A Bell & Howell Company, 1983. 312 p.

Олександр ПОЛЩУК

*Доктор філософських наук, професор
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії,
Хмельницький, Україна
Prokurator2007@ukr.net*

Олена ПОЛЩУК

*Кандидат педагогічних наук, доцент
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії,
Хмельницький, Україна
elen_5@ukr.net*

ЦІННОСТІ ІДЕНТИЧНОСТІ У ПОСТМОДЕРНЬОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Починаючи ще з часів усвідомлення людиною своєї сутності та буття, цінності стали невід'ємною частиною процесу вдосконалення суспільного розвитку та становлення людини. Зазначимо, що як засвідчує аналітичний аналіз історичного розвитку, у кожен період історичної епохи домінуючими і сенсоутворюючими були свої цінності, що з переходом від епохи до епохи зазнавали змін, модернізації та трансформації. Тобто кожна епоха відрізняється від попередньої системою цінностей та життєвих орієнтирів, які властиві певному суспільству, регіону, культурі. Вони моделюють поведінку людини, визначають її діяльність, сприяють входженню чи створенню соціальної групи та формують колективну дію. Не є винятком і період постмодернізму, одного з напрямів філософії, представниками якого є р.Барт, Ж.Батай, М.Бланшо, Ж.Бодриар, Ж.Дельоз, Ж.Деррида, Ф.Гваттарі, М.Мерло-Понті, М.Фуко та інші. Сучасний етап розвитку суспільства належить саме до епохи постмодернізму, що спонукає до переосмислення цінностей у його руслі. Ті життєві траєкторії, якими насичується цей період, знімаючи формалізовані рамки розвитку людини, спонукають до переосмислення антропологічної онтології. Постмодернізм створює умови сучасній людині, щоб вийти за межі самообмежень і обрати власну траєкторію розвитку та становлення. Вагомим внеском у цьому напрямі є досягнення науки і техніки, а саме впровадження ІКТ у суспільне життя – тобто здійснення суцільної цифровізації, розширення можливостей мережевого суспільства.

Отже, постмодернізм утворює чималі можливості у реалізації людського потенціалу крізь призму ціннісних орієнтирів та формування колективної дії. Однак у цій доповіді всі вони не зможуть бути розкритими, але окремі з них, а точніше ті фактори, що впливають на їх появу та переосмислення, ми спробуємо розглянути.

Зауважимо, що цінності є соціально-духовним феноменом, який виконує ряд функцій у соціумі: інтегруючу – «здійснює впорядкування для людини Всесвіту, довкілля, суспільних відносин» [2, с. 100]; моделює поведінку людей відповідно до історичної епохи, вимоги часу і місця;

шкалою штучного, бажаного, необхідного – тим, чим керується суспільство, людина і те, на що зорієнтована колективна дія; навігаційна – у якій відображається не лише те, що є, а й те, до чого варто прагнути і за що потрібно боротися; регулююча – сприяє гармонізації та нормалізації відносин у системі «людина-суспільство»; об'єднуюча – дозволяє утворювати соціальні групи та генерувати соціальні мережі. Зазначені функції не є вершиною фрейдівської філософії, оскільки кожен науковець, філософ, звертаючись до питань функцій цінностей у суспільстві, перебуваючи на власній методологічній основі, визначає індивідуальні. Враховуючи це, ми можемо констатувати, що незалежно від того як називаються функції у того чи іншого дослідника, саме вони визначають сенс життя людини, вони наповнюють людську діяльність змістом.

Особлива роль цінностей актуалізується у період переходу від одного етапу розвитку до іншого. В такій ситуації одні цінності втрачають свою сутність, стають менш важливими, а інші навпаки – стають важливими і сенсоутворюючими. Це не означає, що вони зникають, вони лише змінюють свій статус у сформованій системі цінностей. Так відбулося і в нашому випадку, коли цінності, що були властиві для аграрної, індустріальної епохи, відійшли на другий план, а провідними стали ті, що продукувало інформаційне суспільство.

Адже реалії з якими зустрілося суспільство в постмодерну інформаційну епоху поставило перед людиною нові виклики: усвідомлення мінливості життя, мобільності, готовності до навчання протягом життя тощо. Такі реалії у постмодерну епоху характеризують людину як заглиблену у свій внутрішній світ, зосереджену лише на собі, людину індивідуалізовану, самотню, що проявляється в індивідуальному споживацтві, а також, як зазначає О.Стасевська, в індивідуальному способі життя [3]; змінюється самоусвідомлення людиною самої себе, що викликано поглибленою спеціалізацією, односторонністю, а не гармонійністю розвитку особистості. Роз'єднаність людей призводить до внутрішнього розладу самої особистості, її розірваності, дисгармонічності, відчуття втрати власного «Я» [4]. У свою чергу дисгармонія самої особистості, невпевненість у собі спричиняє певне агресивне ставлення людини до світу і до самої себе.

Тобто епоха постмодерну створює чималі можливості для людини, реалізуючи які остання вдається до постійного пошуку самої себе, намагається визначитися в цьому світі постійно вдаючись до переосмислення власних ціннісних орієнтирів.

У цьому ключі, ми вважаємо, що основними цінностями, що є властивими суспільству постмодерної інформаційної епохи, є свобода, толерантність, повага до Іншого, знання, і, як не парадоксально, GPS-технології, що постійно змінюються і вдосконалюються. Саме оволодіння ними сприятиме реалізації постмодерної особистості в суспільстві, віднайти себе, її мобільності, адаптації та входженню у соціальну групу. Все це розвивається як у вертикальній, так і в горизонтальній площинах.

Отже, вищезазначене засвідчує, що цінності відіграють важливу роль у суспільстві і житті людини, крім зазначених функцій вони допомагають

визначатися людині, орієнтуватися у просторі, а в більш ширшому розумінні, вдаючись до суспільно-політичних процесів, – визначають орієнтири і напрями розвитку суспільства у формально-визначеному розвитку.

Розглядаючи цінності та різні верифікації постмодерного суспільства, привертають увагу також процеси євроінтеграції та глобалізації. Ці процеси відбуваються саме на ціннісних орієнтаціях і забезпечують перехід від одного етапу розвитку до іншого. Така переорієнтація супроводжується й переорієнтацією колективної дії, оскільки суспільство, людина перестає себе ідентифікувати з так-званою «старою» системою, якій властиві одні цінності, і переорієнтовується на інші, починає сприймати Іншого як себе. Ототожнення себе з Іншим забезпечує планомірний перехід від минулого до сучасного, від сучасного до майбутнього. Звичайно, цей процес не є миттєвим, він супроводжується постійною боротьбою, найбільшою з яких є боротьба зі своїм Я.

Порушення цієї проблеми у постмодерну епоху є не випадковим, адже більшість суспільств так званого постсоціалістичного простору обрали саме європейський шлях розвитку, зорієнтувавши всі свої зусилля на цінності властиві саме Європі: демократія, свобода, толерантність, терпимість, людину тощо. Зазначені та інші цінності відіграють важливу функцію в об'єднанні людей, суспільств, країни навіть попри те, що вони об'єднують суспільства різних культур, традицій, релігій. Тобто завдяки їм відбувається формування гетерогенної Європи – європейської цивілізації і гетерогенної колективної дії. В основі цього процесу закладені не лише цінності, а й сприйняття Іншого як суб'єктивно-ідентичної форми.

Це свідчить, що колективна дія будь-яких соціальних утворень є залежною від ідентичності, яка постає внутрішнім мотивом самої себе і може бути зорієнтованою лише на цінності, обходячи індивідуальності. Ми переконані, що орієнтація на цінності сприяє сприйняттю Іншого через власну рефлексію. Переосмислення власного «Я» завдяки ціннісно-зорієнтованому Іншому сприяє об'єктивація «Я» через власне Ego. Лише у такий спосіб ми можемо говорити про гетерогенну ідентичність українського суспільства у європейському просторі. Зауважимо, що у суспільствах, які дотримуються демократичних цінностей, наявні ідентичності завжди є гетерогенними і за своєю природою складнішими, ніж Іншість у тоталітарній чи авторитарній системах. Гетерогенність у полікультурних суспільствах, дотримуючись етичних принципів, виступає інструментарієм утворення колективної дії. І саме тому, так звана європейська ідентичність привабливіша суспільствам, що визначаються у своєму майбутньому. Підтвердженням такого світогляду є думка сучасного французького філософа М.Крепона. Він зазначає: «Немає ідентичності, яка визначала б себе інакше, ніж як через свій зв'язок з численними Іншостями, які вона успадковує, і до яких вона, з огляду на це, належить» [1, с. 87].

Продовжуючи тему Європи, зазначимо, що вона єдина у своєму різноманітті. Саме різноманіття робить Європу Європою. Однак говорячи про різноманіття ставиться під сумнів єдність. Однак відповідь на цю

проблему криється у цінностях, що становлять основу Союзу. Вони викладені в трьох поняттях: свобода, солідарність і взаємодопомога. Саме це відкриває шлях до гетерогенності і водночас формує колективної дії спільнот Союзу. Цінності тут є дорогою, яка веде до вищого, чого не можна досягти ринками, інституціями тощо. Вони формують внутрішню сутність європейської цивілізаційності – дух який необхідний для вирішення проблем сьогодення.

Зберігши в історичній пам'яті цінності: свободу, любов до правди, до життя, солідарність, взаємодопомога тощо, не втративши віри у подолання колоніального синдрому, в модерну епоху, здійснивши рефлексії «Я» по відношенню до міфічного «МИ», невизначеного, але тотожного Іншого, українське суспільство стало на шлях створення власного «Я», яке є тотожним лише «Я» по відношенню до Іншого. Така ідентичність сприятиме створенню колективної дії у гетерогенному європейському суспільстві. Цінності відіграватимуть біфуркаційну основу нових можливостей суспільств, що мають статус «між». Тобто, зазначена ідентичність сприяє утворенню «нового» суспільства – «ми-європейці», тобто спільноти, що у своїй діяльності керується цінностями: свободи особистості, ліберальну економіку, демократичні принципи, етнокультуралізм [6]. При цьому зауважимо, що ідентичність не є сталим феноменом, а залежить від безлічі чинників, серед яких В.Філіпчук виокремлює: географію культурних ареалів, історичні кордони соціополітичних утворень, маргіналізацію або націоналізацію суспільства, трансформацію в будь-якому елементі соціокультурної системи тощо [5].

Отже, вищенаведений аналіз засвідчує, що для постмодерного суспільства властиві такі цінності як свобода, толерантність, повага до Іншого, знання, демократія, терпимість, людина і як не парадоксально це GPS-технології. Усі вони мають неабиякий вплив на людину, суспільство, враховуючи європейську різноманітність, сприяють формуванню єдності, колективної дії, та формуванню гетерогенної європейської ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крепон Марк. Європейські іншості / пер. з фр., післямова та прим. О. Йосипенко. Київ: Укр. центр духов. культури, 2011. 184 с.
2. Сакало О. Є. Ціннісний портрет українського суспільства: за даними World Values Survey. *Актуальні проблеми філософії та соціології: науково-практичний журнал*. Одеса, 2016. Вип. 11. С. 99–101.
3. Стасевська О. А. Людина в пошуках ціннісних смислів в контексті культури пост сучасності. *Вісник Нац. ун-ту «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2016. №1(28). С. 58–68.
4. Уманец О. Ціннісні орієнтації і полілог культур в романі М. Заріньша «Фальшивий Фауст». *Baltic-Black Sea Region: History. Economy. Culture. Society: International Scientific and Practical Conference*. Riga. Latvia, July 4-5, 2016. Riga: SIA «BalticErlander Institute», 2016. Vol. 5. P. 123–128.
5. Філіпчук В.О. Європейська ідентичність: методологічні підходи тлумачення та особливості змістовного наповнення. *Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр.* Харків, 2013. Вип. 3. С. 386–395.

6. Хашиєва Л.В. Європейська ідентичність як чинник євроінтеграції: Об'єднана Європа чи Європа націй? *Теорія та практика державного управління*: зб. наук. пр. Харків, 2014. Вип. 3. С. 239-244.

Наталія САВЕЛЮК

*Доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
nsavelyuk@ukr.net*

ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ РЕЛІГІЙНІ ОРІЄНТАЦІЇ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Вступ. За даними щорічних опитувань Центру Разумкова, частка вірян в Україні за період від 2000 до 2021 року помітно зросла і досягла такої умовної межі, яку соціологи називають «релігійним максимумом». Констатується, що перед тим наша країна його досягла у 2014 році на тлі радикальних суспільних трансформацій (чергового «Майдану», розстрілу «Небесної сотні», втечі президента, анексії Криму та початку «АТО» на Донбасі). У зазначений рік «віруючими» себе визнали 76 % громадян. Пізніше цей показник пішов на спад, сягнувши у 2021 році «традиційного» для України рівня (68 % [2]).

Із початком повномасштабної війни на нашій території частка громадян, котрі самоідентифікувалися як «віруючі», знову помітно зросла – до 74 % (за даними від листопада 2022 року). Зокрема, 26 % респондентів заявили, що після відкритої агресії росії проти України, згідно з їх самооцінюванням, вони стали більш «релігійними людьми», аніж були раніше, 4 % – «менш релігійними», але більшість (65 %) зазначили, що жодних змін у їхньому персональному ставленні до релігії не сталося [1].

Чому так відбувається? З одного боку, психологи говорять про закономірні перепади («синусоїди») емоцій та почуттів людей у дуже непростих, невизначених умовах воєнного стану («емоційні гойдалки війни»). З іншого боку, релігія, як відомо, має аксіологічну природу, а з точки зору психології – аксіопсихологічну. Так, визначаючи один із ключових для нашого теоретичного аналізу термін – «релігійність» (якість суб'єкта релігії), авторитетні українські науковці А. Колодний та Б. Лобовик розглядають її саме як «підсумок власних шукань індивіда, його релігійне самовизначення, засвоєння релігійних цінностей...» [4, с. 277–278].

Власне у галузі психології В. Москалець описує релігію як «ціннісно-орієнтаційну діяльність», що есплікується у формуванні та функціонуванні відповідної сфери психіки особистості. Науковець зазначає, що у психологічному сенсі цінність є тим значущим для людини орієнтиром, який становить предмет її цілей, прагнень, мрій, а також тим, заради чого

вона живе, творить, вчиняє. При цьому ціннісна орієнтація, яка сприяє гуманізації, гармонізації, «ушляхетненню» психіки людини, сповнює її добром, радістю, красою, вважається істинною незалежно від будь-яких так зв. «об'єктивних» критеріїв. Саме до такого кола цінностей, як наголошує В. Москалець, і належать «релігійні духовні цінності» [3, с. 7–9].

Констатуємо, таким чином, що у своїх міркуваннях вчений поєднує зазначені категорії – «релігія» та «духовність», що корелює із духовною парадигмою досліджень. На нашу ж думку, відповідні концепти мають хоч і дуже тісно взаємозв'язані, але не цілком збіжні обсяги своїх значень.

При розмежуванні понять «духовні орієнтації» та «релігійні орієнтації», наприклад, можна скористатися доволі обґрунтованим трактуванням С. Грофа. На його думку, духовність базується на безпосередніх переживаннях високих, незвичних, небуденних вимірів реальності й не обов'язково передбачає, щоб такий «контакт» здійснювався в певному особливому місці та/або через офіційно визначених для цього осіб. Вона, натомість, стосується особливих взаємин між індивідом і всесвітом та є справою персональною, приватною, інтимною. Тоді як релігія – це вже більш офіційна, часто групова діяльність, що зазвичай здійснюється у спеціально встановленому місці та включає у свою процесуальність цілу ієрархію спеціально призначених «служників» [6].

Ми розглядаємо релігійні орієнтації як одну із системотвірних складових загальної ієрархії ціннісних орієнтацій людини, котра самоідентифікується як «релігійна». Вони аксіологічно суб'єктивізують «зв'язок із Богом» та утворюють, разом з іншими ціннісними орієнтаціями, цілісну сферу духовності.

Одна з найвідоміших, найвпливовіших у світовій психології концепцій – теорія Г. Оллпорта про зовнішню та внутрішню релігійність особистості. Зовнішня (екстринсивна) релігійність пов'язана зі ставленням до релігії як до додаткової можливості встановлення позитивних взаємин із певним референтним колом людей, віднаходження значущої соціальної підтримки у важкий час, досягнення бажаного соціального статусу, тощо. Натомість якщо релігія є не засобом, а метою сама по собі, коли відповідні їй норми, ідеали, цінності дійсно стають дієвими стандартами не лише зовнішнього, а і внутрішнього життя людини, то мова йде вже про внутрішню (інтринсивну) релігійність [5].

У сучасних наукових студіях класична концепція релігійних орієнтацій Г. Оллпорта зі співробітниками активно дискутується доповнюється, розвивається – наприклад, із позицій теорії самодетермінації, теорії соціальних когнітивних моделей. Зокрема, вчені Б. Нейрінк, В. Ленс, М. Ванстінкст, Б. Соененс досліджують різні типи зовнішньої релігійної орієнтації. Перший із них, наприклад, виявляється тоді, коли відповідну поведінку стимулюють та/або до неї змушують, тобто, коли вона спонукається обіцянкою чи загрозою покарання. Другий – коли релігійна поведінка спричиняється, на перший погляд, певними внутрішніми чинниками (почуттями провини, сорому і т. ін.), проте

насправді вони є інтроєктами й тому тут мова знову не може йти про свободу особистісного вибору. Натомість внутрішня релігійна орієнтація присутня тоді, коли людина ідентифікує себе із причиною власної релігійної поведінки [8].

Назагал, якщо спочатку вченими зовнішня та внутрішня релігійні орієнтації розглядалися як певний континуум, подальші неодноразові дослідження емпірично довели, що це – два відносно автономні виміри, або «полюси» особистісної релігійності, між якими є простір для перспективних досліджень. І, незважаючи на всі численні дискусії, теорія Г. Оллпорта та відповідна їй психодіагностична шкала («Religions Orientation Scale») – основа для більшості порівняльних студій у сучасній психології релігії [7].

Виклад основного матеріалу дослідження. Отже, як основна емпірична методика в нашому дослідженні була використана «Шкала релігійної орієнтації» Г. Оллпорта і Дж. Росса. Питальник складається із 20 суджень, серед яких 11 представляють субшкалу зовнішньої релігійної орієнтації (I), а 9 – внутрішньої релігійної орієнтації (E).

Сформовану на засадах добровільності участі вибірку склали 198 осіб. Серед них на першому етапі дослідження (початок пандемії COVID-19 – весна 2020 року) – 101 респондент, на другому етапі (другий рік війни – весна 2023 року) – 97 осіб, самоідентифікованих як «релігійні». Серед них: студенти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (віком від 17 до 25 років); громадяни України (освітяни, державні службовці, фермери та інші, віком від 26 до 60 років). При інтерпретації результатів ми враховували, що, за даними Г. Оллпорта і Дж. Росса, питальник має високу чутливість до вимірювання релігійної орієнтації особистості, незважаючи на концептуальні відмінності конкретних конфесій [5].

Порівняємо виявлені статистично значущі відмінності між зазначеними «хронологічними» підгрупами (від 2020 до 2023 рр.) за мірою індивідуального прийняття показників як зовнішніх, так і внутрішніх релігійних орієнтацій. Оскільки розподіл кількісних даних, отриманих за методикою, – нерівномірний, то використовувався непараметричний критерій U Манна-Вітні.

I. Зовнішня релігійна орієнтація – 6 з 11 показників статистично значуще спадають: 1) «Основна причина мого інтересу до релігії полягає у тому, що церква пропонує мені належні види проведення часу» ($U = 5533,50$ при $p = 0,00$; $\bar{x}_1 = 2,05$ і $\bar{x}_2 = 1,39$); 2) «Хоча я і релігійний(а), намагаюся не допускати того, щоб релігійні міркування впливали на моє повсякденне життя» ($U = 6161,50$ при $p = 0,00$; $\bar{x}_1 = 2,40$ і $\bar{x}_2 = 1,73$); 3) «Не так важливо, у що я вірю, поки веду моральне життя» ($U = 6521,00$ при $p = 0,00$; $\bar{x}_1 = 2,21$ і $\bar{x}_2 = 1,61$); 4) «Хоча я і віруюча людина, відчуваю, що в моєму житті є багато важливіших речей» ($U = 7742,00$ при $p = 0,001$; $\bar{x}_1 = 2,24$ і $\bar{x}_2 = 1,88$); 5) «Іноді мені доводиться поступитися своїми релігійними переконаннями для того, щоб забезпечити своє соціальне та економічне благополуччя» ($U = 7546,00$ при $p = 0,00$; $\bar{x}_1 = 2,04$ і $\bar{x}_2 = 1,67$); 6) «Я

молюся головним чином тому, що мене привчили це робити» ($U = 8415$ при $p = 0,02$; $\bar{x}_1 = 1,87$ і $\bar{x}_2 = 1,59$).

II. Внутрішня релігійна орієнтація – 4 з 9 показників, які спадають: 1) «Релігія особливо важлива для мене, тому що вона дає мені відповіді на багато запитань, що стосуються сенсу життя» ($U = 2660,50$ при $p = 0,00$; $\bar{x}_1 = 2,93$ і $\bar{x}_2 = 1,52$); 2) «Мої релігійні переконання дійсно визначають мою життєву філософію» ($U = 3516,50$ при $p = 0,00$; $\bar{x}_1 = 2,70$ і $\bar{x}_2 = 1,64$); 3) «Досить часто я гостро усвідомлюю присутність Бога або Божественної Сутності» ($U = 3686,50$ при $p = 0,00$; $\bar{x}_1 = 2,91$ і $\bar{x}_2 = 1,81$); 4) «Ті молитви, які я вимовляю, залишаючись цілком один(на), так само осмислені та емоційні, як і ті, які я вимовляю під час богослужіння» ($U = 4055,00$ при $p = 0,00$; $\bar{x}_1 = 3,01$ і $\bar{x}_2 = 1,94$). Натомість 2 показники статистично значуще зростають: 1) «Для мене важливо проводити певний час у релігійних міркуваннях» ($U = 5728,50$ при $p = 0,00$; $\bar{x}_1 = 2,54$ і $\bar{x}_2 = 3,18$) та 2) «Я намагаюся, щоб релігія проникала в усі мої повсякденні справи» ($U = 6674,00$ при $p = 0,00$; $\bar{x}_1 = 2,45$ і $\bar{x}_2 = 2,99$).

Висновки. Отже, від початку «ковіду» та до початку другого року війни досліджені українці стали уважніше ставитися до предмету своєї віри, частіше вдаватися до релігійних міркувань, аналізувати власні релігійні переконання, бути схильними молитися хоч і більш автентично, проте публічно, серед інших людей. З усім тим, істотно меншою мірою вони тепер переживають «присутність Бога» і задовольняють саме через релігію духовну потребу в пошуку відповідей на сенсові питання, в обґрунтуванні глобальних засад людського буття. Інакше кажучи, за цей період збільшився вплив релігії на побутове, повсякденне життя респондентів (зовнішня ритуалізація, релігійні традиції як підтримка національної ідентичності), натомість зменшився – на духовні переживання у широкому сенсі слова «духовні», хоч і спостерігається тенденція частішого «перебування у релігійних міркуваннях». Інтерпретуємо таку емпірично встановлену тенденцію (зокрема, амбівалентність внутрішньої релігійності) як ознаку екзистенціальної кризи українства на тлі війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Війна і церква. Церковно-релігійна ситуація в Україні (листопад 2022 року). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/viina-i-tserkva-tserkovnoreligiina-sytuatsiia-v-ukraini-2022r-lystopad-2022r>
2. Горєвой Д. Як змінювалась релігійність українців з 2000 року. Короткий переказ великого дослідження Центру Разумкова. URL: https://lb.ua/society/2022/02/02/504398_yak_zminyuvalas_religiynist.html
3. Москалець В. П. Психологія релігії: Посібник. К.: Академвидав, 2004. 240 с.
4. Релігієзнавчий словник / За ред. проф. А. Колодного і Б. Лобовика. К.: Четверта хвиля, 1996. 392 с.
5. Allport G. W., Ross J. M. Personal Religious Orientation and Prejudice. *Journal for the Scientific Study of Religion*. 1967, 5(4). P. 423–443.
6. Grof S. Alternative Cosmologies and Altered States. *Noetic Sciences Review*. 1994, 15-17. P. 21–29.

7. Hood R. W. *Intrinsic-Extrinsic Religiosity*. Encyclopedia of Religion and Society / Ed. W. H. Swatos; Hartford Institute for Religion Research. URL: <http://hrr.hartsem.edu/ency/Intrinsic-Extrinsic.htm>
8. Neyrinck B., Lens W., Vansteenkiste M., Soenens B. Updating Allport's and Batson's Framework of Religious Orientations: A Reevaluation from the Perspective of Self-Determination Theory and Wulff's Social Cognitive Model. *Journal for the Scientific Study of Religion*. 2010, 49(3). P. 425–438.

Юрій КАЛИНОВСЬКИЙ

*доктор філософських наук, професор,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
kalina_uu@ukr.net*

Іван ЯКОВІЮК

*доктор юридичних наук, професор,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Харків, Україна
yakoviyk@ukr.net*

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР УКРАЇНИ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ ТА ЦІННІСНИЙ КОНТЕКСТИ

Починаючи з проголошення незалежності, Україна задекларувала свою прихильність європейським цивілізаційним цінностям та з різним ступенем інтенсивності здійснювала кроки для вступу у ЄС. Відповідно змінювались й настрої вітчизняного суспільства щодо курсу нашої держави до ЄС та НАТО: від поміркованої підтримки до більш глибокого усвідомлення важливості європейського вектору розвитку та європейських цінностей.

Знаковою подією щодо підтримки нашою державою європейських цінностей на офіційному рівні «стало підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яке відбулося в два етапи. 21 березня 2014 р. під час Позачергового Саміту Україна – ЄС було підписано політичну частину Угоди та Заключний акт Саміту, які від імені України підписав Прем'єр-міністр А. Яценюк. А 27 червня 2014 р. в ході засідання Ради ЄС Президентом України П. Порошенком та керівництвом Європейського Союзу і главами держав та урядів 28 держав – членів ЄС була підписана економічна частина Угоди – Розділи III «Юстиція, свобода та безпека», IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею», V «Економічне та галузеве співробітництво» та VI «Фінансове співробітництво та положення щодо боротьби із шахрайством», які разом з рештою тексту Угоди становлять єдиний документ. 16 вересня 2014 р. Верховна Рада України та Європейський Парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС» [1].

У подальшому прихильність України до європейських цінностей знайшла своє відображення і у Конституції нашої держави. Безумовно, у євроінтеграційних процесах України доленосним «став Закон «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)», який Верховна Рада ухвалила 7 лютого 2019 року. Цим документом вносяться зміни до Конституції України, якими закріплюється незворотність стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» [2].

На сучасному етапі вітчизняного державотворення, важливим актом підтримки національно-визвольної боротьби українського народу стало ухвалення рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС за яке проголосували 23 червня 2022 року лідери 27 країн-членів ЄС. Статус кандидата офіційно запускає процес набуття Україною членства в ЄС.

На сьогоднішній день, переважна більшість громадян України поділяють європейські цінності, але їх сприйняття і ранжування у суспільній свідомості за критерієм значущості потребують конкретизації. Аналізуючи особливості ставлення українців до європейських цінностей, варто навести результати соціологічних досліджень за останні роки. Так, соціологічні опитування доводять, що «тяжіння українців до Європи ґрунтується на матеріально-економічних та правових засадах проте вони не готові прийняти повністю європейські цінності у тому вигляді, в якому вони існують у сучасному ЄС. Про це свідчать результати соціологічного дослідження «Хто ми: портрет українців очима українців», проведеним Українським інститутом майбутнього (Соціологічне дослідження проводилось із 17 липня до 1 серпня 2021 року у п'яти макрорегіонах України: Захід, Схід, Південь, Центр та Донбас. Участь в опитуванні взяли 5000 респондентів віком від 18 років і старших. Статистична похибка не перевищує 1,41%.) Зокрема, вирізняється дихотомія між цінностями, які «зручні» та «зрозумілі» і цінностями, які «незручні» та «нетрадиційні» – особливо це видно на прикладі ставлення більшості українців до представників ЛГБТ-спільнот. Прийняття європейських цінностей у значної частини українців базується на виключно позитивному образі Європи, певних формах комплексу меншовартості та відсутності критичного мислення щодо європейських цінностей та норм» [3]. Більшість українців сприймають європейські цінності скоріш через «категорії порядку, законності, рівності, справедливості та багатства, а не через категорії індивідуалізму, свободи віросповідань, прав людини, свободи мислення та висловлення думок, свободи самовираження, толерантності або інклюзивності. Зокрема у питаннях щодо визначення європейських цінностей, усі вікові групи були солідарні у тому, що це, насамперед, гідна оплата праці (42% – 46%), гідні умови праці (38% – 43%), свобода слова (33% – 38%), рівність усіх перед законом (31% – 35%) та права ЛГБТ-спільноти (10% – 26%). На питання, які з європейських цінностей українці сприймають, більшість у своїх відповідях віддавали

перевагу, знову таки, більш приземленим, прагматичним та консервативним категоріям, пов'язаним із власним соціально-економічним добробутом: сім'я (42% – 46%); гідна оплата праці (35% – 41%); гідні умови праці (33% – 39%); свобода слова (26% – 37%); здоров'я (36% – 39%); добробут (27% – 31%); рівність усіх перед законом (25% – 29%); захист приватної власності (19% – 22%). Для більшості українців відчуття приналежності до Європи (а отже і до загальних європейських ритуалів, образів та культурних кодів) є дуже важливою для самоідентифікації українців, для їхнього самосприйняття і усвідомлення себе як певної частини світу. Разом з тим, жага українців стати частиною європейського цивілізаційного простору обмежується лише тими поняттями та аспектами, яких не вистачає у самій Україні: повага до законів, свобода слова, верховенство права, стабільність та порядок, рівність усіх перед законом тощо. Українці схильні проєктувати свої внутрішні недоліки на розуміння суті європейських цінностей. Цим пояснюється несприйняття українцями «незручних» для їхнього світогляду та менталітету таких цінностей, як захист прав ЛГБТ-спільноти, гендерної рівності або визнання ідентичностей» [3].

Можна констатувати, що українське суспільство демонструє тенденцію до поєднання європейських соціально-економічних й правових цінностей з національними аксіологемами буття. Також українці схильні до помірковано-традиційного ставлення до цінностей сім'ї та шлюбу, гендерної рівності тощо.

Разом з тим, необхідно зазначити, що настрої українців щодо вступу до ЄС та НАТО значно змінилися з початком російсько-української війни. Показовим є соціологічне дослідження проведене 6-20 липня 2022 року Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС). «У разі проведення референдуму щодо вступу до ЄС 81% українців проголосували б «за» вступ. «Проти» вступу до ЄС – 4%. Інші (15%) не брали б участь у голосуванні чи не знають, як голосувати. У випадку вступу до НАТО, також переважна більшість українців проголосували б «за» – 71% серед усіх респондентів, у той час як «проти» проголосували б 7%. 22% населення не брали б участь у голосуванні чи не знають, як голосувати. Порівняно з червнем 2021 року з 52% до 81% зросла частка тих, хто підтримує вступ до ЄС. Також за цей період з 48% до 71% зросла частка тих, хто підтримує вступ до НАТО. Крім цього, у випадку ЄС з 19% до 4%, а у випадку НАТО з 24% до 7% знизилась частка тих, хто виступає проти членства України в цих організаціях» [4].

Вочевидь, такі цінності як мир, безпека, соціальна стабільність набули для українців особливого значення під час війни. В той же час, на нашу думку, додаткових соціологічних досліджень потребує динаміка переоцінки європейських цінностей тими українцями, що змушені були виїхати до країн ЄС у зв'язку з російсько-українською війною. Важливо дослідити та узагальнити екзистенційний, політико-правовий, соціально-економічний досвід представників нової хвилі міграції з України й ті зміни, які він спричинив у ставленні до європейських цінностей на рівні особистого сприйняття мільйонів українців. Станом на початок квітня

2023 р, за даними ООН, через війну за кордоном залишаються 8,1 млн українських громадян, з них «близько 3 млн осіб перебувають у Росії та Білорусі, у тому числі через примусове вивезення до першої. Отже, в країнах Європи перебуває близько 5 млн українців» [5].

Аналізуючи сучасну хвилю міграції з України, Директорка компанії Gradus Research Євгенія Близнюк констатує, що по суті, відбувається євроінтеграція на практиці. До війни лише невелика частка наших співгромадян була в європейських країнах. Тепер велика кількість людей змушена лишатися у країнах Європи та будувати там свій побут, спостерігаючи європейські цінності у повсякденному житті. Попри те що українці, що поїхали, визнають чисельні переваги західного устрою, більшість з них воліють повернутися в Україну якнайшвидше. Так, прагнуть повернутись в Україну за першої можливості 65% опитаних, а частка тих, хто хоче залишитися на новому місці проживання становить 8% (опитування 2022 р.) [6].

Таким чином, генеза процесу європейського вибору України у політико-правовому та ціннісному контекстах має свою етапність та характеризується тенденцією до домінування євроатлантичних аксіологем й пріоритетів у вітчизняному соціумі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Угода про асоціацію. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/evropejska-integraciya/ugoda-pro-asociaciyu>
2. Зміни до Конституції про курс України на ЄС і НАТО набули чинності. УКРІНФОРМ. 2019. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2644931-zmini-do-konstitucii-pro-kurs-na-es-i-nato-nabuli-cinnosti.html>
3. Котенський А. Чому українці підтримують європейський вибір, – дослідження. Львівський портал. 2021. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2021/10/01/chomu-ukraintsi-pidtrymuiut-ievropejskij-vybir-doslidzhennia>
4. 81% українців підтримують вступ України до ЄС. Євроінтеграційний портал. 2022. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/novyny/81-ukrayinciv-pidtrymuyut-vstup-ukrayiny-do-yes-0>
5. Ukraine refugee situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
6. Кульбачний О. 85% українських мігрантів декларують доброзичливе ставлення до себе – дослідження. URL: <https://speka.media/bizenci/85percent-ukrayinskih-migrantiv-deklaruyut-dobrozichlive-stavlennya-do-sebe-doslidzhennya-9gwx4v>

Микола БАРМАК

*Доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України,
археології та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
barmakmv@tnpu.edu.ua*

ВИКРАДЕННЯ ТА РУСИФІКАЦІЯ ДІТЕЙ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ

Майже 80 років тому завершилася Друга світова війна. Вона принесла багато горя Європі та всьому світові. Нацистський режим призвів до загибелі і каліцтва мільйонів людей. Разом з тим серед злочинів нацизму були також викрадення і германізація дітей на окупованих територіях. Зокрема, в Україні було піддано германізації до 100 тисяч дітей різного віку. Їх піддавали масованому ідеологічному впливу, ними збиралися поповнити “вищу” арійську расу і долучити до здобуття світового панування.

У багатьох було сподівання, що ці страшні події в минулому, переосмислені, вивчені і стали уроком для людства. Було сподівання, що страшні злочини проти людяності більше ніколи не повторяться. На жаль, історичний досвід вчергове засвідчує, що **НЕПОКАРАНІ ЗЛОЧИНИ ПОВТОРЮЮТЬСЯ**. Жахи тоталітарної ідеології під назвою “рашизм” знову повторюються. І одним із найстрашніших злочинів залишається викрадення та русифікація українських дітей.

Кожен окупант, кожен загарбник протягом всієї історії крав найцінніше – наше майбутнє, наших дітей. Можна пригадати історію українських дітей-християн, яких примусово ісламізували, виховували в дусі релігійного фанатизму й сліпого послуху, формували загони яничар, які також нещадно грабували й українські землі. Не менш трагічною була історія українських рекрутів 18 - 19 ст., яких російська імперія насильно забирала на 25 років у військо, використовувала не лише для загарбницьких воєн, а й для придушення селянського спротиву. Нині історикам варто говорити вголос про українців, які були насильно депортовані та вивезені по всій території росії, а їх діти та онуки воюють сьогодні за імперські інтереси сучасних фашистів.

Дев'ятий рік триває російсько-українська війна. Діти з окупованих територій вже гинуть на цій війні, вбивають і воюють. Злочин триває. Примусова евакуація дітей із окупованих територій. Чому загарбники викрадають дітей? Основні причини викрадення дітей під час воєнних конфліктів:

– ворожа сторона намагається знищити національну ідентичність дитини, культурна асиміляція, метою якої є знищення української культури та мови, звичаїв, традицій та цінностей;

– дітей можна використовувати як дешеву робочу силу, або з метою торгівлі людьми та сексуальної експлуатації, торгівлі органами тощо;

- рекрутинг дітей в якості солдат, змусити приймати участь у військових діях;
- використання як заручників (тиск на родини, вимагання викупу, політичні маніпуляції);
- використання дітей як засобу пропаганди з метою зменшення або втрати довіри до української влади;
- психологічний тиск з метою викликати у населення страх, тривогу, хаос;
- дестабілізація українського суспільства – розрив сімейних зв'язків, руйнація родин тощо;
- викрадення дітей є дуже дієвим засобом контролю над населенням та зміцнення російського впливу окупованих українських територій.

Дослідник геноциду Тімоті Д. Снайдер заявив, що «масове викрадення дітей і спроба асимілювати їх в чужій культурі є геноцидом відповідно до статті 2 розділу Конвенції про геноцид 1948 року.

Під час російського вторгнення в Україну у 2022 році тисячі українських дітей були викрадені, депортовані та насильно усиновлені до Російської Федерації. Організація Об'єднаних Націй заявила, що звинувачення є «достовірними» і що російські сили відправляли українських дітей до Росії на усиновлення в межах масштабної програми. Розслідування Associated Press підтвердило, що російські війська примусово переселяли українських дітей без їхньої згоди, брехали їм, що їхні батьки відмовляються від них, використовували їх для пропаганди, створювали літні табори для українських сиріт і «патріотичного виховання», а також русифікували їх, даючи їм російську мову, громадянство та всиновлення.

З 2014 року РФ депортувала понад 1,5 мільйона українських дітей.

10 березня 2022 року Лансаротський комітет Конвенції Ради Європи прийняв заяву щодо захисту дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України.

Радниця-уповноважена президента з прав дитини Дарія Герасимчук зазначила, що «росіяни мають чітко сплановану політику щодо українських дітей. Їхні дії не хаотичні». Зокрема, дітей переміщують на територію РФ після «вбивства їх батьків, після розлучення з батьками під час так званої фільтрації, вивозять з інтернатних закладів». Також, за словами радниці президента, були випадки, коли дітей забирали з родин на захоплених територіях під виглядом «оздоровлення у дитячих таборах». «Росіяни роблять абсолютно все, щоб перешкодити дитині об'єднатися з родиною. Вони одразу забирають у дітей телефони і не дозволяють повідомляти своє місцезнаходження. Дуже складно знайти дитину. росіяни розпорошують українських дітей по своїй території і постійно пересувають. Щойно ми дізнаємося щось про знаходження дітей, як їх переміщують в іншу частину Росії. Саме тому на сьогодні ми повернули лише 307 дітей з 16 тисяч», – зазначила вона.

17 березня 2023 року Міжнародний кримінальний суд видав ордери на арешт президента РФ В. Путіна та чиновниці М. Львової-Белової у зв'язку

з їх участю у викраденні дітей та відданням наказів по вчиненню даного злочину. Палата попереднього провадження визнала, що є достатні підстави вважати, що кожен підозрюваний несе відповідальність за військовий злочин у вигляді незаконної депортації населення та незаконного переміщення населення з окупованих територій України до Російської Федерації, на шкоду українським дітям.

27 квітня 2023 року Парламентська асамблея Ради Європи прийняла резолюцію щодо примусової депортації українських дітей та дорослих на території Росії, визнавши такі дії геноцидом.

4 травня 2023 року ОБСЄ оприлюднило звіт: «практика примусового переміщення та/або депортації українських дітей на тимчасово окуповані території та на територію Російської Федерації може бути розцінена як злочин проти людяності». «Звіт про депортацію українських дітей з боку Росії чіткий: Росія порушує міжнародне гуманітарне право і права людини — у деяких випадках серйозно. Росія мусить повернути українських дітей в Україну. Негайно», — посол Фінляндії в ОБСЄ Веса Хаккінен, який виступив від імені 45 країн-учасниць ОБСЄ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Підтримка батьків та дітей під час війни | UNICEF
2. Викрадення дітей під час російського вторгнення в Україну 2022 – Вікіпедія (wikipedia.org)
3. https://uk.wikipedia.org/wiki/Система_фільтраційних_таборів_під_час_російсько-української_війни
4. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-dity-vykradennya-viyna-rosiya/32301704.html>

Секція 1

ЦІННОСТІ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЮДСЬКОГОБУТТЯ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Наталія МОЗГОВА

*Доктор філософських наук, професор, завідувачка кафедри філософії
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
mozgova@gmail.com*

Катерина ГОНЧАРЕНКО

*Кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,
Київ, Україна
agneshka13@gmail.com*

ВІНІЛОВЕ ЗВУЧАННЯ ЧАСУ АБО ЦІННОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ СЬОГОДЕННЯ

Інтелектуальна культура у всі часи виступала потужним потенціалом та рушійною силою до розвитку суспільства. Адже саме на ній тримається здатність до аналітики, творчості, формування найліпших ідей, які задають тон/вектор спільному тлу культури, що здатна барвитися наче кольоровий фільм. Свого часу ще Аристотель, формуючи ескіз до подальшого розуміння інтелектуала, як окремої ланки інтелектуальної культури, акцентував увагу на наявності в нього діяльнісного ума, що здатен розуміти та осягати істину на відміну від тих, кому належить пасивний ум, що спроможний хіба на відсторонене вгрузання в граніт осмисленого. Саме за рахунок цього, інтелектуал – це істота, насамперед, мисляча, діюча, рухома і відповідно інтелектуальна культура завдяки ньому отримує міцний ґрунт і неабиякий потенціал до того аби робити значні кроки до поліпшення будь-якої ситуації. За інтелектуальною культурою зазвичай тягнеться стійкий шлейф як від парфумів Givenchy/Lacoste – якісно, смачно, вартісно, не для всіх.

Багаж накопичених історією інтелектуальних знань, тексти, навички мислення, способи концептуалізації та аналітики оточуючого etc., що в поєднанні з мисленнєвими здібностями окремого інтелектуала – може бути чудовим засобом до формування чогось ціннісного. Та реалії виявляються менш кольоровими, адже на сьогоднішній день за інтелектуальною культурою все більше тягнеться шлейф хіба дешевих розливних парфумів

з підземного переходу на які чіпляється наліпка Givenchy/Lacoste, або ж як казав Жан Бодрійяр: формується інтелектуальна пустеля наповнена мозком, який не може пробитися крізь багатоголосся бутаформних фантомів.

Значною перевагою інтелектуала завжди виступала інтелектуальна свобода. Досліджувати, розбирати, збирати пазли до тла великого механізму, безпристрасно, виважено без будь-якої згоди беззаперечно прийняти поточність та занурюватися/підлаштовуватися під ситуацію. Свободно висловлювати свої погляди, якими б неортодоксальними, єретичними чи неприйнятними вони не були. Аби свого часу цим принципом не керувався Armani, то він ніколи б не побачив колір теракоту в тій брудній долівці, яку йому доводилося мити, а Буковскі так і залишився б всього лише жалюгідним пиякою, що марнує життя в черговому пабі. Інтелектуальна свобода – це незалежний, автономний, творчий потенціал, це розвиток. Це далеко не хайп чи хейт, не підтримка трендової «теми дня» в соціальній мережі, ситуативні висловлювання щодо тієї чи іншої події з острахом виказаної десь мимохідь. Це зовсім не та свобода, якою керуються нинішні «інтелектуали», що добровільно чи вимушено намагаються дертися драбиною попсової впізнаваності, публічності, що здатні хіба знайти милицю понадійніше та міцно триматися за неї виправдовуючи власну інвалідність.

Істинна інтелектуальна свобода ніколи не керована позитивними чи негативними налаштуваннями, вона відсторонена від подобається/не подобається, вона не прагне визнання чи шанобливого ставлення, а відповідно індивід, який нею керується завжди позбавлений мети та ясності бачення кінцевого результату. Світ ніколи б не побачив всієї тієї палітри наукових відкриттів, аби кожен науковець знав межі власної допитливості. Цю свободу не можливо взяти: її наявність сама демонструє та висвічує людину. Вказує на всі її спроможності, здатності, на всю правдивість чи лицемірство. Жорж Батай називав мужньою, ту людину, яка здатна на таку свободу, оскільки саме це дозволяє вийти за межі шаблонного існування, і не лише для себе.

Інтелектуальна свобода завжди виступала тим ціннісним орієнтиром, яким керувалися окремі особистості, що робили свою справу попри все та не зважаючи ні на що. Однак, сьогодні висвічує нам дещо інші слайди дійсності. Ми живемо в епоху, коли так звані «інтелектуали» керуються тим зразком свободи, що в сартрівському звучанні формулюється «робити себе, замість того аби бути». На будь-якому з рівнів соціальної мапи все більше та більше з'являється тих, хто претендує на роль та статус

інтелектуала, але при цьому не має жодних підстав до того, аби ним бути. А відповідно, від такої діяльності ми не отримуємо нічого цінного, окрім хіба відчуття, що знаходишся в експериментальному тераріумі на який звідусіль поступають чергові дози випробувальної речовини, оскільки самі експериментатори не здатні до цілісного бачення необхідності того чи іншого експерименту, а в своїх діях керуються хаотичним тіпанням амеби. Звісно, не можна сказати, що ми повністю позбавлені інтелектуальної культури, адже це б призвело до повної деградації суспільства. Вона залишається, але знаходиться в досить критичному стані. Оскільки, умови, які створюють для інтелектуала, все більше нагадують бодрійярівську пустелю зі свobodно циркулюючим мозком, який з одного боку не може принадитися на всі ті умови, які перед ним ставлять, а з іншого має якість виживати в капіталістичному повсякденні.

Замість висновку. Давно усталеним є те, що музика є частиною нашого виховання, показником культури, мірилом певної епохи, рівнем інтелектуальності та освіченості. В своїй роботі «Культура принада та спротиву» Тарас Лютий згадує так звану епоху захоплення вінілом. 80-ті, коли вінілові платівки та портативний програвач були чимось недосяжним, захмарним, рідкісним але таким звабливим. Носій ніколи не передавався до перезапису, його звучання несло гаму почуттів і вражень всієї тієї палітри шляху досягнення нового екземпляру. Прослуховування вінілу – це свого роду ритуал, обряд який ніколи не буде властивий ширвжитку тиражованих сьогоднішнім засобів та форм відтворення музики. І навіть мода на ексклюзивне повернення до вінілу на сьогоднішній день виглядає чимось збоченим, оскільки окрім надуманої романтизації та пошуку чогось справжнього за звучанням, все ж позбавлена тієї ностальгічної складової, яку можуть відчуті люди, що безпосередньо переживали/творили ті моменти: які по-справжньому, захоплювалися, творили, які мали цінності та свободу. Створити ж своє, ціннісне та вартісне – сьогодні не спроможне, оскільки надто загубилося в плинні калейдоскопічності рухомої картини споживацтва. Чи згадає колись людство чергову версію AirPods невідомо, але програвач зі скрипучою голкою та підбірка платівок за якою стоїть ціла історія – точно будуть звучати в часі, принаймні доки існує пам'ять тих, хто творив цю епоху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Baudrillard J. Le Pacte de lucidité ou l'intelligence du Mal. Paris : Editions Galilée, 2004, p. 12.
2. Baudrillard J. D'un fragment l'autre. [Entretiens avec François L'Yvonnet]. Paris : Editions Albin Michel S.A, 2001, p. 86.

3. Drucker P. Post-Capitalist Society. USA: Harper Business, 1993., P. 11.

4. Лютий Т. Культура припад та спротиву. К., Темпора, 2020. 576 с.

Світлана СТОРОЖУК

*Доктор філософських наук, професор кафедри української філософії та культури Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна
svitlanastorozuk@gmail.com*

КОЛЕКТИВНА ТРАВМА ЯК ВИКЛИК УКРАЇНСЬКОГО СЬОГОДЕННЯ

В українському інтелектуальному дискурсі психічна травма довгий час залишалася на маргінесі суспільної уваги. Ймовірно, це було спричинено довготривалим перебуванням у складі тоталітарної радянської держави, цензура якої десятиліттями забороняла обговорювати багато проблем, й передусім голод 1932-33 рр., репресії 1937 р., травматичний досвід воєнних років тощо. Ситуація почала поступово змінюватися після здобуття Україною незалежності. Розбудова демократичної держави, супроводжувалася відродженням репресованої історичної спадщини українського народу та розсекреченням частини радянських архівів. Це стало важливим кроком для перегляду українством усталеного погляду на минуле та переосмислення трагічних сторінок своєї історії.

Зникнення цензури й заборонених для публічного обговорення тем уже в перше десятиліття незалежності, на жаль, не супроводжувалося стрімким зростанням суспільної уваги до історичної тематики й тим паче суспільних наслідків травматичного досвіду українства. Ситуація істотно змінилася тільки на початку ХХІ ст. у висліді різкого зростання суспільних розбіжностей, спричинених амбівалентним ставленням українців до тих чи інших історичних подій. Шукаючи відповіді на злободенні проблеми, українські науковці під тиском обставин звернули свій погляд на спомини про історичне минуле, що, як виявилось, продовжує визначати сьогодення. Піднесення означених проблем повертало у поле суспільної уваги феномен колективної травми, наслідки якої, поки що не отримали належного осмислення в українському інтелектуальному дискурсі.

Довготривала маргіналізація травматичного досвіду українства, непослідовна, а часто й фрагментарна історична політика, у єдності зі збройною агресією росії проти України, спричинила до відродження у колективній пам'яті українців споминів про злочини росіян в Україні в різні історичні періоди. Стихійно осмислюючи події сьогодення, українці

все частіше зверталися до трагічних подій свого минулого, пригадували вчинену в різні історичні періоди щодо них несправедливість, тим самим починали репрезентувати себе з позиції вічної жертви. Безумовно, численні сучасні й, що особливо важливо, непоодинокі в історії, злочини росіян в Україні, дають всі підстави для поширення ідеї споконвічного українського страдництва. Однак, зважаючи на наявний дефіцит наукових розвідок присвячених темі колективної травми, сьогодні невизначеними залишаються наслідки такого образу України і для її майбутнього самовизначення у світі, і для завершення війни, і для її майбутніх перспектив.

Відповідь на означені питання одним з перших спробував віднайти англійський історик Арнольд Тойнбі. В опублікованій у 1934 році праці «Дослідження історії» вчений уперше в європейському інтелектуальному дискурсі поставив проблему травмованості суспільства, не актуалізуючи між тим саму проблему травми. Зокрема, розглядаючи розвиток цивілізацій та спільнот крізь призму їхньої здатності відповідати на виклик, А. Тойнбі чітко розрізнив травматичний досвід, який проявляється у неспроможності суспільства реагувати на виклик, й поразку, що постає як один з різновидів виклику, який мобілізує внутрішні сили та потенціал суспільства й стимулює спільноту до реваншу. Водночас учений був цілком свідомий того, що в історії суспільств і цивілізацій, бувають неочікувані й потужні виклики, подужати удар від яких суспільству не вдається, що врешті призводить до поступової його загибелі або ж трансформації у крайову спільноту, підпорядковану іншим внутрішньо стимульованим суспільством [4, с. 59-169]. Інакше кажучи, А. Тойнбі вважає, що травма – руйнує спільноту, тоді як поразка може стати потужним стимулом для активізації її внутрішніх ресурсів та реваншу, а з ним і культурного підйому у майбутньому.

Суголосні думки в кінці ХХ ст. висловив й американський учений Артур Ніл. В опублікованій ще у 1998 році роботі «Національна травма та колективна пам'ять», дослідник зосередив увагу на вивченні соціальних наслідків виняткових та неймовірних, як здавалося до цього, подій. Подекуди, як стверджує дослідник, вони нагадують виверження вулкана, породжуючи «безлад» і стрімкі та радикальні суспільні трансформації. Подібні зрушення привертають увагу усіх без винятку суспільних груп, породжуючи відповідну емоційну реакцію як окремих індивідів, так і всієї громади. Сукупність індивідуальних та колективної реакції на вибухову силу подій, які вражаючи підвалини всього соціального світу, породжує колективну травму [2, с. IX]. Відхилити або проігнорувати травму

суспільство не спроможне, так само як і «дотримуватися відносин доброзичливої зневаги» або «цинічної байдужості» [2, с. 4, 9-10]. Люди розумні, а тому не можуть легковажити тим, що травматична подія вже відбулася, а усталений, зрозумілий та звичний світ їхнього життя зруйнований, а тому надалі слід очікувати соціальних змін, що відкриють чимало нових можливостей [2, с. 18]. Показовим прикладом у цьому контексті, на думку А. Ніла, можуть бути перипетії, що відбулися в американському суспільстві після Громадянської війни, Великої депресії та другої світової війни [2, с. 5].

Попри спроможність травматичного досвіду змінювати суспільство, А. Ніл все ж не схильний ідеалізувати травму, адже стресова ситуація може сприяти згуртуванню, втім нерідко вона здатна спричинити дезорганізацію, породити стан тривоги, гніву, страху, печалі, депресії як окремої людини, так і спільноти і навіть породити соціальний хаос. Уникнути його, як стверджує А. Ніл, можна у процесі повернення до травми через її репрезентацію, покликану усунути соціальне витіснення та повернути в пам'ять травматичну подію [16]. Завдяки свідченню, травматичний досвід поступово перетворюється на спомини, які можуть визначати ідентичність та життя спільноти, проте тільки як трагічне минуле.

Як бачимо, А. Ніл, розглядаючи соціальні наслідки травматичних для спільноти подій, приходить до цілком суголосних А. Тойнбі висновків. Зокрема, обидва дослідники погоджуються з тим, що травматичний досвід виняткових подій, руйнує підвалини усталеного соціального устрою, змушуючи суспільство мобілізувати власні ресурси та призвичаюватися до змін. Утім, якщо спільнота не може віднайти в собі сили для протистояння викликам, що спричинені природними катаклізмами чи соціальними зрушеннями, вона стає приреченою на зникнення.

Загалом же висновки А. Тойнбі та А. Ніла щодо соціальних наслідків травми мають вагоме значення для осмислення травматичного досвіду війни українським суспільством. З одного боку, вже на початку повномасштабного вторгнення росії, українське суспільство мобілювало всі наявні в нього ресурси для протистояння ворогу, що, як видається, засвідчило його здатність протистояти викликами. Між тим, з іншого боку, дуже складно поки що визначити рівень усвідомлення українцями означених руйнуванням підвалин пострадянського світу соціальних можливостей. А це означає, що соціальні наслідки травми для українського суспільства поки що залишаються невизначеними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гоян І.М., Сторожук С.В., Федик О.В. Роль колективної пам'яті в процесі формування національної єдності: український вимір. Гуманітарний часопис. 2018. № 1. С. 11-22.
2. Neal, G. Arthur. National Trauma and Collective Memory: Major Events in the American Century. New York, London: M.E. Sharpe, 1998 224 p.
3. Storozhuk S., Kryvda N., Hoian I. etc. Mental health after trauma: individual and collective dimensions. Wiadomosci lekarskie (Warsaw, Poland : 1960). 2022. Vol./ 75 (8), pp. 1924-1931.
4. Тойнбі, А. Дж. Дослідження історії. Том. 1. К.: Основи, 1995. 614 .

Леся АЛЕКСІЄВЕЦЬ

Доктор історичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
lmalex@ukr.net

Микола АЛЕКСІЄВЕЦЬ

Доктор історичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
malexiyevets@tnpu.edu.ua

СВОБОДА, БЕРЕЖНІСТЬ, ЛЮБОВ

У пропонованому матеріалі актуалізуємо питання свободи у її вияві природного стану людини як Людини й як частини соціуму. Нинішній час нових планетарних енергій та російсько-української війни – мов точка парадоксу розвитку земної кулі у її всесвітньогалактичному контексті. Однак, саме таке бачення й розуміння дозволяють вийти на вищий рівень осягнення суцього і понять, які знайомі з дитинства й заговорені нинішньою ситуацією в Україні, багатьох країнах світу.

Тож, свободу можна розглядати різно. Понятійно, зазирнувши до електронних носіїв, чи скориставшись послугами штучного інтелекту. Художньо, згадавши сакраментальне Ліни Костенко:

«...я не люблю нещасних. Я щаслива.

Моя свобода завжди при мені» й далі прогортати ряд.

А можна – відчувши її у Собі – цей священний дар, який дозволяє людині чути і називати себе Людиною.

І саме на це упродовж віків зазіхали ті, хто бажали підпорядкувати з різних причин окремого індивіда, країну чи й певні частини зримого світу. Бо ж, позбавивши природньої ознаки, тим самим – забирали повноцінне життя. Ось тут ще одна точка парадоксу. А чи можна відняти те, що зрослося з Людиною і складає її суть. Вважаємо, що через різні емоції й біль людина робить вибір, може віддати свою свободу, та, у такому разі, може й повернути. Чимало випадків відомих людських подвигів, – коли людина, перебуваючи у в'язниці, залишалася вільною, і навпаки – будучи на волі, сама замикала себе у клітку. Тут ясно бачимо простір присутності людини у житті, усвідомленні, площину вибору.

У цьому ж розрізі сукупно до свободи прилягає бережність. До себе, й природньо – оточуючих. Й на це, за нинішніх умов, особливо привертаємо увагу.

Базована на ще одній якості, з якою народжується людина – любові, нашій природі, причині й продовженні.

Свобода, бережність і любов сьогодні звучать на третій точці парадоксу. Адже у вирі війни, коли людина відстоює себе, легко віддати ці справжні цінності..., будучи переконаним, що навпаки - їх здобуваєш. А ще, відлунне масова культура, яка формувала парадигми залежності, неповноцінності, нестачі. Натомість, саме тріода – свободи, бережності й любові, творить цільну, сильну, свідому людину.

Чим більше рядків прописані, тим легше озвучені поняття розчиняються у них. Тоді як тиша і зосередження у Собі дозволяють розкрити їх уповні.

Та чи готовий соціум до таких кардинальних для нього змін? А природа розвитку людства не питає.

Вона приносить сьогодні уже не просто перетворення, а потужні трансформації, починаючи від нових відкриттів у різних галузях знань, використання нейромереж, завершуючи великими енергетичними змінами планетарних циклів.

Тож, нині, орієнтуючись на свободу, бережність і любов Людина може максимально прорости у своїй красивій природі. Видно, це і є основне - заради чого ми тут.

Тетяна ДАНИЛОВА

*Кандидат філософських наук, доцент
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України;
Вища школа соціальних досліджень, Інститут філософії та соціології
Польської академії наук
Київ, Україна;
Варшава, Польща
daniлова_tv@ukr.net*

ЦІННОСТІ ТА КУЛЬТУРНІ УНІВЕРСАЛІЇ: ОРІЄНТАЦІЯ КУЛЬТУР ДАЛЕКОГО СХОДУ НА МИНУЛЕ

Сьогодні проблема діалогу Сходу та Заходу актуалізована глобалізаційними процесами та посиленням економічної, культурної, соціальної взаємодії [2], а «майбутнє обіцяє ще більший взаємозв'язок, що вимагає значного зростання культурної компетентності» [1, с. 230]. Хоча процеси глобалізації та культурної динаміки визначають обличчя сучасного світу, трансплантація ідей з однієї культури в іншу без урахування ціннісного контексту, в якому формувалися ці ідеї, часто породжує непорозуміння, страх, недовіру і навіть агресію [6]. У процесі міжкультурної комунікації ціннісні орієнтації, що є ядром культури, можуть мирно співіснувати і доповнювати одна одну, а можуть конфліктувати між собою. Це суттєво впливає на стосунки між індивідами, групами та суспільствами, покращуючи чи гальмуючи міжкультурний діалог. Особливо важко порозумітися культурам, які є далекими одна від одної як в географічному, так і в ментальному плані [4].

Ф. Клакхон і Ф. Стродтбек розробили теорію базових людських цінностей, яка стала корисним інструментом для розуміння діалогу культур. Дослідники вивели в практичну площину теорію ціннісних орієнтацій К. Клакхона, окресливши основні загальнолюдські проблеми, характерні для всіх суспільств і часів. Намагаючись проаналізувати різні поведінкові моделі, Ф. Клакхон запропонувала розглядати людську поведінку як таку, що сформована домінуючими або варіативними ціннісними орієнтаціями, і окреслила п'ять категорій / ціннісних орієнтацій, одна з яких пов'язана зі ставленням людей до часу [8].

Ф. Клакхон підкреслювала, що всі суспільства «мають своє уявлення про минуле, у всіх є теперішнє, і всі приділяють увагу майбутньому» [8, с. 348]. Кожне суспільство усвідомлює своє життя в часі, надаючи перевагу одному з його вимірів: теперішньому, минулому чи майбутньому.

Сучасні західні суспільства орієнтовані на майбутнє: вони сповнені новими перспективами та інвестують у це майбутнє. Культури, орієнтовані

на сьогодні (Латинська Америка), підкреслюють модус «тут і тепер»: їхні представники хочуть жити сьогодні та не мають на меті за будь-яку ціну вплинути на ситуацію.

На противагу цьому, культури країн Далекого Сходу (Китай, Японія, Корея) орієнтовані на минуле і надають великого значення своїй історії, досвіду попередніх поколінь і усталеним традиціям. «Перевірений часом і передбачуваний» в цих суспільствах цінується більше, ніж «інноваційний». Минуле осмислюється як джерело ідей, надії та натхнення, саме в минулому треба шукати правила життя і поведінки. Наприклад, в Японії подібний погляд визначається сильним впливом синтоїзму і буддизму. Синтоїстський погляд на історію є циклічним – історія постійно повторюється. У рамках синтоїстської міфології все існуюче спочатку вважається незрілим і недосконалим, а потім поступово розвивається і вдосконалюється. Це відбувається в результаті зусиль самої людини, а також заступництва богів. Подібне сприйняття світу не змінилося навіть у пізніші періоди історії Японії: багато японців після смерті сподіваються зберегти духовний зв'язок з нащадками [5].

Роль Китаю в сучасному світі неможливо переоцінити. Глобальна присутність, міжнародні фінанси, китайське економічне диво [10], культура, повна таємниць і дуже прагматична – китайський феномен викликає багато питань. Укорінений у сімейних традиціях і практиках, сформованих століттями, Китай поєднує селянське суспільство з найфутуристичнішими містами, передові технологічні інновації з глибинними шарами потужних значень, що сягають у давнину. Трьома стовпами китайського суспільства та китайського менталітету є даосизм, конфуціанство і буддизм. Буддизм, який істотно вплинув на далекосхідну духовну традицію, сприяв поширенню концепції реінкарнації і карми: дії в минулому визначають стан речей сьогодні. Китай немислимий без конфуціанства, яке закликає вивчати класиків і оспівує минуле: «Передавати, а не створювати, вірити у давнину і любити її...» [3, 7-1]

Відтак, представники далекосхідних культур надають перевагу минулому, заснованому на традиції і досвіді, і схильні розглядати його як орієнтир при прийнятті рішень. Однак сьогодні деякі представники молодого покоління, які зіткнулися із впливом західного світу, демонструють тенденцію відходити як від традиційної орієнтації на минуле, так і від деяких освячених століттями традицій [7; 9]. Втім, шанобливе ставлення до минулого, до традицій все ще залишається наріжним каменем світогляду країн Далекого Сходу і мирно співіснує з інноваціями і модернізацією суспільства.

Подяка

Тетяна Данилова вдячна за підтримку, надану Фондом порятунку науковців Інституту міжнародної освіти (ІЕ-SRF) та Вищою школою соціальних досліджень Інституту філософії та соціології Польської академії наук.

Література

1. Данилова Т.В. Теорія ціннісних орієнтацій Ф. Клакхон і Ф. Стродтбека. Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. 2012. Випуск 28. С. 230-235.
2. Данилова Т.В. По тропинке, ведущей на Восток: несколько слов о японских ценностных ориентациях. Філософія і політологія в контексті сучасної культури. 2013. Випуск 6(3). С. 93-99.
3. Confucius. The Analects. Legge, J. (Trans.). Digireads.com Publishing, 2017. 92 p.
4. Danylova T.V. Social Forecasting and Elusive Reality: Our World as a Social Construct. Anthropological Measurements of Philosophical Research. 2022. № 22. P. 67-79. URL: <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i22.271332>
5. Hirai N. Traditional cultures and modernization: Several problems in the case of Japan. Institute for Japanese Culture and Classics, Kokugakuin University, 1983. URL: <http://www2.kokugakuin.ac.jp/ijcc/wp/cimac/index.html>
6. Hofstede G. Cultures and Organizations: Software of the Mind. New York: McGraw-Hill, 1997. 279p.
7. Kang B. (2022). The tradition of saving face is evolving. China Daily. URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202204/19/WS625e030ba310fd2b29e57af3.htm>. (дата звернення: 01.05.2023).
8. Kluckhohn F. Dominant and variant value orientations // Personality in nature, society, and culture / C. Kluckhohn & H. Murray (Eds.) / NY: Alfred A. Knopf, 1953. P. 342-357.
9. Ko G., Gentry J.W. The Development of Time Orientation Measures For Use in Cross-Cultural Research. Advances in Consumer Research. 1991. Vol. 18. P. 135-142
10. Mitter R. Modern China, A Very Short Introduction. Oxford University Press, 2016. 176 p.

Марія ЛУЦЕНКО

кандидат історичних наук,

Харківський національний педагогічний університет

імені Г.С. Сковороди,

Харків, Україна

mariia.lucenko@hnpri.edu.ua

ДУХОВНІ ЦІННОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Кожна війна посиляє випробовування для усього живого світу: для тварин, для людей, так і їх цінностей. Різко змінюється суспільний

порядок, вибухає разом із першими ракетами. І починається усвідомлення того, що відбувається жорстоке руйнування твого мирного укладу існування, особливо, коли опиняєшся на окупованій території ворогом. І тут ми складаємо іспит на стресостійкість і здатність втримати життєву вісь координат, миттєво згуртуватися на захист своєї країни, своїх цінностей.

Зараз значну переоцінку проходять духовно-естетичні цінності, що відбувається на основі емпатійного розуміння і визнання іншої людини та взаємодії з нею. Можна стверджувати, що емпатія в духовності виступає як готовність, здатність, уміння ділитися емоційним зарядом з іншим: співчувати, співпереживати. Пізнання своєї духовної сутності відбувається через ставлення до іншого. І ці духовні здібності особистості і визначають якісну специфіку її поведінки. Духовні здібності відображують систему цінностей, значень та особистісних смислів в індивідуальному розвитку. Можна стверджувати, що знання стає духовним тільки тоді, коли воно набуває особистісного смислу, адресованого до соціального оточення.

Деякі явища або пізнання, що були важливими до війни зараз відійшли на другий план. І тепер деякі звичні речі ми почали цінувати більше: посмішки близьких, допомога їм, підтримка один одного; важливим стало волонтерити, адже дає відчуття, що кожен з нас не самотній і має можливість бути корисним у досягненні перемоги над ворогом. Усвідомлення єдності підтримує і допомагає народу вистояти перед великими труднощами. Взаємодопомога породжує незламність. Розуміння міцності єдиної команди для досягнення поставленої мети.

Духовні цінності утворюють систему, яка здатна спрямовувати і стимулювати діяльність людини на творчий, свідомий вибір життєвих варіантів. Допмагає у розв'язанні соціальних та індивідуальних проблем. Тому можна стверджувати, що цінності постають однією з найбільш стабільних характеристик особистості та її духовної сутності. Вони пов'язані з еталоном, на який людина орієнтується в своєму житті. Їх ще можна назвати з ідеалом, який вона наслідує або намагається наслідувати. Духовні цінності направляють діяльність людини на тривалий період, що визначають генеральну лінію поведінки та окремі її вчинки.

Єдність народу, одна з найголовніших цінностей українського суспільства під час війни. Війна показала, що ми можемо бути згуртованими, неподільними та цільними. Якщо ми будемо разом працювати, зможемо досягнути перемоги та здолати навіть найсильнішого ворога. У єдності наша істинна сила. Це те, що неможливо зламати.

Уявлення про духовні цінності є різноманітними. Так, у сучасному середовищі поширені прагматичні орієнтації та установки. Це вказує на порівняно низький рівень розвитку, що визначає значущість матеріальних потреб порівняно з духовними. Вітчизняні вчені звертають увагу на неприпустимість абсолютизації ролі духовної основи, яка закладена в дитячі роки. Попри значущість, вона містить переважно почуттєво-емоційний компонент, такі особистісні якості, як совісність, чесність, сміливість тощо. У духовному розвитку людей зрілого віку істотно підвищується роль самостійного аналізу і оцінки зовнішніх соціальних умов, явищ, а також самовиховання та інших форм самодетермінації. У будь-якій духовній цінності виражається проблематичність реалізації актуальних духовних потреб у реальному житті.

Духовні цінності, як основа духовного світу, зводяться до знання про життя, людей, природу, культуру. Важлива особливість духовних цінностей полягає не в абсолютній їхній духовності, а в тому, що вони матеріалізовані у процесах праці і діяльності, особливо в умовах ведення війни.

Війна змінює звичні ролі людей і створює спільноту, змінює і самих людей. Люди згуртовуються, щоб допомогти військовим, кожен перебуває на своєму фронті: науковому, освітньому, медичному тощо. Українці у війні єдині у своїх переживаннях. Кооперація є наслідком жахиття, але також і фундаментом для подальшого розвитку. Війна навчила, що не варто відкладати життя на потім, а жити кожним моментом зараз.

Марія ЗАБОРНА

*Кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри загального мовознавства і слов'янських мов Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
maria_ternopil@ukr.net*

МОВА ЯК СФЕРА ПЕРЕЖИВАННЯ ЦІННОСТІ

Мовна практика людини опирається на конвенційне розуміння мови як засобу репрезентації того контексту буття, де окреслюються ціннісні складові людської сутності. З опорою на референційні механізми, що співвідносять мовну дійсність з так званим реальним світом, у мовленні кожної особистості можна “схопити” й відстежити релевантні для її душевно-духовної організації цінності, що виступають так званими ‘мотивами мотивів’ [5, с. 221] її діяльності. Як приклад, у цьому плані ще

Григорій Сковорода у творі «Боротьба архистратига Михаїла с сатаною про це: легко бути добрим» увиразнив піснями подорожніх парадигму 'Рятівний шлях – Шлях миру, названий пустим – Шлях лівий, названий вентер' як метафору вибору людиною її життєвої дороги. Відповідно на рівні лексико-семантичної організації тексту актуалізувались ціннісні орієнтири, що дозволили "зчитувати", так би мовити, лінію поведінки, притаманну тим, хто йде певним шляхом [7, с. 68–76].

Водночас усвідомлення мови як 'оселі людського духу' (М. Гайдеггер) та простору думки увиразнює феномен проживання-переживання цінностей, що кодують світоглядні пріоритети конкретної мовної особистості. Такий підхід корелює з інтерпретацією мови як носія одного з типів знань, як духовної енергії, що стимулює когнітивну активність людини, огранюючи неповторність індивідуального досвіду занурення в мовну стихію.

Пропоновані далі міркування прочитуються як етапи рефлексії доволі протяжного в часі власного досвіду мовного осягнення й переживання Любові як вершинної цінності духовної сфери буття.

- Спонтанна акцентуація в дискурсивній практиці вербального сегмента (1).

- *Не бійся! Страх – то найбільший гріх.*

- Страх – від лукавого.* (З мовлення літньої жінки)

- Первинна, поверхова, оцінна реакція.

- «Дивно: страх не числиться серед семи головних гріхів, які виділяє догматичне богослов'я».

- Сегмент дискурсивної практики (2): актуалізація діади «Страх – Любов» в тексті роману Шарлотти Бронте «Джейн Ейр».

- *Бетсі, пообіцяйте не сварити мене, поки я ще тут.*

- *Гаразд, не буду. Тільки ж ви будьте хорошою дівчиною, а мене не бійтесь. І не здригайтеся так при кожному гострому слові – це дуже дратує.*

- *Ні, я вже більше не боятимусь вас, Бетсі, я до вас звикла. Незабаром мені доведеться боятися інших людей.*

- ***Якщо ви боятиметесь, то Вас не любитимуть*** [3, с. 52].

- Рефлексія й окреслення асоціативної парадигми.

- «Страх може асоціюватись з любов'ю. Водночас страх – це гріх. Гріх – це та поведінка, що віддаляє людину від Бога. А Бог є Любов. Таким чином, формується асоціативна тріада 'Страх – Гріх – Любов'.

- Сегмент дискурсивної практики (3): градуйована актуалізація діади 'Страх – Любов', що слугує сенсовим тлом переживань героя тексту

повісті Ірен Роздобудько «Ранковий прибиральник» в екстремальній ситуації та в умовах сірого існування після виходу з неї.

Час перестав існувати. Напевно, я ненадовго знепритомнів чи впав у транс, тому що, коли знову зміг міркувати, сонце стояло низько над водою, і дикий страх змусив мене люто запрацювати руками: я боявся ночі на воді, крім того, тіло моє розкисло, свинцеві кросівки тягли донизу. Потрібно було припинити цей жах [6, с. 68]. ... Потім мені здалося, що все зникло. Я міг іти по водах, як по суші. Я був усесильний. Любов переповнювала мене. Любов, прощення, жалість увійшли в мене струменями гарячого повітря, і я відчував, що незабаром відірвуся від води і злечу над землею. Сотні облич промайнули переді мною, сотні спогадів, скрутившись у єдиний клубок, заворушилися в мозку [6, с. 70–71].

... Всіма людськими вчинками керує страх. Спочатку дитячий: обдурити надії залюблених у тебе батьків, бути гіршим від однолітків, не вивчити потрібний параграф у підручнику. Потім він трансформується в безліч інших: від банального остраху втратити роботу (чи – авторитет, любов, довіру, близьких людей et cetera) до страху перед смертю. Якщо ж спробувати позбутися цього почуття, що залишається? Любов? Але Марією де Пінта, наприклад, керує не так любов, як страх утратити її. Тому вона така покірنا й невимоглива. А я найпідлішим чином усіляко підтримую в ній цей страх. І все це відбувається мимоволі, само собою. Тому що це – модель, матриця усіх стосунків.

Мені раптом захотілося відразу схопитись і помчати до дівчини, щоб чесно пояснити: вона має до мене зовсім не те почуття, про яке мріяла. Звільнити її від страху. Тобто – від себе. Але... але тоді він перейде до мене під іншим ім'ям: 'страх самотності'. Ось так. Страх закріплює в єдиний ланцюг усіх нас. Я міг би, звісно, на ній одружитись. Але я не любив її. Я знав це напевно.

Любов умерла в мені вже давно... [6, с. 100].

● Фокусування текстової імплікації «Якщо зникає Любов, то з'являється страх».

● Осмислення лексеми *боятися* під етимологічним радикалом, що лінгвально увиразнює світоглядний стереотип *Страх – від лукавого*.

Боятися – псл. *boyati se*, ... зводиться до кореня іє. **bhei-/bhoi-/bhī* [4, с. 242]. **Біс** – псл. *běsъ* < **boids-*(іє. **bhoidh-*), очевидно, пов'язане з *boyati se*, “боятися”; – у такому разі споріднене з лит. *baisà* “страх” [4, с. 201].

● Увиразнення смислів, що продукує асоціативна тріада ‘Страх – Гріх – Любов’, на тлі євангельської сентенції *Страху немає в любові, але*

досконала любов проганяє страх геть, бо страх має муку. Хто ж боїться, той не досконалий в любові (1 Ів. 4: 18) [2, с. 275].

“Схоплене” переживання любові як цінності не продукує дефініції, а дозволяє відстежити суб’єктивний механізм актуалізації певного когнітивного утворення, що формується з опорою на ланцюг асоціативно-вербальних подразнень, в сегментах якого окреслюються однотипні діади/тріади смислів.

У цьому контексті визріває низка проблемних питань, а насамперед – чому, власне, саме цей, а не інший фрагмент організації мовного коду стає для людини імпульсом для актуалізації її особистісних смислів, що стимулюють психолінгвальну реакцію переживання саме цієї, а не іншої цінності? Можливо, джерело відповіді варто шукати в розмислах Григорія Сковороди в тексті «Розмови, названої Алфавіт, або Буквар миру»: *Визначити, прикликати, назвати, послати, дати владу – залежить від народження. ... Як можеш зцілювати недуги, не маючи влади? Звідкіля і влада, коли ти не посланий від Бога? Як посланий, коли не названий? Як названий, коли не прикликаний? Як же покликаний, коли не на те народжений?* [8, с. 446–447].

Людина має доступ тільки до того, що є в ній самій, і мова як одна із сутнісних характеристик людської особистості забезпечує їй цей доступ. У мові є комплекс неусвідомлених знань, які схоплюються інтуїтивно і які релевантні для духовного устрою особистості.

Ймовірно, що, з одного боку, тут ми стикаємось з тим невловимим механізмом дії прецедентних текстів та художнього мовлення загалом, специфіку якого в порівнянні зі звичайним, дискретним, мовленням підмічає Ф. Бацевич: «У щоденному мовленні код (мова, мовлення) вживають для “впізнання” адресатом речей (у широкому значенні слова), а в художньому – для їхнього особливого “бачення”, тобто з мовним кодом щось відбувається, він стає “іншим”. Створений за допомогою таких специфічних знаків художній текст породжує особливий і неповторний світ, який стає для адресата (читача, слухача) поштовхом для генерування його власних комунікативних смислів» [1, с. 52]. З іншого боку, релевантні для переживання цінності когнітивні утворення дуже індивідуальні, а тому не можуть бути повністю описані й тим більше – формалізовані. Такий стан справ корелює з характером сучасної гуманістики, яка все більше тяжіє до суб’єктивності, та й навіть до езотеричності.

На цьому тлі здатність засобів мовного коду запускати й обслуговувати механізм переживання людиною цінностей можна вважати одним із аспектів усвідомлення мови як цінності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. Нариси з теорії тексту. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 280 с.
2. Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Київ: Республіканська рада ЕХБ України, 1990.
3. Бронте Ш. Джейн Ейр. Київ: Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1971. 462 с.
4. Етимологічний словник української мови: В 7 томах. Том 1. Київ: Наукова думка, 1982. 632 с.
5. Нестеренко В. Г. Вступ до філософії: онтологія людини. Київ: Абрис, 1995. 336 с.
6. Роздобудько Ірен. Ранковий прибиральник. Київ: Нора-Друк, 2015. 158 с.
7. Сковорода Г. Боротьба архистратига Михаїла с сатаною про це: легко бути добрим. *Г. Сковорода. Твори: У 2 т. Т. 2: Трактати, Діалоги. Притчі. Переклади. Листи.* Київ: АТ «Обереги», 1994. С. 61–87.
8. Сковорода Г. Розмова, названа Алфавіт, або Буквар миру. *Г. Сковорода. Твори: У 2 т. Т. 1.* Київ: АТ «Обереги», 1994. С. 413–463.

Антоніна ЯРУЧИК

*Кандидат філософських наук, старший викладач Волинського національного університету імені Лесі Українки
Луцьк, Україна
A_Yaruchyk@ukr.net*

ЦІННОСТІ ЯК ОСОБЛИВИЙ СВІТ БУТТЯ ЛЮДИНИ

Триває війна... Більше року ми щодня чуємо ці страшні слова із засобів масової інформації. Пророчими, на жаль, стали слова Сергія Кримського: «Людство зазирнуло в такі безодні зла, які змінили наше уявлення про Бога, людину, історію. Страждання людини виявилися більш трагічними, ніж страждання Бога» [2, с. 91]. Чому ж це уже вкотре стається на нашій землі, адже, як засвідчують науковці-археологи, ідеї ненасильництва були властиві ще трипільській цивілізації, єдиній культурі, яка не знала меча.

Як зазначає переважна більшість філософів, найвищою цінністю є життя людини, адже завдяки життю ми отримуємо задоволення та насолоду від любові, спілкування, творчості, досягнення успіхів тощо. Так Роман Арцишевський підкреслює, що про цінність життя влучно висловився письменник Василь Биков, який писав, що життя є єдиною реальною цінністю людини, а у досконалому людському суспільстві воно стане міркою та ціною усього, стане категорією-абсолютом [1, с. 133]. Беззаперечно, що для кожної людини її життя є одне і неповторне, тому його цінність є абсолютною, яку ніщо не може перевершити.

Реалії сьогодення ще раз показали, що право українського народу на життя знову жорстоко порушено задля здійснення егоїстичних задумів

сусідів-завойовників. Егоїзм – це бажання усього для себе, це антагонізм до всього іншого. Еріху Фромму належить такий вислів: «Жадібність і мир взаємно виключають одне одне» [4, с. 18]. Так, саме жадібність росіян постійно штовхає їх до усе нових завоювань. Нездатність визначити для себе, що є пріоритетом (бути чи володіти), свідчить про порушення психіки людини та стану того соціокультурного середовища у якому вона перебуває. Звідси і божевільний заклик: «Можемо повторити».

Якщо узагальнювати розуміння цінностей, то можна визначити цінність як таку, що вказує на її культурну, соціальну чи особистісну значущість. У загальній концепції світоглядних цінностей можна виокремити сенс життя, волю, гідність, добро, красу, істину, справедливість тощо. Це позачасові цінності, які впливають на соціалізацію особистості. Наприклад, якщо людина сповідує ідею справедливості, то вона ніколи не буде використовувати для досягнення своїх цілей несправедливі засоби, це є для неї неприйнятним. Прагнення нашої нації до свободи несумісне із загарбницькими, так званими, «благородними» на думку завойовників цілями.

Наш народ платить непомірно високу ціну, відвойовуючи право на життя у незалежній країні. Бути вільними, жити у мирі на своїй землі – наразі це мрія кожного національно свідомого українця. Воля і мир – це високі цілі, про які писав ще Тарас Шевченко: «І на оновленій землі врага не буде, супостата, а буде син, і буде мати, і будуть люде на землі» [5, с.630].

Ніякі цінності-цілі не можуть бути здійсненими без цінностей-засобів. Цінності засоби можуть бути різні: духовні, матеріальні, економічні, екологічні, соціально-політичні. Наразі маємо визнати, що лише світоглядна культура українців у поєднанні з бойовим духом та військовою міццю допоможе вистояти у цій ненависницькій війні та отримати таку бажану Перемогу.

Перебудова світоустрою на засадах свободи, демократії, гідності, а також самобутності кожної нації та права людини на утвердження індивідуальності дасть шанс людству подолати наслідки глибокої цивілізаційної кризи. Україна як незалежна держава має вистояти, завершивши так зване «коло сорокарічних блукань» у пошуку своєї національної ідентичності. Від кожного із нас залежить успішне здійснення високої мрії Василя Симоненка бачити у кожній людині неповторну особистість: «І тільки тих поважають мільйони, хто поважає мільйони «я» [3, с. 15].

ЛІТЕРАТУРА

1. Арцишевський р. А. Філософська антропологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Ч. 2. Луцьк : ВНУ імені Лесі Українки, 2011. С. 133.
2. Кримський С. Б. Про софійність, правду, смисли людського буття: зб. наук.-публ. і філософ. ст. Київ : б.в., 2010. С. 91.
3. Симоненко В. Ти знаєш, що ти людина: вибрані твори. Київ : Знання, 2018. С.15.
4. Фромм Е. Мати чи бути? Київ : Український письменник, 210. С.18.
5. Шевченко Т. Г. Кобзар. Повна ілюстрована збірка. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2009. С. 630.

Надія СЕНЬОВСЬКА

*Кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки і менеджменту освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
irp56@tntu.edu.ua*

Ірина НЕСТАЙКО

*Кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки і менеджменту освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
nestajko_irena@ukr.net*

ЦІННОСТІ СУЧАСНОГО ГЕРОЇЧНОГО ЕПОСУ

Війна в Україні, спровокована російським агресором, триває вже 9 років. Після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. велика частина прихильників «какая разница» нарешті усвідомили важливість української самоідентифікації. Не в останню чергу вона проявляється через цінності окремих громадян та цілої нації загалом, котрі виражаються та фіксуються у різний спосіб. Зокрема, в сучасному героїчному епосі.

Героїчний епос відображає неймовірні вчинки героїв – улюбленців народу. «Героїчний народний епос – збірна назва фольклорних творів різних жанрів (колядки, думи, історичні (козацькі, гайдамацькі, опришківські, стрілецькі, повстанські та ін.) пісні, казки, легенди, перекази), в яких відображена воля, завзяття народу у боротьбі з ворогом, злом, кривдою, соціальним і національно-релігійним гнітом, прославляються розум, сила, мужність воїнів, богатирів, народних месників» [2]. Природно, що російсько-українська війна спричинила появу нового «витку спіралі» нашого героїчного епосу. Він реалізується в різних

жанрах (пісні, приказки, замовляння, казки, легенди, перекази, анекдоти), часом у неочікуваний спосіб (меми, флеш-моби). Провідною рисою саме українського епосу є дієва любов до Батьківщини, котра проявляється у воєнному опорі загарбникам і поневолювачам. Ключовими аспектами сучасного українського героїчного епосу є:

- опис бойової, лицарської звитяги;
- прославляння розуму, сили, мужності воїнів;
- чітке уявлення про гідність, яке відрізняє наших воїнів від ворожих;
- оптимізм;
- події зображуються так, як їх трактує народ у період створення епосу;
- епічний фон становить боротьба двох народностей, позитивними персонажами є національні герої, негативними – їхні супротивники;
- у героїчному епосі в основному поєднується війна і любов;
- влада зосереджена в руках якогось володаря, але носіями активної дії є герої, що борються;
- у центрі сюжету – особистість, її вибір, участь у долі держави;
- наявність у народних героїв «суперсили».

Попри різні сюжети, чітко окреслилися дві головні теми: «російсько-українська війна – це боротьба Зла з Добром» і «діяння героїв, їхні подвиги, любов і суперсила». Саме вони стихійно чи цілеспрямовано закріплюються в різний спосіб у масовій свідомості.

Сучасний український героїчний епос транслює цілу систему цінностей (того, що має значення для людини чи соціуму). Вони є своєрідним еталоном належного. Тобто, це і джерело мотивації, і основа для корекції поведінки українців. «Війна змусила український народ презентувати перед усім світом моральні та духовні цінності, сповідувані в Україні, зокрема патріотизм» [1, с. 48].

Л. Романюк вважає, що «найвідоміше й найповніше дослідження цінностей було проведене Мілтоном Рокічем в 70-х роках минулого століття» [4, с. 334]. Класифікуючи цінності, М. Рокіч (M. Rokeach) [3] поділив їх на два головні види: інструментальні (за способами поведінки) і термінальні (за кінцевими цілями). На основі цього дослідження, що залишається актуальним до сьогодні, доцільно проаналізувати цінності, які фіксує та транслює сучасний героїчний епос України:

1. Інструментальні цінності (цінності способів поведінки):

1) *моральні цінності*, які при трансгресії (порушенні) приводять до почуття провини – незалежність, відважність, чесність, дбайливість, висока загальна культура, патріотизм;

2) *цінності компетентності*, які стосуються здатності й уміння щось робити – відповідальність, життєрадісність, самодисципліна, тверда воля, сміливість в обстоюванні власної думки, раціональність, ефективність у справах, здатність діяти самостійно.

2. Термінальні цінності (цінності кінцевих цілей, прагнень):

1) *цінності особистісних кінцевих цілей*, що стосуються мети окремої людини – діяльне життя, зрілість думок, переживання прекрасного, дружба, любов, продуктивне життя, свобода, творчість;

2) *цінності соціальних кінцевих цілей*, що стосуються мети співтовариства особи, країни, людства взагалі – свобода, суспільне визнання, щастя інших.

Специфіка усвідомлення кожної з цих цінностей заслуговує на окреме дослідження.

Необхідно також відзначити, що сучасний український героїчний епос все ще твориться. Він не може бути сформований остаточно, поки триває російсько-українська війна. Можна припустити, що він буде завершеним, коли наше суспільство осмислить результати цієї війни. І, швидше за все, окремі цінності ще певною мірою трансформуються. Звісно, це навряд чи стосується таких, як «свобода» і «незалежність».

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко Т. І., Андрущенко Т. В. Війна: духовно-естетичні та моральні цінності – утвердження чи перегляд. Післявоєнний світ : люди, проблеми, цінності : зб. матеріалів міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Київ, 15 квітня 2022 р. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2022. С. 45–48.
2. Героїчний народний епос. *Словник літературознавчих термінів. OnlyArt.* URL: <https://onlyart.org.ua/dictionary-literary-terms/geroyichnyj-narodnyj-epos/> (дата звернення – 14.03.2023).
3. Rokeach M. The nature of human values. New York : Free Press, 1973. 438 p.
4. Романюк Л. В. З історії дослідження цінностей: аналіз цінностей особистості. Проблеми сучасної психології. Випуск 13. 2011. С. 333–344.

Наталія МОРСЬКА

Кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та суспільних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, докторантка Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, morska-n@ukr.net

ПРАВА ЛЮДИНИ: ЦІННІСТЬ ТА ІМПЕРАТИВ У ЧАС ВІЙНИ

Права людини – це позачасова загальнолюдська цінність, найвищий базовий суспільний імператив, а також, це моральні принципи і норми, які мали б слугувати стандартами поведінки людини, регулюватися і захищатися правом держави та міжнародним правом. Якщо вдатися до визначення, то «права людини – це комплекс морально-правових норм, основоположних свобод та юридичних можливостей, які покликані на принципі рівності узгодити свободу окремої людини з вільністю інших членів суспільства. ...У ході людської історії ці моральні норми трансформувалися у чіткі норми права, стали закріплюватися у національному законодавстві країн світу та у різних міжнародних угодах. Відтак, права людини зросли у беззаперечні цінності, гарантовані для реалізації» [1, с. 104]. Незалежно від станів суспільства, суспільних метаморфоз чи потрясінь, права людини мають залишатися егалітарними, універсальними і як на локальному, так і глобальному рівнях має зберігатися їх верховенство.

Російсько-українська війна [2], яка розпочалася ще у лютому 2014 року як збройна агресія РФ проти України, а з 24 лютого 2022 року продовжилася повномасштабним вторгненням рашистів в Україну, актуалізувала питання прав людини і, як лакмусовий папір, проявила реальну картину щодо їх реалізації і захисту, значення і цінності у різних контекстах та рівнях функціонування.

Ситуація війни вивершує два виміри розгляду прав людини: «взаємини між людьми, як рівними істотами» та «відносини між особистістю і державою», а також дві площини: внутрішню – як «реакція самої держави на збройну агресію і загрозу національній безпеці, бажання забезпечити своїх громадян та можливість чіткої, злагодженої діяльності та маневреної відповіді ворогам» та зовнішню – як «порушення авторитарною державою-агресором незалежності України, її європейського цивілізаційного вибору, фундаментальних демократичних цінностей, прав і свобод» [1].

Вимір прав людини як взаємин між людьми як рівноцінними істотами, постають як норми поведінки засновані на принципі рівності й узгодженні свободи окремої людини із свободою інших членів суспільства, є засобом

забезпечення свободи і мають бути доцільними і справедливими. Вимір прав людини як відносини між особою та державою сприяють реалізації цінності окремішньої особистості і обмежують свавілля державної влади.

Вимір прав людини з внутрішньої площини конститується «Законом України «Про правовий режим воєнного стану» визначає зміст правового режиму воєнного стану і серед інших правових засад регулює й гарантії прав і свобод людини. Зокрема, ст.1 цього Закону дає чітке визначення воєнного стану, як особливого правового режиму, регламентує відповідні повноваження органів державної влади та військових адміністрацій тощо, а також визначає «тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини...» [1]. Указ Президента України «Про введення воєнного стану» чітко зазначає «вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень ...» [3]. Зокрема, в Указі Президента України у п.3 зазначається, «що на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України...» [3]. Серед яких обмеження вільного пересування, вибору місця проживання, контроль документів, засобів зв'язку, перевірка речей, заборона на масові збори і акції, можливе запровадження трудової повинності – залучення до суспільно-корисних робіт та ін.

Вимір прав людини із зовнішньої площини – це «сфера юрисдикції міжнародного гуманітарного права, яке «спрямоване на захист цивільного населення від впливу збройного конфлікту та тих, хто припинив брати участь у воєнних діях» [1]. «Основний принцип міжнародного гуманітарного права – принцип гуманності, що «об'єднує всі положення у логічно побудовану систему норм, які застосовують під час збройних конфліктів і тісно пов'язані з суміжними галузями міжнародного права» [4]. «Українські реалії засвідчують, що російські загарбники і окупанти ігнорують усі міжнародні закони та нормативно-правові акти і те, як вони діють у відношенні до мирного населення сьогодні в Україні, – це злочин проти людяності» [1].

Недоторканими і невідчужуваними за будь-яких обставин є головне право людини – право на життя, а також, відповідно до Конституції України та міжнародних правових актів, право на: особисту недоторканність, рівність, повагу, гідність, громадянство, житло, справедливий суд та юридичну допомогу. Але як засвідчує реальність, в

умовах війни право людини на життя є найбеззахиснішим. Численні вбивства, викрадення людей, катування, тілесні ушкодження, зґвалтування та інші форми насильства – це порушення права на життя, особисту недоторканність, гідність, повагу рівність... Під час воєнних дій найвразливішою категорією є діти. Зафіксовані численні порушення прав дітей: тисячі викрадених і вивезених українських дітей, їх розлучень з батьками чи родичами, порушення їх права на медичну допомогу, освіту... Від 24 лютого 2022 року згідно даних «офіційно зафіксовано 21 965 жертв серед цивільного населення України, зокрема 8 231 особу було вбито окупантами та 13 734 - поранено. Серед загиблих 3 664 чоловіки, 2 173 жінки, 260 хлопчиків та 203 дівчинки. Стало ще 31 дитини та 1 900 дорослих поки не встановлено. Поранено 413 хлопчиків та 295 дівчаток, а також 271 дитину, стать якої поки не вдалося встановити. В ООН наголошують, що реальні цифри значно вищі, оскільки отримання інформації з деяких місць, де велися інтенсивні бойові дії, затримується, а багато повідомлень все ще чекають на підтвердження» [5].

Висновок постає у запитанні: так що ж у XXI ст., які акти, національні чи міжнародні кодекси здатні виступити фундаментальним та непорушним виміром прав людини для людини, тим гарантом, що дозволить зберігати людині життя і забезпечить право на цінність її людськості ?

ЛІТЕРАТУРА

1. Морська Н.Л. «Права людини в умовах воєнного часу» // Російсько-українська війна: право, безпека, світ [Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, Західноукраїнський національний університет, 29-30 квітня 2022 р.]. Тернопіль: ЗУНУ, 2022. 357 с. С .104-108.
2. Василенко В. А. Російсько-українська війна 2014 року: причини, перебіг та політико-правові оцінки [Архівовано 29 листопада 2014 у Wayback Machine.] // Український. Тиждень, 2014, № 42. С. 28-42.
3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
4. Міжнародне гуманітарне право. URL: <https://minre.gov.ua/rubric/mizhnarodne-gumanitarne-pravo>.
5. Бережанський Ігор. Названо кількість українців, яких вбили окупанти РФ за час повномасштабної війни. URL: <https://tsn.ua/ato/nazvano-kilkist-ukrayinciv-yakih-vbili-okupanti-rf-za-chas-povnomasshtabnoyi-viyini-2285053.html>

Галина ПЕТРИШИН

*Кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри філософії та суспільних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
onackogalina@gmail.com*

Володимир СОКУЛЬСЬКИЙ

*Здобувач другого освітнього рівня вищої освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна*

ДИНАМІКА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УКРАЇНЦІВ У ШИРОКОМАСШТАБНІЙ ВІЙНІ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Цінності є культурним кодом нації, завдяки якому можливо зрозуміти та виявити суть глибинних процесів, що відбуваються в суспільстві. За умов війни особливо актуальним є питання динаміки системи цінностей українського народу, яка позначена процесами переоцінки нової реальності, формуванням нових смислів і мотивацій. Для України це, насамперед, глобальна битва цінностей демократії і тоталітаризму.

Функціонування суспільства за таких обставин впливає на трансформацію ціннісної системи на індивідуальному та соцієтальному рівнях. На індивідуальному рівні формування ціннісних орієнтацій особистості є результатом її випробувань на здатність до переборення різного роду криз та дієвого протистояння внутрішнім і зовнішнім регресивним тенденціям буття. Щодо зміни ієрархії цінностей особистості, то вони зумовлені подіями та обставинами, в які вона потрапляє. На соцієтальному рівні – це випробування на збереження цілісності соціальної системи, а саме забезпечення її життєздатності. В цьому контексті власне ефективність дій влади з забезпечення якості життя людей та країни, безпека населення у середині країни та міцні позиції на міжнародній арені є визначальними.

Війна дає можливість звірити моральний компас особистості зокрема та суспільства загалом. І якщо на початку війни в Україні мали місце тенденції щодо деморалізації серед певних категорій людей, що пов'язано з психологічним шоком самого початку війни та тенденціями маргіналізації культури, то на сьогодні здатність тримати удар щодо викликів війни відобразилася у небувалому підйомі солідарності та віри у перемогу. І неважливо, чи ти живеш у Тернополі, чи в Харкові. Важливо лише те, що ти українець, як за паспортом, так і за відчуттям тотожності з

українським народом. Статистичні дані цьому підтвердження. Так, частка українців, які сьогодні ідентифікують себе як громадяни України, за різними джерелами, становить від 85 % до 94 %, тоді як з 2014 р. до початку війни цей показник залишався в межах 57–64 % [7].

Сьогодні немає політичних і географічних поділів українців, позаяк усе єство українців єдине у прагненні бути вільним і незалежним народом й спрямоване на здобуття перемоги над російським агресором. Віра в перемогу серед українського населення становить нині 95 % у порівнянні з початком війни, коли цей показник складав 56 % [6]. На думку українців, територіальна цілісність країни не може бути предметом будь-яких компромісів. Як показують соціологічні опитування, переважна більшість українського суспільства (82 % респондентів) не бажає миру за рахунок територіальних поступок чи втрати частин території країни [7, с. 28].

Українська ідентичність структурується довкола таких цінностей, як: мова, національна територія, національна безпека як спосіб оборони від зовнішнього ворога, цінність людського життя, свобода. Згідно комплексного дослідження, проведеного соціологічною групою «Рейтинг», понад половина опитаних до війни постійно спілкувалися українською мовою, чверть – інколи, кожен п'ятий – рідко або ніколи. За останні півроку кількість тих, хто почав постійно спілкуватися українською, зросла до 64 % [2].

Повсякденні практики самоорганізації в загони територіальної оборони, створення гуманітарних центрів допомоги переселенцям, благодійних фондів допомоги армії з боку неурядових організацій, пересічних громадян і бізнесу є практичним наповненням нашої ідентичності. З початку повномасштабної війни українці створили десятки благодійних фондів, фандрейзингових платформ і волонтерських штабів, які збирають значні суми на потреби армії й забезпечують її новітнім озброєнням і військовою технікою, як-от: Повернись живим, Благодійний фонд Сергія Притули, проект Razom for Ukraine, UNITED 24, KSE Foundation та інші. Потужною є допомога пересічних українців, імена яких мало відомі, але їх внесок у нашу перемогу є неоціненним. Так, кожне українське село і місто створило свої центри підтримки ЗСУ та біженцям. Згідно соціологічних досліджень, у травні 2022 року 78 % опитаних жертвували гроші на ЗСУ, 58 % робили пожертви на гуманітарні потреби, 56 % жертвували одяг та речі для ВПО, 51 % долучився до волонтерської діяльності [6]. Ці фактичні дані свідчать про те, що в Україні зароджується потужне громадянське суспільство.

Сенс свого спротиву російській військовій агресії українці вбачають насамперед у захисті таких цінностей європейської цивілізації, як: право на самовизначення, територіальна цілісність держави, національна ідентичність, свобода тощо. На сьогодні 87 % населення підтримують вступ України в Європейський союз, а 86 % – в НАТО [3].

Щодо ефективності діяльності соціально-політичних інститутів суспільства, то рекордним за всю історію замірів є показник правильного напрямку руху країни, що базується на високій довірі до діяльності президента України (до 90 %, за різними даними), який перевищив довоєнні показники у кілька разів (з 25–27 %) та до військово-політичного керівництва країни [7, с. 310]. Безумовною є довіра людей до ЗСУ, звитягу і подвиг яких у цій війні ми надзвичайно шануємо.

Історія сучасної широкомасштабної війни Росії проти українського народу є витвором героїв України, людей, які віддали і віддають свої сили і життя задля збереження територіальної цілісності та державної незалежності. Зокрема, наші Герої-воїни, перегородивши шлях «орді» живим щитом, захищають нас і дарують нам новий день нашого життя. Їх сила духу і мужність є взірцем для наслідування нинішнім і майбутнім поколінням України.

Сила спротиву ворогу позначилася на відчутті гордості за те, що ми українці. Особливо показовими є використання на одязі різних емблем з написами, що засвідчують нашу українськість («Доброго вечора, ми з України») та демонстрування своєї належності до українства через використання основних символів української держави за кордоном на різних мітингах щодо підтримки України. У цифровому вираженні показник гордості за свою країну, згідно даних опитування соціологічної групи «Рейтинг», складає 75 % [2].

Українське суспільство під час війни зберігає базові принципи доброзичливості та переважної довіри громадян одне до одного. Особливо відчутним є зростання довіри до діяльності міжнародних суб'єктів, які на практиці виявляють свою підтримку українському народу у широкомасштабній війні Росії проти України. Одночасно зруйнованою є довіра до «чужих». До цієї категорії з-поміж громадян країни віднесемо людей, які сповідують ідеологію «руського міра», мають чітко визначену спрямованість на цінності «радянщини» та стали на шлях колабораціонізму. Вважаємо, що остаточна перемога над ворогом настане тоді, коли кожен українець проведе кордон з Росією у своїй свідомості.

Варто зазначити, що не зовсім визначеним є ставлення українців, які перебувають на рідних теренах під час війни, до тих людей, які виїхали за

кордон з різних причин. Найбільше толерують жінок з дітьми. Водночас цілком визначеним є ставлення до чоловіків призовного віку – воно негативне. Різним є також ставлення і довіра до внутрішньо переміщених осіб і тих людей, які проживають на тимчасово окупованих територіях. Проте, ксенофобське ставлення щодо першої категорії осіб мають лише 5 % респондентів та не більше 14 % респондентів щодо другої категорії осіб. Дані наведено згідно результатів опитування громадської думки «Омнібус», що проводив Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) 22 лютого – 6 березня 2023 року. Окрему групу становлять люди, які є етнічними росіянами за походженням. Ксенофобне ставлення до них складає 36 % [5].

Ця війна для українського народу є також поточним переживанням соціально-психологічної травми, пов'язаної з мінливістю існування людини. Вибухи, тривоги, обмеження в пересуванні через комендантську годину тощо чинять свій негативний вплив на психологічне здоров'я людей. Особливо вразливими віковими категоріями є діти, молодь та люди похилого віку. Згідно результатів опитування, майже 40 % молоді відчуває страх за життя і здоров'я, як своє, так і близьких [4]. Загалом, українці оцінюють своє психологічне здоров'я переважно як задовільне.

Однією з найбільших змін у світогляді молоді, особливо підлітків, є зміна рольових моделей. Зокрема, для 51 % підлітків рольовою моделлю стали військові, а 25 % – волонтери [4].

Вплинула війна і на релігійність українців. Згідно даних опитування «Війна і Церква. Церковно-релігійна ситуація в Україні-2022», із початком повномасштабної російської агресії частка громадян, які визнають себе віруючими, зросла з 68 % наприкінці 2021 року – до 74 % у листопаді 2022 року [1]. Церква сьогодні є оплотом духовності кожного українця, нашої здатності протистояти загарбникам. Якщо у 2020 р. 40 % опитаних відзначали позитивну роль Церкви в українському суспільстві, то після початку повномасштабної агресії Росії показник сягнув 59 % і є найвищим з 2000 р. І це не дивно, позаяк церква з початком широкомасштабної війни Росії проти України активно підтримує ЗСУ, надає матеріальну допомогу та прихисток біженцям, займається збором та розподілом гуманітарної допомоги, організовує евакуацію жителів із окупованих територій та облаштовує бомбосховища у приміщеннях храмів [1].

Аналіз динаміки ціннісних орієнтацій населення України свідчить, що в умовах війни домінантними стали цінності, які згуртовують українське суспільство в його праві мати незалежну, територіально цілісну державу та вижити в обставинах, що склались.

ЛІТЕРАТУРА

1. Війна і Церква. Церковно-релігійна ситуація в Україні 2022). URL: <https://is.gd/4jCMуe>
2. Ідентичність. Патріотизм. Цінності (17–18 серпня 2022). URL: <https://is.gd/iwrjOF>
3. Комплексне дослідження : Як війна змінила мене та країну. Підсумки року. URL: <https://is.gd/VO7u3J>
4. Свідомий вибір. Як змінилася молодь в Україні за час війни й чого прагнуть підлітки. URL: <https://life.pravda.com.ua/projects/pidlitky-i-viyna/2023/04/14/253784/>
5. Ставлення до біженців, внутрішньо-переміщених осіб, до російськомовних громадян та до деяких інших категорій населення України. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1218&page=1>
6. Судин Д. Як війна вплинула на нашу ідентичність, пам'ять та цінності. URL: <https://tyzhden.ua/iak-vijna-vplynula-na-nashu-identychnist-pam-iat-ta-tsinnosti/>
7. Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.

Ірина ФЕДОРІВ

*Кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
feiol@tnpu.edu.ua*

ПРОБЛЕМА ГУМАННОСТІ ТА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ГІБРИДНИХ ВОЄН

На сьогоднішній день людство має сформовану базу міжнародних договорів, укладених з метою захисту населення у мирний та військовий час. Але, на жаль, вони не збільшили захищеність людей під час війни, не забезпечили повного захисту їх прав від свавілля, терору і тим більше від агресії авторитарних режимів.

З часу заборони у 1945 р. статутом ООН війни як такої – збройних конфліктів не стало менше, і як це не парадоксально, зростає кількість загиблих цивільних осіб. Так, наприклад, у франко-пруській війні (1870–1871 рр.) загинуло лише 2 % цивільних, а вже у в'єтнамській – 3 млн осіб серед мирного населення (це 95 % від усіх, що загинули) та 150 тис. військових [6, с. 7]. Така негативна тенденція повинна спонукати не лише до роздумів, а й дій, в тому числі порушення даного аспекту проблеми на різних рівнях: політичному, міжнародно-правовому, безпековому, науковому.

Один із консультантів міністерства Військово-морського флоту США та автор однієї із концепцій гібридної війни – Франк Хоффман, акцентує на тому, що кожній епосі властиві свої специфічні форми ведення війни. І власне у XXI ст. суттєво посилюються процеси гібридизації у військовій сфері. Поруч з традиційними формами й методами війни інтенсифікувалася діяльність, пов'язана з організованою злочинністю, іррегулярними конфліктами, інформаційними технологіями, нестандартними загрозами, різноманітними підривними діями, і що найбільш неприйнятно – з тероризмом. Ф. Хоффман також підкреслює, що під час гібридної війни ворог активно використовує не лише найрізноманітніші комбінації дозволеної зброї, а й методи боротьби, що супроводжуються частими злочинами на полі бою, злочинами проти людяності, відтак, боротьба за досягнення політичних цілей відбувається, не перебираючи засобами [4, с. 6–7].

Це яскраво демонструють такі збройні конфлікти сучасної епохи, як війна в Іраку, Афганістані, Лівані, Сирії, російська агресія та диверсійна діяльність в Україні у 2014–2021 рр. Повномасштабна російсько-українська війна з лютого 2022 р. теж містить елементи гібридності, хоча б тому, що росія офіційно не оголошувала її Україні, а називає спецоперацією, активно використовує не лише регулярні, а й приватні збройні формування (н., ПВК «Вагнер»), застосовує терор до цивільного населення та ін. Не оголошення війни офіційно у різних випадках може відбуватися задля внутрішнього споживача, при цьому активно використовується інформаційне поле, що також є злочином.

Однією з ознак сучасних нетрадиційних (гібридних) воєн є бої між регулярними збройними силами країни та іррегулярними військами чи загонами, котрі не дотримуються норм і правил ведення воєнних дій відповідно до міжнародних конвенцій. Держава, котра розпочала війну, так чи інакше мусить враховувати положення Женевської конвенції щодо захисту цивільних осіб та Гаазької конвенції щодо законів і звичаїв сухопутної війни, прав військовополонених і т. ін. Натомість недержавні збройні формування часто безкарно їх оминають. У зв'язку з цим, порушення прав як цивільних людей, так і військових, стають все частішими під час гібридної агресії [4, с. 6, 8].

З початком сучасних гібридних воєн, суттєво розширились засоби війни. Більшість із них, безпосередньо порушують права людини, тут уже не доводиться говорити про якусь гуманність. Дезінформація, провокування паніки, створення атмосфери загрози, в тому числі – ядерної, страти військовополонених, використання живого щита з цивільних

людей, катування, незаконне тюремне ув'язнення, переслідування, насильницьке зникнення людей (що неодноразово використовувала й використовує російська армія з 2014 р. в Україні), а з 2022 р. – до цього ще додалися масові випадки статевого насильства, примусова депортація дорослих і дітей на територію країни-агресора. Все це кваліфікується у міжнародному праві як злочини проти людяності [9]. І тут слід погодитися, що на сьогоднішній день вирішення питання, як боротися із цими злочинами, як їх попереджати, як знайти механізми покарання – є справжнім викликом для людства, особливо у зв'язку з тим, що система міжнародної безпеки в обличчі ООН потребує серйозної трансформації.

Велика кількість подібних злочинів була вчинена під час війни у Сирії, особливо підрозділами ІДІЛ (з 2014 р. – Ісламської Держави): масові розстріли військовополонених, публічні жорстокі страти цивільних, зокрема, й іноземних журналістів, немусульман, теракти «смертників» у містах та ін. [2, с. 288]. Ще більший хаос в країні спричинила репресивна політика режиму Башара аль Асада. На сьогоднішній день зафіксовано десятки фактів застосування проти повстанців і цивільного населення забороненої хімічної зброї, бочкових бомб, тортури, сексуальне насильство, в тому числі й до дітей [2, с. 289].

У звіті Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ ООН), в котрому проведено статистичний аналіз наявних даних про жертви серед цивільного населення, зазначається, що в період з 1 березня 2011 р. по 31 березня 2021 р. через військовий конфлікт у Сирії загинуло 306,887 цивільних! Це найвища оцінка кількості вбитих цивільних осіб у Сирії за час конфлікту [10].

Відповідно до статистичного звіту УВКПЛ ООН стосовно України, з 24 лютого 2022 р. до 1 травня 2023 р. зафіксовано 23375 випадків загибелі або поранення цивільних осіб в нашій країні, з них 8709 загиблих і 14666 поранених [7]. При цьому зазначається, що реальна кількість набагато вища, оскільки з багатьох регіонів, де тривають активні бойові дії, чи з окупованих наразі, досі неможливо отримати об'єктивну інформацію. Зокрема, це стосується Маріуполя, Ізюма, Лисичанська, Попасної, Северодонецька, Бахмута, Авдіївки. Як правило, смерть серед цивільних осіб спричинена застосуванням вибухової зброї з великою зоною ураження, ракетними та авіа- ударами [7]. Щодо ракетних ударів по житлових будинках та торгових центрах у містах Дніпро, Кременчук, Запоріжжя, Умань, Краматорськ, Харків, Київ, Херсон та ін., неодноразово вчинених росією за час повномасштабного вторгнення, то вони є відкритими актами терору проти українського народу [5].

Однією з форм ведення гібридної війни, що порушує права людини – є атака на цивільну інфраструктуру: енергетичну, медичну, освітню, житлову. Це відбувалося в Іраку, Сирії, а з 2022 р. – стало масовим явищем в Україні.

До прикладу, під час війни у Перській затоці проти Саддама Хусейна (1990 р.), коли США та союзні війська знищували його склади з хімічною зброєю, було зруйновано чотири гідроелектростанції, без живлення залишилися очисні споруди гребель та каналізацій. У результаті стічні води потрапили в Тигр та отруїли води південного Іраку. У звіті ООН йшлося, що війна відкинула Ірак у доіндустріальну епоху. У 1990-х рр. погіршення ситуації із водозабезпеченням країни відбувалося й надалі, воно посилювалось у тому числі й у зв'язку із низкою санкцій ООН [8]. Із 25 мільйонної країни доступ до очищеної води мали лише 5,5 млн людей. На початку 2000-х рр. тисячі цивільних померли від пов'язаних із водою інфекційних хвороб: холери, тифу та дизентерії. Ситуація не покращилась і після падіння режиму Саддама Хусейна (2003 р.) та інтервенції союзних військ [1]. Тоді 40 % населення не мали доступу до чистої води, 70 % каналізаційних систем потребували ремонту. Реконструкція очисної системи, котра мала бути проведена у 2006 р. зазнала фіаско через корупцію і невдале керівництво проектом. У результаті у другому по величині місті Іраку – Басрі, де проживає 4 млн осіб – постійна екологічна криза, пов'язана із сміттям, стічними водами та браком чистої питної води [8]. Другою серйозною проблемою Іраку, після завершення військової інтервенції союзних військ, стала слабкість безпекового середовища. Лише за період 2011–2017 р. кількість вбитих цивільних становила 180 тис. осіб [1].

Ще однією із серйозних небезпек гібридної війни, що загрожує людству – власне межа між війною і миром, яка стає все більш розмитою, сценарії її початку і завершення теж, відтак, міжнародним організаціям стає важко визначити поріг війни [3]. І це сприятиме посиленню різноманітних порушень прав людини, важче буде зібрати доказову базу для їх захисту у судах.

Нові гібридні загрози національним державам та їх населенню, з котрими стикається людство в сучасному світі, повинні спонукати до пошуку альтернативних відповідей, розробки стратегії їх стримування, вчасного виявлення та ефективної протидії. Характер й події гібридних воєн й конфліктів спонукають до врахування не тільки військових, геополітичних та економічних аспектів, а й соціо-культурних, технологічних, ментальних, психологічних, екологічних, техногенних

тощо. Сподіваємось, що такий комплексний підхід зможе попередити відновлення військових конфліктів в майбутньому, зменшити порушення прав і свобод цивільних і військових осіб, забезпечить довготривалий і стабільний мир.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богдан Т. Післявоєнна відбудова: чим може бути корисний Україні кейс Іраку. *Українська правда*. 2 червня 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/2/687733/>
2. Бураков Ю. Історичні аспекти сучасної війни у Сирії. *Військово-науковий вісник*. 2017. Вип. 27. С. 281–295. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/UJRN/vnv_2017_27_22
3. Гібридна війна – нові загрози, складність і «довіра» як антидот. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2021/11/30/gbridna-vjna-nov-zagrozi-skladnst-dovra-yak-antidot/index.html>
4. Магда Є. Гібридна війна: сутність та структура феномену. *Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки»*. 2015. URL: <https://www.academia.edu/42584031/>
5. Перелік ракетних ударів під час російського вторгнення. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
6. Сенаторова О. Права людини і збройні конфлікти: навч. посіб. К., 2018. 208 с.
7. Україна: втрати серед цивільних осіб. URL: <https://ukraine.un.org/uk/229677>
8. Чому висихають великі річки Іраку. URL: <https://tokar.ua/read/39328/>
9. https://vue.gov.ua/Злочини_проти_людяности
10. UN Human Rights Office estimates more than 306,000 civilians were killed over 10 years in Syria conflict. URL: <https://is.gd/1jqzn4>

Віктор ГРУШКО

*Кандидат економічних наук, доцент кафедри філософії та суспільних наук
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
grushko.vs@gmail.com*

Анна МУРАДЯН

*Здобувачка першого освітнього рівня вищої освіти Тернопільського
національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна*

ЩАСТЯ ЯК СТАН, ЯК МЕТА, ЯК ЦІННІСТЬ

Щастя – це стан людини, який відповідає за створення комфортного життя та задоволеності умовами свого існування. Слово «щастя» походить від давньогрецького слова “eudaimonia” (справжнє щастя) – eu (добро) і daimon (божество) [3, с. 12]. Тобто це означає що доля людини знаходиться

під заступництвом божественних сил. Як казав Платон: «Людина та її щастя, залежить від неї самої, а не від інших людей, адже прийняла найкращий план для життя» [4, с. 434].

Філософія щастя – це філософська стурбованість існуванням, природою та досягненням щастя. Низка філософів вважають, що щастя можна розуміти як моральну мету життя або як аспект випадковості. Керуючись інтересом до вкоріненого у людській природі прагматичного прагнення досягнення щастя, використовуючи дослідження в області психології, філософи намагаються робити свої умовиводи і розробляти свої теорії.

Розділ філософії, який вивчає проблему щастя називається евдемонізмом. Мислителі-евдемоністи вважають найголовнішою метою життя кожної людини знайти шляхи до щастя. Розуміння природи щастя допомагає людям ефективніше долати труднощі і краще впливати на якість свого життя.

У філософії виділяють головні методи пояснення та відчуття щастя: гедонізм, теорія чесноти, теорія задоволення бажання та теорія задоволення життям.

Відповідно до гедонізму, щастя – це просто досвід задоволення. Щаслива людина має у своєму житті набагато більше задоволення, ніж незадоволення. Отже, бути щасливим означає просто почуватися добре.

Відповідно до теорії чеснот, щастя є результатом розвитку чеснот – як моральних, так і інтелектуальних – таких як мудрість, мужність, поміркованість і терпіння. Щаслива людина повинна бути достатньо добродісною. Отже, бути щасливим означає розвивати досконалість і, як результат, процвітати. Цієї думки дотримуються Платон, Аристотель і стоїки. Аристотель описав щастя як мету людського мислення та дії. Якщо говорити точніше, то це відноситься до внутрішньо позитивного та божественного стану буття, якого людство має активно прагнути досягти. Враховуючи, що цей стан є найпозитивнішим станом для людини, його часто спрощують. Однак використання Аристотелем цього терміну в «Нікомаховій етиці» виходить за межі загальноприйнятого трактування того, що є щастя [1, с. 5]. Стоїки вважають, що «доброчесності достатньо для щастя». Той, хто досяг добродісності, став би мудрецем. За словами Епіктета, цей мудрець був би «хворим і все ж щасливим, у небезпеці та все ж щасливим, вмираючим і все ж щасливим, у вигнанні та щасливим, у ганьбі та щасливим» [2, с. 45].

Відповідно до теорії задоволення бажання, щастя полягає в тому, щоб отримати те, що ти хочеш, – що б це не сталося. Щаслива людина

задовольняє багато своїх бажань; і чим більше задовольняються її бажання, тим вона щасливіша. Незважаючи на те, що отримання бажаного може бути джерелом щастя, ототожнювати щастя із задоволенням бажання проблематично.

Відповідно до теорії задоволеності життям, щастя полягає в тому, щоб бути задоволеним своїм життям. Щаслива людина має позитивне враження про своє життя в цілому, навіть якщо вона не може бути задоволена кожним його аспектом. Отже, бути щасливим означає бути задоволеним своїм життям у цілому. Спірним є те, чи є задоволеність життям є результатом афективної (почуття) чи когнітивної (переконання) його оцінки. З одного боку, задоволення від життя, безперечно, приходить із позитивними почуттями. З іншого боку, можна відступити, поміркувати над своїм життям і зрозуміти, що воно добре, навіть коли ви відчуваєтеся пригніченими.

Якщо говорити про період раннього модернізму відомі філософи Артур Шопенгауер та Фрідріх Ніцше мали інше бачення щасливого буття. Шопенгауер пояснює щастя в термінах бажання, яке задовольняється, що, у свою чергу, породжує нове бажання. А відсутність задоволення – це страждання, що виливається у болісну тугу. Він також пов'язує щастя з рухом часу, оскільки ми відчуваємося щасливими, коли час рухається швидше, і сумуємо, коли час уповільнюється. Ніцше, у свою чергу, віддавав перевагу культурі, яка здатна ставити вищі, складніші цілі, ніж досягнення «звичайного щастя». Він представив квазі-дистопічну фігуру «останньої людини» як свого роду уявний експеримент проти утилітаристів і шукачів щастя. Ці «останні люди», які прагнуть лише власного задоволення та здоров'я, уникаючи будь-якої небезпеки, зусиль, труднощів, викликів і боротьби, гідні презирства. Натомість Ніцше хоче, щоб ми розглядали цінність того, що є важким, що можна заробити лише через боротьбу, труднощі та біль. Він хоче, щоб ми враховували позитивну цінність страждань і нещастя, які створюють усе, що має велику цінність у житті, включаючи всі найвищі досягнення людської культури, не в останню чергу філософії.

Сучасні філософи розглядають щастя як суб'єктивне переживання, яке залежить від різних факторів, таких як рівень матеріального благополуччя, стан здоров'я, задоволення від взаємин з іншими людьми та реалізації особистих цілей.

Існує дві позиції чому ми відчуваємо себе щасливими. Перша позиція пояснює щастя як звичайний стан людини який виникає внаслідок вдалого

збігу обставин, хорошого настрою, друга – те, що щастя залежить лише від людини та її діяльності, бажання та волі.

Аналізуючи різні погляди людей щодо щастя, можна зробити висновок що для більшості це поняття є чимось простим та очевидним: в хорошій роботі, у вірних друзях, в задоволенні і т.д. У проблемі людського щастя є сторона, пов'язана з міжлюдськими відносинами. Адже є ті, хто обмежуються досягненням свого особистого щастя, а є ті хто ставлять щастя інших людей вище ніж своє.

«Те, що живе, – любить, хоча б тільки і своє життя; хоче жити, тому що воно живе; хоче бути, тому що воно є; але, відмітьте, хоче бути тільки здоровим і щасливим, бо лише щасливе буття є буття з точки зору живої істоти, такої, що відчуває, бажає, лише воно є бажаним, любим буттям» [5, с. 578].

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель Нікомахова етика / Редакція критики, 2003. 72 с.
2. Епіктет Роздуми. У чому наше благо? / Олена Голота / Андронум, 2021. 88 с.
3. Кисельов С. Евдемонізм. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук / Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України Абрис, 2002. 742 с.
4. Платон Держава / Ріпол Класик, серія Pro владу, 2020. 536 с.
5. Феєрбах Л. Евдемонізм / Л. Феєрбах / Вибр. филос. оповід. В 2-х т. М: Політвид, 1955. 641 с.

Галина ЧВАЛЮК

*Здобувачка третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
0986372888g@gmail.com*

ЕКОСОФІЯ ЯК ЖИТТЄВА ФІЛОСОФІЯ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

Екологія або екологічна наука – це підхід до кращого розуміння складних взаємозв'язків між людьми та навколишнім середовищем. З початком технологічного прогресу точиться науково-філософська дискусія про необхідність збереження навколишнього середовища, яка стала питанням виживання. Філософські питання, які можна розглядати з екологічної точки зору, включають питання різноманітності та продуктивності по відношенню до загального блага, екологічні проблеми, традиційні теми в рамках філософії науки: випадковість, складність, закони та теорії тощо.

Екологія та стійкий розвиток – це сучасні наративи про поведінку людей щодо себе та навколишнього середовища. Екологія визначається як наука, а філософія екології стала визнаною сферою філософії науки. Для деяких людей сталість є прийнятною важливою моральною метою. На жаль, економічні, ідеологічні та психологічні бар'єри для етичної поведінки та відповідних соціальних дій залишаються як великими, так і очевидними. Враховуючи екологічну роль організацій та інституцій, часто посиляються на організаційну чи інституційну логіку як керівництво до екологічної практики.

Щодо філософії екології, крім проблем інтерпретації та концептуалізації, які виникають через еволюційний контекст, екологія також представляє філософські проблеми зі своєї власної унікальної концептуальної структури та експериментальних методів.

Екофілософія (екософія) – це філософія екологічної гармонії та рівноваги. Термін вперше застосували норвезький батько глибинної екології Арне Нес та французький постмарксист психоаналітик Фелікс Гватарі.

Творці напряму так писали про екософію:

А.Нес: «Під екософією я маю на увазі філософію екологічної гармонії та рівноваги. Філософія розуміється як мудрість, що містить норми, правила, положення, а також гіпотези щодо стану речей Всесвіту. Мудрість є політикою мудрості, не тільки науковим описом, але і передбаченнями. Подробиці в екософії покажуть безліч варіацій спричинених істотними відмінностями міркувань не лише щодо «фактів» забруднення, ресурсів, населення і т.д., але і ціннісних пріоритетів» [2, с.8].

Ф.Гватарі: «Без змін у соціальному та матеріальному середовищі, не може відбутися жодних змін у менталітеті. Тут ми перебуваємо у колі, який веде мене до постулювання необхідності заснувати «екософію», яка з'єднає екологію навколишнього середовища з соціальною та ментальною екологією» [4, с.262-273].

Підрозділом екософії можна вважати глибинну екологію А.Неса. Основними положеннями глибинної екології є [1]:

- визнання самостійної цінності всіх форм життя, незалежно від їх корисності для людини;
- усвідомлення багатства та різноманітності форм життя, які мають власну цінність і сприяють розквіту людства;
- Людина не має права зменшувати багатство і різноманітність форм життя (крім випадків задоволення її насущних потреб);

– розквіт людства та його культури може відбуватися в умовах скорочення його чисельності;

– сучасне втручання людини в інші форми життя носить надлишковий характер, і ситуація швидко погіршується, що викликає необхідність зміни технологій, економіки та ідеологічних структур взаємин людини з іншими формами життя;

– основна ідеологічна зміна – визнання якості життя людини найважливішим показником.

Наука екологія вивчає взаємодію між окремими організмами і їхнім середовищем, в тому числі, взаємодію між представниками одного виду та різних видів. Хоча екологія виникла в 19 столітті, значна її частина теоретичної структури виникла лише в 20 столітті. Хоча екологія включає в себе широкий спектр підсфер, філософський аналіз екології досі обмежується вивченням населення, спільноти і екосистемної екології. Центральні філософські проблеми включають експлікації, тобто методи розкриття суті та значення предмету відповідних понять екологічної різноманітності і стабільності до співвідношення між різноманітністю і стабільністю. Також обговорюють характер законів і теорій екології, стратегії побудови моделей і редукціонізму як методологічного принципу, згідно з яким вищі форми матерії можуть бути повністю пояснені на основі закономірностей, що властиві нижчим формам, тобто зведені до нижчих форм. Сучасна екологія переживає концептуальний переворот через розвиток інформаційних технологій.

У редакційній статті журналу Science у 2015 році [5] Девід Інуе, президент Екологічного товариства Америки, описав нові парадигми, які виникли в результаті базових екологічних досліджень, і «драматичне зростання» ролі екології в суспільстві. «Завдяки нещодавно розробленим інструментам, аналітичним методам і моделям для прогнозування майбутнього навколишнього середовища у світі екологи можуть інформувати політиків про те, як запобігти, пом'якшити або адаптуватися до змін навколишнього середовища». Інуе заявив, що наука про навколишнє середовище стосується взаємодії та взаємозв'язків між організмами та середовищами існування в усіх масштабах і того, як вони надають інформацію, щоб допомогти зрозуміти наш світ.

Тут я стверджую, що для розуміння й підтримки екології та її ролі також необхідне подальше розуміння фізичної природи та функціонування динамічних взаємодій у природі, включаючи людське суспільство. З розвитком штучного інтелекту все частіше пропонуються нові наукові і філософські перспективи, що можуть допомогти зрозуміти опір реалізації

екологічної кризи, тобто політики, яка проявляла б і етичні риси на користь загального блага – сталого суспільства.

Моє твердження про необхідність філософського ставлення до чистоти навколишнього середовища прояснює визначення, що означає екологія:

- наука про взаємозв'язки між організмами та їх середовищем;
- відносини між організмами та середовищем їх існування.

Як добре висловився філософ Ааран Гаре [3], екологія стає центральною в еволюції форм мислення – науки, філософії та соціології – необхідних для забезпечення основи екологічної цивілізації.

Гар стверджує, що «екологія розвиває форми мислення, необхідні для переосмислення стосунків між людством і природою, а також між окремими людьми та їхніми спільнотами, природою культури та цивілізації, і, таким чином, для зміни способу життя та організації самоорганізації людей. Це забезпечує основу для іншого бачення майбутнього, з іншою етикою та політичною філософією, ніж ті, що домінували в сучасності. Тобто екологія розвиває форми мислення, необхідні для створення екологічної цивілізації» [5].

Людству необхідно усвідомити усю складність взаємин співжиття екосистем, тобто спільнот динамічних процесів у симбіотичних стосунках, які в умовах власної вигоди і небажання враховувати потенційні наслідки для оточуючих та своїх нащадків, обмежують себе та здатні прямо чи опосередковано обмежувати одне одного, таким чином координуючи свою діяльність, щоб сприяти власному розвитку тут і зараз, незважаючи на загальне благо. «Таким чином, екологія – це наука, яка об'єднує чинники глобальної екосистеми і, таким чином, виходить за рамки між наукою та гуманітарними науками, надаючи місце наративам і більш абстрактним думкам, за допомогою яких люди створюють себе та переосмислюють своє ставлення один до одного та до відновлення природи». На мій погляд, такі позиції слід переглянути, сформулювати цілком правильні та бажані цілі, що все ще потребують подальшого наукового підкріплення для максимальної прийнятності, яку може забезпечити відповідна логічна система. [6].

Філософія входить у концептуально багаті питання, які вивчають екологи, пропонуючи нові погляди на стандартні теми у філософії науки: історія екології; біорізноманіття та стабільність природи; чи існують чіткі екологічні закони; редуccionізм в екологічній науці; реальність біологічних спільнот; проблеми ідеалізації в математичному моделюванні; співвідношення фактів і цінностей; і управління невизначеністю в екологічних висновках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Drengson A. Ecophilosophy, Ecosophy and the Deep Ecology Movement, 1999, URL: <http://www.ecospherics.net/pages/DrengEcophil.html>
2. Drengson, A. and Y. Inoue, eds. The Deep Ecology Movement: An Introductory Anthology. Berkeley: North Atlantic Publishers, February 2, 1995 URL: <https://www.amazon.com/Deep-Ecology-Movement-Introductory-Anthology/dp/1556431988>
3. Gare, A. Towards an Ecological Civilization: The Science, Ethics, and Politics of Eco-Poiesis. *Process Stud.* 2009, 39, 5–38. [Google Scholar] [CrossRef] URL: <https://philarchive.org/rec/GARTAE-3>
4. Guattari, Félix Remaking Social Practices. In: Genosko, Gary (Hg.): The Guattari Reader. Oxford, Blackwell, 1996 URL: https://monoskop.org/images/4/4b/Genosko_Gary_ed_The_Guattari_Reader.pdf
5. Inouye, D. The next century of ecology. *Science* 2015, 349, 565. [Google Scholar] [CrossRef] [PubMed] URL: https://www.academia.edu/50336314/The_next_century_of_ecology
6. Joseph E. Brenner The Philosophy of Ecology and Sustainability: New Logical and Informational Dimensions. *Philosophies.* - 2018, 3(2), 16 URL: <https://doi.org/10.3390/philosophies3020016>

Зоряна ЗАТЕРТА

*Здобувачка третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
zvoievoda@gmail.com*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ У СТРУКТУРІ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Нинішню ситуацію в українському суспільстві можна охарактеризувати як кризову. Адже після повномасштабного вторгнення в Україну сучасні українці переживають надмірний стрес, емоційне напруження, багато болючих втрат, нерозуміння ситуації тощо. Значних змін зазнають усі сфери людської діяльності, а особливо ті, що визначають природу й структуру цінностей як окремої особистості, так і суспільства загалом.

Проблема цінностей особистості була і залишається предметом аналізу філософів, психологів, соціологів та інших науковців. Зокрема, у зарубіжній психології їй присвячені наукові розвідки С. Морісса, М. Рокича, С. Фельдмана, В. Франкла, Ш. Шварца та ін. У вітчизняній психології проблема цінностей особистості знайшла своє відображення в дослідженнях Г. Балла, М. Боришевського, Б. Братуся, З. Карпенко, Г. Костюка, Г. Радчук та ін.

Відправною точкою у науковій розробці проблеми цінностей є філософія І. Канта, Саме він уточнював поняття цінності, виходячи з етичних міркувань, і водночас зазначав, що цінності самої по собі не існує, а є лише значення, яке є сутністю вимоги або мети свободи. Тому для вченого свобода є найвищою людською цінністю. І сьогодні дуже гостро та чітко цю цінність осмислює та відстоює українське суспільство [3].

Самостійного значення проблема цінностей набула вже у працях послідовників І. Канта. Зокрема, Г. Лотце ввів в історію філософії нове поняття «цінність» і одним з перших зробив спробу надати йому категоріального, філософського статусу. Вчений стверджував, що світ цінностей є ключем для розуміння світу. Цінності – це те, що не існує, проте має значну силу, за допомогою якої людина створює новий світ – світ цінностей. Таким чином, цінності почали сприйматися як своєрідний «логічний кристал», який дає можливість зрозуміти глибинні процеси, що відбуваються у певній соціальній системі, виявити їх сутність та знайти відповіді на запитання: куди і якою дорогою ми йдемо, що чекає на наше суспільство [13].

У психології важко знайти однозначне трактування понять «цінності» й «ціннісні орієнтації». Так, З. Фройд розглядав цінності у структурі одного з компонентів особистості, пов'язуючи їх з функціями над-Я (superego). Е. Фромм пов'язував цінності з основними характерологічними орієнтаціями. У контексті «розуміючої психології» Е. Шпрангера ціннісні орієнтації допомагають особистості пізнавати світ. В гуманістичній та екзистенційній психології цінності розглядаються як невід'ємна складова структури «самості» (К. Роджерс) та структури самоактуалізації (А. Маслоу).

В умовах війни в Україні особливої актуальності набуває вчення засновника логотерапії В. Франкла, який найбільшого значення надає цінностям у контексті набуття сенсу життя [10].

В українській психологічній науці ціннісно-сміслової сфера теж стала предметом вивчення низки дослідників. Так, у працях М. Боришевського та М. Савчина детермінантами ціннісно-сміслового розвитку особистості визначаються психологічні закономірності становлення і розвитку її духовності [1; 9]. В. Москалець духовні цінності визначає ключовими орієнтирами національного виховання, розвитку духовності та плекання української ментальності [6]. У дослідженнях І. Галяна ціннісно-сміслові настанови розглядаються як один з компонентів у структурі саморегуляції майбутнього педагога і водночас, як один з чинників особистісного становлення [2].

З. Карпенко та Г. Радчук розглядають цінності у взаємозв'язку з динамічною системою особистісних смислів, яка проявляється у ціннісно-смысловому ставленні, смыслоутворюючому мотиві та диспозиції поведінки [5]. З. Карпенко виокремлює три форми репрезентації цінностей: 1) цінність як суспільний ідеал – узагальнене уявлення про досконалість у різних сферах суспільного життя; 2) предметне втілення цінностей у вигляді матеріальних і нематеріальних культурних артефактів та людської поведінки, що відображають певні ціннісні ідеали (етичні, естетичні, політичні, правові тощо); 3) мотиваційні структури індивідів, особливо особистісні цінності, які функціонують як внутрішні носії соціальної регуляції, вкорінені в структурі особистості [4].

У дослідженні Г. Радчук цінності визначаються «детермінуючим ядром особистісного розвитку». Відповідно, ціннісно-смыслова сфера розглядається його стабільним компонентом, який пов'язаний з визначенням «особистістю свого місця у світі і в житті, з набуттям певної стійкої системи цінностей, смислів, позицій, настанов, що характеризують ставлення людини до навколишнього світу і до самої себе» [7, с.150]. Особистісні цінності є одночасно і джерелами, і носіями значущих для особистості смислів, які визначають ставлення людини до предметів і явищ реальності. Цінності є динамічними структурами, які не можна розглядати автономно, за межами суспільного та індивідуального розвитку. Основними формами існування цінностей, їх відображенням у свідомості особистості дослідниця називає ціннісні орієнтації, які є водночас стратегічно життєвими цілями й загальними світоглядними орієнтирами для людини [7].

Особливо актуальним таке тлумачення постає сьогодні, коли українське суспільство в умовах війни перебуває в пошуку ресурсу для адаптації до мінливого середовища, що породжує різні виклики та загрози. Довготривала травма знижує соціальну та адаптаційну спроможність людини, її цілісність, усталені комунікативні та особистісні навички, професійну самоефективність та психологічне благополуччя. Саме цінності визначають зміст і форму адаптації особистості до середовища, яке є джерелом автономних і культурно обумовлених цінностей.

Варто звернути увагу, що цінності є ядром у структурі резильєнтності і полягають в умінні знайти сенс свого життя, своє покликання і жити з гідністю, навіть у часи важких випробувань [12].

Так, О. Романчук розглядає резильєнтність, як психологічну стійкість, яка являє собою здатність долати життєві труднощі, зберігаючи психічне здоров'я та особистісну цілісність, яка нам необхідна не тільки для того

щоб впоратися з усіма стресами і випробуваннями, пов'язаними з жахами війни, але й для того, щоб разом перемогти в цій війні. Психологічна стійкість – це завжди про цінності та сенс. Саме тому ми знову і знову говоримо собі: з нами правда, з нами Бог і з нами перемога. Ми боремося за нашу свободу і за вільне майбутнє на нашій землі [8].

Резилієнс можна визначити в широкому сенсі як здатність системи адаптуватися до змін, які загрожують її функціонуванню, виживанню або подальшому розвитку. Це визначення можна застосовувати, коли стійкість є характеристикою складних адаптивних систем, таких як окремі особи, сім'ї, економіка, екосистеми, громади та організації, місцеві громади і навіть нації. При цьому його значення залишається багато в чому незмінним і може бути застосоване до будь-якої системи – відновлення функції після негативного впливу [11].

Таким чином можна зробити висновок, що цінності були і залишаються рушійною силою стійкості особистості. В умовах війни особливо важливо плекати цінності та здійснювати їх переосмислення для того, щоб проявляти психологічну стійкість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боришевський М. Й. Духовність особистості: соціально-психологічна сутність, детермінанти становлення та розвитку. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. Т. ІХ., Част. 5. К., 2007. С. 25 – 32.
2. Галян І. М. Соціокультурні виміри ціннісно-сміслових настанов особистості. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія : Психологічні науки. 2013. Т. 2, Вип. 10. С. 79- 83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdups_2013_2_10_17 (дата звернення: 21.04.2023)
3. Кант І. Критика практичного розуму / пер. з нім. І. Бурковський. Київ : Юніверс, 2004. 240 с.
4. Карпенко З. С. Аксіологічна психологія особистості : Івано- Франківськ: Лілея - НВ, 2009. 512 с.
5. Карпенко З.С., Радчук Г.К. Етико-феноменологічне конструювання професійного аксіогенезу особистості: концептуальна модель. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Стратегические вопросы мировой науки – 2007»*. Том 2. Филологические науки. Психология и социология. Днепропетровск : Наука и образование, 2007. С.85-87.
6. Москалець В.П. Психологія релігії: посібник. К.: Академвидав, 2004. 240 с.
7. Радчук Г. К. Аксіопсихологія вищої школи: монографія. [2-ге вид., розш. і доп.]. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. 380 с.
8. Романчук О. Психологічна стійкість в умовах війни: індивідуальний та національний вимір. URL: <https://health.ucu.edu.ua/news/oleg-romanchuk-psyhologichna-stijkist-u-chasy-vijny-indyvidualnyj-ta-natsionalnyj-vymir/>

9. Савчин М.В. Духовна парадигма психології : монографія. К.: Академвидав, 2013. 224 с.
10. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. Видав-во: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. 160 с.
11. Хамініч О. М. Резильєнтність: життєстійкість, життєздатність або резильєнтність? *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. Вип. 6. Том 2. 2016. С.160-165.
12. Цінності вказують шлях і дають силу. URL: <https://resilience.k-s.org.ua/czinnosti/>
13. Lotze H., Lotze R. H. Grundzüge der praktischen Philosophie: Dictate aus den Vorlesungen. Ed. Rodopi, 1884. 474 p.

Юрій ВІТЯК

*Здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти, асистент кафедри української мови та методики її навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, Україна
vitiakyurii@tnpu.edu.ua*

СТАТУС «ДІАФАНЕ» ЯК ПИТАННЯ ЦІНОСТІ АВТОРА І ПЕРЕКЛАДАЧА

Аксіологічна систематика літературознавчого простору, що виформовується у другій половині ХХ століття із настанням епохи постмодерну, маніфестує зміну рецепції усталених явищ та фігур. Переосмислення основоположних понять тенденційно проникає і в інші наукові дисципліни, а разом змінює уявлення соціуму (про важливість низки речей), що вважалися непохитними.

Так, значною мірою нігілістичним трактуємо концепції французького філософа та літературознавця р. Барта, проголошені в знаковому есе «Смерть автора». Лаконічна праця, оприлюднена в 1967 році, опонує традиції визнання цінності людської особистості, що артикулювалося завдяки «англійському емпіризму, французькому раціоналізму і принципу особистої віри, що утверджується в час Реформації» [3, с. 142-143].

У зазначеній праці постать автора дискредитується, а його роль зводиться до перформативної, яку відводили шаманам і оповідачам у первісних суспільствах. Письменник, на переконання р. Барта, є ніким іншим як спеціальним провідником чи посередником [3, с. 142]. Дослідник продовжує концептуальну лінію С. Малларме, наголошуючи на та тому, що говорить не сам автор, він лише актуалізує мовні засоби. Письмо ж позиціонується як безособова діяльність, а тому і «Я» діяча розмивається [3, с. 143-144].

Автор, який у парадигмі структуралізму ототожнюється суто зі скриптором (себто тим, хто пише), втрачає первинні конотації, припиняє бути деміургом твору, що задає особливі емоційні інтонації, натомість виконує роль конструювальника, який оперує кодифікованими лексичними формулами та «жонглює» елементами сюжетного корпусу. Як наслідок, дослідження твору обмежується фокусом на текстову тканину і цілком ігнорує позатекстові чинники, серед яких життєпис автора, інтерв'ю, названі Ж. Женеттом епітекстуальною складовою (себто такою, що винесена за дужки самого видання, але наратив якої впливає на розуміння тексту) [4, с. 10-11]. р. Барт де-факто розриває зв'язок між автором і текстом. У такій перспективі критика зазнає поліваріативності потрактувань щодо того самого уривка тексту, який не співвідноситься з письменником, наявність якого вичерпує герменевтичний потенціал твору.

Нейтралізація фундаментального літературного детермінізму щодо фігури автора, що є відповіддю на патетичну і романтизовану традицію його обожнювання, кидає тінь і на функціонал перекладача. Утім, попри радикальну методу розгляду тексту, реципієнт усе одно тяжіє до пошуку образу діяча, який причетний до появи твору. Таке прагнення можна пояснити постулатом К. Ясперса, мовляв людський розум потребує постійної комунікації, тоді як одна екзистенція може осмислити себе лише поряд з іншою екзистенцією, а істина розкривається в часі [2, с. 48]. У такому ключі відсутність образу автора, а вже пізніше перекладача, ускладнює процес осягнення текстового простору, оскільки уявний комунікативний акт між автором, його медіаторами та читачем не відбувається.

Хай там як, читач підсвідомо витворює ейдолон діяча, під яким розуміємо «візуальний носій ілюзій» [1, с. 435]. І мова не про цілком пропорційний образ, що повторює фігуру автора чи перекладача, а про персональне уявлення про них. Концепт «ейдолону» охоплює також інші площини текстової рецепції, зокрема соціальну, культурну, історичну, політичну тощо. Репрезентація реалій, які віддалені, скажімо, у територіальному, часовому, психологічному, містичному сенсах, завжди постає як явище індивідуальне, адже сприймається по-різному (з огляду на фонові знання читача, ціннісні орієнтири).

Поняття ейдолону автора/перекладача/реалій тісно переплітається з тим, що ми назвемо «статус діафана», який дослівно означає «прозоре, напівпрозоре» [1, с. 429]. Ми не будемо розглядати діафана в технічному ключі на позначення зорового сприйняття, як це було в «Тимеї» Платона, чи у трактуванні Аристотеля, де воно описувало середовище, у межах

якого «світло проявляється як дія» [1, с. 430]. У нашій перспективі зазначене поняття тлумачиться наближено до однієї з теологічних конотацій, а саме – «фактури» душі [1, с. 430].

Діафана в нашій оптиці репрезентує не фізичний образ діяча чи реалій, себто портретні або пейзажні обриси (відповідно), а відображає інший спектр характеристик, інтонації, які задано окремо автором та перекладачем; їхнє ставлення до певних ситуацій; ціннісні індикатори; дух часу, який зосереджено в системі художнього твору. Інакше мовлячи, проблема статусу діафана полягає насамперед в окресленні психологічних, світоглядних рис іманентних фігур, які проявляються під час взаємодії з текстом книжки.

Варто наголосити, що опис феноменологічних вимірів бінарної опозиції «прозорості/непрозорості» з перекладознавчих позицій простежуємо у працях Л. Венутті. Відповідно до концепції дослідника, прозорість криється у злиті постаті автора та перекладача, що відбувається завдяки застосуванню прийому доместикації (одомашнення) тексту, у результаті чого переклад сприймається як оригінал [5, с. 2], тоді як прийом форенізації (очуження) навпаки віддаляє два тексти. Наявність синтаксису, притаманного вхідній мові, свідчить про те, що текст має два пласти. У цьому разі більше вчувається тон автора, як і тоді, коли твір зазнає засилля екзотизмів або фразеологізмів, що співвідносяться з мовою оригіналу.

Таким чином, питання діафана письменника і перекладача актуалізується ідеєю про так звану «смерть автора». Сліди обох текстових діячів простежуємо в перекладеній версії твору. Ейделон кожного з цих агентів важливий для рецепції книги, адже письмо насамперед виконує емотивну функцію, а заодно допомагає пізнанню читача. Нейтралізація образів автора і перекладача стосується проблеми знецінення ролі діяча, що спостерігаємо в метамодерний час.

ЛІТЕРАТУРА

1. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Вид. 2-ге, виправл. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2011. Т 1. С. 576.
2. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення) : навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. Вид. 2-ге, Київ : Знання, 2012.
3. Barthes, R. Image, music, text. London : Fontana, 1977. P. 142-148.
4. Genette, G. Seuils : URL: <https://archive.org/details/seuils0000gene/page/10/mode/2up>
5. Venuti, L. The Translator's Invisibility: A History of Translation. London and New York : Routledge, 1995. P. 353.

Марина ВОЙНОВА

*Здобувачка третього освітнього-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
vojnova@tpu.edu.ua*

«НІКОГО НЕМАЄ БІЛЯ НИКИФОРА»: САМОТНІЙ ГЕНІЙ НИКИФОР ДРОВНЯК

Постановка проблеми. Українська культура значною мірою складається з творчого доробку митців, на чію творчу спадщину претендує не одна держава, – як це відбувається з картинами Єпіфанія Никифора Дровняка. Ця проблема виникла через те, що митець, з огляду на його психічний стан, ніколи не говорив про свою національну приналежність. Як зазначає з цього приводу І. Дуда, «Геніальність Никифора полягає тому, що він замкнувся на своїх інтересах, бо якби був нормальним чоловіком, то не був би художником». Але про одне відомо напевно: до своєї Криниці він був прив'язаний так, що тричі тікав під час операцій з переселення русинів – із заходу Польщі, й з підрадянської на той час України.

Мета дослідження – проаналізувати життєвий і творчий шлях Никифора Єпіфанія Дровняка, а також питання його національної приналежності.

Аналіз досліджень і публікацій. З-поміж великої кількості праць українських і закордонних дослідників життя і творчості Никифора Єпіфанія Дровняка варто виокремити праці Є. Вольфа, А. Банаха, Я. Бутенко, І. Красовського, О. Ноги, У. Холодової.

Никифор Дровняк – митець, який займає одне з чільних місць серед художників України та Польщі. Геніальний, фізично хворий, нерозвинений психічно, безхатько, прив'язаний до Криниці, за життя ловлений, але так і не спійманий славою.

Народився, за словами І. Дуди, не в Криниці, як вказує абсолютна більшість дослідників, а в селі Поворозник, від глухонімої Євдокії – русинки, греко-католички, яка не мала власного житла й роботи, тулилася по кутах і підробляла прибиранням у пансіонаті в Криниці. Батько художника невідомий, і попри скептицизм, який висловлюють деякі дослідники щодо версії про те, що татом майбутнього генія був котрийсь із знаних художників, які були частими гостями у тій місцевості – мовляв, як могла когось привабити глухоніма жебрачка-покоївка – варто уважніше

поставитися до припущення про те, що батьком Никифора був відомий художник Герасимський. Цю ж версію підтримує І. Дуда.

Дитинство Дровняка минало безрадісно, під тинами – як і дитинство Шевченка. Як і Шевченко, він є генієм, на чю спадщину претендують дві держави, проте Никифор, на відміну від Шевченка, ніколи не мав друзів, і навіть більше – не завжди був бажаним у Криниці, адже псував своєю зовнішністю хворого, недорозвиненого жебрака види курортного містечка. Колись почув, що є такий художник – Матейко, і почав називатися Матейком, а місцеві діти дражнили його цим іменем. Дорослі ж, даючи безхаткові притулок, так ніколи й не змогли остаточно повірити, що він є генієм, якого визнав світ. А Никифор малював, спочатку вимінюючи свої праці на їжу, – аж поки до Криниці на початку тридцятих років минулого століття не приїхав Роман Турин, львівський художник, який відкрив світові геній Дровняка, організувавши у 1932 році в галереї Леона Марселя вернісаж «Паризької Української групи». Європа першою побачила Криницю очима Никифора – хай і не відтворену з фотографічною точністю, часто – фантастичну, химерну, таку, яка існує лише в Никифоровій уяві. Єжи Вольф, автор першої публікації, присвяченої самоуку з Криниці, пише: «З цим мистецтвом (Никифоровим) я і мої приятелі зіткнулися кілька років тому в Парижі, і зіткнення було приголомшливе[...] ним щиро було побачено дійсність іншими, ніж у всіх, очима [...]. У абсолютному Никифоровому відчутті кольору, яке можна порівняти з абсолютним слухом, проглядаються [...] наші власні малярські мрії» [3].

Никифор не лише малював уявні будинки й літаки, - він ще й компенсував у автопортретах свої вади – все, чого не додала природа, було щедро домальоване: «у своїх картинах він часто зображав себе у ролі вчителя, урядовця, настоятеля церкви чи святого (4, s. 154)». О. Бігалі-Мерів вважає, що таким чином «Наївного типу маляр компенсує свою неграмотність, на землі – приписуючи собі роль мудреця, а в небі – змальовуючи себе в колі святих» [2, s. 143].

Никифор ніколи не говорив про свою національну приналежність, проте був прив'язаний до Криниці та її околиць настільки, що вперто повертався, попри кількарізкові спроби влади вислати його з містечка разом з іншими русинами, в тому числі, за неправдивими обвинуваченнями у співпраці з УПА. [1, с. 3] Його переховують місцеві русинські родини, а він постійно запитує «Де Турин?».

Після війни художника знову відкривають для світу, цим разом – Константи Ільдефонс Галчинський – саме завдяки йому Никифор і його

акварелі стають популярними – і Елла та Анджей Банахи, які заопікувались Никифором: виставками, популяризацією його творчості, всіма побутовими питаннями, і ще за життя художника видали книгу «Історія про Никифора». Популярність прийшла швидко, принесла забезпеченість, але одне лишилося незмінним – Никифорова самотність. У самотності він пише свій «Бенкет художників» – втілення мрії про спілкування на рівних з іншими геніями, бенкет не стільки тіла, скільки духу – картину, що має виразні ознаки сакральності. Але найбільше просякнутий самотністю один із останніх автопортретів із підписом «Нікого немає поряд з Никифором».

Геній, який не знав батька, не пізнав досталь материнської любові й ніколи не знав справжньої прихильності чи дружби «нормальних» людей, творив, задивлений у світ і в себе, не переймаючись думкою оточення. Гроші й майно перейшли після його смерті до держави, картини стали власністю музею у Новому Сончі. До сьогодні точаться суперечки, ким за національністю був Никифор – українцем чи поляком – у той час, як він жив, прив'язаний до русинської Криниці, й не хотів іншого світу поза нею, а по смерті став її *genius loci*.

ЛІТЕРАТУРА

1. р. Коломієць. Никифор Дровняк, Харків 2020, с. 3
2. O. Bihalji-Merin. Modern Primitives: Masters of Naive Painting, New York, 1961, s. 143
3. Nikifor. <https://culture.pl/pl/tworca/nikifor>
4. Uljana Cholodova. Никифор Криницький, чи Епіфаній Дровняк – феномен особистості. URL: <https://czasopisma.kul.pl/index.php/teka/article/view/13382>

Павло ДЕМЧУК

*Здобувач третього освітнього-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
pasha123dem@gmail.com*

ЗАНЕПАД ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Гуманістичні цінності є важливою частиною людського буття. Вони забезпечують життєву гармонію та розвиток особистості. В умовах війни ці цінності нівелюються, що неодмінно призводить до їх занепаду.

Російсько-українська війна, що триває з 2014 року і донині, викликала занепад гуманістичних цінностей в обох країнах. Український народ

вимушений захищатись від російського терору. Російський народ під впливом пропаганди та через активну дію їх силових структур, що придушує інакомислення всередині держави, не воліє в більшості до припинення військових дій.

До основних тез даної теми я б привів наступні:

– За час війни було порушено основні принципи гуманістичних цінностей, зокрема - право на життя, свободу та достоїнство людини.

– Окремі групи населення були позбавлені можливості розвиватися та виражати свої погляди, що є порушенням принципу свободи людини, не говорячи про те, що втратили, також, домівки та базові потреби для подальшого існування.

– Збройний конфлікт також призвів до серйозних порушень прав людини, таких як насильство, знущання, тортури та інші форми фізичного й психологічного насильства. В умовах повномасштабного вторгнення, російська сторона не цурається застосовувати терор, а саме постійні ракетні атаки проти як військових, так і цивільних об'єктів, а також робить спроби знищити об'єкти критичної інфраструктури [1] [2]

– Занепад гуманістичних цінностей в умовах війни сприяє формуванню військової культури, яка віддаляє суспільство від гуманістичних ідеалів.

– Окремі підрозділи військових формувань, які здійснювали злочини війни, мають стати перед правосуддям і бути покарані за свої дії. Міжнародне суспільство розуміє це, і вже запустило процес [3]

– Протидією занепаду гуманістичних цінностей в умовах війни може виступати розвиток громадської свідомості, зокрема підвищення рівня громадської освіти та інформаційної культури, Захист гуманістичних цінностей є важливим завданням не лише у російсько-українській війні, але й у всьому світі, де зберігається можливість конфліктів та порушень прав людини.

– Відновлення гуманістичних цінностей в умовах цієї війни можливе завдяки розумінню важливості діалогу, поваги до інших поглядів та національних інтересів, але виключно на засадах національної справедливості, що означало б повагу до державних кордонів та українського народу, як самостійного етносу. На жаль, на даний момент і в даних умовах важко виділити будь-який інший метод вирішення конфлікту, окрім як військового

– Необхідність збереження гуманістичних цінностей відображається в різних аспектах суспільного життя, таких як освіта, мистецтво, політика, правосуддя, міжнародні відносини та інші сфери.

– Створення громадських організацій, що займаються захистом прав людини та зміцненням гуманістичних цінностей, є важливим елементом боротьби з насильством та дискримінацією.

– Українська армія, також, виступає інструментом превентивності ескалації занепаду гуманістичних цінностей, так як захищає український народ від продовження поширення терору на неокуповані терени України.

– Щодо окупованих територій, то Україна та міжнародні організації ведуть активний діалог з РФ щодо неприпустимості продовження терору із закликом залишити територію України та перевести вирішення конфлікту в політично-дипломатичну площину, але на засадах національної справедливості (тобто виходу російських військ із території України та встановленню державних кордонів станом на 1991 рік)

– Захист гуманістичних цінностей є не лише національним завданням, але й міжнародним, оскільки загроза насильству та порушенням прав людини існує в усьому світі.

– Співпраця між національними та міжнародними організаціями, які займаються захистом прав людини та зміцненням гуманістичних цінностей, є необхідною для успішної боротьби з насильством та дискримінацією.

– Розуміння важливості гуманістичних цінностей та їх захист є ключовим для збереження гармонії та розвитку людського суспільства в цілому.

Отже, занепад гуманістичних цінностей в умовах російсько-української війни є серйозною проблемою, яка стосується не лише конфлікту в цих країнах, а й суспільства в цілому. Насильство, дискримінація, порушення прав людини та інші форми агресії проти особистості породжують негативні наслідки, які не тільки вражають постраждалих, але й підривають основи демократичного суспільства. Тому важливо зробити все можливе, щоб захистити та зміцнити гуманістичні цінності.

Одним із шляхів досягнення цієї мети є підвищення рівня освіти, зокрема виховання людей з розумінням важливості гуманістичних цінностей, розвиток критичного мислення, толерантності та поваги до інших. Крім того, необхідно забезпечити захист прав людини та створення ефективної правової системи, що здатна захистити кожного громадянина.

Потужна армія країни, що захищається, також в певній мірі протидіє терору, що як наслідок працює як превентивний інструмент щодо захисту гуманістичних цінностей людей і вистоює право на самобутність народу.

Важливим є створення та розвиток міжнародних механізмів захисту прав людини, які здатні реагувати на порушення цих прав та забезпечити їх захист.

Важливо зрозуміти, що гуманістичні цінності не є властиві лише певному народу чи країні, а є загальнолюдськими. Захист цих цінностей є завданням кожного з нас, адже вони визначають характер людського буття і сприяють його розвитку. Тому, тільки шляхом спільної роботи та зусиль можна зберегти та відновити гуманістичні цінності в умовах війни та підняти їх на новий рівень розвитку.

Як висновок, можна сказати, що занепад гуманістичних цінностей в умовах російсько-української війни є серйозним викликом для нашого суспільства. Проте, шляхом військового захисту держави, за постійної підтримки держав-союзниць, міжнародної співпраці, розвитком освіти, правової системи, громадських ініціатив ми можемо захистити та зміцнити ці цінності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Російські ракетні удари по цивільним об'єктам під час російсько-української війни URL: <https://tsn.ua/ato/rf-zavdala-chergovih-raketnih-udariv-po-civilniyi-ob-yektah-golovni-novini-z-frontu-vid-genshtabu-zsu-2298766.html>
2. Удари по об'єктах критичної інфраструктури України під час російсько-української війни URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3616354-raketi-rf-vdarili-po-izumskomu-rajonu-poraneni-troe-pracivnikiv-kriticnoi-infrastrukturi.html>
3. Про необхідність покарання військових злочинців в умовах російсько-української війни URL: <https://zn.ua/ukr/internal/chi-nablizit-2023-rik-pokarannja-rosijskikh-vojennikh-zlochintiv.html>

Олег ВЕРЕЩАГІН

*Здобувач третього освітнього-наукового рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди,
Харків, Україна*

ЦІННІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДИЗАЙНУ В СТИЛІ МІЛІТАРІ

Функціональний потенціал та світоглядно-виховне значення мілітарної складової, у будь-яких проявах, складно перецінити. Саме тому, досить часто залишається поза увагою дослідників. Між тим, дизайн у стилі мілітарі, формуючи естетику повсякденного простору сучасної людини, сприяє пробудженню інтересу до проблеми гендерної рівності, зокрема шляхом зрушення від стереотипів щодо того, який одяг повинна носити

кожна стать. Тут варто звернути увагу на феномен того, що використання елементів військового спорядження та одягу з мінімальною ймовірністю означає вираження мілітаристських чи патріотичних концепцій, а скоріше навпаки, якщо не брати вузьку нішу, зокрема, праворадикальних спільнот та історичних реконструкцій. Якщо ж дивитися на онтологічну сторону питання, так чи інакше ми повертаємось до утилітарних якостей, які домінують над естетичними та експлуатуються маркетингом.

Дизайн в стилі мілітарі досить часто застосовують для посилення екзистенційної та символічної модальності ідентичності. Одяг та аксесуари у стилі мілітарі мають символічне значення і можуть слугувати засобом вираження ідентичності та приналежності. Наприклад, військова форма покликана передавати авторитет, дисципліну і професіоналізм, її часто носять як спосіб ідентифікації з певним родом військ або підрозділом. Одяг та аксесуари у військовому стилі є засобом демонстрації певного іміджу або ідентичності, наприклад, міцності, стійкості, патріотизму.

Військові установи відомі своїми суворими навчальними програмами та акцентом на дисципліну і слухняність. Одяг та аксесуари у стилі мілітарі можуть слугувати засобом зміцнення цих цінностей і прищеплення почуття гордості та відданості військовослужбовцям або членам військово-орієнтованих організацій. Одяг та аксесуари у військовому стилі в цивільній моді також можуть слугувати способом вираження подібного духу дисципліни та самоконтролю.

Дизайн у стилі мілітарі відображає більш ширші – політичні та культурні цінності й тенденції. Наприклад, під час війни чи конфлікту одяг та аксесуари у стилі мілітарі можуть бути більш популярними як засіб вираження патріотизму та солідарності з військовими. Так само одяг і аксесуари в стилі мілітарі можуть бути більш чи менш популярними залежно від культурних уявлень про маскуліність, жорсткість і владу. Дизайн у стилі мілітарі в певному сенсі виконує проєктивну функцію. Конструюючи відповідний образ як в громадсько-політичній, так і в національно-культурній площині, сприяє проєктуванню спільної уявної ідентичності. В цьому сенсі варто звернутися до розуміння ідентичності. «Ідентичність є засадничим буттям, яке створює умови можливості предметного втілення для тієї чи іншої культури, ... ідентичність завжди існує у двох іпостасях – екзистенційних модальностях можливості буття і завершених «тут і тепер» предметно-речових характеристиках людей та культур. Уявна ідентичність розуміє себе через проєкцію у світ повсякденного розуміння речей і людей» [1, с. 47-48]. Уявний, явний та латентний прояв стилю мілітарі виконує свою основну функцію –

закріплює в свідомості пересічної людини пошану як до військової професії, так і до відповідних інституцій. Вкрай важливо це для сучасного українського суспільства, коли 24 лютого 2022 року звичайний спосіб життя, з його споживацькими та розважальними імпульсами, перекреслила війна. У суспільній свідомості прискореними темпами відбулася ціннісна переорієнтація, яка не останню чергу позначилася на сприйнятті проявів мілітарного. З цього моменту стиль мілітарі для України втратив естетичний та дизайнерський контекст. Наразі ми маємо суто директивне розуміння мілітарі без зайвих алюзій.

Військовий стиль у воєнний час може також виходити за межі армії і наслідувати цивільним населенням у різний спосіб. Наприклад, під час війни цивільні особи можуть одягатися у військовий стиль, щоб висловити підтримку військовим або продемонструвати свій патріотизм. Це може включати носіння камуфляжного одягу або іншого спорядження у військовому стилі, такого як військові черевики, військові куртки або каски. Більше того, тактика і стратегія військового стилю можуть також застосовуватися цивільним населенням під час війни. Це може включати в себе створення програм сусідської варти, встановлення комендантської години або інших заходів безпеки, а також розробку планів реагування на надзвичайні ситуації.

У деяких випадках тактика і стратегія військового стилю можуть також використовуватися недержавними суб'єктами, такими як партизанські угруповання або терористичні організації, які можуть використовувати військову форму, зброю і тактику у своїх операціях.

Маючи палке сподівання на перемогу та повернення української спільноти до мирної нормальності, в рамках якої зразки військового набудуть додаткових смислів окрім буквального.

Таким чином, вибір носити одяг у стилі мілітарі в контексті війни та конфлікту - це складне рішення, яке відображає як практичні, так і символічні міркування, і може піддаватися різним інтерпретаціям та критиці. Однак поза сумнівом, дизайн у стилі мілітарі містить вагомий ціннісний потенціал, використання якого в освітній і культурній площині, сприяє вихованню української молоді та згуртуванню суспільства задля захисту Батьківщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бистрицький Є., Пролесєв С., Білий О., Лозниця С., Зимовець р., Кобець р. Національна ідентичність і громадянське суспільство. Вид. 2-ге, допов. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2018. 464 с.

Тетяна ІВАЩЕНКО

*Здобувачка третього освітнього-наукового рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди
Харків, Україна*

ФІЛОСОФСЬКО-АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ІНКЛЮЗИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Століттями людина була в пошуках сенсу життя, намагалася осмислити екзистенційні цінності свого буття. Відповідно й філософи в різні часи давали цьому пояснення, а їх праці, думки та твердження наскрізь пронизані історичним духом певної культури та особливістю розвитку мислення відповідного періоду людського існування.

Ще давньогрецький філософ Сократ до нашої ери у своїх діалогах згадує про цінності в людському житті ("Евтифрон", "Апологія Сократа", "Федон", "Горгій"). Німецький мислитель XVIII ст. Іммануїл Кант («Метафізика моралі», «Критика чистого розуму») розглядає поняття безумовного та категоричного імперативу, що є також основою моральності; німецький філософ XIX ст. Фрідріх Ніцше у своїй книзі «Also sprach Zarathustra» («Так казав Заратустра») також торкається теми моралі та цінностей.

Особливу увагу заслуговує вчення німецького філософа Рудольфа Германа Лотце («Мікрокосм»), яке і кладе початок для дослідження проблематики цінностей. Наслідуючи німецького філософа Макса Шелера, німецький філософ-ідеаліст Ніколас Гартман ("Етика") 1935 року вводить у наукове поле визначення «аксіологія» як теорія цінностей. Тобто, те, про що так тривало говорили мислителі різних поколінь уже в сучасній науці отримало свою назву «аксіологія» («від грецьк. ἀξία - цінність, вартість; λόγος - слово, поняття, вчення) – вчення про цінності, філософська теорія цінностей, що з'ясовує якості і властивості предметів, явищ, процесів, здатних задовольняти потреби, інтереси і бажання людей».

Проте сучасні погляди на теорію цінностей зазнають еволюційних змін та набувають у синхронічному зрізі іншого характеру. Так у XX ст. велику увагу цінності комунікації приділяє німецький філософ та соціолог Юрген Габермас. Його робота «Теорія комунікативної дії» вважається однією з найважливіших праць у теорії комунікації та має великий вплив

на сучасну соціологію та філософію. Учений наголошує на важливості спілкування для людського суспільства і вважає його фундаментальним для людського розуміння та співпраці. Він розрізняє два види комунікації: стратегічну та комунікативну. Стратегічна комунікація спрямована на вплив на поведінку інших, тоді як комунікативна комунікація базується на пошуку істини та порозумінні. Габермас стверджує, що спілкування є основою вільного і демократичного суспільства, оскільки воно дає людям змогу висловлювати свої думки та ідеї та погоджуватися щодо спільних цілей. У своїй теорії комунікативної дії він постулює, що людське спілкування має відбуватися на основі загальних норм розуміння, які він називає «комунікативною раціональністю». Загалом Габермас підкреслює важливість спілкування для людського суспільства та виступає за відкрите, чесне та демократичне спілкування, засноване на розумінні та спільних нормах розуміння.

У статті 9 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю наголошується про необхідність забезпечення доступності до «інформації та зв'язку, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій і систем». Відповідно держави-учасниці повинні вживати заходів для того, щоб «заохочувати доступ осіб з інвалідністю до нових інформаційно-комунікаційних технологій і систем, зокрема Інтернету».

Згідно із статтею 20 Закону України «Про освіту» «інклюзивне навчання здобувачів освіти базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників» [2]. Особлива увага зосереджується на важливості забезпечувати осіб з особливими освітніми потребами психолого-педагогічними та корекційно-розвитковими послугами, а також допоміжними засобами для навчання.

Тобто державна політика, освітні послуги, відповідні заходи щодо осіб з особливими потребами, і власне саме суспільство створюють умови для появи такого поняття як «інклюзивна культура». «Інклюзивна культура – це особлива філософія, згідно з якою цінності, знання про інклюзивну освіту і відповідальність приймаються і розділяються всіма учасниками інклюзивного процесу. Інклюзивні цінності – найважливіші компоненти інклюзивної культури нарівні з нормами та ідеалами. Власне, саме засобами інклюзивної комунікації відбувається формування інклюзивної культури» [6, 367].

Сьогодні активно у світі впроваджуються та застосовуються технології АДК (альтернативна допоміжна комунікація, ААС – Alternative Augmentative Communication) у роботі з дітьми з наявністю ознак

порушення чи затримки мовлення, порушенням чи відсутністю слуху, в основі якої є невербальні засоби комунікації, а саме: жести та графічні об'єкти (картинки, схеми, зображення, картки з буквами чи малюнками, піктограми).

Ефективність комунікативної діяльності набувається внаслідок створення ситуації комунікативної успішності, стимулювання комунікативної діяльності, корекційно-розвивальної роботи щодо формування комунікативної компетентності, мотивування дітей до висловлювання своїх емоцій та думок за допомогою вербальних та невербальних засобів комунікації.

Найпоширеніші ефективні технології АДК: PECS (Picture Exchange Communication System) – комунікативна система обміну картинками як допоміжний засіб ініціації комунікації у дітей та дорослих з аутизмом та іншими труднощами комунікативного характеру; комунікативні дошки Makaton для дітей з синдромом Дауна, аутизмом, мовленнєвими та полісенсорними порушеннями - набори візуальних зображень, фотографій, символів, слів, фраз, розподілені за темами; мовленнєва програма Makaton (The Makaton Language Program) з використанням жестів, символів та мови для допомоги у спілкуванні особам із труднощами у навчанні та (або) мовленнєвокомунікативними порушеннями; технологія структурованого навчання TEACCH (Treatment and Education of Autistic and related Communication handicapped Children) для дітей з розладами аутичного спектра.

Сучасне суспільство сьогодні демократично вибудувало толерантне ставлення до осіб з особливими потребами шляхом грамотної державної політики, яка націлена на принципи людиноцентричності, рівності, гуманізму. Відповідно цінність комунікації все більше набуває значущості, а сам комунікативний процес може виконувати корекційну функцію при виявленні чи наявності проблем із мовленням. Модерні технічні засоби та можливості допомагають людям з проблемами руху (можливість прослухати чи подивитись запис відео-уроку, дистанційно приєднатись до наради, працювати вдома дистанційно, маючи тільки технічний засіб зв'язку та інтернет-з'єднання, користування спеціальними приладами, що дозволяють на сучасному рівні почути звуки й голоси). Розвиток технічного прогресу, як бачимо, має безпосередньо прямий та виключно позитивний вплив для вдосконалення інклюзивної комунікації. Поява нових методів та досліджень, запозичення зарубіжного досвіду в цій сфері уможлиблюють не тільки створення лояльного середовища в суспільстві, а й вирішення багатьох проблем, на які в минулому не зосереджувалася з

боку держави велика увага. Аксіологічність усіх цих процесів та дій проявляється як на медичному, так і на педагогічному, а також науковому та суспільному рівнях. Отже, визнання цінності комунікації на мікро-, макрорівнях – осмислений шлях у побудові демократичного та толерантного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базима Н.В. Особливості мовленнєвої та комунікативної діяльності у дітей з аутизмом. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. 2011. № 18. С. 7–9. URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2011_18_4
2. Закон України «Про освіту» 2145-VIII пот. ред. 01.01.2023 URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
3. Кант Іммануїл. Критика чистого розуму / пер. з нім. та приміт. І. Бурковського. Київ : Юніверс, 2000. 504 с.
4. Кобів Йосип, Мушак Юрій. Платон. Діалоги. Харків : Фоліо. Серія Світова класика. 2022. 352 с.
5. Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів). Ред. від 06.07.2016. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 - Text
6. Лещук Г. Інклюзивна комунікація як інструмент формування інклюзивної культури: термінологічний аналіз. Social Work and Education. 2021. Vol. 8, No. 3. pp. 364-372.
7. Ситниченко Л. Юрген Хабермас. Комунікативна дія і дискурс - дві форми повсякденної комунікації / Першоджерела комунікативної філософії. Пер. з нім. Л. Ситниченко. Київ : Либідь, 1996. С. 84 – 90.
8. Friedrich Nietzsche. Also sprach Zarathustra. Neu herausgegeben und eingeleitet von Felix Christen 19., vollständig neu bearbeitete. Auflage Stuttgart: Kröner Verlag. 2014. 425 с.
9. Grundwissen Philosophie Habermas von Hauke Brunhost. 2006. Stuttgart : Reclam Verlag. 169 с.

Юліана НЕСТЕРОВИЧ

*Здобувачка третього освітнього-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
yuliana.nesterovych@gmail.com*

АКСІОЛОГІЧНІ ПАРАМЕТРИ КОНЦЕПТУ «ЗРАДНИК» У РОМАНІ р. ІВАНИЧУКА «МАЛЬВИ»

Постановка проблеми. Формування структури будь-якого концепту неможливе без аксіологічного компоненту, адже, як відомо, концептом стає тільки те поняття, до якого можна застосувати критерії оцінки. Т. Вільчинська з цього приводу зазначає: «Картина світу містить в собі не лише концепти, що відображають певні об'єкти, а й позицію суб'єкта відображення, його ставлення до цих об'єктів» [1, с. 105]. Г. Приходько

вважає оцінне значення «макрокомпонентом семантичної структури слова», який здатний впливати на значення лексеми та модифікувати його [6]. На сучасному етапі розвитку лінгвоконцептології роль оцінного компоненту в структурі концепту досліджена не достатньо, тож наше дослідження є **актуальним**.

Мета дослідження – виявити специфіку оцінного складника концепту «зрадник» у романі р. Іваничука «Мальви».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аксіологічний аспект семантики слова в цілому та структури концепту зокрема досліджувала низка українських мовознавців: Т. Вільчинська (запропонувала метод семантико-аксіологічного поля для здійснення концептуального аналізу) [1], Ж. Краснобаєва-Чорна (досліджувала лінгвофраземну аксіологію) [5], Т. Космеда (аналізувала аксіологічні параметри прагмалінгвістики) [3], [4], Г. Приходько (дослідила роль оцінного компоненту в семантичній структурі слова) [5] та ін.

Проблема зради є наскрізною в романі р. Іваничука «Мальви», тож у тексті твору широко репрезентований концепт «зрадник». Структура останнього складна, як і його аксіологічний вимір.

Різко негативна оцінка надається у творі таким концептуальним смислам, як *‘зрадник батьків, опікунів’, ‘зрадник правителя’, ‘подвійний зрадник’, ‘зрадник своїх традицій’, ‘зрадливий союзник’, ‘жорстокий війняничар’, ‘відступник’, ‘лицемір’, ‘байдужа людина’, ‘той, хто зневажає свою батьківщину’, ‘той, хто соромиться свого походження’, ‘той, хто усвідомлено прагне стати яничаром’, ‘той, хто ненавидить свій народ’, ‘братовбивця’, ‘боягуз’, ‘наклепник’, ‘клятвопорушник’, ‘земноплаз’*. Такі персонажі твору не викликають співчуття чи розуміння. Вони коять зради, які нічим не можна виправдати, найчастіше заради вигоди, нерідко руйнуючи своїми вчинками життя інших людей, зокрема близьких. Негативної оцінки у тексті твору концепту надають такі засоби:

– емоційно й стилістично забарвлені слова: іменники: байдужість, жах, кара, блюзнірство, лють, докори сумління, татарва, крик, боягуз, тиранство, знецінення; прикметники: *неймовірна* зрада, *найлютіші* вороги, *бунтарські* листи, *смертний* вирок, *погане* видіння; дієслова: карати, остовпіти, розгубитися, обурюватися, вимагати, надіятись, ненавидіти, боятися, заболіти; прислівники: жорстоко, погірдливо, гостріше, вороже, крадькома, даремно;

– авторські неологізми: *зоторошилося* серце;

– різні типи речень: питальні речення: «*Але чому ніхто не обурюється..? Невже ніхто не помітив такого страшного блюзнірства?*» [2, с. 44]; спонукальні речення: «*Будьте гідними звання йені-чері і не забувайте, що найлютіші ваші вороги – болгарські гайдуки, сербські ускоки, грецькі клефти і українські козаки* [2, с. 59]; окличні речення: «*Алім відчув тепер гостріше, ніж будь-коли, як він ненавидить те плем'я, що його породило!*» [2, с. 60];

– синтаксичні та стилістичні засоби: звертання: «*О зміє ядуча, викохана за мою пазухою, о виплодку самого Ібліса, о смерте наша!*» [2, с. 127]; вставні і вставлені конструкції: «*Від такої байдужості – адже*

тільки одне слово «яничар» наводило жах на невільників – змоторошилося серце в Марії» [2, с. 12]; парцеляція: «*Він зараз може про це нагадати. Але відступати нема куди»* [2, с. 130]; зіставлення: «*То лицар, Филоне, а не земноплаз»* [2, с. 202]; антитеза: «*...Тоді заслуговував ласки у можновладців, убиваючи рабиню, тепер – убиваючи володаря»* [2, с. 201]; гра слів: «*Збиралися на ради і на зради...*» [2, с. 204]; фразеологізми: «*А мова й віра – стає в пригоді»* [2, с. 57]; нагромадження дієслів різних видово-часових форм: «*На яничарах виросла Османська імперія, на яничарах тримається і, якщо буде воля Аллаха, загине разом із ними»* [2, с. 26]; пряма мова: «*Вона приходила до нього вночі і говорила завжди: «Козаче, соколе...». Ці слова вже не навівали запаху скошеного степу, а тільки лють на докори сумління»* [2, с. 61];

– художні засоби: епітети: *глуха* ненависть; метафори: «*Боліла душа в Стратона, дивлячись, як поглинає татарва православні душі»* [2, с. 89]; образи-символи: заразний мікроб (яничарство).

Найскладнішою у творі є оцінка вчинків персонажів, які вдаються до зради через безвихідь або стають зрадниками внаслідок несприятливих обставин, часто мимоволі чи несвідомо. Серед концептуальних смислів виокремлюємо такі: 'зрадник Бога', 'зрадник свого наставника', 'потурнак', 'віровідступник', 'яничар', 'той, хто приймає ідентичність ворога', 'той, хто співпрацює з колишнім супротивником'.

Складною і багатовимірною постає в романі проблема яничарства. Це явище за своєю суттю радше трагічне, адже полонених хлопчиків перетворювали на безжальних воїнів, змушували їх відмовитися від власної віри, батьківщини, коріння. Але разом з тим у творі представлені його різні форми, часто символічні, як-от добровільне яничарство, зміна ідентичності, набуття комплексу меншовартості тощо. Попри те, що оцінка цього явища в цілому негативна, воно викликає низку амбівалентних емоцій: від обурення до співчуття. Це знаходить своє вираження в низці текстотвірних засобів, до яких відносимо:

– емоційно та стилістично забарвлені слова: іменники: провина, совість, хрест, відступництво; прикметники та дієприкметники: *деморалізовані* яничари, *знеохочені* яничари, *німа* дочка, *тремтяча* рука, *потоптаний* хрест; дієслова: вразити, приголомшити, покаятися, простити, примусити, відібрати, сахнутися, схлипнути; прислівники: гірко, тяжко, молитовно;

– переносне значення слова: «*Твоя дочка німа, і моя теж німа – мови своєї майже не знає»* [2, с. 72];

– різні типи речень: питальні: «*Хіба не чув, як відмагається вона від одного лише слова «іяурка?»»* [2, с. 72]; спонукальні: «*Та все одно я хочу повернутися туди, тому прости мені моє відступництво, Боже»* [2, с. 17]; окличні: «*Сахнувся Іслам-Гірей: засудити до страти аталіка!»* [2, с. 145];

– синтаксичні та стилістичні фігури: звертання: «*Пустіть мене, яничари, пустіть свою матір за мур Перекопський, у мене грамота від хана»* [2, с. 223]; градація: «*Якщо повернемося – викуплю свою провину: молитвою, кров'ю, життям»* [2, с. 17]; пряма мова: «*Вона одразу*

покаялася: - *Прости мене, мій Боже... Ми ж не топтали хреста, це снилося... Прости...*» [2, с. 20].

– художні засоби: метафора: «*А в пам'яті повз потоптаний хрест і її совість пройшли маслоставські лейстровики...*» [2, с. 22]; персоніфікація: «*Та ж за нею в Україні Купайло тужить, і високі мальви-посестри визирають її із-за тинів*» [2, с. 94]; образи-символи: зів'ялі мальви (люди, які втрачають національну ідентичність на чужині), німота (незнання людиною рідної мови).

Поодинокі виокремлюємо лексико-семантичні смисли концепту «зрадник» із позитивною оцінкою, зокрема такі: **‘інакодумець’** (мудра людина, яка має свої погляди на державну політику, через що інші звинувачують її у зраді: «*Розпочинай тепер своє дабірство, ти ж знаєш Коран напам'ять, і доведи, що не я, а ти хочеш добра своїй державі. О, тобі, зраднику, більше не допоможуть усі філософи світу*» [2, с. 164]), **‘політик, який дбає про інтереси свого поневоленого народу’** («*Не можна назвати зрадою праведну боротьбу... Зрадити можна батька, та не губителя свого*» [2, с. 176]), **‘гордий яничар’** (хоча яничарство трактується у тексті негативно, почуття власної гідності яничарів, яку вони проявляють навіть перед султаном, не може не дивувати: «*Великий султане,.. дозволь хоч мені, коли забули про це твої уста, прославити сьогодні хоробре яничарське військо, що штурмувало стіни Багдада і билосся, мов стадо диких левів, за твою честь і славу*» [2, с. 24]).

Таким чином, оцінка концепту «зрадник» у романі р. Іваничука «Мальви» є переважно негативною. Окремі семантичні смисли все ж несуть позитивне навантаження (**‘інакодумець’** **‘політик, який дбає про інтереси свого поневоленого народу’**, **‘гордий яничар’**). Деякі вияви зради, як-от вимушена зрада, яничарство тощо, трактуються у творі менш категорично, ніж зрада заради вигоди. Засобами оцінки у тексті часто є емоційно й стилістично забарвлені слова, різні типи речень, синтаксичні та стилістичні фігури, художні засоби. Перспективним є дослідження оцінного компоненту в структурі концепту «зрадник» у творчості р. Іваничука.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вільчинська Т. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII-XVIII ст. : монографія. Тернопіль : Джура, 2008. 424 с.
2. Іваничук р. Мальви : роман, есей. Харків : Фоліо, 2019. 235 с.
3. Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики : формування і розвиток категорії оцінки : монографія. Львів : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2000. 349 с.
4. Космеда Т. Концепти *дума, думка* в українському мовленні крізь призму аксиологічної прагмалінгвістики. *Вісник Львів. ун-ту. Сер. філол.* 2004. Вип. 34. Ч. I. С. 367-371.
5. Краснобаєва-Чорна Ж. Лінгвофраземна аксіологія : парадигмально-категорійний вимір: монографія. Вінниця, 2016. 413 с.
6. Приходько Г. І. Оцінний компонент у семантичній структурі слова. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні студії.* Житомир, 2009. Випуск 45. С. 44-47.

Юрій СРОГИЙ

*Здобувач третього освітнього-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
yura.srohiy@gmail.com*

ПРОПАГАНДА ЯК ЗБРОЯ МАСОВОГО УРАЖЕННЯ: АКСІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Цінності є невід'ємною частиною людського існування, вони формують наші переконання, дії та стосунки. Вони забезпечують основу для прийняття рішень і суджень, а також керують нашою поведінкою щодо інших. Цінності були невід'ємною частиною людського існування протягом всієї історії, формуючи наші переконання та дії. Аксиологічний аналіз поширення дезінформації може допомогти нам зрозуміти етичні та моральні наслідки її використання для формування наших цінностей.

Цінності були визначальною характеристикою людського існування протягом всієї історії. Вони формують наші переконання та дії, забезпечуючи основу для прийняття рішень і суджень, а також керуючи нашою поведінкою щодо інших. Таким чином, вони відіграють вирішальну роль у розвитку наших суспільств і культур. Однак поширення дезінформації та пропаганди може підірвати цінності, які ми засвоїли в наших громадах, школах і домівках, що призведе до соціальної та політичної поляризації [1].

Поширення дезінформації та пропаганди має аксіологічний вимір, оскільки прагне вплинути на переконання та дії людей. Він часто використовує емоційні заклики, такі як страх чи гнів, щоб маніпулювати громадською думкою, що призводить до поширення неправдивої інформації та підриву довіри до демократичних інститутів. Використання пропаганди також може призвести до маргіналізації груп меншин, підриваючи принципи рівності та права людини.

Метою інформаційно-семантичної війни є спотворення реальності та маніпулювання сприйняттям аудиторії з метою впливу на громадську думку. Його успіх залежить від готовності людей сприймати подані їм наративи. Основною зброєю інформаційно-семантичної війни є пропаганда, яка діє у віртуальному просторі та формує ментальні конструкції людей. Одним з основних механізмів зміни семантичних конструктів (зокрема у російській пропаганді) є апеляція до етнічної ідентичності, яка сприяє колективній безвідповідальності та породжує соціальну свідомість. Інша техніка, яку використовує пропаганда, полягає в тому, щоб використовувати почуття онтологічної безпеки людей, використовуючи повторювані наративи, щоб створити відчуття довіри до уряду та медіа-інституцій. Демографічний ефект пропаганди ще більше вбиває клин між технічно підкованою молоддю та більш політично досвідченими дорослими, що призводить до політичної апатії [2].

Освіта відіграє одну з вирішальних ролей у формуванні наших цінностей, переконань і ставлення до світу. Вона надає нам інструменти

для критичного аналізу навколишнього світу, а також розвитку емпатії, поваги до різноманітності та відданості соціальній справедливості. Таким чином, важливо забезпечити, щоб освіта пропагувала цінності, які сприяють справедливому та демократичному суспільству. Педагоги повинні бути навчені ефективно навчати цих цінностей і протидіяти негативним наслідкам пропаганди.

Цінності відіграють значну роль у тому, як сприймається пропаганда та як люди вирішують ділитися інформацією. Різні дослідження показують, що стратегії боротьби з пропагандою мають враховувати поточні практики, очікування та цінності споживачів інформації, щоб зрозуміти, що для них важливо та що впливає на прийняття ними рішень. Розуміння цінностей, які захищаються в спірних темах, може дати підказки для усунення глибинних причин дезінформації [3].

Для протидії пропаганді необхідно реалізовувати інформаційну політику, що базується на достовірній інформації, заохочувати інтелектуальний дискурс, сприяти незалежному критичному мисленню громадян. Це допоможе закласти основу політики інформаційної безпеки держави. Почуття онтологічної безпеки діє як щит між центром буття індивіда та зовнішнім середовищем.

Поширення дезінформації та пропаганди може підірвати цінності, які ми засвоїли в наших громадах, школах і домівках, що призведе до соціальної та політичної поляризації. Аксіологічний аналіз поширення дезінформації може допомогти нам зрозуміти етичні та моральні наслідки її використання для формування наших цінностей. Вкрай необхідно регулювати використання пропаганди та сприяти прозорості та підзвітності у поширенні інформації. Роблячи це, ми можемо розвивати суспільство, яке цінує правду, справедливість і рівність і яке є стійким до руйнівного впливу пропаганди.

ЛІТЕРАТУРА

1. Propaganda, Presumed Influence, and Collective Protest [Електронний доступ] - <https://link.springer.com/article/10.1007/s11109-021-09683-0#Sec2>
2. the role of propaganda in the formation of personal semantic constructs [Електронний доступ] - <https://insight.journal.kspu.edu/index.php/insight/article/view/105/83>
3. Understanding the Role of Human Values in the Spread of Misinformation [Електронний доступ] - <https://coinform.eu/wp-content/uploads/2019/12/Understanding-the-Role-of-Human-Values-in-the-Spread-of-Misinformation.pdf>

Ірина НЕБЕСНА

*Здобувачка другого освітнього рівня вищої освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, Україна
iryna.nebesna@gmail.com*

РОЛЬ ЖІНОК В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ЩО ЗМІНИЛОСЯ ПІСЛЯ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

«39 Жіноча сотня Самооборони Майдану», новий правопис 2019 року, в якому узгодили правила утворення фемінітивів, зміни до законодавства, внесені у 2021 році, відповідно до яких чоловіки отримали можливість брати відпустку для догляду за дитиною, перейменування Дня захисника 14 жовтня у День захисників та захисниць, – ці та багато інших передумов помалу змінюють гендерні та соціальні ролі жінки в українському суспільстві, роблять жінок та їхні проблеми видимими, а отже – помалу наближують їх до вирішення.

Станом на 4 травня 2023 року, за словами заступниці міністра оборони Ганни Маляр, у «Збройних силах України – 42 тисячі військовослужбовиць, а разом із цивільними працівницями 60 тисяч. З них 5 тисяч – на передовій. 107 військових-жінок загинули і є поранені» [1].

При цьому варто зауважити, що за інформацією Міноборони, у 2014 році у ЗСУ служили 16 557 жінок, а у 2021 році їхня кількість збільшилася майже вдвічі – до 32 569. [2].

І це при тому, що українські жінки отримали право посідати такі ж посади та отримувати аналогічні звання, що й чоловіки, тільки в 2018 році. Відповідно до звіту «Стан реалізації у ЗСУ гендерної політики держави», станом на кінець 2019 року, жінки склали понад 10% від загальної чисельності особового складу, залученого до виконання завдань в операції Об'єднаних сил, а серед миротворців кожною двадцятою була жінка [3].

Водночас лише в 2022 році нарешті почали розв'язувати проблему із формою для жінок-військових, адже до цього в ЗСУ не враховували ні особливостей жіночої фігури та розбіжностей у розмірах форми та взуття.

«Жіноча фізіологія відрізняється від чоловічої, і якщо ми, наприклад, беремо штани зі шитими наколінниками, коли такі штани вдягає жінка і їй треба впасти на коліна, то за рахунок того, що в жінок довші ноги, наколінники опиняються зверху, над колінами. Також є нюанси щодо посадки штанів: через форму стегон, коли дівчина сідає в чоловічих штанах, у неї відкривається поперек. У жінки є груди, і якщо в одязі немає грудних витачок, то, відповідно, ми маємо або вдягати кітель значно більшого розміру, який буде завеликий, але в ньому буде більш-менш комфортно грудям, або все буде стягувати. Але більший кітель – це задовгі рукава, які заважають. Тобто є багато різних моментів, які створюють певні незручності, а коли ти знаходишся на війні, ці незручності відчуються з максимальною силою», – так пояснює проблеми, які виникають у жінок-військових парамедикиня Юлія Сідорова, яка воює з 2014 року [4].

Окремо варто взяти до уваги, що у суспільстві також порушили питання забезпечення військовичок засобами гігієни, адже в умовах бойових дій шукати їх просто ніде, навіть якщо у тебе є кошти. відповідну петицію на сайті Офісу Президента підтримали понад 25 тисяч підписантів. У відповіді президента йшлося про те, що прем'єр-міністр повинен опрацювати порушене питання, адже в ЗСУ забезпечення як жінок, так і чоловіків має бути відповідно до конституційних прав [5].

20 червня 2022 року парламент України нарешті підтримав ратифікацію Стамбульської конвенції, за яку на сайті Офісу президента вже двічі збирали необхідні 25 тисяч підписів. Україна йшла до цієї події майже 11 років. Попри спротив певної частини суспільства, цей документ є важливим превентивним засобом, аби перешкоджати гендерно зумовленому насильству та передусім насильству щодо жінок. Після повномасштабного вторгнення в Україні статистика домашнього насильства в окремих регіонах різко зменшилася, однак правозахисниці наголосили: це явище тимчасове, адже відбулося масове переміщення населення, а в окремих регіонах жінки банально не мають змоги заявити про такі факти правоохоронцям, які також мають в рази більше роботи [6].

Примітно, що суспільство також стає активнішим щодо гендерних упереджень щодо жінок. Випадки, які раніше би просто проігнорували, тепер отримують публічну критику за сексизм. Так, наприклад, в липні українки влаштували у соцмережах флешмоб #sitlikeagirl, аби підтримати першу леді Олену Зеленську, яку почали критикувати через фото у Vogue, де вона сидить «у нежіночій позі» [7].

У жовтні з посади генерального директора інтернет-книгарні «YaKabo» пішов Іван Богдан. Такою стала його розплата через публічне сексистське висловлювання про те, що у їхній книгарні книжки частіше купують жінки, «як завжди витрачають кошти, які заробляють чоловіки». Масова критика та вимоги вибачитися перед клієнтками скінчилися звільненням Богдана та публічними вибаченнями від самої книгарні [8].

Щоправда, звільнення трапляються нечасто, а от публічні вибачення за грубі порушення – так. Наприклад у Федерації велоспорту публічно вибачалася за сексизм у висловлюванні міністра молоді та спорту Вадима Гутцайта, який в одному з інтерв'ю заявив, що він «не дівчина, щоб мене любити».

«ФВСУ категорично й одноголосно засуджує публічні висловлювання Міністра молоді та спорту України: сексистські, грубі, принизливі, що не тільки не відповідають принципам олімпійської Хартії МОК, а й взагалі принципу коректності при займанні відповідної посади!», – йшлося на офіційній сторінці федерації у фейсбуці [8].

Варто також зауважити, що петиції на сайті президента також стали рушійною силою для змін у суспільстві щодо так званих «жіночих» питань. Одним із останніх яскравих прикладів є блискавична реакція Укрзалізниці на прохання створити жіночі та чоловічі вагони – принаймні один на состав потягів – щоб унеможливити сексуальне та психологічне насильство під час мандрівок залізницею [9].

Цього разу навіть не чекали на збір 25 тисяч необхідних підписів. Вже за тиждень після публікації петиції в Укрзалізниці повідомили, що запуснуть тестову можливість придбання місць у таких вагонах та підвищать рівень безпеки у вагонах.

Про те, що жінки беруть все активнішу роль у житті країни і сама країна це бачить та цінує свідчить і те, що квітневий номер журналу «Forbes Україна» – присвячений жінкам, які «рухають бізнес, суспільство та мистецтво у найскладніший рік сучасної історії України». Серед 50 героїнь – 20 представниць бізнесу, по 10 – з креативних індустрій, громадського сектора, а ще військові та волонтерки. Журі, члени якого відбирали пів сотні найвизначніших українок, пояснюють, що «ці 50 учасниць – це навіть не тисячна частина українських жінок, які у воєнний рік взяли відповідальність, досягли неймовірного і власним прикладом надихнули багатьох... Це жінки, завдяки лідерству яких Україна тримається гідно в економіці, волонтерстві, науці, мистецтві та війні» [10].

ЛІТЕРАТУРА

1. <https://armyinform.com.ua/2023/05/04/sogodni-u-zsu-42-tysyachi-zhinok-vijskovosluzhbovycz-na-zhal-107-z-nyh-zagynulo-ye-poraneni-ganna-malyar/>
2. <https://armyinform.com.ua/2021/12/04/skilky-zhinok-vijskovosluzhbovcziv-sluzhat-u-zbrojnyh-sylah-ukrayiny-novi-dani-kadrovogo-czentru/>
3. <https://behindthenews.ua/spetsproiekti/po-toy-bik-genderu/jinki-v-zsu-scho-zminilosya-za-ostanni-roki-279/>
4. <https://www.the-village.com.ua/village/city/war/336959-forma-zhinocha>
5. <https://petition.president.gov.ua/petition/168516>
6. <https://behindthenews.ua/spetsproiekti/po-toy-bik-genderu/pomenshalo-vipadkiv-domashnogo-nasilstva-chomu-tsya-fraza-omanliva-322/>
7. <https://life.pravda.com.ua/society/2022/07/28/249770/>
8. <https://behindthenews.ua/spetsproiekti/po-toy-bik-genderu/seksizm-u-vislovlyuvannyah-yak-ukrayintsi-perestayut-tse-toleruvati-382/>
9. <https://petition.kmu.gov.ua/petitions/5007>
10. Сильніші за війну. 50 лідерок України. с. 118-137. Forbes, квітень-травень 2023.

Секція 2

АНАЛІТИКА СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ: АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Наталія СУПРУН

*Доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник
відділу економічної історії Державної установи «Інститут економіки та
прогнозування Національної академії наук України»,
Київ, Україна
suprunnataliia@gmail.com*

АКСІОЛОГІЧНИЙ БАЗИС ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Сьогодні, поки ще триває війна, розв'язана росією, науковці та експерти зі всього світу розробляють різні сценарії і стратегії повоєнної відбудови. Щоб обрати оптимальну стратегію українське суспільство має спочатку згенерувати модель України майбутнього і визначити на яких цінностях вона має ґрунтуватися. На тлі війни, яка є насамперед війною за цінності, саме визначення суспільноприйнятних візії та цінностей, що сформуєть аксіологічний фундамент моделі майбутнього, має стати першим кроком у виборі стратегії відбудови.

Сьогодні перед Україною постає вибір із як мінімум двох різних моделей:

– моделі минулого – довоєнної України, якій були притаманні цінності корупції, абсентеїзму, фрірайдерства, інституційної невизначеності. Саме ця модель суспільних відносин серйозно ослабила інституційну спроможність держави і значною мірою уможливила цю війну. Очевидно, що Україна платить сьогодні надзвичайну високу ціну не за те, щоб зберегти та відродити цю неефективну модель;

– водночас, на наших очах народжується нова модель майбутнього, яка кристалізується на цінностях солідаризму, соціальної відповідальності та прагнення до свободи.

Основою ціннісної платформи моделі, що формується, є прагнення до свободи, яка реалізується не лише в політичних, а й в економічних формах. В основу моделі економіки, що всі роки незалежності будувала Україна покладено принципи неолібералізму, тобто економічної свободи. Економічним виміром свободи є конкурентний ринок, саме який, за твердженням Фрідріха Гайєка, забезпечує реальну свободу вибору і

свободу економічних дій. Відтак цінність свободи має стати наріжним каменем розбудови моделі майбутнього.

Цінності мають розглядатися не лише як набір норм і правил суспільної взаємодії, а й як нематеріальний актив економіки. У період, коли нематеріальні активи мають подекуди вищу економічну вартість, ніж матеріальні, одним із першочергових завдань відбудови є формування та укорінення позитивних суспільних цінностей. Сьогодні завдяки своїй волі до свободи та високому рівню соціальної згуртованості, Україна в разі збільшила свій репутаційний капітал, що дозволило отримати колосальну підтримку та ресурси зі всього світу.

Однією із базових цінностей, яку сьогодні демонструє українське суспільство на всіх рівнях прийняття рішень є соціальна відповідальність (СВ) як влади, такі і бізнесу та окремих громадських ініціатив. Проявлена українським суспільством відповідальність за майбутнє у критичний момент національної історії є свідченням сформованого та високоморального суспільства, що сьогодні формує порядок денний не лише на полі бойових дій, а й у світовій політиці загалом.

Активне формування інституту соціальної відповідальності бізнесу в останні десятиліття стало одним із важливих трендів суспільного розвитку міжнародних ринків. Спираючись на залучення широкого кола осіб та використання «колективного розуму», соціальна відповідальність спроможна генерувати швидкі та ефективні рішення, які відповідають очікуванням більшої частини суспільства. Своєю чергою, це сприяє зміцненню соціального капіталу як ресурсу суспільного поступу та зростанню вартості особливого виду активів – т.зв. стосункових активів, які формуються в результаті колективної взаємодії та спільного використання суспільством інших специфічних нематеріальних активів – інформації, знань, брендів.

У час, коли точиться брудна і брехлива гібридна війна, в якій інформація стає зброєю, Україна просто зобов'язана активно використовувати інформацію як зброю як проти ворога, так і для донесення правди усьому світу. При цьому суспільно-важлива інформація, попри всі обмеження воєнного часу, не повинна приватизуватись окремими гравцями, що мають доступ до «пульту», і асиметрично подаватися суспільству у зручному для окремих бенефіціарів ракурсі. Сьогодні, коли Україна стала світовим брендом, неприпустимо приватизувати цей актив в інтересах окремих груп стейкхолдерів. Важливо створити та задіяти прозорі механізми, щоб цей актив працював навіть не на користь держави як інструменту влади, а всієї української спільноти,

яка боронить свою країну і тим самим забезпечує саму можливість її майбутнього існування.

Як свідчать сучасні тенденції розвитку СВ у міжнародній практиці бізнесу, системна реалізація її принципів та стратегій сприяє збільшенню соціального та організаційного потенціалу урядових та бізнес-структур, позитивно впливаючи при цьому на зростання соціальної згуртованості та соціального капіталу суспільства. В контексті євроінтеграційного курсу України розвиток цінностей соціальної відповідальності уможливило створення рамкових умов для пришвидшеної адаптації ефективних стандартів європейської ділової та бізнесової практики (відкритості, прозорості, підзвітності) у вітчизняному інституційному середовищі, а тому запровадження норм СВ може розглядатися як алгоритм послідовних заходів для інтеграції України у європейський соціально-економічний простір.

Відтак суспільні цінності мають розглядатися як економічний ресурс, як нематеріальний актив моделі майбутнього, формування яких повинно бути у фокусі постійної уваги суспільних наук.

Історичний досвід країн яким вдалося успішно вирішити завдання повоєнної відбудови, свідчить, що ключовою складовою успіху реформ у всіх випадках була науково обґрунтована модель майбутнього. Найбільш яскравим прикладом є повоєнна відбудова Німеччини, що розпочалась з деконструкції нацистської командно-адміністративної системи та розбудови принципово нової моделі господарювання – соціальної ринкової економіки. Ця модель була розроблена науковцями т. зв. Фрайбурзької школи економіки на засадах ордолібералізму, що спирався на забезпечення державою свободи реалізації приватної ініціативи та умов для розвитку конкурентного ладу. Відтак побудова цієї нової моделі була можлива лише через тотальну лібералізацію економіки. Тобто, саме вибір моделі майбутнього є першим кроком у розробленні сценарію відбудови.

Лише після узгодження генерального напрямку та аксіологічного базису інституційної трансформації можливе формування стратегії, що має спиратись на такі підходи:

- макроекономічний аналіз наявних можливостей, ресурсів та обмежень
- визначення стратегічних пріоритетів економічної політики на основі
- прогнозування потенційних точок та механізмів розвитку
- ранжування та пріоритезацію стратегічних цілей

Алгоритм розроблення стратегії повоєнної реконструкції має виглядати так:

- визначення візії і узгодження цінностей на основі широкого публічного обговорення,
- розроблення моделі майбутнього в експертному середовищі,
- а вже потім – визначення стратегії повоєнної відбудови з фокусом на деконструкції нефективної моделі і конструюванні нової на основі нового суспільного договору.

При цьому стратегування повинно враховувати інтереси і очікування не тільки зовнішніх стейкхолдерів, від яких ми певною сьгодні мірою залежимо, а насамперед повинно узгоджуватися з очікуваннями українських громадян, руками яких буде провадитись ця трансформація і яким доведеться жити у цій новій моделі. Історичний досвід свідчить, що ефективність відбудовних процесів залежить не лише від вибору моделі відновлення, а й від досягнутого суспільного консенсусу щодо візії, стратегії та пріоритетів розбудови майбутнього країни на основі широкого соціального діалогу. Так, Японія при розробленні стратегії повоєнної реконструкції вперше застосувала принцип «загальнонаціональної згоди», згідно з яким до стратегування залучається широке коло фахівців – представників профільних урядових структур, науково-дослідних організацій, експертів та великого бізнесу. Тісна взаємодія різних груп впливу уможливорює узгодження різновекторних суспільних інтересів та вироблення компромісних стратегій розвитку та має позитивний вплив на послідовність реформ і політичну стабільність.

Історичний досвід успішних країн, що ефективно реалізували національні стратегії відбудови, використавши ресурсну підтримку міжнародних партнерів, показує, що виграли ті реформатори, котрі спирались на забезпечення національних інтересів і орієнтацію на довгострокові результати.

Вікторія НЕБРАТ

*Доктор економічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу економічної історії Державної установи «Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України»,
Київ, Україна
nebrat@nas.gov.ua*

ЦІННІСТЬ ЕКОНОМІЧНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Серед демократичних цінностей, які визначатимуть спроможність Української держави забезпечити свою стійкість і перспективу, однією з

ключових є суб'єктність. Захист державного суверенітету, територіальної цілісності та політичної самостійності країни є головною мотивацією для держави і кожного громадянина України в їхній боротьбі з російською агресією. Проте відбудова та розвиток економіки, її модернізація, подолання низькотехнологічної сировинної спеціалізації та досягнення міжнародної конкурентоспроможності можливі лише за умов збереження та зміцнення не лише політичної, а й *економічної суб'єктності*.

Перспективним для розроблення та реалізації національної стратегії відбудови України є визначення історично апробованих механізмів зміцнення державної суб'єктності та реалізації національних інтересів в умовах повоєнної реконструкції економіки та соціогуманітарного простору, коли країни отримували масштабну зовнішню допомогу. У 1948-1951 рр. реалізація плану Маршала призвела до того, що поряд з традиційними економічними суб'єктами важливу роль відігравали зовнішні донори, міжнародні управлінські структури, органи координації інвестиційних проектів та ін. Тобто фактично в кожній країні в тому чи іншому співвідношенні поєднувалися та взаємодіяли інституції та механізми зовнішнього і внутрішнього управління повоєнною відбудовою [1, с. 117-120].

Успішними стали ті країни, які зуміли скористатися допомогою для модернізаційної відбудови, а не каналізували її винятково на гуманітарні потреби. Тобто суб'єктність реалізувалася через забезпечення національних пріоритетів у використанні обмежених внутрішніх і наданих зовнішніх ресурсів. Зі сторони донорів із самого початку постулювалася ідея стимулювання переходу до ендогенного розвитку країн-реципієнтів [2, с. 16-17]. Проте спроможність до такого переходу залежала від рівня фаховості управління на державному рівні, довіри та готовності населення до жертв і обмежень заради майбутнього процвітання. Таким чином, цінність економічної суб'єктності була конвертована у цінності добробуту.

Щодо участі країн у розробленні та реалізації планів відновлення, найкращим прикладом зміцнення суб'єктності є відбудова переможеної Німеччини. Попри розроблення США нищівного плану Моргентау та більш лояльного плану Маршалла, німці мали своє бачення власного майбутнього. Реалізація цієї національної візії, концептуалізованої в теорії соціального ринкового господарства, і втіленої політикою Л. Ерхарда [3, с.48-49], забезпечила Західній Німеччині відновлення позицій європейського лідера та статус ініціатора європейської економічної інтеграції.

На основі історико-економічного аналізу позитивного міжнародного досвіду нами встановлено, що основою зміцнення державної суб'єктності в умовах повоєнної реконструкції економіки та соціогуманітарного простору, зокрема, отримання масштабної зовнішньої підтримки є такі чинники: 1) розроблення та послідовна реалізація національної стратегії відбудови, що включає довгострокові цілі модернізації економіки на інтелектуально-інноваційній основі та першочергові пріоритети національної безпеки, в тому числі воєнної, що досягається технологічною перевагою над противником; 2) провідна роль держави у формуванні механізмів та визначенні спрямованості міжнародної допомоги для реконструкції економічного потенціалу; 3) створення інституційних передумов для швидкого переходу від централізованої політики відбудови до лібералізації економіки та ендогенного розвитку на основі активізації підприємницького потенціалу та конкурентних санаційно-мотиваційних механізмів.

Такі підходи до зміцнення економічної суб'єктності національної держави відкривають простір та формують передумови для розвитку й укорінення інших демократичних цінностей – економічної свободи та відповідальності; самоорганізації та самоврядування на всіх рівнях; громадянської активності та соціального залучення; фахової компетентності та інституційного порядку; людської гідності та соціальної справедливості; плюралізму думок і єдності соціальної дії; громадянської солідарності та інституційної довіри.

ЛІТЕРАТУРА

1. Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України : наукова доповідь / НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – Електрон. дані. Київ, 2022. 305 с. : табл., рис. Режим доступу: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Vidnovlennja-ta-rekonstrukcsja-rovojennoj-ekonomiky.pdf>
2. Небрат В.В. Американська політико-економічна доктрина у повоєнній відбудові Європи (друга половина 1940-х – початок 1950-х років): історичні уроки для України. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2022. Вип. 55. С. 9-38. Режим доступу: http://ingedu.org.ua/docs/IN_2022_55_009.pdf
3. Супрун Н.А. Ресурси та механізми повоєнного відновлення Західної Німеччини (1945–1962 рр.). *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2022. Вип. 55. С. 39-62. Режим доступу: http://ingedu.org.ua/docs/IN_2022_55_039.pdf

Олександр ДЛУГОПОЛЬСЬКИЙ

*Доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки та економічної теорії
Західноукраїнського національного університету
dlugopolsky77@gmail.com*

Тетяна ДЛУГОПОЛЬСЬКА

*Кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Західноукраїнського національного університету,
м. Тернопіль, Україна*

БІБЛІОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УПРАВЛІННІ

Значна кількість наукових публікацій в різноманітних базах даних присвячена інноваційним технологіям в менеджменті, кількість яких з року в рік зростає. Рис. 1 демонструє динаміку публікацій за десять років з проблем застосування інновацій в управлінні у науковій базі PubMed.gov.

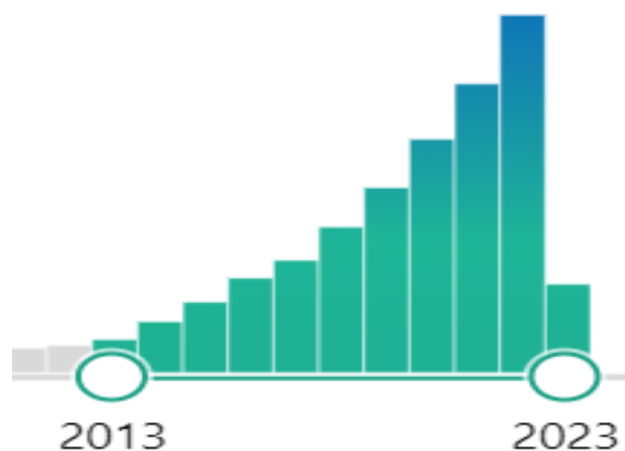

Рис. 1. Динаміка публікацій по темі застосування інноваційних технологій в управлінні в базі PubMed

Для більш глибокої оцінки характеру взаємозв'язків можна провести бібліографічний аналіз за допомогою інструментарію VOSviewer, що є програмним інструментом для побудови карт на основі спільної мережі ключових слів, розробленої у Центрі науково-технічних досліджень Лейденського університету [1].

Відповідно до рекомендацій VOSviewer, чим ближче ключові слова в кластері одне до одного, тим сильніший їхній зв'язок і тим більше публікацій, що поєднують ці ключові слова. Графічна інтерпретація

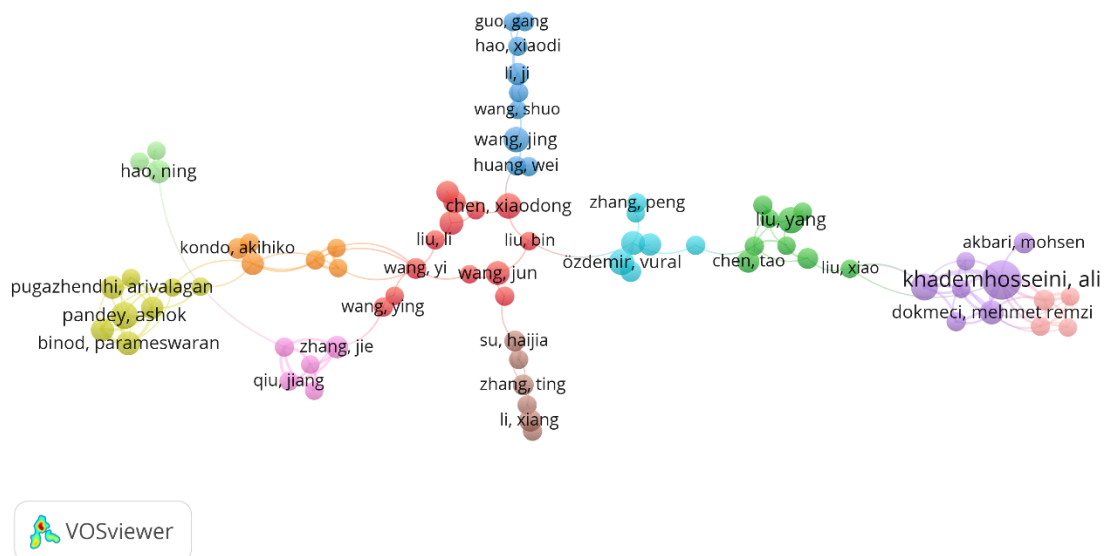

Рис. 3. Карта дослідників інноваційних технологій в менеджменті

Використання інструментарію VOSviewer надає змогу дослідникам візуалізувати обрану проблему, ув'язати її з іншими дослідженнями, вивчити взаємозв'язки між дослідниками конкретної теми, оцінити масштабність проведених досліджень в обраній сфері тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Van Eck, N.J., Waltman, L. (2007). Bibliometric mapping of the computational intelligence field. *International Journal of Uncertainty, Fuzziness and Knowledge-Based Systems*, 15(5), 625-645.
2. Trofymenko, O., Ilyash, O., Voitko, S., Dluhopolska, T., Kozlovskiy, S., Hrynkevych, S. (2022). Impact of energy innovations on Ukraine's economy: strategic directions and managerial practices. *Economics – Innovative and Economics Research Journal*, 10(2), 99-116. <https://doi.org/10.2478/eoik-2022-0018>.
3. Lingling, W., Danko, Yu., Artyukhov, A., Dluhopolska, T., Markovych, I. (2022). Marketing communication strategies of colleges and universities based on spatial and temporal distribution of students. *Academy review*, №2(57), 59-68. <https://doi.org/10.32342/2074-5354-2022-2-57-5>.

Віктор САВЕНКО

*Доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
Тернопіль, Україна
moosson@ukr.net*

Наталія ІГНАТЕНКО

*Кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії тарелігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
ignatenko1707@ukr.net*

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ЦІННІСНА СКЛАДОВА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Громадянське суспільство, як аналітична категорія, що характеризує суспільні відносини поза сферою державного врегулювання, інституалізується як стійка модель поведінки людей, що історично склалася у певній сфері життєдіяльності соціуму [2]. Характер цієї поведінки залежить від усвідомлення членами конкретної спільноти комплексу формальних і неформальних правил її буття, сприйняття/не сприйняття яких впливає на розподіл доступних для них соціальних ресурсів. Іншими словами, той, хто займає стратегічну позицію в соціальній мережі, має більше соціального капіталу, ніж інші [4, с. 82]. У цьому сенсі соціальний капітал є своєрідним ресурсом, який дозволяє людині одержувати переваги та можливості для реалізації своїх шансів у соціумі: його можна обміняти на інші ресурси (владу, престиж, фінанси), або з вигодою примножити.

Формування соціального капіталу громадянського суспільства ґрунтується на феномені концепту довіри, який легітимізує характер суспільних відносин через призму визнаних певною групою людей соціальних норм і життєвих цінностей, що відкривають їм можливості до співробітництва. У цьому сенсі соціальний капітал стає в один ряд з інтелектуальним, економічним та фізичним, утворюючи, за висловленням Ф. Фокуями, ціннісний потенціал суспільства, необхідну передумову для ефективного функціонування усіх його формацій [5, с. 21-22].

Первинне формування соціального капіталу відбувається в межах малих соціальних груп, кожна з яких здійснює відбір і утвердження властивих їй ціннісних характеристик на рівні індивіда. У такій

конфігурації соціальний капітал перетворюється на розгалужену мережу горизонтальних та вертикальних зв'язків, яка в умовах соціальної конкуренції забезпечує досягнення групової солідарності й отримання певної вигоди на рівні «я тобі - ти мені».

Соціальний капітал завжди продуктивний адже сприяє досягненню певних цілей, та формуванню певних цінностей. Однак не всі з цих цінностей витримають перевірку часом. Природа соціального капіталу припускає трансформації. Еволюціонуючи, суспільство відшаровує деструктивні для нього елементи, оновлює мережі соціальних зв'язків, формує нові ціннісні архетипи. Тож ціннісні стереотипи однієї формації не завжди запозичуються іншою. До прикладу, цінності кримінального світу актуальні головним чином в середовищі його представників. В умовах розвиненого громадянського суспільства зв'язок між злочинністю та соціальним капіталом визначається логікою обернено-пропорційних зв'язків: чим більшим є об'єднуючий та сполучний соціальний капітал громадянського суспільства, тим менш розвинутою у його середовищі є злочинність. Ф. Фукуяма, зазначає з цього приводу наступне: «суспільство, яке соціалізує своїх молодих громадян... скеровує порушників назад у головне суспільне русло за допомогою неформальних громадських засобів впливу, зокрема – навчання» [6, с. 36].

Роль навчання і прикладу старших у такій ситуації надзвичайно важливі, їх вплив на формування соціального капіталу пролонгований, а тому, не завжди прогнозований. Так, навчання, окрім позитивного впливу, коли воно направлене на здійснення конструктивних змін, може чинити і негативний. Останнє може мати завуальовану форму. У цьому контексті цікавою є думка К. Бартола про те, що «кримінальна поведінка формується не обов'язково в результаті участі у злочині або контактів з «поганими компаніями» чи кримінальними елементами... Кримінальна поведінка може сформуватись, навіть якщо взаємодія з кримінальними групами буде мінімальною. Наприклад, члени законослухняної групи – припустімо, батьки – можуть висловлювати, завуальовано або відкрито і прямо, судження про те, що обманювати – це нормально або те, що в цілому, чесних людей не буває» [1, с. 112].

Соціальний капітал відіграє провідну роль в існуванні демократичного суспільства. Це зумовлено онтологічною близькістю їх ціннісних характеристик. Так, громадянське суспільство завжди асоціюється з моральними зобов'язаннями, громадянською добропорядністю та довірою. Крізь призму цих категорій формуються зв'язки людей з різними соціальними статусами.

На таких же ціннісних орієнтирах будуються і горизонтальні зв'язки відносно замкнутих малих соціальних груп. Розвиваючись, вони поступово «відшліфовують» цінності своєї організаційної культури, формуючи у такий спосіб підґрунтя для накопичення соціального капіталу вертикальної структури громадянського суспільств. Виходячи із цього соціальний капітал можна розглядати як ознаку зрілості громадянського суспільства, надбання спільноти, яке використовується цією спільнотою і одночасно приносить їй прибутки (Дж. Коулман, р. Патнем та ін.).

Соціальний капітал ґрунтується на активних взаємозв'язках між людьми в межах конкретної соціальної групи. На практиці цей факт часто призводить до несприйняття/знецінення тих хто перебуває за межами її інтересів. Як наслідок, виникає ситуація, коли відокремлені одні від одних громадяни/малі соціальні групи живуть у суспільстві відчужено, не переймаючись долею одне одного та не бажаючи особисто долучатися до захисту своїх інтересів. Причиною такої ситуації є дисбаланс між «зв'язуючим» (виникає шляхом налагодження неформальних відносин між членами конкретної соціальної групи) та «об'єднуючим» (виникає шляхом налагодження зв'язків між різними соціальними групами) складовими соціального капіталу [4, с. 82]. Його усунення, на думку П. Мананабоже можливе в один із двох способів: делегування функції керування суспільними інтересами державі (в такому випадку громадяни погоджуються терпіти її «важку руку»); посилення ролі самоврядування (коли рівні між собою індивіди, опинившись у ситуації небезпеки, самотужки вирішують спільні проблеми) [3, с. 193]. Прикладом останнього є США, у яких самоврядування виконало роль консолідуючого фактору невеликих громад емігрантів.

Отже, проведений нами аналіз дозволяє розглядати соціальний капітал, як ключовий елемент громадянського суспільства що оптимізує формування та існування правової держави.

Як елемент цілісної соціальної системи соціальний капітал є суспільним надбанням, що належить усім верствам громадянського суспільства.

Аналіз кореляційних зв'язків між окремими компонентами соціального капіталу свідчить, що соціальний капітал може здійснювати як позитивний так і негативний вплив на буття громадянського суспільства. Проявом його соціальної дисфункції є поширення в суспільстві деструктивних соціальних проявів та цінностей, корупція, відторгнення суспільством вразливих верств населення, криміналізація влади тощо. Уникнення подібних станів вимагає пошуку нових підходів до

налагодження позитивної взаємозалежності соціального капіталу та правового закону в парадигмальному розвитку громадянського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бартол К. Психологія кримінального поведіння. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=01AFwAgNdxMC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>
2. Інституціалізація як соціальний феномен. URL: <https://studies.in.ua/lekciisociologija/4464-nstitucalzasya-yak-socalniy-fenomen.html>
3. Манан П. Інтелектуальна історія лібералізму. Київ: Дух і літера, 2005. 216 с.
4. Серєда Ю.В. Соціальний капітал в Україні та інших країнах Європи: легітимність агрегованого конструкту. Український соціум. 2013. № 4(47). С. 81-97.
5. Фукуяма Ф. Доверие. Социальные добродетели и путь к просвещению. Москва: «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2004. 730 с.
6. Фукуяма Ф. Великий крах. Людська природа і відновлення соціального порядку. Львів: Кальварія, 2005. 380 с.

Олександр МАРТИНЕНКО

*Кандидат філософських наук, докторант
кафедри філософії і культурології*

*Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,
Чернівці, Україна
dr.martynenko@gmail.com*

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ АКСІОЛОГІЧНИХ ПІДВАЛИН ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Як відомо, теоретична галузь «публічне управління» з'явилася завдяки Д. Кілінгу. Англійський державний службовець у 1972 році так бачив її призначення: «Публічне управління – це пошук ефективного використання ресурсів задля досягнення пріоритетних цілей державної політики» [5 с. 15]. Є також думка, що «публічне управління» було актуалізоване в науці американцем П. Еплбі у 1947 році [2]. При цьому, згідно Дж. Кэрроллу та А. Цуку, стаття Вудро Вільсона «Досліджуємо управління» 1887 року – є дійсним початком виникнення цієї науки [4]. Поважаючи зазначені думки, зауважимо, що передісторія розвитку теорії і практики публічного управління сягає Античності. Саме тоді зародилися підвалини того, що нині складає кістяк цієї молоді науки – концепція публічних цінностей.

«Πολιτεία» – один з найбільш відомих діалогів Платона. Український читач, зазвичай, знає його під назвою «Держава». На Заході цей твір більш

відомий під назвою «Respublica», хоча є й альтернативи. Назва «Республіка» закріпилася в західній культурі завдяки латинському перекладу зазначеного твору Цицероном. В оригіналі слово Республіка пишеться латинською двома словами – «Res publica». При цьому, звернемо увагу, що «Πολιτικά» Аристотеля у переважній більшості перекладів зберегла своє грецьке звучання в транслітерації мов перекладу. Прикладом чого є українська версія твору [1].

Термін «Πολιτεία» в грецькій культурі був тісно пов'язаний з концепцією міста-держави. Для українців місто і держава – нерівнозначні поняття. Держава – це держава, а місто – це місто. Для греків, навпаки, місто і держава були чимось єдиним. Згодом, не без впливу реалій античної політики, поняття «Πολιτεία» розширило своє значення, почало означати громадянство, громадянські права, державні справи і саме головне – управління державою. Цей процес можна розуміти двояко: у загальному значенні – управління по відношенню до держави, у вузькому – як державний устрій. Слово «Πολιτικά» відрізняється від слова «πολιτεία» якраз розширеним значенням. В цьому відношенні політика – це множина «політей» – різноманітних «способів управління державою» або «конституцій»¹. Отже, семантика слів «Πολιτεία» і «Πολιτικά» прямо стосується державного управління.

Термін «Πολιτεία» можна асоціювати з авторитарним способом управління. В слові «державна» існує натяк на це. Держава разом з скіпетром – символ монархічної влади.

Що стосується терміну «Res publica», то тут маємо справу з розгортанням демократичної та конституційної традиції управління, яку свого часу обґрунтовував Цицерон. Отже, якщо взяти до уваги зазначені смисли, використання терміну «державні цінності» мало би стосуватися авторитарної моделі управління, а «публічні цінності» – демократично-конституційної.

Англійською словосполучення «державне управління» можна записати як «public administration» (частіше) або public management (рідше)². В Україні тривалий час терміни державне управління і публічне управління мали високий рівень синонімії, так як англійське слово «public» розумілося в першу чергу як «державна», а не як «громадська».

¹ Для англійської політично-правової філософії характерним явищем є переклад слова «Πολιτεία» в творчості Аристотеля на «Constitution» [Див.: 3], що є даниною політичній традиції, започаткованій Цицероном.

² В англійській літературі термін «public administration» зазвичай вживається як більш вузький щодо public management. В певній мірі, – хоча ця аналогія не зовсім доречна, – ці терміни відображають різницю, що існує між словосполученнями «державне» та «публічне» управління в сучасній українській мові.

Однією з найважливіших граней цього розрізнення є опора на цінності, що також має відображення в основах політичної філософії. Зокрема, термін «Res publica» прийнято перекладати словосполученням «суспільна справа». Зазначимо, що такий переклад є лише одним із можливих варіантів. Зокрема, його також можна перекласти як «державні» або «публічні» цінності – тобто «цінності, що сприяють управлінню державою». Власне тому, нині публічне управління тісно пов'язується з аксіологічною проблематикою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Політика / перекл. з грец. О. Кислюк. Київ : Основи, 2005. 238 с.
2. Appleby Paul. Toward Better Public Administration. *Public Administration Review*. 1947. Vol. 7, №2. pp. 93-99.
3. Aristotle of the Athenian Constitution / translated F. G. Canyon, M.A., D. Litt. London : Chiswick press – Charles Whittingham and Co., 1895. 172 p.
4. Carroll J.D. & Zuck A.M. The Study of Public Administration Revisited. A Report of the Centennial Agendas project of the American Society for Public Administration. Washington, DC : American Society for Public Administration, 1983. 32 p.
5. Keeling D. Management in Government (1st ed.). London : Routledge, 1972. 210 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203701690>.

Кароліна ГОРДЦА

*Кандидат економічних наук, науковий співробітник Державної установи
«Інститут економіки та прогнозування НАН України»,
Київ, Україна
karol67@ukr.net*

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ У ПОВОЄННОМУ СВІТІ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

Найвищою цінністю і кінцевою метою економічного розвитку будь-якої країни є підвищення рівня добробуту і соціальних стандартів життя народу. Тому проблема післявоєнного відродження економіки України за забезпечення гідних умов життя й діяльності її населення вже сьогодні потребує алгоритмів вирішення. В цьому контексті значний інтерес становить вивчення західноєвропейського досвіду повоєнного відновлення господарства та місця у ньому соціальної сфери та соціального захисту.

У перші повоєнні роки, коли європейські економіки потерпали від величезних людських і матеріальних втрат, спричинених війною, а рівень життя більшої частини населення перебував на межі фізичного існування, дедалі більшої популярності майже в усіх країнах набувають ідеї соціальної рівності. Однак завдяки політичній обачності

західноєвропейських урядів та своєчасно наданій зовнішній допомозі у вигляді плану Маршалла, що передбачав збереження приватної власності та вільного підприємництва, ці настрої не перетворилися на руйнівну силу соціальної революції, а були спрямовані на розбудову соціального ринкового господарства – змішаної економіки, що характеризувалася принципово новим типом економічних взаємин між представниками основних соціальних верств.

Відтак у Західній Європі розпочинається формування економіки соціально-партнерських відносин, визначними рисами якої стали, серед іншого: підвищення ролі державного регулювання економіки й соціальної сфери через законодавчу діяльність, податкову систему та державні витрати; узгодження інтересів праці й капіталу на основі зростання заробітної плати та участі працівників у прибутках підприємств; масове виробництво споживчих товарів та забезпечення доступу до них усіх верств населення, зокрема шляхом розвитку системи споживчого кредиту; впровадження широких соціальних програм, що гарантували рівні економічні права та стартові можливості (освіта, охорона здоров'я, страхування), соціальну допомогу (безробітним, інвалідам, дітям, літнім людям), захист інтересів соціальних, національних та інших меншин.

У ході реалізації концепції соціально-ринкового господарства після Другої світової війни у країнах Західної Європи відбуваються відповідні зміни у структурі державних витрат, а саме, започатковується і прогресує довгострокова історична тенденція зростання абсолютного рівня соціальних витрат та їхньої частки у національному продукті практично всіх західноєвропейських країн, незалежно від обсягів і характеру зовнішньої допомоги. У перші повоєнні десятиліття в усіх західноєвропейських країнах еластичність соціальних витрат була вище одиниці, тобто приріст ВВП на 1% супроводжувався зростанням соціальних витрат на величину, вищу від 1%, внаслідок чого соціальні витрати впродовж 30 повоєнних років зросли від 7–15% до 20–42% у 1980 р. [2, с. 545].

Такі зміни стали результатом як повоєнного економічного зростання, так і принципових політичних змін у ролі держави, що стала не лише гарантом фізичної безпеки громадян та їхніх прав власності, але й взяла на себе обов'язок забезпечувати їх економічний і соціальний захист у значно більш широкому контексті. У наданні державою соціальних послуг після 1945 р. сталися значні кількісні та якісні зміни, а саме: у більшості європейських країн цими послугами були охоплені не лише працівники практично всіх секторів економіки, але й усе населення в цілому; водночас

відбулося розширення завдань соціального забезпечення від обмеженої допомоги у скрутні моменти життя до всеохоплюючої системи соціального захисту.

Першість у створенні такої системи здобула Велика Британія, яка ще в середині 1940-х років створила доктрину «держави загального добробуту», що згодом була доповнена концепцією повної зайнятості та принципом рівних можливостей. Інституційним підґрунтям єдиної системи соціального обслуговування стали Закон про освіту 1944 р., а також Закон про медичне обслуговування та Закон про соціальне страхування, прийняті у 1946 р. На цій основі у країні розпочалося впровадження безкоштовного медичного обслуговування, освіти й комплексного соціального обслуговування для абсолютної більшості населення країни. Це сприяло переливу трудових ресурсів до сектору послуг, насамперед у сферу освіти, що набула масового характеру, та охорони здоров'я, де поряд із модернізацією лікарень та методів лікування розширювалась номенклатура медичних послуг. Оскільки освіта, охорона здоров'я та догляд за дітьми значною мірою забезпечувалися державою або місцевими громадами, спостерігалось значне зростання зайнятості у цій сфері. Так, у галузі освіти кількість зайнятих з 1951 по 1959 р. збільшилась у 1,3 рази, з 1959 по 1968 р. – у 1,5 рази; у галузі охорони здоров'я кількість зайнятих у ці роки зросла відповідно у 1,2 та 1,3 рази. [1, с. 29].

Аналіз змін рівня та структури доходів населення західноєвропейських країн у повоєнний період дозволив виявити стійку тенденцію зростання абсолютного рівня доходів і заробітної плати практично в усіх країнах. Важливу роль у цих процесах відіграло загальне сприяння урядів зростанню впливу робітничих організацій на процес укладання трудових договорів та зміцнення позицій найманих працівників на ринку праці. Так, у Великій Британії вже у 1945 р. було відновлено права профспілок на страйки; у Франції профспілкові комітети підприємств отримали можливість контролювати питання найму та звільнення працівників, умови праці, забезпечення житлом та ін.; у ФРН профспілки стали відігравати провідну роль у процедурі тарифних перемовин між підприємцями та найманими працівниками. Найвищі темпи зростання реальної заробітної плати спостерігались у ФРН – у період 1951–1971 рр. вони становили в середньому 5% на рік [3, с. 364].

Поряд із тим відбувалося зростання у структурі доходів населення частки різного роду соціальних виплат, таких як грошова допомога по безробіттю, хворобі, інвалідності, народженню дитини, матеріальна допомога малозабезпеченим та багатодітним сім'ям, пенсії за віком,

безкоштовні медичні послуги, житлові субсидії тощо, а також доходів від акцій підприємств та кредитних запозичень – споживчого кредиту, пільгових позик молодим сім'ям, фермерам на повоєнне відновлення господарства та ін. Значною мірою це було зумовлено загальноєвропейськими процесами реорганізації та розширення систем соціального страхування, фонди яких поповнювалися за рахунок внесків робітників і службовців, відрахувань підприємців та находжень з державного бюджету, завдяки чому наймані працівники та члени їхніх родин отримали право на різні види соціальних виплат. Зокрема, у Франції загальнодержавна система соціального захисту та забезпечення, організована в масштабах усієї країни, стала обов'язковою для найманих працівників вже з 1945 р., забезпечуючи близько $\frac{1}{4}$ сукупної маси заробітної плати [4, с. 236].

Завдяки впровадженню у країнах Західної Європи широких соціальних програм і зростанню заробітної плати, а також нарощування обсягів виробництва споживчих товарів і послуг та розширення їх асортименту, у повоєнний період відбувалося послідовне підвищення рівня споживання і зміна його структури, зокрема, наслідок розвитку споживчого кредиту збільшилася частка товарів тривалого споживання. У міру зростання доходів населення отримувало можливість задоволення дедалі ширшого кола потреб. Так, у ФРН у 1950–1951 рр. зростало насамперед споживання продовольства, що отримало назву «хвиля насичення»; у 1952–1953 рр. настала черга «хвилі вдягання», коли населення масово купувало одяг, взуття тощо; з другої половини 1950-х рр. зростають витрати на придбання товарів довготривалого користування (меблі, холодильники, телевізори та ін.) і придбання житла, що було названо «хвилею обзаведення домашнім майном»; з початку 1960-х рр. у зв'язку з поширенням туризму зростають витрати на транспорт і відпочинок, так звана «хвиля подорожей». Перелік товарів і послуг, що входили до «споживчого кошика», збільшився з 249 найменувань у 1950 р. до 434 у 1958 р. [3, с. 366-367].

Примітно, що саме на період активного розвитку соціальної сфери та соціального захисту населення, що розпочався після Другої світової війни, припадає так званий «золотий вік» економічного розвитку Західної Європи, коли впродовж чверті століття середньорічні темпи зростання реального ВВП на душу населення перевищували 4% [2, с. 411]. Визнаючи неможливість встановлення прямої каузальної залежності між цими явищами і усвідомлюючи наявність ефекту «низького старту» повоєнного економічного зростання, слід також враховувати ефект «позитивних екстерналій», що безперечно мав місце завдяки поліпшенню кількісних та

якісних характеристик трудових ресурсів, підвищенню рівня освіти, культури та загального рівня життя.

Отже, під час визначення майбутніх пріоритетів повоєнного економічного розвитку України варто взяти до уваги досвід західноєвропейських країн, який засвідчує, що навіть в умовах критичної обмеженості фінансових, матеріальних та людських ресурсів розвиток соціальної сфери та соціального захисту населення є необхідною і важливою складовою відродження економіки, що потребує прямої фінансової підтримки держави та проведення активної регуляторної та нормативно-правової політики щодо розвитку соціального забезпечення та соціальних гарантій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великобританія. Отв. ред. С.В. Пронин, Е.С. Хесин. Москва: Мысль, 1972. 478 с.
2. Кембриджская экономическая история Европы Нового и Новейшего времени. (Т. 2: 1870 – наши дни). Москва: Институт Гайдара, 2013. 624 с.
3. Федеративная Республика Германии. Отв. ред. В.Н. Шенаев. Москва: Мысль, 1973. 472 с.
4. Франция. Отв. ред. Ю. И. Рубинский. Москва: Мысль, 1973. 464 с.

Анатолій ГРИГОРУК

*Кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри філософії та суспільних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
a.hryhoruk@ukr.net*

Євгенія ГУЛЬОВСЬКА

*Здобувачка другого освітнього рівня вищої освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
Тернопіль, Україна,
yevhenia12.03.2001@gmail.com*

ЦІННОСТІ ТА ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Банківська система – це сукупність банків та фінансових установ, які надають різноманітні банківські послуги, такі як зберігання грошей, кредитування, електронні перекази, обмін валют тощо. Банківська система України складається з Національного банку України та системи комерційних, державних та національних банків, кожен з яких відповідає

за певну сферу діяльності. Головною метою діяльності банківської системи є забезпечення фінансової стабільності економіки та задоволення фінансових потреб населення та підприємств [1].

Банківська система будучи важливою складовою фінансової системи України відіграє важливу роль в економічному розвитку нашої держави, виступає головним механізмом фінансово-кредитних відносин у державі. Адже саме банківська система здійснює розподіл фінансових ресурсів та грошових коштів, тобто завдяки їй відбувається мобілізація та залучення коштів в економічний обіг. Сьогодні на банківську систему негативно впливають ті процеси, які відбуваються в країні. Зокрема політична та військова нестабільність, які призвели до інфляції та загальноекономічної дестабілізації банківської системи України, в тому числі вони негативно впливають і на діяльність банків [2].

У процесі розвитку банківської системи було розроблено принципи та цінності, які забезпечують стабільність у діяльності банків. Вони з плином часу змінюються і пристосовуються до умов ринку і мають на меті забезпечення подальшого стабільного функціонування та розвитку банківської системи.

На сьогоднішній момент діяльність банківської системи ґрунтується на поєднанні таких цінностей, як відкритість, результативність, інноваційність та розвиток [3].

Відкритість як одна з цінностей діяльності банківської системи означає, що банки здійснюють свою діяльність відкрито, тобто за бажанням клієнт може отримати усю інформацію, яка його цікавить, в тому числі про послуги, які надає банк, вартість та умови їх надання, а також про його фінансову стійкість та ризики, пов'язані з їхньою діяльністю. Відкритість також передбачає можливість діалогу з клієнтами та суспільством загалом. Це здійснюється для того, щоб розуміти потреби клієнтів та їх очікування, і в подальшому враховувати їх у своїй діяльності. Відкритість допомагає зберегти довіру клієнтів та суспільства до банків та сприяє розвитку фінансової стабільності та економічного зростання банків.

Друга цінність – результативність у діяльності банківської системи передбачає успішність діяльності банку або банківської системи загалом, тобто наскільки успішно вона виконує покладені на неї функції і досягає поставлених цілей. Оцінка результативності включає аналіз його фінансових результатів, таких як прибуток, рентабельність, ліквідність та кредитний портфель. Успішна банківська система здатна залучати ресурси від клієнтів та інвесторів, надавати різноманітні банківські послуги та ефективно керувати своїми ресурсами, забезпечуючи своєчасне

задоволення потреб клієнтів та максимальну прибутковість. Результативність банківської системи є важливим показником для її розвитку та конкурентоспроможності на ринку, а також для забезпечення стабільності фінансової системи в цілому.

Наступною цінністю є інноваційність, яка у діяльності банківської системи означає впровадження нових технологій, продуктів та послуг, що спрощують та вдосконалюють процеси банківської діяльності та забезпечують більш зручні та ефективні фінансові послуги для клієнтів. Інноваційність охоплює багато аспектів банківської діяльності, таких як: платіжні технології, клієнтські сервіси, ризик-менеджмент та безпеку, фінансові продукти та послуги. Наприклад, банки можуть впроваджувати нові цифрові технології, такі як мобільні додатки та інтернет-банкінг, щоб забезпечити своїм клієнтам більш зручний та швидкий доступ до банківських послуг. Крім того, вони можуть використовувати штучний інтелект та аналітику даних для покращення процесів кредитування та ризик-менеджменту. Також важливим аспектом інноваційної діяльності банківської системи є впровадження нових продуктів та послуг, що можуть відповідати змінним потребам клієнтів та забезпечувати конкурентну перевагу на ринку [3].

Інноваційність є ключовим елементом стратегії розвитку банківських установ, що дозволяє їм забезпечувати стійкий ріст та підтримувати високий рівень конкурентоспроможності в галузі.

Останньою цінністю банківської системи є результативність. Її можна оцінювати за різними показниками. Основні з них – це прибуток, рентабельність та ефективність. Прибуток є головним показником фінансової результативності банку. Це сума грошей, яку банк отримав від процентів, комісійних відрахувань та інших операцій після відрахування витрат. Банк, який має високий прибуток, може забезпечити високу рентабельність та здатність розвиватись.

Банк, який працює ефективно, витрачає мінімум коштів на досягнення своїх фінансових цілей. Окрім цього, банки можуть оцінювати свою результативність за допомогою різних показників, таких як рівень кредитного ризику, ліквідність, ступінь розвитку мережі відділень та інші.

Результативність діяльності банківської системи залежить від багатьох факторів, але найголовнішим фактором є здатність банку забезпечувати своєчасне та якісне обслуговування клієнтів, здатність збільшувати свої прибутки та ефективно використовувати свої ресурси для власного розвитку.

Не менш важливими в функціонуванні банківської системи є принципи її діяльності, зокрема прозорість, клієнтоорієнтованість, рівність і відповідальність. Прозорість як принцип діяльності банків передбачає те, що вони за потреби можуть оприлюднити інформацію про свої ділові практики та відносини з клієнтами, а також про способи управління ризиками та фінансовою діяльністю.

Клієнтоорієнтованість зумовила орієнтацію банків на задоволення потреб клієнтів. Це означає, що банк повинен розуміти потреби клієнтів та намагатися максимально задовольнити їх. Клієнтоорієнтованість є важливою складовою успіху банків, оскільки вона дозволяє забезпечити лояльність клієнтів, що в свою чергу може призвести до збільшення доходів та позиціонування банку на ринку.

Рівність у діяльності банків вимагає розроблення єдиної законодавчої бази відповідно до якої повинні діяти всі банки. Тобто одні і ті ж правила та стандарти для всіх банків, щодо зберігання коштів клієнтів, надання кредитів та інших фінансових послуг, а також обов'язок здійснювати фінансовий моніторинг та запобігати відмиванню грошей. Крім того, рівність у діяльності банків передбачає те, що всі банки повинні мати однаковий доступ до ринку та не повинні мати привілейованого становища перед іншими банками. Це допомагає забезпечити конкурентне середовище на фінансовому ринку та запобігти появі монополій.

Відповідальність у діяльності банків передбачає дотримання ними законів та нормативних актів, що регулюють їхню діяльність. Зокрема, банки повинні дотримуватися встановлених законом вимог щодо збереження та забезпечення безпеки клієнтських коштів, проведення операцій з урахуванням встановлених лімітів та правил, а також виконання інших вимог, що визначаються законом. При порушенні банком встановлених норм та вимог можуть бути застосовані різноманітні санкції, які передбачені законом.

Отже, функціонування банківської системи будується на певних цінностях та принципах, які були розроблені у процесі її створення. Вони мають на меті забезпечення стабільної діяльності банківської системи і формування довіри до неї з боку клієнтів та суспільства загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузнецова С.А. Банківська система : навч. посіб. / С.А. Кузнецова, Т.М. Болгар, З.С. Пестовська; за ред. С.А. Кузнецової. К. : ЦУЛ, 2014. 400 с.
2. Федевич, Л., Ливдар, М., Межирицька, Я. Банківська система України: сучасний стан та перспективи розвитку / Л. Федевич, М. Ливдар, Я.

3. Банківська система України: монографія / В. В. Коваленко, О. Г. Коренєва, К. Ф. Черкашина, О. В. Крухмаль. Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. 187 с.

Любов ЛИТВИН

*Кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри філософії та суспільних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
lhm230766@tntpu.edu.ua*

БІЗНЕС-ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА КОНКУРЕНТНОЇ ПЕРЕВАГИ

Сьогодні, зважаючи на ситуацію в Україні, пов'язану з повномасштабним вторгненням РФ, діяльність підприємств і організацій зіштовхнулася із новими викликами. Компанії оперативно адаптували операційні процеси до нових умов та звернули особливу увагу на дуже важливу складову бізнесу – корпоративну культуру. Саме корпоративна культура забезпечує вирішення проблемних питань, що виникають в умовах сьогодення, визначає ціннісний потенціал, який мотивує діяльність працівників, сприяє формуванню нової стратегії й моделі бізнесу, та побудови на їх основі нової системи цінностей.

Цінність – це щось особливе, те, що компанія містить у собі, прагне зберегти або мати в майбутньому. Конкурентна перевага компанії – це будь-яка ексклюзивна цінність, яку має компанія і яка дає їй перевагу перед конкурентами.

Цінності компанії – головні принципи, які використовуються при взаємодії з іншими компаніями та співробітниками; цінності, які необхідні для створення сильної корпоративної культури, згуртування команди та допомоги у прийнятті правильних рішень.

Виділяють дві групи принципів компанії: базові та вищі. Базові принципи підтримують ефективність роботи компанії на належному рівні. До базових цінностей відносяться: керованість, досяжність, командність, темп.

Вищі принципи сприяють досягненню лідерства на ринку, виходу на міжнародний рівень або інших великих цілей. До вищих цінностей організації відносяться: проактивність, прагнення до інновацій, клієнтність, конкурентність.

Формування цінностей компанії значною мірою залежить від цілей даної компанії. Вчені виділяють два способи створення корпоративних

цінностей. Перший спосіб передбачає формування цінностей керівництвом компанії, в якій лідери формулюють основні принципи, на основі яких формуються та реалізуються цілі і завдання компанії. В даному випадку кожен працівник повинен дотримуватися цих принципів.

Другий спосіб створення цінностей в компанії враховує корпоративну культуру, яка вже була сформована, а також додаються інші цінності, які сприяють успіху та зростанню організації.

Як правило, саме другий спосіб формування цінностей є більш адаптивний. Дуже часто, цінності, створені керівниками компанії або HR, відрізняються від реальної ситуації сьогодення та реальних цінностей команди. C-level (керівники перших осіб компанії, топ-менеджери і ті, хто безпосередньо підпорядковується директору) та HR (менеджери, які керують персоналом, створюють та розвивають корпоративну культуру) мають власні цінності та погляди щодо діяльності команди, які з реальністю можуть мати мало спільного. Цінності C-level, в більшості стосуються грошей, бізнесу, ефективності та мало орієнтовані на людей. Щодо цінностей HR, тут ситуація навпаки – основна увага зосереджена на команду, відносини в команді, участь, лояльність і дуже мало приділяється питанням бізнесу.

На сучасному етапі для створення цінностей найкращим є варіант, коли корпоративні цінності формуються командою, але C-level та HR разом допомагатимуть їх правильно балансувати між бізнесом та людьми.

Конкурентні переваги компанії повинні спиратися на сутність цінності, яка є джерелом одержання переваги (грошові, матеріальні, нематеріальні, соціальні й інші цінності). Кожна цінність має свої особливості, тому аналізуючи її корисність варто враховувати ознаки класифікації цінностей: види цінностей, зміст цінностей, джерела (основи) походження цінностей, спосіб існування цінностей, динамічність, форму та місце прояву цінностей, масштаб поширення цінностей тощо.

У сучасному світі стійкий успіх організації залежить не лише від того, «що» продукують компанії, але також й від того, «як» вони це роблять.

Основні цінності компанії часто пов'язані з певними напрямками. Серед найважливіших варто виділити: відкритість, командний дух, клієнтоорієнтованість, професіоналізм, розвиток. До цінностей, які повинні визначати культуру будь-якої організації відносять: досконалість, свобода, чесність, надійність, конкурентоспроможність, соціальна відповідальність, тощо.

Цінності, встановлені компанією, – це інструменти, які можна застосувати на практиці, а не просто перелік правил. Організація, яка не

дотримується своїх же переконань, втрачає довіру у споживачів товарів або послуг, зниження рівня продажів, успіху компанії. Таким чином, може бути підірваним і моральний дух співробітників, що, безумовно, позначиться на результатах та якості роботи.

Працівники і клієнти завжди вважають за краще працювати з компаніями, цінності яких співпадають з їхніми власними цінностями.

Компанії, яка правильно окреслює цінності, простіше визначитися з напрямом руху, стратегією, забезпечити собі стійку репутацію. Цінності задають тон взаємодії з клієнтами, допомагають реалізувати продукцію/послугу й приймати важливі управлінські рішення. На основі цінностей можна сформувати впізнаваний фірмовий стиль та досягти значного успіху організації, стимулювати продажі та залучати кращих співробітників.

Варто зауважити, що наявність чітких цінностей компанії допомагають членам команди зрозуміти, для чого вони є, які дії заохочуються та чого слід уникати, покращують мотивацію, співробітники таких організацій мотивовані працювати над досягненням спільних цілей та відчувають більше безпеки. Корпоративні цінності підвищують також ефективність компанії, збільшують згуртованість команди, зменшують втрати та неефективні рішення і, таким чином, підвищують продуктивність.

Отже, цінності компанії – це фундаментальні переконання, на яких базується бізнес; правила, які керують її місією, баченням і відданістю клієнтам; основні принципи та якості у роботі як усієї компанії, так і кожного співробітника. Це основні та визначальні фактори, те на чому будується і тримається вся компанія. Кожен співробітник повинен знати ці цінності, розуміти їхню важливість і розділяти їх.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мохненко А. С., Мельникова К. В.. Особливості корпоративної культури на ІТ-підприємствах в сучасних умовах ведення бізнесу. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки» 2021, №42 с. 45-49.

Віктор ГРУШКО

*Кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри філософії та суспільних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
grushko.vs@gmail.com*

ПСИХОЛОГІЧНЕ КОРИННЯ МАКСИМІЗАЦІЇ ВИГОДИ ТА ЇЇ ЕКОЛОГІЧНІ, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ РИЗИКИ ДЛЯ СУСПІЛЬСТВА

Міфічному засновнику древньоєгипетського жрецтва Гермесу Трисмегісту приписують мудрість «що наверху, те й внизу». Цій незвичній, для сучасного етапу розвитку системі мислення дали назву корелятивне, яке обґрунтовує існування зв'язку між на перший погляд абсолютно різнорідними явищами [3, с. 16], що дисонує з панівним на сьогодні причинним, яке зосереджує увагу на часовій координаті, а не на просторових взаємозалежностях, у рамках якої кожен наслідок має свою причину, який у свою чергу стає причиною того, що трапиться після. Якщо сучасна наука не бачить для себе підстав визнавати існування такого зв'язку між рухом зір на небі і подіями на Землі, чи лініями на долонях і долею людей, то зв'язок між фізіологічними процесами у людей, їх психологією, спрямованістю думок у них, їх поведінкою, подіями у суспільстві вже є об'єктом активного вивчення вчених. На сьогодні саме дослідження на стику наук можуть виявитись найбільш багатообіцяючими. Зрештою сформовані людьми галузі знань є лише плодом діяльності людського розуму, у той час, коли у реальності ніяких ізольованих сфер, в яких функціонують виключно закони фізики, хімії, біології, психіки, економіки і т.д. не існує. Завжди будь-яка подія знаходить своє відображення на всіх, у тому числі «непрофільних» рівнях буття. Не є виключенням і біологічні інстинкти людей, які знаходять своє відображення у людській психіці, у суспільних процесах, у різних сферах життєдіяльності соціуму, таких як мистецтво, політика, економіка і т.д. [2, с. 171-179] Найбільш помітно себе виявляють у суспільному житті харчовий (нутритивний), домінування (посторальний) і сексуальний (копулятивний) інстинкти, які згідно аргументів французького соціолога Жильбера Дюрана (1921-2012) формують три різні системи сприйняття людьми реальності, три відмінні форми їх соціальної самореалізації і три різні динамічні системи, кожна з яких має свою логіку розвитку [3, с. 88-97]. Всі три стратегії самореалізації людьми себе знаходять своє відображення і в їх економічній поведінці.

За порядком свого прояву першим себе проявляє у новонароджених дітей харчовий (нутритивний) інстинкт, джерелом задоволення якого виступає для них мама. У сучасній економіці навколо потреби задоволення цього інстинкту формується найбільш чисельна група суб'єктів ринку – домашні господарства або ж покупці, або ж споживачі. Вони виступають носіями споживацької культури і зорієнтовані на безперервне зростання споживацьких запитів і постійне збільшення обсягів індивідуального споживання найрізноманітніших благ. У державі вони прагнуть бачити уособлення великої мами, а тому ця група людей виступає за патерналізм, за яким влада задовольняє їх потреби, а вони, у свою чергу, погоджуються з тим, що правлячий клас встановлює рамки для проявів їх активності у суспільстві. Їх пріоритетна мета – максимізація споживання найрізноманітніших благ.

Другим починає себе проявляти інстинкт домінування (посторальний) з моменту, коли дитина намагається вставати з лежачого положення, в якому вона тривалий час знаходилась від моменту народження. Коли цей інстинкт закріплюється в якості панівного у людини, то у дорослому віці в неї він проявляється у намаганні зайняти максимально більш високе становище у суспільстві, а в економічній діяльності – прагнення до максимізації своїх прибутків, для чого найкращі можливості відкриваються в сучасну добу у фінансовому секторі.

І нарешті у момент переходу в новий віковий період у внутрішньому світі людини з'являється новий впливовий фактор - сексуальний (копулятивний), який за умов свого визначального впливу на людину націлює особу на ритм, цикл, безперервне повторення однакових дій. Усі виробничі галузі у теорії найбільш повно втілюють у собі подібний алгоритм, однак на практиці змагальна боротьба за гроші покупців стимулює виробників вести запеклу боротьбу зі своїми конкурентами з метою повного завоювання ринку і набуття у ньому монопольного становища. Через це хоч інстинкт домінування (посторальний) і менш розповсюджений серед виробників благ ніж сексуальний (копулятивний) проте він є визначальний серед тих з них, які досягають найбільшої капіталізації (у конкурентній боротьбі на ринку перемагають завжди сильніші, а сильнішими виявляються у ринковій економіці ті, хто нагромаджують більший ніж інші капітал).

Під цим кутом зору вся сучасна економіка, яка складається з двох основних груп суб'єктів економічної діяльності – покупців і продавців, які у свою чергу націлені на максимізацію своїх особистих вигод: перші – у формі кількості спожитих благ, керуючись нутритивним інстинктом; другі

– у формі нагромадження капіталу (виробничники – реального, фінансисти – грошей і цінних паперів), керуючись посторальним (домінування) інстинктом. І одних, і дві підгрупи інших об'єднує прагнення до максимізації своїх особистих вигод – різниця між ними лише в особистому потенціалі і здатності розуміти економічну реальність та орієнтуватись у ній.

Американський економіст Торстейн Веблен відкрив таке явище, як задрісне порівняння, яке лежить в основі прагнення максимізації особистої вигоди, яким керуються люди в економічній поведінці намагаючись певними матеріальними здобутками доводити один одному свою кращість за інших [1]. Максимізація, у свою чергу, в сучасній економіці розглядається, як найважливіший засіб стимулювання науково-технічного прогресу і соціально-економічного розвитку суспільства. Якщо аналізувати вплив максимізації в обмежених часових рамках, то фактів, які підтверджують такі висновки безліч. Однак стан справ постає вже не настільки оптимістичним, якщо максимізацію розглядати комплексно, з врахуванням тривалої перспективи розвитку цього процесу. Зокрема, саме орієнтація на максимізацію одержання своїх особистих вигод є причиною експонентного зростання сучасної економіки, для якого характерно, що зі збільшенням досягнутих результатів темп подальшого зростання стає ще стрімкішим [5, с. 53-97]. Ця модель зростання була ще названою мальтузіанською, одержавши її на честь англійського священника і вченого Томаса Мальтуса, який першим виявив небезпечність цього процесу на прикладі співставлення різного темпу зростання чисельності населення і виробництва продуктів харчування.

Як довели представники теорії сталого розвитку експонентне зростання сучасної економіки з прискоренням веде людство до еколого-економічної катастрофи причому вже в осяжній перспективі, яка якщо і не завершиться загибеллю людства і життя на Землі спричине колосальне різке зниження рівня життя практично усіх жителів планети, поставивши величезну їх кількість на межу виживання [5, с. 312-358]. Водночас ці вчені, хоч і виявили загрозу, проте не розкрили головний корінь проблеми – максимізацію (споживацьких запитів).

Якщо аналізувати логіку розвитку процесів у виробничників, які націлені на максимізацію нагромадження реального капіталу, в основі якого лежить науково-технічний прогрес, то з початку інформаційної революції, він взяв курс на підвищення можливостей інформаційних машин, що актуалізувало перспективу і зумовлену цим загрозу створення штучного інтелекту з його потенційними надможливостями, що, у свою

чергу, може також створити вже іншу реальну загрозу людству, як мінімум з точки зору втрати людськими, великою кров'ю, відвойованих своїх прав і свобод. І цей процес, в основі якого також максимізація (економічно більш успішних людей) – несе у перспективі серйозні небезпеки [4, с. 491-500].

Банківський бізнес у процесі змагання за максимізацію своїх вигод зумів випередити усіх інших і фактично, завдяки інформаційній революції досяг остаточного підпорядкування собі промислового капіталу [4, с. 506]. При цьому, на шляху до вершин могутності, користуючись своїм транснаціональним статусом, не підпорядковуючись, фактично, у повній мірі юрисдикції жодної країни, фінансовий капітал зумів породити велетенські фінансові пухирі, які обов'язково коли-небудь луснуть спричинивши наслідки подібні до тих, які пережили США в період Великої депресії 1929-39 р.р., але вже у глобальних масштабах. Крах існуючої фінансової системи, який навряд чи вдасться уникнути, спричинить колапс світової економіки, яка в один момент просто припинить своє функціонування. І знову ж таки максимізація у фінансовій сфері також несе свою велику загрозу для всього людства. Не виключено, що всі три великі кризи, кожна з яких несе свою потенційну глобальну небезпеку для людства можуть співпасти в часі.

Очевидно, що максимізація, як визначальний фактор, на який опирається сучасна економіка, в основі якої лежать вроджені біологічні інстинкти несе більше небезпек ніж потенційних переваг, що засвідчує необхідність якнайшвидшої зміни парадигми розвитку людства та пошуку якісно інших стимулів для соціально-економічної активності людей. У свій час особистий інтерес, як засіб організації складно організованої економіки, дозволив людству відмовитись від антигуманного примусу, який абсолютно панував у докапіталістичних суспільствах, однак вже сьогодні визріла необхідність пошуку альтернативного стимулу. Безумовно, що епоха панування іматеріального багатства, фіктивного (фінансового) капіталу буде завершена з більшими чи меншими катаклізмами, а орієнтація на максималізм матеріальний (володіння капіталом і споживацтво) доведеться навчитись приборкувати (через систему стимулюючих податків з метою формування корисної для суспільства економічної поведінки) і встановлення обмежень (у володінні і в успадкуванні), як це у свій час вдалось здійснити, приборкавши вплив монополістів у виробничій сфері, перевівши економіку на стадію олігополії, розумно підтримуваної конкуренції, з ефективними антимонопольними запобіжниками. Максималізм у матеріальній сфері має бути замінений орієнтацією на розумний оптимум, який має забезпечувати

людям прийнятні умови життя, при мінімальному навантаженні на довкілля і без створення загроз для майбутніх поколінь.

Максимізація особистої вигоди, на яку роблять ставку у сучасній економіці, дуже вже нагадує гріх «ненажерливості», який у християнстві трактується, як смертний. Є вагомі підстави розуміти цю смертоносність максимізації («ненажерливості») у буквальному розумінні, а не лише у духовному. У свою чергу прагнення людей до самоствердження доречно було б перевести в інтелектуальну та культурно-мистецьку сфери активності людей. Змагання між людьми написаними книгами, намальованими картинами, створеною музикою, знятими фільмами і т.д. є більш безпечним способом для всіх доводити один одному свої переваги над іншими.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веблен, Торстейн Бунде. Теорія прازного класу / Т. Веблен. М.: ЛИБРОКОМ, 2011. 365 с.
2. Гарин І.І. Психолоаналіз і мистика: от Фрейд до Франкла. Сознаніе-бытіе. / І.І. Гарин. К.: Мастер-клас, 2007. 704 с.
3. Грушко В.С. Пошуки сенсів в хаосмосі реального / Віктор Грушко. Berlin: Globe Edit, 2020, 124 с.
4. Ільїн В.В. Фінансова цивілізація / В.В.Ільїн. К.: Книга, 2007. 528 с.
5. Медоуз Донелла, Рандерс Йорген, Медоуз Денніс. Межі зростання. 30 років потому. / Донелла. Медоуз, Йорген Рандерс, Денніс Медоуз. К.: Пабулум. 2018. 464 с.

Любов АЛЬТГАЙМ

*Кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії України і туризму Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, Україна
altheim@ukr.net*

Христина ЩЕРБІНА

*Здобувачка другого освітнього рівня вищої освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка Тернопіль, Україна
khrystyna1612@ukr.net*

ТУРИЗМ ТА ЕКСКУРСІЇ ДОСТУПНІ КОЖНОМУ (НА ПРИКЛАДІ ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИКО- АРХІТЕКТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА МІСТА ОСТРОГА)

Наслідки епідемії COVID-19 та воєнні дії на території України підвели працівників туристичної сфери до нового погляду на попит туристичних та екскурсійних послуг. Обставини складаються таким чином, що на туристичному ринку вже впродовж цього року збільшиться кількість запитів у інклюзивному сегменті споживачів таких послуг. Тому сфера туризму повинна реагувати на це вже зараз і до розважальної та пізнавальної функцій додати всі можливості практичної реалізації реабілітаційної та антидепресантної функцій, які можуть на високому психологічному рівні допомагати позбуватися і виходити із депресії військовим, колишнім полоненим, нашим громадянам, які знаходились під окупацією та іншим жертвам цієї війни. Багато із них отримали не тільки психологічні травми, але і фізичні ушкодження, одні втратили кінцівки, інші слух, хтось зір, але і вони також потребуватимуть пізнання, відпочинку, подорожей. Саме туризм може і повинен взяти на себе реалізацію і задоволення потреб і попиту для цієї категорії населення. Основним завданням туристичної галузі на сьогодні є підготовка як інфраструктури, так і фахівців до зустрічі із такими туристами та екскурсантами. Адже люди із особливими потребами повинні мати можливість подорожувати комфортно та із почуттям власної гідності [1].

Про «інклюзивний туризм» у світі говорять уже давно. Європейці та американці із особливими потребами вільно подорожують музеями, замками, національними парками і не відчувають себе не комфортно через це. Адже кожна людина має право на відпочинок, культурне пізнання та дозвілля незалежно від її стану здоров'я. Вперше про інклюзивний туризм

заговорили під час туристичної конференції на Філіппінах ще у 1980 році. У декларації Всесвітньої туристичної організації (ВТО) 1991 року також описані умови подорожей для людей з інвалідністю. Це одні із перших рекомендацій для поєднання сфери послуг та інклюзії [3, с. 206].

Поруч із терміном «інклюзивний туризм» часто у посібниках є поняття «адаптивний туризм». Це вид туризму для людей із особливими потребами та осіб із відхиленнями у стані здоров'я, новий вид адаптивної рухової реакції, фізичної реабілітації, оздоровлення і соціальної інтеграції зазначеної категорії людей. Саме такий реабілітаційний напрям розвитку туристичних та екскурсійних послуг після нашої Перемоги буде вкрай актуальним, адже це комплекс взаємовідносин пізнавального, соціального, спортивно-оздоровчого, рекреаційного, медичного, психологічного чи іншого, що зумовлюють специфіку туристичного продукту під час надання цих послуг особам із особливими потребами [3, с. 209].

Напрямок інклюзивного туризму в Україні також починає набирати обертів. Наше суспільство ще вчиться бачити красу і цінність кожного, саме тому має важливе значення актуальність проведення досліджень із даної тематики через потребу у формуванні відкритого соціального простору для людей із особливими потребами. Заклади туристичної сфери лише розпочинають шлях, який призведе їх до відкритості і доступності різним верстам громадян. Одним із закладів надання послуг туристам, які досить швидко та якісно долають усі кроки перетворень, є Державний історико-культурний заповідник міста Острога.

У 2020 році науковими працівниками заповідника реалізовано проєкт «Інклюзивний музей в Острозькому замку» за підтримки Українського культурного фонду. Проєкт покликаний продемонструвати Острозький замок та його місце в історії людям із обмеженими можливостями, ознайомити їх із архітектурними особливостями, мистецькою цінністю та туристичною привабливістю. Все це стало можливим за допомогою: аудіо-гіду у музеї (англійською, польською та тифлокоментар українською мовами), створення тактильних копій експонатів (3D моделі замку князів Острозьких, печатки магістрату м. Острога XVII ст., скульптури Т. О. Сосновського «Мадонна з немовлям» XIX ст., Аналою з життєм святого Миколая XVII ст.), путівника музеєм для незрячих, путівника для слабозрячих, путівника із адаптованим текстом для людей із порушеннями слуху українською, 20 тактильних орієнтирів, тактильного етикетажу та тактильних QR кодів до аудіо-гіду [6].

На сайті заповідника також є відео із перекладом мовою жестів та відео із тифлокоментарем. Таким чином ще перед відвідуванням

заповідника потенційні туристи мають можливість ознайомитись із пам'яткою архітектури та дізнатись цікаву інформацію про неї. Дані відео створено у 2021 р. Всеукраїнською громадською організацією людей із інвалідністю зору “Генерація успішної дії” за підтримки Українського культурного фонду. Метою організації є реалізація та захист прав та основоположних свобод людям із інвалідністю зору, сприяння їх повному включенню до всіх сфер життя суспільства. Тому за результатами співпраці із ДІКЗ м. Острога створено потрібний медіа продукт для реалізації проекту «Інклюзивний музей в Острозькому замку». Дана громадська організація у 2021 р. також реалізувала проєкт «Інклюзивні сайти історико-культурних заповідників Рівненщини WCAG 2.1», завдяки тому сайт Державного історико-культурного заповідника міста Острога адаптовано під туриста із обмеженими можливостями [4].

Окрім вище описаних проєктів у приміщеннях заповідника проведено ремонтні роботи, переоснащення приміщень, зміна розташування експонатів у залах для зручності потенційних відвідувачів із обмеженими можливостями. “Інклюзивний простір із елементами доступності для туристів із особливими потребами” – під таким гаслом працювали і будівельники, і наукові працівники. Особливу увагу звертали на: спеціальні направляючі доріжки із тактильної плитки для людей із вадами зору; звукові маячки перед входом до музею; інформаційно-вказівні знаки, освітлення та оснащення із «кнопками викликів».

Звичайно внутрішні зміни, відео, путівники, 3D макети - це лише частина підготовчої роботи, яку потрібно зробити. Велика увага обов'язково має приділятися обізнаності працівників туристичної сфери щодо якісного обслуговування мандрівників із обмеженими можливостями. Тому при заповіднику уже зараз часто проводяться навчальні тренінг-семінари, зустрічі, круглі столи для персоналу та працівників. Робота проводиться системно та комплексно керівництвом заповідника у взаємодії із органами місцевого самоврядування. Так, наприклад, у 2020 р. працівники заповідника взяли участь у тренінгу «Адаптація культурних об'єктів та екскурсійних програм до потреб людей з порушенням слуху та зору». Це не просто лекція, а практичне заняття, на якому тренери застосували низку практик, що дозволило екскурсоводам поглянути на свої екскурсії з іншого боку і здобути нові практичні навички. Учасники зав'язували очі та пробували вивчити експонати на дотик, аби зрозуміти сприйняття їх відвідувачами із особливими потребами, дивилися фільми та мультфільми, які просто, але цікаво пояснюють важливе [5].

Питання інклюзії – це також про людське сприйняття факту наявності людей із особливими потребами. Воно, у декого, викликає острах, розгубленість у пошуках вірної моделі взаємодії із ними. Особливого підходу потребуватиме спілкування саме із військовими із передової лінії фронту, які отримали травми наближаючи нашу Перемогу і нашу спільну свободу. Тому уже зараз екскурсоводи ДКЗ міста Острога відвідують інформаційно-мотиваційні семінари на тему «Культурних простір без обмежень: подолання психологічних бар'єрів та етика спілкування з людьми з інвалідністю» [2, с. 20].

Наші захисники і захисниці і всі, хто наближає нашу Перемогу повинні відчувати вже зараз, що в оновленій Україні немає місця почуттю ізольованості та неповноцінності, а процвітають увага, повага, розуміння і взаємодопомога. А туризм і екскурсійні послуги вже будуть готовими все це реалізовувати, особливо для тих, хто зараз нас захищає і наближає Перемогу і незалежність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альтгайм Л. Екскурсійні маршрути для людей із особливими потребами: теоретико-методологічні основи їх формування. Міждисциплінарні інтеграційні процеси у системі географічної, туризмологічної та екологічної науки: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 30-літтю утворення кафедри географії України і туризму у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, 4-5 жовтня 2022 р.: електронний варіант. ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2022, С. 76-78.
2. Інформаційно-методичні рекомендації з адаптації культурних об'єктів до потреб людей з інвалідністю/ А. Петрикiна, П. Полiщук, К. Зарiчнюк, Т. Жимолоснова; за заг. ред. к. н. д. у. О. Шершньової. Рівне, 2020. 56 с.
3. Хрущ Ю. М., Іванова В. М., Медведський р. С. Туризм для інвалідів: сучасні підходи до визначення поняття. Науковий вісник Херсонського державного університету. Географічні науки. Вип. 6. 2017. С. 206-211.
4. URL: <https://gud.rv.ua>
5. URL: <https://invak.info/bezbarernost/muzeyi-rivnenshhini-stanut-dostupnishimi-dlya-lyudej-z-invalidnistyu.html>
6. URL: <https://ostrohcastle.com.ua>

Євген ДОЦЕНКО

*Здобувач третього освітнього-наукового рівня вищої освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди,
м. Харків, Україна
docenko6996@gmail.com*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ В ТРУДОВОМУ ПРАВІ: ЗАХИСТ ПРАЦІВНИКІВ У СУЧАСНОМ СВІТІ

У сучасному світі трудове право по своїй природі виступає механізмом, що регулює відносини між роботодавцем та працівником, а також безпосередньо забезпечує реалізацію права на працю та соціальний захист. Якщо звернутися до історичних витоків формування права, то побачимо, що вищим рівнем абстракції є філософія трудового права. Саме вона вивчає соціальну цінність трудових відносин, базування трудового права на доктрині прав людини та на ідеалах природнього і позитивного права.

Ключовим аспектом захисту працівників у наш час є ціннісні орієнтири в трудовому праві. Одна із найважливіших цінностей в трудовому праві розуміється під поняттям принципу рівності. Це означає, що усім працівникам повинні бути надані рівні можливості для роботи, потенційна гарантія на одержування заробітної плати та дотримання однакових умов праці. Принцип рівності гарантує заборону дискримінації за ознаками статі, віку, раси.

Ще одним важливим принципом є принцип безпеки та охорони здоров'я на робочому місці. Роботодавці повинні забезпечувати своїм працівникам безпечні умови праці та вживати належні заходи безпеки для запобігання травмам і захворюванням. Мета такого орієнтиру включає у себе забезпечення всіх існуючих обставин для необхідного захисту для навчання працівників належній техніці, та безпечному використанню обладнання.

Інший не менш важливий принцип, це принцип гідної праці. Він передбачає собою наявність належних умов праці, що полягає у захисті від експлуатації, передбачає рівні можливості на робочому місці та заробітну плату, захищає права працівників на ведення колективних переговорів.

Не слід також забувати про принцип, що стосується права на відпочинок та відпустку. Такий принцип делегує правом працівників на відпочинок та відпустку, що сприяє відновленню психічного та фізичного стану, нормалізує баланс між роботою та особистим життям кожного працівника.

Як можна помітити, ціннісні орієнтири трудового законодавства з кожним роком стають все більш важливими для захисту працівників. Це пов'язано насамперед із тим, що сьогодні, нажаль, помітно зросла кількість безпринципних роботодавців, які зловживають своїми правами, або ігнорують законодавство та умови трудових договорів, що були укладені зі своїми працівниками. Такими діями вони порушують конституційну гарантію права на вільну працю, та створюють різноманітні обмеження прав працівників.

Тому, роботодавці повинні враховувати ці принципи, та забезпечувати працівникам належні умови праці, а працівники у свою чергу мають знати свої права і бути готовими до їх захисту у разі потреби. Крім того, для забезпечення захисту прав працівників важливо створити установи, які забезпечуватимуть контроль за дотриманням цих прав.

Ключовими завданнями сучасного світу є забезпечення соціальної справедливості. Однак, слід зробити наголос на тому, що в деяких частинах світу цінності трудового права не завжди дотримуються. Для видалення прогалин у цьому питанні слід прикладати подальші зусилля. Дотримання ціннісних орієнтирів в трудовому праві сприятиме забезпеченню рівноправності та гуманності у сучасних умовах праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іншин М. І., Щербина В. І. Ідеологічні основи сучасного трудового права України: монографія. Харків: Діса плюс, 2016. 328 с.
2. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
3. Кучер В. О., Курило Т. В. Трудове право України: навчальний посібник. Львів: ЛьВДУВС, 2017. 564 с.
4. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

Ігор ЧЕПЕГІН

*Здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди,
Харків, Україна
chepaigor3@gmail.com*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ У ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ

У сучасному геополітичному просторі є велика кількість ціннісних орієнтирів, які можуть впливати на взаємодію між націями та політичними реаліями світу. Важливим моментом для розуміння є термінологія , а саме

що таке цінність? Що таке геополітичний простір? Та які ціннісні орієнтири можуть бути?

Геополітичний простір можна охарактеризувати як термін, який використовується для опису просторової організації політичної влади та географічних територій обмежених кордонами та їх взаємодія та вплив у політично-державному вимірі. Вивченням взаємозв'язків політичної влади та території займається геополітика, яка в свою чергу має міждисциплінарний характер[1].

Геополітичний простір ми можемо розуміти в декількох просторових вимірах: від місцевого до глобального. Тобто вирізняємо виміри. В межах кожного рівня існують відносно стійкі геополітичні конфігурації, які відображають культурну, історичну та географічну спадщину.

Ми можемо розуміти геополітичний простір як місце взаємодії між державами та націями, або міжнародними організаціями (ООН, МВФ, ВБ, ОПЕК), що в свою чергу визначається їх географічним місцезнаходженням, територіальними інтересами або претензіями, наявністю чи відсутністю корисних копалин, людського капіталу та іншими факторами.

Для кожної країни характерно мати свої власні світоглядні цінності та інтереси, які впливають на її місце в геополітичному просторі. Саме це місце прямо впливає на взаємодію між країнами, як економічну так і політичну, культурну тощо. може бути визначена спільними цінностями та інтересами, або ж бути складною та конфліктною через розбіжності в цих питаннях.

Ціннісні орієнтири можна тлумачити як основні або базові принципи, переконання та ідеали, які визначають якісь стандарти (моральні, етичні, соціальні та політичні) для певної групи людей або в цілому для суспільства та держави. Вони вказують на те, що є правильним та неправильним, що є важливим та неважливим, і допомагають людям вирішувати складні питання в різних сферах життя [2, с.72-74].

Ціннісні орієнтири можуть бути різними для різних людей та культур, але деякі загальні приклади включають:

Прикладами ціннісних орієнтирів у геополітичному просторі для держав є:

1) Незалежність та суверенітет є однією з головних цінностей в процесі державотворення та є важливою для багатьох країн, особливо для тих в яких є історичний дискурс колоніального гніту та імперської експансії в минулому. Проблема захисту цінності незалежності та суверенітету є актуальними і сьогодні, зокрема зараз для нашої держави

Україна є загроза та війна з РФ, що в свою чергу впливає на взаємодію між країнами в світі та зокрема на розвиток та захист національних інтересів.

2) Демократія та права людини: Цінності демократії та прав людини можуть впливати на внутрішню стабільність держави, та на те як державні інститути взаємодіють зі своїми громадянами, а також на взаємодію держав одна з одною в геополітичному просторі. Держави, які відстоюють ці цінності та базуються на демократичних засадах ставляться до країн з авторитарними режимами зі скептицизмом та обережністю. Прикладом є відносини між США та Кубинською республікою, яка є авторитарною країною з плановою економікою та Республіка Корея та її північний сусід КНДР.

3) Економічний розвиток, як цілісний компонент попередньо згаданих. Він є важливим орієнтиром для багатьох країн, оскільки він забезпечує збільшення благополуччя та стабільності внутрішньої ситуації. У геополітичному просторі країни можуть відстоювати свої економічні інтереси та конкурувати з іншими країнами за доступ до ресурсів та ринків, а також керуватися міжнародним правом та судами для вирішення тих чи інших питань.

4) Безпека та оборона є одним з ключових орієнтирів в геополітичному просторі для всіх держав. Захист територіальної цілісності покладається на сили оборони. Кожна держава сама вибирає свою позицію стосовно оборони своїх національних інтересів та участі у міжнародних альянсах. Однією з головних організацій в системі безпеки та оборони в світі є НАТО.

5) Стабільні відносини між країнами є важливим орієнтиром у геополітичному просторі. Такі аспекти сприяють поліпшенню відносин та співпраці та розвитку, а також зменшують ризики конфліктів та війн.

6) Справедливість є необхідною для дотримання внутрішнього права в державі та зовнішнього та рівності перед законом для всіх категорій людей. Вона означає, що кожна людина має право на рівний доступ до можливостей та рівне поводження в суспільстві.

7) Свобода є важливою, цінність якої вказує на необхідність захисту певних демократично важливих прав на свободу висловлювання, релігії, думки та дій в межах закону для кожної людини. Вона означає, що кожна людина має право на вільний вибір свого шляху життя та можливість вільно висловлювати свої думки та переконання.

На міжнародному рівні геополітичний простір описується за допомогою теорій міжнародних відносин, які мають на меті аналізувати взаємодію між державами, а також їх взаємини з міжнародними

організаціями та неурядовими структурами. Міжнародний геополітичний простір включає в себе такі концепти, як зони впливу, конфліктні регіони, глобальні тенденції та політичні блоки.

ЛІТЕРАТУРА

1. А. О. Мішин. Геополітика. *Енциклопедія Сучасної України: онлайн-версія / редкол.: І. М. Дзюба та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: <https://esu.com.ua/article-29144>*
2. Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез III Міжнародної науково-практичної конференції, 13-14 травня 2021 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім. В.Гнатюка. / Ред. кол.: Морська Н. Л., Поперечна Г. А., Литвин Л. М. Тернопіль : Вектор, 2021. 270 с.

Віталій ГАВУР

*Здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
nikvil@ukr.net*

ДОПОМОГА ЯПОНІЇ УКРАЇНІ ЗА УМОВ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ ЯК ВИЯВ СОЛІДАРНОСТІ

Відносини між Україною та Японією з моменту набуття останньою незалежності розвивались поступово, і зазвичай мали під собою позитивний зміст. Не дивлячись на значну географічну відстань між обома країнами, їх співпраця була налагоджена в багатьох напрямках, зокрема в подоланні кризових ситуацій. Японія позиціонує себе на міжнародній арені як країна, що відстоює та сприяє поширенню й утвердженню в світі демократії, ринкової економіки, миру, ядерної безпеки зокрема та безпеки загалом, а також дотримання міжнародного права. Україні, яка в 1991 р. з'явилась на мапі світу як новий політичний суб'єкт, теж близькі ці цінності.

Особливо вартими уваги є відносини, в яких обидві країни проявили взаємну солідарність та допомогу. Серед них, до недавнього часу найбільш помітною була співпраця в сфері ядерної безпеки. Так, Японія ще з 1990 р. надавала технічну та гуманітарну допомогу, спрямовану на подолання наслідків Чорнобильської катастрофи. Японія профінансувала низку проектів у цьому напрямку, серед яких слід відзначити виділення значних коштів (близько 117 млн дол.) до фонду «Укриття» для спорудження

нового саркофагу над пошкодженим 4-м енергоблоком [1]. В свою чергу, Україна активно надавала експертну допомогу Японії після аварії на АЕС «Фукусіма». А в квітні 2012 р. був укладений Договір про співробітництво у сфері поліпшення післяаварійного реагування на надзвичайні ситуації на атомних електростанціях, який передбачав співпрацю в рамках об'єднаного комітету [2].

Окрім цього, Японія надавала значну грантову допомогу, яка включала закупівлю чи надання обладнання медичним закладам, закладам в сфері культури, виробничого обладнання малим та середнім підприємствам, проведення ремонтних робіт для навчальних закладів. Японія також делегувала дослідників та фахівців, організовувала стажування посадовців. Були й довгострокові пільгові позики, спрямовані на, зокрема, спорудження терміналу D в міжнародному аеропорту «Бориспіль» та модернізацію станції аерації в Бортничах. Мала місце й екстрена допомога під час повеней в Західній Україні в 1998 р. і 2008 р. З 2014 р., у зв'язку із початком російської агресії проти України, з'явився ще один напрямок допомоги від Японії. Так, Україні було надано низку грантів для підтримки внутрішньо переміщених осіб, а також для відбудови Донбасу [1].

24 лютого 2022 р., розпочалось неспровоковане повномасштабне вторгнення РФ в Україну. Тоді ж Японія офіційно підтримала українську сторону, розпочала жорстку санкційну політику проти Росії, а також намагалась (і намагається) на рівні двосторонніх і багатосторонніх форматів схилити країни світу, які не визначились із чіткою позицією, бути солідарними з Україною. Також, 21 березня 2023 р. прем'єр-міністр Ф. Кішіда прибув з візитом до Києва, де провів зустріч із президентом В. Зеленським. Голова японського уряду заявив про підтримку українського суверенітету та територіальної цілісності, а також про «підвищення рівня відносин до особливого глобального партнерства» [3]. В свою чергу, в жовтні 2022 р., Україна визнала Північні території (Південні Курили) такими, що «перебувають під окупацією Російської Федерації» [4]. А в Спільній заяві про особливе глобальне партнерство виражена позиція проти «будь-яких односторонніх спроб змінити статус-кво силою чи примусом», а також за мирне подолання проблем в районі Тайванської протоки [5].

Японські політичні кола зайняли чітку проукраїнську позицію. Як відзначає Надзвичайний і повноважний посол України в Японії С. Корсунський, «...практично всі політичні сили – й провладні, й опозиційні – об'єдналися в підтримці України – як у парламенті, так і в регіональних асамблеях» [6]. Японське суспільство також виявилось

прихильним до підтримки України. Тож не дивно, що з початку війни Японія почала надавати українській стороні допомогу, яка, станом на березень 2023 р. оцінювалась приблизно в 7,6 млрд дол. [3]. Сюди була включена як фінансова допомога, так і гуманітарна. До останньої, наприклад, відноситься екстрена допомога потерпілим українцям в та за межами України, яка була оголошена в березні 2022 р. Вона передбачала забезпечити українців харчуванням, медичним обслуговуванням, захистом евакуйованих тощо [7]. Також окремі заходи гуманітарної допомоги передбачали спрямування коштів на відновлення критичної інфраструктури, розчищення від завалів, придбання та доставку генераторів, медичного та пожежно-рятувального обладнання, обладнання для вимірювання радіоактивного забруднювання та забезпечення зв'язку. Водночас Японія прихистила більше двох тисяч українців у статусі «хінанмін» («евакуйовані особи») та надала їм допомогу по облаштуванню та адаптації до нового середовища проживання. Це число, з огляду на досить жорстку міграційну політику Японії, є значним. Додатково, Японія надала Україні нелетальне озброєння.

У підсумку, між Україною та Японією впродовж останніх трьох десятиліть поступово вибудовувались відносини солідарності стосовно багатьох проблем. І російське повномасштабне вторгнення не було винятком: Японія стала одним із головних союзників України в Азії та світі, надаючи їй багатосторонню допомогу та підтримку. Тож до цих відносин Україні слід ставитись з усією відповідальністю, а також працювати в подальшому в напрямку їх посилення.

ЛІТЕРАТУРА

1. ДОПОМОГА ЯПОНІЇ УКРАЇНІ. URL: <https://www.ua.emb-japan.go.jp/files/000336613.pdf>.
2. Agreement Between the Government of Japan and the Government of Ukraine Concerning Cooperation to Advance Aftermath Response to Accidents at Nuclear Power Stations. URL: https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2012/4/0418_02.html.
3. Японія виділить \$30 млн на нелетальне озброєння для України. Підсумки візиту Фуміо Кішиди до Києва. URL: <https://suspilne.media/421293-aponia-vidilit-30-mln-na-neletalne-ozbroenna-dla-ukraini-pidsumki-vizitu-fumio-kisidi-do-kiyeva/#>.
4. УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ №692/2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/6922022-44369?fbclid=IwAR2nQXAJUm8i_0A3Q9r3CGDV2YqaNyDXVfTzWHLp1fCyk_b_xjyE3J-9pi9U.

5. Спільна заява про особливе глобальне партнерство між Україною та Японією.
URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-pro-osoblive-globalne-partnerstvo-mizh-ukrayin-81717>.
6. Корсунський С. ЯК ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ РОЗДІЛИЛА АЗИЮ.
URL: <https://zn.ua/ukr/international/jak-vijna-rosiji-proti-ukrajini-rozdilila-aziju.html>.
7. Додаткова екстрена гуманітарна допомога в Україні та сусідніх країнах. URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itpr_uk/11_000001_00207.html.

Володимир ЦАРИК

*Здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
Carikvldimir5@gmail.com*

КУЛЬТУРА СТАВЛЕННЯ ДО ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ В РІЗНІ ІСТОРИЧНІ ПЕРІОДИ НА ПОДІЛЛІ

Тривалий антропогенний вплив на ландшафтні системи малих річок Поділля призвів до істотних змін та формування особливого поєднання геокомплексів та геокомпонентів. Перші картографічні твори території Поділля відносять до XVII ст. н.е. Розробником цієї карти був французький інженер картограф Гійом Левассер де Боплан. Ця карта вважається одним з найбільш ранніх зображень території України, на якій зафіксовано особливості рельєфу, заболочені і залужені долини малих річок, фрагментарну приуроченість до річкових басейнів лісової рослинності. Вона засвідчила наявність людських поселень приурочених до річкових долин, місця видобутку корисних копалин, наявність ставків, орних земель. Карта зафіксувала ті зміни, які відбулися в басейні річок з періоду їх освоєння людською діяльністю з II ст. до н.е. впродовж шістнадцяти століть: з моменту заснування Бугодністровської землеробської культури до часу створення карти.

Починаючи з XVII ст. спостерігаємо певні зміни компонентів природи внаслідок інтенсивного освоєння водних ресурсів. Кінцем XVI ст. на Поділлі датується створення розгалуженої мережі людських поселень на місці давньоруських культур. Зростання чисельності населення проявляється у зростанні антропогенного впливу на річки. Біля поселень з'являється все більша кількість ставків та загат на річці, які використовувалися для розведення і вилову риби. Свідками цих змін є історичні карти імперії Габсбургів, створені в 1764 – 1784 рр. та 1806 – 1869 рр. військовими інженерами. В цей період зроблені перші спроби

осушення чисельних боліт приурочених до річкових заплавл, які слугували місцями збору дощових та талих снігових вод ,а водно-болотна рослинність була свого роду природним фільтром для очищення води. Згідно проведених оцінок водно-болотних угідь нараховувалось більше 20% загальної території. Яскравим прикладом початку осушення водно-болотних угідь є ,так званий, «степ Панталіха», розташований на межиріччі Серету і Стрипи. Поетапне осушення таких ділянок у XVII та XVIII ст. призвело до пересихання струмків та потічків і зневоднення малих і середніх річок[1].

Вказані карти фіксують наявність чисельних млинів на малих річках Поділля з підведеними до них каналізованими потічками і загатами на основних річках. До млинів прокладалися під'їзні шляхи, які сприяли подальшій антропогенізації природних ландшафтів.

Найбільш інтенсивні гідромеліоративні процеси відбувалися в межах 60 – 90 років XX ст. у зв'язку з масовим осушенням водно-болотних угідь, які займали в межах Західного Поділля 14% території. Водно-болотні угіддя були місцями гніздування багатьох птахів, в тому числі великого нелітаючого птаха Дрохви. Тільки в межах Поділля в цей період було осушено 10% таких угідь, що призвело до втрати на певних територіях водно-болотних ландшафтів, зміни гідрологічного режиму малих і середніх річок, їх водності [2].

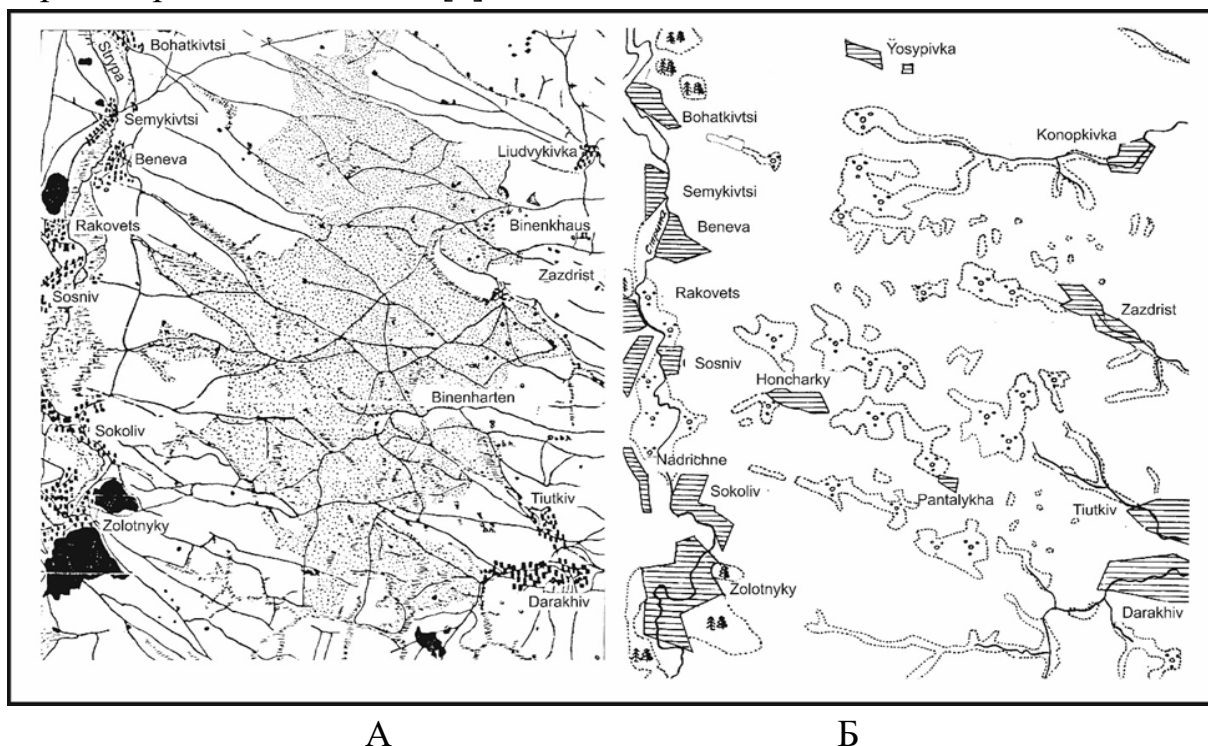

Рис.1. Скорочення ареалів водно-болотних угідь «степу» Панталіха на межиріччі Серету і Стрипи за період з 1774 (А) по 1930 (Б) роки

Заплави річок часто розорювались і використовувались під висадку овочевих культур, в межах населених пунктів недотримувалось відведення водоохоронних зон, спостерігалось будівництво окремих господарських об'єктів на заплавах землях.

Сучасний період водокористування характеризується відносною стабілізацією антропогенного впливу на річкові ландшафти. Частина малих річок віднесена до природоохоронних територій, які виконують роль міграційних шляхів для живих організмів. Такі функції малих, середній і великих річок задекларована в законі України «Про загальнодержавну програму формування національної екомережі на період 2000-2015 років». В межах річкових долин створені гідрологічні об'єкти на витоках річок, в місцях виходу джерельних вод, унікальних ділянок річкових долин. Прикладами таких заповідних об'єктів є: національний природний парк «Дністровський каньйон», гідрологічний заказник загальнодержавного значення «Серетський», 94 гідрологічні об'єкти нижчих рангів функціонують на сьогодні в межах тільки Тернопільської області. Така ситуація є свідченням того, що докорінно змінюється відношення до поверхневих вод від споживчо-ресурсного ставлення людей до партнерського співіснування в межах цілісної Природи [3].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бакало О.Д., Царик Л.П., Царик П.Л. Трансформація еколого-географічних процесів басейну р. Джурин. Монографія . Тернопіль: СМП «Тайп», 2018. 168с.
2. Царик Л.П., Царик П.Л., Кузик І. р., Царик В. Л. Природокористування та охорона природи у басейнах малих річок: монографія. Тернопіль: СМП «Тайп», 2021. 162 с.
3. Царик В.Л. Геоекологічні проблеми долини р. Гнізна і заходи з її оздоровлення /Матеріали звітної наукової конференції... каф. геоекології. Тернопіль, 2020. С. 91-96.

Секція 3

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ЦІННІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК УКРАЇНСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ

Ольга КУЦА

Доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української та зарубіжної літератури і методик їх навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Лариса КУЦА

*Кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філологічних дисциплін початкової та дошкільної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
larkutsa@ukr.net*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ КОНЦЕПОВАНОГО АВТОРА В ПОЕЗІЇ І. ФРАНКА «ЯКБИ ТИ ЗНАВ, ЯК МНОГО ВАЖИТЬ СЛОВО...»

Аксіологічна проблематика у літературознавстві є однією із найскладніших. Вона проектує три напрями дослідницьких зацікавлень: інтерпретувати цінності, які різноваріантно оприявнюються в літературі; пізнавати цінність літератури як мистецтва слова загалом; досліджувати літературу як цінність для читача. Великих поетів називають *par excellence* *поетами цінностей*. До таких належить Іван Франко.

Поезія «Якби ти знав, як много важить слово...» завершувала Франків поетичний цикл «Із книги Кааф» (збірка «Semper tūo»). Аксіологічні уявлення поета найвиразніше постали якраз у цій поезії, що композиційно вибудована на алюзії із Євангелії від Йоана: «Споконвіку було Слово, і з Богом було Слово, і Слово було – Бог» [Йо, 1:1]. Франкознавці розглядали твір І. Франка як «своєрідний філософсько-етичний підсумок» [2, с. 264]; узагальнювали, що І. Франко постав у ньому «мислителем, що переріс свою епоху, бо він серцем зрозумів найбільшу тайну...» [1, с. 274].

Концепований автор (за І. Франком, «духовий тип» або естетичний автор) займає вагоме місце у Франкових ліричних діалогах, зокрема у формі звертання до «ти». Таке звертання у багатьох випадках постає формою апелювання до самого себе, об'єктивації власних думок і почуттів. Крізь призму проблеми автора у ліричному творі таке звертання

можемо розглядати способом самоаналізу. «Ти» у поезії «Якби ти знав, як много важить слово...» – надособливе. Його специфіка не у суспільних поглядах адресата, не у мистецьких уподобаннях чи психологічних установках, а в орієнтаціях на найвищі цінності. Авторське «я» у названій поезії займає позицію досить скромну – воно ніби розпливається у просторі і часі, оскільки формально вираженого «я» тут немає. Автор поезії не має потреби конкретизувати ні себе, ні «ти», адже емпіричні факти постають лише поштовхом для конкретизації філософського узагальнення – «...як много важить слово». Домінуючим у поезії «Якби ти знав, як много важить слово...» постає все-таки «ти». Функція цього «ти» як універсального об'єкта твору досить важлива. «Ти», перетворюючись у ліричне інкогніто, забезпечує безіменність ліричного адресата, переносячи його у контекст цілком антитетичний – побутовий. Автор етично ховає власне «я», пробує подолати розрив між «я» і «не-я», намагаючись подолати конфлікт опозицій, завдяки вольовим зусиллям зреалізувати можливе. Він не занижує при цьому можливого, а підіймає його до духовних висот.

Як уже вказувалось, учені поцінують аналізовану поезію як вершинну у збірці І. Франка «Semper tūo», підсумовуючи, що «філософський кордоцентризм «раціоналіста» Франка приводить його на «несхитну, ясну путь» того, що ходив по хвилях, – Ісуса Христа» [2, с. 265]. Простежуючи у «знаменитій медитації» нестерпний біль від того, що суб'єкт «ти» не усвідомлює сили добра чи зла від промовленого слова, автор стає до філософського діалогу зі Всесвітом. Тому важливими виявилися міркування дослідників про те, що поезія І. Франка відноситься до медитативно-зображувальних творів. Варто підкреслити, що доміантною рисою медитації є та, що зображуваний у ній феномен включається у контекст світоглядної проблематики. Очевидну роль у процесі формування медитації як жанру відіграють морально-філософські та християнсько-містичні концепції. Вони набули вагомого значення в естетиці романтизму, пронизаною ідеєю «невидимого духу», що спрямовує розвиток цивілізації. Новаторство І. Франка очевидне: він доповнив традиційні опозиції медитативної лірики («людина – людина», «людина – особистість», «людина – суспільство») опозицією «людина – Всесвіт».

Автор абсолютизує у поезії свою функцію, осмислюючи слово у неоромантичному стилі. Традиційний у літературах різних напрямів мотив значущості Слова набуває нового смислу. Адже у «Якби ти знав, як много важить слово...» воно називає цінності, які є обов'язковими для кожної людини і які не просто виходять у позамистецький простір, а видимо

вивищуються над ним. Йдеться про найважливішу функцію людського слова: «...служити буттю, тобто Тому, який є Словом і який творить Слово життя. Це містика спорідненості слова і Слова...» [4, с. 32]. Залежно від способу буття слова, можна вибудовувати такий ряд його духовної сутності у творчості геніальних українців: «слово-дума» у творчості Т. Шевченка, «слово-мрія» – у Лесі Українки, «слово-Слово» в аналізованій поезії І. Франка.

У Франковій поезії йдеться про людське слово. Але воно так само не є звичайним набором звуків чи способом спілкування між людьми. Людське слово має дієву силу, є пробним каменем людської честі чи неслави. У поезії «Якби ти знав, як много важить слово...» автор як «духовий тип» інтерпретує слово як основу своєї концепції світу, що співпадає із засадами найдавніших учителів мудрості. З одного боку, воно «вигоює» рани, є «мов теплий дощ» на спраглих нивах й луках; з другого, коли слово «сердите, згірднеє», то «душі кривить, і поганить, і троїть». Адресат вийшов поза систему законів світобудови і потрапив у ситуацію зубожіння душі, через що і сам страждає. Авторська сфера (ідеальний, гармонійний світ) при цьому не руйнується, бо у таких випадках окрема ситуація зовсім не є моделлю дисгармонійного світу – вона лише частина, і ця частина не характеризує світу у цілому.

Концепований автор визнає свою залежність від системи ідеального світу, світу краси і блага, з яким пов'язаний світ людської душі. Він таким чином втілює через всеосяжність слова ідею багатомірності світу: індивідуального («глибокі рани серця як чудово вигоює...»), соціально-національного («...Ти б...в морі сліз незримих поринав...»), глобального («се знання предавнє, відчути треба, серцем зрозуміть»). Просторово автор найближчий до тих, що «спрагли» слова. Адже йому відомо, «як много лиць, за дня веселих, миється До подушки горючими слізьми». Простір автора – це земний світ із його соціальними проблемами, світ людського духу і світ Духу Вічного, з яким злиті автор, адресат («ти») і «много лиць».

Найважливішим в ідейному плані є те, що внутрішньотекстовий автор намагається подолати протистояння між своїм світом, у якому «много важить слово», і світом адресата («ти»), який не збагнув ваги слова. На це вказує восьмикратний повтор «Якби ти знав...», який підкреслює красу і гармонію авторського зреалізованого ідеалу і увиразнює хибу «ти»-адресата: сформував своєрідну антинорму цього ідеалу. Все-таки благість світу стверджується у вірші як реальність, що є можливою і вкрай необхідною кожній людині. Моральні засади концепованого автора заявлені відкрито: «безмовно» не минати чужого болю, «не ранити» нікого

докором, вживати слово для добра – всього себе «наострити любов'ю». Тоді слово людське віддзеркалюватиме слово Боже і позначатиме напрямок життєвого шляху, що приведе до абсолютного щастя. Таким способом вольові зусилля «ти» повинні б сконцентруватись на плеканні у своєму серці любові, яка зреалізується через слово. Одночасно знання цієї можливої істини виходить за межі інтелекту – це знання належить до сфери чуття як найвища вартість і найвищий дар, який розумом збагнути не можливо:

Якби ти знав! Та се знання предавнє,
Відчути треба, серцем зрозуміть.
Що темне для ума, для серця ясне й явне...
І іншим би тобі вказався світ.
Ти б серцем ріс [3, с. 173].

Багаточисельні факти узагальнюються у восьмикратному умовному звороті «Якби ти знав...», на основі якого фактично вибудовується ліричний сюжет, який виражає не традиційне авторське спостереження чи міркування, а передачу життєвого досвіду автора. Цей зворот («Якби ти знав...») постає згущеною поетичною формулою, за допомогою якої з читачем встановлюється миттєвий контакт і яка постає своєрідним обрамленням у кожній із чотирьох строф. Поетична формула завершується уже останньою (висновковою) точкою відліку – «як много важить слово».

ЛІТЕРАТУРА

1. Корнійчук В. Ліричний універсум Івана Франка : Горизонти поезики. Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2004. 489 с
2. Тихолоз Б. Філософська лірика Івана Франка : Діалектика поетичної рефлексії. Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2009. 319 с.
3. Франко І. «Якби ти знав, як много важить слово...». *Франко І. Зібрання творів : У 50 т. Т. 3. К. : Наукова думка, 1976. С. 101–182.*
4. Szymik J. Na początku było Słowo : 60 homilii, kazań, konferencji notatek na ambonę. Katowice – Zabki : Wydawnictwo APOSTOLICUM. 2004. 261 s.

Іван ЗУЛЯК

Доктор історичних наук, професор кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Андрій КЛІШ

Доктор історичних наук, професор кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
Klish_Andriy@ukr.net

Оксана ЯТИЩУК

Кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
Тернопіль, Україна
03охана05@ukr.net

«ЧИ МИ БРАТИ?» ОСОБЛИВОСТІ МЕНТАЛЬНОСТІ УКРАЇНЦЯ І МОСКАЛЯ (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ І. НЕЧУЙ- ЛЕВИЦЬКОГО «ХМАРИ»)

2014 рік. Анексія Криму, початок російсько-української війни, яка розпочалася у квітні із захоплення російськими військами території української частини Донбасу та проголошення ЛНР та ДНР. 24 лютого 2022 року розпочалася повномасштабне вторгнення на нашу територію ворожої армії і життя кожного українця розділилося на до... і після... Для більшості наших співвітчизників це було шоком, адже протягом багатьох десятиліть ми слухали «байки» про «старшого брата», про «співдружність народів», «спільну колыску народів», пісні на кшталт «хотят ли русские войны?» і т. п. Ми у нашому дослідженні не будемо заглиблюватися в історію, щоб зайвий раз переконатися, що абсолютно нічого спільного між нашими народами не було, немає і бути не може. Звернемо нашу увагу на те, як класики української літератури у своїх художніх творах через образи головних героїв розкривають ментальність та спосіб життя українця та росіянина.

Ментальність – це система соціальних, культурних, історичних та психологічних чинників, які впливають на сприйняття світу та поведінку людини. Українці та москалі – це дві культурно-етнічні групи, які мають надто відмінну ментальність. На прикладі повісті І. Нечуй-Левицького

«Хмари», яка вперше була надрукована у 1874 році, можна проаналізувати особливості ментальності українців та москалів.

Українці – це народ з багатою історією та культурою, високою мораллю та духовністю. Однією з основних рис їх ментальності є прагнення до свободи та незалежності. Українці завжди прагнули до самостійності та відчували свою національну гідність. «Чи їдуть чоловіки возами, то сидять гордо, мов ті гетьмани. Чи йдуть хлопці селом, - всі гарні, сміливі, високі, мов козаки- запорожці. І дівчата там гарні, чорняві, рівні й високі, як тополі України» [1, с.107].

Також однією з основних рис ментальності українців є велика роль у їхньому житті сім'ї та родини. Українці дуже поважають старших за віком та рідних людей, а також традиції та звичаї. «Добривечір вам, тату! Це я! Чи я так постарівся, що ви мене не впізнали? – питав Дашкович, цілуючи батька в руку, а потім цілуєчись з ним у губи. Батько трічі поблагословив свого сина...» [1.сс.179-180].

У 1872 році етнограф Гр. Потанін був учасником зустрічі дітей Харківської губернії зі своїми ровесниками з Вологодської губернії. Вчений звернув увагу на те, що українські діти були набагато вихованіші та скромніші за своїх російських однолітків. Вони з великою пошаною ставилися до своїх батьків. У той же час російські діти були позбавлені такої поваги і навіть дозволяли собі говорити своїм батькам лайливі слова [2, с.170]. «Вдача Воздвиженського була дуже деспотична. Він казав кожному «ти», хоч би стрівся з ким вперше на віку» [1, с.106].

У повісті "Хмари" І. Нечуй-Левицького зображено ментальні особливості українців та москалів, які є двома головними етнічними групами у культурному просторі України. Однак, як і в більшості випадків, різниці в ментальності виникають не тільки через етнічні особливості, а й через соціально-економічний стан, культурні традиції та історичний досвід кожної із цих двох груп. « В номері всі любили чистоту, а Воздвиженський і лапландець, здається, і не розуміли, що то таке чистота. В Воздвиженського кожна річ лежала не на своєму місці. Він кидав книжку куди траплялось, висовував з-під ліжка якусь скриню й не підсовував її, а кидав серед хати. На його неприбраному ліжку так і лежало все гніздом. На столі в його валялось усе: книжки й папір вкупі з хлібом, сіллю, сахаром, гребінцем і ковбасою» [с.105]. Порівняємо цей опис з іншим, який дає характеристику іншому семінаристу – українцю Дашковичу: «Дашкович дуже любив чистоту, здається, по природі. Його столик був застелений скатертю. Його ліжко стояло прибране й застелене. Часто він брав лінійку і вигладжував нею скарбові біле з синіми берегами одіяло

так, що на ліжку не було й складочки. Він сідав і лягав на ліжко дуже обережно і дуже не любив, як хто сторонній товкся на його постелі» [1,с.108].

Основні риси ментальності українців, які можна виокремити з повісті "Хмари", - це любов до рідної землі, прагнення до справедливості та глибоке релігійне переконання. Українці налаштовані на працю та самовдосконалення, дбайливо ставляться до своїх сімейних традицій та культурних цінностей та володіють духовною силою, яка допомагає їм переживати труднощі та важкі моменти життя. У зв'язку з цим дуже показово є розмова семінаристів стосовно майбутнього сімейного життя: «Я тут не женюсь, - говорив серб. – Мені треба жінки сміливої, щоб уміла часом турка під бік шпигонуть і щоб була й патріотка, любила свій край, свою мову й свою віру.

– А мені треба такої, – промовив Дашкович, – щоб уміла господарювати, порядок в домі давати і щоб уміла українських пісень співати. Я буду сидіть і філософствувати, а вона, тиха, добра та весела, буде коло мене шити й пісню мені співати. (...).

– Коло мене жінка буде ходити навшпиньки, на одних великих пальчиках. А як я читатиму або спатиму, то вона повинна замерти на той час і заморить все в домі. Пісень твоїх я не потребую. Жінка повинна бути жінкою. Я голова в домі, а вона моя піддана. Щоб мені було добре їсти, добре пити; щоб мені усе було впору, за часу.(...) І я люблю жінку добру, тиху, але покірну, покірну! Бо як жінка почне верховодити в хаті, то не буде добра.(...) Жіноче діло кочерга та колиска. Я для неї й грошей не даватиму до рук! Сам справлятиму одягу, яку треба буде. Я не люблю, як жінки швендяють по балах [1, сс.111-112].

У свою чергу, москалі налаштовані на прагнення до влади та грошей, які вони вважають основними показниками успіху в житті: « Він умів підступити до кожного ректора, вмів улізти в його душу, прислужиться, притакуючи кожному його слову, постерігаючи кожний його замір» [1, с.144].

Вони часто мають індивідуалістичний підхід до життя та неприхильність до традицій та інших культурних цінностей: « Куди ж тій німоті (іноземцям) стати рівні з нами! – заговорив Воздвиженський. – Ми перший народ в світі! Нігде нема більшого царства од нашого, нігде нема кращої віри, чистішої віри, як наша» [1, сс.126-127].

Москалі виявляють меншу витримку та більшу нахабність у вирішенні своїх проблем: «Воздвиженський бачив, що хазяїн і дочки такі холодні, неначе їх хто пообкладав кригою. Одначе йому не стало совісно

анітрошки! Його великі сірі очі так само дивились сміливо. Він просто міркував, як купець у крамниці перед покупцями, з котрого боку пристать і як почати річ, так почать, щоб усе діло загарбать в свої руки з прибиллю, щоб нічого не втратить»[1, с.137].

Лейтмотивом повісті «Хмари» єпоказ ненависті тогочасного уряду до усього українського: релігії, науки, мови: « В Братській монастирі, в давній славній академії панував чужий великоруський дух, чужа наука, чужий язик, навіть чужі люди...Все давнє українське лежало десь глибоко під землею, рядом з могилою Сагайдачного, а над землею роєм вилися попід деревом чужі люди з чужої далекої сторони, з чужою мовою, з чужим духом, нагнані бог зна звідкіль, щоб загнати ще глибше в землю нашу старовину і новину і поховати її навіки» [1, с.104].

Це далеко не повний аналіз художнього твору І.Нечуя-Левицького, який аналізує два абсолютно протилежних світа - українця та росіянина. І майже за 150 років нічого не змінилося у цьому світобаченні. Усе таке рідне і дороге для українського народу, викликає у москаля страшенну ненависть і бажання знищити та сплюндрувати близькі нашому серцю речі: « От подивись, які чудові пісні українського народу позаписувані оце недавно! От прочитай, коли ти зугарний! Яка висока поезія!

Воздвиженський взяв у руки збірник українських пісень і почав читати голосно, дуже чудно й смішно перевертаючи слова на руський лад. (...). Було знать, що йому українське слово в книжках, в літературі дуже й дуже не подобалось! Він читав далі, і його брала злість.

– І пишуть же чортзна-що! І записують те, що треба б зовсім скасувать, вигубити з корінням і насінням, - промовив Воздвиженський» [1, с.173].

Таким чином, повість "Хмари" І. Нечуй-Левицького відображає взаємодію різних ментальностей українця та москаля та їх вплив на сприйняття навколишнього світу та взаємодію з ним.

Завершуючи аналіз повісті "Хмари" І. Нечуй-Левицького, можна зробити декілька висновків про особливості ментальності українців та москалів.

По-перше, у повісті чітко виокремлено дві групи персонажів з різною ментальністю: українці та москалі. Їхні різні погляди, поведінка та взаємини між собою відображають історичні, культурні та соціальні особливості народів.

По-друге, українці, які представлені у повісті, є людьми простими, щирими, справедливими та добросовісними. Вони дбають про свою землю,

традиції, родину та народні звичаї. Їхня ментальність характеризується глибоким почуттям національної гідності та патріотизму.

По-третє, москалі, які з'являються у повісті, представлені як люди зовсім іншої ментальності. Вони більш за все цінують владу, багатство та власні інтереси. Їхня поведінка та взаємини з українцями характеризуються підлісною та брехливою поведінкою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нечуй-Левицький І. Хмари. Твори в 2-х т. Т.1. К.: Наукова думка, 1985. С.101-413.
2. Потанин Гр. Живая старина, 1890, №2, с.170

Зіновій СТЕЛЬМАЩУК

*Кандидат педагогічних наук, доцент, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
Тернопіль, Україна
zistel@ukr.net*

Мирослав КРІЛЬ

*Народний артист України, доцент Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
kril1974@gmail.com*

МИСТЕЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРКЕСТРОВИХ КОЛЕКТИВІВ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ФІЛАРМОНІЇ ПЕРІОДУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

У статті висвітлюємо мистецьку діяльність оркестрових колективів Тернопільської обласної філармонії в період незалежності України. Визначено репертуар оркестрів та їх роль у відродженні українського музичного мистецтва і національної культури..

Ключові слова: *Тернопільська обласна філармонія, оркестрові колективи, репертуар, українська музика, концертна діяльність.*

З утворенням незалежної української держави настав час духовного відродження, зростання національної свідомості народу, посилення інтересу до традицій національної музичної культури. У зв'язку з цим в наукових колах все більший інтерес викликають питання, пов'язані з дослідженнями надбання регіональної культури що набули широкого розповсюдження в роки незалежності. Музичне мистецтво, як складова

національної культури, відіграє важливу роль у формуванні української свідомості та ідентичності, розвитку художньо-естетичних смаків і потреб особистості. В цих умовах помітного розвитку в Україні набуває організаційно-концертна активність обласних філармоній та їх музично-просвітницька діяльність. Не оминуло це явище і мистецьку Тернопільщину.

Культурно-мистецький рух на Тернопільщині знайшов відображення в історико-культурних дослідженнях Любомири Бойцун [2], Олени Стебельської [6], Марії Іздепської-Новіцької [3] та ін. Мистецькій діяльності окремих колективів та виконавців Тернопільської обласної філармонії присвячені наукові розвідки Олега Смоляка [5], Анатолія Баньковського, Ярослава Лемішки [1] та ін.

Мета статті – простежити творчу діяльність оркестрових колективів Тернопільської обласної філармонії в період незалежності України та визначити їх роль у становленні духовного відродження та розвитку українського музичного мистецтва.

Музичне життя Тернопільської обласної філармонії напередодні незалежності України та в період першого її десятиліття наповнювалось творчою діяльністю багатьох різножанрових мистецьких колективів. З архівних джерел та офіційних матеріалів дізнаємось, що із здобуттям незалежності України в Тернопільській філармонії активізуються процеси пошуку нових форм інструментального виконавства, які були започатковані у другій половині ХХ ст. «У 1970-х роках на базі філармонії успішно працювали вокально-інструментальні колективи «Дністер» (Керівник М. Шамлі, сьогодні – заслужений діяч мистецтв України) та «Збруч» (керівник В. Щуцький). У 1976 р. було створено фортепіанне тріо у складі Ярослава (скрипка), Романа (віолончель) і Габрієли Теленків (фортепіано)». 1980 року Олег Марцинківський (нині Народний артист України) створив фольклорний ансамбль «Медобори» [1, с.101].

До перерахованої когорти популярних в той час інструментальних колективів належить також оркестрова група академічного ансамблю танцю «Надзбручанка», який понад 60 років репрезентує хореографічне мистецтво Західного Поділля. Оркестрова група з самого початку функціонування колективу стала невід'ємною частиною ансамблю танцю, а тісна співпраця балетмейстера і концертмейстера приносила свої творчі результати. У 1963 оркестрову групу очолив талановитий музикант, баяніст Микола Шамлі. До складу оркестру входило дві скрипки, флейта, кларнет, баян, труба, тромбон, цимбали, контрабас, ударні інструменти. Танці, створені на основі записів фольклорних експедицій по

Тернопільщині, які здійснював в той час балетмейстер колективу Олександр Данічкін та Микола Шамлі до сьогодні користуються великою популярністю у глядачів. «А все розпочалося із першого, поставленого із Олександром Данічкиним, танцю «Вихиляс». Він часто виїжджав у села Монастириського, Бучацького, Чортківського, Борщівського, Заліщицького районів області, щоб у місцевих старожилів записати окремі особливості рухів, танцювальних елементів, що притаманні тій чи іншій локальній традиції, які в результаті ставали основою танцю. Частим супроводжувачем у цих експедиційних поїздках був Микола Шамлі. У такій творчій співпраці й народилися танцювальні композиції, серед яких «Вихиляс», «Купальські забави», «Весілля на Тернопільщині», «Каперуш», «Свати», «Гречаники», «Подоланочка», «Чабани», «Надзбручанка», "Ой за гєм, гаєм», «Ми з Надзбруччя», (привітальна), «Ой лихо не Петрусь» та інші» [5, с.12 – 14]. Вищезитовані слова свідчать про те, що оркестрова група ансамблю танцю відігравала важливу роль у збагаченні композицій колоритними музичними фарбами сценічного дійства, підсилювала драматургію танців, підкреслювала їх побутову звичаєвість, автентичність та національну самобутність.

У 2009 році колектив очолив заслужений працівник культури України Ігор Николишин, а оркестрову групу – Яків Лірський. Під орудою цього творчого дуету з'явилися нові постановки: хореографічне дійство за мотивами твору Миколи Гоголя «Вечори на хуторі біля Диканьки» (музика Миколи Шамлі), хореографічні композиції «Козацькі забави» та «Дзюмбалики». Усебічний репертуар та висока виконавська майстерність надали можливість ансамблю брати участь у фестивалях та конкурсах. Наполеглива підготовка та виконавський досвід увінчався успіхом. У 2002 та 2008 роках на Всеукраїнському фестивалі-конкурсі народної хореографії імені Павла Вірського колектив здобув перше місце [1, с. 103]. 2017 року з танцем «Дзюмбалики» на V Всеукраїнському фестивалі-конкурсі народної хореографії імені Павла Вірського ансамбль танцю «Надзбручанка» знову став лауреатом I премії [9].

У 2012 році за значні творчі успіхи ансамблю танцю «Надзбручанка» присвоєно статус «Академічний». Зауважимо, що досягнення високого мистецького рівня професійного зростання колективу були б неможливі без кропіткої за професіоналізмом роботи керівників оркестрової групи. В різні роки мистецькими керівниками оркестрової групи ансамблю танцю «Надзбручанка» були Микола Шамлі, Ігор Жигайло, Анатолій Баньковський, Руслан Петрук, Яків Лірський. З 2015 року мистецьким керівником оркестрової групи став талановитий музикант, баяніст Руслан

Мищій (у 2008 р. закінчив Донецьку державну музичну академію імені С. Прокоф'єва, клас професора Віктора Протопопова). Сьогодні, зберігаючи музичновиразові засоби виконавства, притаманні даному інструментальному жанру, він примножує виконавські традиції оркестрової групи. У фактурі аранжувальної канви танцювально-музичних образів застосовуються своєрідні образно-інтонаційні елементи ефективних оркестрово-виконавських форм, які підкреслюють танцювальну образність та розмаїття характерів в образно-інтонаційній сфері. Їм притаманна яскрава мелодичність, відчуття жанру та форми, фактури, композиційності, широкого фразування, багаті штрихові палітри.

Унаслідок спільної праці з балетмейстером Юлією Якимчук, яка очолила ансамбль танцю у 2017 році, з'явилися нові постановки, а саме: «Пори року» на музику Миколи Шамлі, тематичний танець, присвячений УПА, «Гей степами» (музика Зеновія Бачинського), вокально-хореографічна композиція «За широким, за Дніпром» (аранжування Руслана Мищія).

Підкреслимо, що в концертних програмах філармонії оркестрова група також бере участь, як окрема творча одиниця. Так, наприклад, великою популярністю у глядачів користуються інструментальні твори: «Фантазія на теми українських народних мелодій для сопілки з оркестром» Василя Попадюка, «Гуцульська рапсодія» Анатолія Дубини, «В'язанка гуцульських мелодій», «Буковинська полька» Ігора Жигайла, пісні у виконанні Вікторії Мищій «Шуміла ліщина» Мирослава Скорика, українська народна пісня «Ой я знаю, що гріх маю» та ін. Свідченням професійного зростання оркестрової групи ансамблю танцю «Надзбручанка» є його визнання під час гастрольних поїздок. Музикантам і танцюристам аплодували не тільки на сценічних майданчиках нашої Батьківщини. Частим гостем колектив є сьогодні на Міжнародних фестивалях-конкурсах Німеччини, Польщі Франції, Іспанії, Болгарії, Сербії, Йорданії.

Не оминула колектив і преса. Критики, знавці та поціновувачі хореографічного і музичного мистецтва неодноразово відзначали даний колектив за високу оркестрову і танцювальну виконавську культуру, що свідчить про неабияку ансамблеву майстерність музикантів і танцюристів. В одній з публікацій під назвою «Тернопільяни на Святій землі» читаємо: «Оркестр і танцюристи академічного ансамблю танцю «Надзбручанка» та ще кілька солістів узяли участь у міжнародному Джерашському фестивалі культури і мистецтва, що відбувся наприкінці червня 2019 року у

древньоримському місті Джераш у Йорданії... Глядачі підтримували кожен композицію оплесками і запрошували колектив у Саудівську Аравію, Ватикан, Грузію, Туніс, Словенію, Німеччину» [7].

2021 року академічний ансамбль танцю «Надзбручанка» відсвяткував 60 річчя творчої діяльності. З цього часу його головним балетмейстером є Микола Грушевський.

Наступними колективами, мистецьку діяльність яких ми висвітлюємо в означений період, є академічний ансамбль народної музики «Візерунок», та академічний симфонічний оркестр Тернопільської обласної філармонії.

Академічний ансамбль народної музики «Візерунок» (з 1993 року гурт ще називають «Веселі галичани») створений у серпні 1988 року. Цей самобутній фольклорний колектив упродовж 30 років яскраво репрезентує музику, танці та гумор Західного Поділля. До складу інструментальної групи ансамблю входять дві скрипки, сопілка, цимбали, кларнет, акордеон, контрабас, бубон. Окрім цих інструментів керівник ансамблю – талановитий сопілкар, прекрасний знавець фольклору, оригінальний аранжувальник, високопрофесійний музикант та засновник колективу, народний артист України Мирослав Бабчук використовує традиційні українські народні музичні інструменти сопілкової групи: півтораденцівку, дводенцівку (дубельтівку), фрілку, теленку (зубівку), кувицю, окарину, а також ліру, трембіту, козобас, бугай. До складу ансамблю входять також вокальний та танцювальний дуети, які допомагають всесторонньо розкрити багатожанрову палітру фольклорних композицій, що складаються з місцевого пісенного і танцювального матеріалу. У сьогоденньому складі ансамблю 11 виконавців: Інна Крохмальна, Оксана Крупницька (скрипки), Мирослав Бабчук (сопілка), Іван Цідило (кларнет), Василь Яковчук, (цимбали), Степан Буранич (акордеон), Володимир Качур (контрабас), Микола Ониськів (бубон, бухало), Світлана Бабчук, Ірина Гречко (вокал), Ольга Стефанишин, Руслана Яцков, Роман Папінко, Андрій Кіб'юк (балетна група).

В репертуарі, з якими ансамбль виступив на відкритті першого концертного сезону 5 вересня 1988 року серед інструментальних творів була низка українських народних пісень в аранжуванні Мирослава Бабчука. Серед них: «А я чорнява», «Ой на горі цигани стояли», «Прийди, прийди, мій миленький». Згодом репертуар ансамблю збагатився вокально-хореографічними композиціями: «Козаченьки», «А мій милий вареників просить», танцювальною картинкою «Залицяльник» за п'єсою Михайла Старицького «За двома зайцями» та іншими творами, з якими ансамбль

презентував українське мистецтво у гастрольних поїздках до США, Канади, Німеччини, Австрії, Польщі, Англії, Франції, Нідерландів [8].

Професійність, поетичність, глибоке трактування виконуваних творів – риси притаманні виконавцям ансамблю. Концертні програми з музикою, піснями, танцями та жартами щоразу демонструються як театральне дійство. У 2012 році ансамбль «Візерунок» отримує звання «Академічний». Ось як відгукується Тернопільська преса на виступи самобутнього колективу «...в успіху «Візерунка» багато складових. А головна з них – залюбленість усіх його учасників у народну творчість, в українську пісню та музику. Колектив черпає з цього джерела і красу, і витонченість, і силу творити саме в цій царині. А як показують численні зарубіжні гастролі, світ цінує цю автентичність, захоплюється нею. Проте веселі галичани, як справжні джентльмени, віддають належне і господарям країни, в якій виступають, виконуючи їхню музику та пісні — і це викликає справжній фурор» [4]. Цитовані вище слова свідчать про високу виконавську майстерність ансамблю. Його розмаїтий репертуар захоплює глядача, доносить до нього високохудожні зразки національного фольклору, привносячи вагомі творчі здобутки у процес збереження та розвитку українського народно-інструментального мистецтва.

Ще одним колективом, створеним в період незалежності України є академічний симфонічний оркестр. Ідея заснування колективу в 2003 році виникла у тодішнього директора філармонії Григорія Шергея. Він запросив на посаду диригента Мирослава Кріля – випускника Львівської національної музичної академії імені Миколи Лисенка (клас народного артиста України, професора Юрія Луціва). На той час Мирослав Кріль вже мав досвід роботи з симфонічним оркестром, оскільки пройшов асистентуру-стажування у 1998 – 2000 роках на базі національного заслуженого академічного симфонічного оркестру України, а також оркестру національного академічного театру опери та балету України імені Т. Г. Шевченка під керівництвом народного артиста України Івана Гамкала. Отримані ним глибокі знання і значний «диригентський» багаж став основою для організаційної, творчої та концертної роботи з молодим оркестровим колективом філармонії.

Упродовж двадцяти концертних сезонів оркестр підготував і реалізував на різних концертних майданчиках понад 170 різножанрових музичних програм з творів українських композиторів Василя Барвінського, Сергія Борткевича, Мирослава Волинського, Семена Гулака-Артемівського, Віктора Косенка, Миколи Лисенка, Левка Ревуцького, Станіслава Людкевича, Бориса Лятошинського, Григорія Майбороди, Ігора

Поклада, Валентина Сильвестрова, Мирослава Скорика, Євгена Станковича, Ігора Шамо. Зокрема, популярні твори класиків української музики і сучасних композиторів: Мирослава Скорика «Концерт для скрипки з оркестром № 7», Олександра Саратського «Концерт для фортепіано з оркестром № 2», Богдани Фільц «Концерт для фортепіано з оркестром», кантати: Левка Ревуцького «Хустина», Андрія Кушніренка «Молюсь за тебе, Україно», Миколи Лисенка «Б'ють пороги», «Радуйся, ниво неполитая», Станіслава Людкевича «Заповіт» звучать не тільки на сценах Тернопільщини, але й багатьох концертних майданчиках України.

Колектив є активним учасником Всеукраїнських та Міжнародних фестивалів. Зокрема, 2007 року оркестр успішно виступив на Міжнародному фестивалі класичної музики у місті Радзиміль (республіка Польща), де в рамках творчої співдружності прозвучали твори українських і польських композиторів: Мирослав Скорик «Мелодія», Вадим Гомоляка «Закарпатські ескізи», Микола Лисенко «Увертюра до опери «Тарас Бульба», Ігор Шамо «Дніпровський вальс», (солістка Оксана Малецька), Станіслав Монюшко «Увертюра до опери «Галька», «Арія Мечника з опери «Страшний двір», (соліст Володимир Шагай), Міхал Огінський «Полонез», Войцех Кіляр «Орава» та ін. Незабутніми були гастролі з камерним складом оркестру до Франції, Німеччини, Бельгії, де на всіх концертах звучала українська музика, а також поїздки у 2016, 2017 роках на Міжнародний фестиваль «Гала-Штраус», який проходив польськими містами Конін, Тарнув, Катовіце, Пршижина. Великий успіх приніс оркестру Міжнародний фестиваль джазової музики «ДжазБез» (Львів – Тернопіль) та Всеукраїнський фестиваль «Прикарпатська весна» (Івано-Франківськ) [10].

Щороку популярність академічного симфонічного оркестру зростає завдяки творчій співпраці з видатними музикантами сьогодення: Мирославом Скориком, Ігорем Пилатюком, Мирославою Которович, Олександром Пірієвим, Ольгою Рівняк (Україна), Вінстоном дан Фогель, Анною Бінневег (США), Клаудіо Ванделлі (Швейцарія), Кжезіміром Дебські, Войцехом Мрозек (Польща), та ін. У репертуарі оркестру з'явилося багато творів української і зарубіжної класичної вокальної та інструментальної музики. Надовго запам'ятаються глядачам концерти за участю популярних українських оперних співачок і співаків Марії Стеф'юк, Валентини Степової, Олександра Гурець, Олександра Дяченка, Сергія Магери, Андрія Шкурмана, піаністок Оксани Рапіти, Етелли Чуприк, скрипалів Богдани Півненко, Назарія Пилатюка та багатьох інших. Всі виступи оркестру відзначаються яскравою художньо-виконавською

майстерністю, багатством музично-виразових засобів, оригінальністю репертуару, що є свідченням його високого професіоналізму.

Оркестр під керівництвом Мирослава Кріля з часу заснування зробив значний крок у зростанні професійної майстерності. Про це свідчать чисельні відгуки українських та зарубіжних засобів масової інформації. Наприклад, місцева преса міста Вінниці, де проходили Дні Європи, з цього приводу писала: «Урочисто вбрана вінницька публіка заповнила ложі та партер театру, на сцену готувався вийти симфонічний оркестр Тернопільської філармонії та академічний камерний хор «Вінниця»... Урочисту мессу Россіні було обрано твором Дня Європи у Вінниці. Месса – одна з найбільш складних та монументальних творів Джоаккіно Россіні. Цей твір містить кілька хорових фуг та інших поліфонічних епізодів... Прекрасна музика прозвучала тріумфально та покликана була симфолізувати найкращі європейські традиції класичної музики... Наприкінці урочистого концерту прозвучав твір «Італійське капріччіо». Оркестр Тернопільської філармонії під керівництвом заслуженого діяча мистецтв України, диригента Мирослава Кріля виконав його натхненно та піднесено. Задоволені слухачі викрикували «Браво!» та довго аплодували...» [11]. З відгуків преси дізнаємось про широку географію концертної діяльності. Багатожанровий та різностильовий репертуар інструментальної і вокальної музики у виконанні оркестру спрямований передусім на популяризацію кращих зразків української національної культури, постійно зростаючу популярність колективу музикантів під орудою маестро Мирослава Кріля.

Підсумовуючи викладене констатуємо, що оркестрові колективи Тернопільської обласної філармонії в період незалежності України зробили значний внесок у відродження і розквіт українського музичного мистецтва на теренах Тернопільського краю, репрезентуючи та популяризуючи одночасно національне мистецтво за кордоном. Художні керівники цих колективів своїми різноманітними, різножанровими концертними програмами, зберігаючи культурні традиції краю, створили своєрідний національний мистецький напрям в інструментальній музиці й опираючись на національну ідею, сприяють становленню, утвердженню та популяризації української музичної культури, що, безумовно, безпосередньо впливає на формування національної свідомості українців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баньковський А. Лемішка Я. Тернопільська обласна філармонія як осередок культурного життя регіону (Друга половина ХХ – початку ХХІ ст.). *Молодь і*

- ринок. *Щомісячний науково-педагогічний журнал*. № 6 (149) червень 2017. Дрогобич. С. 99 – 103.
2. Бойцун Любомира. Тернопіль у плині літ. Історико-краєзнавчі замальовки. Тернопіль: Джура. 2003. 392 с.
 3. Іздепська-Новіцька М. І. Аматорська хорова культура Західного Поділля (80-90 роки ХХ століття). Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство. Вип. 1. 2006. С. 77 – 81.
 4. Садовська Галина Мирослав Бабчук: «як би порадив сьогодні за мене Михайло Якубович». *Вільне життя*. 2019. 21 листопада.
 5. Смоляк Олег. Микола Миколайович Шамлі. Творчий портрет. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. 99 с.
 6. Стебельська О. С. Концертне життя Тернопільщини другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство. № 2, 2001. С. 108 – 113.
 7. Стець Наталія. Тернополяни на Святій Землі. *Вільне життя*. 2019. 23 серпня.
 8. «Візерунок», ансамбль народної музики – Тернопільщина. URL: <https://irp.te.ua/vizerunok-ansambl-narodnoyi-muzy-ku>.
 9. Академічний ансамбль танцю «Надзбручанка» URL: <http://filarmony.te.ua/collective/nadzbruchanka>.
 10. Академічний симфонічний оркестр URL: <http://filarmony.te.ua/collective/symphony>.
 11. День Європи Вінниця URL: <http://www.m-r.co.ua/mr/mr.nsf/0/15074CA8A0E44009C2257779006C035B?OpenDocument>.

Галина ПОПЕРЕЧНА

*Кандидат філософських наук, доцент Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
poperechna.h.a.1982@gmail.com*

Анна ПАТРА

*Здобувачка другого освітнього рівня вищої освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
Тернопіль, Україна
annapatra2002@gmail.com*

ІСТОРИЧНІ МОТИВИ ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Як показує історія, в українській культурі існує багато постатей, творчим доробком яких радянська влада з одного боку не могла знехтувати, але, з іншого, і не могла допустити поширення його дійсного змісту. Не зупиняючись ні перед чим, комуністичний режим жорстоко розправлявся з тими, хто мав сміливість висловлювати незгідні з ним ідеї і

писати чи говорити про красу, велич і самобутність українського народу та його змагальні зусилля до незалежності. Ідеї ж таких духовних провідників, як от Тарас Шевченко, Микола Костомаров, Михайло Драгоманов, Іван Франко і ін. часто перекручувалися, заборонялися або просто замовчувалися. Така доля спіткала і творчість Лесі Українки. Поміж мотивів кохання, природи та свободи, у ній значну частину відводиться історичним та національно-патріотичним питанням, зокрема любові до України, готовності служити їй та її народу. Незважаючи на численні фальсифікації у бібліографії та епістолярній спадщині поетеси, ми крізь роки по-новому відкриваємо для себе справжній задум і зміст її творчості.

Лариса Петрівна Косач – українська письменниця, фольклористка, драматургиня, перекладачка, активна членкиня групи «Українська соціал-демократія». Народилася 25 лютого 1871 року у родині Косачів. Батько Лариси Петро Антонович походив зі шляхетної сім'ї. У 1862 році він вступив до університету Святого Володимира, де разом з іншими студентами приймав активну участь у громадському житті Києва. На той час значної популярності набула діяльність Київської громади. Туди вступив і П. Косач. Так відбулося знайомство, а згодом і його приятельство з Михайлом Драгомановим. Поступово дружба міцнішала, й Михайло познайомив Петра зі своєю сестрою Ольгою (Олена Пчілка). Згодом молоді люди одружилися. Сім'я оселилася в селі Колодяжне Ковельського району, що на Волині. Петро та Ольга виховували п'ятеро дітей, однак найважчою долею життя обдарувало саме Лесю. Незважаючи на проблеми зі здоров'ям, майбутня письменниця відзначалася великою тягою до літератури, музики, та мов. До цих вподобань поступово додалося ще й захоплення історією. Таке зацікавлення в дівчини викликав рідний дядько М. Драгоманов. Саме він підштовхнув її до різноманітних історичних досліджень історії, в тому числі й історії українського народу.

Під опосередкованим наглядом дядька Леся Українка у свої дев'ятнадцять років написала підручник «Стародавня історія східних народів». Метою цієї роботи було бажання допомогти в навчанні своїм сестрам, а також іншим дітям. Принагідно зауважити, що як і Олена Пчілка, поетеса виступала проти тодішньої системи освіти. Їм боляче було дивитися на умови для навчання, відсутність обладнання та підручників. А найбільше їх обурювало становище сільських вчителів. Для написання свого першого підручника з історії Леся доклала багато зусиль не лише у вигляді збору, пошуку, узагальнення та систематизації історичних фактів, але й над собою. Важливу роль зіграло зацікавлення темою та бажання

працювати на користь рідного народу, тим паче, що стародавню історію вона дуже любила.

За сучасності Лесі Українки не існувало праць з всесвітньої історії, які б практично наводили приклади культури різних народів. Леся Українка одна з перших, хто навів такий зразок: «Пісні диких австралійців, що співають на похороні» вона подає їхньою мовою та в перекладі на українську. Цей спів поетеса порівнює зі співом малих дітей [1, с. 6-7]. Подача наукового матеріалу з додаванням елементів культури для пізнання зацікавлює не лише дітей, а й дорослих. Ще одним завданням підручника, згідно задуму авторки, є розвиток бажання вивчати стародавній світ. На його сторінках можна знайти історію індусів, мідійців і персів, історію єгиптян, ассирійців та вавілонців, історію фінікійців, ізраелітів (жидів) тощо. І все це підсилюється розділами про їхні звичаї, письмо, пам'ятники тощо.

Крім історії стародавнього світу, велику увагу приділяє Леся Українка й історії України, співвідношенню українського і російського народів. Так, в драматичній поемі «Бояриня», вона надзвичайно глибоко відображає відмінні особливості життя в Україні та в Москві XVII століття. Поема просякнута трагічною долею України та її постійним гнітом з боку Московії. Варто зазначити, що цей твір Лесі Українки актуальний не лише для доби Руїни, яку вона взяла за основу, але й сьогодні. Україна на чолі з Петром Дорошенком прагнула свободи та вела визвольну боротьбу проти феодално-кріпосницької держави.

Сюжетом твору є розповідь життя родини Перебійних, зокрема їхньої доньки Оксани, яка закохалася в боярина Степана. Покійний батько Степана за життя був козацьким старшиною, проте згодом продався московському цареві та покинув Україну. Письменниця у такий спосіб зображує проблематику драми – зрада рідної землі та «продаж» себе цареві. У XXI столітті ми називаємо це колаборацією.

Закохана до нестями Оксана готова йти на криваву чужину за Степаном, про що згодом жалітиме. Дівчина переживає національне пригнічення. Вона не може змиритися з московськими «звичаями»: жінкам не можна перебувати в товаристві чоловіків, дівчатам не можна ходити самим, навіть поспівати у гаю не прийнято. Місцеві звичаї чужі для Оксани, а побут незрозумілий. Леся Українка майстерно описала ситуацію того часу у Москві, зокрема диктатуру та неволю стосовно жінки. Діаметрально протилежною є її роль в українському середовищі: тут вона завжди була вагомою постаттю у кожній сім'ї, берегинею домашнього затишку та порадицею. Варто зауважити, що ідеї нового погляду на роль і

значення жінки почасти сформовані подорожами Лесі Українки Європою під час лікування. Знайомство з вільним світом викликало в неї зацікавлення і захоплення життям і діяльністю європейських жінок.

Важливим моментом, якому поетеса надає важливого значення у «Боярині», є зросійщення імен (не Ганнуся, а Аннушка; не Івась, а Ванька). Таким чином Леся Українка дає зрозуміти, що навіть в цьому ми різні: тут повага до індивідуальності, а там – знецінення людської унікальності. Хоча духовний наставник поетеси – Михайло Драгоманов був прихильником космополітизму, згідно якого усі народи є братніми, поетеса яскраво зобразила в своїй поемі, що Москва аж ніяк не може бути братнім народом Україні. Цю ідею вона виразила конкретними подіями та фактами: по-перше, ті, хто нас, українців, вбиває та знищує, братами зватися не можуть. У поемі Оксана хотіла надіслати в Україну гроші та подарунки, а натомість Степан забороняв їй навіть писати рідним листи, щоб не дізнався цар та не думав про зраду. По-друге, в українців та росіян існує суттєва різниця в цінностях та поглядах на життя: зізнаючись у коханні Оксани, Степан акцентував на безтурботному житті в Москві, проте дівчині потрібно було, передовсім, кохання:

«Не думай, ніби я пуста панянка,

Що тільки має на умі забави та залицяння» [2].

Окрім кохання їй надзвичайно важлива свобода. З особливим драматизмом зображає Леся Українка, як дівчина повинна була цілувати усіх гостей Степана, бо в іншому випадку проявить свою неповагу, як повинна покійно дотримуватися московської «релігійності», яка була без розуміння, поверхневою, несправжньою.

Умови і звичаї життя на Московщині, фальшивість побуту та усвідомлення свого невільництва викликали в Оксани глибоке розчарування тугу і біль за Батьківщиною. Щоб кохана одужала, Степан запропонував поїхати в Україну до батьківського дому. Оксана не могла повірити його словам. Той, хто увесь час переховувався в Москві, забув про рідний край, коли в Україні велася визвольна війна, готовий вмить зібратися і податися туди, коли все більш-менш «втихомирилося». Оксана не насмілилася показатися на очі рідним та вирішила залишитися в Москві, проте із смертельним болем:

«Добраніч, сонечко! Ідеш на захід...

Ти бачиш Україну – привітай!» [2].

З болем дивилася й Леся Українка на ситуацію в країні 1905 року. Тоді відбувалася російська революція, яку в працях згадувало чимало письменників. Леся Українка підтримувала визвольну боротьбу і стояла за

рівність між людьми у суспільстві. Цю проблему вона підняла у драматичній поемі «В катакомбах». Події відбуваються в Римі: в катакомбах знаходиться єпископ з християнами, які прийшли послухати проповідь. Серед них був раб-Неофіт для пошуку волі з думкою, що біля Господа не буде «ні пана, ні раба», і всі заживуть добре. В його образ Леся Українка втілила образ тодішнього пролетаріату, борця за рівність. Єпископ з громадою християн – український народ, який вірить в вільне небесне життя, говорить про служіння Богові, але не полишає матеріальних потреб. Усі вони перетворили Неофіта з раба на жебрака, якому пропонували житло, мило, нагляд за дитиною тощо. Неофіт розчарувався, його очікування розвіялися реальністю. Християни знають про духовне життя (українці ніби кричать за рівність), проте ніхто не виконує. Йому стало зрозуміло, що свободи як такої віднайти неможливо, вона лише на словах. Це дало Неофітові поштовх вкотре пересвідчитися, що його об'єднання з християнами ніколи не відбудеться так само, як і об'єднання різних класів в Україні. Він гордо промовляє:

Мені дарма, чи бог один на небі,
Чи три, чи триста, хоч і міриади.
За жодного не хочу помирать:
ні за царя в незнаному едемі,
ні за тиранів на горі Олімпі,
нікому з них не буду я рабом,
доволі з мене рабства на сім світі!
Я честь віддам титану Прометею... [3].

Відтак не дивно, що дороги християн та Неофіта розходяться в різні боки, коли вони виходять з катакомб.

Як підсумок зазначимо, що в Лесі Українки переважала поетична сторона, завдяки якій вона вміло доносила в народ історію України та інших народів. Будь-яка справа, до якої бралася письменниця, перетворювалася за допомогою її майстерного Слова в професіоналізм. Дитинство, виховання Олени Пчілки, драгоманівські повчання, перебування в оточенні культурних інтелектуалів та подорожі європейськими країнами дали можливість поетесі глибше дізнатися про історичні факти минулого і висвітлювати їх у своїй творчості.

Праці Лесі Українки здебільшого наповненні історичним мотивом. Розпізнати його не так легко, адже вона встановлює паралелі між античними подіями та тими, що відбувалися в Україні. Змальовуючи події стародавньої історії, вона шукає паралелі та аналогії з історією власного народу. Звідси було багато критики в сторону Лесі Українки за відсутність

опису українського життя у своїй творчості. Проте, як влучно зауважив М. Грушевський, її історизм збагнуть не усі.

Отже, талановита постать України, яка стоїть на одному щаблі з такими духовними провідниками, як Тарас Шевченко, Іван Франко, Михайло Грушевський, Леся Українка спонукає нас європеїзуватися, вчить бути мужніми, боротися за свій край та не цуратися його. Не бути зрадником Батьківщини, яким був Степан («Бояриня»), Гелен («Кассандра») і не підпадати під гніт чужої влади («Вивалонський полон», «Кассандра», «Самсон», «Єврейська мелодія»), творити історію, не повторюючи помилок минулого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Леся Українка. Стародавня історія східних народів / упоряд., підгот. текстів та іл., комент., прим. О. Огнева, Н. Сташенко. Репр. вид.: Луцьк: Волин. обл. друк., 2008. 252 с.
2. Леся Українка. Бояриня. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=481>
3. Леся Українка. В катакомбах. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=485>

Ірина ДРУЖКОВА

Кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права Одеського державного університету внутрішніх справ, Одеса, Україна

«ЗЕЛЕНА» АКсіОЛОгіЯ М. ГРУШЕВСЬКОГО НА МАТЕРіАЛАХ «ІСТОРії УКРАїНИ-РУСИ»

Екологічна історія вивчає взаємодію людину решту природи в історичній динаміці. Щоб краще зрозуміти це твердження, необхідно виділити два аспекти. По-перше, людина розуміється і як біологічна істота, індивід, і як істота соціальна та колективна.

На початку ХХ ст. результати історичної екології могли бути використані для багатьох цілей. Це може дати можливість порівняти сучасних екосистем із історичними екосистемами, оцінити вплив людської діяльності на довкілля та допомогти у визначенні природоохоронних заходів. Вивчення змін клімату та їх впливу на екосистеми у минулому. Це допоможе передбачити майбутні зміни клімату, які можуть вплинути на нашу планету.

Розуміння зв'язків між біологічними та геологічними факторами у формуванні екосистем. Це може допомогти у більш ефективному захисті навколишнього середовища та керуванні природними ресурсами.

Встановлення біологічних патернів в екосистемах у минулому. Це може допомогти біологам передбачати, які тварини та рослини можуть вижити у найбільш мінливих умовах сучасної екосистеми.

Загалом використання результатів історичної екології на початку 20 століття могло б допомогти нам краще зрозуміти природний світ та його функціонування, а також допомогти нам розробляти більш стійкі та екологічно дружні методи використання наших ресурсів.

У традиційних працях про історію підкреслювалася соціальна сутність людини, тоді як його біологічна характеристика ігнорувалась. В екології акцент робиться на біологічній сутності людини, але ігнорується соціальність, що відрізняє його від звичайного організму. Насправді людина безперечно є невід'ємною частиною природи, а її унікальність пов'язана з властивою їй соціальністю.

У другій половині 60-х – на початку 70-х років. XX ст., прийнявши і озброївшись поняттям «environmental history», група істориків спочатку в США, потім у європейських країнах – і не лише – здійснила в буквальному значенні слова прорив у науково-історичному пізнанні. Зрозуміло, у кожній національній історіографії по-своєму та з різною швидкістю впровадження нових – підкреслимо, щодо нових – уявлень.

Поняття «environmental history», звісно, неспроможна вичерпати раз і назавжди реальне наповнення авторитетного напрямку у історичній науці. Його зміст збагачується з розвитком проблематики, розширення ресурсної бази, методів і методики дослідження. Не виключений і більш точний за змістом переклад поняття з англійської на інші мови.

Михайло Грушевський був українським істориком, який жив наприкінці XIX – на початку XX століть. Він був одним із перших в Україні, хто звернув увагу на екологічні проблеми та потребу у збереженні природи та тварин.

У своїх роботах Грушевський говорив про важливість збереження довкілля для здоров'я та благополуччя людей, а також для збереження біологічної різноманітності. Він виступав за раціональне використання природних ресурсів та захист тварин від знищення та знущань.

В своїй основній роботі Михайло Грушевський неодноразово писав, про обміління рік, про вирубку лісів тощо. Притому це починається з першого тому роботи і такі ідеї зустрічаються протягом всієї розвідки. Автор неодноразово закликав до відповідального ставлення до навколишнього середовища та визнавав необхідність збереження природи та тварин для благополуччя всіх живих істот на нашій планеті.

Для розвитку цього історичного напрямку варто продовжити дослідження історичної літератури кінця XIX – початку XX ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грушевський М.С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / Редкол.: П.С.Сохань (голова) та ін. К.: Наук. думка, 1991.
URL: <http://litopys.org.ua/hrushrus/iur1.htm>
2. Алексієвець Марія. Екологічний рух в Україні: історична ретроспектива, сучасність і перспективи. Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2010. Вип. 5. У 2 ч. Ч. 1. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Aleksiievets_Mariia/Ekologichnyi_rukh_v_Ukraini_istorychna_retrospektyva_suchasnist_i_perspektyvy/

Ярослав СЕКО

*Кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
sekoyar@ukr.net*

ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ ВАЦЛАВА ГАВЕЛА

Вацлав Гавел по праву вважається одним із найвизначніших теоретиків дисидентського руху. Його концепція боротьби з тоталітарним комуністичним режимом найповніше викладена в есе «Сила безсилих» (1978). Вона оперта на морально-етичне підґрунтя, і вибудована навколо таких понять як «життя в правді» і «життя в брехні».

Попри їх важливість, у межах даної роботи звернемо увагу на загальний світоглядний контекст у якому Гавел розглядав боротьбу дисидентів. Його особливістю стала відмова від економічного детермінізму, що був притаманний роботам марксистів, і протиставлення йому цінності людської ідентичності. Саме з цих ідеалістичних позицій Гавел критикував практику побудови комунізму.

Гавел розрізняв класичну тоталітарну комуністичну диктатуру, характерну для сталінського періоду, та посттоталітарну систему. Згідно цієї класифікації, «нормалізація» – період чехословацької історії після придушення «празької весни», трактувалася як посттоталітарна система.

На цьому етапі, на думку Гавела, дуже виразно помітні сліди глибокої цивілізаційної кризи – кризи людської ідентичності. Він описав свої переживання щодо цього в «Листі до Густава Гусака» – першого секретаря

ЦК КПЧ. Гавел вважав, що діюча політика партії веде до «поступової корозії моральних норм, розпаду всіх критеріїв пристойності й масштабного підриву довіри до таких цінностей як правда, принциповість, щирість, самовідданість, честь і гідність» [1, с. 22].

Витоки цієї кризи бачилися в дегуманізації владою чехословацького суспільства. Йдучи шляхом задоволення матеріальних потреб людини, влада узалежнила людей від себе. А посередністю ідеології створила простір «життя в брехні», перебуваючи в якому люди відмовлялися від власної свободи. Декларуючи «всебічне звільнення людини», влада завела людину в пастку: «Замість можливості самостійно, вільно долучатися до політичного життя країни, вільно розвиватися духовно, людині врешті пропонують можливість вільно обирати, який холодильник чи пральну машину їй купити» [1, с. 20]. Гавел показав роздвоєність політичних гасел, де на першому плані – вишуканий фасад великих гуманістичних ідеалів, а за ним – скромний приватний будинок соціалістичного міщанина». У підсумку, з людини зробили «тупого слухняного представника споживацького стада» [1, с. 20].

Розмірковуючи про кризу людської ідентичності, Гавел показав руйнівний вплив партійної політики на сферу культури. Він писав про те як «кастрація культури» наклала на суспільство різні форми бюрократичного порядку – ідеї «спокою», «порядку», «консолідації», «виведення з кризи», «зупинки розрухи», «приборкування пристрастей» тощо [1, с. 35]. У такому порядку немає життя («порядок без життя»), і його призначення – збереження існуючої влади.

Поняття «життя» стало вузловим у системі Гавела. Воно характеризувалося надмірною увагою до інакшості й різноманітності: «Якщо основний закон космосу – підвищення ентропії, то основний закон життя – це навпаки, підвищення структурованості та боротьба з ентропією. Життя бореться з усілякою стандартизацією та єдністю; у його перспективі не «зоданковлювання», а розрізнення; це неспокій трансцендентальності, пригода нового, заперечення статус-кво; буттєвим виміром його розвитку є постійна таємниця» [1, с. 34].

У іншому тексті – «Політика і сумління», Гавел краще прописав основи власної філософії. Він ввів розрізнення «природного світу» – початкової гармонії та сучасності, з її раціоналізмом та наукою. Саме між цими полюсами відбувається «життя». Сучасність – породження природного світу, але її засади відмінні, і, зрештою, ведуть до означеної Гавелом кризи: «Людина ери науки й техніки сподівається, що покращить життя, оскільки здатна зрозуміти та використовувати комплексність

природи й загальні закони її існування – але саме ця комплексність і ці закони, врешті-решт, трагічно заскочили зненацька й обвели довкола пальця» [2, с. 57]. Отже, людина віддалилася від природи, відмовилася від абсолютного горизонту своєї взаємодії зі світом, відкинула особистий «дооб'єктивний досвід світу». Власну свідомість і совість людина загнала до «вбиральні своєї квартири як щось інтимне, яке нікого іншого не стосується», і, відповідно, позбулася відповідальності. Усе це замінено «фікцією об'єктивності, звільненою від конкретної людяності». Витворені свідомістю конструкти «раціонального розуміння всесвіту» та «історичної необхідності» привели до уявлення про можливість досягнення «загального блага». А досягнення цих цілей у конкретних історичних умовах привело до мільйонних жертв [2, с. 58].

Гавел ідеалізував природний світ, який для нього став своєрідним «золотим віком». Напевно, це було необхідно, адже саме там віднаходилася могутня антитеза сучасності з її шаленим тиском на людину. Саме вихід за межі природного світу призвів до відчуження людини. Цікаво, якщо Маркс проблему відчуження розглядав у економічній площині – відчуженості робітника від засобів виробництва і результатів своєї праці, то Гавел бачив цю проблему у відчуженні людини від себе, свого «я». Це, зрештою, зробило з людини безликого індивіда, котрий став функцією в системі примусу: «Система, ідеологія й апарат відібрали в людини – як владної, так і підвладної – її совість, природний розум і природну мову, а отже, і її конкретну людяність; держави уподібнюються до машин; люди перетворюються на статистичні списки виборців, виробників, споживачів, пацієнтів, туристів або солдатів; добро і зло – як категорії з природного світу, а отже, пережитки минулого – в політиці втрачають реальний зміст; єдиним її методом стає мета, а єдиним критерієм – успіх, який піддається об'єктивній верифікації і, так би мовити, математизації» [2, с. 60].

Розробляючи складну філософську мову, Гавел розкрив глибинні причини слабкості комуністичного проекту. Ця критика в руслі тоталітарних теорій не була чимось надто оригінальним, радше унаочненням чехословацького режиму нормалізації. Та думка Гавела пішла далі. У тоталітарному суспільстві він побачив лише дозрілу версію дегуманізованого суспільства. Але його коріння – в Європі й європейському Заході. Саме там спроектовані основи тоталітаризму – наука, раціоналізм, сцієнтизм, промислова революція, культ споживання, атомна бомба, марксизм тощо [2, с. 61].

Саме тому, на думку Гавела, перед Європою постала дилема реакції на експансію тоталітаризму. Схожа дилема сьогодні розвивається в межах європейських наративів щодо Росії, після розв'язання нею війни в Україні. Тоді ж мова йшла про прийняття тоталітаризму чи повноцінну боротьбу з ним. Ні перший, ні другий сценарій не мали шансу на успіх. Гавел пропонував розглядати радянський тоталітаризм у якості великого попередження Заходу. Ці режими є «авангардом глобальної кризи цієї цивілізації (спочатку європейської, потім європейсько-американської, а пізніше планетарної)» [2, с. 63].

Відзначимо, що Гавелу ще з дитинства було притаманне «прагнення зцілювати світ» [3, с. 13]. У десятирічному віці він вигадав «фабрику добра», а в сорокарічному – одягнувся в тогу пророка Йони, котрий закликав ніневитян покаятися. Він – останнє попередження Заходу. Його, гавеловий досвід, перебування у тоталітарній системі, і, відповідно, отримані прозріння, дозволили побачити те, що самозаспокоєний власною силою Захід вперто намагався не помічати.

Як бачимо, Гавел вийшов на дуже широкі обрії узагальнень. І в цьому контексті варто переглянути домінуючий погляд на дисидентів як антирадянщиків та «агентів впливу Заходу». Дисиденти, принаймні частина з них, це люди, які вилізли на «залізну завісу» і не надто поспішали її перелізти. Вже з висоти вони зачаровано вивчали обрій. Вони дивилися на Захід очима неофітів, але пережите за «парканом» спонукало їх до критичності в оцінці. Східноєвропейське дисидентство чимало успадкувало від колишніх духовних шукань. Тож його етичний пафос багато в чому наслідував «месіанство» будителів та «віру» ранніх революціонерів.

Заочно полемізуючи з Марксом (це найповніше відчутно в есе «Сила безсилах»), а точніше з його східноєвропейськими інтерпретаторами, Гавел шукав відповідь на витворену ними утопію комуністичного суспільства. Він створив іншу утопію «природного світу», повернення до котрого бачив справжнім завданням дисидентів. Якщо сучасні тоталітарні системи були авангардом безособової влади, то боротися з ними потрібно не ракетами, а фундаментальним несприйняттям зла в самій структурі сучасного людства. Це передбачало повернення людини до самої себе і до своєї відповідальності за світ; нове розуміння прав людини і постійне апелювання до них; повсюдний спротив кожному прояву безособової, існуючої поза добром і злом влади. «Найкращий спосіб протистояти тоталітаризму, – писав Гавел, – це просто виштовхнути його зі своєї душі,

з власного середовища, з власної країни, вичавити його з сучасної людини» [2, с. 74].

Таке завдання Гавел вкладав у свою «аполітичну політику». Її він розумів як альтернативу маніпулятивному і технологічному управлінню людьми. «Аполітична політика» мала б стати одним із способів пошуку та віднайдення сенсу життя, втіленням моральності та служіння правді. Така політика бачилася «справді людською», і, використовуючи людські критерії мала б керуватися турботою про ближнього [2, с. 75].

Сила «антиполітичної політики» бачилася Гавелу в площині людської екзистенції. Вона «виростає з серця, а не з ідей». А тому в своїй суті вона різко відрізняється від політичного успіху. Її ефект завжди довгостроковий, прихований і непрямий. Часто він діє тільки в невидимій сфері суспільної свідомості, совісті й підсвідомості. Його прояв у тому, що «одна-єдина безсила людина, яка відважується вголос прокричати правдиве слово, і яка всією своєю сутністю й цілим своїм життям боронить це слово і готова за нього заплатити високу ціну, має, як не дивно, більшу силу, ніж тисячі анонімних виборців, незважаючи на те, що формально вона є повністю безправною» [2, с. 76].

Усі ці кроки, на думку Гавела, є важливою передумовою не лише повалення тоталітарного ладу, але й початку «екзистенційної революції». Саме ця революція, яка немає нічого спільного з відомими людству соціальними революціями, мала б здійснити «моральну перебудову суспільства», або ж радикальне оновлення справжнього співвідношення людини з «людським ладом» [4, с. 127].

У цьому місці утопізм Гавела дійшов до своєї повноти. Услід за Марксом, він проголосив «останню революцію» за якою, певно, мав настати «кінець історії». Цією революцією Гавел прагнув не лише подолати «посттоталітарне» суспільство, але й вийти за рамки класичної парламентської демократії. Вона для нього – «добре перехідне рішення» [4, с. 124]. Гавел писав: «Але прагнути до традиційної парламентської демократії як до політичного ідеалу й піддаватися ілюзії, буцім лише ця «перевірена» форма може надовго гарантувати людині гідне й повноправне становище, було б, як на мене, щонайменше короткозорістю. Поворот політичної уваги до конкретної людини для мене є чимось значно глибшим, ніж поворот до звичайних механізмів західної (чи, якщо хочете, буржуазної) демократії» [4, с. 124].

Якщо Маркс забрів у комунізм, то Гавел вихід своєї «екзистенційної революції» побачив у «постдемократичній» системі [4, с.129]. У межах «екзистенційної революції» ним пророблено основні засади

«антиполітичної політики». Замість формалізації політичних зв'язків і гарантій Гавел проголосив пріоритет «людського значення». Йшлося про реабілітацію цінностей довіри, відкритості, відповідальності, солідарності, любові. Політичні структури мали об'єднуватися не через спільні амбіції, а завдяки «спільному відчуттю сенсовості». Це мали б бути відкриті, динамічні й малі спільноти. Вони виникатимуть «знизу» як результат справжньої суспільної «самоорганізації» під конкретну мету. Вони мобілізуватимуть людей та зникатимуть як тільки мета буде досягнута. Відкидання формалізму в інституційній основі передбачало увагу до неформального лідерства, довіри між учасниками тощо [4, с. 128].

Годі говорити, що така політика навіть в умовах посткомуністичного суспільства була недосяжною. Вона була радше гавеловим ідеалом. Оцінюючи свої філософські пошуки з висоти здобутого досвіду на посаді президента Чехословаччини та Чехії, Гавел відзначав відмінність між філософствуванням окремо взятого громадянина і практичного політика. Але при цьому стояв на своєму: політика мала бути не технологією влади чи технократичним саморухом, грою приватних інтересів чи прагматичних цілей. Її призначення у безкорисливому служінні громадянам. Вона має спиратися на моральний кодекс, «непроминальні цінності людського роду» [5, с. 26].

Гавелова утопія «екзистенційної революції» мала великий мотивуючий потенціал для перебуваючи під тиском влади дисидентів. Але її не варто сприймати в якості програми для дій. Вона була одним із важливих компонентів створення альтернативного до влади середовища, спробою визначити його ціннісні параметри та можливості. І в цьому сенсі вона відіграла важливу роль. З іншого боку, вона виявилася не ефективною після повалення комунізму. Перескочити через ліберальну демократію, як це думав Гавел, не вдалося. У цьому контексті і «антиполітичну політику», і «екзистенційну революцію» варто сприймати в якості індивідуального голосу, який наголошував на пріоритеті цінностей над інтересами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лист до Густава Гусака. *Гавел В. Промови та есеї*. К.: Видавничий дім «Комора», 2016. С. 7–49.
2. Політика і сумління. *Гавел В. Промови та есеї*. К.: Видавничий дім «Комора», 2016. С. 50–78.
3. Žantovský M. Havel. Praha: Argo, 2014. 564 s.
4. Гавел В. Сила безсилах. К.: Чеська бібліотека, 2016. 144 с.
5. Гавел В. Прошу коротко. Розмова з Карелом Гвіздялою, примітки, документи. Львів: ПАІС, 2016. 288 с.

Ігор БАРМАК

*аспірант, Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
barmakmv@tnpu.edu.ua*

РОСІЙСЬКІ ІМПЕРСЬКІ ОКУПАЦІЙНІ ВІЙСЬКА У ПРИДУШЕННІ ВИСТУПІВ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ (КІНЕЦЬ XVIII - XIX СТ.)

Російська імперія була колоніальною державою, яка прагнула підкорити та експлуатувати інші народи та держави, зокрема українські землі. Одразу під час трьох поділів Речі Посполитої Катерина II передала всю повноту влади і військової, і цивільної до рук генералів. Придушення і угамування невдоволених насильницькими змінами кордонів у Східній Європі планувалося виключно за допомогою військової сили.

Регулярним частинам російської армії на етапі формування адміністративної системи управління українських земель відводилися, окрім їхнього основного призначення, ще й поліцейські функції, що збігалося з панівною військовою доктриною того часу, яка диктувала постійне пересування армійських частин.

З метою постійного контролю та підтримання „тиші і спокою” військові були присутні у всіх частинах українських губерній з метою запобігання можливим виступам.

Простежуються певні закономірності таких пересувань. Наприклад, у разі загострення соціального становища у Волинській губернії через малонаселеність частини повітів, лісову місцевість, великі відстані та відсутність шляхів туди контролювати порядок відправляли кавалерійські чи козацькі полки. У великих губернських і повітових містах Київщини і Поділля розташовувалися переважно піхотні частини, біля лісових масивів чи гаїв - єгерські підрозділи, у фортецях та інших укріпленнях - артилерія. Звичайно, дотримуватися такої військової присутності вдавалося не завжди через такі об'єктивні причини, як зміни чисельності полків і з'єднань, стан продовольчого і фуражного забезпечення, кількість житлового фонду.

Російська армія стала дуже ефективним і зручним інструментом в руках самодержавства. В офіційному маніфесті російська пропаганда проголошувала, що український народ «був визволений і приєднаний до Російської імперії», за що, на її думку, має бути їй безмежно вдячний [2, С. 14]. 96].

Російські військовослужбовці всіх рівнів від найнижчих рекрутів до найвищого командування сприймали українське селянинське населення як джерело постачання продовольства, фуражу та провіанту, його житло і господарство - як об'єкти тимчасового проживання і зберігання військового майна. Це породжувало зверхність та зневагу, яка наштовхнулася спочатку на глухий опір, а іноді й на відкриті селянські виступи проти російського свавілля.

Російські війська брали активну участь у розширенні та збереженні імперських володінь, а також у придушенні будь-яких проявів національного та соціального невдоволення. Українське населення не раз зазнавало репресій, насильства та геноциду з боку російських окупантів, які намагалися знищити його ідентичність, культуру та волю. Український народ не мирився з російською неволею, а виступав проти неї різними способами: від повстань козаків та гайдамаків до національно-визвольного руху.

Російські сили на правобережжі України відчували себе на окупованій ворожій території як на Кавказі, були готові до раптових нападів чи заворушень. Безсумнівно, це наклало певний відбиток на присутність цісарських збройних сил у регіоні, особливо в перші два десятиліття XIX ст., коли процеси окупації тільки набирали обертів, а патріотичні настрої українців та поляків були достатньо сильними [1, с. 166].

Враховуючи слабку поліцейську присутність у Правобережних губерніях, а точніше майже повну її відсутність на початку XIX ст., цивільна влада майже одразу отримала дозвіл на використання окремих військових частин у своїх цілях.

Використання армії як інструменту придушення народних виступів відбувалося завжди. Так, у 1802 р. малоросійський генерал-губернатор О. Куракін звертався до київського військового губернатора А. Феньша з проханням дозволити використовувати за негайної потреби російська війська без бюрократичної тяганини [3, с. 169].

Селянські виступи з кінця 18 до 19 ст. частішають і набувають більш гострої форми. Бували випадки, коли одночасно піднімаються десятки сіл. Протягом першого десятиріччя протести спалахнули в сусідніх регіонах: на Півдні України через створення військових поселень, на Слобідщині та Лівобережжі через складне соціально-економічне становище, але найбільшого розмаху досягли на Правобережжі [5, с. 19]. Переважно деспотичне ставлення польських поміщиків до кріпаків було однією з головних причин таких виступів. Зі свого боку, ті ж поміщики й орендарі розраховували на допомогу держави в придушенні таких виступів селян

через швидке залучення і застосування військової сили. Випадки відмови командирів російських військових частин надсилати команди на прохання губернаторів чи земської поліції розцінювалися імперською владою як серйозні порушення, ледь не умисна злочинна недбалість. Соціальні вибухи, на думку влади, були загрозою безпеці держави, тому додатковими розпорядженнями вона нагадувала про важливість їхнього придушення через виконання наказів місцевого начальства.

Військові частини все частіше стали використовувати для виконання різноманітних завдань. Поміщики викликали їх для змушення селян відробляти панщину, якщо селяни виказували своє невдоволення чи поставали до протестів - то для приведення селян до покори, з метою запобігання таким діям військові могли певний час патрулювати населений пункт, щоб «припинити скупчення, плітки, чутки та непослух» [5, с. 307]. Крім відомих виступів у військових поселеннях, повстання вибухнули й у поміщицьких селах, внаслідок підвищення визиску селян.

«Карально-виховні» експедиції військових команд поділялися за змістом на декілька категорій, відповідно до призначення чи мети. Законодавчо регламентувалося харчове забезпечення солдатів і офіцерів під час таких відряджень. Якщо поміщики їх викликали для екзекуцій селян з метою отримання недостач, то мали належним чином годувати й утримувати власним коштом. Так, за поданням волинського губернатора М. Бутовта-Андржейковича постановою російської окупаційної влади в листопаді 1825 р. було чітко регламентовано видачу харчового утримання та грошове забезпечення в розмірі 5 коп. унтер-офіцерам і 3 коп. рядовим на день за рахунок землевласників. Виступи селян кваліфікувалися владою як внутрішньополітичні події, і тому в контексті необхідних заходів щодо забезпечення „порядку та спокою” всі питання забезпечення військовослужбовців було підпорядковано компетенції мілітарних структур, зокрема інтендантів [4, с. 91]. Єдине в таких випадках, за що сплачували поміщики, то це за швидке (екстрене) пересування команд з місць дислокації на місце подій з використанням поштових чи коней цивільних осіб.

Через «впертість і непоступливість у сплаті податків» з середини 30-х рр. XIX ст. згідно подання міністрів фінансів та внутрішніх справ російський цар Микола I дозволив губернаторам застосовувати фізичний примус та покарання спеціально створеними військовими командами до державних селян [5, с. 122]. Губернатори широко використовувати подібну практику на місцях. Губернські органи влади подавали до повітових казначейств відомості про розміри несплати за земським зборам, а ті в

свою чергу повідомляли міську чи земську поліцію. Завданням поліційних чиновників було протягом двох тижнів ліквідувати заборгованості. У випадку ненадходження до скарбниці цієї заборгованості хоча б половиною суми вважалося це як незадовільна робота чинів поліції, а винних позбавляли посад за наказами губернаторів [2, с. 12]. Як правило, основний тягар сплати податків та повинностей перекладалося на плечі саме українського селянства. Це й стало причиною хронічних невиплат, вибивання яких свідчило не тільки про недосконалу податкову політику, а й хижацьке ставлення до імперських чиновників до жителів держави. Подільський цивільний губернатор Г. Лошкарьов у звіті до царя зазначав, що заборгованість по виплатах постійно збільшувалася і її не можна ліквідувати лише силовими методами, тому що це призведе до остаточного розорення місцевого населення [1, с. 29].

Часто поліцейські заходи не давали бажаних результатів і тоді застосовували військову силу. Мотивацією для її використання стали досить великі борги населення до державної казни. Починаючи з початку ХІХ ст. податкові платежі не зменшилися, а постійно зростали. Щоб вибити з населення кошти самодержавство вдавалося до силових заходів.

Таким чином, єдиною надійною опорою російського самодержавства на анексованих територіях України була армія. Ні губернський бюрократичний апарат, ні поліція, як показали події, виявилися неспроможними ефективно протидіяти народним виступам. Лише збройні сили, на багнетах яких трималася влада, зуміли зберегти Петербургу політичний контроль над регіоном і вгамувати соціум. Щоб підтримувати військо як один з елементів колонізаторської політики в необхідному окупаційному тонусі, серед військовослужбовців ціленаправлено розпалювали ворожнечу до непокірних представників місцевого населення, насаджували переконання в правоті та непорушності імперських цінностей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бармак М. В. Формування російської імперської системи державної служби на українських землях (ХVІІІ–ХІХ ст.). Тернопіль, 2016. 392 с.
2. В. Станкевичь. Судьбы народовъ Россіи. Бѣлоруссія. Украина. Литва. Латвия. Эстонія. Армения. Грузія. Азербейджанъ. Финляндія. Польша. Берлинъ: Издательство И. П. Ладыжникова, 1921. 374 с.
3. Демкович-Добрянський Михайло. Україна і Росія. Історичні нариси на теми російського імперіалізму / Наукове видання. Львів – Краків – Париж: Видавнича спілка «Просвіта», 1993. 206 с.

4. Енциклопедія історії України : у 10 т. / ред. кол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2005. Т. 3 : Е - Й. 672 с. С. 453-458.
5. Російська військова окупація Правобережної України (друга половина XVIII-XIX ст.) : [дослідження] / Микола Валентинович Бармак, Богдан Васильович Луговий, Наталія Степанівна Мацко. Тернопіль : Астон, 2019. 334 с.

Олександр ГОНЧАРОВ

*Здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди,
Харків, Україна
seventh7city@gmail.com*

АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР СУЧАСНОЇ ТЕМПОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Вступ. Час фізичний суб'єктивно сприймається людьми, суспільствами, через яких культурами у широкому значенні і вузьких. Такий час має чіткий напрямок, з минулого крізь теперішнє у майбутнє, і не сприймається поза контекстом. Поєднуючись разом з простором різноманітних явищ та подій, час не мислиться окремою категорією, і доречним вже виглядають слова «часовість», «темпоральність». Саме вони передають контекстність – відношення часу і складових виміру людського життя. І в цьому відношенні не може не бути аксіологічного виміру, про яке і йдеться нижче.

Основна частина. Певними маркерами сучасності є глобалізація, швидкий розвиток технологій, ринкові відносини і розмите уявлення про майбутнє. Від часів очікування Страшного Суду з фаталістичною покорою і боязню пришвидшення часу як його знамення, на зміну чому прийшов Новий час з ідеєю прогресу і закликком прискорити хід історії, щоб потрапити у світле майбутнє [4, с. 26-29], нам залишилось лише прискорення. А майбутнє залишається непередбачуваним, чим викликає думки про «смерть» його. «Майбутнє вже давно відступило за власний вічний горизонт подій у «західній» культурі... Сьогодні інше майбутнє виглядає неминучим: майбутнє катастроф, майбутнє без майбутнього» – пише Мет Оссіас у своєму есе [3]. І глобалізація, двигун якої «західні» культури, набирає обертів, у т. ч. завдяки інформаційним технологіям. Поряд з тим посилюється проблема центр-периферії. Її ще можна висвітлити крізь призму одночасної неодночасності культур, з якої народжується ідея «наздоганяючої модернізації». Культури, які переживають свій «індивідуальний час», так чи інакше підпадають під

вплив глобалізації, яка володіє власною темпоральністю. І вплив проявляється як у русі до неї, так і у русі проти.

Аналогічний цьому процес ми бачимо не тільки на рівні країн, культур, суспільств, а і на рівні особистостей, їх бачення та сприймання себе. «Динамічна західна філософія переважно закликала людину до дій, боротьби і змін» [2]. Дедлайни, швидке спілкування у месенджерах, постійні зміни на ринку праці, розуміння часу як ресурсу або крайня форма «час – це гроші», технологізація життя вимагають від людини гнучкості, мобільності і уміння відповідати «духу часу». Це створює попит на швидкі побачення, швидку їжу, таймменеджмент і відповідні курси. А у синтезі з непередбаченістю майбутнього це може проявитись у стресах, проблемах психічного та фізичного здоров'я. Разом з тим, невідповідність сучасному ритму, технологіям зберігає вірогідність відчуження особистості.

Окремого огляду варте формулювання «час – це гроші». Подібне на засадах ринкових відносин, неолібералізму, свободи можливостей, може ставити особистість у незручне становище. Звісно, її можна сприйняти як певний фразеологізм, який піддається різноманітній інтерпретації, але, для загальної картини, можна поглянути з іншого боку. Березень 2016 року, Х Гнезненський з'їзд, сесія «Економіка без виключень». Видатний економіст Пол Дембінський виступає з доповіддю, у якій зазначає, що сучасна економіка потребує філософської рефлексії, і науці треба тримати у полі зору образ самої людини. Важлива формула: економіка для людини, а не навпаки, і економіці треба повернути гуманітарний вимір [1]. Ми припускаємо, що зазначена вище ідіома може вибивати гуманітарний вимір у людини з-під ніг. Розуміння часу – важлива частина світогляду, його переживання індивідуальні і відбуваються не як сприйняття окремих частинок, атомів. Чи не знецінює конвертація часу в гроші (своєрідний перенос у площину економічних відношень) особистість людини.

«А глянь на подих: що воно таке? Повітря, та й щоразу не те саме: постійно його відригуємо й знову глитаємо» [5, с. 32]. У стоїків дихання – прояв світового творчого вогню, який вдихає життя, котре ми з кожним видихом втрачаємо, а час вбачається безцінним даром. Сучасна темпоральна культура до свого становлення пройшла значний шлях модифікацій, звільнилась від «творчого вогню», проте не аксіологічного виміру, як в прикладі з економічною складовою, цей вимір залишається, змінюючи своє наповнення.

Змінилось відношення у ціннісному плані до минулого та майбутнього. Різні культури, епохи та культурні епохи по різному розставляли пріоритети важливості минулого, сьогодення та майбутнього.

Традиційні культури оцінювали найбільше минуле. Саме там вони вбачали взірць ідеального життя, який потрібно наслідувати. Таке бачення у певних культурах – культурах на стадії аграрного суспільства – залишається і по сьогодні, зберігаючи свою темпоральність крізь століття. Глобалізаційний процес як виклик для таких культур, адже призведе до переоцінки положення у світі кожного окремого індивіду, їх світоглядів, ціннісних орієнтирів.

У той же час, у Західній Європі з приходом Просвітництва майбутнє стає цілю. Поширюється чітка впевненість, що кращого життя можна досягти вже за свого життя, у найближчій перспективі. І віра в ось це майбутнє стає важливою цінністю як такою. Віра у кращий завтрашній день, планування запустити бізнес-проект. Проте прискорена хода історії ввергає світ у ХХ століття, атомну зброю і переоцінку майбутнього. Позбавлена релігійного наповнення, оптимістичних прогнозів віра у завтрашній день залишається, проте воєнні конфлікти, екологічні катастрофи, землетруси, погрози ядерною зброєю накладають свій слід. Можливо, людство чимось нагадує вершника без голови. А ціннісне орієнтування можливо переведе свій фокус на теперішнє, на кшталт того як у розпал війни у В'єтнамі в США зародився рух хіпі. І більшу роль буде відігравати «тут» і «зараз», а людина зануриться у себе та своє оточення.

«Одночасна неодноразовість», відлуння теорії відносності Альберта Ейнштейна, у вищевказане вносить свої корективи як характеристика сучасної темпоральності (темпоральностей). Світ сповнений різноманітних течій, думок, поглядів, світоглядів, які у ситуації інформаційного розвитку, у певному сенсі, розмитості кордонів процесом глобалізації, зіштовхуються кожен з кожним. У такій ситуації окремим суспільствам, культурам, особистостям приходить з зіштовхуватись з викликами, про які ми вже писали, і небезпекою відчуження, «обезлюднення». Для нього характерні втрата «справжнього Я», переживання самотності та втрати соціальних зв'язків, руйнування культури як інституту в очах індивіда, спустошення і відсутність сенсу життя, неспроможність змінювати долю. До цього ж може привести випадання з неспинного процесу технологічних змін, відставання та неможливість відповідати запитам часу, наприклад, на ринку праці, у міжособистісній комунікації тощо.

Аксіологічний вимір сучасної темпоральної культури також проявляється на рівні контролю над часом. Інша сторона розуміння часу як ресурсу дає можливість його розподіляти, планувати. Чисельні практики, семінари, курси, техніки являються практиками контролю над своїм життям, упорядкуванням її тощо. Значна різниця встановилась з моменту як

годинники на ратушах змінили бій дзвіниць, і закріпилась у сучасності. Це змінило сприйняття часу, час від дарунку Божого став тим, що можна використовувати, орієнтуючись на циферблат.

Висновок. Аксіологічний вимір сучасної темпоральної культури перспективний напрямок філософських досліджень. Актуальність йому забезпечує вплив часу та його сприйняття на всі сфери життя людини. І людина стає людиною у тому числі тоді, коли здатна себе помістити у наратив плинного теперішнього між минулим та майбутнім, і мислячи себе у контексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Dembinski Paul H. Ethics and Responsibility in Finance. Routledge Focus on Economics and Finance 1st Edition. 2017. 80 p.
 2. Osadcha L. Future Oriented Temporality as a Worldview Narrative of Western Culture. Issues in Cultural Studies, (36). 2021. P. 61-70. doi : <https://doi.org/10.31866/2410-1311.37.2021.236000>.
 3. Ossias, M. Death of the Future. Four by Three: Independent online magazine on philosophy. 2016. URL : <https://christine-jakobson.squarespace.com/issue/death/death-of-the-future> [in English].
 4. Козеллек р. Минуле майбутнє. Про семантику історичного часу / Пер. з нім. К. : Дух і літера, 2005. 380 с.
- Марк Аврелій. Наодинці з собою. Роздуми. Львів : Априорі, 2018. 184 с.

Марія ЛУГОВА

*Здобувачка третього освітньо-наукового рівня вищої освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди,
Харків, Україна
sofine.manager1@gmail.com*

СИМВОЛ МАТЕРІ ЯК ВІЧНА ЦІННІСТЬ У СУСПІЛЬНІЙ СВІДОМОСТІ: КУЛЬТУРНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

«Виховання дитини – не приємна забава, а робота, в яку потрібно вкласти зусилля безсонних ночей, капітал тяжких переживань і безліч роздумів...». – писав класик педагогічної думки Януш Корчак [1]. Очевидно, що мова йдеться про найвідданішого своїй справі педагога – про матір.

Звертаючись до обговорення цінностей як визначальної характеристики людського буття в історичній ретроспективі, а також на сучасному етапі, варто звернути увагу до символу матері, яка у поєднанні з дитиною, є класичним цінним образом у суспільній свідомості. Українська народна мудрість каже: «При сонці тепло, при матері добро». Саме

цінність матері для дитини оспівана в картинах, піснях і віршах, її актуальність не втрачається і сьогодні.

В статті «Романтизація образу дитини та світу дитинства» було зазначено: «Мати та дитина є окремою категорією в культурі, літературі, живописі, зокрема в іконописі та в інших напрямках мистецтва. Мати та дитя постають як класичний сюжет та вічний символ святості, чистоти, легкості, добра, миру, життя та добробуту. Мистецтво на прикладі живопису дає велику кількість матеріалу для дослідження зазначеної теми». Тож, аналізуючи український православний іконопис, в статті зверталось увагу на частоту проявів образу дитини з матір'ю [3].

Різноманіття сюжетів, пов'язаних з образом матері та дитини, найбільш яскраво представлені епохою Відродження: Рафаель Санті «Сікстинська мадонна», Леонардо да Вінчі «Мадонна Літта», Рембрандт «Портрет старої».

Українська культура також є яскравим прикладом ціннісного ставлення до образу матері. Він оспівувався в поезії та літературі як символ піклування, ніжності та зв'язку з родом.

О. Ярошинська в статі «Сучасні тенденції розвитку інституту батьківства на Україні» зазначала: «Сьогодні життя доводить безумовний пріоритет матері у здійсненні виховного процесу і контролю за його перебігом в українських сім'ях. Традиційно вона несе повну відповідальність за виконання виховних функцій сім'ї. Відсутність материнської турботи і неувага до дітей з її боку є досить неординарним і тому вкрай нечастим явищем в українських родинах. Саме мати частіше ніж батько надає дитині необхідну емоційну підтримку, допомагає їй стабілізувати, покращити свій стан, коли вона чимось стурбована. Матері зазвичай цікавляться усіма проблемами життя своїх дітей: з ким і де проводять час їхні діти після школи, чим вони займаються у вільний час, цікавляться успішністю дітей у школі та надають допомогу у виконанні домашніх завдань, знають, хто їхні друзі, як їхні діти витрачають свої кишенькові гроші тощо» [4].

Однак, незважаючи на традиційне ціннісне ставлення до образу матері, сучасні тенденції поступово вносять зміни у суспільній свідомості.

В роботі «Духовно-інтелектуальні засади сімейного виховання в сучасних соціокультурних контекстах» ми звертались до особливостей впливу на інститут батьківства: утворення нових форм сімейних відносин; зміна в рольовій функції членів родини; зміни, які впливають на демографію (одностатеві шлюби, закони про дозвіл абортів, чайлд-фрі); поява нових юридичних структур та нормативів; новий рівень

міжнародних відносин (міжетнічні шлюби та міжнародне всиновлення); нові сексуальні орієнтації (окрім традиційної гетеросексуальності, розповсюдженою стає гомосексуальність та бісексуальність); трудова еміграція; поява великої кількості стресорів та потреба в швидкому темпі життя [2].

Всі ці тенденції зменшують значимість образу матері в глобальному суспільному просторі. Жінки часто більш зайняті кар'єрним зростанням та саморозвитком, аніж материнством, а зростання одностатевих шлюбів та родин чайлд-фрі взагалі негативно сприяють самовідтворенню та нівелюють можливість реалізувати себе у батьківстві. Однак, військові реалії в Україні змушують переосмислити та переоцінити «модні» тенденції. Материнство сьогодні в Україні стало символом батьківщини, дому, а отже добробуту та достатку. «Рідна земля» та «матір» утворюють симбіоз, який надихає та дарить наснагу в боротьбі за національні інтереси.

Отже, образ матері у зв'язку з дитиною є класичною вічною цінністю, яка оспівана в картинах, піснях, віршах. Богоматір, Богородиця, Діва Марія, Мадонна – все це вона, мама, матуся, мати. Саме вона дає життя кожній живій істоті на планеті, вона піклується та доглядає, навчає та захищає. Не зважаючи на будь-які мінливі тенденції, символ матері є вічною цінністю, символом відтворення роду, а отже вічності та життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Корчак Я. Як любити дитину. Х.: Family Leisure Club. 2016. 208 с.
2. Лугова М. С. Духовно-інтелектуальні засади сімейного виховання в сучасних соціокультурних контекстах. Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в ХХІ столітті: міжнар. період. зб. наук. пр. за заг. ред. В. П. Бабича, Ю. Д. Бойчука, Л. С. Рибалко, О. М. Хвостиченка. Харків : ВННОТ, 2022. Вип. 4. С.697-700. URL: <https://ol.world-ontology.org/home/%d1%81%d0%b1%d0%be%d1%80%d0%bd%d0%b8%d0%ba%d0%b8/>
3. Luhova M. S. Romanticization of the image of the child and the world of childhood. Current development areas in social sciences in the modern world after February 24, 2022: Collective monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. p. 21-36. URL: doi <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-246-3-2>
4. Ярошинська О.О. Сучасні тенденції розвитку інституту батьківства на Україні', Психолого-педагогічні проблеми сільської школи, Київ: Міленіум, №15, 2006. с. 120-128.

Дмитро ЧИЖИК

*Здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету,
Кривий Ріг, Україна
dimachyzik@gmail.com*

УКРАЇНСЬКЕ ЕТНІЧНЕ ВІДРОДЖЕННЯ: КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОГЛЯДІВ І. ФРАНКА

Сьогодні ми спостерігаємо черговий етап етнічного відродження, адже відмічається надвисокий рівень солідарності української нації, яка об'єдналася заради спільної мети – перемоги, самовіддано обороняючи і захищаючи, займаючись волонтерством, донатами тощо. Як вдало зауважив Г. Касьянов, не варто обмежувати українське етнічне відродження хронологічними рамками ХІХ – початку ХХ ст., адже воно не тільки охоплює більш ширший період, а й має певну схему самовідтворення, коли аналогічні процеси відбуваються в різні терміни під дією різних чинників, натомість якісні зрушення можуть відбуватися і в історично коротший проміжок часу. Іншими словами, сучасне українське суспільство переживає процеси, які багато в чому подібні до історичних подій минулого. Саме тому для розуміння причин і наслідків подій сучасності особливо важливо як історикам, так і соціологам звертатися до досвіду вчених минулого, зокрема до спадщини І. Франка. Відтак метою цієї роботи є критичний аналіз поглядів І. Франка щодо українського етнічного відродження, висвітлених в його працях.

Як зазначає В. Євтух, процеси етнічного ренесансу пов'язані із поживанням зацікавленості суспільства до пізнання історії, культури, побуту, традицій, а також бажанням урізноманітнення способів реалізації своєї самобутності через появу нових етнічних організацій, наукових та просвітницьких товариств, провадження культурно-мистецької діяльності. Ознаками етнічного відродження є посилення статусу рідної мови, звільнення від впливів іноетнічних складових культури, що штучно нав'язувалися народу, нарощування темпів та масштабів діяльності громадських утворень, породжених вихідцями з одних країн, зокрема церкви, співробітництво між представниками етносу, які внаслідок певних обставин опинилися у різних країнах. Процес етнічного відродження має завершитися поліпшенням становища того чи того етносу або ж його частини, задоволенням потреб, пов'язаних з етнічним походженням особи [1, с. 47].

На думку І. Райківського, національне відродження українського народу проходить три основні стадії: збирання спадщини або наукова (до

кінця 40-х років XIX ст.), організаційна або культурна (1850-1880-ті рр.), політична (з 1890-х років) [2]. Оскільки роки наукової діяльності І. Франка припали саме на два останні стадії, то існує потреба коротко їх схарактеризувати. Для другої стадії властивим є проведення національно свідомою інтелігенцією культурно-освітньої роботи серед простого народу. На заході України цей етап національного відродження візнаменувався існуванням трьох ідейних течій: старорусинської (русофільської), народовської та радикальної. Для третьої стадії характерним є перелом у розвитку українського національного руху, що вступив у політичну стадію за рахунок органічного і нерозривного поєднання культурно-освітнього напрямку з радикально-політичним. Вперше була ясно і недвозначно сформульована ідея політичної самостійності України. Наприкінці XIX ст. Галичина стала центром всеукраїнського національного руху, а українська орієнтація перемогла в краї. В той же час, через потужну урядову репресивну політику, наддніпрянська «гілка» українського руху аж до 1917 р. значно поступалася в силі галицькій [2]. Цю особливість І. Франко добре усвідомлював та намагався висвітлювати у тих творах.

Вперше питання національного відродження І. Франком були підняті у статті «Чи вертатись нам назад до народу», надрукованій в журналі «Світ» у 1881 році. Автор піддає гострій критиці статті одного з діячів партії «москвофілів» І. Наумовича «Просвещение нашего народа» і «Назад к народу», надруковані в журналі «Слово» [3, с. 518]. У другій частині своєї публікації І. Франко погоджується з ідеєю І. Наумовича щодо національного відчуження української галицької інтелігенції, він навіть наводить його цитати про те, що національна інтелігенція є «народовцями» лише в небагатьох своїх аспектах, а в основному схильна до іноземних впливів. Через «антинародне виховання» виникає прірва між інтелігенцією та простим народом, «він терпить нас, але не любить» – із розпачом вказує автор [17, с. 143]. При цьому І. Франко гостро критикує русофільські міркування І. Наумовича, справедливо вказуючи на те, що автор чинить так само, як і його опоненти: висказує недоречні думки про «єдність» російського і українського народу, прагнення до такої єдності простого населення, вдається до відвертої брехні, говорячи, що сам народ в Україні, начебто, домагався заборони української мови [6, с. 149].

До питання національного відродження І. Франко повернеться на початку XX ст. у статті «Одвертий лист до галицької української молоді», яка вперше була надрукована у «Літературно-науковому віснику» в 1905 році. У тексті публікації автор звертається до прогресивної

частини галицької молоді, як верстви українського суспільства, що сформувалася під впливом революційних дій 1905 р. в Росії, які І. Франко визначав як події міжнародного значення. Особливо важливого значення, на його думку, ці революційні зрушення повинні була відіграти у визвольній боротьбі української нації [3, с. 550].

І. Франко зауважував, що наслідком цієї революції повинно стати падіння абсолютизму в Росії і відкриття нової сторінки в історії української нації. На думку автора, головними акторами у новій, ліберальній Росії, будуть капіталісти та інтелігенція. Однак ці зміни принесуть українському народу і нові виклики. І. Франко застерігає, що лібералізм зовсім не означає відмову від старої доктрини «самодержавія й обрусенія», лише особу-самодержця собою замінить ідея нероздільності й єдності Росії, непорушності російського великодержавного становища і виключного значення російського народу. Якщо так станеться, то політику руйнування, визискування та облуплювання окраїн задля благополуччя центру буде продовжено [5, с. 402-403].

Опір російському, вже не абсолютистському, а ліберальному тиску, на думку І. Франка, мала б чинити українська національна інтелігенція. В умовах лібералізації політичного життя в Росії перед суспільством постане нове завдання – із чисельної групи етнічних українців «витравити» усі ознаки нації: суцільний культурний організм, здатний до самостійного культурного й політичного життя, до опору асиміляції і, водночас, до засвоєння загальнолюдського корисного досвіду. Однак наддніпрянська інтелігенція, пригнічена усі ці роки царизмом, не в змозі самостійно виконати цю місію, тому вчений закликає молоду галицьку інтелігенцію допомогти «російській Україні» [5, с. 404]. І. Франко вказує на те, що цю проблему мало хто озвучує, й закликає своїх читачів «чути себе українцями, не галицькими, не буковинськими, а українцями без офіційних кордонів».

Стаття «Свобода і автономія», яка розкриває сутність колонізаторської політики царського уряду, була надрукована в «Літературно-науковому віснику» у 1907 р. В ній І. Франко представив демократичну програму національної автономії та намагався запевнити читача у тому, що її втілення можливе лише на тлі запровадження соціально-економічних та політичних реформ [3, с. 554]. Полемізуючи із реакційним російським журналістом М. Меншиковим, який в газеті «Новое время» пропагував шовіністичне гасло «Росія для русскіх», вчений доводить, що, по-перше, росіяни як й інші народи потерпають від цілковитого безправ'я, по-друге, без поваги до інших народів Російської імперії її чекає загибель. Вихід з

такої ситуації І. Франко бачить у наступному: «повна політична воля і рівність кожної людської одиниці, забезпечення її людських прав, а вже на тій основі автономія національності» [4, с. 447].

Отже, узагальнюючи усе вище означене, можемо стверджувати, що питання національного відродження посідає важливе місце у пізній творчості І. Франка. Причиною такого інтересу автора є низка обставин, зокрема, пов'язаних із розгортанням радикально-політичного етапу національного відродження на Галичині у 1890-х роках і революцією 1905 року в Російській імперії, яка відкрила шлях до інтеграції українців Галичини та Наддніпрянщини. З іншого боку, порівняно із більш ранніми роботами вченого, простежується світоглядна трансформація його поглядів, а саме поступовий перехід на позиції національно-самостійницької ідеології, також активізація громадської та політичної роботи І. Франка щодо галицької інтелігенції, яку він закликав допомагати діячам з Наддніпрянської України задля українського етнічного відродження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Євтух В. Б. Етносоціологія: довідник. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 205 с.
2. Райковський. І. Українське національне відродження кінця XVIII–початку ХХ ст. *Галичина науковий і науково-просвітний краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». 2000. № 4. С. 25-48.
3. Франко І. Зібрання творів у 50 т. Київ : Наукова думка, 1986. Т. 45. 578 с.
4. Франко І. Я. Свобода і автономія : збір. творів: у 50 т. Київ : Наукова думка, 1986. Т. 45. С. 439-448.
5. Франко І. Я. Одвертий лист до галицької української молодіжі : збір. творів: у 50 т. Київ : Наукова думка, 1986. Т. 45. С. 401-410.
6. Франко І. Я. Чи вертатись нам назад до народу?: збір. творів: у 50 т. Київ : Наукова думка, 1986. Т. 45. С. 140-150.

Тамара ХОЛОША

*Здобувачка третього освітньо-наукового рівня вищої освіти Інституту філософії та освітньої політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, Київ, Україна
toma_kholosha@ukr.net*

СВОБОДА ЯК НАЙВИЩА ЦІННІСТЬ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ В ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Ядром усієї творчості Тараса Шевченка є його бачення свободи – національної, громадянської, релігійної, особистої. Значущість поетового розуміння, відчуття та художнього відтворення концепту свободи не втрачає своєї актуальності. Його непримиренність до всіляких проявів деспотизму, насильства та поневолення в часи миколаївської Росії стає стилетом у боротьбі проти сучасних імперських зазіхань.

Лексема «свобода» як переклад «liberty» чи «freedom» в українській літературній мові 19-го століття вживалася досить рідко. Натомість, за народно-пісенною традицією, широко використовувалось слово «воля», що ввібрало в себе «широкий спектр почуттів, відтінків і варіантів змісту» [2, с. 76]. У Шевченка також «свобода» і «свободний» зустрічаються лише декілька разів, наприклад, коли йдеться про його звільнення із заслання: «якщо пошта принесе мені **свободу**, то на другий же день покину оце смердяче укріплення» [8, с. 234]. Але лексема «воля» (як свобода, незалежність), «вольний» та «вільний» вживається у творах поета понад 140 разів: «*Поховайте, та вставайте, / Кайдани порвіте / І вражою злою кров'ю **Волю** окропіте!*» [7, с. 111]. Вживав також художник це слово на означення інших загальноживаних понять, наприклад: «бажання, веління, розпорядження»; «влади, права»; «здатності керувати своїми діями» тощо. Однак, найчастіше вживане поетом «воля» прочитується як «свобода».

Свобода, як універсальна категорія, у творах Шевченка виступає різнозначимою, динамічною, еволюційною, наповненою глибоким змістом.

Найбільшою людською цінністю, безперечно, є особиста свобода, як зовнішня (фізична), так і внутрішня. Як особливий спосіб духовної реальності, вона є необхідністю, що безпосередньо проявляє себе у людській життєдіяльності. Свобода дає людині можливість усвідомити межі своїх можливостей і своєї поведінки в залежності від конкретних ситуацій [6, с. 570]. Тарас Шевченко, проживши всього 47 років, вільним із них був лише 13, оскільки 10 років забрала примусова солдатчина, а 24 – кріпаччина. Ось чому Шевченкове непримиренне ставлення до будь-якого

поневолення є абсолютно закономірним і зрозумілим. І, звичайно, нічого ціннішого за волю у світі людських взаємин, для нього не існувало. У повісті «Художник», яку поет писав на засланні, згадуючи свої найщасливіші юні роки, про отримання відпускної згадується: «...тріумф і вінець безсмертної краси – це збуджене від щастя лице людини. Вищого, прекраснішого в природі я нічого не знаю... У всі ці дні він хоч і брався до роботи та йому не працювалось. І він, бувало, покладе свій малюнок у папку, витягне з кишені відпускну, прочитає її мало не по складах, перехреститься, поцілує і заплаче» [10, с. 148].

Так звана «зовнішня свобода» є передумовою для «свободи внутрішньої». Повна реалізація духовного потенціалу людини неможлива при різноманітних утисках, заборонах, примусах, погрозах тощо. Тільки фізично вільна людина може бути вільною духовно [9, с. 6].

У Кулішевих правках Шевченкової автобіографії дуже влучно зазначено, що, історія поетового життя була невіддільною від історії його народу. Тарас Шевченко сприймав необхідність волі українському народу, поневоленому кріпацьким ярмом та національними утисками, як щось невіддільне від необхідності власної свободи. Тому закономірно, що провідними мотивами Шевченкових творів є панщина та кріпосництво: «*І не в однім отім селі, / А скрізь на славній Україні / Людей у ярма запрягли / Пани лукаві...*» («І виріс я на чу- жині...»). У I пол. XIX ст. в Російській імперії ніхто не наважився з такою сміливістю й послідовністю, безкомпромісно таврувати кріпосників, розкривати жахи знущань над людьми, показувати всю нелюдськість поміщицької системи власності [4, с. 31]. «*Он глянь, у тім раї, що ти покидаєш, / Латану свитину з каліки знімають, / З шкурою знімають, бо нічим обуть / Княжат недорослих...*», – писав поет у комедії «Сон» («У всякого своя доля...»). Воля як звільнення від кріпацтва у творчості Шевченка виступає одним із концептів зовнішньої свободи як звичайної людини, так і всього народу [9, с.6].

Враховуючи історичні реалії та ідеологічну атмосферу миколаївської Росії, важко усвідомити міру сміливості й викривальної сили Шевченкового слова: «*Це той перший, що розпинав / Нашу Україну, / А вторая доканала / Вдову сиротину*» («Сон» «У всякого своя доля...»). Тоді, коли Петро I та Катерина II були «мало не канонізованими святими» [4, с. 32], поет відкрито звинувачує російських царів у поневоленні України. Однак трагічним для Шевченка є не лише факт втрати українських демократичних вольностей, а, в першу чергу, покірний послух його співвітчизників: «*А ми дивились та мовчали / Та мовчки чухали чуби.*

/ Німії, подлії раби, / Підніжки царській, лакеї / Капрала п'яного!». («Юродивий»). Шевченко своїми творами будив тодішнє українське дворянство, намагаючись донести, що не в їхніх силах змінити минуле, однак вони можуть надати йому інше історичне продовження. Поет поставив перед собою завдання донести сутність ідеї національної свободи тим псевдопатріотам, що, начитавшись Коллара, Шафарика та Ганки, лишень патетично «вільнодумствували» на балах та в кулуарах, а визнавати право українського народу бути окремою й рівноправною одиницею поряд із іншими національностями, не розчиняючи його в «общерусскости», чи боялись, чи не й хотіли [4, с. 38]. «Історичне майбуття, наголошував Сартр, не є чимось подібним до прикордонного стовпа, що стоїть в кінці шляху, воно є те, що з нього зроблять люди» [5, с. 571]. На рівні самоусвідомлення та самовизначення кожного окремого українця Шевченко прагнув переродити, перекодувати власний народ, підняти його до боротьби за свободу.

Проголошені ідеї справедливості, свободи та національного визволення в поемі Тараса Шевченка «Кавказ», де засуджується колонізаторська політика Російської імперії не лише щодо українського, а й щодо інших народів, демонструють розуміння поетом свободи як загальнолюдської цінності. Боротьба за волю для поета є священною, бо *«де нема святої волі, / Не буде там добра ніколи»* («Царі»). Суспільство, в якому *«врага не буде, супостата, / А буде син, і буде мати, / І будуть люде на землі»* («І Архімед, і Галілей...»), є ідеальним для Шевченка, тому що свобода є найфундаментальнішою, найважливішою людською цінністю.

Україна знову виборює свою свободу. Шевченків образ, створений в сучасному культурно-мілітарному суспільстві, поетова творчість, наскрізь пронизана волелюбними мотивами, гуманістичні ідеї його образотворчих мистецьких творів продовжують виконувати завдання, яке поставив перед собою Тарас Шевченко майже двісті років тому – доносити цінність ідеї свободи на рівні самоусвідомлення та самовизначення кожного українця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Генералюк Л. Універсалізм Шевченка: взаємодія літератури і мистецтва. Київ: Наук. думка, 2008. 544 с.
2. Дзюба І. Воля. *Теми і мотиви поезії Тараса Шевченка.* / Ю. Барабаш, О. З. Боронь, І. Дзюба [та ін.]. ; НАН України, Ін-т л-ри ім. Т.Г. Шевченка. Київ, наук. думка, 2008. 376 с.
4. Дзюба І., Жулинський М. На вічному шляху до Шевченка. *Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів у 12 т.* / Редкол.: М.Г. Жулинський (голова) та ін. Київ: Наук. думка, 2001. Т. 1: Поезія 1837 – 1847. 784 с.

5. Бичко І. Свобода / Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. Шинкарук В.І. Київ: Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, 2002. 742 с.
6. Малахов В. Свобода і необхідність / Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. Шинкарук В.І. Київ: Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, 2002. 742 с.
7. Словник мови Шевченка: в 2 т. / за ред. В.С. Ващенко. Київ: Наукова думка, 1964. Т. 1: А – Н . 484.
8. Словник мови Шевченка: в 2 т. / за ред. В.С. Ващенко. Київ: Наукова думка, 1964. Т. 2: О – Я. 566.
9. Шаповалова А. Концепт свободи як волі у поетичній творчості Тараса Шевченка. *Шевченкознавчі студії*. 2012. Вип. 15. С. 44 – 57. URL: <https://is.gd/51FvXo>
10. Шевченко Т. Повне зібрання творів у 12 т. / Редкол.: М.Г. Жулинський (голова) та ін. Київ: Наук. думка, 2003. Т. 4: Повісті. 600 с.

Юрій ПЕТРИК

*Магістр історії, докторант Гуманістично-Природничого університету
імені Яна Длугоша в Ченстохові,
Республіка Польща
yuriietryk1994@gmail.com*

ЗАКОРДОННА ДІЯЛЬНІСТЬ КРАЙОВОГО КОМІТЕТУ ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧОМУ СЕЛУ В 1925 р.

У 1924 р. села Східної Галичини зазнали неврожаю, який став результатом повені, котра понищила посіви. На жаль, тогочасна політика уряду Речі Посполитої не була достатньо ефективною, аби швидко усунути наслідки цього. Більше того, весна 1925 р. принесла з собою посуху, а влітку сильні дощі спричинили вже нову хвилю повені [2, арк. 1, 6; 3, арк. 74].

У деяких селах (наприклад, Щеплоти на Яворівщині) майже половина жителів залишилася на межі голодної смерті. Неврожай призвів до того, що селянам не було ні що сіяти навесні, ні що продати, щоби вижити. Багато хто вирушив на заробітки, проте знайти роботу щастило не кожному. Жебрацтво теж було заборонено. Державна допомога існувала у формі позичок на засіви у розмірі 1 500 злотих, однак її отримували найбільш бідні, до того ж і цього було мало [2, арк. 1–5; 3, арк. 2].

Найбільше постраждали наступні повіті: Бібрка, Березів, Богородчани, Доброміль, Дрогобич, Долина, Жидачів, Калуш, Коломия, Косів, Лісько, Новий Санч, Перемишль, Рогатин, Рудки, Надвірна, Самбір, Старий Самбір, Станіслав, Стрий, Сколе, Сянок, Товмач, Ярослав [2, арк. 6, 10–13].

Ці обставини спонукали ряд громадських діячів краю зібратися 15 березня 1925 р. у Львові, щоб обговорити важке матеріальне становище села. Як наслідок, було створено Крайовий Комітет допомоги голодуючому селу на чолі з Юліаном Романчуком [3, арк. 6]. Тоді ж було видано відозву до народу із закликом допомогти селянству краю, що потерпало від голоду. Новостворений Комітет одразу ж оголосив про проведення збірки задля цієї мети [1, арк. 1].

Представники Комітету розуміли, що отриманих на території Польщі коштів може виявитися недостатньо, тож існувала потреба в залученні допомоги зі сторони іноземців та українців у еміграції. Для пропаганди та поширення ідей Комітету за кордоном було призначено наступних осіб довіри: С. Дністрянський (Чехословаччина), р. Перфецький (Австрія), Є. Коновалець (Німеччина), І. Кошан і В. Прокопович (Франція), Є. Онацький (Італія) [1, арк. 1].

Крім цього, рішенням Президії Крайового Комітету було вирішено створювати повітові та місцеві комітети не лише на території Галичини, Волині, Холмщини, Підляшшя та Полісся, а також за кордоном, зокрема, у США [1, арк. 1]. Кожен місцевий комітет мав складатися щонайменше з семи осіб: голова, заступник, секретар і скарбник, при комітеті мала діяти контрольна комісія, складена з трьох осіб [3, арк. 2].

Організація розіслала відозви до закордонних рятункових і громадських організацій, осіб довіри Комітету і представників української еміграції. Зокрема, до США було надіслано 127 примірників відозв. Представники української еміграції додатково отримали від Комітету тогочасні статичні дані про становище сільського господарства Східної Галичини та неврожай 1924 р. [1, арк. 1–2].

У підсумку українська діаспора з деяких населених пунктів почала проявляти певну активність: Академічна Громада з міста Брно (Чехословаччина) взялася організувати місцевий комітет; у місті Герліц (Німеччина) Товариство українських збігців збирало деякі пожертви [1, арк. 2].

У травні 1925 р. вже з'явилися місцевий комітет у Брно, а також в Берліні (Німеччина), заснований зусиллями Є. Коновальця [1, арк. 3]. Берлінський комітет зумів заснувати філію під егідою організації в Кенігсберзі та організовував збірки не лише на території Німеччини, а й в Люксембурзі, Швеції, Латвії, Литві, Болгарії та Румунії [1, арк. 9]. Додатково існували комітети в США (Скрентон-Па), Франції (Париж), Австрії (Відень), створені у червні. На жаль, зі США за весну 1925 р. надійшло лише 194 долари, в червні 358, а липні 1 300, проте вже згодом

ситуація, вочевидь, покращилася. Важливу роль у зборі коштів на території США відіграло Об'єднання Українських Організацій [1, арк. 3, 5, 9].

Після збору коштів на місцях керівництво Комітету на своїх засіданнях вирішувало, куди їх направити [1, арк. 3].

У червні 1925 р. організація звернулася з допомогою до делегата Міжнародного Червоного Хреста у Польщі п. Гльора, якому надали всі необхідні матеріали про голод у східногалицькому селі. Делегат збирався порушити справу допомоги голодуючим на конференції Міжнародного Червоного Хреста у Женеві [1, арк. 6]. На жаль, нам невідомо про подальші дії Міжнародного Червоного Хреста у цій справі.

Зацікавлення ситуацією виявив Український Червоний Хрест у Харкові, представники якого заявили, що готові прийти на допомогу постраждалим від голоду. Зазначимо, що на той час Харків був столицею Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР). У підсумку станом на 1 липня 1925 р. для цілей Комітету з УСРР прибуло 15 вагонів збіжжя загальною вагою 243 833 кг. У липні надійшло ще 5 вагонів. Ці пожертви товариство розділило між населеними пунктами за участі власних філій і кооперативів [1, арк. 6, 10]. Припускаємо, що такий жест із радянської сторони був здійснений з агітаційно-пропагандистською метою, аби «створити хорошу рекламу» Радянського Союзу на території Східної Галичини, але не можемо водночас і відкидати зацікавлення українців Наддніпрянщини у допомозі своїм західним братам. До того ж, як нам відомо, Комітет сприймав цю допомогу збіжжям як єдність українського народу та своєрідну вдячність українців Наддніпрянщини за допомогу від українців Галичини у 1922 р., коли на теренах Великої України панував голод [5, арк. 1].

Деякі власні статті Комітет надсилав до американських, французьких і чехословацьких газет [1, арк. 2–4, 6, 9–10; 4, арк. 1, 5а, 6]. Активно публікувала дані про голод у східногалицькому селі американська «Свобода» [1, арк. 9; 4, арк. 7–8]. У червні 1925 р. з'явилися відомості про діяльність організації в австрійських часописах «Арбайтцайтунг» і «Райхспост» [1, арк. 6].

На підставі окремих даних, ми можемо спробувати оцінити значення іноземної допомоги для Комітету та східногалицького села загалом. До нас дійшов повний фінансово-продовольчий звіт діяльності товариства за 1925 р. За цей час Комітет зібрав загалом 17 862,60 злотих, 5 390,75 доларів, а також 20 вагонів різноманітного збіжжя, пересланого з УСРР [1, арк. 19; 5, арк. 1]. Припускаємо, що сума у 5 390,75 доларів (вся або

частково) була результатом іноземної допомоги, що було чималим здобутком, натомість сума у польських злотих, як правило, була зібрана на території Речі Посполитої.

Зазначимо, що курс долара США відносно польського злотого у 1925 р. суттєво зріс, адже на початку року 1 долар коштував приблизно 5 злотих, а вже до кінця року за нього довелося б викласти понад 9 злотих [6, с. 287–289]. Таким чином, зібрані 5 390,75 доларів становили б орієнтовно 27 000–49 000 злотих залежно від місяця, що було доволі великою сумою з-поміж усієї допомоги. Зазначимо, що така стрімка девальвація злотого у 1925 р. супроводжувалася не настільки стрімким підвищенням цін, адже ціна на багато продуктів у Польщі (житній хліб, пшоняна мука, квасоля, ковбаса, сало, телятина тощо) за календарний рік зросла не більше, ніж на 30%. Щодо цін на продукти у 1925 р., то 1 літр молока у Львові можна було придбати за 30–45 злотих, житній хліб за 40–56 злотих за 1 кілограм, а, наприклад, телятину за 136–142 злотих за 1 кілограм [7, с. 243–245].

Тож можемо зробити висновок, що девальвація якоюсь мірою навіть позитивно вплинула на справу матеріального забезпечення Комітету, а отже, і на допомогу селу, а надані кошти могли суттєво допомогти постраждалим особам.

Готівка та збіжжя були розподілені між окремими населеними пунктами та приватними особами за посередництва повітових комітетів під егідою товариства або централлю напряду [1, арк. 19].

Отже, закордонна діяльність Крайового Комітету допомоги голодуючому селу в основному ґрунтувалася на створенні дочірніх комітетів за межами Речі Посполитої та організації благодійних збірок для допомоги селянам Східної Галичини. Попри складність такої роботи, Комітет зумів організувати діяльність, що суттєво вплинула на рівень допомоги постраждалим. Як бачимо, закордонна діяльність Крайового Комітету допомоги голодуючому селу стала вкрай важливим аспектом у роботі організації та виявом ціннісних орієнтирів українського суспільства у 1925 р.

ЛІТЕРАТУРА

1. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі ЦДІАЛ). Ф. 396. Оп. 1. Спр. 1.
2. ЦДІАЛ. Ф. 396. Оп. 1. Спр. 4.
3. ЦДІАЛ. Ф. 396. Оп. 1. Спр. 5.
4. ЦДІАЛ. Ф. 396. Оп. 1. Спр. 6.
5. ЦДІАЛ. Ф. 396. Оп. 1. Спр. 21.
6. Шуст р. Нумізматика: історія грошового обігу та монетної справи в Україні: навчальний посібник 2-ге видання, Київ: Знання, 2009. 376 с.

7. Rocznik statystyki Rzeczypospolitej Polskiej. Rok wydawnictwa IV. 1925/1926.
Warszawa: Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1927. 551 s.

Галина БУЯК

*Здобувачка третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету імені
Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна
galinabb1604@gmail.com*

УЧАСТЬ БОГДАНА ХАВАРІВСЬКОГО У МІЖНАРОДНИХ ПРОЕКТАХ

Незважаючи на активну громадсько-політичну діяльність, Б. Хаварівський приймав участь у міжнародних проектах. Йдеться про чоловічий хор «Журавлі», створений ще у 1972 р., пов'язаний з ім'ям його засновника Ярослава Полянського, якого у 1983 р. замінив випускник Варшавської музичної академії Роман Ревакович. Хор нараховував 50 осіб. З 1989 р. він розпочав гастролі Україною – Львів, Рівне, Чернігів, Канів, Київ. У квітні 1990 р. маршрут «Журавлів» пролягав Івано-Франківськом, Тернополем, Вінницею, Бердичевом, Києвом, Львовом [1, с. 1; 3, арк. 9]. Певною мірою доклався до виступу славетного хору Б. Хаварівський. Довголітній учасник хору, архітектор з Варшави, Богдан Боберський відзначав високий рівень культури місцевої публіки, її доброзичливість. У першому відділі концерту в Тернополі, «Журавлі» виконували духовну музику, звучали маловідомі твори. Інтерес викликав друге відділення, у якому переважали стрілецькі пісні Ф. Колесси, І. Недільського, р. Купчинського, Л. Лепкого, також звучали твори М. Лисенка та Є. Козака. Концерт завершився виконанням «Ще не вмерла Україна» за участю присутніх [1, с. 1; 3, арк. 9].

Важливе місце участі Б. Хаварівського пов'язане з увіковіченням пам'яті відомих постатей української історії та культури, участі у міжнародних симпозіумах-практикумах тощо. Так, очільник Організації українського національного руху Санкт-Петербургу (далі – ОУНР С.-П.) Валентин Іващенко запрошував Б. Хаварівського на заходи, пов'язані з освяченням пам'ятного хреста українцям-жертвам політичних репресій на Левашовському кладовищі Санкт-Петербургу впродовж 13–15 жовтня 2001 р. Насправді програма передбачала його дводенне проведення. Наприклад, 13 жовтня – зустріч делегатів на залізничному вокзалі і в аеропорту, розселення, обід, вечерю, підготовку до вечора пам'яті «Розстріляна поезія» й власне його організація; 14 жовтня – сніданок,

покладання квітів до пам'ятника Т. Шевченка, освячення пам'ятного хреста, панахида за українців-жертв політичних репресій, поминальний обід [4, арк. 2–3].

За дорученням делегації від Тернопільщини, яка приймала участь в освяченні пам'ятного хреста на Левашовському кладовищі Санкт-Петербургу впродовж 13–14 жовтня 2001 р., голова спілки політв'язнів і репресованих Григорій Друль висловлював щиру подяку за фінансову підтримку поїздки голові Тернопільської обласної державної адміністрації Василеві Коломийчукові, міському голові Тернополя Анатолію Кучеренкові, директорові туристичної фірми «Сіріус» Володимирові Левковському, віце-президентові Міжнародного благодійного гуманітарного фонду «Ера милосердя» Тетяні Тарасовій [4, арк. 4].

В офіційному зверненні М. Назаренка, президента Міжнародного благодійного гуманітарного фонду «Ера милосердя», зі штаб-квартирами у Києві та Харкові до голови Тернопільської обласної державної адміністрації В. Коломийчука йшлося про прохання включити до складу делегації від області на Світовий конгрес українців Б. Хаварівського, члена правління зазначеного фонду і Т. Тарасову, голову його відділення у Тернополі [4, арк. 1].

ОУНР С.-П. представляла міське міжрегіональне громадське об'єднання зі статутом, затвердженим загальними зборами від 19 квітня 2001 р. (протокол № 1) [5, арк. 1]. Зазначена організація вважалася юридичною особою, добровільною, некомерційною, що перебувала на самофінансуванні, діяла лише на території Росії з центральним офісом у Москві [5, арк. 1].

Основними метою та завданнями якої були сприяння розвитку національної самосвідомості представників української діаспори, які проживали у Росії, реалізації їх захисту громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав і свобод, збереження і поступ її національних традицій, культурної і релігійної спадщини, представництво інтересів організації в органах державної влади і управління, підприємствами, громадськими організаціями, громадянами Росії як в державі, так і за кордоном, співпраця і взаєморозуміння між народами Росії та України, вирішення назрілих соціальних, етнічних і політичних проблем, розширення культурних, гуманітарних, наукових зв'язків в Росії та Україні тощо [5, арк. 2].

Її структура передбачала функціонування головного проводу на чолі з В. Іващенком, секретаріатів – з питань науки (Тетяна Лебединська), економіки (Едуард Гладкий), культури (Віолета Гріневич), організаційних

питань та фінансів (Володимир Косенко), правових питань (Ігор Мелтиз), освіти (Олександр Дорошенко), інформації (Станіслав Сиднековіч) [5, арк. 9].

У листівці ОУНР С.-П. на тему «Історія встановлення пам'ятного хреста на Левашовому меморіальному кладовищі українцям-жертвам політичних репресій» зазначалося, що 18 вересня 1998 р. В. Косенко на засіданні української автономії Санкт-Петербургу запропонував встановити пам'ятний хрест українцям-жертвам політичних репресій. Лише через три роки російська влада надала дозвіл. 19 квітня 2001 р. на установчій конференції створено ОНУР С.-П., ухвалено рішення про увіковічення пам'яті українців-жертв політичних репресій, прах яких зберігається на Левашовському меморіальному кладовищі. З часу подання необхідних документів, зазначене питання розглядалося три місяці [6, арк. 1–1 зв.].

За три дні автор проєкту, керівник секретаріату ОУНР С.-П. з організаційних питань В. Косенко, виготовив пам'ятний хрест, який 13 серпня 2001 р. встановлено. На засіданні центрального проводу ОУНР С.-П., під час проведення у Києві 19 серпня поточного року III Всесвітнього форуму українців, прийнято рішення про освячення пам'ятного хреста українцям-жертвам політичних репресій 14 жовтня 2001 р. Розв'язання поточних організаційних питань покладено на ОУНР Санкт-Петербургу і Москви [6, арк. 1–1 зв.].

Центральний провід організації щиро подякував усім, хто активно долучився до посильної допомоги у встановленні пам'ятного хреста українцям-жертвам політичних репресій, надіявся, що «...імена невинно вбитих українців в Росії не будуть забуті, а увіковічення їх пам'яті підтримають й інші українські організації в Російській Федерації і за кордоном» [6, арк. 1 зв.]. Доречно зауважити, що до підготовки встановлення пам'ятного хреста українцям-жертвам політичних репресій фундація української культури Санкт-Петербурга і Ленінградської обл. [7, арк. 1].

У листівці «Господи! Помилуй Україну!» про історію встановлення пам'ятного хреста українцям-жертвам політичних репресій на Левашовському цвинтарі у Санкт-Петербурзі 13 серпня 2001 р., підготовленій ОУНР С.-П. (укладач О. Дорошенко) наголошувалося на тому, що «Боже! Не дай повернутися тим часам, коли нищили людей тільки за те, що вони українці, коли діти не знали мови батьків, живучи на своїй Батьківщині!» [7, арк. 1].

У відповідності з даними ОУНР С.-П., упродовж 1937–1954 рр. органи радянської влади закатували і розстріляли 19454 особи, з них 4328 українців [7, арк. 1 зв.]. Як зазначалося у повідомленні, що політичні репресії правителів Росії розпочалися ще за життя Богдана Хмельницького і тривали до 1985 р. [7, арк. 1 зв.]. Зауважуємо на тому, що у тексті останнього кошового отамана Запорізької Січі Петра Калнишевського помилково іменують Миколою [7, арк. 1 зв.].

З цього приводу варто згадати поему О. Дорошенка «Забуті козацькі могили», приурочену одній із трагічних сторінок історії українського козацтва – будівництву Ладозького каналу впродовж 1721–1722 рр. [8, арк. 1–16 зв.; 10].

На нашу думку, ОУНР С.-П., незважаючи на те, що була міським міжрегіональним громадським об'єднанням Росії з центральним офісом у Москві, членство у якій могло бути індивідуальним або колективним, виключно за її громадянами, намагалася впливати на процеси на міждержавному рівні. Фактично втручаючись у внутрішні справи України [5, арк. 5–6]. У відповідності з положеннями статуту, ОУНР С.-П. могла утворювати організації на міжнародному рівні, приймати участь в «...здійсненні заходів, що не суперечили міжнародним відносинам Росії» [5, арк. 7].

Зрозуміло, що проблема функціонування ОУНР С.-П. не пройшла осторонь російської преси. Так, Вікторія Волошина опублікувала критичну статтю, у якій, використовуючи «чорний» піар, намагалася дискредитувати не лише зазначену організацію, але й звинуватити владу України в особі її Президента Леоніда Кучму в не виконанні зобов'язань щодо відкриття пам'ятника Т. Шевченкові [9, арк. 1–2].

Інформацію, викладену В. Волошиною, доволі переконливо спростовував з результатами власного розслідування Віктор Гуменюк, голова ОУНР Москви, уродженець села Нагірянк Чортківського району Тернопільської обл. [9, арк. 1–2].

У подальшому Б. Хаварівський приймав участь у міжнародному семінарі-практикумі «Подальші шляхи реалізації і вдосконалення технологій мікрофільмування генеалогічних документів, забезпечення міжнародного стандарту якості та збереження оригіналів в процесі їх мікрофільмування», що проходив в Ужгороді упродовж 23–25 червня 2003 р. [2, арк. 16–17, 19].

Викликає подив інше, чому міжнародний семінар-практикум проводився російською мовою, незважаючи на солідне представництво учасників – директора (Генадія Борека), начальника відділу (Георгія

Папакіна), головного спеціаліста відділу (Юлії Прилепищевої) Державного комітету архівів України, директорки Центрального державного історичного архіву України, м. Київ (Ольги Музичук), директорки Центрального державного історичного архіву України, м. Львів (Діани Пельц), семи директорів державних обласних архівів Чернігівської, Сумської, Запорізької, Чернівецької, Донецької, Закарпатської, Тернопільської областей [2, арк. 16–17, 19].

Єдиним міжнародним представником було «Генеалогічне товариство Юти» із зональним менеджером Раулем Риосом, регіональним менеджером Наталією Роциною, оператором мікрофільмування Василем Марієнком. Ймовірно, що російськомовний формат проведення заходу пов'язано з тим, що його імениті учасники мали змогу безкоштовно відвідати Нирадгазький обласний архів (Угорщина), обмінятися досвідом роботи з місцевими архівістами [2, арк. 16–17, 19].

Таким чином, Б. Хаварівський долучався до міжнародних громадсько-політичних проєктів, пов'язаних з виступами хорових капел в Україні, увіковіченням пам'яті відомих постатей національної культури за її межами, участю в семінарі-практикумі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герета І. «Журавлі» в Тернополі // Тернове поле. Травень. 1990. № 8 (12). С. 1.
2. Держархів Тернопільської області (далі – Держархів Тернопільської обл.). Ф.Р-3466. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 16–17, 19.
3. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-3466. Оп. 1. Спр. 21. 73 арк.
4. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-3466. Оп. 1. Спр. 423. 4 арк.
5. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-3466. Оп. 1. Спр. 424. 10 арк.
6. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-3466. Оп. 1. Спр. 425. 1 арк.
7. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-3466. Оп. 1. Спр. 426. 10 арк.
8. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-3466. Оп. 1. Спр. 431. 16 арк.
9. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-3466. Оп. 1. Спр. 433. 2 арк.
10. Дорошенко О. В. Забуті козацькі могили. С.-П., 2000. 28 с.

Василь КОВБАСА

*Здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету імені
Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
vasylkovbasa@gmail.com*

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ ТА ПІВНІЧНІЙ БУКОВИНІ У 1914–1915 рр.

Вже традиційно, дослідження воєнних конфліктів переважно зводиться до безпосереднього вивчення перебігу бойових дій та питань пов'язаних із військовою сферою, що досі сприяє поширенню хибної тези про зупинку національно-культурного життя, в даному випадку, на територіях Східної Галичини та Північної Буковини під час російської окупації.

Втім, російське суспільство та політична еліта на початку ХХ ст. продовжували дотримуватися позицій імперського шовінізму, вбачаючи у Східній Галичині та Північній Буковині об'єкт не лише політичного, але й культурного впливів. Місцеве населення ототожнювалося з росіянами чи «малоросами» Російської імперії, український національний рух автоматично підпадав під пояснення антинародного, штучного, фінансованого за рахунок австрійців чи поляків, українофільство як ідеологія розглядалась виключно з антидержавних та сепаратистських позицій.

Початок війни дав змогу російській владі офіційно оголосити про територіальні претензії до Австро-Угорської імперії та приступити до широкомасштабної реалізації ідеї «возз'єднання» Східної Галичини та Північної Буковини з Російською імперією.

В Раді міністрів лише у вересні 1914 р. двічі обговорювалися питання, пов'язані з окупацією нових територій російськими військами. На першому засіданні 10 вересня члени Ради міністрів звернули увагу на проблему, не помічену військовими – питання про порядок експлуатації природних багатств краю, а саме багатих запасів нафти. На другому засіданні, яке відбулося 16 вересня обговорювалося питання про організацію цивільного управління на окупованих територіях, однак, при цьому зовсім не підіймалися питання пов'язані з національними, культурними чи релігійними проблемами [5, л. 17].

Оскільки жодних конкретних рішень у питаннях національно-культурної політики щодо українського населення на рівні уряду прийнято

не було, його вирішення, по суті, повністю перейшло до відання місцевої окупаційної влади. [2, с. 127]. Відповідно, маючи досить невиразну програму діяльності та високу самостійність, основні напрями діяльності російської адміністрації на окупованих землях, визначав генерал-губернатор Г. Бобринський у офіційних постановах та виступах перед різними делегаціями.

Так, постановою від 19 вересня 1914 р., серед іншого, припинено діяльність усіх культурно-освітніх організацій, зачинено книгарні, бібліотеки та читальні, цією постановою зупинялася також робота видавництв, що друкували українські газети та журнали [4, с. 196]. Вже 23 вересня 1914 р., у москвофільській газеті «Прикарпатская Русь» опубліковано розпорядження Г. Бобринського «О цензуре...», що на ділі означало заборону української мови, школи, науки та культури. В основному вона дублювала принципи цензурної політики, прийнятої в Російській імперії для територій на яких відбувалися військові дії [6, л. 12]. Відповідно до розпорядження, заборонялося розміщення інформації про воєнні операції, роботу російської окупаційної влади, друк та поширення афіш, оголошень та різноманітних публічних зображень без дозволу місцевої поліції. Випуск друкованої продукції дозволявся виключно із зазначенням прізвища власника видавництва, організація концертів, лекцій чи п'єс на публічних сценах ставало можливим лише після отримання санкції від окупаційної адміністрації, а демонстрація фільмів лише після попереднього перегляду [1, с. 156].

Зовсім швидко після початку війни, стало очевидним і величезне геополітичне значення охорони історичних пам'яток, зібрань книг та рукописів, шедеврів архітектури та живопису, наукових колекцій у зоні військових дій, особливо в районах, що були окуповані російськими військами.

Саме з цієї причини, в областях де йшли бойові дії, не чекаючи на їх завершення, російська влада почала поспішно видавати розпорядження, що мали б сприяти взяттю під контроль об'єктів культурної спадщини на окупованих територіях [7, с. 54]. 11 листопада 1914 р. після відповідного указу Г. Бобринського, Д. Чихачева, окрім посади уповноваженого з вирішення питань у сфері освіти, призначено відповідальним за охорону пам'яток історії, бібліотек та музеїв із їх науковими та художніми колекціями. У разі потреби, після попереднього погодження своїх дій з військовою владою, йому надавався дозвіл на вилучення та передавання на збереження у міський музей Львова окремих предметів чи цілих колекцій [9, арк. 1]. Незабаром після засідання Імператорської академії наук

Російської імперії 20 грудня 1914 р. замість Д. Чихачева, у зону бойових дій відправився Є. Шмурло регулярно інформуючи президента та членів комісії ІАН про результати роботи у Східній Галичині та Північній Буковині [3, с. 192].

Проте, діяльність Є. Шмурло та загалом вирішення питань пов'язаних із сферою культури довелося поставити на паузу через наступ австро-угорсько-німецьких військ. Після серії поразок на фронті та початку відступу російських військ із окупованих територій у травні–червні 1915 р., почалося активне обговорення результатів національно-культурної політики. Одним із багатьох прикладів може слугувати розгляд «українського питання» на конференції Конституційно-демократичної партії Російської імперії у червня 1915 р.: «Сучасна війна називається визвольною. Відносно Галичини – це виразилось хіба що, у визволенні її від... української культури. Всі заклади, які мали будь-який зв'язок із національним самовизначенням населення, були закриті: українські навчальні заклади та просвітницькі організації, українська преса, бібліотеки, музеї, клуби. Тепер ми можемо не сумніватися у тому, що наші найбільші зусилля повинні бути зроблені, щоб «разрушенное отношение к нам украинского народа восстановить». Однак, деякі члени партії та навіть центрального комітету досі продовжують боротися з українським рухом, доводячи, що українська культура не має права на існування» [8, с. 165-166].

Таким чином, з огляду на політику, яку проводила російська влада на окупованих територіях, є підстави вважати, що російські політичні та військові еліти, після вступу у війну, не очікуючи на таке швидке підкорення Східної Галичини та Північної Буковини, не мали чітко окреслених планів щодо організації управління на захоплених територіях та продовжували сповідувати шовіністичні погляди цілком відірвані від реальності. Особливо це стосується таких «болючих» питань для російської влади, як питання релігії, освіти, та сфери культури. Цілком ймовірно, що плани щодо розв'язання цих проблем склалися вже в ході військових дій, відповідно, політику російського самодержавства щодо Східної Галичини та Північної Буковини можна вважати імпульсивною, ірраціональною й до кінця не продуманою в тому, що стосується перспектив і наслідків війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баран І. Політична діяльність російської окупаційної адміністрації в Галичині (1914–1915 рр.). Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2010. Вип. 17. С. 154–161.

2. Бахтурина А. Окраины Российской империи: государственное управление и национальная политика в годы Первой мировой войны (1914–1917 гг.). Москва, 2004. 392 с.
3. Колчинский Э. Академия наук и Первая мировая война. Наука, техника и общество России и Германии во время Первой мировой войны. Нестор-История. 2007. С. 184–206.
4. Кучера І. Політика російської окупаційної адміністрації в Східній Галичині в 1914–1917 рр. Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2013. Вип. 23–24. С. 194–201.
5. Российский государственный исторический архив, Ф. 1276. Оп. 10. Д. 895. Л. 17.
6. Российский государственный исторический архив, Ф. 2003, Оп. 1, Д.1. Л.12.
7. Соболев В. Для будущего России. (Деятельность Академии наук по сохранению национального культурного и научного наследия, 1890-1930 гг.). Санкт-Петербург. Наука. 1999. 192 с.
8. Съезды и конференции конституционно-демократической партии: В 3 т. - Т. 3, кн. 1: 1915— 1917 гг. - М., 2000. 196 с.
9. Центральний державний історичний архів України, м. Київ. Ф.361. Оп.1. Спр.105. Арк. 1.

Володимир АНІСІМОВ

*Здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна
avolodimir118@gmail.com*

ПОХОДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ ІСТОРИЧНА ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ ТА ЙОГО ЕВОЛЮЦІЯ

Термін історична політика є відносно новим та актуальним. Вперше його вжив у своїй книжці відомий американський історик Говард Зінн у 1970-му році [1, с. 126]. В сучасному розумінні, він зустрічається у другій половині 1980-х років, під час відомої «суперечки істориків» у Федеративній Республіці Німеччина. Дискусія відбувалася між консервативними та лівоцентристськими вченими і стосувалася відношення до свого нацистського минулого. «Суперечка істориків» винесла на порядок денний цілий ряд питань: чи варто вважати злочини нацистів безпрецедентними; чи повинні німці нести провину за злочини своїх попередників; чи були нацистські злочини відповіддю на більшовицькі.

Дискусія дуже швидко переросла з суто професійної суперечки в загальнонаціональну, до якої приєдналися політики, журналісти та просто пересічні громадяни. Один з консервативних істориків М. Штюрмер, який

висловлювався за перегляд усталеного канону пам'яті, був радником німецького канцлера Г. Коля. Це дало можливість лівоцентристським силам витлумачити його позиції як вираження офіційної позиції влади. І таким чином, вони використали термін історична політика, маючи на увазі, практику маніпулювання історією в інтересах певної політичної сили.

Якщо поглиблюватися в термінологію, то на сьогодні існує багато синонімічних понять: «державна політика пам'яті», «меморіальна політика», «політика щодо пам'яті», «хронополітика». Українська дослідниця А. Киридон, розподіляє наявні тлумачення історичної політики на 3 групи: ціннісний, інструменталістський і конструктивістський підходи в трактуванні історичної політики.

Представники ціннісного підходу визначають політику пам'яті як: «різноманітні суспільні практики і норми, пов'язані з регулюванням колективної пам'яті; як свідому стратегію проектування образів минулого у планах на майбутнє; як публічний простір діалогу суспільних сил та істориків» [2, с. 120 – 121]. Інструменталісти розглядають політику пам'яті, як «систему заходів з уніфікації індивідуальних уявлень про історичне минуле єдиної логіці національного історичного наративу» [2, с. 121].

Конструктивісти тлумачать політику пам'яті як: «нав'язану пам'яті і дозволена історію; створення критеріїв для відбору тих історичних подій, які варто зберігати у пам'яті, і тих, які потрібно з неї стерти; програму та дії по впровадженню цих критеріїв у масову свідомість з ціллю перетворення їх на неусвідомленні стереотипи» [2, с. 121]. Підсумовуючи наявні визначення, можна зазначити, що історична політика є певною сукупністю соціальних практик, спрямованих на перетворення певних уявлень минулого, актуалізованих сучасним політичним контекстом.

Розібравшись з походженням терміна, варто задатися питанням чи є це явище новітнім, чи воно має аналоги в давні часи. На нашу думку, історична політика – є явищем модерного світу і пов'язана з певним часовим контекстом, хоча і має певне домодерне коріння. Це безумовно період переходу від аграрного до індустріального світу, формування сучасних націй, епоха масової освіти та масової політики, секуляризація свідомості. В домодерних спільнотах маси залишалися малограмотними; маломобільними; в сенсі самоідентифікації домінували релігійні, соціальні, регіональні маркери. Єдиною силою яка могла на них впливати була церква. Це все перешкоджало формуванню національної свідомості

Індустріальне суспільство не тільки обумовлює формування націй, а також створює певні передумови для формування гомогенних форм

«колективної свідомості». Стандартизація та «омасовлення» освіти, національних мов, преси, мас-медій сприяло не тільки формуванню форм колективної свідомості, а й для історичної політики.

У XIX ст. планомірне використання історії та групової пам'яті в утвердженні домінуючих політичних дискурсів та формуванні системи лояльностей стає невід'ємною частиною внутрішньої та зовнішньої політики держав, засобом формування націй. Як приклад можна навести, німецько-французькі конфлікти за Ельзас та Лотарингію. Коли обидві сторони намагалися використати історію, обґрунтовуючи свої права на ці території. З одного боку, французи та німці таким чином самовизначалися як представники певної національної спільноти, а з іншого претендували на історичні території.

Загалом варто зазначити, що формування, гомогенізація, уніфікація націй не можливі без маніпуляцій історією та колективною пам'яттю. Як зазначав видатний французький дослідник Ернест Ренан: «Забута історія, або краще сказати, історична помилка є одним з головних чинників творення нації, і тому розвиток історичних досліджень часто буває небезпечним для національності» [3].

В сучасну добу історична політика пережила певну трансформацію. Виникнення терміну внаслідок «суперечки істориків», його академічна та громадська легітимізація збіглися з новими умовами. Інформаційна революція, розвиток біологічних та психологічних наук, проникнення мас-медіа в усі сфери життя людини створили умови безпрецедентного маніпулювання свідомістю. Водночас демократизація суспільства сприяла нарощенню конфліктогенності історичної політики. Суспільство стало дробитися на групи інтересів, які в свою чергу самі почали артикулювати певні уявлення про історію, які вони хотіли використати з певною метою. Держава почала втрачати монополію на право розпорядження минулим в інтересах сьогодення.

Підсумовуючи, варто зазначити, що історична політика є терміном, що характеризує явище використання історії в політичних цілях. Вона є ознакою модерної епохи, зачатки якої ми можемо спостерігати в XIX столітті. І зазнала певних модифікацій в добу постмодерну, коли держава поступово почала втрачати вплив на суспільство.

ЛІТЕРАТУРА

1. Касьянов Г. Історична пам'ять та історична політика: до питання про термінологію й генеалогію понять. Український історичний журнал. 2016. № 2. С. 118-137.

2. Киридон А. Гетеротопії пам'яті. Теоретико-методологічні проблеми студій пам'яті. К.: Ніка-Центр. 2016. 320 с.
3. Ренан Е. Що таке нація? URL: <https://zbruc.eu/node/59455>

Марія МИГАЛЕВИЧ

*Здобувачка третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
mygalevitch.maria@gmail.com*

ВПЛИВ ІДЕОЛОГІЇ САРМАТИЗМУ НА СУСПІЛЬНО- ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ КІНЦЯ XVI – XVII СТ.

Для європейських народів раннього Нового часу було характерним доведення винятковості свого походження та особливого історичного шляху. Провідною ідеологією шляхетської версти Речі Посполитої у XVII ст. був сарматизм – уявлення про те, що шляхтичі відрізнялися від простолюдинів на етнічному рівні, тому, що походили від сарматів. Метою нашого дослідження є окреслення впливу ідеології сарматизму на суспільно-політичні процеси Речі Посполитої, світогляд та стиль життя шляхетського стану. Цю тему раніше досліджували такі науковці як: Я. Тазбір, Н. Яковенко, С. Плохій, Г. Міщук, Н. Стеньгач, Є. Годований.

В ранньомодерному періоді серед історіографів було поширено відстежувати корені свого народу з біблійного часу, не заперечуючи твори античних істориків, а намагаючись поєднати дві історії воедино. Таким чином шляхтичі почали мислити себе сарматами, нащадками сина Ноя Яфета, а простолюди, слов'яни та литовці, на їхню думку пішов від Хама, який глузував з нагоди свого батька і за це відданий був у рабство до своїх братів.

Ідеологія сарматизму обґрунтовувала зверхність дворянства над простолюдом, тому дуже швидко стала наріжним каменем шляхетської ідентичності. Без «віднайдення» сарматського кореня людина не могла претендувати на шляхетство, тому популярним стало виводити родоводи до II ст. н.е. Давні сармати, які жили в причорноморських степах та використовували важкоозброєну кінноту, завдаючи чимало клопотів Римській імперії, були ідеалізованими. Вони уявлялися першими лицарями, тому їх нащадки могли займатися тільки військовою справою і завжди повинні бути готовими до бою, адже жили на фронтірі [2, с. 142]. Фізична праця чи торгівля вважалися великою ганьбою, справами

справжнього «сармата» могли бути війна, полювання та полонез. Шляхтичі повинні були за найменшої нагоди демонструвати свою хоробрість, мали загострене почуття честі та власного достоїнства («гонор»), яке потрібно було захищати від найменших посягань, тому перша заборона дуелей в Речі Посполитій датується 1588 р., і відтоді подібні укази неодноразово повторялися, що говорить про їх неефективність. Із ідеологією сарматизму пов'язують появу галантного звичаю цілування дамської ручки, адже набув популярності міф про амазонок, що жили в причорноморських степах.

Шляхтичі бачили себе окремим народом, покликаним воювати та панувати над простолюдом, тому потрібно було плекати не тільки відмінність від «хлопів» у способі життя, а й внутрішню єдність. Парадоксально, але закритий та шовіністичний до звичайних людей, сарматизм був відносно ліберальним для представників не тільки польського дворянства, а й руського й литовського. Хоч роз'єднані конфесійно й мовно, шляхтичі бачили один одного давно загубленими родичами, дітьми праматері-амазонки, яка дала їм виняткові якості та обов'язки, тому сарматизм був привабливий для руської та литовської знаті, спонукаючи її до полонізації [3, с. 222].

Шляхтичі, об'єднані походженням, були рівними між собою, мали однакові права та привілеї. Навіть король уявлявся першим серед рівних, він передусім повинен був дбати про народ, його добробут та свободи, проявляти справедливість та щедрість (звичайно ж, народом вважалася шляхта, а не хлопи). Якщо король не виконує поставлених вимог, шляхта залишала за собою право на повстання (рокош). Без згоди шляхти король не міг ухвалювати нові закони. Через те, що думки шляхтичів вважалися рівноцінними, не можна було приймати рішення більшістю, не зважаючи на меншість, тому на голосуваннях сеймів потрібне було єдиноголосся. Один шляхтич, який виступав проти, міг зірвати роботу всього сейму. Цей звичай називався «*liberum veto*».

Двома найбільшими цінностями, задля яких «сармат» мав жити і вмерти були католицька віра та вище згадані «*Aurea libertas*» – золоті шляхетські вольності [3, с. 220]. Через те, що Річ Посполита перебувала на фронті, їй часто доводилося воювати проти Османської імперії, і з часом серед шляхти запанувало месіанське переконання, що саме їм вготовано захистити католицький світ від магометан. Перемога у Хотинській війні їх остаточно в цьому переконала (заслуги козаків поступово знецінювалися). Ідеологія сарматизму злилася із Контрреформацією, яка панувала в католицькому світі у сер. XVI-XVII ст. Це призвело до розвитку шовінізму

та віронетерпимості, що виливалося у конфлікти на релігійному ґрунті між православними та католиками, що тривали з кін. XVI ст. по сер. XVII ст., і, через небажання поляків йти на жодні поступки., спричинили вибух Національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького 1648-1657 рр. Наслідком стала нечувана раніше криза Речі Посполитої, названа «потопом», з якої почався довгий період занепаду.

Цінності сарматизму впливали також на матеріальну культуру та естетичні вподобання. У архітектурі виділяють стиль сарматського бароко, який характеризувався масивністю будівель, що нагадували оборонні споруди. Стриманість їх фасадів контрастувала з пишним внутрішнім оформленням. В літературі поширеною була патріотична лірика, що ідеалізувала минуле, сповнена закликів до боротьби з іновірцями та повернення втрачених територій. Найбільший слід сарматизм залишив у зображальному мистецтві, адже виник сарматський стиль парадного портрета. Ці портрети не прикрашали зображуваного, навіть якщо його зовнішність була потворна [4, с. 352]. Чоловіки позували у пишному одязі, який дуже відрізнявся від загальноєвропейської моди, будучи підкреслено орієнтальним. Вони обов'язково були одягнені в кунтуш і жупан, мали при боці шаблю, одяг був пишно оздоблений хутром [4, с. 351]. Шляхтичі часто мали вуса і оселедець, вони не носили європейських перук. Жіночий одяг був схожий на західноєвропейські зразки. Найбільш відомими зразками сарматського стилю є портрети Дмитра Байди Вишневецького, Станіслава Антонія Щуки, Яна Собеського, Юрія Радзивілла. Сарматські портрети поширилися і серед старшини Війська Запорізького у другій пол. XVII ст.

Віра шляхти у свою винятковість стала причиною перетворення Речі Посполитої на «рай для знаті, чистилища для міщан, та пекла для селян». Шляхетські привілеї консервували існуючий лад, гальмуючи розвиток суспільства та економіки. Ми погоджуємося з думкою Я. Тазбіра про те, що основною причиною розквіту сарматизму у другій пол. XVII ст. був біль за втраченими територіями, чим меншою та слабшою ставала Річ Посполита, тим сильнішали там патріотизм і шовінізм [1, с.198-202]. На нашу думку, саме зверхність та сваволя шляхти, небажання змінюватися та жертвувати своїми привілеями, неприйняття вихідців із простолюду, зокрема козаків, спричинили занепад Речі Посполитої.

ЛІТЕРАТУРА

1. Tazbir J. *Studia nad kulturą staropolską*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2001. 440 s.

2. Годований Є. Сарматизм як ренесансна утопія: український аспект, Записки історичного факультету 28 випуск 2017 : збірник наукових праць / колектив авторів. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2017. С 136-146.
3. Плохій С. Наливайкова віра: козацтво та релігія в ранньомодерній Україні. Київ: Критика, 2006. 495 с.
4. Підходяща О. Сарматський живопис у колекції Національного музею історії України. Науковий вісник Національного музею історії України. 2020. Випуск 6. С. 350-368.

Святослав РУСЕНКО

*Здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
rusenkos@ukr.net*

УМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ МИТНОЇ СПРАВИ НА ТЕРЕНАХ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД ХХ СТОЛІТТЯ

Історичні факти про діяльність митниць та митників, які збирали мито сягає давніх часів. Міжнародна торгівля на кордонах у межах території сучасних західноукраїнських земель з початку минулого століття до часу створення СРСР активно проводилась, і при цьому нагромаджувався досвід митної справи, який є цінним для сучасників. Зокрема, найбільш цікавим для сучасного державотворення є розвиток митної справи під час перебування західних земель України в складі Польщі, Румунії та Чехословаччини.

З огляду на вище вказане метою наукової розробки є дослідження на основі законодавчих архівних матеріалів правових аспектів митних відносин у 1919-1939 роках, основних особливостей документування митних органів держав на анексованій території України, зокрема розміщення митних кордонів, порядок діяльності митних органів, їхні повноваження, структура, порядок декларування, здійснення митного контролю та оформлення переміщення вантажів через кордон та їхнє правове забезпечення.

Проблемні питання щодо створення і діяльності митних органів частково дослідженні сучасними істориками-науковцями. Так, Кобринська С. Б. [1] у своїй дисертаційній роботі розкрила складні і суперечливі шляхи, які привели українську державність до її неординарного правового оформлення в статтях Ризького мирного договору 1921 року та здійснила

правову оцінку договору з точки зору інтересів української державності; Присташ Л. Т. [2] в дисертації на тему “Апарат управління Західною Україною в складі Польщі (1921-1939)” дослідила соціально-правовий статус українського населення та державно-правовий досвід у вирішенні проблем територіальної влади 1921-1939 років; Кольбенко А. В. [3] при висвітленні історико-правових аспектів створення і діяльності митних органів України провів періодизацію розвитку митної справи і митних органів України, дослідив історичний, законодавчий та практичний матеріал, який характеризує процес організації, діяльності та розвитку митних органів України.

Однак, правові аспекти діяльності митних органів на теренах Західної України під владою Польщі, Румунії та Чехословаччини з 1919 по 1939 роки залишилися і дотепер недослідженими у повній мірі.

Актуальність дослідження полягає у вивченні державно-правового досвіду вирішення проблем здійснення зовнішньоекономічних відносин методом ретроспективного аналізу законодавчого регулювання митної справи на західних землях сучасної України у зазначений період.

При написанні статті були використані такі джерела як: 1. архівні матеріали; 2. дисертаційні роботи та автореферати; 3. навчальні видання. Основним джерелом є архівні документи, які за своєю суттю евристичні матеріали, які раніше не досліджувались. Важливими в нашому дослідженні є наукові розвідки С. Кобринської, А. Кольбенка, Л. Присташ. Навчальні видання О. Субтельного, В. Смоля, І. Крип’якевича по новому висвітлюють політичні події, які суттєво впливали на торговельну та митну політику держав. При опрацюванні матеріалу були використані нові оцінки, факти та підходи.

У досліджуваній період митний кордон Польщі з УСРР та Румунією частково проходив по сучасних адміністративно-територіальних межах Тернопільської області (з півдня – Румунія, зі сходу – УСРР). У той же час на західних землях України проходив кордон Польщі з Чехословаччиною вздовж лінії адміністративно-територіального поділу сучасної Закарпатської області з Львівською та Івано-Франківською областями, митні відносини якого залишилися не дослідженими.

Активні історико-правові зміни кордонів між державами на західних землях України почалися у 1919 році, коли долю Буковини вирішила Паризька мирна конференція. Виконуючи свої обіцянки, Антанта передала Румунії за вступ у першу світову війну Бессарабію, а згідно із Версальським договором (1919 р.), Сен-Жерменським (1919 р.) і

Севрським (1920 р.) мирними договорами й усю Буковину [4, 5, 6]. Виходячи з цього, митний кордон Румунії пересунувся до р. Дністер.

Тим часом 12 січня 1919 р. чеські війська захопили Ужгород. 5 лютого Рада десяти заслухала Е. Бенеша. Після чого створила спеціальний комітет, якому доручалось детально опрацювати питання про кордони. А 8 травня 1919 р. в Парижі було ухвалено остаточне рішення про передачу Закарпатської України Чехословаччині. Сен-Жерменський договір від 10 вересня 1919 р. узаконив таке приєднання [6].

Територіальні претензії Польщі на розширення своїх кордонів і його правове закріплення великою мірою залежали від Антанти, яка не поспішала передавати Східну Галичину. Такий дозвіл Польща отримала 25 червня 1919 р., коли Рада послів Антанти визнала за нею право на окупацію згаданих земель, “Щоб захистити цивільне населення від небезпеки більшовицьких банд”. Проте Рада не погодилася на включення Східної Галичини до складу Польської держави [7]. Польщі вдалось за підтримки Антанти витіснити корпуси УГА з Галичини, через що вони 16-18 липня 1919 року були вимушені переправитися на лівий берег річки Збруч та приєдналися до військ Директорії. Наступні спроби відвоювати Східну Галичину не привели до відновлення колишньої державності. З того часу Польща повністю окупувала Східну Галичину.

Після довготривалих військових операцій, між УСРР і РСФРР з одної сторони та Польщею з іншої, 12 жовтня 1920 р. був підписаний договір про перемир'я і прелімінарний мир [8] (*Umowa o preliminaryjnym rokoju i rozejmie*) [9], який визначав тимчасові умови миру. Крім того, в додатку №2 до цього договору було зазначено лінію кордону. На ділянці від району Несвіжа до р. Двіни розміщуються польські війська, а російсько-українські війська – в 15 кілометрах на схід від обумовленого державного кордону, який пізніше за своїм змістом ще раз був відтворений в Ризькому мирному договорі 18 березня 1921 р. [10] між Польщею з одної сторони та УСРР і РСФРР, яка також представляла БСРР (Білорусію), з другої. Відповідно до Ризького договору встановлювався митний кордон між ними по лінії, яка зазначена в статті II цього договору. Між Польщею та УСРР лінія проходила вздовж наряду до залізниці Олевськ - Сарни, с. Мишаковка, гирло р. Корчик, с. Милятин, м. Острог, р. Вілія, с. Ходаки, м. Білозорка, р. Збруч до р. Дністер. Для детального встановлення на місці державного кордону, а також для встановлення прикордонних знаків, була створена Змішана Прикордонна Комісія.

Сторонам Договору було надано термін протягом 6-ти тижнів з моменту ратифікації приступити до переговорів в справі торговельного

договору та договору про компенсаційний товарообмін (стаття XXI Ризького мирного договору).

До часу встановлення на законодавчому рівні відносин у митній справі між сторонами, Ризький договір передбачив основні положення у здійсненні митної діяльності на кордоні між цими країнами. Також зазначалось, що наступні нормативні акти, які мали бути прийняті щодо транзитних відносин, повинні містити в основі положення, передбачені вище вказаним договором.

Відповідно до статті XXII Ризького договору сторони взяли на себе зобов'язання допускати транзит товарів при створенні наступних умов:

по-перше, укладаючи Договір сторони зобов'язалися надати другій стороні право на вільне переміщення товарів всіма залізничними і водними шляхами, відкритими для транзиту. Перевезення транзитних товарів повинно проводитися відповідно до правил, встановлених в кожній з укладаючих Договір держав для пересування шляхами, враховуючи потреби внутрішнього руху;

по-друге, Польща залишила за собою право на встановлення норм, умов транзиту для товарів німецького і австрійського походження, що ввозилися з Німеччини чи Австрії через Польщу на Україну чи Росію;

по-третє, цим актом заборонявся транзит предметів озброєння, військового зняття й бойових припасів (крім предметів, які не призначені для військових завдань);

по-четверте, нормами було передбачено, що товари третьої держави, які перевозилися транзитом через територію однієї з укладаючих Договір сторін, не обкладалися вищими зборами як ті, що належало б брати з аналогічних товарів, прибуваючих з країни їх походження. Відповідно до пункту 6 цієї ж статті фрахти [11], тарифи й інші збори за перевезення транзитних товарів не могли бути вищими за оплату, встановлену для перевезення таких самих товарів місцевого призначення на тому самому шляху і в тому самому напрямку. До того часу, доки фрахти, тарифи й інші збори не бралися за перевезення місцевих товарів на Україні чи Росії, - плата за перевезення товарів, що прямують з Польщі та до Польщі транзитом через Україну і Росію, не могла бути вищою за плату, встановлену для перевезення транзитних товарів найбільш сприятливої країни.

Під вільним товарним транзитом обидві укладаючі Договір сторони вважали, ті товари, які перевозяться з України чи Росії, а також до України чи Росії через Польщу або таким самим чином у зворотному напрямку. Ці товари не обкладалися ніяким транзитним чи іншим митом, незалежно від

того, чи йшли вони через територію однієї з укладаючих Договір сторін транзитом без зупинок, чи навантажувалися в дорозі, тимчасово зберігалися на митних складах та знов навантажувалися для подальшого руху, під умовою проведення цих операції на складах, що знаходилися під контролем митних органів тієї країни, через яку товари пересувалися транзитом (тобто на митних ліцензійних складах).

Поряд з цим, захоплення Румунією Буковини спричинило розширення двосторонніх відносин з Польщею відповідно до Конвенції 1921 року (Konwencja o przymierzu odpornem między Rzeczpospolitą Polską a Królestwem Rumunji) [12] та створення митних пунктів пропуску на спільному кордоні, який проходив по р. Дністер.

Після встановлення державного кордону внаслідок підписання Ризького мирного договору 1921 р., в Польщі з одної сторони та УСРР і РСФРР - з другої виникла необхідність в створенні митних органів на кордоні. Оскільки в Польщі на той час діяло Розпорядження міністра фінансів “Про митні процедури” від 13 грудня 1920р. (Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 13 grudnia 1920 roku o postępowaniu celnem) [13], то польські митні органи діяли на підставі його приписів. Це Розпорядження відповідало історико-територіальним вимогам того часу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кобринська С. Б. Ризький мир як завершальний етап боротьби 1917-1921 рр. за утвердження української державності: Автореф. дис...канд. юр. наук: 12.00.01 / Київ. Київський універс. ім. Т. Шевченка. Київ, 1996.24 с.
2. Присташ Л. Т. Апарат управління Західною Україною в складі Польщі (1921-1939): Автореф. дис...канд. юр. наук: 12.00.01 / Львів. ЛДУ. Львів, 1998. 20 с.
3. Кольбенко А. В. Історико-правові аспекти створення і діяльності митних органів України: Автореф. дис...канд. юр. наук: 12.00.01/ Львів. ЛДУ. Львів, 1997.19с.
4. Крип'якевич І. П. Всесвітня історія. К.: Либідь, 1995.
5. Новітня історія України (1900-2000): Підручник / А. Г. Слюсаренко, В. І. Гусев, В. М. Литвин та ін. – 2-ге вид., переробл. і доповн. К.: Вища школа, 2002. 719 с.
6. Історія України: нове бачення. В. Ф. Верстюк, О. В. Гарань, О. І. Гуржій та ін.; під ред. В. А. Смолія. К., “Альтернативи”, 2000. 464 с.
7. Субтельний Орест. Україна: історія. К.: Либідь, 1991. 512 с.
8. Дмитрієв А. І., Муравйов В. І. Міжнародне публічне право: Навч. посібн. К.: Юрінком Інтер, 2001.
9. Umowa o preliminaryjnym pokoju i rozejmie // Dzennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa. 1921. №28.
10. Traktat pokoju między Polską a Rosją i Ukrainą podpisany w Rydze dnia 18 marca 1921 roku // Dzennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa. 1921. №49.

11. Державна податкова адміністрація України, Лист “Щодо визначення терміну “фрахт” та поширення на цей вид оподаткованого доходу міжнародних угод про уникнення подвійного оподаткування” № 5047/11/15-2216 від 13.05.98.
12. Konwencja o przymierzu odporne między Rzeczpospolitą Polską a Królestwem Rumunji // Dzennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa. 1921. №81.
13. Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 13 grudnia 1920 roku o postępowaniu celnem // Dzennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa. 1921. №11.

Орест ЛОТОЦЬКИЙ

*Здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
lototskyi@tdmu.edu.ua*

ЦІННІСНИЙ АСПЕКТ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА ТЕРИТОРІЇ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В 1939-1953 рр.

Будь-яка держава повинна піклуватися про медичне забезпечення свого населення, оскільки, це є однією з найважливіших її функцій. Впродовж більшого періоду свого існування український народ не мав власної незалежності, був змушений орієнтуватись на ті країни в складі яких перебував. І це приводило до негативних наслідків, адже в пріоритеті загарбників завжди перебував титульний етнос. Не обійшла ця проблема і сферу охорони здоров'я. Часто український народ був полишений сам на себе. Не отримуючи допомоги від держави, був змушений звертатись до народної медицини, що нерідко призводило до трагічних наслідків. Зараз ми маємо свою державу, проте в галузі медицини існує багато невирішених питань. Тому дана тема є актуальною, адже вивчаючи історію минулого ми бачимо, що було зроблено не так і можемо, з огляду на це знання, зробити краще. Вивчення історії медичного сектору минулого, цінностей якими керувались різні політичні режими та як їх сприймав український народ, може стати важливим джерелом інформації в розробці більш ефективних стратегій урядом для покращення даної галузі України в майбутньому. Адже без врахування історичного контексту складно вирішувати сучасні проблеми та виклики.

Стан системи охорони здоров'я перед приходом радянської влади на територію Західної України у 1939р. перебував в неприйнятному стані. Його не можна охарактеризувати як катастрофічний, однак критично не вистачало медикаментів, матеріально-технічного забезпечення, лікувальних закладів та медичних працівників. Медичну допомогу надавав, здебільшого, приватний лікар, вартість послуг якого більшість

населення не могла собі дозволити [1, с. 264-265]. З огляду на це, розуміємо, що польська влада не приділяла достатньо уваги вирішенню проблеми забезпечення широких верств населення медичною допомогою, що ніяк не сприяло для її підтримки західноукраїнським суспільством. Це яскраво проявилось під час окупації краю радянськими військами.

З приходом червоної армії на територію Західної України у 1939р., розпочинається радянська система охорони здоров'я, в тому числі і глибинні зміни медичної галузі. Система охорони здоров'я перебудовувалась на радянський зразок. А це означало домінуючу роль держави та ліквідацію приватної медицини. Паралельно з цим ліквідовувались громадські організації, котрі були дотичними до охорони здоров'я. Невелика кількість лікарських установ котрі мало непогане технічне забезпечення та кваліфіковані кадри, як-от шпиталь ім. митрополита А.Шептицького, були перетворені на лікарні для партійних та державних працівників [3, с. 59-61].

На прикладі Тернопільщини можемо побачити, що однією з проблем з якою стикнулася радянська влада стала недостатність коштів та питання їх ефективного застосування. Також, через відсутність необхідної кількості медичного обладнання та недоукомплектованість персоналу графік відкриття медичних установ постійно загальмовувався [2, арк. 26].

Попри негативні наслідки радянської системи охорони здоров'я та проблеми які постали перед радянським режимом, варто відзначити і позитив, а він безперечно був. По-перше, це ліквідація плати за медичні послуги, що означає доступ до її отримання набагато ширшим колом населення. По-друге, значно зросла кількість лікарів, шляхом їх переведення з інших союзних республік. Кількість лікарів тепер доходила до 4-х на 1000 осіб населення. По-третє, помітно збільшується кількість медичних та спеціальних медичних закладів для допомоги матері і дитині [1, с. 267].

Бачимо, що радянський уряд першочергово намагався подбати про забезпечення якісною медициною адміністративного апарату. Потреби ширшого кола суспільства були другорядними, якість охорони здоров'я гіршою, тому радянська влада компенсувала цю різницю пропагандою. Наголошувалось, що успіхи в поліпшенні медичного забезпечення населення завдячують піклуванню комуністичної партії про здоров'я народу [1, с. 267].

Зміни системи охорони здоров'я радянською владою на території Західної України зупинив початок німецько-радянської війни. Відбулась третя за дуже короткий час зміна політики в сфері медичного забезпечення. Якщо Польща в міжвоєнний період не виділяла на медицину

достатньо коштів, то принаймні дозволяла існувати приватній лікарській справі, медичним установам та організаціям, які створювались з ініціативи української інтелігенції. СРСР, хоч і намагався поставити під контроль держави всі аспекти суспільного життя, однак рівень медичного забезпечення для населення помітно покращився. Тепер же, запроваджена нацистською окупаційною адміністрацією політика в медичній галузі була здебільшого спрямована на те, щоб підтримувати населення в працездатному стані, а не на забезпечення належного рівня лікування та профілактики. Піклування про охорону здоров'я населення перекладалось на місцеві органи влади. Не вистачало фінансування, обладнання, медикаментів. Була створена «Медична комісія» для контролю над роботою лікувальних закладів. Відновлювали роботу приватні лікарі, що означає повернення платної медицини. [4, с. 373].

Ще одним із аспектів політики, якому приділяла увагу окупаційна влада, була боротьба з венеричними та інфекційними захворюваннями через те, що в сільській місцевості була поширена антисанітарія. Для солдат вермахту був виданий документ в якому регламентувалось поведіння з місцевими жінками. На півдні Дистрикту Галичина у 1942 р. спалахнула епідемія сифілісу. Уряд Генеральної Губернії, до складу якої входив і дистрикт Галичина, виділив 250 000 злотих на курс лікування хворих. Також, були сформовані групи лікарів для боротьби з хворобою. В результаті епідемію вдалось зупинити [4, с. 372-373].

Німецька окупаційна влада пріоритезувала життя своїх солдат, боролась з поширенням епідемій, щоб не допустити значних небойових втрат. Місцеве населення захоплених територій для райху мало цінність лише як дешева робоча сила, тому його інтереси не враховувались.

Після визволення краю від нацистської окупації, радянська влада змогла повернутись до будівництва тієї системи охорони здоров'я, яку почала у 1939р.

На сучасному етапі української історії, маючи власну державу, ми могли б очікувати, що проблем в сфері охорони здоров'я буде мінімум. На жаль, це не так. Тому підсумовуючи все вищесказане можемо виробити кілька практичних рекомендацій для сучасної сфери охорони здоров'я України, а саме:

1. Уряду варто збільшити фінансування охорони здоров'я, що включає не тільки оплату медичних послуг, а й розвиток інфраструктури та закупівлі більш сучасного обладнання.

2. Необхідно забезпечити розвиток мережі лікувальних закладів, зокрема в сільській місцевості.

3. Держава повинна забезпечити безкоштовну медичну допомогу для людей з низьким доходом, ветеранів та осіб з особливими потребами.

4. Варто зосередити увагу на проведеннях кампаній з пропаганди здорового способу життя, правильного харчування та дотримання правил особистої гігієни.

5. Влада може підтримати громадські проекти спрямовані на забезпечення охорони здоров'я або принаймні спростити процедури для їх діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравчук Л. В. Суспільно-політичні та соціально-економічні трансформації на Тернопільщині (вересень 1939 – червень 1941 рр.) : дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01. Тернопіль – Львів, 2019. 576 с.
2. Постанова Тарнопольського облвиконкому від 15 жовтня 1940 р. «Хід виконання Постанови РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 13 вересня 1940 року про комплектування тваринницьких ферм і підготовку до зимівлі худоби в колгоспах 506 Кременецького і Вишневецького районів» // Держархів Тернопільської області. Ф. Р-1833. Оп. 6. Спр. 23. Арк. 27.
3. Пундій П. Мар'ян Панчишин та Музей галицької медицини його імені. Агапіт. 1996. № 3. С. 59–61
4. Старка В. В. Повсякденне життя західноукраїнського села в умовах тоталітарних режимів 1939–1953 рр.: дис. ... докт. іст. наук: спец. 07.00.01. Переяслав-Хмельницький, 2019. 540 с.

Леся АЛЕКСІЄВЕЦЬ

*Доктор історичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
lmalex@ukr.net*

Тетяна ЛИПКА

*Здобувачка першого освітнього рівня вищої освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
tetiana_petrykk@gmail.com*

КОНФЛІКТ ВСЕРЕДИНИ ДИНАСТІЇ ВАЗА ЯК ЕЛЕМЕНТ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

У XVI ст. Шведське королівство сформувалося як потужна протестантська держава з централізованою владою. Сильний королівський вплив опирався на дворянство та лютеранське духовенство.

В 1560 р. після смерті короля Густава Вази, згідно із заповітом покійного, влада перейшла до його синів [3, с. 83; 1, с. 38], адже саме він увів династичне престолонаступництво. Королівство на той час перебувало у стані відносної стабільності, адже були сформовані державне управління та фінансова система, встановлено мир із сусідніми державами. Проте така ситуація зберігалася недовго: спочатку нішу правління державою прийняв Ерік XIV (1560–1568 рр.), а його брати Юхан, Магнус і Карл стали герцогами [7, с. 61; 9, с. 101-118]. Герцогствам була надана повна автономія, також вони були виведені з-під контролю королівської адміністрації [9, с. 102-118; 1, с. 38]. Таким чином, можемо зробити висновок про рух держави до деякої децентралізації.

Юхан (прозваний у той час Фінським) почав проводити власну, досить самостійну зовнішню політику, спрямовану на відокремлення Фінляндії від Швеції. Окремо ще герцог прагнув завоювати території Лівонського ордену [5, с. 142-149]. Схиляємося до думки, що такі сепаратистські, з одного боку, й експансіоністські, з іншого, настрої молодого герцога не могли надто сподобатися його родичам.

Що стосується Еріка XIV, то він почав проводити досить жорстку політику. Надмірна централізація влади у руках Еріка (а в додаток до цього ще й психічні проблеми зі здоров'ям нового короля) [5, с. 142-149; 9, с. 102-118] викликала невдоволення його братів (Юхана і Карла), а також більшості шведської знаті. Зокрема, для того, щоб не допустити розбіжностей у внутрішній політиці окремих регіонів, які належали герцогам, новоспечений король прийняв Арбузькі статті 1561 року [5, с. 141-149; 9, с. 102-118], за якими герцоги мали перебувати під владою корони, проте це лише погіршило ситуацію. Розгорівся особистий конфлікт між Еріком і Юханом, який володів замком в Або. Як простежуємо в аналізі Я. Меліна, С. Хеденборг і А. Юхансона, інші брати не брали участі в боротьбі за владу: Магнус був розумово відсталим, а Карл – ще надто молодим [9, с. 102-110]. Таким чином, конфлікт між Еріком і Юханом був, як ми вважаємо, не просто усобицею між родичами, а боротьбою між двома шляхами розвитку держави як такої. Держава Еріка – надмірно централізована, така, що намагалася утримувати під собою усі території (навіть етнічно не шведські), а держава Юхана – вкрай ліберальна за тими ранньомодерними мірками, така, котра прагнула надати автономію певним регіонам, але перед тим їх завоювати.

Особливо складною ситуація стала тоді, коли Юхан Ваза вирішив проти волі Еріка одружитися у 1561 р. на польській принцесі Катажині (Катерині) з роду Ягеллонів (сестрі польського короля Сигізмунда II

Августа) [9, с. 102-118; 5, с. 142-148]. Звісно, загострення внутрішньошведської боротьби – не єдиний наслідок цього шлюбу, адже в такий спосіб можна було налагодити зовнішньополітичні зв'язки [4, с. 488–489]. Разом з тим, зростала ймовірність здобуття Юханом впливу при польському дворі, адже він у підсумку таки зміг заручитися підтримкою Польського королівства. Додатково він ще й отримав укріплену фортецю в Естляндії (неподалік володінь Еріка) [5, с. 142-148]. Від цього шлюбу у подружжя народився син Сигізмунд (Жигмунт) [2, с. 144].

Закономірним результатом постійних протиріч між Еріком XIV та Юханом став відкритий конфлікт між ними у 1563–1568 рр. [5, с. 142-149].

У 1563 р. король вирішив обвинуватити брата у «зрадницьких стосунках із ворогами». Вірогідно неправдиве обвинувачення було винесено на розгляд риксдагу в тому ж році. Парламент визнав фінського князя винним у державній зраді, що каралося смертю. Використовуючи рішення, прийняте риксдагом, король намагався змусити свого брата здатися, але Юхан відхилив цю пропозицію [8, с. 168].

Тоді Ерік вирішив діяти рішуче. У 1563 році він захопив Або й ув'язнив Юхана та Катерину [5, с. 159-160]. Їх ув'язнили в замку Грипсхольм. Саме там у 1566 р. народився їх син Сигізмунд (Жигмунт) Ваза – майбутній король Речі Посполитої та Швеції [8, с. 168; 9, с. 102-118].

Ерік XIV поступово втрачав прихильність дворянства. Це можна зрозуміти по тому, що в 1568 році ця знать підтримала Юхана в боротьбі проти чинного короля. Еріка скинули з трону та посадили в ув'язнення [8, с. 170; 5, с. 145-152; 7, с. 61; 6, с. 395]. Через 2 роки він помер, можливо, його отруїли [9, с. 103-120].

За часів правління Юхана Вазы взаємини з дворянством покращилися. Хоча через певний час, коли Юхан III утвердився при владі, шведська знать виявляла певне незадоволення політикою керівника. Однак розбіжності між короною і дворянством не досягали такої гостроти як за часів правління Еріка XIV.

Висновки: у роботі було досліджено міжособистісний конфлікт між Еріком XIV та Юханом III із династії Ваза, які були опонентами в боротьбі за шведський престол у II половині XVI ст. Ми дійшли до висновку, що взаємостосунки державних діячів нерідко напряму впливають і на державні справи, зокрема, так відбулося й у Швеції в досліджуваний час. Гадаємо, якби король Ерік вгамував свою імпульсивність, діяв більш розсудливо й помірковано, то шведське населення б відчувало в ньому як у главі держави більшу впевненість. Як наслідок, король міг би отримати

більш лояльне ставлення та опору своєї влади від своїх підданих. Проте ми бачимо зворотні дії: демонструючи свою квапливість і нерозважливість, Ерік почав втрачати підтримку, що врешті-решт призвело до втрати його влади. На його місце прийшов інший представник Ваза – Юхан – який зарекомендував себе в очах шведського суспільства як надійний правитель.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вейбулль Й. Коротка історія Швеції. Стокгольм, Шведський інститут, 1997. 163 с.
2. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. Львів, ЛНУ ім. І.Франка, 2002. 752 с.
3. Липка Т. Відносини між Річчю Посполитою та Шведським Королівством у контексті особистої унії Сигізмунда Вази (кінець XVI ст.) // Студентський науковий вісник. Тернопіль, 2020. № 45. С. 83–86.
4. Липка Т. Шлюб Юхана Вази і Катажини Ягеллонки як складова міждержавних відносин // Fundamental and applied research in the modern world. Abstracts of the 5th International scientific conference. BoScience Publisher. Boston, USA, 2020. С. 488–491.
5. Anderson I. History of Sweden. New York, Praeger, 1956. 461 p.
6. Howitt M. The History of Sweden. Vol. II. London, Richard Bentley, New Burlington Street, 1844. 422 p
7. Kent N. A Concise History of Sweden. Cambridge, Cambridge University Press, 2008. XII+314 p.
8. Kersten A. Historia Szwecji. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich Wydawnictwo, 1973. 468 s.
9. Melin J., Johansson A. W., Hedenborg S. Sveriges historia: koncentrerad uppslagsbok : fakta, årtal, kartor, tabeller. Stockholm, Prisma, 2006. 511 s.

Секція 4

РЕЛІГІЙНІ ЦІННОСТІ: ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА СУЧАСНИЙ ДОСВІД

Елла БИСТРИЦЬКА

*Доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
elherman@ukr.net*

Леся КОСТЮК

*кандидат історичних наук, доцент Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
lvkotyuk@ukr.net*

СТАНОВЛЕННЯ МЕДИЧНОГО КАПЕЛАНСТВА В УРАЇНІ ЯК ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Серед нових напрямків соціального служіння церковних організацій пріоритетним є розвиток інституту капеланства. До початку активної фази російсько-української війни розпочався процес законодавчого врегулювання організаційно-правових засад медичного капеланства. Актуальність цього напрямку була зумовлена вторгнення російських військ на території України в 2014 р.

Світовий досвід свідчить, що духовну опіку в закладах охорони здоров'я здійснюють капелани з вищою богословською освітою, які отримали післядиплому клічну підготовку. Лише в такому разі вони уповноваженні здійснювати капеланську діяльність у медичних закладах (лікарнях, госпіталях, хоспісах, полових будинках, центрах медико-соціальної реабілітації, диспансерах, санаторно-курортних закладах, будинках дитини та інтернатах для громадян похилого віку, центра соціально-психологічної реабілітації тощо). Як правило, капелани працюють в якості штатних працівників або волонтерів.

В Україні медичне капеланство лише на етапі свого становлення. Необхідною умовою його системності й цілісності є законодавче врегулювання організаційно-правових засад душпастирської опіки у сфері охорони здоров'я. Питання функціонування медичного капеланства впродовж останніх років неоднаразово піднімалося на засіданнях

Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій (далі – ВРЦіРО). Цей орган звертався до Прем'єр-міністра України та Міністерства охорони здоров'я України (далі – МОЗ України) про необхідність впровадження медичного капеланства на державному рівні. Оскільки національне законодавство містить положення про діяльність священослужителів в органах та установах Державної пенітенціарної служби України (2015 р.) та в Збройних силах України (2015 р.) [4], Громадська рада при МОЗ України, яка співпрацює із ВРЦіРО, подала у 2016 р. законопроект до Комітету Верховної Ради України з питань охорони здоров'я про запровадження медичного капеланства. Невідповідність положень законопроекту із уже існуючими законодавчими актами викликали критику членів профільного комітету. За результатами голосування цей законопроект не був прийнятий. Проте необхідність розробки нового законопроекту була очевидною. Відтак наказом МОЗ від 7 червня 2019 р. було створено робочу групу з питань впровадження капеланства у сферу охорону здоров'я.

Важливим кроком на шляху формування правового поля діяльності медичних капеланів стало включення до Національного класифікатора медичних інтервенцій НК 026:2021 духовної опіки, яка є складовою паліативної допомоги відповідно до Порядку надання паліативної допомоги, затвердженого наказом МОЗ від 4 червня 2020 р. А вже 2021 р. професію «капелан в охороні здоров'я» внесено до Класифікатора професій ДК 003:2010.

Об'єднанню Церков і релігійних організацій в Україні у сфері медичного капеланства сприяло заснування у квітні 2020 р. Асоціації капеланів в охороні здоров'я (далі – АКОЗУ). Її очолив Сергій Убогов, який є співробітником Національної медичної академії післядипломної освіти імені П. Л. Шупика та одночасно старшим пастором громади Християн Віри Євангелівської. В 2021 р. на цій посаді його замінив протоієрей УГКЦ, доктор богослов'я Руслан П'яста. Основною метою Асоціації є впровадження та ефективне функціонування інституту медичного капеланства та соціального захисту громадян України [1].

Впродовж 2021 р. Громадська рада при МОЗ з питань співпраці ВРЦіРО та АКОЗУ, керуючись кращими міжнародними стандартами, опрацьовувала вимоги до клінічної підготовки капеланів [3]. Того ж року відбувся Всеукраїнський міжконфесійний стіл на тему «Впровадження професійного капеланства у сфері охорони здоров'я». За результатами обговорення учасниками була затверджена резолюція щодо необхідності впровадження інституту професійного капеланства у сфері охорони здоров'я України. 30 учасників конференції висловилися за активізацію

запровадження медичного капеланського служіння. Йдеться про необхідність створення програм клінічної капеланської підготовки, залучення до цього процесу закладів духовної та медичної освіти з метою розробки інформаційно-просвітницьких матеріалів та навчальних курсів з питань медичного капеланства для керівників органів і закладів охорони здоров'я та медичних працівників. Також було зазначено про необхідність створення Етичного кодексу капелана та Професійного стандарту капелана в системі охорони здоров'я України [2].

В період повномаштабної російсько-української війни роль медичного капеланства значно зросла. Відтак робота у цьому напрямку не припинялася. Зауважимо, що було внесено зміни до наказу Міністерства охорони здоров'я України від 28 жовтня 2022 р. про посаду «капелан в охороні здоров'я». Згідно з ним, до розділу «Професіонали з вищою немедичною освітою з психологічної допомоги та духовної опіки у сфері охорони здоров'я» було внесено перелік посад професіоналів із вищою немедичною освітою [5]. Разом з тим, документ окреслив вимоги до спеціальності та спеціалізації капеланів. Так, до роботи «капелан охорони здоров'я» допускаються особи, котрі здобули бакалаврат за спеціальністю «Богослов'я» або вищу духовну освіту еквівалентного рівня, але при умові, що такі кандидати до 1 січня 2026 р. здобудуть спеціалізацію за фахом «Клінічне душпастирство».

Також 25 січня 2023 р. затверджено кваліфікаційні характеристики на професії «капелан в охороні здоров'я» та «помічник капелана в охороні здоров'я». Доречно додати, що робоча група представників різних конфесій та МОЗ України розпочала роботу над створенням Професійного стандарту капелана, котрий планують представити в лютому 2024 р.

Таким чином, в останні роки в Україні швидкими темпами формується правове поле діяльності медичного капеланства. Його роль зросла в умовах широкомасштабного вторгнення російських військ на території України. Внаслідок бойових дій та мільйонних внутрішніх міграцій цивільного населення виникли стійкі кризові ситуації, пов'язані із військовим психотравмами. Урядом, церковними та громадськими організаціями зроблено низку важливих кроків для розвитку медичного капеланства. Серед них – включення духовної опіки до Національного класифікатора медичних інтервенцій, включення професій «капелан в охороні здоров'я» та «помічник капелана» до Національного класифікатора професій, що своєю чергою уможливило створення капеланських служб та призначення капеланів на посади у закладах охорони здоров'я.

ЛІТЕРАТУРА

1. В Україні у системі охорони здоров'я засновано Асоціацію капеланів. URL: https://risu.ua/v-ukrajini-u-sistemi-ohoroni-zdorov-ya-zasnovano-asociaciyu-kaapelaniv_n103891
2. Медики та релігійні діячі затвердили Резолюцію про впровадження медичного капеланства в Україні. URL: <https://is.gd/51FvXo>
3. У лікарнях України відтепер офіційно працюватимуть капелани. URL: https://risu.ua/u-likarnyah-ukrayini-vidteper-oficijno-pracyuvatimut-kaapelani_n133360
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання діяльності священнослужителів (капеланів) в органах та установах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України: Закон України № 419-VIII від 05.15 р. / Верховна Рада України: офіційний веб-портал. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/419-19>
5. Про внесення змін до Переліку посад професіоналів з вищою немедичною освітою: Наказ Міністерства охорони здоров'я № 1782 від 20.09.2022 р. Верховна Рада України: офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1303-22#Text>

Митр. прот. Василь ХОМІЦЬКИЙ

*Здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
vasulko1973@gmail.com*

СУЧАСНИЙ ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ КАЛЕНДАРНОЇ РЕФОРМИ (НА ПРИКЛАДІ ПАРАФІЇ ПЦУ СЕЛА ЛОСЯТИН ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

В будь-якій сфері життєдіяльності людини і суспільства можуть формуватися ціннісні орієнтації. Зокрема, це стосується актуального предмета наукових зацікавлень, якими є цінності релігійної особистості [5, с. 123-140]. Цінності мають швидше орієнтаційний, аніж регулятивний характер. Вони наповнюють життя людини змістом.

Людина без сенсу життя, без вищої мети є засобом для мети інших людей. На примітивному рівні все зводиться до одного – вижити. Для особистості мета жити не зводиться до простого виживання, але до задоволення певних емоційних і духовних потреб. Тому механізм успіху людини – цінності, які допомагають їй не тільки переборювати небезпеку, а й здійснювати інші різноманітні функції в будь-якій сфері життєдіяльності людини, що ототожнюється з уявленням про щасливе майбутнє.

В українському суспільстві ціннісна орієнтація змінила вектор свого впливу після 2014 р., коли російські війська розпочали війну на території

України. Цей процес пришвидшився після 24 лютого 2022 р., який став днем повномасштабної російсько-української війни. Відтак проросійські та радянські стереотипи стали об'єктами змін. Широка суспільна дискусія розгорнулася навколо церковного юліанського календаря, який єднає національно орієнтовані Церкви і релігійні організації з московською Церквою.

Аналіз результатів дослідження. Впродовж останніх років в суспільстві точиться полеміка щодо святкування Різдва та інших релігійних свят. На державному рівні в 1991 р. почали святкувати 7 січня, а в 2017 р.– 25 грудня. Але це парадокс, бо Ісус Христос двічі не народжувався, хоча із теологічної точки зору він для нас народжується повсякчас. Тому ряд науковців, істориків, релігієзнавців, а також після об'єднання Української Православної Церкви Київського Патріархату, Української Автокефальної Православної Церкви, Української Православної Церкви Московського Патріархату в Православну Церкву України (далі–ПЦУ) заява предстоятеля ПЦУ Епіфанія (Думенко) в 2018 р. відносно зміни церковного календаря, отримала в суспільстві резонанс.

З кожним роком змінювався соціологічний зріз прихильників 25 грудня в бік збільшення, а після повномасштабного вторгнення військ РФ в Україну у 2022 р., відсоток прихильників істотно здивував. Свідомі, віруючі українці вирішили для себе раз і назавжди порвати із доктриною «руській мір».

Цінності є основою життєдіяльності, способом зв'язку свідомості й буття людини і світу [1, с. 28]. Орієнтації щодо цінностей формуються в ході соціалізації особистості. Спочатку набувається досвід попередніх поколінь, отримуючи соціально схвалені стереотипи. А згодом набуває власний досвід, який допомагає індивідууму адаптуватися в мікросередовищі.

Науковець В. Сластьон апелює до факторів, які впливають на формування ціннісних орієнтацій: ідеологічні установки, якості особистості, життєві цілі, релігійні переконання, матеріальне забезпечення [6, с. 39].

Століттями українці живуть у «двох світах і двох вимірах», хоча відповідні знання із цієї проблеми здобули в школі, де вивчали тему: лінійку часу. В якій за шкалою є період до народження Христа (до нашої ери), і відповідно період, після народження Христа (нашої ери). Згідно із лінією часу, християни мали б святкувати Різдво Ісуса Христа, а відтак Новий рік. На практиці, це не так. Спочатку бурхливе святкування Нового

року, згодом Різдво Ісуса Христа, а 14 січня ще досвятковують чергову дату «Старий-Новий рік».

Якщо прослідкувати і вивчити календарне питання, ми усвідомлюємо що тут, м'яко кажучи: щось не так. Єгипетський і юліанський календарі до народження Сина Божого не мали ніякого відношення, хоча десятки століть ними користувались в Церкві [2]. З математичної точки зору юліанський календар не точний. Він ввібрав в себе традиційно із єгипетського календаря 12 частин-місяців року, але кількість днів місяця стала різною: і 30, і 31, а в лютому зовсім 28. Проте проблема полягала в тому, що тривалість астрономічного року приблизно на 11 хвилин і 13,9 секунди менша за передбачену юліанським календарем. Відтак ця різниця в майбутньому, в 1582 р. привела до різниці 10 діб [10].

Минуло не одне століття обговорення календарної реформи. У зв'язку з цим на підставі обчислень італійського астронома Луїджі Ліліо 5 жовтня 1582 р. папа Григорій XIII запровадив календарну реформу і усунув різницю 10 діб [9, 256-269]. Статус стандарту григоріанського календаря затверджено ISO 8601 [4].

В Україні григоріанський календар запровадили відразу після ухвали папи Римського, оскільки в 1582 р. українські землі входили до складу Речі Посполитої, яка була католицькою державою [11, с. 261]. Ситуація в той час між польською католицькою і українською православними Церквами була вкрай напруженою і спроби силою заставити православних прийняти григоріанський календар лише ускладнили ситуацію. Після 1654 р. Переяславської угоди офіційним календарем у Козацькій державі знову став юліанський. Який називався – старим стилем, а григоріанський календар – новим стилем [8, с.7-68].

Царська влада та духовенство російської православної церкви (далі – рпц) старанно охороняли старий стиль, вбачаючи у ньому символ відірваності росії від Європи та європейської думки. З поваленням самодержавства роль рпц, яка була одним із стовпів царизму, помітно впала [11, с.17-25].

В УНР 25 лютого 1918 р. затвердили закон, за яким змінювався час на середньоєвропейський і стиль на новий [3]. У травні 1923 р. у Вселенському патріархаті відбувся собор на якому було обговорено і прийнято рішення про календарну реформу, внаслідок чого був затверджений новоюліанський календар. Який був побудований на григоріанському календарі, а пасхалія на юліанському [7].

З 15 грудня 2018 р. процес календарної реформи в Україні набув резонансно-суспільного обговорення. З наближенням дати Різдва 25

грудня градус напруги в суспільстві зростав, після Нового року спадав. Так тривало до 24 лютого 2022 р. Після повномасштабної агресії віруючий народ повстав. Для нього релігійні цінності на відміну від московського царє-слав'я стали важливіші.

Парафія с. Лосятин ПЦУ Тернопільської обл., що за 5 км від оплоту «руського міра», Почаївської лаври, прийняли рішення в листопаді перейти на новоюліанський календар. Цьому передувало рішення Синоду ПЦУ в жовтні 2022 р., про надання дозволу служити Різдвяне богослужіння 25 грудня. Саме цього дня храм був переповнений не тільки парафіянами місцевого села, але і навколишніх і м. Почаєва. Згодом був поданий рапорт в Тернопільську єпархію ПЦУ про кількість віруючих різдвяного богослужіння і прохання до Синоду ПЦУ, про надання дозволу парафії с. Лосятин перейти на новоюліанський календар. Відтак, 2 лютого 2023 р. рішенням синоду, громада отримала благословення і стала першою парафією в Тернопільській області, яка перейшла на новоюліанський календар.

Висновки. Отже, система цінностей не є пасивним наслідком впливу. Вона є однією із форм самоусвідомлення, самовираження внутрішніх інтелектуальних, патріотичних, так і релігійних переконань особистості, які перебувають із її потребами та інтересами.

Система цінностей в суспільстві є своєрідним орієнтиром у формуванні світогляду, духовного світу людини. Під час війни цінності в українському середовищі зробили вікову революцію як в календарній реформі, так і в релігійному вимірі.

Індивідуальні цінності є сполучною ланкою між людиною і суспільством, культурою конкретного суспільства. Людина і її життя, діяльність і її творчість є надзвичайно цінними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бутківська Т. В. Проблема цінностей у соціалізації особистості / Т. В. Бутківська / Цінності освіти і виховання: наук.- метод. зб. / [за заг. ред. О. В. Сухомлинської]; АПН України. К., 1997. С. 27 - 31.
2. Герей В. Україна і календарна реформа. 2016. веб-сайт. URL: naskryzhalyah.blogspot.com/2016/03/blog-post_27.html
3. Єфіменко Г. Введення в Україні григоріанського календаря. веб-сайт. URL: www.jnsm.com.ua/0225T
4. ISO 8601 Елементи даних і формати обміну—обмін інформацією— подання дат і часу. веб-сайт. URL: <http://www.iso.org/iso-8601-date-and-time-format.html>
5. Климишин О. І. Психологія духовності особистості: християнськи-орієнтований підхід: Монографія. Івано-Франківськ: Гостинець, 2010. 440 с.

6. Коберник Л. О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості. Наука і освіта. // Науково-практичний журнал південного наукового центру АПН України. 2008. № 4-5. С. 28-33.
7. Milankovitch M. Das Ende des julianischen Kalenders und der neue Kalender der orientalischen Kirchen. *Astronomische Nachrichten* 1923. 384 с.
8. Павлишин О. З історії впровадження григоріанського календаря в церковне життя українців. Україна модерна, № 7, 2002. 68 с.
9. Купчинський О. Перші датування документів за григоріанським календарем у державних установах України XVI ст. Записки Наукового товариства ім. Шевченка, Т. ССXXII: Праці історико-філософської секції, 1991. 472 с.
10. Стріха. URL:<https://www.pravda.com.ua/columns/2016/01/9/7094840/>
11. Хоміцький В. Календарна реформа в Церкві: на часі. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 56, том 3, 2022. 262 с.

Богдан БАРАН

*Магістр історії, асистент кафедри історії України та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
bohdan.baran@tnpu.edu.ua*

КОЛИ ПОТРЕБУЮТЬ НАЙБІЛЬШ НЕЗАХИЩЕНІ: ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ГКЦ У ПОДОЛАННІ РУЙНІВНИХ НАСЛІДКІВ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Перша світова війна є основною причиною кризи в багатьох регіонах Європи. Це явище не оминуло й Східну Галичину. Крім численних руйнувань та масового голоду, нищівна війна зумовила стрімкий занепад політичної, соціальної, економічної та культурної сфер. У перші післявоєнні роки ситуація у Східній Галичині так і не покращилась. Потрясіння такого масштабу не могло не вплинути й на соціальну сферу, та найбільше постраждали беззахисні жінки, люди похилого віку, інваліди та діти. У цей період особливо гостро постала проблема дітей-сиріт, які втратили батьків на полі бою або ж в інших, пов'язаних з бойовими діями, обставинах. У 1918-1919 рр. ситуація була вкрай важкою, адже рівень їхньої смертності був надвисоким [1, арк. 1-2]. Варто зазначити, що попри завершення Першої світової війни, бойові дії на території Східної Галичини продовжувались і тривали аж до 1920 року.

Як правило, державні утворення, у складі котрих знаходилися вищезазначені землі в окреслений період (Австро-Угорська імперія, Західноукраїнська Народна Республіка, Друга Річ Посполита), не володіли достатньої кількості ресурсів для допомоги дітям-сиротам. Саме тому благодійницька діяльність почала відігравати все більшу роль завдяки

небайдужим, а також місцевій інтелігенції. Українська Греко-Католицька Церква не стала винятком і вкотре засвідчила свою єдність з галицьким народом.

У січні 1916 року під егідою Львівської єпархії було створено товариство під назвою «Український Єпархіальний комітет опіки над військовими сиротами»². Воно зосереджувало свою увагу не лише на сиротах, але й надавало допомогу дітям з бідних морально занедбаних греко-католицьких родин віком від 2-ох до 14-ти років. Комітет також мав на меті допомагати іншим благодійним організаціям, серед яких Українське крайове товариство охорони дітей та опіки над молоддю, Східно-галицьке Товариство охорони дітей і молоді, Український фонд воєнних вдів і сиріт, Український Горожанський Комітет, що були створені пізніше. Разом із Єпархіальним комітетом вони працювали над зменшенням смертності серед українських дітей, займалися культурно-національним відродженням молоді, поширювали власні ідеї щодо допомоги молоді та опіки над дітьми, відкривали сирітські будинки, навчальні заклади, збирали кошти та статистичні дані щодо становища сиріт, допомагали інтернованим і полоненим особам [1, арк. 1–2]. На нашу думку, ці дії безсумнівно сприяли розвитку української національної візії у Східній Галичині та заклали певні підвалини для неї.

Одним із найбільш важливих напрямів діяльності Українського Єпархіального комітету стало відкриття будинків для сиріт та притулків. У вищевказаних закладах, які ставали домом для сиріт, надавалося все необхідне для них, тобто їжа, житло, одяг, опіка та певна освіта. На момент створення Комісії у Львівській єпархії було 18 таких закладів, а також по шість у Перемишльській та Станіславській єпархіях, серед яких Український сирітський захист ім. Андрея Шептицького. Усі вони існували під егідою Української Греко-Католицької Церкви і підпорядковувалися Єпархіальній комісії після її створення [1, арк. 1-2]. Кількість закладів була різною, і станом на 1922 р. їх налічувалося 22 [8, арк. 3]. Три з них були у Львові, а також по одному в населених пунктах Товсте, Жовква, Кам'янка, Словіта, Золочів, Тереховля, Тарнополь, Унів, Болехів, Бучач, Долина, Журавно, Калущ, Залуква, Сколе, Стрий, Станіславів, Ясень [8, арк. 5].

Кількість підопічних у закладах була різною: у 1919 р. у них перебувало близько 660 дітей, з них у львівських притулках - близько 200 [8, арк. 10].

Іноді Комісія скеровувала частину дітей на виховання у приватні будинки (станом на 1919 р. їх було близько 2 560) [8, арк. 10].

Іноді представники громадськості зверталися з клопотаннями про влаштування певних дітей, які потребували допомоги, до дитячих будинків Комісії [2, арк. 29].

Будівництво сиротинців часто відбувалося на церковних землях під наглядом Комісії. Комісія вела переговори з приватними особами, органами влади та установами щодо будівельних матеріалів, дизайну, обладнання та умов експлуатації [7, арк. 6-9].

Активну роль у підтримці сиротинців відігравали парафії, які збирали кошти та продукти харчування [2, арк. 50–52, 57, 98]. По-перше, священнослужителі користувалися довірою населення, а по-друге, мали добрі стосунки з представниками комітету, що забезпечувало контакт між організацією та бажаючими зробити пожертву. Відомо, що до комітету іноді надходили листи від людей, які знали про роботу притулку, з проханням передати пожертви через місцеве духовенство [2, арк. 55]. Часом відсутність зв'язку між окремими населеними пунктами та Комісією призводила до того, що мешканці збирали та не мали змоги надсилати пожертви. Подібна ситуація склалася, зокрема, у селі Пуків Станиславівського району. Однак такі випадки були поодинокими [5, арк. 99].

Додаткові грошові надходження Комісія отримувала з прямих доходів Греко-Католицької Церкви. Зокрема, від її господарської діяльності (нерухомість, торгівля, боржники, ощадні каси, резерви та позики). Основними витратами Комісії була закупівля всього необхідного для захисту, виплата заробітної плати працівникам захисту та сплата відсотків кредиторам.

У закладі працювали вчителі, служниці, кухарки, прачки та економки. Керівництво закладом здійснювала настоятелька або настоятель [3, арк. 6]. Важливу роль відігравали черниці (особливо сестри Василіянки), які часто працювали на благо лише за їжу [6, арк. 18].

Як зазначали самі члени комісії, головною метою цих закладів, як і організації в цілому, було виховання свідомої та порядної молоді в національному та релігійному дусі для українського народу [4, арк. 5].

Підсумовуючи, варто зазначити, що створення та розвиток дитячих будинків Українською Греко-Католицькою Церквою, а особливо Українським єпархіальним комітетом опіки над військовими сиротами, надали неоціненну допомогу одній із найуразливіших верств населення Східної Галичини. Завдяки такій роботі цих організацій, що мала яскраво виражений інформаційний характер, усі небайдужі отримали змогу скерувати свої зусилля для благодійницької діяльності.

Досліджений матеріал із вказаної тематики дав змогу оцінити масштаби розподілу та з'ясувати особливості співпраці УГКЦ з Єпархіальним комітетом у справах опіки військових сиріт та як намагались уникнути глобальної трагедії для суспільства – масового осиротіння в Східній Галичині. Беззаперечно, благодійна діяльність дала змогу великій кількості дітей-сиріт жити, навчатися та оминати багато лих у воєнний і післявоєнний період.

ЛІТЕРАТУРА

1. Центральний державний історичний архів України, м. Львів, (далі ЦДІАУЛ). Ф. 572. Оп. 1. Спр. 1. 2 арк.
2. ЦДІАУЛ. Ф. 572, Оп. 1. Спр. 2. 108 арк.
3. ЦДІАУЛ. Ф. 572, Оп. 1. Спр. 3. 14 арк.
4. ЦДІАУЛ. Ф. 572, Оп. 1. Спр. 4. 54 арк.
5. ЦДІАУЛ. Ф. 572, Оп. 1. Спр. 5. 119 арк.
6. ЦДІАУЛ. Ф. 572, Оп. 1. Спр. 6. 47 арк.
7. ЦДІАУЛ. Ф. 572, Оп. 1. Спр. 8. 14 арк.
8. ЦДІАУЛ. Ф. 572, Оп. 1. Спр. 9. 44 арк.

Богдан ГАВРИШОК

*Кандидат географічних наук, доцент Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
gavrok2911@tnpu.edu.ua*

Ігор КЛАПОУЩАК

*Вчитель географії вищої категорії, методист
Академічного ліцею «Генезис»,
Тернопіль, Україна
kidgeo@ukr.net*

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ САКРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ (НА ПРИКЛАДІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Соціалізація (лат. socialis – громадський) – це процес входження індивіда в соціальне середовище (суспільство) через засвоєння знань, норм, правил поведінки, ідеалів, переконань, цінностей тощо. Процес соціалізації триває протягом всього життя людини [1]. У своєму дослідженні під соціалізацією особистості, вслід за В. Пазенком [5], розуміємо «цілеспрямоване формування її соціального досвіду за допомогою різних векторів громадянського простору, особливо природної та культурної спадщини». Якщо індивідом народжуються, то особистістю

стають в процесі соціалізації. Потреба в духовному присвоєнні культури світу задовольняється через різні аспекти життєдіяльності людини, в тому числі й через відвідування пам'яток культурної спадщини людства, локалізованих на різних територіях. В процесі такої візуалізації побачене і стає надбанням особистості. Власне туристична діяльність й дає змогу пережити особистісну належність до культурного досвіду свого народу. Ресурси культурного туризму «майже вічні». Досвід подорожування забезпечує опанування людиною культурних надбань, сприяє підвищенню самооцінки, формуванню самоповаги та набуттю унікального досвіду. Важливим у соціалізації індивіда є не лише результат подорожі, але й сам процес.

Територія Тернопільської області, як і України загалом, є унікальним просторово-цивілізаційним переходом між західно-католицьким та православно-східнослов'янськими світами. Вже з XVI ст. європейська історіографія подає Поділля (до теренової ідентичності якого належить більша частина Тернопілля) як «бастіон християнства на сході». В результаті складних історичних процесів XVI-XVIII ст. територія сучасної Тернопільської області стала регіоном поєднання і взаємопроникнення західної (католицької) та східної (православної) гілок християнства, ісламу та різних течій юдаїзму.

Ознайомлення з історією на місці події, а не лише за літературними джерелами, сприяє повнішому засвоєнню пізнавальної інформації. Мандрівки місцями історичних звершень часто сприяють зміні політико-ідеологічних та регіональних стереотипів [5]. В цьому контексті Тернопільська область є унікальним регіоном, територіальну ідентичність якого вербально можна означити так, як й звучить сучасне гасло об'єднаної Європи – «Єдність у різноманітності». Адже це – один з небагатьох регіонів країни в межах якого поєднуються три своєрідні історико-географічних землі: Поділля, Галичина та Волинь.

Метою нашого дослідження є аналіз можливостей соціалізації особистості через використання сакральних об'єктів історико-культурної спадщини Тернопільської області в екскурсійно-туристичній діяльності.

Питання функціонування релігійного туризму та паломництва в західному регіоні України загалом і на Тернопіллі, зокрема, висвітлені у працях Т. Божук, К. Дударчук, А. Кузишина, О. Любіцевої, Я. Мариняка. Так, дослідження Я. Мариняка [4] розкриває сучасний стан паломництва в області в умовах воєнного стану; публікації О. О. Любіцевої [3] дають змогу чітко розмежувати паломництво, як духовну потребу віруючих та релігійний туризм, як явище переважно пізнавальне. В. Жученко [2]

проаналізував розвиток дитячого і молодіжного туризму в Україні, окреслив сучасний стан та перспективи цієї сфери, що правда переважно з позицій економіки, а не формування ціннісних орієнтирів підростаючого покоління.

Цікавими для туристів є як діючі, так і занедбані релігійні споруди. Чисельність занедбаних або перепрофільованих сакральних об'єктів на Тернопіллі досить значна. Переважно це колишні римо-католицькі костели та синагоги. Вони є німими свідками кардинальної зміни в релігійній ситуації регіону після Другої світової війни. Римо-католицизм наприкінці 30-тих років ХХ ст сповідували переважно етнічні поляки, юдаїзм – євреї. Більшість з них жили тут століттями. В період Другої світової війни значна частина євреїв регіону були знищені нацистами. Пізніше, тоталітарний комуністичний режим вирішив етнічних поляків виселити на територію Польщі. Як результат – католицькі храми та синагоги залишилися без прихожан. Знайомство з ними вважаємо особливо важливим для адекватного розуміння історії розвитку свого краю, формування релігійної толерантності та зацікавленості культурними надбаннями різних етносів, що протягом століть творили культурологічний простір краю. Окрім того, вони є цікавими з естетичної точки зору при вивченні еволюції архітектурних стилів. Такі об'єкти доцільно включати у навчальні краєзнавчі екскурсії для учнівської та студентської молоді.

Православні й греко-католицькі храми нині переважно відреставровані та використовуються релігійними громадами. Найцікавішими як для паломників, так і для туристів є духовні центри Зарваниці та Почаєва. В обох локаціях головними об'єктами поклоніння є чудотворні ікони, короновані римським папою. З архітектурної точки зору у Почаєві є більша кількість споруд, що мають статус пам'яток. Перш за все це Успенський собор збудований за проектом Готфріда Гофмана. На нині комплекс споруд перебуває на балансі Кременецько-Почаївського історико-архітектурного заповідника. Використання його в туризмі обмежене через специфічну позицію УПЦ, що нині користується цими спорудами.

У Зарваниці об'єктами туристичного інтересу є добре збережений бароковий храм Пресвятої трійці (XVIII ст) та комплекс споруд «Маріїнського духовного центру», побудований після 2000 р. Однією з найпривабливіших локацій для екскурсійного відвідування разом з іншими культовими спорудами є сворений на території центру «Український Єрусалим».

З-поміж інших храмів східного обряду зацікавлення туристів викликають катедральні собори ПЦУ та УГКЦ в Тернополі, Троїцький храм у Бережанах, Миколаївський храм у Тербовлі, Преображенський собор Кременця (колишній костел єзуїтів) та багато інших. Окремого дослідження потребують пам'ятки дерев'яної архітектури у Чорткова, Підгаєць, Бережан тощо

Серед діючих римо-католицьких храмів найцікавішими для туристів традиційно є костели міст Бучач, Чортків, Збараж, Бережани, Кременець, Тербовля; селищ Микулиці, Скала-Подільська, сіл Струсів, Лосяч, Озеряни, Окопи. Кожен із них по своєму оригінальний і неповторний. Так, у Кременецькому костелі є діючий орган з ХІХ ст. і барельєф поету Юліушу Словацькому. Він був єдиним діючим костелом в області за часів комуністичного режиму. При його відвідуванні можемо ознайомити екскурсантів як із постаттю видатного уродженця Кременця, польського поета Ю. Словацького, так й з історією переслідуваннями католиків у Російській імперії та СРСР. Храми у м. Чорткові та с. Лосяч – типові зразки неоготичної архітектури. Перший із них перебудований наприкінці ХІХ ст. за проектом Яна Кароля Саса-Зубжицького. Бучацький костел на ціле століття старший за вже згадані і є класичним зразком барокової архітектури. Дещо рідше увагу туристів привертають католицькі храми міст Заліщики та Борщів, смт. Товсте, Гусятин, сіл Біще, Буданів, Старі Петликівці тощо. Причини цього теж різні. Наприклад, костели в Біщі й Буданові обділені увагою туристів та операторів туристичної сфери зовсім не заслужено. Просто вони знаходяться осторонь основних туристичних потоків.

Значно складніша ситуація із храмами, що стоять в якості «романтичних руїн давнини». Найвеличнішими та найпопулярнішими серед туристів є руїни костелів у с. Язловець, м. Підгайці, в урочищі Червоне (околиці сіл Нирків-Нагоряни, Товстенська селищна громада), Сидорів, Сороцьке та багато інших. Перераховані костели мають різний статус, побудовані в різних архітектурних стилях й у різний час. Спільним для них є часткова руйнація стін, відсутність дахових перекриттів чи їх пошкодженість.

Найпопулярнішим з-поміж перерахованих вище поселень є с. Язловець. Це поселення є центром паломництва для католиків. Тут діє жіночий монастир Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії. У ньому знаходиться копія скульптурної роботи О. Сосновського «Матір Божа язловецька» та мощі Блаженішої Марцеліни Даровської. Саме монастир і катакомбний гробівець монахинь є популярним серед туристів. Засновниця

монастиря матінка Марциліна є авторкою оригінальної глибокогуманної педагогічної системи, яка може бути темою окремого дослідження. Оскільки в школі Згромадження, очолюваною настоятелькою Марцеліною, навчалися лише дівчатка – то окреме місце у виховних положеннях закладу мало окреслення ролі жінки у суспільстві.

В селі є також руїна величного ренесансного костелу, заснованого магнатами роду Бучацьких-Язловецьких ще у XVI ст. Він має статус пам'ятки архітектури національного значення, проте поступово руйнується через відсутність даху. Нині в оздобленні храму ще можна розгледіти оригінальні ренесансні портали та фрагменти фресок на стінах.

В межах досліджуваного регіону є кілька десятків населених пунктів так чи інакше пов'язані з розвитком їдишмовної єврейської культури. В окремих із них нині є більш чи менш збережені синагоги. При глибшому вивченні теми можливе створення окремих тематичних маршрутів як пізнавального характеру, розрахованих на різні категорії екскурсантів, так і для ностальгійного туризму євреїв, предки яких колись проживали на теренах краю.

Нині поширеною практикою є включення пам'яток єврейської культури в екскурсійні тури там, де логістично це виправдано. Найчастіше увагу туристів привертають синагоги в Кременці та Чорткові. Нажаль, використання їх далеке від сакрального: у першому випадку синагога використовується як приміщення центрального автовокзалу; у другому – будівлі занедбані. Дещо рідше увагу туристів привертають синагоги в Гусятині, Товстому, Скалі-Подільській, Струсові, Підгайцях, Гримайлові, Бережанах та ін. Причина такої ситуації – побудова оглядового маршруту і віддаленість відповідних пам'яток від нього. Є й суб'єктивний фактор. Не всі маршрутні гіді мають достатньо знань з юдаїки.

Нами проаналізовано окремі аспекти використання сакральних споруд Тернопільської області у краєзнавчих пізнавальних екскурсіях з метою соціалізації особистості та поглиблення усвідомлення свого зв'язку з історією і культурою краю. Виділено найпопулярніші серед туристів сакральні об'єкти як діючі, так і занедбані. Перспективним напрямком подальших досліджень цієї тематики вважаємо каталогізацію сакральних об'єктів польсько-української й єврейсько-української культурної спадщини на Тернопільщині та розробку шляхів її раціонального використання в рамках сакрального, пізнавального та ностальгійного різновидів туризму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герасимчук А.А., Палеха Ю.І., Шиян О.М. Соціологія. Навчальний осібник. Київ: Вид-во Європейського університету, 2004. 246 с.
2. Жученко В. Г. Формування громадянських цінностей студентської молоді засобами туризму. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Соціально-педагогічні засади формування громадянської відповідальності у студентів»(11-12 квітня 201 р). Київ, 2019. С. 118 - 120.
3. Любіцева О.О., Романчук С.П. Паломництво та релігійний туризм: навч. посіб. Київ: Альтерпрес, 2011. 416 с.
4. Мариняк Я., Стецько Н. Нові реалії паломницької діяльності у Тернопільській області. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія*, 2022, 52.1: 143-152. DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.21.2.18>
5. Пазенок В. С., Федорченко В. К. Туризмологія: концептуальні засади теорії туризму. Науково-навчальне видання. Київ: КУТЕП, 2008. 368 с.

Юлія ГРАБЕЦЬ

*Здобувачка третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету імені
Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
juliajuliakows@ukr.net*

ДІЯЛЬНІСТЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ПАРАФІЯЛЬНОГО ДУХОВЕНСТВА СХІДНОЇ ГАЛИЧНИНИ В КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ НАСЕЛЕННЯ У МІЖВОЄНИЙ ПЕРІОД

Після Першої світової війни Східна Галичина стала частиною Польської Республіки. На Паризькій мирній конференції 1919 р. польське представництво зобов'язалось перед країнами Антанти надати українському населенню автономію. Проте, отримавши бажані території, влада розпочала процес полонізації та репресії щодо українців, зокрема у сфері освіти та культури.

Зважаючи на умови, в яких опинилося українське населення Східної Галичини, митрополит Андрей Шептицький у своїх посланнях до священників наголошував, що вони мають бути не лише моральними авторитетами, але й допомогти українцям зберегти традиційні цінності у культурно-освітньому та господарському житті у парафіях [2, с. 86]. Відтак парафіяльне духовенство на протипагу державної політики почало діяти у двох напрямках.

Перший напрямок роботи священників – це протидія денационалізації українського шкільництва.

У зв'язку із приєднанням Східної Галичини до Польської Республіки у всіх сферах почала формуватися нова система органів управління. Для керівництва освітніми процесами було створено кураторію Львівського шкільного округу. Упродовж 1920-х рр. кураторія видавала розпорядження, які були спрямовані на денаціоналізацію освіти. Серед них: уся документація мала вестись польською мовою; вчителі повинні були використовувати польські навчальні плани та підручники; викладання переважної більшості предметів мало бути польською мовою; усунення з посад вчителів, які активно відстоювали свою проукраїнську позицію [12, с. 93].

Керівництво Греко-Католицької Церкви у своїх зверненнях та інструкціях наголошувало на тому, що діяльність священника не повинна обмежуватись духовною опікою селян, а й бути скерована на вирішення соціальних проблем. Наприклад, у Правильнику для деканів Львівської Архиепархії зазначалось, що кожен декан є ординаріатським шкільним комісаром, і разом з іншими комісарами має бути активним учасником освітнього процесу у школах [15, с. 46].

Ухвалений владою закон від 31 липня 1924 р. про так звану «утраквістичну» (двомовну) школу створив умови для викладання більшості предметів польською мовою, чим ще більше загострив польсько-українське протистояння [11, с. 274]. Польська мова викладання переважала навіть в тих школах, де не було дітей латинського обряду [8, с. 10]. Здобувачі початкової та середньої освіти фактично були змушені навчатися польською.

В таких умовах священники, які були матеріально забезпечені, створювали приватні школи з українською мовою викладання, а також надавали з власних прибутків фінансову допомогу здібним учням. Наприклад, таку школу у 1921 р. створив о. Димитрій Курдидик у Борщівському повіті Тернопільського воєводства. На момент створення у ній нараховувалося 28 учнів, а в 1931 р. їх кількість збільшилась до 108 осіб [16, с. 574]. Це свідчить про те, що не зважаючи на політику денаціоналізації, місцеве населення надавало перевагу українській освіті.

Боротьбу проти полонізації шкільної освіти також здійснювало товариство «Рідна школа». Його гуртки існували по всій території Східної Галичини, часто їх засновниками були греко-католицькі священники. Товариство організовувало приватні школи, гімназії, бібліотеки. Наприкінці 1930-х рр. товариство в Галичині нараховувало 104 тис. членів [13, с. 94-95].

Через зростання кількості приватних українських навчальних закладів на початку 1930-х рр. польська влада розпочала їх ліквідацію. Під приводом того, що вчителі не виховують в учнів поваги до польської держави, у 1930 р. було закрито українські приватні гімназії в Дрогобичі, Рогатині, Тернополі [12, с. 96].

Другий напрямок роботи священників передбачав проведення просвітницької роботи серед дорослого населення задля підвищення їхньої духовності і збереження національних цінностей.

Поширеним було явище створення священниками релігійних братств, які функціонували на засадах християнської моралі, проте на засіданнях священник із членами обговорювали як релігійні питання, так і соціальні проблеми, які виникали у парафіян (проблеми пияцтва, подружнього життя, надання допомоги потребуючим тощо) [8, с. 75]. Наприклад, парох с. Сороки Гримайлівського деканату о. Микола Цегельський у 1927 р. одразу після вступу на посаду заснував: Братство Апостольства Молитви (налічувало 170 парафіян), Братство Найсвятіших Тайн (62 особи), Братство Тверезості (60 осіб) [7, с.143].

У 1930-х рр. набули поширення Братства Тверезості, оскільки частина чоловіків громади призвичаїлися до пияцтва та тютюнопаління. Пияцтво спричиняло конфлікти у сім'ях та призводило до розпаду сімей, тому за підтримки Митрополичого Ординаріату священники ініціювали створення братств з числа свідомих парафіян з метою викорінення цих звичок [15, с. 95].

Священники, налагодивши зв'язок із парафіянами, організовували спільні заходи, завдяки проведенню яких вдавалося не лише урізноманітнити культурне життя, але й покращити стан церковного майна. В парафіях Чортківського повіту збирали кошти під час коляди і народних святкувань. Наприклад, у 1934 р. парафіяни с. Семаківці зібрані кошти від коляди планували використати на будівництво каплиці [4, с. 26]. У 1938 р. о. Микола Драгомирецький – парох с. Муханці, просив дозволу у староства на проведення у селі фестин (народні святкування), усі вилучені кошти планували витратити на будівництво нової церкви [4, с. 41].

Також священники засновували та очолювали народні установи. Одними із найпоширеніших були осередки товариства «Просвіта». Саме на їх базі відкривали українські читальні, організовували різноманітні заходи, зокрема відзначення ювілеїв відомих українських діячів, місяці доброї преси, хорові виступи тощо. Згідно зі звітом Загальних зборів «Просвіти» за 1934 р. у Галичині 497 українських священників займалися просвітницькою роботою [13, с. 85-86; 5, с. 12]. Таким чином, осередки

«Просвіти» під керівництвом греко-католицьких священників забезпечували належні умови для підтримки і розвитку української культури на парафіях.

Українське духовенство надавало великого значення кооперативному руху, оскільки його розвиток сприяв не лише матеріальному благополуччю населення, але й мав культурно-виховний характер. Популярними кооперативними інституціями були осередки товариства «Сільський господар». Такі гуртки по селах найчастіше очолювали парохі. Завдяки цим установам налагоджувалося місцеве самоврядування, існували профільні сільськогосподарські курси, проводилося землевпорядкування сіл.

Не зважаючи на демократичний тип стосунків священника з парафіянами, останні залишали за собою право ревізувати дії духовенства якщо вони суперечили їхнім поглядам.

Священник с. Голешів Жидачівського повіту о. Григорій Музичка у 1925 р. хотів встановити для парафіян нові правила щодо кількості сповіді на рік. Запросивши ще декількох священників із сусідніх сіл отець очікував, що парафіяни підтримають його ініціативу. Проте, жоден представник місцевого населення не прийшов, пояснивши це тим, що у них немає потреби сповідатися частіше ніж один раз на рік [8, с. 10]. Цей випадок свідчить про те, що стосунки між віруючими та священником мали демократичний характер, парафіяни залишали за собою право ревізувати дії духовенства якщо вони суперечили їхнім поглядам.

Варто зазначити, що траплялися випадки коли віруючі хотіли змінити священника по причині негідної поведінки. Наприклад, у вересні 1928 р. міщани міста Тернополя надіслали скаргу до керівництва ГКЦ на свого сотрудника о. Еміліяна Ваврика. У листі детально було описано, що саме не влаштовувало їх у поведінці священника та його дружини, а також прохання замінити його [9, с. 29].

Ще однією причиною скарги, могло бути питання щодо графіку роботи церкви. Наприклад, міщани м. Тернопіль 1939 р. у зверненні до Митрополичої Консистоїї поскаржились, що одна із центральних церков міста постійно закрита «неначе семи апокаліптичними печатями» [10, с. 77-78]. В обох випадках керівництво Церкви реагувало на такі звернення. Декан та парох отримали доручення розібратися в причинах невдоволення парафіян й надати відповідні звіти.

Отже, у міжвоєнний період греко-католицьке парафіяльне духовенство Східної Галичини брало активну участь у процесі збереження національної освіти, культури, а також відновлення фінансово-майнового стану своїх

парафіян. Священники боролися за існування шкіл з українською мовою викладання, створюючи приватні школи та надаючи фінансову підтримку з власних прибутків здібним дітям. Задля просвітницької роботи та більш активним контактам із парафіянами священники створювали релігійна братства, осередки товариств «Рідна школа», «Просвіта», «Сільський господар», кооперативи тощо. Така різнобічна діяльність священників сприяла збереженню і розвитку національних та соціокультурних цінностей. Домінування авторитету священника серед парафіян не виключало збереження демократичних відносин між ними, що свідчило про повагу Церкви до свої вірних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вегеш М. М. Нариси історії Української Греко-Католицької Церкви : в 2 т. / редкол.: М. М. Вегеш та ін. Ужгород, 2022. Т. 1. 392 с.
2. Горан Т. А. Перемишльська єпархія Греко-католицької церкви в українському національному русі Галичини (1919–1939 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Івано-Франківськ, 2017. 282 с.
3. Гнот С. І. Добродійна діяльність Греко-католицької церкви у 1921 – 1939 х рр. ХХ ст. (за матеріалами української галицької преси) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Львів, 2003. 21 с.
4. Заява керівництва греко-католицького парафіяльного комітету рішення Міністерства внутрішніх справ і повітового старства про проведення громадських зборів на будівництво церков та інші потреби. *ДАТО* (Держ. архів Тернопільської обл). Ф. 14. Оп. 1. Спр. 465.
5. Історичні довідки про Бібрського, Болехівського і Бродівського деканатів. *ЦДІАЛ* (Центр. держ. іст. архів м. Львів). Ф. 408, Оп. 1. Спр. 74.
6. Качор А. Роля духовенства і церкви в економічному відродженні Західної України. Вінніпег, 1992. 40 с.
7. Купчик Л. Родом зі Струсова. Розповіді про Цегельських / за ред. Л. Купчик. Львів-Бетлегем, 2002. 306 с.
8. Листи священників про діяльності парафій в місцевостях на букви Го-Гу 1896-1938. *ЦДІАЛ* (Центр. держ. іст. архів м. Львів). Ф. 408, Оп. 1. Спр. 110.
9. Листи Тернопільського деканату про призначення помічників священика на парафію м. Тернопіль. 1920-1928. Том II. *ЦДІАЛ* (Центр. держ. іст. архів м. Львів). Ф. 201, Оп. 1в. Спр. 2505.
10. Листи Тернопільського деканату про призначення помічників священика на парафію м. Тернопіль. Том III. 1929-1942. *ЦДІАЛ* (Центр. держ. іст. архів м. Львів). Ф. 201, Оп. 1в. Спр. 2506.
11. Литвин В. М. Національне питання в Україні ХХ – початку ХХІ ст.: історичні нариси / за ред. В. Литвин. Київ : Ніка-Центр, 2012. 592 с.
12. Нагірняк А. Польська освітня політика на західноукраїнських землях у міжвоєнний період. *Емінак*. 2018. (1). С. 93-97.
13. Перевезій В. О. Служіння Богу і народу: Українська греко-католицька церква між двома світовими війнами. Київ, 2004. 203 с.
14. Пилипів І. В. Греко-католицька церква – найвпливовіша суспільна сила у кристалізації української нації міжвоєнної Галичини. *Наукові записки*

Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Історія. 2010. (1). С. 109-114.

15. Розпорядження, обіжники, звернення й вказівки ординаріату та Шептицького А. 1930-1938 рр. *ЦДІАЛ* (Центр. держ. іст. архів м. Львів). Ф. 408, Оп. 1. Спр. 10.
16. Руда О. Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини в 20–30-х роках ХХ століття: реалізація та рецепції. Львів, 2019. 802 с.

Іван ШТОГРИН

*Магістр історії,
Тернопіль, Україна
ivanshtohryn@gmail.com*

БЕЗСТОРОННІСТЬ ЯК ЕТИКО-МОРАЛЬНА ОСНОВА МИРОТВОРЧОЇ ПОЛІТИКИ СВЯТОГО ПРЕСТОЛУ ПЕРІОДУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914-1918 рр.)

Теологія миру посідає вагоме місце в міжнародній й душпастирській діяльності Святого Престолу. Протягом століть позиція Ватикану щодо військових конфліктів пройшла значний шлях трансформації: від надання моральної підтримки одній із сторін до принципу безсторонності в ім'я їх примирення. Останній підхід, культивувався в Римській курії протягом ХХ століття та набув особливої рефлексії у сьогодення на тлі збройної агресії Росії проти України, значною мірою був закладений за понтифікату Бенедикти XV, що з огляду на його дискусійність становить значний науковий інтерес.

Міжнародне становище Ватикану перед I світовою війною. Понтифікат Бенедикта XV. Переддень Першої світової війни позначився конфліктами й розривом дипломатичних відносин між Святим Престолом і окремими західноєвропейськими державами. Вслід за ухваленим у 1905 р. законом про відокремлення церкви від держави французький уряд прийняв постанову про розрив дипломатичних відносин із Ватиканом. Французький приклад згодом послугував моделлю церковно-державних відносин для інших антиклерикальних урядів в Європі. У 1910 р. до ситуації аналогічної французькій призвела політика секуляризації в Португалії. Напруженими залишались дипломатичні відносини з іншою піренейською державою – Іспанією. За підсумками конклаву 3 вересня 1914 р. Папою було обрано кардинала Джакомо делла К'еза, прийнявши ім'я Бенедикт XV. Вибір понтифіком сановника, що мав значний дипломатичний досвід ставив за мету сконцентрувати зусилля Святого Престолу на дипломатичній арені з

метою відновлення попередніх міжнародних позицій [1, р. 2–32; 2, с. 96, 99].

З перших днів понтифікату Бенедикт XV мав намір несприятливий міжнародний клімат та обмежений законодавчо вплив Святого Престолу на внутрішню політику провідних європейських держав компенсувати духовно-моральним авторитетом Католицької Церкви [3, s. 12]. Ємність поглядів Бенедикта XV щодо Католицької Церкви як наднаціональної аполітичної інституції в християнському світі лягла в основу обґрунтування принципів безсторонності та пацифізму Святого Престолу, а універсальність її місії – скеровано на дипломатичну активність Святого Престолу щодо пошуку консенсусу між воюючими сторонами. Уже 8 вересня 1914 р. в апостольському зверненні «*Ubi Primum*» Бенедикт XV, акцентуючи увагу на війні як рушійній силі у руйнуванні основ людського суспільства, закликав уряди всіх країн припинити військові дії та сісти за стіл переговорів [4]. Засуджуючи з точки зору християнської етики війну як аморальне явище в енцикліці «*Ad Beatissimi Apostolorum*» [5], від Бенедикта XV неодноразово в наступні місяці надходили до обох сторін протистояння конкретні пропозиції щодо встановлення режиму припинення вогню на період великих релігійних свят. Втім такі ініціативи Святого Престолу перманентно не отримували адекватної оцінки серед урядових кіл; якщо не сприймалися нейтрально, то слугували для низки держав підставою для сумнівів щодо безсторонності Ватикану у війні [6, с. 116–117].

Щоправда, сумніви обох військово-політичних блоків щодо безсторонності Святого Престолу почасти були об'єктивною реакцією на його власні невважені кроки. Так, жорсткій критиці зі сторони Антанти було піддано інтерв'ю Бенедикта XV французькій газеті «*La Liberté*». У ньому Папа засудив дії російських військ на території Галичини, розкритикував британську блокаду Німеччини, проте уникнув прямої відповіді на запитання про порушення німцями нейтралітету Бельгії, зруйнування Левена і бомбардування Реймса, а також затоплення кайзерівським підводним флотом англійського пасажирського лайнера «*Лузітанія*» [7, р. 349; 8]. Негативній реакції уже німецьких урядових кіл було піддано опубліковане послання «*Cum de Fidelibus*» Бенедикта XV до примаса Бельгії кардинала Дезіре-Жозефа Мерсьє. Висловлений у ньому жаль Папи з приводу окупації Бельгії кайзерівськими військами [9] німецька сторона розцінила як потурання інтересам Антанти. Характерно, що урядові кола Франції в особі прем'єр-міністра Ж. Клемансо, побачили у цьому ж посланні навпаки пасивність Ватикану у «бельгійському питанні»

і потрактували як прояв германофільства [3, s. 12]. На тлі критики з обох сторін 22 січня 1915 р. Бенедикт XV у консисторській промові «Convocare Vos» спростував закиди у симпатіях до жодного із військово-політичних блоків і наголосив на пріоритетності принципу безсторонності у дипломатії Святого Престолу [10].

Попри ігнорування протягом перших років війни обома блоками миротворчих ініціатив Бенедикта XV обрана понтифіком стратегія безсторонності мала позитивні результати для Святого Престолу на міжнародній арені: війна довела значимість Ватикану як одного з центрів світової дипломатії, здатного через авторитет Церкви впливати на громадську думку по обидві сторони конфлікту. У його політичній підтримці виявились зацікавлені більшість європейських держав. На межі 1914–1915рр. такі політично впливові та економічно потужні протестантські держави, як Велика Британія та Нідерланди, відновили свої дипломатичні представництва при Святому Престолі. Зважаючи на те, що Лондон, як і Гаага, не підтримували безпосередніх дипломатичних відносин зі Святим Престолом з середини XVII ст., це було значним досягненням Бенедикта XV [3, s. 13-14].

Теологія миру Бенедикта XV. За Бенедикта XV сформувалась кардинально інша етико-теологічна позиція Святого Престолу щодо теорії «справедливої війни» (*bellum iustum*), її моральної допустимості за певних критеріїв та обставин. Нова концепція, яка знайшла відображення в низці енциклік та послань Бенедикта XV, засуджувала будь-які військові конфлікти як інструмент щодо вирішення політичних чи територіальних суперечок між державами. Розглядаючи Першу світову війну як абсолютне зло і самогубство європейської цивілізації, що не може бути виправдане жодними благими намірами, відповідальність за її розв'язання Папа покладав на всіх без винятку учасників конфлікту. Відтак, Святий Престол офіційно відмовляв в моральній підтримці жодній із воюючих сторін [4; 5; 11].

«Status quo ante bellum». На тлі усього комплексу міждержавних політико-територіальних суперечностей, що стали рушійною силою для розв'язання Першої світової війни, Святий Престол на той час об'єктивно не міг виконувати роль духовно-морального орієнтира християнського світу. Збереження світового балансу сил протягом усього періоду війни залишалось пріоритетним завданням ватиканської дипломатії, що своєю чергою свідчило про неготовність Святого Престолу до кардинального перегляду існуючого світоустрою. Балансуючи між інтересами Католицької Церкви та тогочасними територіальними амбіціями воюючих сторін,

ватиканській дипломатії неодноразово протягом війни доводилось здійснювати заходи, які суперечили задекларованій безсторонності Святого Престолу. Турбота Святого Престолу щодо збереження *status quo ante bellum* перш за все була продукована побоюваннями територіальних чи політичних змін в Центральній-Східній Європі внаслідок поразки у війні Центральних Держав чи Росії. Такий розвиток подій міг призвести до радикалізації суспільно-політичних настроїв, а у випадку багатонаціональних Австро-Угорщини та Росії до посилення відцентрових тенденцій та появи національно-визвольних рухів, що у свою чергу робило становище Католицької Церкви у регіоні непередбачуваним [6, с. 117-119]. На зламі 1914–1915 рр. Ватикан докладав дипломатичні зусилля для уникнення вступу Італії в Першу світову війну на стороні Антанти, що могло ускладнити становище Центральних Держав й змістити військову ініціативу на користь противника [12, с. 475–476]. Того ж року стурбованість Ватикану викликана близькосхідними амбіціями політичних і релігійних кіл Російської імперії, зокрема планами царського уряду включити до свого складу Константинополь з низкою інших європейських територій Туреччини та пошири релігійний вплив на східні патріархати, спонукала Бенедикта XV звернутися за підтримкою уже до уряду Франції, з проханням надати гарантії, що храм св. Софії у Константинополі не буде передано росіянам, а відтак існуючий релігійний паритет в азійських володіннях Туреччини буде збережено [1, р. 53; 13, с. 517].

Особливе занепокоєння Святого Престолу викликав нейтралітет США, який, попри декларування американським президентом В. Вільсоном, як правило, на практиці не виконувався. У Ватикані з роздратуванням слідкували за постачання американської зброї в Англію та Францію. Бенедикт XV неодноразово звертав увагу останніх, що використання для військових перевезень пасажирських суден є аморальним і підступним, оскільки провокує німецькі військово-морські сили на їх затоплення. Навесні 1915 р. Бенедикт XV публічно звернувся до США з вимогою суворого дотримання американським урядом ембарго на постачання зброї в воюючі держави [1, р. 72].

Протягом 1916-1917 рр. ватиканська дипломатія продовжувала докладати зусиль для припинення війни. Наприкінці 1916 р. тлі несприятливої військово-політичної ситуації Центральні Держави заявили про готовність розпочати офіційні мирні переговори. Мирну ноту спеціальним листом було надіслано також до Римської курії. Проте під тиском держав Антанти та їх католицького єпископату її не лише відхилили у Ватикані, але й змушені були надіслати спеціальне

розпорядження духовенству нейтральних держав з рекомендацією утриматись від пропагування в будь-який спосіб мирних пропозицій Центральних держав і дотримуватись принципу безсторонності [14, s. 163].

1 серпня 1917 р. Ватикан, декларуючи неупередженість і безсторонність як вихідні засади міжнародної політики оприлюднив папську Ноту миру, у якій містилась низка ключових положень, дотримання яких могло стати основою для «поміркового розрішення конфлікту» та укладення справедливого миру, зокрема: угода про одночасне і взаємне скорочення озброєнь; створення наднаціональної колегіальної структури – інституту міжнародного арбітражу; взаємна відмова від репарацій і контрибуцій; рівна відповідальність всіх воюючих сторін; взаємне повернення зайнятих територій. З метою збалансування сил територіальні претензії між Італією й Австро-Угорщиною, Францією та Німеччиною у Ноті миру пропонувалось узгодити «у дусі примирення». Однак, на чю користь вирішувати спірні території Ельзасу і Лотарингії, Трієста і Трієнтіно в Ноті миру вказано не було. Також у межах «розумного і справедливого» Бенедикт XV пропонував вирішити питання Вірменії, Балканських держав і земель, які входили до складу давнього Королівства Польського [15].

Нота миру не була підтримана жодним військово-політичним альянсом. Лише громадська думка по обидві сторони визнала важливість ініціативи Папи, характеризуючи прокламовані Бенедиктом XV умови миру як «дипломатичний і міжнародний захід першого рангу», що «забезпечував широку платформу, на основі якої уможлилювались стійкі мирні домовленості» [16, p. 163–164.].

Як підсумок, миротворчі ініціативи Бенедикта XV засновані на принципах безсторонності та неупередженості могли мати прогресивне значення. Висхідна докрина зовнішньої політики Святого Престолу у воєнні роки – *status quo ante bellum*, завершуючи війну без переможців і переможених, унеможлилювала потенційне прагнення до реваншу однієї із сторін. Прийняття ініціативи Папи за основу майбутнього миру сприяло би зниженню революційної напруги в багатоетнічних державах і ослабленню міжнародних позицій соціалістичних і націоналістичних рухів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Pollard J. *The Papacy in the Age of Totalitarianism, 1914-1958*. Oxford: Oxford University Press, 2014. *Google books: My library*.
2. Зонова Т. *Дипломатия Ватикана в контексте эволюции европейской политической системы*. М: РОССПЭН, 2000. 199 с. С. 96, 99

3. Kasparavičius A. Tarp politikos ir diplomatijos: Sventasis Sostas ir Lietuvos Respublika. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. 762 s.
4. Benedetto XV. Esortazione apostolica «Ubi Primum». URL: <https://is.gd/US8Czc>
5. Benedetto XV. Encyclical «Ad Beatissimi Apostolorum». URL: <https://is.gd/Bu2XbT>
6. Бистрицька Е. Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого Престолу з Росією та СРСР (1878–1964 рр.). Тернопіль: Видавництво «Підручники і посібники», 2009. 416 с.
7. Riccards M. P. Faith and Leadership: The Papacy and the Roman Catholic Church. Lanham, MD: Lexington Books, an imprint of Rowman & Littlefield, 2012. 638 p.
8. В меньшинстве (16 ноября 1919 года — 11 мая 1924 года) // Эррио Э. Из прошлого: Между двумя войнами. 1914-1936. М: Издательство иностранной литературы, 1958. 772 с.
9. Benedetto XV. Epistola «Cum de Fidelibus». URL: <https://is.gd/3awGUj>
10. Benedetto XV. Oratio «Convocare Vos». URL: <https://is.gd/O886sp>
11. Benedetto XV. Esortazione apostolica «Allorché Fummo Chiamati». URL: <https://is.gd/5KHcB8>
12. Бюлов Б. Воспоминания. М.; Л: Гос. соц.-экон. изд-во, 1935. 562 с.
13. Пуанкаре Р. На службе Франции. 1914–1915. М.: АСТ; Минск: Харвест, 2002. 784 с. С. 517.
14. Deschner K. Polityka papieska w XX wieku. T. 1: Leon VIII, Pius X, Benedykt XV, Pius XI. Gdynia: Uraeus, 1997. 475 s.
15. Benedict XV. Esortazione apostolica «Ai Capi dei popoli belligeranti». URL: <https://is.gd/07XAnj>
16. Coppa Frank J. The Modern Papacy, 1798-1995. London: Taylor & Francis Ltd, 1998. P. 163–164.

Василь ЧИЖОВ

*Здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
v.chizhov@impelukraine.com.ua*

ВПЛИВ ПОЛІТИКИ РАДЯНІЗАЦІЇ НА ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ СІЛЬСЬКОГО ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ПАРАФІЯЛЬНОГО ДУХОВЕНСТВА СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ У 1939–1941 РОКАХ.

Упродовж кількох століть, у селах Східної Галичини парафіяльний священник був важливою складовою повсякденного життя. Жодна важлива подія сільського життя не обходилася без благословення пароха. Як зазначає дослідник В. Старка: «без священика в той час не відбувалося жодної помітної події в селі» [3, с. 367].

Конкордат 1925 р. між урядом Польської держави та Апостольським Престолом чітко окреслив правове становище духовенства католицької церкви. Згідно умов договору, сільські священники отримували право не лише сповняти релігійні функції, але й займатися економічною діяльністю. Відтак, чимало греко-католицьких священників не лише обробляли належні їм земельні наділи, але і ставали співзасновниками українських сільськогосподарських кооперативів тощо.

Греко-католицька церква у Східній Галичині на кінець 1930-х років стала доволі впливовою суспільною організацією, оскільки станом на початок вересня 1939 р. в межах означеною терену функціонувало 2120 парафій, які обслуговували 2030 священників, прихожанами яких були близько 3,1 млн. вірних [1, с. 28].

Інкорпорація теренів Східної Галичини до складу Української радянської Соціалістичної Республіки у середині вересня 1939 р., зумовила тектонічні зміни усіх сфер повсякденного життя місцевого населення.

На відміну від урядів Австро-Угорщини чи Польської держави, які доволі толерантно ставилися до релігійних вподобань своїх громадян, у атеїстичному Радянському Союзі не було місця релігії.

Зважаючи на ту підтримку, яку мала греко-католицька церква у регіоні, більшовики не наважилися на радикальну заборону її діяльності.

Більшовики поступово витіснили греко-католицьку церкву із сільського повсякдення. Виступаючи перед радянським активом Станіславської області, секретар обкому КП(б)У М. Груленко зазначав, що: «на фронті релігійному, нам потрібно вести виважену роботу з роз'яснення суті релігійної політики радянської влади... Потрібно використовувати гнучкі методи агітаційної роботи» [ДАІФО, арк. 32].

На практиці це виглядало так, що починаючи з кінця осені 1939 р., галицькі села здригалися від щоденних мітингів, під час яких кожен із доповідачів не забував пригадувати присутнім селянам, що потрібно боротися з «релігійними пережитками».

Більшовики намагалися у селянський побут впровадити різноманітні радянські свята – звіздини, сімейні вечірки, свята першого засіву, громадські похорони тощо.

Попри застереження партійних зверхників, окремі місцеві активісти надто буквально сприйняли гасла «викорінення релігійних пережитків». Так, парох с. Урлів Зборівського району Тернопільської області о. І. Любич 4 грудня 1939 р. змушений був покинути парафіяльний дім та переїхати до родичів, через постійні грабунки збільшовизованих селян, а у хаті пароха с. Підгайчики Зборівського району Тернопільської області

місцеві комуністи організували клуб, де за словами священника: «днями і ночами при музиці витинала гопака місцева голота» [3, с. 371]. Священнику ж залишили одну кімнату та кухню. Проте, через «пекельний галас у клубу» той змушений був ночувати в stodолі» [3, с. 371].

Крім психологічного тиску, радянська влада вдавалася до економічних важелів впливу. Зазначимо, що до вересня 1939 р. сільське греко-католицьке духовенство володіло чималими земельними наділами, та були доволі заможними. Часто сільські парахи були серед засновників сільських кооперативів тощо.

28 жовтня 1939 р. ініційовані більшовиками Народні Збори Західної України проголосили декларацію про вилучення церковних земель. Зазначене розпорядження неоднозначно було сприйняте галицьким суспільством. Виховані в традиціях поваги до приватної власності, селяни, у переважній більшості не наважувалися отримувати колишні церковні земельні наділи. Водночас, здебільшого люмпенізовані верстви, охоче брали «церковне поле». Мали місце і трагікомічні ситуації, коли парафіяльні священники нових власників парафіяльної землі відлучали від церкви, відмовляли у сповіді як це мало місце у с. дуліби Новострілицького району львівської області [4, арк. 49 зв.].

Крім конфіскації парафіяльної землі, радянські фіскальні органи нараховували сільським парохам податки, які обраховувалися тисячами карбованців. Не маючи змоги їх сплачувати, частина священників роздавала майно селянам, і покидала парафії.

Початок німецько-радянської війни у червні 1941 р. на зупинив примусову атеїзацію краю, проте не припинилися духовні митарства сільського греко-католицького духовенства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939-1950). Львів: Вид-во Українського католицького університету, 2005. 267 с.
2. Державний архів Івано-Франківської області. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 5. 60 арк.
3. Старка В. Священик у провінції: повсякденне життя сільських священників Східної Галичини в умовах суспільних трансформації радянського тоталітаризму 1939–1941 рр. // *Lekarz i duchowny na prowincji. Czestochowa* 2022. S. 367–373.
4. Центральний державний історичний архів у м. Львів. Ф. 201. Оп. 1. Спр. 36. 77 арк.

Дмитро ШТОКАЛЮК

*Здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
dmytro_shtokaliuk@ukr.net*

РПЦ ЯК ОДНА ЗІ СКЛАДОВИХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ КРЕМЛЯ ПРОТИ УКРАЇНИ

У статті розкрито застосування РПЦ як одного із засобів проведення інформаційно-військової агресії рф проти України. Подано інформацію про деструктивну суть РПЦ та її вплив на вірян цієї гілки православ'я.

Ключові слова: РПЦ, УПЦ КП, УПЦ МП, Вселенський патріархат, ПЦУ, церковний синод, томос.

Постановка проблеми. Релігія була, є і буде частиною масової людської свідомості й це вміло використовують певні політичні кола. Практичний аспект застосування релігії як зброї міститься у висловах: «Релігія розцінюється звичайними людьми як правда, розумними як брехня, а урядом як корисна штука» (Едуард Гіббон) та «Розумними і критично мислячими людьми важче керувати церковникам, ніж тими, хто сліпо вірить і сприймає слова священників за цілковиту істину» (Штокалюк Дмитро). Відповідно, для кремлівської владної верхівки православна гілка християнства стала одним із важелів та інструментів досягнення геополітичних інтересів. В нашому випадку, жертвою деструктивного впливу стала Україна, котру Кремль прагне втримати у сфері своїх інтересів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням інформаційно-військової агресії займались низка дослідників, зокрема: Горбулін В. та Лизанчук В.

Мета статті – проаналізувати та розкрити особливості використання РПЦ як одного з інструментів у інформаційно-військовій агресії РФ проти України.

Виклад основного матеріалу. Християнство за своєю суттю є позитивною релігією, котра пропагує такі моральні цінності: взаємоповагу, любов до ближнього, турботу та підтримку один одного і т. д. Однак, у руках певних політиків країни-агресора – рф, воно перетворилось на один із засобів політичної експансії та посилення впливу на Україну. Цим інструментом слугує РПЦ, котра має інше, відмінне трактування християнських цінностей, підлаштовуючись під імперські інтереси Кремля.

Між тим, для РФ та її держав-попередниць: Московського царства, Російської імперії та СРСР притаманне явище цезаропапізму – при якому церковна влада підпорядковується світській. Яскравим прикладом цього зв'язку у ХХ ст.. стало відновлення РПЦ після церковного синоду «русской православной церкви» у січні-лютому 1945 року. Архівні дані свідчать, що всі учасники цього собору були завербованими НКВС. Радянське керівництво пішло на цей крок з метою посилення впливу на населення Радянського Союзу через релігійну сферу, оскільки населення СРСР було віруючим, Й. Сталін з практичних міркувань пішов на цей крок. Перед тим, у 1930-х роках радянське керівництво гонило християнство, засилаючи священнослужителів у Сибір. У період німецької окупації, окупанти дозволили діяльність православної церкви, а населення окупованих територій позитивно це сприйняло. Бачачи це, Й. Сталін вирішив вдатись до подібних дій, щоб отримати ідеологічну перевагу над противником та перетягненням віруючих на свою сторону, вирішив із використанням НКВС долучитись до цього процесу: «осіб, що мають релігійний авторитет серед духовенства і віруючих, і в той же час перевірених на агентурної або патріотичній роботі ... Важливо забезпечити, щоб в числі намічених кандидатів переважали агенти НКДБ, здатні провести на Соборі потрібну нам лінію», – розповідається в листі, направленому Федотову й Карпову. Для цього було скликано помісний собор, на якому прийнято положення про управління Російською Православною Церквою й вибрали Алексія (Симанського) патріархом Московським і всієї Русі митрополита Ленінградського [14; 15; 19; 28; 30].

Причина відновлення московської патріархії атеїстичною комуністичною владою полягала в політичній меркантильності кремлівської влади. Розуміючи, що громадяни СРСР як правило є віруючими, маючи досвід попередньої влади – царської росії, коли церква підпорядковувалась світській владі, виконуючи її усі примхи радянська влада вирішила з цього вдало скористатись. Тим більше, тоді ще тривала німецько-радянська війна й додаткова підтримка зі сторони народу для кремлівської влади була потрібна. Вони вчинили за принципом – не може заборонити і знищити, тоді це очоль і підпорядкуй собі. Так і вчинили, завербували церковних діячів й використовували їх у своїх цілях. Зрештою, таким було легше керувати народом – релігією, коли люди керовані лояльними радянській владі священниками, котрі вкладуть в голови звичайних громадян потрібну інформацію й за потреби донесуть у КДБ те що цікавило цю силову структуру. Простіше кажучи – симбіоз політичної і церковної влад.

Проаналізувавши «Звернення Святішого Патріарха Кирила до Повноти Російської Православної Церкви» від 17 червня 2014 року помітно, що він в гібридній війні РФ проти України підтримав В. Путіна: «Що відбувається сьогодні, насамперед, у Донецькій і Луганській областях, і як слід ставитися до цих подій членам нашої Святої Церкви? У південних межах історичної Русі розгорілася нині міжусобна битва. Результати кривавого конфлікту жахають. Вже не сотня, як було взимку в Києві, а багато, багато сотень загиблих, тисячі поранених і тих, хто залишився без даху над головою. Лише диявол може святкувати перемогу, коли в січі стикаються брати, знищуючи один одного, завдаючи каліцтв, послаблюючи життєві сили народу», тобто він вважає, що на сході України точиться громадянська війна. Подібну думку поділяє В. Путін. Крім іншого, апелює до вкраденої і вдало присвоєної історії Русі-України, простіше кажучи, є прихильником московської версії спадкоємності культурно-історичної спадщини Русі-України [3; 5; 14; 35].

Причина такої точки зору полягає у цезаропапізмі, коли світська влада контролює релігійну, остання є частиною офіційної влади. У цій ситуації користь отримують обидві сторони: світська влада через релігійний вплив на населення країни тримає під контролем його, натомість релігійна влада отримує підтримку зі сторони держави у вигляді політичних і грошових дивідендів.

Крім того, глава РПЦ категорично проти виступала проти надання томосу ПЦУ, аргументуючи це словами: «Наша церква ніколи не залишить у біді своїх братів на Україні і не відмовиться від них. Ми ніколи не погодимося на зміну священних канонічних кордонів нашої церкви, бо Київ – це духовна колыска святої Русі як Мцхета для Грузії або Косово для Сербії», – заявив патріарх московський Кирило. Окремо акцентуємо увагу на факті, що під час президентства зрадника Віктора Януковича регулярно відвідував Україну, але після перемоги революції гідності більше не з'являвся на нашій території [15; 16].

Розуміючи, що здобувши томос українська церква стане автокефальною, а кремлівська агентура в рясі втрачатиме вплив на віруючих та величезні гроші їм це навряд сподобалось, адже починаючи від 1686 року московські попи вкорінилися на території України, анексувавши Київську метрополію.

Представники РПЦ займають антиукраїнську позицію. Наприклад, окрім раніше наведених фактів вони заперечують приналежність Криму до України. Намісник Києво-Печерської лаври владика Павло заявив 8 січня 2018 року: «Ти знаєш історію, що Крим ніколи не був українським?». Для

РПЦ Україна є дуже прибутковою, оскільки приблизно 50% РПЦ приходів припадає на територію України. Для московських попів навряд існує Бог, є гроші, які вони отримували з довірливих і зомбованих віруючих, котрі несли добровільно свої гроші, тим самим спонсоруючи загарбницьку війну Кремля проти України [1; 18].

Суть так званої УПЦ МП, насправді РПЦвУ є деструктивною, адже ця філія «агентів ФСБ в пагонах» є «вовками в овечій шкурі», які під прикриттям релігії активно допомагали окупантам під час російсько-української війни, захищаючи від ЗСУ та українських спецслужб окупантів та терористів, зберігаючи зброю у храмах, збираючи дані про кількість і пересування підрозділів ЗСУ. Це саме підтвердив терорист і воєнний злочинець І. Гіркін. Його охорона повністю складалась з ченців Святогірської Лаври: «Моя особиста охорона складалась з духовних синів, ченців, ієромонахів Святогірської лаври. Повністю. До останньої людини. Вона була не дуже велика, але, тим не менше, вони там були. У нас одним із підрозділів в слов'янській бригаді командував послушник Святогірської лаври. При цьому послушник займав досить серйозне становище в Лаврі. Господарське», – заявив воєнний злочинець. Крім іншого, перед анексією Криму туди прибула делегація РПЦ, під прикриттям охорони церковних святинь «Дари волхвів». Сам же глава РПЦ нічого спільного, крім сану, напевне, з християнством не має. Він завербований агент ФСБ, котрий отримує прибутки від тютюнової монополії. Зрештою, Кремль використовує РПЦ як зброю у війні проти України та в якості посилення ідеологічного впливу на Україну [10; 11; 21; 27; 37].

Крім цього, ці московські попи є «п'ятою колоною» на місцях, яка здавала пересування підрозділів ЗСУ ворогу, давала прихисток окупантам, яких переховували у храмах. Наявність цієї деструктивної релігійної організації привела війну в нашу країну, бо московські попи були хорошими шпигунами, зрештою вони ними і є.

27 грудня 2022 року КСУ зобов'язав змінити назву УПЦ МП на РПЦвУ, оскільки та керована з Кремля. Також підтримав заборону цій прокремлівській релігійній організації брати участь у житті воєнізованих формувань України в чині капеланів. У РПЦвУ відмовились виконувати це рішення: «Усі спроби примусово застосувати цей закон до УПЦ збільшить випадки порушення права на свободу совісті та віросповідання в Україні» [9; 17].

Усьому приходить кінець, особливо антиукраїнській діяльності РПЦвУ в Україні. 12 листопада 2022 року в храмі Києво-Печерській лаврі під час меси заспівали прокремлівську пісню «пробудження матушки-

Руси». Після публікації відео та резонансу в Україні СБУ почала перевіряти храми, які знаходяться у користуванні РПЦвУ. Намісник Києво-Печерської лаври Павло Лебідь, названий в народі «Паша Мерседес» намагався зам'яти цей скандал через покарання цього священника, який разом з приходом співав цю антиукраїнську пісню. Однак, було запізно, СБУ серйозно взялась за кремлівську агентуру в рясі – проводили обшуки в храмах РПЦвУ [23; 26; 32; 35].

Після цього СБУ проводила обшуки в усіх храмах РПЦвУ. Вони знайшли пропагандистську літературу російською мовою, яка возвеличувала країну-агресорку, виправдовувала агресію РФ проти України, підтвердилися факти наявності в ченців і черниць громадянство РФ [28; 37; 38; 39].

Наступним кроком української влади було запровадження санкцій проти діячів РПЦвУ. Також розпочався процес розриву угод стосовно оренди Києво-Печерської та Почаївської лавр. У ВРУ зареєстрували проект про заборону діяльності РПЦ на території України. Зрештою, остаточну заборону УПЦ МП підтримують 56% українців [2; 6; 7; 8; 20; 25; 32].

Питання заборони діяльності антиукраїнської релігійної організації дуже важливе, оскільки вони принесли війну в Україну, її підтримували. 7 квітня 2022 р. народний депутат України Савчук Оксана зареєструвала у Верховній Раді України законопроект про заборону діяльності УПЦ МП на території України. ВРУ відмовилась його підтримувати, хоча 56% опитаних українців хочуть заборонити УПЦ МП. ВРУ так і президентська вертикаль зацікавлені у діяльності цієї прокремлівської організації, тому такі половинчасті кроки в боротьбі з нею [2; 24].

15 грудня 2022 року під час обміну полоненими обміняли засудженого до 12 років позбавлення волі агента Кремля у рясі за здачу позицій ЗСУ на полоненого американця. Аналогічне очікує іншого діяча цієї деструктивної релігійної організації УПЦ МП – пособника ворогів України митрополита Тульчинського, котрий публічно виправдовував кремлівську агресивну політику спрямовану проти України. Йому загрожувало покарання у вигляді позбавлення волі строком до 8 років [12; 13; 22].

Ця війна стала каталізатором нових змін у релігійному житті. Цього року парафії (ПЦУ) почали переходити на новоюліанський календар. Ці зміни тягнуть за собою перенесення дати Різдва Христового з 7 січня на 25 грудня. Усі нерухомі свята переносяться на 13 днів назад. Ідеальним варіантом для України був перехід на григоріанський календар, яким

користується переважна більшість країн світу, зокрема країни західної Європи.

Отже, за своєю суттю РПЦ є інструментом здійснення гібридної агресії РФ проти України. Цю релігійну організацію відновило радянське керівництво з метою ідеологічного та політичного впливу на населення СРСР. З початком інформаційно-військової агресії РФ проти України вони прийняли позицію керівництва РФ і підтримали його, надаючи підтримку бойовиками ДНР та ЛНР, агітували за вступ до лав терористичних угруповань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Без грошей з України Російська православна церква не проживе? URL: <https://www.unian.ua/society/249961-bez-groshey-z-ukrajini-rosiyska-pravoslavna-tserkva-ne-projive.html> (дата звернення: 08.05.2018).
2. Більш як 50% українців підтримують заборону УПЦ МП, – опитування URL: <https://espresso.tv/bilsh-yak-50-ukraintsiv-pidtrimuyut-zaboronu-upts-mp-opituvannya>
3. Братовбивчу війну на Сході України благословив російський патріарх Кирило URL: <http://surl.li/iiorpb>
4. В УПЦ (МП) вважають, що знешкодження колаборантів в рясах – це боротьба з Церквою URL: <http://surl.li/iiorpv>
5. Звернення Святішого Патріарха Кирила до Повноти Руської Православної Церкви URL: <http://surl.li/iosnr>
6. Зеленський затвердив санкції РНБО проти 7 представників УПЦ МП: хто у списку URL: <http://surl.li/iosok>
7. Києво-Печерську Лавру офіційно зареєстрували як монастир у складі ПЦУ URL: <http://surl.li/iospg>
8. Комітет Ради підтримав законопроекти про заборону структур РПЦ і передачу двох лавр до ПЦУ, – Княжицький URL: <http://surl.li/iospt>
9. Конституційний суд підтвердив, що УПЦ МП має вказувати у назві свою справжню належність URL: <http://surl.li/iosqt>
10. Кремль використовує релігію як зброю для дискредитації України – ISW URL: <http://surl.li/iosrf>
11. Лизанчук В. Інформаційна безпека України: теорія і практика: Львів ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 728 с.
12. Митрополит УПЦ МП може сісти на вісім років URL: <http://surl.li/iosrp>
13. Митрополит УПЦ МП постане перед судом: загрожує до 8 років – СБУ URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/01/10/7384231/>
14. Московський патріарх Кирил: України не існує в принципі URL: <http://surl.li/iossj>
15. Московський патріархат створювали агенти НКДБ, – документи СБУ URL: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/culture/history/69345/
16. Московський патріархат та угруповання «ЛНР» і «ДНР» виступають проти томосу для України (огляд преси) URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29393353.html>
17. Назву не змінюватимуть: в УПЦ МП відреагували на рішення Конституційного суду URL: <http://surl.li/iostn>

18. Намісник Лаври владика Павло: «Крим ніколи не був українським». Відео URL: <http://surl.li/iosstx>
19. О положении об управлении Русской православной церковью 1945 года URL: <http://www.pravoslavie.ru/46967.html>
20. Отці московського патріархату вимагають Президента скасувати санкції URL: <http://surl.li/iosui>
21. Патріарх РПЦ Кирило – агент КДБ і «тютюновий митрополит»: експерт розповів цікаві факти URL: <http://surl.li/iosvk>
22. Підтримував Росію: в Україні судитимуть митрополита Вінницької єпархії УПЦ МП URL: <http://surl.li/iosvw>
23. «Пробуждается матушка-Русь»: у Києво-Печерській лаврі визнали, що в одному з храмів співали пісню на підтримку РФ URL: <http://surl.li/ioswj>
24. Проект Закону про заборону Московського патріархату на території України URL: <http://surl.li/ioswj>
25. РНБО просить законодавчо заборонити роботу УПЦ МП в Україні – Зеленський URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/12/1/7378896/>
26. «Російський світ» у Києво-Печерській лаврі: СБУ відкрила кримінальну справу через проросійську пісню URL: <https://is.gd/Bu2XbT>
27. Російський терорист Гіркін розповів, як ченці УПЦ (МП) воювали проти України URL: <https://is.gd/qXj53d>
28. СБУ заявляє, що знайшла в єпархіях УПЦ МП російські паспорти та прапор «Новоросії» URL: <https://is.gd/43Yaax>
29. СБУ обнародувала документи НКГБ об образовании Московской Патриархии URL: <https://is.gd/yCTUXk>
30. СБУ прийшла з обшуками в церкви УПЦ МП ще у 9 областях ВАЖЛИВО. URL: <https://is.gd/WYXvE3>
31. СБУ рассекретила архивы: московского патриарха в 1945 году избирали агенты НКГБ URL: <https://is.gd/UqSiKX>
32. СБУ розпочала у Києво-Печерській лаврі перевірку через пісню про «матінку Русь» URL: <https://is.gd/bLROWm>
33. Священника УПЦ МП, що "зливав" позиції ЗСУ, видали рф – обміняли на волонтера (відео) URL: <https://is.gd/PYSI0K>
34. Священників Московського патріархату з 1 січня можуть перестати пускати до Успенського собору Києво-Печерської лаври, – митрополит Павло URL: <https://is.gd/браRxM>
35. Скандал у Лаврі: владика Павло пояснив, чи співають про «руський мир» на богослужіннях МП (відео) URL: <https://is.gd/4zexWD>
36. «Україна – це теж саме, що Росія»: російський патріарх про війну на Донбасі URL: <https://is.gd/HZy7zk>
37. УПЦ (МП) допомагала Гіркіну готувати анексію Криму – СБУ. URL: <https://is.gd/HZy7zk>
38. Як Кремль використовує свій вплив на церкву Московського патріархату в Росії та в Україні для того, щоб задушити нашу державність і незалежність. І що з цим робити. URL: <http://kyiv-pravosl.info/2015/12/23/yak-kreml-vukorystovue/>
39. Padre Mercedes: італійські ЗМІ потролили главу УПЦ МП URL: <https://is.gd/n76Vzo>

Володимир ЗАЯЦЬ

*Здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
volodymyr.zaiats.96@gmail.com*

АКСІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ РЕЛІГІЙНИХ ТА КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ НА ЖИТТЯ БІЖЕНЦІВ У ПЕРІОД УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ

Українсько-російська війна, що почалася в 2014 році, призвела до переміщення мільйонів людей і спричинила гуманітарну кризу в регіоні. Багато з цих біженців шукали притулку в сусідніх країнах або в Європі, де вони стикаються з різними проблемами та можливостями. Одним із аспектів, що впливає на їхню інтеграцію та добробут, є їхні релігійні та культурні цінності, які можуть відрізнятися від цінностей приймаючих суспільств. У цій статті ми використаємо філософську основу аксіології, щоб дослідити, як ці цінності впливають на життя біженців і як їх можуть поважати та пристосувати їхня приймаюча сторона.

Біженці часто відчують кризу ідентичності, оскільки вони втратили свою домівку та звичність життя. Біженці також стикаються зі складнощами у формуванні нової соціальної ідентичності в новому середовищі. Проблема кризи ідентичності є важливим аспектом для розуміння проблем, з якими стикаються біженці. Вона наголошує на необхідності підтримки біженців у процесі формування нової ідентичності та відновлення пошкодженої самооцінки [1].

Згідно з одним визначенням, аксіологія «підсумовує цінність чогось або його доброту» та «заглиблюється в сутність цінності та метафізичні аспекти» [3] Аксіологію можна розділити на дві основні галузі: етику, яка має справу з моральними цінностями, та естетику, яка має справу з художніми цінностями. Аксіологію також можна застосувати до інших сфер, таких як релігія, культура, освіта, політика тощо.

Однією з ключових відмінностей в аксіології є внутрішня та зовнішня цінності. Щось має внутрішню цінність, якщо воно добре саме по собі або добре заради себе, тоді як щось має зовнішню цінність, якщо воно добре як засіб для чогось іншого. Наприклад, щастя можна вважати внутрішньою цінністю, тоді як гроші можна вважати зовнішньою значення. Іншою важливою концепцією в аксіології є ціннісний плюралізм, який стверджує, що існують різні типи внутрішньої цінності, які не можна звести до єдиної міри чи стандарту [2]. Наприклад, доброчесність, знання, дружба, краса

тощо можна розглядати як внутрішні цінності. які непорівнянні, а часом і суперечливі.

Використовуючи ці поняття, можна проаналізувати, як релігійні та культурні цінності впливають на життя біженців під час українсько-російської війни. Ми можемо визначити деякі з основних релігійних і культурних цінностей, які мають відношення до цього контексту. Вони можуть включати:

– Національна ідентичність: почуття приналежності до нації чи держави, які мають спільну історію, культуру, мову, територію тощо.

– Релігія: віра в трансцендентну реальність або вищу силу, яка дає сенс, керівництво та надію на життя людини. Ця цінність може бути посилена війною, яка може збільшити довіру до Бога чи божественного втручання, або послаблена війною, яка може викликати сумніви щодо існування Бога чи його доброзичливості.

– Людська гідність: визнання невід’ємної цінності та прав кожної людини, незалежно від її раси, статі, релігії, національності тощо. Ця цінність може бути порушена війною, яка піддала багатьох людей насильству, гнобленню, дискримінації та експлуатації.

– Сімейні зв’язки: зв’язок і відданість між родичами та родичами, які забезпечують підтримку, турботу та прихильність. Цю цінність може порушити війна, яка розлучила багато сімей або спричинила смерть чи поранення близьких.

– Культурна спадщина: цінування та збереження своїх традицій, звичаїв, мистецтва, мов тощо, які виражають особистість та історію. Цій цінності може загрожувати війна, яка знищила багато культурних пам’яток і пам’яток, або переміщення, яке може вимагати адаптації до нової культури або асиміляції до домінуючої.

Це лише деякі приклади можливих релігійних та культурних цінностей, актуальних для біженців під час українсько-російської війни. Звичайно, можуть існувати інші цінності, важливі для різних індивідів або груп, і ці цінності можуть відрізнятися за своєю інтенсивністю, пріоритетністю та тлумаченням.

Порівняно з людьми, які живуть в мирних умовах, біженці внаслідок анексії території України та бойових дій мають більше показників кризи ідентичності. Біженці стали стикаються з проблемою визначення своєї особистої та соціальної ідентичності. Вони втратили свої домівки, роботу та соціальний статус. У новому місці проживання вони стикаються зі складними викликами, такими як знайомство з новою культурою та мовою, відсутність підтримки від близьких та друзів, відчуття

відокремленості від рідних місць та домівок. Біженці мають нагальну потребу вирішувати проблеми, пов'язані зі збереженням своєї ідентичності в умовах кризи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Криза особистісної та соціальної ідентичності біженців: емпірична розвідка. URL: https://www.researchgate.net/publication/365615536_Kriza_osobistisnoi_ta_socialnoi_identichnosti_bizenciv_empiricna_rozvidka
2. Axiology. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/axiology>
3. What is Axiology? Meaning, Types & everything more! URL: <https://www.atrionuniversity.edu.in/what-is-axiology/>

Ірина ПОТІШНА

*Здобувачка другого освітнього рівня вищої освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, Україна
irynapotishna@gmail.com*

Ірина ФОМЕНКО

Здобувачка другого освітнього рівня вищої освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, Україна

РЕЛІГІЙНІ ЦІННОСТІ В ЖИТТІ НАСЕЛЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

*«Релігія трансформуватиметься,
бо їй доведеться відповідати на кризові виклики»
Х. Казанова*

Релігія – світогляд, який створює певну картину світу і в той же час формує систему цінностей, а релігійне тлумачення світу є засобом орієнтації в ньому людини та формування її поведінки, набуття нею життєвого смислу. Завдяки віровченню гармонізується свідомість віруючої людини, що надає підтримку їй в повсякденному житті. Адже знання людиною відповіді на питання, навіщо вона живе, у чому сенс, що робить її сильнішою – допомагає подолати життєві труднощі, страждання та гідно прийняти смерть [8].

Історія свідчить, що численні релігійні вірування і культу – продукт суспільного розвитку, який відображає у своїх специфічних вченнях і

доктринах суттєві риси різних соціальних епох. У зв'язку з цим сформувалось велике різноманіття конфесій у світі, в тому числі і в Україні. Як повідомляє Велика Українська Енциклопедія, «станом на 2020 у країні діють понад 120 деномінацій і релігійних рухів» [7].

Тернопільська область – одна із класичних багатоконфесійних регіонів. Станом на 2022 рік зареєстровано 1770 релігійних громад, що належать до 23 релігійних напрямів та течій [4]. Таке розмаїття безумовно є свідченням того, що релігія – універсальне духовне явище в житті суспільства. Проте в досліджуваному регіоні воно має й історичні причини. Так протестантизм на Волині толерували Радзиви́ли ще з XVI ст. Насильне навернення у православ'я на Кременеччині проводила Російська імперія після 1831 р. На інших територіях області були умови для розвитку різних течій, але населення віддавало перевагу греко-католицизму.

Завдяки вірі, суспільство й окремі індивіди знаходять сенс у житті, знімають психологічну напругу та формують уявлення про майбутнє. Згідно опитуванню центру Разумкова, «із початком повномасштабної російської агресії частка громадян, які визнають себе віруючими, зросла з 68% наприкінці 2021 року до 74% у листопаді 2022 року. Зростання частки віруючих порівняно з 2021 роком відбулося насамперед за рахунок Центрального регіону (з 63,5% до 76%.))» [5].

Одним із способів задоволення релігійних потреб населення є відвідування святих місць. На території Тернопільської області діє низка відпустових місць, що користуються популярністю серед паломників. Найвідоміші з них – Зарваниця, Язловець та Почаїв, що приваблюють відповідно прихожан Української греко-католицької, римо-католицької та православної церков. Окрім них є ціла низка менш відомих регіональних центрів. Їх відвідують не лише з духовною метою, а з освітньою. Оскільки серед вірян останнім часом набуває поширення релігійний туризм. Його підтримує Церква і радо сприймають громади.

Відбуваються масштабні щорічні прощі греко-католиків та православних до вище згаданих місць. Протестантські церкви практикують зустрічі у вигляді масових концертів у зимовий період у Тернополі. На таких заходах прихожани мають змогу попросити прощення та отримати благословення.

В наші дні ще більшої актуальності набули духовні центри та церкви, оскільки вони стали джерелом цінностей, які допомагають із визначенням сенсу життя. Саме священні тексти стали інструментом для позитивного моделювання поведінки людей, тобто своєрідним соціальним регулятором. Це стосується не лише окремих особистостей, а й широких мас,

спроможних визначати напрямок розвитку подій. Нині християнські осередки перебрали на себе волонтерську місію, оскільки надали прихисток біженцям, забезпечили їх харчуванням, речами першої необхідності та медичною і психолонічною підтримкою не залежно від віросповідання. Правильно підмітив координатор співпраці з релігійними спільнотами ДЕСС Вячеслав Горшков: «Війна – потужне випробування для релігійних спільнот, оскільки вона вимагає дієвого прояву власної віри в надзвичайно екстремальних умовах. Війна показує чого варта наша віра, наша релігійність та духовність, наскільки вони щирі та справжні. Коли біль та страждання охоплюють все наше суспільство, тоді яскраво проявляється правдивий сенс існування численних релігійних спільнот» [6].

Марійський духовний центр у Зарваниці – центр духовного вишколу. Для молоді зведено спеціальний релігійний центр. А школярі під час літніх канікул відпочивають і духовно збагачуються у дитячих таборах. Протягом літа у зарваницьких таборах відпочивають до 3 тисяч дітей з усієї України. Також у духовному центрі розташований сиротинець, будинок для людей похилого віку, школа мистецтв, центр медичної реабілітації, музей давнини, дитяча недільна школа, музична, хорова, літературна студії та студії народних ремесл, лікарня. Центр робить вагомий внесок у розвиток національної духовності [1, 2].

Язловецький жіночий монастир перетворився в осередок культури і поглибленої релігійності. З початку повномасштабного вторгнення агресора в Україну монастир став домом для внутрішньо переміщених осіб і прихистив понад сотню осіб із Харкова та Миколаєва. В основному це матері із дітьми, які через війну евакуювалися зі своїх домівок. Сестри щодня турбуються про мешканців аби кожен з них почувався у комфорті, безпеці та був забезпечений усім необхідним.

Як повідомляє спільнота сестер-непорочниць на своїй сторінці Facebook, вони морально допомагають переселенцям: заохочують до молитви, допомагають дітям відчувати щасливе дитинство, надихають розмовляти українською. Двері Язловецького монастиря відкриті для туристів та вірян різних конфесій. Тут можна просто відпочивати та надихатися природою, можна молитися та відвідувати реколекції. У стінах монастиря сестри облаштували кімнати для туристів та паломників на кшталт сучасних хостелів. Тут є умови для комфортної ночівлі, а також можуть смачно нагодувати. Нічліг та харчування платні, оскільки ці кошти йдуть на існування монастиря.

Почаїв вважається одним із найбільш православних центрів, тут знаходиться Свято-Успенська Почаївська Лавра. Сюди щороку приїжджали велика кількість віруючих, щоб знайти спокій та відповіді на важливі питання, а також туристів, щоб оглянути шедеври архітектури. З 2022 року потік туристів різко знизився через специфічну позицію УПЦ, яка орендує комплекс споруд.

Протестантизм в Тернопільській області представлений різними деномінаціями. Багато із них долучилися до волонтерського руху, який об'єднав представників різних конфесій. Віруючі надають гуманітарну допомогу переселенцям. До прикладу, Тернопільське обласне об'єднання церков євангельських християн-баптистів у розпал війни приймало по 1500 людей кожного дня. Зараз в приміщеннях баптистських церков області на постійній основі проживає понад 200 осіб. Євангелістами було створено платформу «Міський центр турботи», де щодня відбуваються різні події для дітей, жінок, сімей, а також можна отримати безоплатну юридичну допомогу, продуктові набори, одяг, ковдри та постільну білизну. В м. Тернополі було створено християнський координаційний гуманітарний штаб, який об'єднав благодійний фонд «Світло Реформації», церкву «Філадельфія», церкву ХВС.

На передодні Дня сім'ї 2022 року відбулася нарада Комітету по святкуванню дня родини, на якій зібралися представники релігійних конфесій та місцевої влади, де було обговорено подальші кроки у допомозі як місцевим мешканцям, так і новоприбулим. Також із початком повномасштабного вторгнення Росії запровадили молитовні сніданки, які об'єднують представників громадського та політичного сектору, духовенства, депутатів, культурних діячів, волонтерів, сім'ї загиблих Героїв, лідерів молодіжного середовища та представників бізнесу [9]. А також у Міжнародний день захисту дітей з ініціативи громадської організації «Відповідь» на Театральному майдані Тернополя пройшла спільна молитва за дітей за участі як ортодоксальних, так і нових церков.

Одним із видів виховання християнських цінностей є залучення молоді до різноманітних заходів, які відбуваються при церквах: екскурсії, табори, еко-акції, сімейні свята. До прикладу, Архикатедральний собор Непорочного Зачаття Пресвятої Богородиці на базі храму створив музей «Сакральний Тернопіль», де відбуваються екскурсії присвячені історії міста не тільки в контексті релігійному, але й історичному та культурному, який можуть відвідувати представники різних вірувань. У церкві Святого апостола Петра щороку встановлюють найбільшу шопку України, до якої

приїжджають туристи з всієї країни. Майже при кожній парафії діють дитячі табори для різної вікової категорії.

На сучасному етапі релігійні цінності займають важливе місце у житті населення Тернопільської області. Більшість жителів є віруючими і належать до одного із напрямів християнства. Кожен із традиційних християнських напрямків має на території області паломницький центр. В умовах широкомасштабної війни значення релігії зросло ще більше, адже вона допомагає протистояти випробуванням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрушків Б. М. Зарваниця – Святиня Землі Української. Тернопіль: Підруч. і посіб., 2000. 192 с.
2. Войтюк З. Зарваницька Матір Божа в процесах духовного та національного відродження України. *Конфесійне багатоманіття України в контексті духовного і національного відродження*. Тернопіль, 2007. С. 125–128.
3. Гудима А. Почаївський монастир в контексті історії та духовності українського народу. *Українське релігієзнавство*. 1996. № 1. С. 32-35.
4. Матеріали Департаменту культури та туризму Тернопільської обласної військової адміністрації.
5. Війна і Церква. Церковно-релігійна ситуація в Україні 2022р. (листопад 2022р.). URL: <https://is.gd/w72GSR>
6. Релігійна свобода в умовах агресії РФ проти України: експерти про досвід 2014-2022 років. URL: <https://dessa.gov.ua/roundtable-18-march-2022/>.
7. Релігія в Україні. URL: <https://is.gd/sB78af>
8. Релігія та її значення в суспільстві. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/relig/21066/>.
9. Тернопільська міська рада. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/news/66396.html>.

Секція 5

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Григорій ТЕРЕЩУК

Доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри технологічної освіти та охорони праці, член-кореспондент НАПН України, перший проректор Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, Україна

ПРОФЕСІЙНІ ЦІННОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ЙОГО ПІДГОТОВКИ

Поняття «цінність» поєднує в собі три основні значення: предметні якості явищ, в основі яких лежить практичне та емоційне ставлення людини до них; моральні категорії, які характеризують психологічні риси людини; соціальні явища, що описують відносини між людьми [1].

За своєю сутністю «цінності» – це філософське категоріальне поняття. В свою чергу, філософське вчення про теорію цінностей називають «аксіологією». Професійні цінності педагога розглядаються в контексті педагогічної діяльності, тому їх вивчає «педагогічна аксіологія». Предметом педагогічної аксіології є формування ціннісного ставлення, ціннісної свідомості, ціннісної поведінки особистості.

Педагогічна аксіологія аналізує історичний розвиток педагогічної теорії та освітньої практики з позиції теорії цінностей, ціннісних основ освіти. Ця наука визначає ієрархію цінностей освіти, відображає її цілі, завдання, зміст та основні функції [2].

Професійні цінності майбутнього вчителя початкових класів – це ті орієнтири, на основі яких він спочатку обирає професію вчителя, далі – опановує освітню програму обраної професії в закладі фахової передвищої або вищої освіти. На стадії здобуття педагогічної освіти майбутній вчитель під час практик виконує професійну діяльність на рівні проби сил в умовах реального освітнього процесу, застосовує набуті в стінах закладу педагогічної освіти цінності, компетентності. Із професійними педагогічними цінностями вчителя іноді пов'язують і особистісні цінності, які характерні для професій типу «людина-людина» (за класифікацією на основі предмету праці).

Печерська Г. акцентує увагу на можливості інтеріоризації особистістю педагога педагогічних цінностей, їх віддзеркалення у професійних цінностях, які стають особистісними ціннісними орієнтаціями вчителя і відповідають вимогам професійної педагогічної діяльності до ціннісних ставлень, позицій, переконань педагогічних фахівців [3].

Нова українська школа передбачає «виховання на цінностях». Найосвіченіша людина може стати найгіршим злочинцем, якщо не розуміє і не поділяє загальнолюдських цінностей. Нова українська школа орієнтується на формування ціннісних ставлень і суджень, які слугують базою для щасливого особистого життя та успішної взаємодії з суспільством [4]. Щоб здійснювати виховний процес на основі цінностей, вчитель як особистість повинен такими цінностями володіти, їх переживати. Приклад учителя стає ключовим виховним елементом, який покликаний зацікавити дитину.

Учителі сучасної початкової школи застосовують особистісно-орієнтований та компетентнісний підходи до управління освітнім процесом, психологію групової динаміки тощо. У зв'язку з цим варто говорити про нову роль учителя – не як єдиного наставника та джерело знань, а як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини.

Концепція розвитку неперервної педагогічної освіти визначає, що розвиток такої освіти має бути спрямований на створення умов для навчання й саморозвитку вчителів упродовж професійної діяльності, збереження національних традицій і цінностей, забезпечення якості освіти на всіх рівнях відповідно до світових та європейських стандартів [5].

Професійні цінності майбутнього вчителя початкових класів як необхідна передумова забезпечення якості його професійної діяльності на нормативно-правовому рівні проєктуються у стандартах вищої освіти та професійних стандартах. Так, професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» [6], визначає професійні компетентності, знання та вміння, трудові функції вчителя, містить окремий розділ про його навчання та професійний розвиток, а також означає здатність педагога щодо виховання й соціалізації учнівського класу і окремого учня, духовного розвитку дітей, врахування індивідуальних особливостей учнів відповідно до Державних стандартів початкової освіти.

Як окрему позицію, у професійному стандарті підкреслено необхідність формування у вчителя початкових класів вміння «визначати власну професійну позицію та ідентифікувати себе як носія цінностей

професійного середовища», «переглядати систему цінностей і мотивів, які перешкоджають професійному та особистісному зростанню».

Стандартом вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта галузі знань 01 Освіта/Педагогіка для першого (бакалаврського рівня вищої освіти [7] передбачена здатність майбутнього вчителя початкових класів зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, а також здатність до розвитку у молодших школярів критичного мислення та формування ціннісних орієнтацій.

Цікавий висновок щодо тлумачення професійних цінностей вчителя початкової школи зробила Чумак М. Вона зазначає, що феномен професійних цінностей є багатоаспектним і багаторівневим утворенням. Складність його науково-педагогічного усвідомлення пов'язана з тим, що професійні цінності одночасно можна розглядати як вирішальні моменти в професійному становленні майбутнього вчителя початкової школи. На сучасному етапі розвитку педагогічної науки домінує підхід до визначення професійних цінностей, як таких якостей особистості, що забезпечують успішний перехід від системи вищої освіти до професійної діяльності.

Отже, можна констатувати, що у професійному стандарті і стандартах вищої освіти проглядається теза про те, що професійні і особистісні цінності майбутнього вчителя органічно «вплетені» в структуру його особистості, їх розвиток здійснюється гармонійно й взаємопов'язано. Професійні цінності майбутнього вчителя початкової школи доцільно розглядати як основу забезпечення якості його вищої освіти. Професійні цінності як «суб'єктивовані» внутрішні компоненти структури особистості майбутнього вчителя стимулюють його до власного професійного і духовного розвитку і водночас є передумовою для розвитку особистості молодшого школяра в процесі навчання і виховання, на уроках і в позаурочній роботі. Професійні і загальнолюдські цінності – основа професійної спрямованості майбутнього вчителя, базова ознака його педагогічних здібностей, без яких неможливо оволодіти професією вчителя на рівні сучасних вимог якості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Казьмірик С.М. Цінності та їх класифікація в аксіосфері людини // Наукові праці. Педагогіка. Вип 197 том 209. ЧДУ ім. П.Могили. 2012. С.90-92. <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2012/209-197-17.pdf>
2. Український педагогічний словник. Київ: «Либідь», 1997. 373 с.

3. Печерська Г. Професійні ціннісні орієнтації вчителів // Збірник наукових праць. Психологічні науки. Том 2 випуск 10 (91).
4. Нова українська школа [Електронний ресурс] : концептуальні засади реформування середньої школи : ухвалено рішенням Колегії МОН 20.10.2016. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html/>
5. Галузева концепція розвитку неперервної педагогічної освіти. Затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України від 14 серпня 2013 р. № 1176
6. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». Наказ Мінекономіки № 2736 від 23.12.2020 р. URL: <https://is.gd/HZy7zk>
7. Стандарт вищої освіти 013 бакалавр наказ МОН №357 від 23.03.2021 р.
8. Чумак М. Професійні цінності майбутнього вчителя початкової школи як чинник його особистісного становлення // Освіта та розвиток обдарованої особистості. №6 (25). 2014. С. 27-30.

Світлана КАЛАУР

*Доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
kalaur@tnpu.edu.ua*

ВДОСКОНАЛЕННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІВ НА ЗАСАДАХ АКМЕОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ В ЦЕНТРИ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Як аксіому розглядаємо твердження про те, що професійна діяльність сучасного українського педагога повинна базуватися на високому рівні морально-етичної компетентності. У психолого-педагогічному контексті морально-етична компетентність передбачає інтеграцію теоретичних знань й практичних умінь на основі моральних ціннісних орієнтацій та особистісних якостей. Наголосимо, що належний рівень сформованості морально-етичної компетентності дасть можливість педагогу мати свідому етичну поведінку під час реалізації професійної діяльності відповідно до професійних вимог та норм. Особливо важливим є високий рівень морально-етичної компетентності у період російсько-української війни.

Зазначимо, що морально-етична компетентність тісно пов'язана зі змістом особистісних якостей, якими мають володіти українські педагоги. До найбільш актуальних якостей відносимо: доброзичливість (здатність до приятного сприйняття), готовність до своєчасної підтримки здобувачів

освіти); емпатію (уміння стати на позицію сприйняття світу таким, яким його сприймають інші, для пошуку компромісу); відкритість (уміння щиро говорити про свої почуття і думки, передаючи їх своєму співбесіднику); делікатність (ввічливість і тактовність у спілкуванні). Окрім того морально-етична компетентність охоплює конкретні етичні норми, яких доцільно дотримуватися у професійній діяльності. Зокрема, етичні норми асоціюються із соціальними та професійно-значимими якостями особистості, стилем поведінки і спілкування, моральними ідеалами й особистісними орієнтаціями, які необхідні для ефективної професійної діяльності. Наголосимо, що норми професійної етики педагога є внутрішнім професійним цензором його діяльності та виступають вагомими компонентами фахової компетентності. Базисними етичними нормами повинні бути повага, коректність, альтруїзм; тоді як до основних норм відносимо чітку диференціацію особистісних оцінок соціальної ситуації від професійної; соціальну активність; систематичну самоосвіту.

У постанові КМУ «Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників» № 800 від 21 серпня 2019 р. [1] наголошено, що головним результатом підвищення кваліфікації педагога у системі післядипломної освіти є наявність позитивних якісних змін в: оволодінні знаннями, уміннями та навичками, що відповідають освітнім стандартам, які прийняті в суспільстві; формування якостей особистості, які необхідні для активної життєдіяльності особистості в суспільстві. Так, у пункті 15 даного нормативного документу зазначено, що педагоги повинні активно вдосконалювати мовленнєву, комунікаційну, інклюзивну, управлінську, цифрову та морально-етичну компетентності. Як бачимо, морально-етична компетентність посідає чільне місце серед представленого переліку основних компетентностей.

Вважаємо, що акмеологічний підхід є методологічним орієнтиром для вдосконалення морально-етичної компетентності педагогів у системі післядипломної освіти. Цей підхід стимулює педагогічних працівників до розвитку та самовдосконалення, підвищує потребу в досягненнях, мотивує до успішної діяльності. Підтримуємо позицію В. Вакуленко [2] у тому, що головною характеристикою акмеологічного підходу є орієнтація на цілісність суб'єкта, коли його індивідуально-психологічні, суб'єктно-діяльнісні та особистісні характеристики спрямовані на успішний професійний розвиток. Зокрема, як доводить О. Вітковська «акмеологічний підхід у системі післядипломної освіти має бути пріоритетним напрямом, що спонукає особистість педагога до продуктивної діяльності, саморозвитку та професійного самовдосконалення» [3, с. 95]. У нашому

розумінні, акмеологічний підхід сприяє оптимізації процесу вдосконалення морально-етичної компетентності педагога.

З практичної точки зору, у рамках ліцензії 011 Освітні, педагогічні науки (наказ МОН №1003-Л від 05.12.2019 р.) у Центрі післядипломної освіти (ЦПО) в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка започатковано активне формування у науково-педагогічних працівників зазначеної компетентності (табл. 1).

Таблиця 1

Освітні програми для підвищення стану сформованості морально-етичної компетентності педагогів у ЦПО

Назва освітньої програми	Основні програмні результати
<p>Сучасні інноваційні підходи до сімейного виховання (автори: проф. Радчук Г., проф. Шпак М., доц. Свідерська Г.)</p>	<p>знання інноваційних технологій у сфері сімейного та статевого виховання; вміння ґрунтовно аналізувати й критично оцінювати традиційні методи сімейного виховання та підходи щодо статевої просвіти; вміння ефективно організувати педагогічне діалогічне спілкування, проводити різні форми навчальних занять; вміння застосовувати сучасні знання у галузі психології сім'ї в освітньому процесі Розміщення ОП: https://tnpu.edu.ua/faculty/cpo/docs/osv-tn-programi/Suchasni_innovatsiini_pidkhody_do_simeinoho_vykhovanni_a.pdf</p>
<p>Освіта для сталого розвитку в сучасних освітніх закладах: проблеми та перспективи (авторка: доц. Чайковська Г.)</p>	<p>знання й розуміння глобальних цілей сталого розвитку та ролі освіти в досягненні сталості; вміння інтегрувати зміст освіти для сталого розвитку в освітні програми; знання і розуміння принципів освіти для сталого розвитку; розвиток індивідуальної та колективної відповідальності за сталий розвиток суспільства Розміщення ОП: https://tnpu.edu.ua/faculty/cpo/docs/osv-tn-programi/Osvita_dlia_staloho_rozvytku_v_suchasnykh_osvitnikh_zakl_adakh_problemy_ta_perspektyvy.pdf</p>
<p>Мистецтво в соціокультурному просторі (автори: проф. Сорока О., доц. Ванюга Л., доц. Лещук Г.)</p>	<p>вміння співвідносити мистецькі ідеї та твори із соціальним, культурним та історичним контекстом; вміння ефективно організувати й проводити тренінг; вміння застосовувати сучасні знання у галузі самопрезентації та іміджування; вміння вести ефективну комунікацію відповідно до культурного контексту та із врахуванням міжкультурних відмінностей Розміщення ОП: https://tnpu.edu.ua/faculty/cpo/docs/osv-tn-programi/Mystetstvo_v_sotsiokulturnomu_prostori.pdf</p>
<p>Актуальні проблеми навчання предметів духовно-морального спрямування в сучасному</p>	<p>знати про сучасні досягнення релігієзнавства для здійснення професійної діяльності; використовувати у професійній діяльності системні знання про основні періоди розвитку релігій світу, типологію та історичні форми релігійних традицій; застосовувати знання про виникнення нових релігійних віровчень, рухів для розв'язання спеціалізованих задач і проблем; володіти сучасними методами навчання дисциплін духовно-морального спрямування в умовах формування нової парадигми середньої та вищої школи.</p>

навчальному закладі <i>(авторка: проф. Бистрицька Е.)</i>	Розміщення ОП: https://tnpu.edu.ua/faculty/cpo/docs/osv-tn-programi/Aktualni_problemy_navchannia_predmetiv_dukhovno-moralnoho_spriamuvannia_v_suchasnomu_navchalnomu_zakladi.pdf
Вивчення предметів духовно-морального спрямування в освітньому середовищі НУШ <i>(авторка: проф. Бистрицька Е.В.)</i>	знати про сучасні теоретичні та практичні підходи до методики навчання дисциплін духовно-морального спрямування в закладах освіти та шляхи їхньої практичної реалізації; володіти сучасними методами навчання в умовах НУШ; застосовувати набуті знання про нові методичні і педагогічні ідеї та підходи до освітнього процесу в сучасних особистісно-зорієнтованих, розвивальних, креативних технологіях; уміти організувати суб'єкт-суб'єктний навчальний процес у НУШ Розміщення ОП: https://tnpu.edu.ua/faculty/cpo/docs/osv-tn-programi/Vyvchennia_predmetiv_dukhovno-moralnoho_spriamuvannia_v_osvitnomu_seredovyschi_NUSh.pdf
Суспільствознавча освіта в умовах російсько-української війни <i>(автор: проф. Бармак М.)</i>	розуміти сучасні наукові категорії, еволюцію основних історичних та правознавчих концепцій; усвідомлювати особливості сучасної наукової картини світу, їх основні проблеми та суперечності; знати основні напрями та тенденції сучасного історичного та правознавчого дискурсу; здатність створювати стратегію діяльності з урахуванням загальнолюдських цінностей, суспільних та державних виробничих інтересів Розміщення ОП: https://tnpu.edu.ua/faculty/cpo/docs/osv-tn-programi/Suspilstvoznava_oshvita_v_umovakh_rosiisko-ukrainskoi_viiny.pdf

Відзначимо, що усі освітні програми підготовлено з урахуванням засад акмеологічного підходу, що дозволило запровадити якісну управлінську стратегію організації освітнього процесу у ЦПО, а також сприяло налагодженню якісного зворотнього зв'язку зі слухачами на основі використання цифрової програми (<https://www.mentimeter.com/app/presentation>). Під час читання аудиторних занять впроваджуються інноваційні освітні технології, які володіють вагомим потенціалом в системі післядипломної освіти. Професіоналізм лекторів забезпечив популярність освітніх програм серед педагогів закладів загальної середньої освіти і науково-педагогічних працівників закладів передвищої освіти й професійно-технічної освіти. Зокрема, з 1 лютого 2019 р. по 10 травня 2023 р. на базі ЦПО підвищили морально-етичну компетентність понад 50 слухачів з різних областей України.

Таким чином, у підсумку відзначимо, що успішність професійної діяльності педагога, значною мірою, залежить від дотримання моральних норм і принципів. Причому загальнолюдські моральні ціннісні орієнтації конкретизує професійна мораль, а особливості професійної моралі досліджує професійна етика. Вважаємо, що якісно реалізовувати свої професійні обов'язки педагог зможе за умови належно сформованої

морально-етичної компетентності. Досліджуючи основні вимоги до педагогів, закладів загальної середньої освіти, а також викладачів перевищої та професійно-технічної освіти констатуємо, що вони базуються на морально-етичних аспектах. Педагог повинен бути толерантним, емпатійним, володіти високим рівнем самоконтролю. Сьогодні спостерігається зростання професійних завдань, які реалізовує педагог, тому у післядипломній освіті необхідно приділяти належну увагу розвитку моральних якостей та формуванню належного рівня морально-етичної компетентності на засадах акмеологічного підходу. Така післядипломна підготовка підвищить конкурентоздатність педагогів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вакуленко В. Педагогічна акмеологія: досягнення і проблеми. *Філософія освіти*. 2006. No 3 (5). 124–133. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/13047/1/>
2. Вітківська Олена. Акмеологічна модель сучасного педагога в системі післядипломної освіти. 2020. *Вересень* No 1 (84). 90–99.
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800 «Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/800-2019-п#Text>

Лариса ОРОНОВСЬКА

*Кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
ldd260898@tpu.edu.ua*

Анатолій ОРОНОВСЬКИЙ

*Заслужений діяч мистецтв України, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
голова Тернопільського осередку асоціації Всеукраїнського
хорового товариства ім. М. Леонтовича ВНМС,
Тернопіль, Україна
oronovsky@tpu.edu.ua*

АКСІОЛОГІЯ ПАРАДИГМИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Постановка проблеми та її актуальність. Новітні наукові підходи до теоретичного розуміння мистецької педагогіки впроваджують можливість повної реалізації фактичної зміни визначених мистецько-освітніх орієнтирів. Отож припустимо, що мистецька освіта – це система адаптованих практично-художніх компетентностей та досвіду ставлення до мистецтва як до ціннісної особливості та концертно-виконавської діяльності. Практична реалізація означених цілей залежить від учителя та його сучасного погляду на оточення, який вільно адаптований до художніх, культурно-мистецьких, духовно-естетичних особливостей, який вмiло використовує власний художньо-естетичний та концертно-виконавський досвід у сучасному шкільному середовищі та роботі навчально-виховного комплексу.

Сучасний розвиток мистецької освіти акцентує увагу на створенні парадигми особливих ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів музичного мистецтва в умовах сьогодення нашої країни.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Майбутнє зростання сучасного вчителя музичного мистецтва може трактуватись науковцями в контексті професійної підготовки, як готовність до мистецько-навчальної діяльності, професійної культури у взаємозв'язку з такими дефініціями, як «самовдосконалення», «самовираження», «самоосвіта».

Українське наукове товариство наголошує на тому, що навчання і виховання завжди перебувають у взаємодії, а осмислення цього процесу з позицій аксіології сприяє удосконаленню внутрішнього духовного стану оновленого суспільства. Система людських цінностей та їх існування в конкретному історичному суспільстві завжди була предметом дослідження як всесвітньо відомими вченими – філософами. У ході історичного розвитку сформувався ряд механізмів, за допомогою яких здійснюється виховання молоді в цілому і передача духовних цінностей від покоління до покоління зокрема.

Згідно з традицією багатьох наукових дисциплін, механізм цінностей розглядається, відзначає Н. Дмитрієва, як «порівняно стабільна система, що регулює той чи інший процес і спрямовує його розвиток за певним шляхом, заданим структурою механізму». У дослідженні А. Кирьякової розглянуто фрагменти узагальненого ціннісного механізму орієнтації на цінності (пошук, оцінка, вибір, проекція).

Вченими запропоновано такий механізм: 1) педагогічне стимулювання інтересу; 2) педагогічне інструментування; 3) виховання, яке на окремих етапах переходило б у самовиховання, в ході якого критерієм життєдіяльності вихованця стали б не уявні, а реальні цінності.

Метою статті є спроба дослідити парадигму формування ціннісних орієнтацій фахівців з музичного мистецтва в умовах воєнного часу.

Виклад основного матеріалу. Цілеспрямований духовний розвиток молоді в сучасних умовах воєнного стану, засобами мистецтва потребує вироблення еталонів, критеріїв цінності художніх творів. Це дає можливість відрізнити справжні зразки мистецтва від сумнівних «шедеврів». Розвиток естетичного смаку є передумовою художньо-ціннісного смаку.

Отже, можна говорити про необхідність цілеспрямованого формування художнього смаку як одного із засобів та компонентів духовного розвитку молодших школярів засобами мистецтва.

Художній смак лежить в основі ціннісно-художніх орієнтацій особистості. Ми виділяємо функцію формування засобами мистецтва ціннісно-художніх орієнтацій як один з ефективних засобів духовного розвитку молодших школярів на уроках художньо-естетичного циклу. На наш погляд, поняття “ціннісно-художні орієнтації” можна визначити як орієнтації особистості школяра на справжні художні цінності, що формуються засобами комплексного впливу мистецтва в ході його сприйняття та художньо-творчої діяльності учня. Ціннісне орієнтування учнів молодших класів на уроках музики на спілкування з кращими

зразками вітчизняної художньої культури найефективніше сприятиме формуванню високого рівня сприйняття творів мистецтва, стимулюючи творче самовираження дітей, активно приймаючи участь в процесі їх духовного розвитку

Попри широку палітру наукових доробок зауважимо, що недостатньо вивчене питання професійного зростання майбутнього вчителя музичного мистецтва. Доцільність вивчення означеного аспекту зумовлена суперечністю між значним науковим напрацюванням деяких вибіркового напрямків професійної підготовки митця та деякою відсутністю дослідження їх представленої проблематики. Широкий розвиток інформаційно-комунікативних технологій відкриває широкий доступ до навчальних та освітніх ресурсів, що надає можливості займатися самоосвітою. Дистанційна освіта, в умовах воєнного стану, «охоплює різні прошарки суспільства та стає найважливішим фактором його розвитку; це відкрита освіта навчання, що передбачає активне спілкування між викладачем і студентом за допомогою сучасних технологій і мультимедіа» [3]. Специфіка інформаційно-технологічної реформи у закладах освіти та культури обумовлена людиноцентристською спрямованістю діяльності.

Труднощі у використанні інформаційних технологій пов'язані з деградованою розважальною спрямованістю учасників освітнього процесу, коли молодь потрапляє в свого роду ножиці, коли знання, отримані від педагога, перебиваються потоком хаотичної інформації з Інтернету, яка «не має структурно-змістовного логічного зв'язку, подається несистемно, бісерно, не просто не вписується в рамки стаціонарної освіти, але є якісно іншого типу, де, зокрема, принципово змінюється поєднання «зорового і слухового сприйняття».

Ця інформація має на сприйняття молоді набагато більший вплив, оскільки «опосередкована більш високим рівнем мотивованості, більш значущим емоційним фоном» [4, с. 24], формує когнітивні, комунікативні та емоційні стереотипи, що визначають діяльність. Цим пояснюється твердження, що в процесі застосування сучасних інформаційних технологій «відбувається параліч людського мислення», підпорядкування свідомості Інтернету, що закриває часом студенту фазу роздумів – найважливішу функцію використання інтернет-інформації для розвитку та становлення розумових структур в ході навчання, виховання і розвитку у закладі вищої освіти.

З огляду на це при формуванні творчих фахівців треба навчити їх максимально і комплексно використовувати інформаційні технології, прищеплюючи своїм вихованцям бажання навчатися, а не розважатися,

вміти відбирати усвідомлено необхідну інформацію для навчання, особистісного розвитку та формування ціннісних орієнтацій.

У процесі інтерактивної взаємодії центральним джерелом навчального пізнання вважається досвід студентів, який є важливою умовою їх професійного становлення, творчого розвитку [2, с. 95]. Оволодіння досвідом застосування інноваційних педагогічних технологій сприяє організації ефективної самостійної роботи сучасних студентів, частково полегшує засвоєння великого обсягу навчального матеріалу. Актуальність цієї проблематики пояснюємо також потребою поглиблення знань про особливості професійної діяльності вчителя музичного мистецтва [1].

Отож, безперечним є твердження яке поділяє цінності на: абсолютні, які незмінно зберігають для людей значення безумовної цінності (життя, здоров'я, знання, прогрес, справедливість, гуманність, духовна досконалість людини); антицінності, або псевдоцінності (неуцтво, передчасна смерть, хвороби, голод, містика, деградація людини тощо); релятивні (відносні) цінності, які є непостійними, змінюються залежно від історичних, класових, світоглядних позицій (політичні, ідеологічні, релігійні, мистецькі, моральні, класові, групові концертно-виконавські цінності).

Зазначимо, що вибудовування аксіологічної основи освітньої стратегії підготовки учителів ґрунтується на загальнокультурних, загальнолюдських та духовних цінностях, що є засадничими в просторі міжкультурної взаємодії.

Констатуємо, що формування нової освітньої парадигми у воєнному сьогоденні відбувається відповідно до загальної філософської та психологічної проблематики крізь призму як соціокультурного так і антропологічного виміру.

Це дає нам змогу «з нових позицій осмислити сутність духовно-світоглядної свідомості та виробити підходи до її становлення під час навчально-виховного процесу. Стверджуючи ідею цілісності стосовно розуміння особистості, сучасна мистецько-педагогічна наука виходить із загально-філософського принципу внутрішнього взаємозв'язку і взаємозумовленості процесів і явищ навколишнього світу». Щодо сучасних філософсько-педагогічних пошуків, пов'язаних із проблемою становлення і розвитку світоглядної свідомості особистості, то існує точка зору про те, що саме духовність є стрижнем в осмисленні цього феномена. Тому, на думку згаданих авторів, є всі підстави стверджувати, що «духовне становлення особистості у сфері мистецтва ґрунтується на досвіді інтегрування різних типів світовідношення.

Мистецько-духовні цінності мають бути сприйняті й освоєні індивідом і становити основу його світогляду. Проте, на відміну від світогляду, який передбачає вибір людиною способу життя, духовність пов'язана з вибором її долі і соціальної ролі в оточеному соціумі.

В сучасному Європейському освітньому просторі концепції загальної культури молоді, саме мистецька складова повинна становити основу розвитку ідентичності людини, сприйняття світу й усвідомлення ціннісних результатів особистих дій.

У освітньому та історичному контекстах ХХІ століття українські педагоги прилучились до розвитку положень про мистецько-педагогічні та ціннісні засади сучасної освіти. Цікавим є досвід попереднього покоління українських педагогів щодо соціального та соціокультурного, мистецького середовищ як фактору розвитку мистецько-професійної особистості.

В умовах розбудови Нової української школи цікавими є наукові ідеї С. Русової. Вчена приділяла багато уваги розкриттю різних аспектів впливу соціально-культурного середовища на розвиток особистості, виховання почуттів та підготовки до громадянського життя. С. Русовій належить авторське тлумачення понять «осередок соціального життя і соціальних взаємовідносин» [3, с. 147].

Якщо брати до уваги дослідження аксіологічного концепту нової освітньої стратегії значущою є думка А. Ярошенко про взаємозв'язок стратегій розвитку культури та досвіду індивідуально особистісного життя [5, с. 91].

Його ідея є досить переконливою для розуміння цінності минулих здобутків соціально-культурного зростання для вибудовування індивідуально особистісних стратегій, що ґрунтуються на основних цінностях – Істини, Любові, Краси.

Свій погляд на проблему ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя висловлює О. Отич. Науковиця вважає, що його гідний потенціал формується на основі того, що система цінності певного вчителя адаптується до ієрархії цінностей суспільства та освітніх систем. На думку авторки, він охоплює гуманістичні цінності, що утворюють гуманістичну спрямованість особистості педагога; педагогічні цінності, що створюють основу для здобуття ним педагогічної майстерності та неперервного професійного самовдосконалення; цінності творчості, які підтримують інтерес і творчу активність педагога та учнів у навчально-виховному процесі й забезпечують його найвищі результати; естетичні цінності, які сприяють досягненню високої естетики професійно - педагогічної діяльності і перетворюють її на педагогічне мистецтво [2, с. 7].

Відтак очевидним є факт, що професійне зростання майбутнього вчителя мистецтва вибудовується ще в стінах педколеджу, мистецького коледжу і продовжується в майбутньому під час навчання у ЗВО, та в подальшій мистецько-професійній діяльності шляхом постійної роботи над собою.

Забезпечення змістового аспекту професійного зростання вчителя музичного мистецтва передбачає такі види роботи над собою:

- додаткову пізнавальну роботу з музично-виконавських дисциплін;
- самостійну роботу з розвитку імпровізаційних здібностей, акомпаніаторських навичок, технічної вправності гри на інструменті;
- постійну роботу з музикознавчою літературою;

Коли надається перевага устанавленню нестійких ціннісних парадигм молоді, створення уявних світів, стандартизація мислення призводить до знеособлення особистості, яка втрачає здатність спиратися на свій досвід, розвивати світоглядні та творчо-мистецькі здібності.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, про перспективи подальших досліджень у вивченні методичних засад та педагогічної технології процесу професійного зростання майбутнього вчителя музичного мистецтва, обґрунтування функціональної моделі та структурних компонентів його професійного зростання. Як засвідчує досвід, збільшення кількості навчальних дисциплін, спецкурсів та вибіркових дисциплін - не веде до стратегічних результатів щодо підвищення якості освіти.

Проблема педагогічно-мистецьких цінностей в освіті є предметом осмислення на різних етапах цивілізаційного вибору. У руслі модернізації освіти в Україні йде пошук нових моделей підготовки учителів. Вважаємо, що за цих обставин, формування аксіологічних орієнтацій майбутніх учителів музичного мистецтва є першочерговим завданням у всіх вимірах: психофізичному, духовному, культурному, соціальному, творчо-мистецькому.

Література:

1. Національна доктрина розвитку освіти України. URL:<https://ips.ligazakon.net/>
2. Отич Олена. Аксіосфера гуманістичної педагогіки. URL:<https://lib.iitta.gov.ua/>
3. Русова С. Вибрані педагогічні твори: у 2 кн. Кн 1. К.: Либідь, 1997. 272.
4. Чепіга Я. Народний учитель і національне питання. Світло. 1921. №1. С.15-24.
5. Ярошенко А. О. Ціннісний дискурс освіти: монографія. К.: 2004. С.156.

Наталія САВЧУК

*Кандидат філософських наук, доцент
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії,
Хмельницький, Україна
n54savchuk@gmail.com*

МЕНТАЛІТЕТ В СИСТЕМІ ЦІННОСТЕЙ ОСВІТИ

У відповідності з новими історичними умовами, новими завданнями розвитку суспільства гостро виокремлюється проблема зміни ціннісних настанов освіти, корекцій її змісту, що визначаються культурними, економічними, політичними факторами. Причому, окреслена ситуація, в найбільшій мірі, вимагає задіяти в освітній процес такий ключовий фактор суспільного розвитку як культура, котра дозволяє творити новий погляд на людину та суспільство. Тому важливим принципом освітнього розвитку є «культуродоцільність». значеній принцип є продовженням розвитку постулатів Я.А.Коменського про «природодоцільність» освіти, та А.Дистервега про її «культурообразність». Це означає, що навчання в контексті культури слугує порядком та зразком поведінки людей у соціумі, який безперервно поновлюється в кожному новому поколінні. Переконливою в означеному контексті є порівняння освіти та культури із спільним ритмічним диханням.

Отже, поява нових потреб та інтересів, зміна форм мислення, стрімкі соціальні зрушення, обумовлюють необхідність пошуків адекватних освітніх формоутворень. Серед них слід відзначити менталітет як синкретичне формоутворення, що потрапило в поле філософського аналізу з джерел етнології, культурології, антропології, соціальної психології.

Термін «менталітет» вперше зустрічається у американського філософа р.Емерсона (1856р.), і в подальшому застосовується в культурологічних, психологічних, історіософських дослідженнях, і розглядається науковою спільнотою як сукупність повсякденних усвідомлених емоційних особливостей, символічних настанов, як колективно несвідома архетипічна компонента, як корелят свідомого та несвідомого, як певний сплав ідеологічних настанов та раціональних орієнтацій, а останнім часом положення про співвідношення типу культури з характером освіти стає привабливим у методологічному просторі. Попри деяку змістовну невиразність, розмитість, неясність, менталітет розповсюджується на сфери світогляду та емоцій. Тому його можна коректувати.

Саме ця його властивість спонукала окреслити вплив освіти на менталітет соціуму. Так, американська дослідниця культури М.Мід,

обґрунтовуючи стосунки між молодшими та дорослими, наголошує на необхідності застосування нових виховних проєктів, які б відповідали стрімким змінам умов життя. Запропонувавши своєрідну класифікацію культур (постфігуративна, кофігуративна, префігуративна), дослідниця акцентує, що збереження та об'єднання різних типів культур спонукає до нової організації освіти і формує педагогіку співробітництва між поколіннями де: діти вчаться насамперед у своїх попередників; діти і дорослі вчаться у однолітків; дорослі вчаться також і у дітей. За термінологією М. Мід традиційна система, спираючись на принцип однаковості всіх людей, все ще притримується настанов постфігуративної культури, і необхідності засвоєння одних знань, умінь і навичок [1, с. 335-343].

Окреслена ситуація вимагає акцентування до нових переходів, формулювання нових принципів, та врешті решт подолання упередженості суспільства та створення умов для становлення нового типу культури, котра буде направлена та зорієнтована на формування гідності людини, типу культури, де вищою цінністю є цінність особистості.

Звичайно, що новий тип культури створює умови для ґрунтовних та радикальних змін в освітній системі, її організаційних формах. Означена освіта повинна виконати роль ментальноперетворюючого «агента середовища», бути спрямована на гідність, свободу, професійну компетентність, орієнтуватись на складний процес управління ментальною енергетикою соціуму.

Характеризуючи менталітет, його роль в просторі освіти та її цінностей, треба враховувати, що він утворюється різними поколіннями людей конкретного суспільства, реально генерується різноманітними умовами життя соціуму, змінюється під впливом стихійного та організованого. Отже, кардинальним чином змінити суспільство можливо при умові володіння освітою своїми цінностями та нормами, при здатності, за слушних умов, виконувати домінуючу роль. Сумний досвід Радянського Союзу підтверджує окреслене припущення. В трагічних наслідках розвитку не останню роль відіграла ідеологічно заангажована сфера освіти і виховання. Насправді, відсутність особистіснозорієнтованої освіти перешкоджає реформуванню суспільства, загострює актуальну гуманітарну проблему, котра пов'язана з урахуванням взаємного паритету впливів суспільства та особистості.

Сучасний простір освіти має спиратись на принципи гуманізму та дитино центризму. В свою чергу переважно лінійна детермінована традиційна система уніфікує навчально-виховний процес, робить його

зорієнтованим на дисциплінарне розгалуження, що не використовує майже ніякі ресурси еволюції людини крім інтелектуальних. Саме пошук нових стратегій розвитку освіти в просторі культури привертає увагу сучасної філософії до методологій освіти, в яких основною цінністю, з позицій гуманізму К.Роджерса та Я.Корчака, адекватним може бути тільки принцип прийняття.

Для розвитку та становлення інноваційних освітніх спрямувань мали роботи, зроблені в просторі вальдорфської педагогіки, а також напрацювання І.Ілліча, А.Нейлса, П.Гудмена, Е.Раймера й ін., що обґрунтовують ідею «суспільства без шкіл», «общинної школи», «школи без стін». Перехід до нової постнекласичної системи освіти розширює освітній простір, в якому вчитель і учні починають бачити кожен свою особисту точку зору лише як одну з можливих у великій сукупності різних поглядів. «В означеному просторі особистість має свою власну ментальну парадигму, крізь призму якої вона сприймає світ, а завданням освіти є потреба «вбудуватись» в мозаїку культурних парадигм, створюючи комунікаційну матрицю в режимі оберненого зв'язку» [3,с.118].

З огляду на специфічність постмодерністського світосприйняття, доцільно звернути увагу на термін «едифікація», який для більш насиченої характеристики самостановлення засобом діалогу, рекомендує р.Рорті на заміну терміну «едукація». Інший репрезентатор постмодерністської освіти – бразильський педагог П.Фрейре наполягає, що діалогічне навчання повинно включати всіх його учасників, а окреслена ситуація, в свою чергу, створить умови переходу процесу навчання від пасивного до активного, а також дозволить критично осмислювати те, що раніше сприймалось як належне.

Однак, попри велику кількість різноманітних спроб, пов'язаних із трансформацією сучасної освіти, у філософсько-освітніх пошуках недостатня увага надається засадничим принципам, що окреслюють нову картину світу, в якій людина посідає провідне місце. Більш глибокого аналізу вимагає еволюція простору сучасної освіти, її специфіка та основні принципи функціонування, що, в свою чергу, потребує нового формулювання провідних домінант і творчого спрямування у розробці перетворень, які здатні створити освіту цілком відповідну сучасним вимогам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мид М. Культура и мир детства. М., 1998.
2. Роджерс К. Свобода вчитися для вісімдесятих років // Психологічні аспекти гуманізації освіти. К. Рівне, 1995. С.111-122.

3. Савчук Н.С. Менталітет в системі цінностей і цілей //Педагогічний дискурс: Збірник наукових праць. Випуск 1. Хмельницький: ХГПА, 2007. 167 с.
4. Фрейре Пауло. Педагогіка свободи: етика, демократія: громадянська мужність// Пер. з англ. К.: Вид. дім КМ Академія , 2004. 124с.

Наталія ДЯЧУК

*Доктор філософії, асистент Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
shpenyk@gmail.com*

Валентина ШЕПТЧАК

*Кандидат педагогічних наук, доцент Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
valya.myskiv@gmail.com*

ПЕРЕВАГИ ВИКОРИСТАННЯ ПОДКАСТІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ АУДИТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

Виклики, з якими стикається сучасна освіта, потребують новітніх і прогресивних рішень, які дозволять ефективно організувати навчальний процес за умов як традиційного, так і онлайн-навчання. Актуальність вивчення іноземних мов зростає з кожним роком, тому все більшого значення набуває формування іншомовних комунікативних умінь, що дозволить учням, студентам і в майбутньому спеціалістам у тій, чи іншій галузі спілкуватися з представниками інших культур, обмінюватися з ними досвідом та формувати важливі професійні вміння.

Формування аудитивної компетентності залишається важливим та актуальним питанням, оскільки обмежена кількість годин, відведених для вивчення іноземної мови у школі часто не дозволяє приділити достатньо уваги процесу формування аудитивних умінь. До того ж, тексти, які пропонуються у підручниках, не завжди відповідають інтересам учнів й, відповідно, не можуть забезпечити формування мотивації до вивчення іноземної мови, що, на нашу думку, є важливою умовою успішного оволодіння нею. Це особливо актуально для формування аудитивних умінь, оскільки процес аудіювання є складним сам по собі й вимагає значних вольових зусиль, концентрації уваги, образного мислення, уяви та необхідності утримувати в пам'яті інформацію, сприйняту на слух.

Подкасти є новітнім і цікавим джерелом інформації, яке дозволить мотивувати учнів до прослуховування текстів іноземною мовою, що сприятиме покращенню їхніх аудитивних умінь та розвиватиме впевненість у власних силах. Більше того, учні можуть використовувати подкасти для самостійного вдосконалення вмінь аудіювання, збільшення активного та пасивного словникового запасу та вдосконалення мовних умінь загалом у позашкільний час.

Характеризуючи подкасти як «вид соціального сервісу Інтернету нового покоління» [3, с.235], Шевкопляс Л.В. підкреслює їх актуальність для вивчення іноземної мови в сучасному суспільстві, де Інтернет та інформаційні технології стали невід'ємним елементом навчання та самовдосконалення.

Однією з переваг подкастів для вивчення іноземної мови є те, що вони є зразком природного повсякденного мовлення носіїв мови різного віку, соціального статусу, представників різноманітних соціальних груп та етнічностей. Прослуховування великого різноманіття мовців дозволить більш ефективно формувати іншомовні аудитивні вміння, що дозволить учням вільно спілкуватися з іноземцями, не залежно від їхнього віку, чи етнічної приналежності, що значним чином впливає на особливості їхньої вимови й розуміння такого мовлення часто становить труднощі для носіїв мови.

На додачу, подкасти часто містять інформацію культурознавчого характеру [2, с.124], що дозволяє, окрім формування іншомовних аудитивних умінь, ознайомлювати учнів із особливостями культури і побуту та цінностями представників країни, мова якої вивчається. Це сприяє більш ефективній комунікації та усуненню міжмовних і міжкультурних бар'єрів.

Оскільки сьогодні подкастинг набуває все більшої популярності, подкасти є доступними. Їх легко знайти в мережі Інтернет [2, с.124-125]. На додачу, існує велика кількість застосунків для смартфонів, де можна обирати подкасти різноманітного рівня складності, тематики та отримувати рекомендації щодо нових матеріалів у відповідності з обраною користувачем сферою інтересів.

Прослуховування подкастів учнями у позаурочний час дозволить формувати вміння самоорганізації та самоконтролю. Таким чином учні навчатимуться правильно планувати та розподіляти власний час, самостійно визначати прогалини у власних знаннях і працювати над їхнім усуненням. Ведення учнями щоденників аудіювання [1, с.35] дозволяє вчителю розширити використання подкастів, на основі яких можна

організовувати самостійну роботу учнів, чи домашні завдання. Водночас, щоденники аудіювання, де учні записують власні враження від почутого, виконують завдання на основі подкастів є ефективним способом перевірки та контролю аудитивних умінь, вдосконалення лексичних умінь та умінь письма іноземною мовою.

Використання подкастів на заняттях з іноземної мови дозволить реалізувати не лише навчальну, а й виховну мету, оскільки їх використання знайомить учнів із іншомовною культурою та світоглядом представників інших культур і формує толерантне ставлення до відмінностей, які існують між світоглядами представників різних країн.

Аудіо- та відеоматеріали, які пропонуються учням можуть відрізнятися тривалістю. Наявність короткотривалих (3-7 хв) подкастів, подкастів середньої тривалості (8-20 хв) та довготривалих (більше 20 хв) дозволить індивідуалізувати процес навчання іноземної мови та організувати його максимально наближено до можливостей та інтересів учнів.

Підсумовуючи, слід зазначити, що подкаст-технології є сучасним, цікавим та ефективним способом вивчення іноземної мови. Використання подкастів на заняттях у школі сприяє формуванню позитивного ставлення до навчання, мотивації й інтересу учнів, що позитивним чином впливає на формування їхніх аудитивних умінь і на вивчення іноземної мови загалом. Завданням вчителя є ефективний відбір аудіо- та відеоматеріалів для найбільш доцільного та успішного їх використання та забезпечення досягнення освітньої та виховної мети навчання іноземної мови.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білянська І. П. Формування англомовної аудитивної компетентності майбутніх учителів із використанням аудіокниг художніх творів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 – теорія та методика навчання (германські мови). / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2018. 317 с.
2. Дячук Н.М. Формування англомовної аудитивної компетентності учнів старших класів закладів загальної середньої освіти : дис. док. філос. в галузі «01 Освіта. Педагогіка» / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2021. 304 с.
3. Шевкопляс Л. В. Добір навчального матеріалу для формування компетенції в аудіюванні майбутніх учителів у процесі самостійної роботи. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Педагогіка та психологія*. 2012. №21. С.230–238.

Леся ГАПОН

*Кандидат філологічних наук, асистент кафедри української мови та методики навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
hapon_lesia@tnpu.edu.ua*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ В ДОКУМЕНТАХ НУШ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Становлення оновленої системи освіти України, орієнтованої на європейський вимір, передбачає реалізацію реформи «Нова українська школа» (далі – НУШ). Засадничими документами НУШ є «Концептуальні засади реформування середньої школи» (2016), Закон України «Про освіту» (2017), Держстандарт початкової освіти (2018), Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020), Держстандарт базової середньої освіти (2020).

Згідно з «Концептуальними засадами», виховний ідеал випускника НУШ – особистість, патріот, інноватор [3, с. 6]. Зауважмо, що для досягнення цієї мети потрібно розвивати ціннісну складову освітнього процесу.

В «Українському педагогічному словнику» ціннісні орієнтації трактують як «вибіркову, відносно стійку систему спрямованості інтересів і потреб особистості, зорієнтовану на певний аспект соціальних цінностей» [1, с. 357], а виховання людини розглядають як «керування становленням або зміну її ціннісних орієнтацій» [1, с. 357].

У «Концептуальних засадах» анонсовано «виховання на цінностях» названо перелік загальнолюдських (морально-етичних та соціально-політичних) цінностей [3, с. 19]. У Держстандарті (2020) конкретизовано 9 груп ціннісних орієнтирів базової середньої освіти [2]. Виокремлення ціннісних орієнтирів спостерігаємо у Модельній навчальній програмі «Українська мова. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти О. В. Заболотного та ін. (далі – МНП) [4].

У пояснювальній записці МНП автори наголошують, що категорія «ціннісні орієнтири особистості» містить у собі три компоненти: пізнавальний, емоційний і мотиваційний – «готовність діяти відповідно до усвідомленої цінності» [4, с. 3]. Стислий перелік ціннісних орієнтирів викладено на початку кожного розділу. Зроблено це, щоб допомогти вчителю планово забезпечити процес формування цінностей на уроках української мови шляхом використання відповідного текстового матеріалу та завдань. Зважаючи на те, що МНП слугує основою для створення

навчальних програм, календарного планування і підручників, перелік ціннісних орієнтирів особистості у МНП є стратегічно важливим.

Порівняльний аналіз ціннісних орієнтирів, репрезентованих у засадничих документах НУШ і МНП, подано у таблиці:

Ціннісні орієнтири базової середньої освіти, викладені в Держстандарті базової середньої освіти (2020)	Перелік загальнолюдських цінностей у «Концептуальні засадах» (2016)	Ціннісні орієнтири особистості у МНП	Кількість позицій у МНП
1. Повага до особистості кожної дитини, її інтересів та досвіду.		Потреба пізнавати світ, поглиблювати уявлення про нього, спілкуватися з мистецтвом.	8
2. Рівний доступ до освіти.			0
3. Академічна доброчесність.			0
4. Становлення вільної особистості та самостійність.		Усвідомлення важливості різних професій, праці для суспільства, відкритість до інновацій, готовність до продуктивної діяльності.	9
5. Здоров'я і добробут.		Усвідомлення важливості ведення здорового способу життя, необхідності здобуття вмінь оперувати фінансами	9
6. Довіра та безпека.		Дотримання правил безпечної життєдіяльності, неприйняття жорстокості, агресії, цькування, маніпуляцій.	11
7. Утвердження людської гідності, повага до прав людини.	Свобода, демократія. Гідність, чесність, Справедливість. Повага до закону, солідарність, відповідальність. Повага до життя, повага до себе та інших людей. Турбота.	Повага до прав і свобод, дотримання закону, почуття честі, гідності, відповідальність, усвідомлення важливості суспільних норм. Шанобливе ставлення до родини, повага до людей, доброзичливе спілкування, вихованість, толерантність, взаєморозуміння.	12
		Усього	25
	Культурне різноманіття.		37
			0
8. Активна громадянська позиція та патріотизм.	Повага до рідної мови і культури, патріотизм.	Шанобливе ставлення до української мови як державної.	8
		Повага до культурних надбань та історичної	14

		спадщини України. Збереження традицій, звичаїв, обрядів Патріотизм, національна самосвідомість й ідентифікація. Почуття любові до свого рідного краю. Гордість за свій народ.	9
		Усього	31
9. Любов до рідного краю та відповідальність за збереження довкілля.	Шанобливе ставлення до довкілля.	Захоплення красою рідного краю Усвідомлення себе частиною природи, охорона довкілля.	15

Зіставлення списків ціннісних орієнтирів особистості, викладених у МНП, із групами ціннісними орієнтирів базової середньої освіти, перелік яких поданий у Держстандарті (2020), з урахуванням переліку загальнолюдських цінностей у «Концептуальних засадах» дає змогу прослідкувати такі тенденції: найповніше в МНП репрезентовано групу цінностей №7 (37 позицій, 25 з яких окреслюють морально-етичні цінності, 12 – соціально-політичні), на другому місці – група № 8 (31 позиція, 22 з яких стосуються показника «повага до рідної мови і культури»); на третьому місці – група № 9 (15 позицій). Інші показники такі: група № 6 – 11 позицій, групи № 4, 5 – 9 позицій, група № 1– 8 позицій; групи 2, 3 – 0 позицій.

Проведений аналіз засвідчив потребу увиразнення окремих груп цінностей у навчальному процесі. Корелювати диспропорцію може учитель. Реалізуючи академічну свободу, він має право скоротити чи доповнити перелік ціннісних орієнтирів у процесі підготовки навчальних програм, а згодом урахувати внесені зміни під час планування і проведення уроків української мови в НУШ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь. 1997. 375 с.
2. Держстандарт базової середньої освіти. URL: <http://surl.li/szlx>
3. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <http://surl.li/hoha>
4. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Заболотний О.В., Заболотний В.В., Лавринчук В. П., Плівачук К.В., Попова Т.Д.). URL: <http://surl.li/ceXlk>

Ірина ТИМКІВ

*Кандидат філософських наук, викладач кафедри філософії та суспільних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, Україна
tymkiv@tnpu.edu.ua*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ У ФОРМУВАННІ БРЕНДУ ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ

У сучасному світі не викликає сумніву актуальність формування бренду освітнього закладу. Війна в Україні однозначно внесла свої корективи в цей процес, але і сьогодні, попри усе своє різноманіття, він триває, адже це один із дієвих та зрозумілих способів демонстрації суспільству чи конкретній соціальній групі своєї цінності та філософії.

Останніми роками навчальні заклади нашої країни все активніше звертаються до різноманітних засобів брендингу у своїй діяльності з метою посилення власного іміджу. Однак практичне застосування брендингу може зіткнутися із низкою проблем, пов'язаних з розвитком його методології, вдосконаленням якісних параметрів, посиленням його соціально-етичного потенціалу.

Поняття «бренд», попри його популярність, вживається у дуже різних контекстах, а його етимологія та визначення потребують окремого вивчення.

Серед найпоширеніших тез можемо зустріти ототожнення понять «бренд» і «торгова марка» (Д. Аакер, Е. Йохимштейлер, Ф. Котлер, Т. Нільсон, Дж. Рендел, Дж. Траут, А. Уїлер); у словнику В. Мюллера зібрано кілька значень іменника «brand», які мають протилежні асоціації: якість або ж випалене клеймо як знак ганьби [1]. Більшість сучасних науковців суттєво розширюють межі даного поняття і говорять про бренд, як про сукупність певних товарів чи послуг та емоцій, які ми отримуємо в результаті взаємодії з ними, а також асоціацій та гарантій, які із ними пов'язані. Американською маркетинговою асоціацією (АМА) було сформульоване таке визначення досліджуваної дефініції: «Brand – name, term, sign, symbol, or design, or a combination of them intended to identify the goods and services of one seller or group of sellers and to differentiate them from those of competitors» [4]. М. Димшиц, директор досліджень і стратегічного планування маркетингового агентства «МЕДІА АРТС», вважає, що саме це визначення відбиває ідеологію бренду в тій формі, яка набула найбільшого поширення в Європі. Автором було запропоновано власний переклад цього визначення, який користується великою

популярністю: «Бренд – назва, слово, вираз, знак, символ або дизайнерське рішення або їх комбінація з метою позначення товарів і послуг конкретного продавця або групи продавців для відмінності їх від конкурентів» [2].

Формування бренду освітньої установи передбачає використання ряду інструментів: аналітичних, інформаційних, комунікаційних, кризового реагування тощо. У даному контексті важливо розуміти, що бренд освітнього закладу - це щось значно більше, ніж комбінація певних символів, логотипу, слогану та усього, що зараз прийнято називати зовнішньою атрибутикою іміджу. Його компонентами мають виступати філософія закладу, його історія, місія, цінності та, головне, люди, які його представляють: усі, хто є причетний як до надання освітніх послуг, так і ті, хто їх отримує.

Таким чином, важливим структурним компонентом бренду освітнього закладу виступає присутня у ньому корпоративна культура. За Ральфом Кілманном, нею виступають філософські та ідеологічні уявлення, цінності, переконання, очікування, атитюди та норми, які об'єднують організацію в єдине ціле та поділяються її членами [2, с 84]. Саме завдяки вдало сформованій корпоративній культурі усі члени колективу будуть націлені на максимальне досягнення результатів своєї роботи, матимуть сформоване відчуття ідентичності, спільно працюватимуть над розробкою конкретних стратегій, виходячи зі спільних цінностей, а головне, ретранслюватимуть своїм учням чи студентам саме таку модель поведінки. Існує чимало проблем, з якими може зіткнутися заклад у даному контексті: вплив на нових співробітників, коректна ретрансляція корпоративних цінностей на зовні, небажання учнів/студентів поділяти певні спільні правила, які вони можуть сприймати за обмеження тощо. Іміджологи-практики рекомендують у такому випадку використовувати кілька інструментів впливу: створити музей закладу і періодично організовувати там інформаційні заходи, спільно поповнювати фонд цього музею, створюючи таким чином історію закладу, формувати спільні міфи та свята, заснувати та підтримувати корпоративні видання (друковані, web-ресурси), активно використовувати символіку закладу.

Принципами та якостями, які мають лягти в основу корпоративної культури навчального закладу є доброзичливість, професіоналізм, толерантне ставлення до всіх учасників навчально-виховного процесу, професійна етика, комунікаційна система, академічна доброчесність.

Ефективний бренд освітнього закладу не можливо побудувати без особистого бренду його керівництва. Його компонентами мають виступати

зовнішній вигляд, символіка, соціально-рольові, професійні та особистісні характеристики. Іміджологи також виділяють так звані глибинні компоненти особистого іміджу керівника. У нашому випадку тут можуть виступати архетипність (в образі керівника освітнього закладу мають відображатися певні усталені уявлення про педагога як лідера), харизматичність (внутрішня енергія, яка здатна наповнювати і мотивувати людей навколо), еталонність (імідж керівника навчального закладу будується на значимих соціальних установках, які асоціюються з позитивним образом лідера), близькість (керівник сучасного освітнього закладу має викликати почуття довіри, демонструвати демократизм та відкритість до комунікації). Активна громадська позиція, впізнаваність та авторитетність керівництва навчального закладу у суспільстві також позитивно вплинуть на формування його бренду.

Отже, говорячи про бренд саме у контексті менеджменту освітнього закладу, виділимо у ньому не лише функціональну та соціальну складові, а й духовну та емоційну. У перших двох випадках мова йде про сприйняття корисності освітньої послуги для певної групи осіб та отримання від неї максимального результату. Разом із тим, коли ми говоримо про бренд, то завжди маємо справу з емоціями (зацікавлення, захоплення, приємні спогади чи, навпаки, розчарування, незадоволення, негатив).

Варто наголосити, що у процесі створення бренду освітнього закладу потрібно враховувати дуже багато факторів: з яким саме видом освітнього закладу ми працюємо, якої він форми власності, яким чином організовано управління цим закладом, його історію, соціальні, економічні, політичні чи інші трансформації у країні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зубков М., Федієнко В., Мюллер В. Сучасний англо-український та українсько-англійський словник. Харків: Школа, 2017 р. 944 с
2. Савчук Л., Бурлакова А. Розвиток корпоративної культури в Україні // Персонал, 2005. №5. С. 86–89.
3. Січко С. Бренд як інструмент сучасного бізнесу. Економічний вісник НГУ, 2008 №1–2. С. 125–132.
4. Ronald van Haaften What is a brand? URL: <https://www.van-haaften.nl/branding/corporate-branding/123-what-is-a-brand> (дата звернення 05.05.2023)

Катерина БУРЯК

*Здобувачка третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
kateryna_buriak@tpu.edu.ua*

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНИХ ЦІННОСТЕЙ ПІД ЧАС САМООЦІНЮВАННЯ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ ПРОЦЕСУ І РЕЗУЛЬТАТУ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Самооцінювання учнями початкової школи процесу і результату навчальної діяльності має важливе значення для становлення особистості, адже сприяє розвитку у дітей внутрішньої мотивації до навчання, самодисципліни, самоконтролю, самокерування та саморегуляції. Окрім цього, самооцінювання відіграє власну роль у формуванні особистісних цінностей.

Питання самооцінювання навчальної діяльності в початковій школі досліджували вітчизняні вчені (Н. Богданець-Білоskalенко, А. Братковська, Н. Дубравська, О. Лоюк, О. Савченко, Ю. Сидоренко, О. Фідкевич, І. Шевчук та ін.) та зарубіжні науковці (Х. Л. Андраде, Ю. Г. Батлер, С. Ван, І. Ду, А. Елдер, Дж. Лі, Дж. Д. Томас). Проблему формування цінностей учнів початкової школи вивчали Ш. Амонашвілі, І. Бех, Н. Бібік, О. Вишневський, О. Савченко та ін.

Виховання на цінностях є також однією із концептуальних засад реформування Нової української школи, що ще раз підтверджує актуальність теми [1].

Мета роботи полягає у дослідженні особливостей формування особистісних цінностей молодших школярів під час здійснення самооцінювання процесу і результату навчальної діяльності.

Насамперед, застосування самооцінювання у навчальній діяльності є одним із факторів набуття самостійності, як властивості особистості та як її цінності. Адже, за визначенням О. Савченко, уміння і навички самоконтролю та самооцінки є невід'ємною складовою структури уміння самостійно вчитися [3]. Здійснюючи самооцінювання, дитина усвідомлює, що вона не лише здатна самостійно виконати завдання, але й перевірити його та оцінити якість власної роботи.

Самооцінювання також сприяє усвідомленню цінності особистості. Самостійна, вільна особистість є головним елементом, чинником існування, найвищою цінністю громадянського суспільства. Ставлення до себе, як до цінності стає підґрунтям до соціалізації, основою почуття

власної гідності, яка у свою чергу є найпершим з-поміж ціннісних орієнтирів сучасної української школи [6]. У даному випадку усвідомлення цінності власної особистості та своєї гідності проявляється через оцінку продуктів навчальної діяльності як надбань, вартих поваги. Напрямок цього усвідомлення можна окреслити як рух від матеріального до ідеального: спершу дитина усвідомлює цінність матеріальних речей, створених під час навчальної діяльності, таких як зроблений власними руками виріб, оформлений проєкт тощо («Я це зробив», «Це я намалювала», «Це моя аплікація» і т. п.), а згодом починає усвідомлювати цінність набутих компетентностей («Я знаю...», «Я вмію...»).

Одночасно в цьому процесі відображається й осмислення учнем цінності знань. Висуваючи таке твердження ми керуємося тим фактом, що основною умовою формування високого рівня цінності знань є розуміння школярем змісту і значення виучуваного матеріалу [5, с. 93]. Оглядаючись під час виконання самооцінювання на виконану ним роботу учень усвідомлює, які саме знання стали його особистим надбанням та яку значущість вони мають.

Не менш важливим аспектом формування ціннісного ставлення до знань є емоційна привабливість навчання. [5, с. 93]. У контексті самооцінювання емоційна привабливість першочергово проявляється у позитивному формулюванні оцінних суджень. Адже, як відомо, позитивна оцінка діє як потужний стимул до здобуття нових знань. Тут слід зазначити, що вміння учня позитивно формулювати самооцінні судження про результат власної чи колективної праці формується на основі та за зразком позитивних оцінних суджень вчителя. Так само й усі цінності, які формуються в учня, є результатом засвоєння їх у дорослих. Самооцінювання, як і будь-яка інша складова навчання та життя школяра, є лише одним із чинників їх формування.

Невід'ємними характеристиками як оцінювання взагалі, так і самооцінювання зокрема, без яких ті втрачають будь-який сенс, є об'єктивність, що в ціннісному контексті є синонімом справедливості. Справедливість – ще один першочерговий ціннісний орієнтир сучасної української школи [6]. Під справедливим та об'єктивним оцінюванням ми розуміємо особливий вид діяльності з установаження цінності (рівня) досягнутого учнем [2, с. 23].

При цьому не варто змішувати поняття цінності справедливості та рівності. «Усім учасникам освітнього процесу має бути предметно зрозуміло, що рівність можливостей для них не означає рівність кінцевого результату (у тому числі результатів навчання), адже справедливість

говорить про необхідність у житті індивідуально, проте неупереджено, підходити до оцінювання досягнень та вчинків інших людей» [6, с. 15].

Об'єктивність оцінювання одержується шляхом порівняння досягнень учня з еталоном та його власним початковим рівнем. [2]. Аналогічна ситуація і з самооцінюванням: в процесі освоєння вміння самооцінювання навчальної діяльності здобувачі освіти вчаться порівнювати власну роботу з однієї сторони із зразком, а з іншої – із власними попередніми роботами, рівнем знань, наявним до вивчення оцінюваного матеріалу. В результаті, учні не лише здобувають власне вміння об'єктивно себе оцінити (без перебільшень або применшень власних досягнень), але й переймають суспільно значиму цінність об'єктивності та справедливості.

Насамкінець розглянемо цінність відповідальності. Як наголошує О. Фідкевич, під час здійснення самооцінювання здобувачі освіти вчаться брати на себе відповідальність за власне навчання [4, с. 52]. Рефлексуючи над особистими навчальними здобутками учні усвідомлюють, що рівень їхніх знань залежить насамперед від власної наполегливості і старанності.

Таким чином, самооцінювання молодшими школярами процесу і результату навчальної діяльності сприяє осмисленню ними цінностей самостійності, особистості та власної гідності, здобутих знань, об'єктивності та справедливості, а також відповідальності, тим самим посилюючи учнівську позитивну ціннісну орієнтацію та даючи поштовх до саморозвитку та самовдосконалення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концептуальні засади реформування середньої школи «Нова українська школа». Київ, 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 25.04.2023).
2. Пісарєв, В. Пісарєва В. Об'єктивне оцінювання – фундаментальна задача освіти. *Відкритий урок: розробки, технології, досвід*. 2009. № 2. С. 22-26.
3. Савченко О. Виховання розумної особистості, яка вміє самостійно вчитися. *Початкова школа*. 2007. № 8. С. 1-5
4. Фідкевич О., Богданець-Білоskalенко Н. Навчально-методичний посібник «Нова українська школа: теорія і практика формування оцінювання у 3-4 класах закладів загальної середньої освіти» для педагогічних працівників. Київ : Генеза, 2020. 96 с.
5. Формування соціально-особистісної цінності знань в учнів / Е. Соломка, В. Бігар, К. Кишко, А. Бойко // Науковий вісник Ужгородського національного університету / [Ред.кол.: (гол. ред.) Козубовська І. В., Бартош О. П., Опачко М. В.]. Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2009. Вип. 16-17. С. 92-94. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/28179>
6. Ціннісні орієнтири сучасної української школи URL: <https://is.gd/Byfb26>

Леся ГЛАДУН

*Здобувачка третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
lesia.hladun@tnpu.edu.ua*

ЗДАТНІСТЬ ДО КООПЕРАЦІЇ ЯК ГНУЧКА НАВИЧКА ТА ЦІННІСТЬ, ШЛЯХИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Відомий філософ та вчений Альберт Ейнштейн вважав, що людина лише тоді знайде сенс у житті, коли присвятить його суспільству [2]. Отож існує нерозривний зв'язок індивіда із соціумом, що характеризується безперервною соціальною взаємодією особистостей у різних сферах існування.

Сучасне суспільство демонструє надзвичайно динамічний рівень розвитку техніки, науки, комп'ютерних технологій, характеризується безперервними змінами та постійним обміном інформацією. Все це впливає на кожного з його членів. Саме тому сьогодення диктує нові вимоги для успішної самореалізації та саморозвитку, які унеможливаються без соціалізації, соціальної взаємодії особистості з оточуючими, що і зумовлює актуальність зазначеної теми.

З огляду на вищевикладене мета статті полягає в обґрунтуванні здатності до кооперації як soft skills та цінності; окресленні шляхів формування ефективної співпраці дітей старшого дошкільного віку з однолітками та оточуючими.

Соціальна взаємодія – це «форма соціальних зв'язків, що реалізуються в обміні діяльністю, інформацією, досвідом, здібностями, уміннями, навичками людей» [6].

Однією із форм соціальної взаємодії є кооперація – командна праця задля досягнення спільної мети, яка є основою набуття її учасниками певного соціального досвіду. Зокрема, соціалізація дітей старшого дошкільного віку, задекларована в освітньому напрямі «Дитина у соціумі» БКДО України, унеможливується без кооперації її учасників [1].

Програма освітнього альянсу «Партнерство з навчання у XXI столітті» передбачала дослідження навичок професіоналів, які будуть найбільш затребуваними у майбутньому. Результатом стала «формула 4К», до складу якої увійшли кооперація, комунікація, критичне мислення та креативність. Це так звані soft skills – «м'які» або «гнучкі» навички, що «відповідають» за адаптацію, соціальну взаємодію, розкриття творчого

потенціалу особистості, її самовдосконалення, саморозвиток, самореалізацію у суспільстві. Саме тому надзвичайно важливо розпочати формування soft skills, зокрема і кооперацію, вже у старшому дошкільному віці, ґрунтуючись на психолого-педагогічних особливостях дитини-дошкільника.

У віці 5–6 років у дітей починають формуватися дружні взаємовідносини. Старші дошкільнята доброзичливо ставляться до інших. Вони – позитивні, щирі, відкриті, безкорисливі. Комунікація між ними вибудовується на основі спільних інтересів, симпатій, захоплень тощо. Старші дошкільники уміють обмінюватися думками, інформацією, демонструвати певні знання із різних галузей. Провідною для 5–6-річок є ігрова діяльність. Дошкільнята граються у парах, групах чи колективно. У грі вони співпрацюють та вчаться взаємодіяти між собою. Слід зауважити й те, що формування вмінь та навичок ефективної співпраці дітей старшого дошкільного віку відбувається власне у будь-якій колективній діяльності. Їх об'єднує спільна мета та позитивні емоції, які вони разом переживають під час та після її досягнення. Дошкільнята оволодівають навичками кооперації не лише у грі, але й під час виконання спільних завдань, на заняттях з різних видів діяльності тощо.

Командна праця дошкільнят поділяється на такі елементи:

- 1) міжособистісна комунікація;
- 2) здатність вирішувати конфлікти;
- 3) управлінські здібності [5, с. 17].

Проблеми міжособистісної комунікації та конфлікти у дитячому колективі досліджували такі вчені: Л. Артемова, р. Дрейкурс, В. Котирло, В. Киричок, Т. Поніманська, А. Залужний, Н. Стандік та інші. Аналізуючи їхні дослідження, можна зробити висновки про те, що своєчасне виявлення та усунення труднощів у спілкуванні та взаємодії старших дошкільників з оточуючими надасть змогу дитині самовизначитися, виявити власні здібності чи таланти, відкрити свій внутрішній потенціал, краще пізнати оточуючих та навколишнє середовище, самоствердитися. Все це сприятиме становленню всебічно розвиненої та успішної особистості у майбутньому.

Для ефективного формування здатності до кооперації між старшими дошкільниками педагогу слід використовувати бесіди та розповіді на тематику дружби і співпраці, відповідні аудіо- та відеоматеріали, надбання української народної мудрості, творчість дитячих письменників тощо.

Одним із шляхів формування вміння співпрацювати є застосування театралізованої діяльності дітей старшого дошкільного віку.

Театралізована діяльність – це «художня діяльність, що пов'язана зі сприйманням творів театрального мистецтва і відтворенням в ігровій формі набутих уявлень, вражень, почуттів; є одним із найефективніших засобів педагогічного впливу на розвиток особистості дитини» [4, с. 10].

Під час підготовки до театралізованого дійства і власне під час театралізації діти старшого дошкільного віку активно комунікують та співпрацюють між собою. Вони разом проводять репетиції, створюють декорації та реквізити для театральної гри, розігрують певні ролі групами чи парами, співпрацюючи для досягнення спільної мети. Таким чином відбувається реалізація всіх компонентів кооперації і формування умінь та навичок співпраці між однолітками. Завдання педагога – ознайомити дітей із нормами міжособистісного спілкування, правилами роботи у парах та групах, пильно стежити за поведінкою дітей під час виконання спільних завдань та вміло коригувати її у випадку необхідності, допомогти дітям налагодити дружні відносини, створити доброзичливу атмосферу у колективі, налаштувати на спільний успіх, бути гідним прикладом для власних вихованців. Вихователь ЗДО повинен вміло пояснити старшим дошкільникам те, що усі вони – «деталі одного механізму», єдина команда і співпрацюють для досягнення спільної мети. У колективній праці щодо організації театралізованої діяльності обов'язково необхідно залучити усіх вихованців старшої дошкільної групи, враховуючи індивідуальні особливості кожного з них. Допомогти їм усвідомити те, що усі вони – рівні, кожен із них – особливий та важливий для досягнення спільної цілі, навіть тоді, коли виконує невеличке завдання або грає епізодичну роль.

До участі у театралізованій діяльності доцільно долучати не лише дітей старшого дошкільного віку, але й учнів початкової та старшої школи, батьків дошкільнят, педагогів тощо. У такому випадку діти вчаться комунікувати та співпрацювати не лише з однолітками, але й з людьми різних вікових категорій. Під час такої співпраці дошкільнята дізнаються багато нового та цікавого, наслідують позитивну поведінку дорослих. Демонструючи своє «Я», вони вчаться взаємодіяти у соціумі.

До інноваційних шляхів розвитку навичок кооперації та згуртування дитячого колективу належить використання тимблдингу – «психологічних ігор, вправ, направлених на створення психологічного комфорту в команді, гармонійної взаємодії між її членами, об'єднання колективу задля досягнення спільної мети та найвищих результатів роботи команди» [3, с. 100].

Для ефективного формування кооперативних умінь і навичок у дітей старшого дошкільного віку доцільно поєднувати театралізовану діяльність

із дитячим тимблдингом. Командні ігри, що сприяють згуртуванню колективу та його співпраці, можна організувати, наприклад, у театральних костюмах, масках або ж за допомогою інших власноруч виготовлених театральних реквізитів. Їх місце проведення також слід урізноманітнювати: парки, сквери, ігрові майданчики, спеціальні приміщення, безпечні для дітей. Таким чином старшим дошкільникам надовго запам'ятається театралізована колективна ігрова діяльність; вона принесе їм безліч позитивних емоцій та сприятиме швидкому формуванню навичок позитивної взаємодії у команді.

Отже, здатність до кооперації є однією із soft skills та цінністю, оскільки оволодіння нею є актуальним для розвитку і соціалізації особистості старшого дошкільника, майбутнього його становлення як дорослої особистості-члена команди та суспільства, самореалізації, самовизначення та самовдосконалення. Здійснення театралізованої діяльності у поєднанні із дитячим тимблдингом є ефективними шляхами формування здатності до кооперації старших дошкільників, що сприяє становленню усіх складових елементів навички командної праці 5–6-річок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) (нова редакція) / М-во освіти і науки України. URL: <https://is.gd/jO6rLi>
2. Волтер Айзексон. Ейнштейн. Життя і всесвіт генія. Київ: Наш формат, 2019. 528 с.
3. Кучеренко А. Тимблдинг як інноваційний метод ефективного розвитку колективу. *Вересень*. 2022. Т. 1. №92. С. 98–104. URL: <https://doi.org/10.54662/veresen.1.2022.08>
4. Олійник О. М. Театрально-ігрова діяльність в умовах дошкільного навчального закладу: навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський, 2017. 163 с.
5. Смолянко Ю., Ігнатенко А. Розвиток soft skills у дітей старшого дошкільного віку. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2021. №6. С. 15–21. URL: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.6.3>
6. Соціальна взаємодія. *Вікіпедія*: вебсайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>

Марія ГУДЗ

*Здобувачка третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
вчитель української мови і літератури 2 категорії Тернопільського ліцею
№ 21 – спеціалізованої мистецької школи імені Ігоря Герети,
Тернопіль, Україна
mgub0711@ukr.net*

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ МЕДІАОСВІТИ

Загальнолюдські цінності мають важливе значення в житті людини. Це дуже помітно сьогодні, у час російсько-української війни, коли всі блага цивілізації втратили свою вагомість перед загрозою життю. Без почуття власної гідності, добра, людяності, відповідальності, толерантності, творчої ініціативи, підприємливості, беззаперечно, сучасне суспільство функціонувати не зможе. Погоджуємось із Василем Сухомлинським, який стверджував, що людина освічена, але не вихована, має гранітні груди і глиняні ноги [3]. Тому, вважаємо, головне завдання освіти – формування високоморальної особистості.

Освіта XXI століття – це медіаосвіта. Її досліджують Л. Баженова, О. Бондаренко, Г. Боришполець, О. Волошенюк, Т. Іванова, Г. Онкович та інші. Зокрема, про формування морально-етичних норм в умовах медіаосвіти говорять І. Кузьма та О. Янкович.

Беручи до уваги Концепцію впровадження медіаосвіти в Україні, розуміємо пріоритетність морально-етичних цінностей у сучасній освіті [1]. Виходячи з цього, ми переконані, що основною метою медіаосвіти є медіакомпетентна особистість, яка має навички критичного мислення, об'єктивного світосприйняття, аналізу та відтворення, цінування людини з її особливостями; яка орієнтується на осмислення життєвоважливих парадигм буття, формування й розвиток світогляду, переконання і почуття, розуміння багатоманітності культур, формування особливого ставлення до навколишнього світу і людей у ньому; яка сприймає й перетворює зовнішню культуру у внутрішній морально-етичний світ.

У сучасному суспільстві прагнення до успіху, прагматизм витісняють гуманізм, милосердя, натомість нарастають прояви жорстокої агресивної поведінки, однією з причин якої є нерозбірливе споживання інформації. Тому важливо підібрати ефективні методи, форми, принципи роботи для того, щоб був результат. Найбільш ефективними, на нашу думку, є такі форми і способи морально-етичного виховання:

– демонстрація добрих прикладів (Один з найефективніших способів формування морально-етичних цінностей. Вчителі та батьки повинні бути позитивними моделями поведінки, проявляти моральність та етичні цінності у своїй діяльності. Учні повинні бачити, як вони застосовуються у реальному житті.);

– медіаосвітні та інтерактивні уроки, проведення яких потребує спеціальних розробок методичних матеріалів, чіткого планування методів, форм роботи і технічного забезпечення;

– дискусії та обговорення. (Важливо створювати можливості для спілкування на морально-етичних тем у класній кімнаті. Вчителі можуть пропонувати сценарії або ситуації, що вимагають вирішень, і сприяти обговоренню різних поглядів та аргументів. Це допомагає учням розвивати свій моральний компас і навички критичного мислення.);

– рольові ігри, при використанні яких можна обирати різні ролі та ситуації, приймати рішення. (Це дозволяє дітям побачити наслідки своїх вчинків та розуміти, і як їх вони впливають на інших.);

– історія та література. (Дають можливість спостерігати, як герої поведуться за складних обставин допомогти учням розуміти різні аспекти моральності та етики.

Застосувавши ці методи та форми, вчителі повинні навчити учнів бути ввічливими, слухняними, чемними з однолітками і дорослими, сумлінно виконувати власні обов'язки, берегти природу та громадське майно тощо.

Отже, виховання морально-етичних цінностей – один із найважливіших напрямів медіаосвіти. Вважаємо, що він повинен набути комплексного характеру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні [Електронний ресурс]: Схвалено постановою Президії Національної академії педагогічних наук України 20.05.2010 р., протокол № 1-7/6-150. URL: <https://ms.detector.media/print/11048/>
2. Кузьма І. Формування морально-етичних цінностей дітей старшого дошкільного віку в процесі реалізації медіаосвіти. І. Кузьма // Людинознавчі студії. Серія: Педагогіка. 2018. Вип. 6. С. 219–228. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lstud_2018_6_20.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. В. О. Сухомлинський. Київ: Радянська школа, 1977. Т.3. 640 с.
4. Янкович О. І. Моральне виховання учнів молодшого шкільного віку в процесі реалізації медіаосвіти. О. І. Янкович. Педагогічний альманах. 2017. №33. С. 18–24.

Марія МАРТИНІВ

*Здобувачка третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
Тернопіль, Україна
martuniw@gmail.com*

КАДРОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ УДОСКОНАЛЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ НА ПОЧАТКУ 1970-Х рр.

Безумовно, що досліджувана тема є актуальною, позаяк не вивчалася дослідниками. Особливо, коли йдеться про кадровий потенціал Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів на початку 1970-х рр., коли на освітянські кадри виступали важливим інструментом тогочасної влади як засобу пропаганди її ідей. Варто зауважити, що кадрову політику радянської влади як засадничу детермінанту трансформаційних соціальних процесів у західноукраїнському регіоні в повоєнний період аналізувала Г. Стародубець [6, с. 81–86]. Особливості кадрової політики радянської влади у системі перепідготовки учительських кадрів у Тернопільській області в повоєнний період, становлення і функціонування Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (далі – ТІУКВ) досліджувала М. Мартинів [4, с. 166–171; 5, с. 69–77], акцентуючи увагу на агітаційній функції освітян в радянський період. Тим не менше, варто зауважити, що кадрове забезпечення освітян Тернопільської області не достатньо вивчене і потребує глибшого аналізу, зокрема на рівні ТІУКВ.

Мета дослідження – проаналізувати кадровий потенціал Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів на початку 1970-х рр. Основні завдання – висвітлити кадрове забезпечення методистами ТІУКВ; з'ясувати їх досвід роботи, рівень освіти і матеріальне забезпечення, що було одним із чинників престижності роботи.

Потрібно зазначити, що архівні матеріали Державного архіву Тернопільської області (далі – Держархів Тернопільської обл.) зберегли відомості про педагогічних працівників ТІУКВ за 1970–1972 рр. [2, арк.67–69]. Детальна інформація подана у табл. 1. На початок 1970 р. чисельність працівників складала 43 особи. На початок 1971 р. – 46 осіб, з них 20 жінок. Перевитрати із зарплати відбулися у зв'язку з прийняттям на роботу нових методистів та переведення деяких з них на посади завідувачів кабінетами, надходженнями. До речі, про зростання витрат за 1970 р. йшлося в службовій директори А. Надала [1, арк.26–29].

На 1971 р. чисельність ТІУКВ становила 48 осіб, з них працівники гуртожитку – 4, адміністративний персонал – 12, інші працівники – 32. Окрім того 4 бухгалтери централізованої бухгалтерії, що обслуговувала обласний відділ народної освіти та підзвітні їй структури. Оклад

середньомісячної зарплати директора становив 140 крб., методиста – середньому 105 крб., прибиральниці, сторожі – 60 крб. [3, арк.15–64].

Табл. 1

№	Прізвище, ім'я, по-батькові	Методист кабінету	Вищий навчальний заклад	Стаж роботи, роки	Заробітна плата в крб.
1.	Гольдман Іда Миронівна	виховної роботи	Кременецький педагогічний інститут	23	105
2.	Сенченко Костянтин Сидорович	підвищення кваліфікації	Вінницький педагогічний інститут	29	137
3.	Процик Іван Гнатович	кабінету історії і географії	Львівський університет	20	105
4.	Лесик Лідія Іванівна	української мови і літератури	Київський педагогічний інститут	25	137
5.	Вацик Роман Якович	початкових класів	Львівський університет	29	137
6.	Висоцький Платон Григорович	хімії та біології	Кременецький педагогічний інститут	19	105
7.	Андрусенко Андрій Маркович	математики	Львівський університет	20	105
8.	Котик Ярослав Васильович	трудового навчання	Львівський університет	5	95
9.	Белова Олена Іллівна	дошкільного виховання	Київський державний університет	14	105
10.	Дугач Людмила Михайлівна	іноземної мови	Ніжинський педінститут	13	105
11.	Мірошніченко Лідія Андріївна	російської мови і літератури	Сумський педінститут	16	105
12.	Шифф Любов Олексіївна	іноземних мов	Горлівський педінститут	11	105
13.	Сидор Валентина Пилипівна	завідувач бібліотекою	Теребовлянське освітнє культурне училище	7	77
14.	Зозуля Орест Степанович	фільмоперевірщик, технічних засобів навчання		7	67
15.	Овчаренко Іван Миколайович	шкільних інтернатів	Київський університет	10	105
16.	Тхорик Володимир Онуфрійович	кабінету естетичного виховання	Дрогобицький педагогічний інститут	5	95
17.	Мокрій Марія Іванівна	шкіл-інтернатів	Київський педагогічний інститут	13	105

Аналіз даних таблиці свідчить про те, що усі педагогічні працівники закінчували українські вищі заклади освіти. Левова частка припадала на західноукраїнські вищі і тільки 3 зі східних областей. Педагогічний стаж в середньому становив 16 років, 10 років і менше було у чотирьох осіб. Прийом на роботу освітян з невеликим стажем роботи пояснювався кадровим «голодом», адже з 48 осіб у відповідності зі штатним розписом, переважно працювало 43 або 46 осіб. Відсутність кадрів свідчила про їх плінність. Лише за один рік змінився методист кабінету шкільних інтернатів. Іншою причиною могла бути заробітна плата, непорозуміння у колективі тощо.

Отже, освітянські кадри які забезпечували підвищення кваліфікації вчителів Тернопільської області були в основному місцевими педагогами, зі значним педагогічним стажем роботи в сфері освіти. Проте вивчення кадрового питання потребує глибшого аналізу крізь призму дослідження біографій методистів, їх партійної приналежності тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Держархів Тернопільської обл. Ф.2062. Оп.1. Спр.465. Арк.29.
2. Там само. Спр.502. Арк.98.
3. Там само. Спр.545. Арк.84.
4. Мартинів М. А. Особливості кадрової політики радянської влади у системі перепідготовки учительських кадрів у Тернопільській області в повоєнний період//П'яті Геретівські читання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, Тернопіль: ТОКІППО, 2021. С. 166–171.
5. Мартинів М. А. Особливості становлення і функціонування Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (перша половина 40-х рр. ХХ ст.) //Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. 2022. Том 33 (72) № 3, С. 69–77.
6. Стародубець Г. М. Кадрова політика радянської влади як засаднича детермінанта трансформаційних соціальних процесів у західноукраїнському регіоні в повоєнний період // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер. Історія. 2016. Вип. 2. Ч. 1. С. 81–86.

ФОРМУВАННЯ У ШКОЛЯРІВ ПРИЙОМІВ РОБОТИ З ПІДРУЧНИКОМ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЇ ТА ЕКОЛОГІЇ

На сьогодні в умовах новітніх методологічних напрямків в освіті, зміни та реформи НУШ ставлять нові вимоги до підручників, як засобу передачі соціокультурних цінностей та розвитку системи знань [4].

Проблема формування змісту підручників з біології й екології для старшої школи набуває особливого значення у зв'язку з тим, що більшість із них містять значну кількість інформації із якою дуже часто не вміють працювати учні, тому виникає ще одна проблема зміни кількості і якості інформації в оновлених підручниках. Оскільки він має правильно сформувану наукову біоекологічну картину світу, а також розвивати в учнів критичне й системне мислення[5].

Досить ґрунтовно досліджували питання, щодо правильного формування роботи з підручником біології й екології такі вчені, як: Бабанський Ю. К., Буринська Н. М., Каїров І. А., Краєвський В. В., Лернер І. Я., Скаткін М. М., Савченко О. Я., Бондар В. І., Гончаренко С. У., Малафійк І. В., Степанюк А. В., Міщук Н. Й. та ін[3].

Так, Лернер І. Я. зазначає, що підручник є засобом формування змісту освіти. Краєвський В.В. виділяє підручник, як форму закріплення змісту, проєкція цілісної діяльності навчання, в основі якої лежить взаємодіяльність вчителя із учнями. Беспалько В. П. вважає, що підручник – це комплексна інформаційна модель, що відображає основні структуроутворюючі складові педагогічної системи, такі, як: зміст й цілі навчання, організаційні форми й дидактичні процеси у навчанні, які можуть відтворюватись у практичній діяльності[2].

Щоб правильно сформувані прийоми роботи з підручником необхідно на думку Гончаренко С. У. сформувані правильну мотивацію та усвідомлене розуміння учнями життєвого значення теоретичних знань, що є умовою успішності [4].

Пунський В.О. наголошує, що у підручниках біології та екології старшої школи слід ширше застосовувати дедуктивний метод у формуванні теоретичних знань, і чим швидше ці зміни внесуть, тим краща та більш сприятлива можливість для вироблення навичок оперувати ними. Міщук Н. Й. обґрунтувала доцільність у введенні теоретичного базису знань у формі понять, на ранніх етапах вивчення біології та екології й інших природничих наук із застосуванням у конструюванні методики формування біологічних понять з допомогою дедуктивно-індуктивного підходу. [5].

Зміст шкільного підручника з біології повинен базуватися на доборі тем, які мають соціальне і особистісне значення, навколо яких групується вивчення інформації, що має розкриватися в компетентісному підході. Доцільно приділити належну увагу в практичному оволодінні методологічними знаннями, оскільки в учнів старшої школи має бути сформована система знань про навколишній світ, Біосферу зокрема, через явища, які в ній відбуваються [3].

Надзвичайно великого значення потрібно приділити й теоретичній підготовці учнів, яка має враховувати засвоєння фундаментальних знань із готовністю їх практичного застосування у житті [1].

Навчальний матеріал, має орієнтуватиметься не лише на запам'ятовування, а насамперед – на усвідомлення і пізнання сутності явищ, що вивчаються. Основною потребою сучасності є необхідність «навчити – вчитися», що зумовлює потребу у співпраці всіх авторів шкільних підручників, що повинні виокремлювати у кожному параграфі компоненти наукового пізнання, розробивши певний цикл завдань інтегрованого спрямування, які дозволять розвивати пізнавальні інтереси школярів, спонукаючи до усвідомлення засвоюваного матеріалу [4].

Отже, підручники в сучасній школі не завжди відповідають віковим, психологічним та інтелектуальним можливостям учнів, а виклад матеріалу часто має занадто академічний характер та зорієнтований на інформаційну і відтворювальну функції, що вимагає від учнів переважно засвоєння репрофуктивних знань. Сучасний підручник з біології та екології має застосовувати певні стратегії формування нових знань: інтеріоризації, екстеріоризації, проблематизації та рефлексії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богданова О. К. Сучасні форми і методи викладання біології в школі / О. К. Богданова. Х. : Видавнича група «Основа», 2003. 80 с.
2. Бібік Н. М. Врахування пізнавальних інтересів учнів у підручникотворенні / Н. М. Бібік // Підручник XXI століття. 2020. С. 52.
3. Корнеєв В. П. Конструювання підручників для профільної школи / В. П. Корнеєв // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць. К. : Педагогічна думка, 2019. с. 241.
4. Топузов О. М. Дидактична прогностика в контексті теоретико-методичного забезпечення створення сучасного підручника / О. М. Топузов. 2018. Вип. 14. С. 12–21.
5. Міщук Н. Й. Професійно-методична компетентність у контексті педагогічної діяльності вчителя біології/ Н. Й. Міщук // Вища освіта України. Дод. 2 до № 3. Т. II (27). 2011. Темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». С. 540-545.

Секція 6
ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ

Maya TRYNYAK

*Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Separate Structural Subdivision “Kharkiv trade and economic professional
college of the State University of trade and economics”,
Maya1973Trynyak@gmail.com*

Svitlana RUDENKO

*Candidate of Philosophical Sciences, lecturer,
Separate Structural Subdivision “Kharkiv trade and economic professional
college of the State University of trade and economics”
Kharkiv, Ukraine
s.rudenko@knute.edu.ua*

**GLOBAL PROBLEMS OF MODERNITY
AND UNIVERSAL HUMAN VALUES**

The main task of this conference is to unite scientists around the problem of the axiological dimensions of modern world. The issue of values and value orientations has always been and remains extremely relevant for humanity in general and very special for Ukrainians due to the recent tragic events caused by russian aggression. The existential particularities of the current situation when the world has found itself at a crossroads forces us to think about how global and local problems of our time change the system of human values.

It is also important to research functional potential of the values and value orientations issue because the latter are of particular importance for the further development of the individual and society.

For Ukrainians, it is especially valuable if the participants of the discussion would develop the effective practical and philosophically grounded recommendations as for overcoming the consequence of russian aggression that led to many social and personal tragedies, particularly in the spiritual and moral dimensions.

The contemporary philosophical approaches are divided into practical and theoretical ones depending on their origin, nature, methodology, tasks and aims. However, the tendency of such the division leads us back to the philosophy of Ancient Times. Aristotle seems to branch out into natural philosophy (practical

in the modern sense) and moral philosophy (the prototype of modern theoretical philosophy). Practical philosophy has long history. For example, the Stoics and Epicureans contributed to the development of the practical side of the Western type of philosophizing, and in the East, Buddhism and Confucianism played their role in its development. This list is not exhaustive, of course, because during the formation of civilization, the problem of values was repeatedly raised, in particular, by practical philosophers.

Within the framework of the problems that will be discussed in these theses, the modern practical philosophy that should help prevent the spiritual crises of the nation is of greater interest.

Practical way of thinking is the core of practical philosophy. The general basic philosophical fields such as metaphysics and logic, for example, are not ignored completely by it but it seems that they are oriented towards practical life thinking. It can be confidently stated that value system, which comes from both everyday and scientific knowledge, determines the behavioral subsystem of the worldview. The latter, in turn, regulates norms of behavior, actions and attitudes to life and its challengers.

There are many popular modern fields of "practical thinking". The issue of morality and spirituality remains relevant, therefore it is developed within the limits of moral philosophy and applied ethics. The social component of modern life, which, at time when the world is rapidly changing and humanity is going through a series of trials, politics and law should be deeply grounded from the philosophical side in particular. This problem is studied in the philosophy of law and political philosophy framework. The issue of religion is one of the most difficult in the multicultural world. Even for the societies where the characteristics of secularism prevails, this question can be painful. Therefore, philosophy of religion has the task to study this sphere of human activity and develop mechanisms for preventing conflicts on religious ground. Philosophy of communication establish another relevant branch of modern practical philosophy since Karl-Otto Apel's lingo-hermeneutic-pragmatic turn, it is communication that is the engine of development and progress. A special place here is occupied by the theory of argumentation (the analysis of argumentation), which is based on the heritage of Habermas' philosophy. Art has always had a special existential attraction and significance. Therefore, this aspect is deeply analyzed from the side of a philosophical reflection in limits of aesthetics. As mentioned above, rapid changes in modern realities require quick and correct decision. This aspect of modern practical philosophy is the subject studied in the field of practical rationality or decision theory.

The above-described problematic fields of modern philosophizing are extremely relevant, interesting and, certainly, practically significant. The proof of this is the appearance of various research projects, some of which are becoming institutionalized. The subjects and contents of such the research are determined by those problems of the modernity that concern humanity most of all at this stage of its development. Among the wide range of popular themes, we find ones connected with the issues of responsibility and collective action, welfare and intent, theories of decision-making and causation, etc. However, the focus of our attention is the theory of values based on the philosophy of “practical thought”, which is the core of all the mentioned above issues. The values inherent in man and society determine behavior, actions, decisions, intentions, attitudes, norms, life strategies, etc.

There are different approaches as to the analysis of the human values and value orientations issue proposed in modern researches. There is an opinion that the system of universal human values is closely related to the global problems of modernity which nowadays are defined (according to the UN list) as the following: problems connected with climate such as global warming-up process; wars and military conflict; lack and poor quality of water; violation of human rights; various health related problems; low material condition, sometimes below the poverty line; child and childhood issues such as limited access to treatment and education; security and safety issues; access to food and hunger. Those are considered to be the top ones.

Ukrainians would probably put peace in the very first place among freedom, social development, equal human rights and dignity since their world-outlook has been significantly changed under the influence of the last tragic events where the war is on the first place. People are suffering too much and sharing their experience, which will never be forgotten by them. It also will be the factor of impact as for their views, decisions, and feelings over all the further life. Unfortunately, that is a proved fact since the wars had already happened in history before [1].

Edmund Husserl is well-known as the last great European rationalist, unique and paradoxical philosopher, the founder of phenomenology, “the Cartesian whose researches in the end eviscerate the cogito; the mathematician-logician whose ultimate concern was spirit [2] stated that “if history has nothing more to teach us than that all the shapes of the spiritual world, all the conditions of life, ideals, norms upon which man relies, form and dissolve themselves like fleeting waves, that it always was and ever will be so, that again and again reason must turn into nonsense, and well-being into misery. Can we live in this

world, where historical occurrence is nothing but an unending concatenation of illusory progress and bitter disappointment?” [3].

This quote sincerely and profoundly demonstrates how strongly wars affect worldviews since Husserl’s life passed as if under the shadow of wars: the memory of the Great War of 1914–1918 was still fresh but the approach of the Second World War was already felt. Such reflections are extremely close and painful for Ukrainians today. We are looking for the answers to the questions about the main historical meaning of the war: why, what for, etc.

To sum up the authors of the abstract would like to constant that values are central to public discourse today. Why do values draw such interest? According to the opinion of many researches and to the mentioned above thought of the authors of this abstract, values are the dominant determining factor of social behaviour understanding.

Values inherent in people differ in terms of both contents and priorities. Dominant values of societies also differ. Based on this we can state that values have a huge potential of influence both at the individual and at the level of society. Moreover, values can determine the main social movements in society and the nation. Based on this, it can be argued that it is values that determine the directions and speed of social progress, or, as in the case of russia, where the values have a destroyed character, regression.

Based on the above analyses, we can conclude that, in general, Ukrainians’ value orientations are the same as the system of universally recognised values, although peace and security will be in the first place for us.

REFERENCES

1. Триняк М. В., Руденко С. О. Philisiphical-anthropological justification of ways to overcome the economic crisis // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Відновлення та модернізація економіки України: виклики, пріоритети, практики». – Харків: ВСП «Харківський торговельно-економічний фаховий коледж ДТЕУ», 2023. – 266 с. С. 13-14
2. Caitlin Smith. Edmund Husserl and the crises of Europe. 2014 електронний ресурс: <https://isi.org/modern-age/edmund-husserl-and-the-crisis-of-europe/>)
3. Edmund Husserl. The Crisis of the European Sciences and Transcendental Phenomenology, trans. D. Carr. Evanston. 1970.

Ірина МАСЛІКОВА

*Доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри етики, естетики та культурології Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Київ, Україна
i.i.maslikova@gmail.com*

ЦІННІСНИЙ ВИМІР АКАДЕМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: КУЛЬТУРНА МІСІЯ УНІВЕРСИТЕТУ

В останні десятиліття тривають активні суспільні дискусії навколо цілей та призначення сучасних університетів, в яких вищу освіту критикують за здійснення непотрібних суспільству досліджень, відірваність від практики, як наслідок, нецільове використання бюджетних коштів. Представники академічної спільноти на захист своєї діяльності або виправдовуються в риторичі «засівання розумного, доброго, вічного» та «пошуку істини», або апелюють до своїх внесків в розвиток економіки та зростання ВВП завдяки здійсненим науковим дослідженням.

Із 80-х років ХХ ст. організація освітнього процесу по моделі бізнес-корпорацій постає елементом адміністративної політики, яка підтримується урядами європейських країн. Університети активніше почали реагувати на коливання ринків праці, зміни в уподобаннях споживачів освітніх послуг, політичну кон'юнктуру та в громадську думку. Від університетів очікується конкурентоспроможність та економічна ефективність. Проте такі спроби трансформації системи вищої освіти наражаються на критику з боку інтелектуалів.

Підсумок дискусії навколо цілей та призначення сучасних університетів дозволяє зафіксувати основні висхідні положення. По-перше, основні цілі університету мають відповідати вимогам часу та артикулюватися в суспільних дискусіях, вони не можуть визначатися один раз і навічно. По-друге, сучасні університети покликані слугувати різним цілям - як інструментальним, так і таким, що виходять за межі економічної доцільності. По-третє, варто чіткіше артикулювати культурні цілі університету та критично осмислювати проблеми, які можуть заважати реалізації місії університету.

Такі положення конкретизуються питаннями: як поєднувати різнопланові – інструментальні та культуротворчі, неекономічні цілі університету; в чому власне полягають такі неінструментальні цілі, на яких самодостатніх цінностях вони базуються; які саме культурні та загальнолюдські цінності повинен утверджувати університет; носіями яких якостей окрім їх високої професійної кваліфікації та

конкурентоспроможності будуть випускники університету та повинні бути всі учасники освітнього процесу?

Власне ці питання фіксують потребу в артикуляції ціннісного виміру університету та його місії, яка полягає не лише в збереженні, трансляції та продукуванні знання, але й в розвитку культури громадянськості, яка дозволяє у взаємодії між всіма членами академічної спільноти готувати до суспільного життя самостійних, критично мислячих та відповідальних громадян і професіоналів.

Конкретизація фундаментальної мети окремого університету та його базових і ціннісно-орієнтаційних цінностей може відбуватися двома шляхами – top-down або bottom-up. Перший шлях передбачає наявність зафіксованого в нормативних документах університету чіткого базового набору цінностей, а від адміністрації очікується розробка конкретних управлінських рішень щодо їх реалізації в освітньому процесі. Другий шлях є ініціативою знизу вгору, коли всі учасники освітнього процесу визначають цінності на ґрунті особистісного переживання своєї причетності до університетського простору, усвідомлення спільної долі всіх членів університетської спільноти. Артикуляція таких цінностей відбувається в різнопланових дискусіях (круглі столи, панельні дискусії, інтерактивні зустрічі тощо) між всіма учасниками освітнього процесу.

Дискусії можуть стартувати від цінностей, закріплених в Бухарестській Декларації з етичних цінностей та принципів вищої освіти в Європейському регіоні: гідність, недоторканність та недискримінація особистості; академічна доброчесність, яка базується на цінностях чесності, взаємної довіри, справедливості, поваги, відповідальності та сміливості діяти згідно з ними; академічна автономія, інтелектуальна свобода та вільний обмін ідеями та думками; розвиток знань, доступність освіти та вдосконалення її якості; участь в спільних справах та активна громадянська позиція, невпинне вдосконалення; колегіальне прийняття рішень та управління на всіх інституційних рівнях академічної діяльності [1].

Такий базовий набір цінностей закладає фундамент для достеменного освітнього процесу: викладачі здійснюють чесні дослідження та чесно навчають студентів в умовах взаємної довіри та поваги; студенти чесно та відповідально навчаються і демонструють здобуті знання та навички; викладачі чесно і справедливо оцінюють результати навчання студентів; університет засвідчує знання та навички студента та надає освітню кваліфікацію; суспільство отримує доброчесних громадян та професіоналів. На всіх етапах виникають певні спокуси щодо

недотримання зобов'язань, створюються умови для академічної недоброчесної як з боку студентів, так і з боку викладачів, тому й потрібна сміливість діяти згідно з зазначеними цінностями.

Спільне обговорення цінностей та позитивних якостей всіх членів університетської спільноти дозволить усвідомити можливості всіх учасників освітнього процесу впливати на реалізацію місії університету; побачити перспективи власного вдосконалення, саморозвитку і самореалізації здобувачів, викладачів та адміністрації; визначити шляхи розвитку академічної культури та культури якості загалом.

Перспективними напрямками імплементації цінностей в університетській спільноті є постійна підтримка комунікативного простору для проведення широких дискусій між всіма членами університетської спільноти навколо питань проблем реалізації цінностей університету, зовнішніх та внутрішніх загроз; постійна інформаційна робота з абітурієнтами, здобувачами, випускниками; проведення регулярних добродійних, волонтерських, культурних, спортивних заходів, в яких відбувається об'єднання всіх учасників освітнього процесу – викладачів, здобувачів, представників адміністрації та навчально-допоміжного персоналу; впровадження в освітній процес навчальних модулів, пов'язаних з культурною місією університету, етичними проблемами академічної та наукової діяльності, академічної добродійності тощо.

Прикладами дисциплін, які можуть інкорпорувати в себе зазначену проблематику, можуть бути обов'язкові дисципліни, які викладаються на всіх бакалаврських і магістерських програмах Київського національного університету імені Тараса Шевченка, є «Вступ до університетських студій», «Професійна та корпоративна етика», «Методологія та організація наукових досліджень з основами інтелектуальної власності».

«Вступ до університетських студій» може містити теми, що пов'язані з історією становлення університетів в соціокультурному контексті: історичні форми університету як професійної корпорації та інституту національної держави в контексті цивілізаційних змін; роль інтелектуалів в сучасному житті та перед викликами політичної та економічної практик; роль гуманітарних наук у формуванні soft-skills, засади академічної добродійності, аналіз кейсів порушення академічної добродійності.

«Професійна та корпоративна етика» може містити теми, пов'язані з основами корпоративної культури університету, зокрема принципами, нормами, процедурами, заходами, іміджем університету та учасників університетської спільноти, брендом університету; аналізом кейсів із

функціонування академічної спільноти, в яких актуалізуються питання автономії університету, автономії викладача, автономії здобувачів, автономії досліджень, визначення критеріїв справедливості, зокрема справедливості оцінювання результатів навчання та наукових і професійних досягнень, рівності доступу до освітньо-наукового процесу, необхідних ресурсів та належного фінансування тощо, перспектив соціального партнерства.

«Методологія та організація наукових досліджень з основами інтелектуальної власності» може містити тематики, що включають аналіз кейсів, пов'язаних із етичними засадами наукової діяльності, а саме етичної оцінки науки, етичної оцінки пізнавальної діяльності, соціальною відповідальністю науки та етичних наслідків наукових досліджень, негативних ефектів наукових досліджень, етичною саморегуляцією наукової діяльності; поясненням засад академічної доброчесності в науковій діяльності, а саме вимогами академічної доброчесності для науково-педагогічних та наукових працівників університету, видами академічної відповідальності у разі встановлення факту порушення академічної доброчесності науково-педагогічними та науковими працівниками університету, перевіркою наукових робіт щодо додержання принципів академічної доброчесності.

Зазначені заходи дозволять здійснювати самоідентифікацію членів університетської спільноти на тлі усвідомлення всіх взаємозалежностей учасників освітнього процесу. І це може постати потужним мотивуючим чинником до участі в комплексній та складній спільній діяльності та в спільних проєктах заради основної культурної місії університету.

ЛІТЕРАТУРА

1. The Bucharest Declaration concerning Ethical Values and Principles for Higher Education in the Europe Region
[https://iqaa.kz/images/doc/Bologna/Bucharest%20Declaration%20\(2004\).pdf](https://iqaa.kz/images/doc/Bologna/Bucharest%20Declaration%20(2004).pdf)

Оксана КІКІНЕЖДІ

*Доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
okiki77777@gmail.com*

ФОРМУВАННЯ ЕГАЛІТАРНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗВО: ЗДОБУТКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Розвиток громадянського суспільства в Україні на принципах демократизму, рівноцінності та паритетності статей як релевантних політиці гендерного мейнстрімінгу держав ЄС постає однією із пріоритетних цілей державної соціально-гуманітарної політики. Впровадження міжнародних і європейських стандартів рівності прав та можливостей жінок і чоловіків як невід'ємної умови дотримання прав і свобод людини дозволить зменшити нерівність двох великих соціодемографічних груп – жінок і чоловіків у різних сферах життєдіяльності суспільства, врахувати їх потреби та інтереси у відновленні та повоєнному розвитку нашої держави [4]. Як зауважує видатний український філософ М. Попович, «в перекладі на мову політики гасло свободи, справедливості і солідарності являє собою вираз основних характеристик сучасного західного суспільства: політична (парламентська) демократія, ринкова економіка і національна державність». Учений наголошує, що «ідеї свободи, справедливості, солідарності спрямовані вперед, у майбутнє, вони привабливіші як соціальні цінності.

Гуманістичні цінності – це виміри чи параметри, яким суспільство *повинне* задовольняти. Вони радше формулюють цілі, до яких суспільство прагне, або норми, яких люди мають дотримуватись. Порядок є засіб, а свобода є мета. Через норми і цінності в житті присутнє майбутнє, через історію – минуле» [8, с. 312-314].

У Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року вказується на взаємопов'язаність змістових, функціональних та організаційних принципів, що передбачають дотримання демократичних цінностей і свобод, рівності, справедливості, верховенства права, егалітарності (рівності прав і можливостей), поваги до людської гідності, доступності, недискримінації тощо [4].

У цивілізаційному та людиноцентристському вимірі актуалізується проблема формування егалітарно-освітнього середовища у ЗВО, оскільки стосується гендерної соціалізації студентської молоді, становлення її національної, професійної, громадянської ідентичності у сьогоденному

та майбутньому життєздійсненні. Філософське вивчення феномену ідентичності «із-середини» нашого часу як сутнісної та чинної ознаки людського буття здійснили Є.Бистрицький, С.Пролеєв, О.Білий, С.Лозниця, р. Зимовець, р.Кобець. З позиції онтологічного підходу учені подають власне осмислення поняття ідентичності у взаємозв'язку зі громадянським суспільством, із максимальним врахуванням особливостей становлення національно-культурної, української ідентичності й сучасного державотворення [1].

У психологічній науці найвиразніше проблема ідентичності, суб'єктності вибору, набуття „сутнісного Я” у суперечностях життя, самовираження людини як суб'єкта історіокультури, суб'єкта свободотворчості репрезентується в межах гуманістично-екзистенційного, феноменологічного та суб'єктно-вчинкового підходів (Г. Балл, І. Бех, М. Боришевський, В. Васютинський, Т. Говорун, Г.Костюк, В. Кремень, В. Кравець, С.Максименко, В. Москаленко, В.Роменець, М.Слюсаревський, О. Сухомлинська, О. Савченко, В. Татенко, Т. Титаренко та ін. учені).

У ракурсі нашого дослідження особливий інтерес представляє обґрунтування В.Татенком теоретико-методологічних засад соціально-психологічного дослідження націєтворчого процесу з позицій суб'єктно-вчинкового підходу. Учений наголошує на свідомому, цілеспрямованому, креативному, відповідальному і вчинковому характері діяльності народу як колективного суб'єкта, що здійснює творення нації: «...залежно від культурно-історичних умов, соціальних обставин у спільноті, включаючи інститут науки, актуалізується уявлення про вищу значущість надіндивідуальних форм суб'єктно-вчинкової активності (добровольчий, волонтерський рух під час війни, готовність до самопожертви заради торжества суспільних ідеалів тощо). ... «Інстанція «Ми», представлена в просторі психіки кожного члена соціального угруповання, постає реальним соціопсихічним носієм групової, колективної, масової суб'єктності і вчинковості» [10, с.21-22] .

Як зауважує Т. Говорун, «згідно зі суб'єктно-вчинковим підходом, досягнення рівності статей в психологічному полі може бути особливо продуктивним перш за все завдяки виходу за межі стереотипізованих, усталених ролей, особистісному виклику нормативному тиску соціального середовища» [3, с. 93].

Сьогодні у складному та багатоаспектному освітньому гендерному вимірі особливого значення набуває зміст цінностей, орієнтація на егалітарний характер статевих ролей, що забезпечує їх універсалізацію та взаємозамінність. Згідно наукових досліджень (О. Бондарчук,

В. Васютинський, Т. Говорун, С. Вихор, В. Гайденко, Н. Гапон, Т. Голованова, П. Горностай, І. Грабовська, Т. Дороніна, К. Карпенко, О. Кізь, О. Кікінежді, В. Кравець, Т. Дрожжина, Т. Костюченко, О. Луценко, О. Масалітіна (О. Малахова), О. Марущенко, Т. Марценюк, В. Москаленко, С. Оксамитна, О. Петренко, О. Цокур, Л. Яценко та інші учені), поряд із поступом егалітарних поглядів досить поширеними у населення залишаються гендерні стереотипи, як уявлення про пріоритет народження дітей для жінки та її самореалізацію в сім'ї, тоді як для чоловіків – і надалі пріоритетним залишається кар'єра та повне забезпечення родини [2; 3; 5; 6; 9; 11]. Як зазначає Т. Костюченко, «подолання структурно зумовлених бар'єрів задля поширення егалітарних поглядів є важливим напрямком у формуванні нового соціально-економічного контексту, у якому егалітарні погляди та ідеї гендерної рівності не сприйматимуть як девіантну поведінку меншості або загрозу для сім'ї» [5, с. 117-128].

Артикуляція гендерної проблематики та введення її в український освітянський простір, на наш погляд, має розглядатися як особистісно-діяльнісне оволодіння майбутніми фахівцями соціономічних професій гуманістичною методологією творчого перетворення культуротворчої функції освіти. На думку Президента НАПН України В. Кременя, «на принципах інноваційності і дитиноцентризму має будуватися вся освітня діяльність, вся система відносин у суспільстві, ставлення дорослих до дітей» [7, с. 412-413].

Егалітарно-освітнє середовище як основа соціокультурного становлення особистості, творчого самоздійснення дівчат і юнаків як нової генерації української держави, розглядається нами як гендерно справедливе у триєдиній структурі (недискримінаційне, творчорозвивальне, здоров'язбережувальне), що ґрунтується на принципах соціальної справедливості, гендерної рівності, дитиноцентризму, егалітарності та паритетності статей [2; 3; 9; 11].

Серед напрямків роботи багаторічної діяльності спільного з НАПН України Науково-дослідного центру з проблем гендерної освіти та виховання учнівської та студентської молоді ТНПУ у царині означеної проблеми слід відмітити: розробку гендерних стандартів освіти, проведення гендерної експертизи освітнього контенту, ЗМІ, гендерного мейнстрімінгу та гендерного аудиту; обґрунтування методологічних принципів особистісно-егалітарного підходу як різновиду особистісно-орієнтованого (І. Бех) та гендерного (В. Кравець) підходів; методологічного обґрунтування умов становлення егалітарної особистості майбутніх

педагогів, розроблення гендерних навчальних програм та створення онлайн курсів; впровадження гендерночутливих програм соціального партнерства; розроблення та апробацію гендерно-освітніх технологій соціально-психологічного супроводу егалітарної соціалізації студентської молоді, антибулінгових та антидискримінаційних практик, проведення щорічних акцій, інформдайджестів «16 днів проти насильства» [2; 6; 9; 11], конференцій, зокрема міжнародного семінару-вебінару «Формування егалітарно-освітнього середовища для дітей та молоді: досвід і перспективи». URL: http://tnpu.edu.ua/news/5964/?sphrase_id=38513

Прикладні аспекти гендерних досліджень як інноваційних технік та практик у сучасній суперечливій системі традиційних/патріархальних чи егалітарних/демократичних координат стосувались: роботи проблемних груп, написання та захисту магістерських робіт: «Гендерне виховання молодших школярів засобами етнопедагогіки» (Г. Харук); «Психологічні особливості гендерних уявлень та поведінки дітей старшого дошкільного віку» (О.Шевченко); «Соціально-психологічні аспекти гендерно-вікової дискримінації в Україні» (Р.Кучма); «Психологічні особливості стратегій конфліктної взаємодії менеджерів в організаціях» (А.Савченко); представлення на Всеукраїнські конкурси студентських наукових робіт з напрямку «Гендерні дослідження» наукових розвідок здобувачів вищої освіти: «Гендерний мейнстрімінг як інструмент побудови недискримінаційного університетського середовища» (В.Рожанська), «Гендерні упередження і стереотипи вчителів як чинник дискримінації освітнього середовища» (О.Винярчук), «Жінка в українській політиці: шлях до лідерства» (Х.Вояк) тощо.

Удосконалення науково-методичного забезпечення супроводу майбутніх фахівців НУШ на засадах «педагогіки партнерства» та унікальної гуманістично зорієнтованої «гендерної матриці» української педагогічної спадщини (Г.Сковорода, Г. Ващенко, М. Драгоманов, А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський) стало ідейним підґрунтям для сучасних стандартів рівноцінності статей в освітньому процесі [6;11],

У процесі діяльності нині діючого Центру гендерних досліджень та впровадження політики рівних прав і можливостей ТНПУ у соціальному партнерстві здійснено: модернізацію гендерно-освітніх технологій засобами ІКТ у заклади освіти різного рівня, що дозволило реалізувати систему психолого-педагогічного та соціально-реабілітаційного супроводу здобувачів освіти з ОПШ у ДПТНЗ «Тернопільське ВПУ сфери послуг та туризму» (2022); впровадити просвітницький курс «Відкриті освітні студії:

формування простору поваги прав людини в освітньому середовищі» для освітян (2021-2022); взяти участь у реалізації польсько-українського проекту для волонтерів – представників органів місцевого самоврядування, громадських організацій, різних установ і закладів Польщі та України «Зміцнення прихильності людей до волонтерства для біженців з України. Мотивація волонтерів та наміри волонтерства – роль психологічних та соціальних чинників» (керівники – професорки Агата Худзіцька-Чупала та Надія Гапон), що ініційовано та організовано за підтримки Фондації польської науки та в рамках програми «Для України» Інститутом психології Університету соціальних і гуманітарних наук (SWPS) та факультетом психології в м. Катовіце (Польща), Львівським національним університетом імені Івана Франка (Україна) (2023).

Серед перспективних напрямків роботи – вирішення прикладних завдань щодо забезпечення національного механізму досягнення гендерної рівності, формування егалітарного світогляду студентської молоді в контексті освітньо-професійної підготовки майбутніх конкурентоспроможних фахівців та фахівчинь, їх активної громадянської позиції у відстоюванні української державності та розбудови суспільства паритетної демократії в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Є.Бистрицький, С.Пролеєв, О.Білий, С.Лозниця, р. Зимовець, р.Кобець. Національна ідентичність і громадянське суспільство. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2015. 452 с.
2. Гендерні дослідження: прикладні аспекти: монографія / Кравець В. П., Говорун Т. В., Кікінежді О. М. та ін.; за наук. ред. В. П. Кравця. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2013. 448 с.
3. Говорун Т. В. Гендерна психологія у суб'єктно-вчинковому вимірі. *Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії* / за заг. ред. В. О. Татенка. Київ: Либідь, 2006. С. 92–117.
4. Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80#n15>
5. Інша оптика: гендерні виклики сучасності: зб. наук. пр / упоряд. В.Агеєва, Т.Марценюк. Київ: Смолоскип, 2019. С.117-128
6. Кікінежді О. Егалітарність міжстатевих стосунків в українській етнокультурі: історичний ракурс. Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції, 13-14 травня 2022 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім. В. Гнатюка, Ред. кол.: Морська Н. Л., Литвин Л. М., Поперечна Г. А. Тернопіль: Вектор, 2022. С. 170–174 <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/25828>
7. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. К.: Педагогічна думка, 2009. 520 с.

8. Попович М. Бути людиною. Видання 3-є, перероблене. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 336 с.
9. Сучасні стратегії гендерної освіти в умовах євроінтеграції : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 10-11 вересня 2020 р. / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка; за заг. ред. В. П. Кравця, О. М. Кікінежді. Тернопіль : ТНПУ, 2020. 288 с. [.http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16221/1/Zbirnyk%20tez_Gender_2020](http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16221/1/Zbirnyk%20tez_Gender_2020)
10. Татенко В. О. Соціальна психологія націєтворення: суб'єктно-вчинковий підхід : монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. 2-ге вид., переробл. і допов. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 142 с.
11. Kravets V., Kikinezhdhi O., Zhyrskа H. Theory and Practice of Preparing a Future Teacher to the New Ukrainian School: a Gender Perspective. *Theory and Practice of Future Teacher's Training for Work in New Ukrainian School* : monograph ; edit by I. F. Prokopenko, I. M. Trubavina. Prague : OKTAN PRINT s.r.o., 2020. P. 21–35. DOI : <https://doi.org/10.46489/ТАРОФТ>

Олеся СМОЛІНСЬКА

*Доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри філософії та педагогіки Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького, Львів, Україна
smolinska_o@lvet.edu.ua*

ВИЩА ОСВІТА ЯК ЦІННІСТЬ

Українська вища освіта перебуває у стані тривалої кризи, що, від часу відновлення Україною незалежності, декілька разів змінювала свій зміст, однак, розпочавшись як ціннісна, і досі не змінила цього характеру. Своїм завданням, у рамках загальної тематики цієї конференційної тематики, вважаю проаналізувати власний погляд на аксіологічну складову вищої освіти українського періоду її розвитку.

Початки ціннісної переорієнтації української вищої освіти, як і мало бути, стали стадією заперечення радянсько-комуністичних цінностей у змісті вищої освіти, зокрема серед дидактичних утверджувалися принципи департизації та декомунізації. Зігравши свою роль, вони поступово зникли з педагогічних обріїв, власне, їх змінили національно зорієнтовані (фольклорні, патріотичні, потім – громадянські тощо), а також ті, що поширювали в просторі вищої освіти релігійні цінності. Однак методи й форми роботи і далі тяжіли до колишніх: домінували колективні та обов'язкові для студентів та викладачів зі складанням списків та чергуваннями викладачів і представників адміністрацій біля виходів.

Залишалися актуальними вертикальні комунікації. Цілісність цього етапу звершилася прийняттям Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття») (1993), яка, серед інших шляхів реформування освіти, проголошувала «подолання девальвації загальнолюдських гуманістичних цінностей та національного нігілізму, відірваності освіти від національних джерел; відхід від засад авторитарної педагогіки, що утвердилися у тоталітарній державі і спричинили нівелювання природних задатків і можливостей, інтересів усіх учасників освітнього процесу», а першим із принципів визначала «пріоритетність освіти, що означає випереджальний характер її розвитку, нове ставлення суспільства до освіти, до знань та інтелекту, кардинально нові підходи до інвестиційної політики в освітній сфері» [5], тобто проголошення освіти як головної суспільної цінності.

Економічні негаразди, що спіткали Україну наприкінці 90-их рр., суттєво вплинули і на аксіологічну сферу освіти. Пріоритети виживання, актуальні для всіх громадян, так само відобразилися й на викладачах та студентах, змісті їхніх взаємодій, де став відчутним розрив між декларованими й реальними цінностями. Цей період ознаменувався декількома явищами: відпливом викладачів, які не мирилися з понад піврічними затримками зарплат; початком трансформації освітніх взаємодій у клієнтоорієнтовані (поява платної форми навчання). Тоді ж в обіг увійшли нові евфемізми: «викладачі» – «науково-педагогічні працівники», «здобування освіти» – «надання освітніх послуг» тощо. Так соціально-духовний рівень освіти переходив у соціально-матеріальний, відповідні зміни сталися й у ціннісній сфері вищої освіти. Цей етап теж має цілком формальні обриси, надані Законом України «Про вищу освіту» (2002), де, серед інших принципів, декларуються: «незалежності здобуття вищої освіти від впливу політичних партій, громадських і релігійних організацій; інтеграції системи вищої освіти України у світову систему вищої освіти при збереженні і розвитку досягнень та традицій української вищої школи» [4]. Відсутність виразних уявлень про зміст традицій української вищої освіти, які передбачалося зберігати й розвивати, разом із перспективою інтеграції у світову систему, лише поглибило ціннісну дуальність, понад те, створило формальні передумови для подальшого зростання кількості ціннісних систем координат, до яких належало долучитися ще й ринковим.

Наступним етапом, хронологічно співмірним із першим десятиліттям 2000-их, став активний розвиток ринкових взаємовідносин, коли утворювалися університети, відкривалися нові, конкурентоздатні,

спеціальності. Цей період, у ціннісному плані, відзначився підписанням Україною в 2005 році Болонської конвенції, згідно з якою системі української вищої освіти належало виконати низку кроків, покликаних наблизити системи освіти без уніфікації системних елементів у європейському просторі освіти й науки. Тобто до 2005 року українська вища освіта повинна була вже набути виразних рис власної ідентичності, в тому числі – системи цінностей, а до 2010 року – завершити реформування національної системи вищої освіти, зокрема й гармонізацію цінностей, насамперед – її якості.

Подальший прогрес ціннісної сфери вищої освіти в Україні тісно пов'язаний із Глобальними цілями сталого розвитку (2015–2030 рр.) й відображений у Законі України «Про вищу освіту» (2014) як перший принцип державної політики «сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя», доповнений у 2022 році пунктом «сприяння утвердженню української національної та громадянської ідентичності, вихованню патріотизму, формуванню оборонної свідомості» [3]. В цьому декларуванні знову вбачаємо ціннісну дуальність, адже, з одного боку, як і нормативно передбачалося, освіта повинна перетворюватися на найвищу суспільну цінність [1], з іншого боку – знову спрямовується на шлях переосмислення ідентичності з доволі розмитими критеріями остаточної результативності. Висловлю власне припущення про те, що невдовзі ми можемо побачити серед критеріїв якості освітньої діяльності й звітність щодо заходів, ужитих для забезпечення саме того, доданого, підпункту. Не хотілося б, оскільки методи освітнього менеджменту на рівні системи освіти й далі залишаються вертикальними, бо університети не отримали реальної автономії. Фактично, бачимо новий виток початку 90-их, поєднаний із уже інституційно оформленими ціннісними орієнтирами якості освіти. Причиною цього вважаю не лише російську агресію, а й не закриті на зорі незалежності гешталти, про які згадувала (суперечність оновленого змісту й т.зв. «традиційних» форм його втілення; швидка заміна одних підходів в освіті на інші без критичного переосмислення змісту ні перших, ні других). Чи не найбільш доречним у цій ситуації видається власне формування ціннісних орієнтирів локального рівня, тобто їх корпоратизація, як-от відчуття гордості за власний заклад освіти, бажання позитивно впливати на покращення якості його діяльності, прагнення спільно з *Alma mater* формувати власну концепцію навчання протягом життя, обираючи таким чином освіту як особисту й суспільну цінність першого порядку. Приклади

успішного втілення таких підходів бачимо в елітизації (т.зв. вертикальній диференціації) закладів вищої освіти [2, с. 109–110] як відносно новому явищі аксіологічного характеру в культурно-освітньому просторі сучасної української вищої освіти.

Підсумовуючи виклад, зазначу, що проблема цінностей вищої освіти тісно пов'язана із низкою інших, зокрема й ідентифікаційними процесами в українському суспільстві. На мою думку, кращим буде підхід, за якого не вища освіта неперервно адаптовуватиметься до суспільних процесів, а в системі суспільних вартостей пріоритет належатиме освіті як цінності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Міністерство освіти і науки України – Пріоритетами Болонського процесу до 2030 року мають стати збалансована академічна мобільність та посилена роль вищої освіти у досягненні Цілей сталого розвитку, – Єгор Стадний. *Головна | Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/prioritetami-bolonskogo-procesu-do-2030-roku-mayut-stati-zbalansovana-akademichna-mobilnist-ta-posilena-rol-vishoyi-osviti-u-dosyagnenni-cilej-stalogo-rozvitku-yegor-stadnij> (дата звернення: 03.05.2023).
2. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (До 25-річчя незалежності України) / Нац. акад. пед. наук України ; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2016. 448 с.
3. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 03.05.2023).
4. Про вищу освіту : Закон України від 17.01.2002 р. № 2984-III : станом на 6 верес. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2984-14#Text> (дата звернення: 03.05.2023).
5. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття») : Постанова Каб. Міністрів України від 03.11.1993 р. № 896 : станом на 29 трав. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-п#Text> (дата звернення: 03.05.2023).

Галина МЕШКО

*Доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та менеджменту освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
hal-meshko@ukr.net*

Олександр МЕШКО

*Кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, Україна
meshko_o@ukr.net*

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО ЗДОРОВ'Я МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ВИМІРАХ СВОБОДИ І ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Сьогодні, в час війни, українській школі, як ніколи, потрібен педагог з високим рівнем культури професійного здоров'я, котрий вміє зберігати працездатність, протистояти професійним стресам та емоційному вигоранню, знаходити вихід зі складних життєвих і професійних ситуацій, швидко відновлюватися після стресів. Культура професійного здоров'я педагога є необхідною умовою психологічного благополуччя й професійного успіху, якості професійного життя й успішності педагогічної діяльності. Сформована культура професійного здоров'я дає можливість педагогу підтримувати оптимальне здоров'я упродовж професійної життя, а також протистояти негативним чинникам педагогічної діяльності. Без належного рівня культури здоров'я педагог не зможе сформувати культуру здоров'я своїх вихованців.

Результати проведеного нами дослідження [2] засвідчили високий рівень працездатності і прогнозований високий рівень стресостійкості та резильєнтності тільки у 8,3% опитаних педагогів. Більшість респондентів відзначають, що дуже часто відчувають нервово-психічне та емоційним напруження під час роботи у школі, не володіють техніками релаксації, конструктивними копінг-стратегіями, психотехнологіями самооздоровлення і професійної самореабілітації.

На сучасному етапі є різні підходи щодо розуміння сутності культури здоров'я (І. Авдєєнко, В. Бабич, Н. Белікова, С. Кириленко, Т.Фаласеніді та ін.), визначення структури і принципів формування культури здоров'я педагога (Ю. Бойчук, Г. Кривошеєва, О. Міхеєнко та ін.). Питання культури професійного здоров'я педагога представлено у працях

О. Дубогай, Н. Завидівської, О. Ільницької, В. Мойсеюка, Л. Соколенко та ін. Проблема формування культури професійного здоров'я педагога ще недостатньо досліджена.

У наукових дослідженнях, присвячених формуванню культури здоров'я педагога, увага в основному зосереджується на здоровому способі життя як компоненті професійно-педагогічної культури, формуванні здорового способу життя у межах культурологічного підходу. Культура здоров'я розглядається як особливий вид професійно-педагогічної культури і важливий складник професійної компетентності вчителя.

Аналіз різних підходів і визначень культури здоров'я педагога свідчить, що це поняття трактується як сукупність здоров'язбережувальних потреб, мотивів, ціннісних установок, знань та вмінь про методи й засоби збереження і зміцнення здоров'я. Культура здоров'я виявляється також у системі цінностей, пріоритетів власного здоров'я і здоров'я оточення, принципах і правилах побудови власного життя і професійної діяльності, володінні здоров'язбережувальними технологіями. У більшості досліджень проблеми культури здоров'я майбутніх педагогів увага зосереджується на виробленні ціннісно-сміслових і діяльнісно-практичних основ збереження власного здоров'я і здоров'я учнів.

Культура здоров'я відображає ступінь усвідомлення педагогом цінності здоров'я як життєвого і професійного пріоритетів. Культура здоров'я є інтегрованою якістю, яка відображає сформованість світоглядних настанов, переконань, життєвих цінностей і знань про здоров'я, володіння вміннями розробляти та реалізовувати індивідуальну оздоровчу програму, зумовлює свідоме й відповідальне емоційно-ціннісне ставлення як до власного здоров'я, так і до здоров'я оточуючих та довкілля [3, с. 51].

Культуру професійного здоров'я майбутнього педагога трактуємо як інтегральне динамічне особистісне утворення, яке ґрунтується на пріоритеті цінності здоров'я, стійкій мотивації до здоров'ятворчої діяльності, знаннях шляхів і засобів здоров'язбереження, володінні технологіями збереження і зміцнення професійного здоров'я, що забезпечують високу працездатність і продуктивність праці та успішність педагогічної діяльності [2, с. 115].

У контексті нашого дослідження важливим є підхід Ю. Бойчука, котрий визначає культуру здоров'я як єдиний спосіб ставлення до світу – гуманний і універсально-творчий. Культура здоров'я, вважає учений, утворює сенс, засіб і критерій життєтворчості, відповідно визначаючи

сукупність формотворчих основ діяльності особистості. Реалізація культури здоров'я відбувається у сфері людської свободи і сфері відповідальності [1, с.145]. Такий підхід до трактування поняття «культура здоров'я» дає змогу визначити, що оволодіння цією інтегральною властивістю сприяє формуванню соціально-філософської позиції педагога щодо сприйняття зовнішнього світу і педагогічної дійсності, глибинного усвідомлення себе і розуміння своєї внутрішньої сутності. З іншого боку, культура здоров'я майбутнього педагога базується на його філософсько-світоглядному досвіді, морально-духовних цінностях і системі ставлень.

Тому майбутніх педагогів спонукаємо до пошуку власних систем самооздоровлення, розроблення індивідуальних оздоровчих програм, створення «Психологічної аптеки педагога». Формуванню культури професійного здоров'я сприяє опанування курсу «Основи професійного здоров'я», участь у психолого-педагогічному тренінгу, антистрес-тренінгу.

На формування відповідального ставлення до професійного здоров'я орієнтовані акмеологічні технології педагогічного впливу, які стимулюють розвиток властивостей суб'єктності, коли майбутній педагог стає більш активним й відповідальним за свої дії, вчинки та стан власного здоров'я. Це акмеологічні технології навчання, технології розвитку аутопсихологічної компетентності, технології ігromodelювання, які дають можливість цілеспрямовано впливати на здоров'ятворчу діяльність майбутніх педагогів, організацію їх життєдіяльності на основі принципів і цінностей розумного способу життя.

Потребує обґрунтування й упровадження на етапі професійної підготовки система формування культури професійного здоров'я майбутніх педагогів, орієнтована на: формування відповідального ставлення до здоров'я як професійно-особистісної цінності; залучення здобувачів вищої освіти до самостійної здоров'ятворчої діяльності на основі самопізнання й адекватної самооцінки стану власного здоров'я, дотримання вимог розумного способу життя; усвідомлену реалізацію способів збереження і зміцнення професійного здоров'я; виявлення і розвиток їх суб'єктного потенціалу, актуалізацію духовно-творчого потенціалу; формування готовності до самореабілітації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойчук Ю.Д. Еколого-валеологічна культура майбутнього вчителя: теоретико-методологічні аспекти: монографія. Суми: Університетська книга, 2008. 357 с.
2. Meshko H., Meshko O. Scientific-methodological Foundations of Future Teachers' Health Culture Forming. Theory and Practice of Future Teacher's Training for

Work in New Ukrainian School: monograph / Edit. I.F. Prokopenko, I.M. Trubavina. Prague: OKTAN PRINT s.r.o., 2020. P. 112-125.

3. Міхеєнко О.І., Мешко Г.М., Литвиненко В.А., Дяченко-Богуш М.М. Формування культури здоров'я студентської молоді як педагогічна проблема. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. №4 (129). 2019. С. 47–54.

Ольга СОРОКА

Доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
Sorokaolga175@gmail.com

Костянтин ЩЕРБИНА

Здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, Україна
kostya.scherbina@gmail.com

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРОФЕСІЙНО-ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ

В складних сучасних умовах, що супроводжуються війною росії проти України, погіршенням соціально-економічної сфери, відбувається докорінна зміна освітньої парадигми: освітня установа повинна не лише дати професійні знання, сформувати вміння й навички, а й низку професійно значущих та соціально необхідних особистісних якостей (компетенцій), що утворюють соціальний портрет майбутнього фахівця, зокрема, менеджера. До них можна віднести культуру системного мислення, культуру організаційної поведінки, культуру здорового способу життя, комунікативну культуру, вміння працювати в команді, толерантність, прагнення до самоосвіти та саморозвитку, високу професійну відповідальність, організаторські та лідерські здібності, стресостійкість, гнучкість і креативне мислення, адекватний стиль управління тощо.

Входження України до європейського освітнього простору вимагає докорінної перебудови вітчизняної освіти. Однак дуже важливо у процесі інтеграції зберегти її найкращі традиції, головна з яких – пріоритет моральності. На жаль, соціально-економічні перетворення, що відбулися в країні останнім часом, призвели до різкого падіння моральних підвалин і

зміни цінностей та ціннісних орієнтацій, особливо серед студентської молоді.

Наголосимо на тому, що цінності – це вершина структури ціннісних орієнтацій, пов'язаних із ідеалізаціями і життєвими цілями особистості. Будучи одним із центральних особистісних новоутворень, вони виражають свідоме відношення людини до соціальної дійсності і в цій своїй якості зумовлюють мотивацію її поведінки, суттєво впливають на всі сторони її буття, становлять основу її світогляду.

На думку психологів, цінність – це значущість людини чогось у світі, і лише визнана цінність здатна виконувати найважливішу ціннісну функцію – функцію орієнтиру поведінки [2].

Однією з найпоширеніших концепцій вивчення цінностей і ціннісних орієнтацій є концепція людських цінностей М. Рокича. Під цінністю він розуміє переконання індивіда у перевагах будь-якої мети, певного сенсу існування в порівнянні з іншими цілями. З іншого боку, цінність – це переконання індивіда у перевагах певних способів поведінки, тобто шляхів досягнення цієї мети. Вчений виділяє два види цінностей: цінності-цілі (термінальні) – цінності, які здатні детермінувати поведінку та діяльність людини протягом тривалого часу, це своєрідні потенційні елементи сенсу життя, до досягнення яких людина прагне; цінності-засоби (інструментальні) – цінності, які визначають спосіб поведінки особистості та виявляються як риси його характеру, що призводять до реалізації відповідних термінальних цінностей [4].

Д. Леонт'єв розглядає ціннісні орієнтації як усвідомлені уявлення суб'єкта про власні цінності [1]. Можемо стверджувати, що ціннісні орієнтації забезпечують розвиток особистості у певному напрямі. У свою чергу, професійні цінності – це орієнтири, на основі яких людина обирає, опановує та виконує свою професійну діяльність. Вони характеризуються певним знаком, тобто мають позитивні та негативні орієнтири, ступенями домінування, усвідомленості та мінливості.

Розкриваючи риси особистості керівника, М. Вудкок і Д. Френсіс виділяють такі цінності: владу, рівність статей і рас, вік, професійне становище, відношення до ризику, результат роботи, допомогу іншим, заохочення/ покарання, законність, виграш/ програш, участь в управлінні, життя/ роботу, задоволення, відкритість тощо [5].

У процесі здійснення професійної управлінської діяльності відбувається суб'єктивація цінностей керівника. Менеджер, який не має чіткої системи цінностей і стійких ціннісних орієнтацій, є незрілою особистістю, що спричиняє безліч негативних наслідків, як для колективу,

так і для самої людини. Стійкі ціннісні орієнтації набувають характеру норм, вони визначають форми поведінки членів певного суспільства. Враховуючи індивідуальну ієрархію власних ціннісних орієнтацій, виявляючи цінності співробітників, керівник визначає пріоритетні ціннісні орієнтації у колективі. Таким чином він вибудовує довірчі відносини у системі «менеджер–підлеглий», оптимізує професійну комунікацію.

Аналіз різних підходів до виявлення груп цінностей (М. Рокіч [4], А. Маслоу, О. Сорока [3] та ін.) дав нам змогу уточнити та конкретизувати типологію професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього менеджера, а саме:

- 1) життєві (здоров'я, освіченість, будинок, сім'я, друзі);
- 2) матеріальні (матеріальне благополуччя, впевненість у завтрашньому дні);
- 3) духовні (краса, творчість, кохання, щастя);
- 4) моральні (чесність, порядність, повага, відповідальність);
- 5) професійні (задоволеність співробітників, визнання колег, прибутковість, успішність підприємства, кар'єрне зростання).

Представлена типологія демонструє різні види цінностей, що охоплюють усі сторони та аспекти життєдіяльності майбутніх менеджерів.

Ми солідарні з М. Вудкоком, Д. Френсісом [5] у тому, що майбутнім менеджерам важливо розпізнати свої можливості, розвинути їх, у процесі життєдіяльності проявляти активність та відповідальність, встановлювати та регулярно корегувати свої особисті та професійні цілі.

Таким чином, професійно-ціннісні орієнтації майбутніх менеджерів в освіті виражаються у вибіркового відношенні до загальнолюдських, особистісних та професійних цінностей, у стійкій системі індивідуальних установок, переконань, в усвідомленому образі професійного «Я», прагненні до нього та його розширенні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. М.: Смысл, 2001. 487 с.
2. Рубинштейн С. Л. Человек и мир. М.: Наука, 1997.
3. Сорока О. В. Управлінська компетентність менеджерів соціокультурної діяльності. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія : Педагогіка. 2019. Вип. 2. С. 232–242. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2019_2_22
4. Rokeach, M. The nature of human values. Free Press. 1973.
5. Woodcock, M. & Francis, D. Being a Director: What You Need to Know. Published by Gee & Co (Publishers) Ltd, 1993.

Світлана КОЛОМІЄЦЬ

*Кандидат педагогічних наук, професор Національного технічного
університету України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
svitlanak29@gmail.com*

Тетяна МАСЛОВА

*Старший викладач Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Київ, Україна
tetiana.maslova@lil.kpi.ua*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ СТУДЕНТОЦЕНТРИЗМУ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ УНІВЕРСИТЕТУ

Сучасна вища школа характеризується втіленням ідеї студентоцентризму, яка задекларована і прописана в угодах щодо розбудови європейського освітнього простору в рамках Болонського процесу. Характерною рисою студентоцентризму є прагнення реалізовувати в навчально-виховному процесі підхід, у якому цілісність внутрішнього світу людини забезпечує взаємозв'язок особистості й суспільства [3; 4]. В межах студентоцентрованого освітнього середовища студент із об'єкта перетворюється на самостійний, відповідальний, професійно умотивований суб'єкт освітньої діяльності, викладач виконує функції мотиватора, організатора, консультанта, а взаємодія викладача зі студентами відбувається у площині ефективної партнерської діяльності, взаємоповаги та взаємної відповідальності за результати навчання [1].

Дійсно, на основі опитувань проведених серед студентів і викладачів, а також в результаті ретельного вивчення академічних досліджень, було визначено сім загальних принципів навчання, за яких студент стає суб'єктом освітньої діяльності:

- студенти мають добрі взаємовідносини із викладачами, які вірять у потенціал кожного студента і покладають на них високі очікування;
- університет надає студентам необхідну підтримку, щоб задовольнити їх фізичні, психологічні потреби та потреби безпеки;
- у студентів є позитивне відчуття власної ідентичності; їх сприймають такими, якими вони є у контексті громадської та культурної спільноти;
- студенти беруть відповідальність за своє навчання, реалізуючи свої інтереси та мрії, а також мають свободу волевиявлення щодо формування освітнього середовища;

– у навчальному процесі студенти вирішують міждисциплінарні проблеми, які існують у реальному світі, отримуючи навички та знання, які будуть потрібні в майбутньому для життя та кар'єри;

– студенти успішно навчаються, досягають навчальних цілей і розвивають необхідні професійні та соціальні компетентності;

– освітній процес в університеті є гнучким, і студенти мають можливість обирати коли й де вони навчатимуться (в аудиторії, дистанційно вдома, на місцевих підприємствах тощо) [5].

Для ефективної реалізації студентоцентризму в університетському середовищі пропонується розглядати його у різних аспектах: філософському, суспільному, педагогічному, психологічному, особистісному, соціальному, та управлінському [3]. Філософський аспект полягає у використанні методологій особистісно-орієнтованого та диференційованого підходів до навчання, виявленні ціннісних аспектів освіти і їх постійний розвиток. Суспільний аспект передбачає системне нарощування й удосконалення ресурсів університету, впровадження сучасних інформаційних систем, мереж і ресурсів, дотримання принципу плюралізму в освіті шляхом застосування різних підходів та концепцій у викладанні навчальних дисциплін. Педагогічний аспект стосується укладання освітніх програм у відповідності до сучасних вимог ринку праці із залученням здобувачів до процесу обговорення їх змістовного наповнення, визначення адекватних критеріїв оцінювання результатів навчання та впровадження гнучких курикулумів та індивідуальних освітніх траєкторій. Психологічний та особистісний аспекти уможливають реалізацію творчого потенціалу студентів, підвищення рівня їх автономії, проектування індивідуальних траєкторій особистісного та професійного зростання та надання соціальної, психологічної, юридичної підтримки у вигляді он-лайн тренінгів, курсів та консультацій з різних питань. Під соціальним аспектом мається на увазі культивування академічної доброчесності та традицій відкритого і вільного висловлювання студентами своїх думок, пропозицій і побажань, розбудова університету на засадах соціального партнерства між викладачами і студентами, а також задоволення соціальних потреб студентів, їх громадянських прав, фінансово-економічних та юридично-правових запитів. Управлінський аспект включає в себе постійний моніторинг якості освітніх послуг та заохочення студентів до участі у програмах академічної мобільності, грантових освітніх програмах, до роботи в студентських наукових гуртках, творчих групах тощо [2; 3].

Втілення студентоцентризму у всіх його аспектах стає можливим за умови, що університет має відповідні ресурси, серед яких зокрема є такі: інтелектуально-комунікативний (постійно діючі психолого-соціальні служби, висококваліфіковані науково-педагогічні працівники), організаційний (складання зручного розкладу, наявність вибіркового дисциплін, широкий вибір тематик науково-дослідної роботи, баз практик тощо), навчально-методичний (сучасне початково-методичне забезпечення), інформаційний (добре розвинуті інформаційні системи, включаючи веб-сайти університету, репозитарії, цифрові бібліотеки), технологічний (ефективне застосування технології для навчання та контролю й оцінювання) і матеріально-технічний (новітнє обладнання та інфраструктура, що враховує різноманітні потреби студентів, у тому числі особливі освітні потреби) [1].

Отже, ідеї студентоцентризму є підґрунтям проектування освітнього середовища, яке забезпечує умови для активної освітньої діяльності здобувачів при набутті необхідних компетенцій, зростання їх відповідальності за власне навчання, сприяння втіленню їх прагнень до творчості, саморозвитку, самоорганізації та самореалізації у майбутній професійній діяльності. На практиці, це зокрема означає відхід від монологічного викладання матеріалу до творчої співпраці викладача та здобувача, побудову освітнього процесу на засадах взаємної поваги і партнерства між учасниками освітнього процесу та надання студентам можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії. Для реалізації усіх аспектів студентоцентризму університет повинен мати достатні матеріально-технічні, інтелектуально-комунікативні, навчально-методичні та інші ресурси.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Заблоцька О.С., Ніколаєва І.М. Студентоцентризм як тренд сучасної освіти. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 2021. Випуск 194. С. 29–33.
2. Ілійчук Л. В. Шляхи реалізації ідеї студентоцентризму у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір: збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (м. Запоріжжя, 12-13 травня 2022 р.). Запоріжжя: Вид-во Хортицької національної академії, 2022. С. 335-337.
3. Опачко М. В., Козловська І. М., Ключковська І. М. Реалізація студентоцентрованого підходу в сучасних умовах розвитку вищої школи. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2021. Вип. 2 (49). С. 129-134.

4. Удич З. І., Шульга І. М., Миронова Л. А. Студентоцентричний підхід в умовах цифровізації навчання. Інноваційна педагогіка : науковий журнал. Одеса : Гельветика, 2023. Вип. 56. Т. 2. С. 151-154.
5. Learning Must Be Student-Centered. Education Evolving. URL: <https://www.educationevolving.org/learning>

Любов КОНДРАТЮК

*Кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та суспільних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
kondrliuba@ukr.net*

Світлана ШЕВЧУК

*Кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук Поліського національного університету
Житомир, Україна
sveta_shevchuk@ukr.net*

ЦІННІСНІ АСПЕКТИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

«З розвиненим смаком, зазвичай, поєднуються ясність розуму, сприйнятливість почуттів, вільнодумство і навіть гідна поведінка, а з нерозвиненим смаком, зазвичай, пов'язане протилежне»

Ф. Шиллер

Культурний колапс, з яким зіштовхнулось сучасне суспільство, пояснюється, окрім інших причин, ще й тим, що більшість людей, зокрема молодь, не здатні зорієнтуватись у великих потоках інформації, а саме, відрізнити істинне від хибного, прекрасне від потворного, справжні цінності від того, що таким не є. Сучасна людина, розчинена в масі інших людей, потерпає від конфліктів, постійного агресивного впливу символів та симулякрів, які борються за її свідомість та волю; вона поступово втрачає свою автономність, індивідуальну («від себе», а не через масмедійні і телекомунікаційні практики) здатність бачити світ у всій його багатогранності, свої духовні та моральні орієнтири. Разом з цим поступово змінюються і уявлення про базові цінності освіти. Вона перестає бути винятково інформаційно-знанієвою та суто пізнавальною діяльністю; вузька наукова орієнтованість її змісту розширюється до загальнокультурних основ. Тому актуальною бачиться сьогодні проблема

естетичного виховання, яке передбачає виховання культури людських почуттів шляхом формування естетичних поглядів, смаків, ідеалів.

На тлі сказаного приходиться з сумом констатувати, що естетика як навчальна дисципліна поступово зникає зі сфери освіти загалом, і зокрема, педагогічної. Це зумовлене, з одного боку, свідомим обмеженням гуманітарно-світоглядної складової освіти, ініційованої Болонським процесом, методологічною помилкою, яка полягає у перетворенні освіти в ринкову «сферу послуг», а з іншого – ситуацією в естетиці як філософській науці, яка переживає сьогодні глибоку парадигмальну кризу. Ця криза стосується самого предмета естетики, змісту і меж її «території», трансформації фундаментальних понять і категорій. Вона обумовила, як свою «компенсацію», тотальну естетизацію усіх форм суспільного і особистого життя, своєрідний «естетичний бум» (В. Вельш). Ж. Бодріяр зазначав, що закон, який нам нав'язаний, є закон змішування жанрів, де все сексуальне, все політичне, все естетичне [1]. На позір навколо багато свідчень того, як краса витісняє інші цінності: якість продуктів «підсилюється» яскравістю упаковки, тілесне здоров'я – бодібілдингом і пластичними операціями, навіть мораль представлена естетикою і косметикою людської поведінки. І саме трактування естетичного, яке традиційно визначалося як гармонізація внутрішнього і зовнішнього, підмінюється брендовим, косметичним, еротичним і т. п., де не залишається місця для специфічного почуттєвого досвіду кантівського «незацікавленого задоволення», «доцільності без мети», які конотували з аристократичною вишуканістю і культивувалися в мистецтві. Залишається почуттєвий досвід в широкому сенсі, тобто втіха і задоволення без відсилки на специфічну сферу та культурні вимоги щодо змісту цього досвіду. Все перетворюється в реальну доцільність, виявляючи виключно утилітарні сенси. Так сама дійсність актуалізує сьогодні роздуми про естетичні цінності, про долю мистецтва, його функції в сучасній культурі не тільки на рівні наукового дискурсу, але і в культурі в цілому, і в освітньому процесі, зокрема.

Естетика в системі філософії визначально виступала як аналітика чуттєвої сфери, яка передує і результує акт раціонально-вербального судження і функціонує як інтуїтивний прорив крізь форму до сутності, як емоційний резонанс свідомості на структурні якості об'єктивної реальності. Чуттєвість, яка присутня в будь-якій сфері людської діяльності, в самому факті людського існування, – в естетичному досвіді набуває значення максими: «почуваю, отже існую». Сама наявність предмета в почуттях, емоційно-чуттєвий вимір усвідомлення світу є підставою

естетики як онтології універсальної чуттєвості. Розвинена чуттєвість є результатом історії людської культури, а на індивідуальному рівні – великих зусиль усієї системи освіти, виховання і самовдосконалення. Проте є єдина сфера, в якій естетична складова вибудовується свідомо, в якій чуттєвість є самоціллю – це мистецтво. Мистецтво, протистоячи відчуженим формам буття людини, повертає їй справжність, орієнтує на фундаментальні цінності людського буття, виявляє його глибинні культурно-історичні сенси. Справжнє мистецтво змінює змістові аспекти духовного світу людини, її цінності, генерує індивідуальні символи життя. Однак адекватне сприйняття твору мистецтва потребує достатнього рівня естетичної культури реципієнта. Тоді твір мистецтва задає особливий ракурс співпереживання, створює особливий настрій, впливає на світогляд, стає імпульсом духовного збагачення. Але залишаючись тільки об'єктом емоційного насичення, він не реалізує свою людинотворчу функцію, бо практично не позначається на духовному розвитку особистості. Естетичне переживання передбачає сходження від емоційного стану до духовного: відштовхуючись від зовнішніх речових форм, пробуджує емоції, здатні вести в духовну сферу. Сприйняття краси – духовне, бо в її формах проявляється дух, виявляється сенс буття через форми його краси.

Тому так важливо навчити людину естетично сприймати світ і свій зв'язок з ним, виховати в ній потребу в красі і здатність бачити, впізнавати і створювати її. Естетична глухота і анемія, відсутність естетичного смаку обертається величезними духовними втратами, своєрідною «всеїдністю». Проблема естетичного виховання, таким чином, є однією з найбільш практично значимих не тільки в естетиці, але і в педагогіці загалом. У цьому процесі своєрідним культурним інструментом, унікальним духовним механізмом, який спрямовує людську активність, є естетичний смак. Як здатність не просто в окремих необхідних випадках формувати естетичну оцінку, а інтегральна характеристика людини, що лежить в основі її відношення до світу, естетичний смак включає в себе як раціональний, так і інтуїтивний, і емоційний компоненти і впливає на поведінку людини і її життя в цілому. Він є здатністю поєднувати особисту оцінку естетичного об'єкта з загальноприйнятою в даний час або іншу епоху і робити власний вибір. Людина з естетичним смаком вибирає щось «своє», те, що відповідає її внутрішнім запитам і потребам. Психологічний процес такого вибору є дуже складним, у кожного протікає індивідуально і не обмежується синтезом чуттєвого і раціонального сприйняття. У цьому механізмі не все піддається педагогічному впливу і можна говорити лише про створення певних умов, здатних спрямовувати цей процес в

потрібному напрямку. При цьому виховання смаку не може відбуватися у формі нав'язування загальноприйнятих смакових переваг. Вислів «про смаки сперечаються» так само вірний, як і той, що «про смаки не сперечаються». Звісно, не варто сперечатися, коли йдеться про приємне чи неприємне, де кожен сам залишається суддею свого власного задоволення. Проте, інша справа, коли йдеться про вміння розрізнити те, що подобається і те, що прекрасне, а значить винести судження, яке формується з допомогою вивчення історії культури і мистецтва і виховується з допомогою критики і дискусії. Тому про смаки сперечаються і треба сперечатися, однак, слід розуміти, що ця суперечка не може мати форми строгого наукового доведення. І.Кант в «Критиці сили судження» доводить, що естетичне судження смаку – це судження про незацікавлене задоволення, яке не є ні емпіричним, ні доказовим. «Смак є спроможністю міркування про предмет чи про спосіб уявлення на підставі задоволеності чи незадоволеності, без будь-якого інтересу. Предмет такої задоволеності називається прекрасним». [2; 24] Сперечаються, коли йдеться про те, щоб відрізнити справжні естетичні і художні цінності від низькопробних підробок. Очевидна важливість формувати естетичний смак, який дозволяє людині повноцінно реалізувати свій естетичний досвід, безпосередньо, без особливого аналізу відчувати істинно прекрасне в природі і суспільному житті, повноцінно сприймати і отримувати справжню насолоду від творів мистецтва (володіти почуттям стилю, форми, кольору, пластичної і архітектонічної організації твору, звукової поліфонії, драматургічної логіки і т.п.), що сьогодні, на жаль, переходить на рівень обмеженої елітарності, а в масовій культурі і навіть сучасних арт-практиках свідомо культивується або відвертий «несмак», або відмова від смаку і його виховання.

Проте сказане не має розчаровувати, навпаки, має сприяти концентрації зусиль для створення умов у сім'ї, навчальних закладах усіх рівнів, засобах масової інформації для формування цього тонкого і одночасно складного вміння відчувати, переживати та розуміти прекрасне і потворне, трагічне і комічне – те, що допомагає людині реалізувати свою людську сутність, протистояти «вилюдненню», а значить наповнено прожити своє, одне-єдине, життя...

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція / переклад Володимира Ховхуна. – Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2004. 230 с.
2. Кант І. Критика сили судження. Пер. з нім В.Терлецького. Київ: Темпора, 2022. 702 с.

Наталія ДАЩЕНКО

*Кандидат філологічних наук, доцент Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
nataladash@gmail.com*

Галина СИНОРУБ

*Кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна
sunoryb@ukr.net*

РОЛЬ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Трансформація освітньої системи, пов'язана з епідемією COVID-19, російсько-українською війною, потребує імплементації нових ефективних моделей навчання, що сприятимуть підвищенню якості отриманих знань, конкурентоспроможності майбутнього фахівця на ринку праці. Головною тенденцією в сучасній освіті є впровадження «освіти протягом життя», яка дає змогу розвивати та вдосконалювати загальні й професійні компетентності, формувати вміння і навички практичної діяльності у відповідній сфері. Ця модель містить такі підсистеми:

- неформальна освіта (за ступенем інституціоналізації);
- дистанційна освіта (за способом організації навчального процесу);
- онлайн-освіта (за засобами реалізації);
- змішана освіта (поєднання традиційних та онлайн-засобів навчання)

[4].

Доповнення формалізованої освіти знаннями, що підсилюватимуть мотивацію до пізнання нового, сприятимуть формуванню цільових орієнтирів, практичних навичок, обміну досвідом, а відтак і прискоренню процесу євроінтеграції, є запровадження неформальної освіти. Актуальність неформальної освіти ґрунтується на формуванні загальних і фахових компетентностей і сприяє поєднанню особистісного й професійного розвитку здобувача освіти.

У Законі України «Про освіту» неформальна освіта трактується як така, що «здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій» [1].

Сучасні дослідники (Н. Горук, Ю. Деркач, С. Закревська, Т. Кристопчук, М. Лещенко, Г. Нестеренко, Л. Тимчук, О. Тишкова, І. Яковлева та ін.) трактують неформальну освіту, з одного боку, як процес додаткового цілеспрямованого діалогічного навчання, виховання й розвитку майбутнього фахівця, що організований поза межами змісту, форм і методів освітніх установ і державних інституцій, а з другого – як неструктурований, безсистемний та нецілеспрямований процес пізнання нового або об'єднання за інтересами.

Участь молоді у системі неформальної освіти характеризується сукупністю передумов, принципів і закономірностей, які загалом дають можливість говорити про наявність лінійних кореляцій між результатами неформальної освіти та процесом формування громадянських цінностей [2, с. 104].

Учені Д. Плинокос і М. Коваленко виділяють основні характеристики неформальної освіти, серед яких виокремимо найголовніші: конкретні цілі навчання чи спрямованість на загальне підвищення розумово-пізнавальної і творчої діяльності; необмеженість у часі, географічному вимірі (доступність у будь-якій точці світу); гнучкість, відповідність до потреб ринку [3, с. 56-57].

Вибір форм і методів такої моделі навчання характеризується доступністю, добровільністю, відповідністю потребам та інтересам учасників, їх спрямованістю на отримання знань із майбутнього фаху. Зокрема, основними організаційними формами такої освіти є: стажування, конференції, семінари, презентації, тренінги, курси, студії, онлайн-школи, майстер-класи, творчі майстерні, круглі столи, відеолекторії, вебінари тощо.

У контексті неформальної освіти застосовуються методи: дискусія, дебати, кейс-навчання, моделювання проблемних ситуацій, портфоліо, читання, навчальні ігри, «відкритий простір», «світове кафе» та ін. Вдале поєднання форм і методів неформальної освіти сприяє самоактуалізації, саморозвитку, самореалізації особистості та впливає на побудову й реалізацію власної траєкторії навчання.

Із метою з'ясування місця і ролі неформальної освіти в навчальному процесі проведено онлайн-анкетування (Google-форма) здобувачів вищої освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, у якому взяло участь 116 студентів бакалаврату різних спеціальностей. Для розуміння ступеня важливості неформальної освіти в процесі навчання опитуваним запропоновано шкалу оцінювання від 1 (не важливо) до 5 (необхідно). Як засвідчують результати (Рис. 1), 82

% респондентів вважають, що неформальна освіта необхідна (56 опитаних оцінили в 5 балів, 40 – поставили оцінку 4), а для 18 % або ж вона не має особливого значення (12 осіб), або у ній немає потреби (8 осіб). Такий показник дає підстави стверджувати, що інтеграція неформальної освіти в навчальний процес є необхідною, адже сприяє самореалізації особистості, професійному вдосконаленню за рахунок надання широких можливостей у виборі напряму й форм отримання знань.

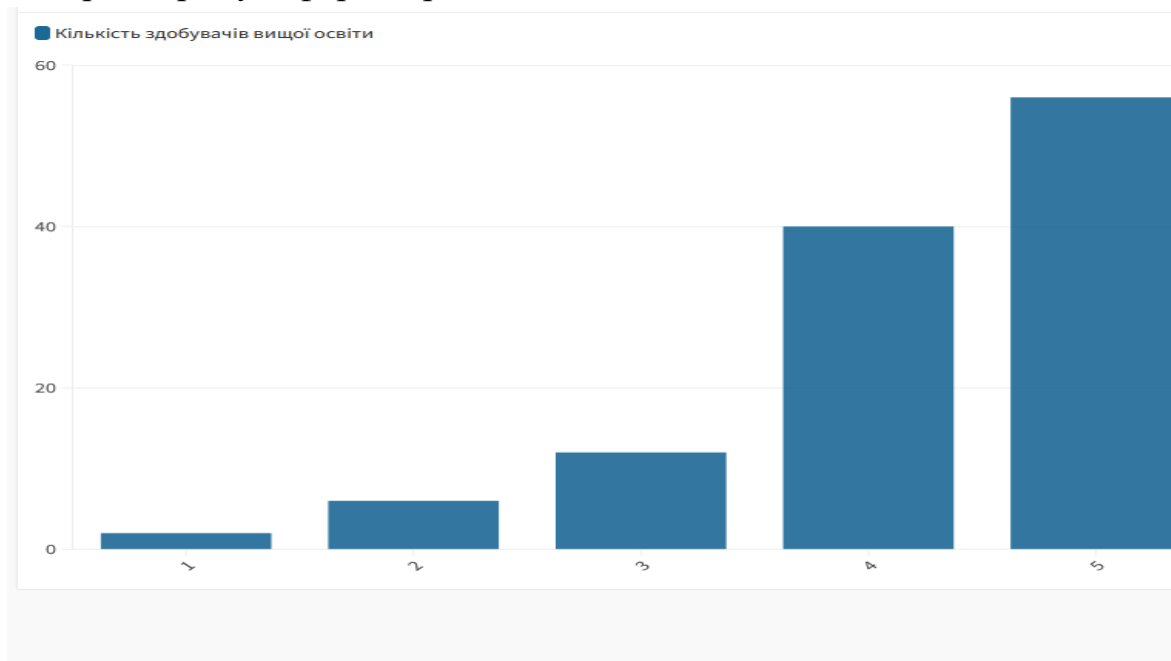

Рис.1. Важливість неформальної освіти для студентів

Для з'ясування значення неформальної освіти у становленні майбутнього фахівця респондентам запропоновано варіанти відповідей (запитання закритого типу) без обмеження одним вибором. Результати засвідчили, що для 103 осіб вона є доповненням до навчання в ЗВО і поглибленням знань із майбутнього фаху; можливість отримати знання з іншого фаху обрало 95 осіб, для загального розвитку використовують 64 особи, для розширення можливостей – 23, для формування практичних навичок – 112 (Рис. 2). Як бачимо, для більшості респондентів така форма навчання дає широкі можливості для поглиблення основної та отримання додаткової освіти, а також формування практичних навичок, що загалом сприяє становленню успішного фахівця майбутнього.

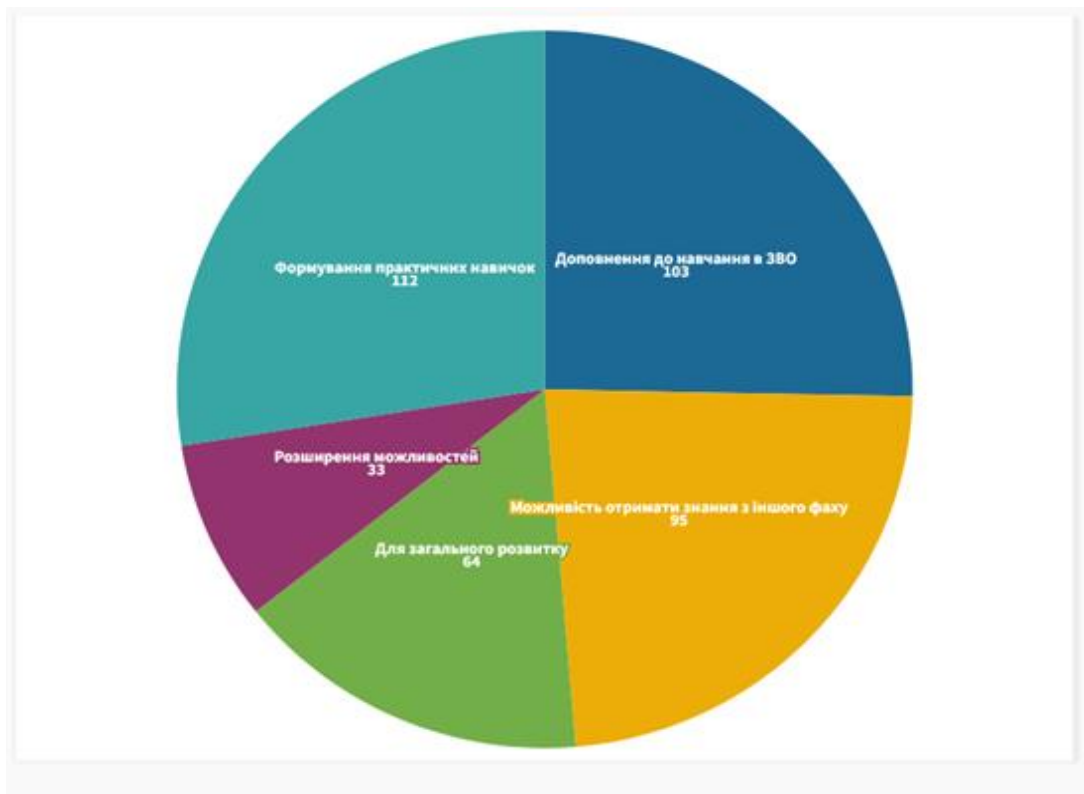

Рис. 2. Значення неформальної освіти для майбутнього фахівця

Системотвірним елементом неформальної освіти є ціннісні орієнтації особистості, які окреслюють потреби, інтереси та спрямування її у професії, житті й визначають зміст, форми і методи навчання. Можна констатувати, що такий вид навчання забезпечує наближення освітніх програм закладу вищої освіти до здобуття професійних кваліфікацій, сприяє персоніфікованому навчанню, спрямованому на вдосконалення фахових навичок майбутнього спеціаліста та позитивні зміни у професійному статусі людини.

Попри означені переваги неформальної освіти залишається істотна проблема подолання стереотипу ставлення до неї як до мало важливої або несуттєвої. Тому сьогодні заклади вищої освіти у «Положенні про неформальну освіту» обґрунтовують систему визнання та зарахування її результатів як підсумкових модульних контролів, курсових проєктів чи конкретної теми за участь у семінарі чи вебінарі. Однак украй важливо вжити заходів щодо спрощення механізмів процедури валідації та документального оформлення результатів навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про освіту» ULR : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
2. Павлик Н. Теорія і практика організації неформальної освіти молоді : навчальний посібник. Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2017. С. 100-109.

3. Плинокос Д. Д., Коваленко М. О. Неформальна освіта: теоретичні аспекти і наукові підходи. *Наукові праці Кіровоградського нац. тех. ун-ту*: зб. наук. праць. 2016. Вип. 29. С. 53-60.
4. Українська система вищої освіти в умовах воєнної агресії РФ: проблеми й перспективи розвитку. *Національний інститут стратегічних досліджень*. ULR : <https://niss.gov.ua/en/node/4502>

Іванна АНДРІЙЧУК

Кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології розвитку та консультування Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,

Соломія АНДРІЙЧУК

*Здобувачка першого освітнього рівня вищої освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
ivanna_andriychuk@tnpu.edu.ua*

ЦІННОСТІ ЯК ДЕТЕРМІНАНТ САМОАКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Сучасне суспільство в контексті глобальних викликів переживає докорінну зміну підходів до навчання, освіти та соціокультурної політики в цілому. Вища школа не може бути осторонь. Вектор освіти спрямований на гуманізацію освітнього процесу, запровадження принципів партнерства, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, підтримки та співпраці всіх учасників цього процесу. Незважаючи на ідейні розходження наукових концепцій підготовки майбутнього фахівця, вчені єдині у переконанні щодо розгляду студента як суб'єкта різних видів діяльності та життєдіяльності загалом. Адже тільки за таких умов можна говорити про всебічний розвиток особистості, який аж ніяк не визначається сумою знань, умінь і навичок, які студент здобуває навчаючись у ЗВО.

Так, у працях Дж.Дьюї, А.Маслоу, К.Роджерса, р.Мея, Е.Фромма та ін. підтримуються ідеї неповторності та унікальності кожної особистості, віри в позитивну і творчу природу людини, її соціальну спрямованість, яка виступає передумовою і запорукою партнерства, взаємодії, сприяє особистісному та професійному зростанню.

Самоактивність студента у його взаємодії з навколишнім середовищем, із собою зумовлена багатьма детермінантами. Вона є однією з найскладніших форм активності, оскільки у такому разі особистість як суб'єкт самоактивності виступає одночасно її об'єктом. Як зазначає М.

Боришевський, «самосуб'єктна активність є тією справжньою самоактивністю, тобто активністю, джерело, спонукання до якої перебуває в самій особистості – у сфері її потреб, настанов, особисто значущих цінностей, ціннісних орієнтацій» [1, с. 215].

Аналізуючи ціннісні орієнтації з психологічної точки зору доцільним в контексті нашого викладу є зацентрувати увагу на тому, що відображаючи життєвий досвід, який особистість накопичує індивідуально і розглядаючи їх як компонент структури особистості, саме ціннісні орієнтації є серцевиною свідомості. Під впливом власних ідей, переконань особистість вирішує багато важливих життєвих питань. Дослідження ціннісних орієнтацій як стійкого, соціально зумовленого, вибіркового ставлення особистості до матеріальних і духовних суспільних благ та ідеалів, узагальнення напрацювань вітчизняних науковців (І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, Т.Б. Бутківська, С.Д. Максименко, В.А. Семіченко, Н.В. Чепелева та ін.) дає можливість підкреслити важливість розгляду ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця через педагогічну взаємодію пов'язану із викликами професіоналізації особистості як одне з основних новоутворень студентського віку.

Аналізуючи питання варто звернути увагу на те, що в наукових дослідженнях достатньо уваги приділяють вивченню поведінки особистості в реальному житті та її співвідношенню із цінностями, взаємозв'язку групової самосвідомості та індивідуальної системи цінностей конкретного студента, важливості формування ціннісних орієнтацій, що неминуче впливає на особливості самовизначення особистості. Реалії сучасного суспільства, війна в Україні, дещо поза увагою дослідників залишають проблему становлення ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців, виявлення чинників впливу на цей процес та умов його оптимізації. Варто більше зосередитись на особливостях того, як впливає процес підготовки фахівця на становлення системи ціннісних орієнтацій студентської молоді, звернути увагу на те, в чому суть та які особливості ієрархічної структури ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця на сучасному етапі розвитку суспільства.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що однією з детермінант самоактивності студентів у процесі професійної підготовки є їхні ціннісні орієнтації. Досліджуючи свідомість ми розглядаємо цінності як внутрішнє утворення самосвідомості особистості, тобто стосуються мотивів її самоактивності. Саме ці міркування активізують чимало запитань. Зокрема, як співвідносяться такі феномени, як самоактивність та цінності, що є причиною, а що наслідком, а можливо вони до певної міри є

автономними і за яких умов вони перетинаються і починають активно взаємодіяти. Зрозуміло, що відповіді на ці запитання однозначно неможливо, оскільки між самоактивністю та цінностями студента наявні суперечливі, складні та багатомірні взаємозв'язки та взаємозалежності. Важко встановити пріоритет цих феноменів у часовому формуванні. Найдоцільніше вести мову про міру їх взаємовпливу та взаємодії залежно від рівня розвитку кожного з них, від якісних характеристик, які детермінують ступінь їх конструктивного взаємовпливу. Саме цінності, тобто те, що має певну вартість для конкретного суб'єкта, можна назвати причиною самоактивності.

Теоретичний аналіз та емпіричне дослідження напрацювань у контексті вивчення ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця дають підстави розглядати їх як регулятор активності та самоактивності індивіда тісно пов'язані з рівнем самоактуалізації особистості. Їх формування відбувається під впливом різноманітних соціально-психологічних чинників. Зокрема, ми беремо до уваги спрямованість щодо професії, можливості студента, стать, життєві та професійні спрямування. Зважаючи на це можемо припустити, що вони можуть бути розширені шляхом переоцінки цінностей. В основі цього процесу є оволодіння психологічними знаннями теоретичного та практичного рівня та вміле застосування цих знань у ситуаціях, що мають професійне та особистісне спрямування. Особливу увагу ми звертаємо на пізнання себе як особистості та рівня своєї самоактивності з метою особистісного та професійного зростання. Саме при допомозі активного включення у навчально-виховний процес, використовуючи інтерактивні засоби та засоби активного соціально-психологічного навчання можна розкрити природний потенціал студентів, їх таланти та можливості.

Достатньо високий рівень саморегулювання поведінки об'єктивно проявляється в тонкості, диференційованості та адекватності всіх усвідомлюваних форм поведінки, вчинків, вербальних проявів і корелює з високим рівнем розвитку самоактивності [3]. Як зазначає Н.Максимчук, ціннісні орієнтації особистості майбутнього фахівця - це такі соціальні цінності, які виступають для спеціаліста в якості стратегічних цілей його діяльності, посідають визначальний щабель у мотиваційно-регулятивній системі поведінки та професійної діяльності і впливають на зміст і спрямованість його потреб, мотивів та інтересів [2].

Отже, вище наведені міркування дають підставу вважати, що цінності особистості майбутнього фахівця як центральний компонент професійної спрямованості студента, впливають на успішність аксіологічної діяльності,

формування світоглядної позиції та визначають особистісний смисл діяльності майбутнього фахівця у процесі професійної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боришевський М. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія. К. : Академвидав, 2010. 416 с.
2. Максимчук Н. Змістовні характеристики ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів. *Творча спадщина Г.С.Костюка та сучасна психологія. До 100-річчя від дня народження академіка Г.С.Костюка*. Матеріали III з'їзду Товариства психологів України. К., 2000. С.117-119.
3. Радчук Г. К., Андрійчук І.П. Психолого-педагогічні умови гармонізації Я-концепції майбутніх практичних психологів. Методичні рекомендації для викладачів вищих навчальних закладів та практичних психологів освіти. Тернопіль, 2002. 48 с.

Кристина ЯНДОЛА

*Викладач кафедри психології та педагогіки Харківського національного університету Повітряних Сил ім. І. Кожедуба,
Харків, Україна
yandola-k@ukr.net*

ГУМАНІЗАЦІЯ ТА ГУМАНІТАРИЗАЦІЯ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ

Суспільно-політична ситуація, яка склалася в Україні як ніколи загострила проблему підвищення якості та ефективності вищої військової освіти, адже саме вона є запорукою підготовки сучасного військовослужбовця як гаранта територіальної цілісності та незалежності держави.

Концепція трансформації вищої військової освіти передбачає «формування сучасної моделі професійної військової освіти, що забезпечує підготовку військових фахівців на основі їх безперервного професійного розвитку, враховує загальні тенденції розвитку системи національної та міжнародної безпеки, зміни принципів та способів ведення збройної боротьби, нові вимоги до якості військової освіти, формування доброчесності на основі стандартів НАТО. Професійна військова освіта культивує розвиток військового лідера шляхом надання широкого спектру професійних знань та розвитку креативного мислення упродовж військової кар'єри» [1].

Однак формування військовослужбовця як професіонала передбачає його всебічний розвиток: духовний, культурний, етичний, естетичний, моральний.

На жаль, досвід російсько-української війни щодня надає нам значну кількість прикладів порушення норм ведення війни, норм міжнародного гуманітарного права, Женевських конвенцій. Внаслідок чого експертами фіксуються випадки катувань, знущань, страт з боку країни-агресора мирного населення та військових полонених. Російська армія під гаслом створення «русского мира» повністю знищує розуміння таких цінностей як «життя», «людина», «цінність», «мир» тощо.

Тому вважаємо, що трансформація вищої військової освіти має ґрунтуватися на принципах гуманізації та гуманітаризації.

Гуманізація освіти, що полягає в утвердженні людини як вищої соціальної цінності, у найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини і навколишнього середовища, суспільства і природи; гуманітаризація освіти, що покликана формувати цілісну картину світу, духовність, культуру особистості, Якщо гуманізація спрямована на ствердження людяності, то гуманітаризація на пізнання людини, ствердження духовних цінностей, виплеканих рідною історією, як першооснови мети та змісту освіти, вироблення нового способу мислення, дотримання вимог Конституції України, Військової присяги, військових статутів, традицій українського війська, Кодексу честі офіцера Збройних Сил України [2].

Гуманізація вищої військової освіти означає забезпечення військовослужбовців освітою, яка враховує їхні потреби та інтереси, а також розвиває soft-skills. Вона включає підвищення рівня знань про міжкультурну комунікацію, розуміння різних культур, традицій та мов, що допомагає здобувачам вищої військової освіти взаємодіяти з іншими культурами та підтримувати міжнародну співпрацю.

У результаті гуманізації та гуманітаризації військової освіти курсанти отримують більш повну підготовку, що включає не тільки військові навички, а й глибокі знання гуманітарних та соціальних наук, які допомагають їм краще розуміти світ та взаємодіяти з ним, розвивати критичне мислення, сприятимуть формуванню етичних та моральних цінностей, підвищенню рівня професійної компетентності, вмінню працювати в команді та розвивати соціальну відповідальність. Гуманізація військової освіти передбачає включення питань гендерної рівності в навчальні програми, що допомагає знизити статеві стереотипи та забезпечити рівні можливості для чоловіків та жінок у військовій сфері.

Гуманізація та гуманітаризація військової освіти мають на меті створення військових лідерів, які розуміють значення прав людини, збереження природи та зміцнення миру.

Важливим аспектом гуманізації військової освіти є створення умов для саморозвитку військовослужбовців, що полягає в наданні можливості пройти курси підвищення кваліфікації та розвивати власні здібності.

Гуманізація та гуманітаризація військової освіти сприятиме створенню нової генерації військових лідерів, які володіють не лише військовими знаннями, а й мають глибоке розуміння соціальних та етичних аспектів сучасного світу.

Провідна роль в гуманізації вищої військової освіти належить науково-педагогічним працівникам та офіцерам-педагогам. Саме вони мають прищепити такі цінності як:

Патріотизм та служіння Батьківщині - воєнна професія передбачає відданість та готовність віддати своє життя за свою країну.

Чесність - воєнна професія передбачає високу моральну та етичну відповідальність. Військовослужбовці повинні дотримуватися вищих стандартів чесності та чеснот.

Лідерство - військова професія вимагає високого рівня лідерства та управлінських навичок. Воєнні керівники повинні бути прикладом для своїх підлеглих та забезпечувати ефективне управління.

Професіоналізм - воєнна професія потребує високої майстерності та знань з різних галузей, таких як тактика, стратегія, комунікація та технічні знання.

Самовдосконалення - військовослужбовці повинні постійно працювати над своїм професійним розвитком та навчанням, щоб забезпечити високий рівень готовності до будь-яких викликів і ситуацій.

Ці цінності допомагають створити військову культуру, яка сприяє забезпеченню безпеки і захисту країни, а також підвищує професійний рівень військовослужбовців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція трансформації системи військової освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 15 грудня 1997 р. № 1410 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 р. № 1490) URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-ukhvalyv-kontseptsiu-transformatsii-sistemy-viiskovoi-osvity-za-standartamy-nato>
2. Стасюк В.В. Гуманізація та гуманітаризація вищої військової освіти: вимоги сьогодення. *Вісник Національного університету оборони України*. 2013. 1 (32). С. 155-160.

Марія БОЙКО

*Кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
maryboyko@tnpu.edu.ua*

Наталія БОЙКО

Здобувачка першого освітнього рівня вищої освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Підготовка майбутнього вчителя неможлива без звернення до цінностей, механізмів їх перетворення з суспільних на особистісні. Адже вони визначають змістову основу його професійної діяльності, безперервного професійного саморозвитку. Цінності не з'являються спонтанно, вони залежать від соціальних, політичних, економічних відносин у суспільстві. Обираючи ту чи іншу цінність, особистість майбутнього вчителя формує довгостроковий план поведінки й визначає тривалу змістову перспективу своєї професійної діяльності.

Аксіологічний підхід є засадничим для педагогічної теорії і практики, оскільки зорієнтований на людину як найвищу цінність. У розв'язанні глобальних проблем вищої освіти, він передбачає передусім виховання гуманістичного типу особистості майбутнього фахівця. Цінності, відтворюються й реалізуються в культурі особистості (ієрархія життєвих і професійних цінностей, їх вплив на процес розвитку й саморозвитку особистості). Надзвичайно важливим критерієм гуманізації вищої освіти є не стільки набуті знання, вміння та навички, скільки усвідомлення й прийняття кожним здобувачем гуманістичних цінностей, прагнення до постійного самовдосконалення [1, с.67].

Відповідно до Закону «Про вищу освіту» основними завданнями закладу вищої освіти є збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства [4].

Аксіологічний підхід в професійній підготовці майбутнього вчителя визначає ціннісну спрямованість його діяльності, відображає ціннісні орієнтації педагога, потребу в самоактуалізації, самоствердженні, самовираженні; передбачає прагнення педагога до морального самовдосконалення, з'ясування особистих перспектив; охоплює мотивацію до самоствердження, самореалізацію, саморганізованість. В процесі

відбору змісту, форм, методів для підготовки майбутніх фахівців робить установку на ціннісні орієнтації, спонукає їх до безперервного професійного саморозвитку [3, с.163].

Реалізація аксіологічного підходу в педагогічному процесі закладу вищої освіти передбачає спрямованість майбутнього вчителя на пошук ефективних шляхів досягнення мети в педагогічній діяльності; орієнтацію на професійні цінності; формування таких ціннісних орієнтацій, які б забезпечили його конкурентноспроможність на ринку праці. Цінності, виконуючи функцію стимулів, створюють умови для реалізації особистості на нормативно-рольовому і особистісно-смісловому рівнях. Джерело особистісно-сміислової активності майбутнього вчителя – специфічні для його професійно-педагогічної діяльності потреби: постійне професійне самовдосконалення і надання допомоги своїм учням в їх особистісному розвитку [1, с. 65]. Оскільки, метою Нової української школи є сформувані в учнів ціннісні ставлення і судження, які слугують базою для щасливого особистого життя та успішної взаємодії з суспільством. Виховний процес є невід’ємною складовою усього освітнього процесу і має орієнтуватися на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність) [2].

Зміст аксіологічного підходу у професійній підготовці майбутнього вчителя може бути розкритим через систему аксіологічних принципів, до яких належать: культуровідповідності освіти та академічної доброчесності. Принцип культуровідповідності реалізується в контексті культури і науки, з орієнтацією освіти, всього освітнього процесу на вищі культурні цінності, опанування і збереження кращих світових, зокрема національних надбань, прийняття соціокультурних здобутків суб’єктами освітнього процесу та їх подальший розвиток; узгодженість навчання і виховання не тільки з культурним середовищем, а й часом і простором, у яких перебуває особистість [5, с.121]. Майбутній учитель є не лише реципієнтом культурних цінностей, а й дослідником культурно-освітніх процесів на основі системи відповідних культурологічних знань та вмінь, пояснених гуманістичними аксіологічними орієнтаціями, творцем аксіологічного середовища.

Доброчесність є фундаментом внутрішньої гармонії людини, забезпечує стійкість її характеру та послідовність морального образу. Вища освіта через навчання і дослідження фактично скріплює цей

фундамент елементами академічної доброчесності, які покликані виховувати інтелектуальну гідність і повагу до різноманіття думок та ідей, реалізуючи тим самим свою соціальну місію [4]. Академічна доброчесність є головною цінністю, моральним ядром академічної культури. В процесі навчання чи проведення досліджень, студенти, викладачі та науковці мають керуватися принципами добра, честі, справедливості та довіри. Ці принципи дають змогу вести діалог, спільний пошук оптимальних рішень у процесі формування особистості майбутнього вчителя.

Отже, в сучасних умовах реформування системи вищої освіти особливо актуальною є проблема впровадження аксіологічного підходу в професійну підготовку майбутніх учителів, оскільки ціннісна складова вищої освіти має свою специфіку, яка виявляється в її прикладному аспекті, вона є основою розвитку індивідуальної траєкторії майбутнього фахівця. Застосування аксіологічного підходу у підготовці майбутніх учителів сприяє формуванню системи особистісних і професійних цінностей, їх ціннісних орієнтацій на безперервний професійний саморозвиток, усвідомлення ними власної самоцінності як майбутнього фахівця в умовах сучасного ринку праці, допомагає осмислити, як досягати мети у професійному саморозвитку та будувати успішну кар'єру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вітвицька С. С. Аксіологічний підхід до виховання особистості майбутнього вчителя. Креативна педагогіка. Наук.-метод. журнал. Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. Вінниця: 2015. Вип. 10. С. 63-67.
2. Концепція Нової української школи. URL: [https:// www.kmu.gov.ua /.../ukrainska-shkola-compressed.pdf...](https://www.kmu.gov.ua/.../ukrainska-shkola-compressed.pdf)
3. Онищенко Н. П. Методологічні підходи до викладання педагогічних дисциплін у процесі професійної підготовки майбутніх учителів. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2021. (№ 75), Т. 2. С. 153.
4. Про вищу освіту: Закон України. URL: <https://zakon.help/zakonodavstvo-ukraini/1556-18>
5. Рудницька О. П. Культуровідповідність мистецької освіти. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : монографія / за ред. І. А. Зязюна. Київ: Вид-во «Віпол», 2000. С. 108-133.

Галина ГРУЦЬ

*Кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
hrutsg@ukr.net*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ТА КРЕАТИВНОСТІ ЯК АКСІОЛОГІЧНИЙ РЕСУРС МОДЕРНІЗАЦІЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ

Освіта відіграє фундаментальну роль в особистісному, соціальному та економічному розвитку. За визначенням ЮНЕСКО освіта – один із першорядних факторів підтримки миру, викорінення бідності, сталого розвитку та крос-культурного діалогу. Цілі, глобальні за масштабом, але локальні за підходами, визначають концептуальні засади та інноваційний зміст модернізації освіти в Україні. Сучасний університет є важливою стратегічною ланкою в соціально-економічному житті суспільства, оскільки здійснює низку функцій, які дозволяють поєднувати традиції та інновації, трансляцію та конструювання знань, передачу культурних цінностей, розвиток людського потенціалу зокрема та соціального капіталу суспільства в цілому. З огляду на це, нині однією з основних функцій модернізації освіти, крім осмислення технології передачі знань, формування компетентностей, є розвиток людського капіталу для майбутнього розвитку суспільства, креативним ядром якого виступає університетське студентство.

Креативність – не ізольоване чи відірване від реальності явище, а нагальна потреба часу, застосовна до багатьох галузей, включаючи мистецтво, бізнес та управління, освіту, охорону здоров'я, психологію. Креативність, будучи механізмом розвитку особистості, сприяє професійній самореалізації майбутнього фахівця [4].

Усе більше країн спрямовують свої зусилля на розвиток креативності та ініціативності своїх громадян. Світ стикається з безпрецедентними повсюдними змінами, а саме економічними, соціальними та кліматичними, темп яких постійно прискорюється. Лише ті країни, які здійснюватимуть реформи освіти для розвитку адаптивності та креативності у дорослих і дітей, зможуть залишитися на передовій суспільного розвитку та технологій.

Інвестиції у розвиток креативності в системі освіти й виробництва можуть сприяти подальшим позитивним якісним змінам у суспільстві. Отож, навчання креативності у студентів:

- прискорює накопичення знань, формування умінь, а отже, розвиває їх інноваційний потенціал, сприяючи економічному зростанню країни;
- робить студентів більш пристосованими до розв'язання нестандартних завдань у важких ситуаціях світу (скажімо, в умовах війни), який динамічно змінюється;
- забезпечує більш високий рівень їхньої пізнавальної самостійності та ініціативності;
- впливає на розвиток ціннісних орієнтирів у професійній та особистій сфері діяльності;
- забезпечує яскравіше, ніж при традиційному навчанні, ціннісно-сміслову сприйняття світу;
- розширює горизонти пізнання, створюючи міждисциплінарний фундамент знань, необхідний для освоєння компетенцій;
- забезпечує більш ефективне використання інформаційних технологій.

Організаційна структура вищого освітнього закладу може стимулювати або перешкоджати розвитку креативності, залежно від того, як університет організовує та реорганізує свої підрозділи, якою мірою заохочує викладачів до співпраці та ефективної взаємодії зі студентами й іншими викладачами. На наш погляд, університетська спільнота відіграє особливу роль у розвитку креативності студентів і викладачів, у створенні середовища, яке сприяє інтенсифікації креативних процесів у навчальній та позааудиторній діяльності, в організації системи підтримки й управління фінансовими ризиками, системи стимулів і заохочень.

Педагогіка, метою якої є пошук нових концепцій, систем, способів та технологій розвитку креативності, дозволяє зробити стратегії навчання видимими й ефективними, які натомість удосконалюють цифрові, освітні й соціальні навички діяльності одночасно. Ми переконані в тому, що хоча креативність часто пов'язують з окремою особистістю, найпомітніші результати досягаються за умови корпоративної взаємодії креативних особистостей.

Проблема розвитку креативності багатогранна, міждисциплінарна, вимагає всебічного осмислення, спонукає до розуміння тісного взаємозв'язку креативності та ціннісних орієнтацій особистості. Через це варто виокремити такі аксіологічні позиції:

1.«Цінність» належить до таких загальнонаукових понять, методологічне значення яких особливо важливе для педагогіки. Будучи одним із пріоритетних понять сучасної суспільної думки, воно використовується у філософії, соціології, психології та педагогіці для

позначення об'єктів і явищ, їх властивостей, а також абстрактних ідей, що втілюють у собі моральні ідеали й виступають як еталони, взірці належного [1].

2. Аксиологізація освіти як явище з'явилося з виникненням педагогічної аксіології, ставши методом, самостійним розділом філософії цінностей. Філософи Баденської (В. Віндельбанд, Г. Ріккерт) та Марбурзької (Г.Коген) шкіл неокантіанства, розвиваючи цей напрям, використовують окрім категорії «значимість» поняття «повинність» ((sollen), «цінність» (wert, value, valeur – від лат. valere – мати значення). Увесь реальний світ поділяється ними на буття (дійсність, існування) та цінності.

3. Педагогічна наука виходить із того, що аксіологічні орієнтири окремих індивідів формуються на основі функціонуючих у суспільстві універсальних цінностей, які, опредмечуючись у деякі установки, у сукупність принципів відображення соціальної реальності, стають регуляторами суспільної поведінки.

Педагогічний аспект проблеми аксіології освіти полягає в тому, щоб широкий спектр об'єктивних цінностей культури сучасного світу зробити предметом усвідомлення, переживання особливих особистісних потреб, сприяти тому, щоб об'єктивні цінності стали суб'єктивно значущими, стійкими життєвими орієнтирами молоді людини.

Аксиологічний підхід як методологічна база дослідження проблем університетської освіти дозволяє визначити склад та ієрархію цінностей, які не лише спрямовують у певне русло майбутню професійну діяльність студента, але й визначають його взаємодію зі світом, з людьми, а також розкривають суттєвий вплив цінностей на розвиток творчої особистості. Завдяки своїй ціннісно-орієнтувальній функції, освітній процес вводить студентів у сферу світоглядного осмислення соціальної та освітньої реальності, значною мірою визначає розвиток творчого потенціалу студента.

Звертаючись до проблеми взаємозв'язку аксіології та креативності, варто підкреслити позиції таких дослідників, як Ш. Шварц, Д. Шунк, М. Рокіч, р. Вільямс, Т. Амабайл. Так, аналізуючи ситуацію в сучасній освіті, С. Шварц дійшов таких висновків: по-перше, учні ХХІ століття являють собою покоління цифрових аборигенів, які розуміють світ через фільтр комп'ютерних пристроїв, навчаються і думають зовсім інакше. У цьому випадку креативність не зникає, оголюючи невідповідність між сприйняттям студентами того, що вони можуть зробити зараз, та їх потенційними можливостями й здібностями. По-друге, зрушення у

структурі цінностей від виживання до самовираження більшою мірою відбувається через економічне зростання, науковий та технологічний розвиток і процвітання (Р.Інглгарт, Г.Бейкер 2000), що робить взаємозв'язок креативності й аксіології більш актуальним.

Серед фундаментальних цінностей Ш. Шварц виділяє цінність конформізму, яка спрямовує ставлення та поведінку в ситуаціях, пов'язаних із відповіддю на зміни, й пояснює надання переваги особистістю стриманості дій, спонукань та імпульсів, які можуть засмутити або завдати шкоди іншим, порушити соціальні очікування чи норми. Люди, які мають цю цінність, вважають слухняність, самодисципліну, ввічливість, пошану до батьків і старших дуже важливими та бажаними особистісними якостями. Водночас цінності конформізму не дозволяють людині активно шукати несхожі знання та перспективи новизни, оскільки ідеї чи інформація іншого роду за визначенням не відповідають очікуванням і нормам. У таких людей виникають значні труднощі у комбінуванні та синтезі різноманітної та відмінної від власної інформації для того, щоб сформувані нові відповіді й створити креативні ідеї, знову ж таки через тенденцію стримувати свої дії й дотримуватися традиційних норм. Те, наскільки працівники дотримуються цінності конформізму, впливає, на їхню спроможність скористатися перевагою різноманітних ресурсів та інформації [6].

Навпаки, люди, у яких цінності конформізму не сильно розвинені, відкриті до незнайомої, несхожої та різноманітної інформації. Вони зазвичай не обмежені існуючими нормами та очікуваннями, можуть відкривати нові й альтернативні способи створення нових і корисних продуктів, поєднуючи багатогранні перспективи.

За твердженням М. Рокича, цінності, притаманні культурі й атмосфері освітніх закладів, впливають на креативність, компетентність і моральну поведінку, що, зрештою, впливає на самосприйняття, розуміння студентами соціальних та культурних відмінностей, а також на мотивацію й навчальні досягнення. Науковець вважає, що освітні заклади не можуть бути ціннісно нейтральними. У зв'язку з цим цінності креативності мають бути присутніми в освіті. Особливо досвід навчання, наприклад, у вищих освітніх закладах, значно впливає на цінності студента, незалежно від характеристик особистості (Е.Паскарелла, 1988).

За твердженням Д. Шунка (2003) як студенти, так і викладачі не можуть бути позбавленими цінностей; їх ціннісні орієнтири відображаються у предметі, що викладається, у поясненні матеріалу та поведінці. Викладачі можуть стимулювати розвиток певних цінностей

протягом усього життя, будучи моделлю креативної поведінки. У зв'язку з цим украй важливим є усвідомлення студентами власних цінностей.

Авжеж, студенти можуть привласнити цінності, які притаманні викладачам і виявляються у процесі міжособистісної взаємодії. Під час креативної освітньої взаємодії відбувається обмін цінностями при долученні студентів до цінностей викладачів та залученні викладачів до цінностей студентів.

Отже, розвиток креативно-аксіологічного потенціалу студентів може бути досягнутий при реалізації певних педагогічних умов, якщо в освітньому процесі університету:

- передбачено актуалізацію ціннісного змісту освіти;
- створено креативне середовище;
- забезпечується ціннісне самовизначення майбутнього фахівця;
- забезпечується креативно-ціннісна взаємодія викладачів і студентів;
- засвоєння фундаментальних знань та сучасних орієнтаційно-ціннісних, інноваційних інформаційних технологій базується через інтеграцію інтелектуальних, комунікативних та креативних умінь студентів.

Ми вважаємо, що існує тісний взаємозв'язок креативності, цінностей та технологій, причому ключовою домінантою у цій структурі є цінності. Саме ціннісні орієнтації на пізнання та творчість, а отже, цілі, які з них випливають, розкривають сутнісний взаємозв'язок між креативністю й аксіологією. Також ми переконані в тому, що креативність та ціннісно-орієнтовані технології є динамічним дуєтом, оскільки технології допомагають відкрити нові горизонти для розвитку креативності, а креативність сприяє розвитку нових технологій.

Використання технологій як інструменту розвитку креативності дозволяє подолати багато бар'єрів, спілкуватися та обмінюватися ідеями й досвідом з людьми різних професій, віку, культур і мов; кордони для ефективної співпраці розчиняються в єдиному прагненні створити щось нове, оригінальне, що представляє цінність для оточення. Завдяки сучасним технологіям, зокрема інтернету, можна створювати нові цінності. Причому, до переваг використання інформаційних засобів у навчальному процесі ми відносимо і те, що вони дають не тільки можливість знайти необхідну інформацію, а й можливість виразити себе з їх допомогою, тобто є засобом творчого самовираження. Ціннісні орієнтації спрямовують креативну діяльність людини на створення нових технологій, що сприяють покращенню рівня життя, безпеки, самореалізації та розвитку креативного потенціалу людини. Наприклад, онлайн навчання – це певний вихід із зони

комфорту, який дає змогу студентам розвиватися і покращувати свої м'які навички, вони стають більш гнучкими, краще справляються з умовами невизначеності та легше сприймають нове. Зрештою, викладачі теж. Усі спільні напрацювання залишаються зафіксованими й доступними для кожного.

У висновку необхідно підкреслити, що нині одним із стратегічних орієнтирів розвитку вищої освіти є аксіологічна парадигма педагогіки. Аксіологія креативності – перспективний науковий напрямок, що відповідає на багато запитань, завдяки розв'язанню яких можна знайти резерви підвищення якості освіти. Одним із аспектів модернізації є завдання розвитку креативних здібностей, тому найшвидше розвиватиметься суспільство, яке з найбільшим успіхом допомагатиме своїм людям у реалізації їх творчого потенціалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Груць Г. Ціннісно-сміслові основи сучасного освітнього процесу: постановка проблеми. Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід : збірник тез III Міжнародної науково-практичної конференції, 13-14 травня 2021 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім. В.Гнатюка. / Ред. кол.: Морська Н. Л., Поперечна Г. А., Литвин Л. М. Тернопіль : Вектор, 2021. С. 214–218.
2. Груць Г. Трансформація традиційних цінностей студентів у нових історичних умовах. Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід : збірник тез III Міжнародної науково-практичної конференції, 13–14 травня 2022 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім. В.Гнатюка. / Ред. кол.: Морська Н. Л., Поперечна Г. А., Литвин Л. М. Тернопіль : Вектор, 2022. С.368–370.
3. Груць Г. Ціннісні орієнтири університетської освіти. Освітній процес у вищій школі та шкільній освіті у воєнний час: інтеграція України до Європейського простору вищої освіти (ЕНЕА) через призму європейських моделей освіти TeLSAC та PERFORMER. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, 4-5 травня 2022 року), м. Львів. С. 64–68.
4. Креативність. <https://sites.google.com/site/kreativnist/>
5. Інгларт р. Культура і демократія <https://www.ji.lviv.ua/n53texts/inglehart.htm>
6. Hofstede, G. Cultures and Organizations: Mind Software. 2005. 560 p.

Ігор БОЧАР

*Кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри сфери обслуговування,
технологій та охорони праці Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
igorbochar8414@ukr.net*

ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ НАДАННЯ ДОЛІКАРСЬКОЇ ДОПОМОГИ НА ЗАНЯТТЯХ З КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ

В українських вищих навчальних закладах проводиться підготовка до необхідної професійної діяльності майбутніми фахівцями, керівниками як навчальних так і колективів на виробництві. Якісна підготовка визначає майбутню безпеку навчальних та виробничих напрямів діяльності для багатьох працівників. Вимоги до відповідальності за підлеглих потребують від майбутніх фахівців та особливо від керівників необхідних знань у галузях пов'язаних забезпечувати комфортні, безпечні та нешкідливі умов навчання або праці. Сучасний світ особливий і можуть виникати непередбачувані ситуації, коли необхідно вміти надавати потерпілому першу долікарську допомогу. Результатами виникання чи розвитку будь-яких надзвичайних ситуації є поява постраждалих або навіть жертв. Характери надзвичайних ситуації такі швидкоплинні, що відсутня змога наперед підготувати ресурси потрібні до надання необхідної медичної допомоги такими ресурсами є медичний персонал, необхідні медикаменти, лікувально-профілактичні заклади, спеціальний медичний транспорт. Через це виникає потреба щодо надання першої долікарської допомоги постраждалим. Ось чому вивчати особливості надання долікарської допомоги майбутніми фахівцями є дуже актуальними у теперішніх військових умовах.

Перші кроки надання долікарської допомоги проводяться безпосередньо на місці ураження або недалеко від нього використовуючи підручні засоби. Наявність жертви постраждалої у результаті надзвичайної ситуації, вимагає звільнення її, винесення з небезпечної території, використання потрібних заходів щоб відновити життєві та важливі функції організму людини і запобігти можливому ускладненню, ліквідувати загрозу для життя постраждалого. Вчасне та правильне надання першої долікарської допомоги врятує життя людині і попереджає наступні несприятливі результати, при відсутності поблизу допомоги потерпілому потрібно самому подбати про себе.

Коли організовується надання першої долікарської допомоги особливо необхідно врахувати на її своєчасність, наявні травми можуть

супроводжуються певною кровотечею, отриманим шоком, раптовою втратою свідомості, неприродним отруєнням. На початковому етапі перша долікарська допомога потребує виконувати наступні заходи, такі як зупинка зовнішнього кровоточіння з використанням тампонів, пакетів для перев'язування, правильне накладання джгутів (вміти закручувати використовуючи наявні підручні засоби), необхідне використання знеболюючих речовин, провести штучне дихання, для відновлення серцевої діяльності непрямий масаж серця, закрити усі поверхні ран пов'язками.

Дуже важливою частиною надання першої долікарської допомоги постраждалим є правильне їх транспортування до лікарських закладів, де їм буде надана кваліфікована медична або реанімаційна допомога. Набуття знань та прийомів по наданню першої долікарської допомоги жертвам у надзвичайній ситуації є першою важливою складовою з підготовки майбутніх фахівців як з цивільного захисту так і з охорони праці в Україні.

Перелік основних принципів і завдань першої долікарської допомоги.

Перша долікарська допомога — це комплекс простих термінових дій, спрямованих на збереження здоров'я і життя потерпілих.

Надання першої долікарської допомоги передбачає:

1) враховування принципів правильність, доцільність, швидкість, продуманість, рішучість, спокій;

2) послідовності дій наступна:

- усунення впливу на людей факторів, які можуть загрожувати здоров'ю та життю потерпілих (звільнення від дії електроструму, винести із заражених зон чи з приміщень, гасіння палаючого одягу, витягнення з водойми);

- оцінка стану потерпілих, визначення характеру та тяжкості отриманих травм, що можуть становити загрози життю потерпілих, і послідовність заходів щодо їх врятування;

- виконання потрібних дій з порятунку потерпілих в порядку терміновості (проверити дихальні шляхи, провести штучне дихання, масаж серця, як найшвидше зупинка кровотечі, визначити місця переломів, накладати пов'язки, жгути);

- виклик швидкої медичної допомоги чи лікаря або вживання заходів для транспортування потерпілих у найближчі медичні заклади;

- підтримка основних життєвих функцій потерпілих до прибуття медичного персоналу, враховуючи, що висновок про смерть потерпілих має право зробити лише лікар.

Персонал, який надає першу долікарську допомогу, повинна вміти:

- оцінювати стан потерпілих, професійно визначати, яку допомогу насамперед вони потребують;
- забезпечувати вільну прохідність дихальних шляхів;
- проводити штучне дихання "із рота в рот" або "із рота в ніс" та зовнішній масаж серця й оцінити їх ефективність;
- зупиняти кровотечі накладенням джгутів, стисних пов'язок або пальцевими притисканнями кровоносних судин;
- накладати пов'язки при таких пошкодженнях: поранення, опік, кровотеча, відмороження, травми;
- іммобілізувати пошкоджені частини тіла при переломах кісток, важких травмах, термічних ураженнях;
- надавати потрібну допомогу при теплових і сонячних ударах, втопленні, отруєннях, блюваннях, втратах свідомості;
- використовувати наявні підручні засоби при перенесеннях, завантаженнях і транспортуваннях потерпілих;
- визначати потребу в транспортуванні потерпілих машинами швидкої допомоги чи попутними транспортними засобами;
- користуватися аптечками швидкої допомоги, як наслідок при різних травмах, сильного різкого болю, великої втрати крові, раптової нестачі кисню в організмі, при замерзанні або перегріві, можливе ураження центру свідомості – мозку.

Отак коротко сформовані основні принципи, завдання та вміння для майбутніх фахівців педагогічних вузів, які вивчають дисципліну «Культура безпеки».

Людмила ШВИДУН

*старший викладач комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради,
Дніпро, Україна
lshvyd@dano.dp.ua*

ЦІННІСНІ ПРОБЛЕМИ ОСВІТНЬОЇ МОБІЛЬНОСТІ В РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ

Наслідком змін, які охопили всі сфери життя сучасної людини, стали віртуалізація та формування інформаційного суспільства, його перетворення в цифрове.

Зміни також впливають на свідомість людини, світосприйняття, життєдіяльність; тому можемо говорити про її трансформацію, формування людини «цифрової», яка мислить по-іншому, має інший

світогляд, людини з «...доступом до знань у режимі реального часу, яка завдяки штучному інтелекту і робототехніки реалізує та вирішує значно складніші економічні, управлінські, освітні, естетичні, елітарні, творчі проекти та задачі, змінюючи аксіологічні основи буття. По-друге, у цифровому бутті людина не лише отримує нові можливості для творчості, а й стикається із загрозами власного існування, зумовленими результатами її техніко-раціоналістичної діяльності, яка ігнорує буттєві основи людського роду та пропонує конструкції особливого світу людини – штучної віртуальної реальності..» [5, с.31]. Отже, розвиток цифрових технологій не лише розширив можливості людини, але й зумовив появу нових викликів і проблем.

Цифрове буття людини з актуальними віртуальними технологіями впливають також на освітню сферу, формуючи віртуальний освітній простір. Прикладом може слугувати дистанційна форма здобуття знань, яка протягом останніх років набула широкого та масового характеру, а дистанційне навчання та викладання стало фундаментом віртуальної освітньої мобільності. «Під поняттям «освітня мобільність» ми розуміємо різноплановий, загальноосвітній розвиток людини. Освітню мобільність можемо розглядати як можливість людиною використовувати найрізноманітніші форми, методи для отримання освіти. Це може бути як міжнародна, так і національна освітня мобільність, що включає різні види освіти» [7, с. 746].

Сьогодні можна стверджувати, що освітня мобільність активно використовується не лише у вищій школі, але і в системі загальної середньої та професійної неперервної освіти як в Україні, так і за її межами. Такому стрімкому розвитку даного феномену в різних ланках національної освітньої галузі, як це не парадоксально звучить, сприяли також зовнішні негативні чинники, насамперед, пандемія коронавірусної інфекції, широкомасштабне російське вторгнення в Україну.

Не секрет, що в умовах війни, яку ми розглядаємо як «кризову» ситуацію та життя людини «на межі», відбувається переоцінка цінностей, певних життєвих орієнтирів тощо. На думку Я. Грицака, яку ми розділяємо, «цінності – індикатор, який показує, як далеко суспільство може піти в можливостях розвитку... вони «визначають якість життя. Бо цінності мажуться на хліб» [2]. Цінності лежать в основі формування мотивації, яка, в свою чергу, може виявлятися в діяльності або бездіяльності людини. Вагому роль при цьому відіграють і особисті цінності, до яких відносимо такі, як: віра, воля, незалежність, національна ідентичність, справедливість, гуманізм, людська гідність, безпека тощо, а

також моральні якості людини. Тому є підстави стверджувати, що цифровізація, з однієї сторони, та повномасштабна російська агресія, з іншої, вивели на перше місце проблеми аксіології, питання формування світогляду сучасної людини, її духовності, культури, освіти, гуманітарної складової освітньої політики держави в цілому. «Освітня подорож з планованого освітнього проєкту підвищення кваліфікації, перетворилася на втечу від війни та вимушену адаптацію до іншого освітнього простору. Одне із основних завдань, що постає перед освітянами, як зберегти власну популяцію молоді, не загубити її за лаштунками європейських освітніх студій, що зробити для того, щоб освітня мобільність не перетворилася на освітню еміграцію» [4, с. 117]. Аксіологічний підхід у питаннях освітньої мобільності (в тому числі і віртуальної) дозволяє з'ясувати характер її протікання: справжній чи несправжній, особливість, специфіку тощо. «...мобільність у її «справжньому» розумінні, не повинна бути засобом вирішення насущних задач або утилітарних проєктів, набуваючи форми міграції, а бути засобом реалізації етапу життєвого проєкту, в якому особистість керується бажанням оновити свій евристичний потенціал та повернутись в свою країну для його актуалізації» [1, с. 146].

Тому, враховуючи сьгоднішні реалії, виклики та небезпеки, які вона породжує, варто сфокусувати увагу на загальнолюдських та національних цінностях, розкриттю їх значимості та важливості для збереження національної ідентичності людини, держави. Така ситуація вимагає від науковців, освітян знаходити інші, нові шляхи, формати, можливості освітньої діяльності для формування нової ціннісно-освітньої платформи. В цьому плані цікавою для нас є дослідно-експериментальна робота всеукраїнського рівня «Психолого-педагогічні умови становлення ціннісних орієнтацій дітей в ігровій та навчальній діяльності освітньої системи «Радість розвитку», в ході якого науковці резюмують, що освітній процес ґрунтується на ціннісному ставленні «особистості до змісту та діяльності, в якій реалізується пошук смислів» і «розв'язати проблему узгодження виховних впливів із запитом головного замовника освіти – дитини, можна за рахунок активізації діяльності, притаманної кожному віковому періоду, та дотримання принципів організації діяльності» [3, с. 7].

Хоча, варто також зауважити, що сьогодні, на жаль, ще є освітні інституції, які продовжують працювати за інерцією, використовуючи старі підходи та шаблони, а «згори спущені вказівки» приносять набагато більше шкоди, ніж користі. «Водночас у процесі впровадження ціннісних змін у школі ми вбачаємо загрозу «механізації», коли замість того, щоб ретранслювати і закріплювати цінності як норми взаємодій, їх будуть лише

пояснювати... В комунікації та впровадженні ціннісної зміни потрібно більш акцентовано змістити фокус із виховання/формування цінностей на врахування ціннісних принципів у формуванні шкільного середовища та освітніх взаємодій, та детально їх описати» [6, с. 3].

Таким чином, підсумувати вище сказане, можемо словами дослідника Д. Свириденка: «Справа не в тому що ми робимо в житті, а в тому, як ми сприймаємо власний життєвий проект, які цілі ставимо і які засоби обираємо для досягнення цих цілей. Можна бути продавцем, таксистом і бути гідною людиною, патріотом, а можна бути урядовцем чи бізнесменом, який не вірить в свою країну і не пов'язує з нею ані свого майбутнього, ані майбутнього своїх нащадків» [1, с. 146].

ЛІТЕРАТУРА

1. Академічна мобільність: відповідь на виклики глобалізації: монографія / Д.Б. Свириденко. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. 279 с.
2. Грицак Я. Україна поволі рухається від цінностей виживання до самовираження. URL: <https://is.gd/ihMrAP>
3. Піроженко Т. О., Хартман О. Ю. Становлення ціннісних орієнтацій дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в ігровій та навчальній діяльності в освітній системі «Радість розвитку». Вісник НАПН України. 2020. №2(1). С. 1-12.
4. Радіонова Н., Швидун Л. Освітня мобільність в екстримальних життєвих ситуаціях. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2022. Випуск 44, с. 116-122.
5. Сидоренко С.В. Цифрова трансформація суспільства в умовах четвертої промислової революції. Мультиверсум. Філософський альманах. 2021. Випуск 1(173). Том 1. С. 31-43.
6. Ціннісні орієнтири сучасної української школи. 2019. С. 63. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferentcia/2019/Presentasia-Roman-Stesichin.pdf>
7. Швидун Л.Т. Освітня мобільність у проблемному полі акмеології. Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в XXI столітті: міжнар. період. зб. наук. пр. / за заг. ред. В. П. Бабича, Ю. Д. Бойчука, Л. С. Рибалко, О.М. Хвостиченка. Харків: ВННОТ, 2022. Вип. 4. С. 745-748.

Галина ДУРДАС

*Кандидат історичних наук, старший викладач кафедри філософії і політології Західноукраїнського національного університету,
Тернопіль, Україна
h.durdas@wuni.edu.ua*

ПРОФЕСІЙНІ ЦІННОСТІ ВИКЛАДАЧА ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ

*Щоб бути добрим викладачем, треба любити те,
що викладаєш, і любити тих, кому викладаєш.*

В. Ключевський

В умовах стрімкого розвитку сучасного суспільства та інтенсивних змін в освітній сфері виникає потреба в постійному особистісному зростанні педагога, оволодінні необхідними професійними компетенціями, вдосконаленні педагогічної майстерності. Відповідно до вимог часу, соціальна реальність потребує трансформацій у змістовому наповненні професійно-ціннісного простору педагогічних фахівців, який неодмінно пов'язаний із формуванням важливих освітніх та життєвих цінностей.

Професійні цінності становлять систему діяльнійності спрямованості особистості та виступають орієнтирами соціально-професійної активності викладача, які скеровані на досягнення важливих суспільних цілей. Сучасні освітні запити потребують наявності у викладача не лише відповідних професійних знань, умінь та навичок, особистісних якостей, системи ціннісних орієнтирів, необхідності безперервної самоосвіти та самовиховання, а й вміння на практиці застосовувати гуманістичні ідеї, здатності передавати соціально значущі цінності здобувачам освіти. Єдність цих компонентів свідчить про якісне виконання викладачами закладів вищої освіти професійної діяльності.

Формування професійних цінностей відбувається поступово у декілька етапів:

- набуття професійних знань, умінь та навичок у реальних умовах;
- практичне застосування отриманих професійних знань та вмінь;
- генерування особистих професійних цінностей на основі здобутих життєвих та суспільних ціннісних орієнтацій [2].

Дослідниця Г. Печерська стверджує, що професійно-ціннісні орієнтації педагога являють собою «систему професійної спрямованості та ставлення вчителя до педагогічної діяльності та її різних сторін, що відображають змістовну сторону, основу і сутність професійної

діяльності» [3, с. 254]. Ю. Потуй професійні цінності трактує як вагомі для особистості явища, які розкривають та спрямовують зміст професійної діяльності, закладають основу для вибору та опанування професією, кар'єрного росту та набуття під час професійної діяльності важливих соціальних результатів [4].

Сьогодні науковці виділяють чимало підходів щодо класифікації професійних цінностей педагога. На думку Л. Сатановської, професійні цінності слід розглядати як орієнтир на кваліфіковане виконання своїх обов'язків, сумлінну працю, відповідальність за реалізацію професійних завдань. Науковиця виділяє декілька блоків професійних цінностей педагогічних фахівців, зокрема: гуманістичний блок (терпіння, доброзичливість, доброта, чуйність, альтруїзм); деонтологічний блок (толерантність, тактовність, стриманість, коректність, конфіденційність); комунікативний блок (контактність, ввічливість, відвертість, відкритість, уважність); компетентнісний блок (відданість справі, обізнаність, об'єктивність, працелюбність, освіченість); емоційно-вольовий блок (наполегливість, рішучість, активність, оптимістичність); організаційний блок (дисциплінованість, пунктуальність, зосередженість, охайність, зібраність) [5, с. 64].

В. Гриньова виокремлює такі групи професійних педагогічних цінностей: цінності-цілі, цінності-мотиви, цінності-знання, цінності-властивості, цінності-відношення [1, с. 14]. Зауважимо, що дані цінності гармонійно пов'язані між собою, а їх наявність є основою формування не лише духовної, але й педагогічної культури особистості.

Сучасні глобалізаційні зміни посилюють вимоги щодо постійного професійного самовдосконалення освітян, які за щораз мають застосовувати в освітньому процесі інноваційні технології, нові форми та методи роботи із здобувачами освіти. В умовах дистанційного навчання педагогам довелося швидко опанувати низку ресурсів для подачі матеріалу та моніторингу виконаних завдань, використовувати соціальні мережі та навчальні платформи, що значно розширили можливість для професійної самореалізації.

Професійний розвиток науково-педагогічних працівників має відбуватися шляхом формування інноваційної, управлінської та дослідницької компетентності. Серед корпоративних цінностей перевага надається толерантності, комунікабельності, партнерстві, академічній доброчесності між колегами та здобувачами освіти [2]. Сучасний педагог повинен активно відстоювати свою фахову думку, творчо підходити до

нових способів викладу навчального матеріалу, продукувати нові ідеї в авторських напрацюваннях.

У навчально-виховному процесі ціннісні орієнтації виступають як об'єкт взаємодії викладача та студентів. Система ціннісних орієнтацій студентської молоді трансформується в умовах переосмислення цінностей у суспільстві, тому одним із важливих завдань педагога є потреба в плеканні гуманістичних цінностей серед своїх вихованців. Ціннісне ставлення здобувачів освіти до своєї майбутньої професії пов'язане із успішністю навчання. Вагомою складовою ефективного навчання є активізація процесу формування світогляду шляхом використання ефективних методик викладання дисциплін, що допомагають студентам здобути необхідні знання, сформувати професійно-ціннісні орієнтації та застосовувати набуті вміння в умовах професійного вибору.

Таким чином, професійні цінності становлять основу для формування педагогічної майстерності викладача, яка відіграє важливу роль у процесі ефективного навчання студентів. Професійні цінності формують позитивну мотивацію у фахівців щодо розширення сфери своєї діяльності та впливають на здійснення самоаналізу професійних дій. Набуття та активізація окремих груп професійних цінностей є основою кар'єрного зростання та здатності педагогів працювати в нових реаліях життя українського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гриньова В. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти): автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2001. 29 с.
2. Михайлишин Г., Кондур О. Професійні цінності сучасного педагога як основа забезпечення якості освіти. URL: https://www.researchgate.net/publication/351149696_PROFESIJNI_CINNOSTI_SUCASNOGO_PEDAGOGA_AK_OSNOVA_ZABEZPECENNA_AKOSTI_OSVITI
3. Печерська Г. Професійні цінності орієнтації вчителів. Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомлинського. Серія: Психологічні науки. 2013. Т. 2. Вип. 10. С. 252–257.
4. Потуй Ю. Професійні цінності: сутність і роль у формуванні сучасного фахівця. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Pfto_2013_33_55.pdf
5. Сатановська Л. Формування цінностей та ціннісних професійних орієнтацій студентської молоді у вищих навчальних закладах України. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Педагогіка*. Вип. 1. С. 58–65

Жанна КИСЛЮК

*Здобувачка третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
zhannakysliuk@gmail.com*

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЗРІЛОСТІ У ПЕРІОД СТУДЕНТСТВА

Вивчення аспектів проблеми соціально-психологічної зрілості в студентські роки зумовлено попитом на ринку праці на фахівців з такими якостями, як активність, відповідальність, високі комунікативні навички та здатність до самоосвіти і розвитку. Але основним завданням освіти є передача знань та формування професійних компетенцій, а тому відсутній акцент на розвиток соціально-психологічної зрілості студентів.

Це протиріччя стало предметом багатьох досліджень, які можна розділити на два напрямки: по-перше, аналіз аспектів професійної діяльності з метою орієнтації навчального процесу саме на неї, а по-друге, розгляд спрямованості освітнього процесу на майбутніх фахівців. Вищезазначені напрями зосереджені на формуванні соціально-психологічної зрілості студентів, що сприяє здійсненню більш ефективної професійної діяльності.

Соціально-психологічна зрілість студентів означає їх готовність і здатність здійснювати професійну діяльність та нести відповідальність за себе і суспільство, і включає такі елементи, як високий рівень сформованості професійно важливих особистісних якостей, готовність відповідати вимогам різних видів праці, ступінь задоволеності своїм вибором професії та розвиненість високого рівня моральних якостей. Соціально і психологічно зрілі люди можуть діяти незалежно від свого оточення і концентруватися на власних цілях. Зрілі люди можуть робити вільний вибір і позитивно ставитися до життя [3]. Також зрілі люди мають здатність мислити, розвивати гармонійні соціальні відносини, розуміти свої сильні та слабкі сторони, мають високий рівень самоконтролю.

Аспекти соціальної та психологічної зрілості людини багато в чому визначаються її віком. Необхідно розрізняти хронологічний вік (кількість прожитих років), фізіологічний вік (ступінь фізичного розвитку людини) та психологічний вік (ступінь розвитку психологічних функцій) [2].

Підлітковий вік, який збігається зі роками студентства, характеризується психофізіологічними якісними змінами в розвитку людини [3]. У цей період завершується фізіологічний розвиток людини, а

також на цей вік припадає пік розвитку психофізіологічних, інтелектуальних і духовних функцій. Також цей вік характеризується завершенням розвитку вищих емоцій та самосвідомості, що є центральним психологічним новоутворенням юнацького віку; за Е. Еріксоном [1], цей період характеризується початком формальної дорослості, під час якої формується психологічне та соціальне благополуччя особистості, самостійність, відповідальність за себе та свої вчинки, розвиток здатності до прийняття осмислених життєвих рішень, визначення власної точки зору та усвідомлення цілей, формування особистого стилю життя, становлення професійної автономії та набуття нового соціального статусу суб'єкта професійної діяльності, вміння налагоджувати спокійні та довірливі стосунки. Цей вік також характеризується потребою в пошуку та розумінні сенсу життя. Типовою діяльністю в цей період є професійне самовизначення.

Системне становлення зрілої особистості передбачає усвідомлення себе як суб'єкта дії та суб'єкта в системі відносин, наявність внутрішньої позиції та самовизначення [4]. Таким чином, на певному етапі онтогенезу людина стає здатною визначити необхідний рівень свого соціального, морального і духовного розвитку в процесі накопичення соціального досвіду. Соціальна зрілість в цілому також має вищезазначені ознаки і характеризується ціннісними орієнтаціями, потребами і мотивами, способами діяльності, певним ступенем автономності, свідомим виконанням вимог, що пред'являються суспільством, творчою активністю, самостійністю дій і світогляду.

Рівень усвідомлення процесу професійного самовизначення є дуже важливим у виборі життєвого шляху. У багатьох випадках молоді люди здійснюють професійне самовизначення з метою збереження раніше сформованих природних зв'язків. Іншими словами, їхні пріоритети щодо майбутньої професійної діяльності відповідають їхньому способу життя та особистим уподобанням. Крім того, досягнення високого рівня особистісної зрілості передбачає орієнтацію на особистість, прагнення до самоусвідомлення, самопізнання та самореалізації у професійній освіті. Становлення професіонала, набуття професійних знань, умінь і навичок, набуття досвіду дозволяє молодим людям повною мірою усвідомити всю складність їхньої майбутньої професійної діяльності. Молоді люди можуть отримати змістовну підготовку до перенесення своїх навичок і компетенцій у професійну діяльність, а також прагнення до постійного розвитку і самовдосконалення.

Таким чином, з вищесказаного можна зробити наступні висновки. Соціально-психологічна зрілість особистості є результатом певного вікового етапу в ембріології людини і включає в себе сформованість готовності і здатності до здійснення професійної діяльності, готовність брати на себе відповідальність за її виконання, сформованість високого рівня особистісних якостей, що мають професійну значущість, задоволеність професійним вибором, сформованість високого рівня моральних якостей, високий рівень мислення і самосвідомості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Краєва О.А. Криза ідентичності підліткового віку та її роль у становленні зрілої особистості. Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. Проблеми сучасної психології. 2010. Випуск 7. С. 310–321. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/19997/1/O_Kraieva_KIPVRSO_ZNPIO_7.PDF
2. Особистісна зрілість як проблема сучасної психології. Том 1 : колективна монографія / кол. авт. ; наук. ред. З.М. Мірошник. Кривий Ріг : Вид. р.А. Козлов, 2019. 220 с.
3. Психологічні технології ефективного функціонування та розвитку особистості : монографія / за ред.: С. Д. Максименка, С. Б. Кузікової, В. Л. Зливкова. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2019. 540 с.
4. Столярчук О. А. Психологія становлення особистості фахівця в умовах різновекторності універсуму : монографія. Кременчук : ПП Щербатих О.В., 2018. 294 с.

Юрій РЕДЬКВА

*Здобувач третього освітнього-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
redkva123@gmail.com*

ФІЛОСОФСЬКО-СВІТОГЛЯДНІ ОСНОВИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Фізична культура – невід’ємна і важлива частина життя людини. Ще у давні часи і особливо в період Античності, фізична культура постала засобом гармонійного розвитку людини, що поєднує в собі розвиток розумових здібностей та фізичну підготовку. Античний філософ Арістотель вказував, що людині потрібно виховувати високі моральні чесноти, мужність і витривалість, а також інтелектуальні здібності [4, с. 162–165]. В трактаті “Політика” філософ вказує, що “у справі виховання

розвиток навичок має передувати розвиткові розуму і фізичне виховання має йти попереду інтелектуального...” і доповнює “у вихованні першу роль повинне відігравати прекрасне, а не тваринне” [1, с. 216–217].

Фізична підготовка яка є важливою в боях, а також музичне і ораторське мистецтво однаково були необхідні у вихованні Ахілла, як було оспівано в “Іліаді” [2]. Тут варто сказати про Спарту, де сила, витривалість та мужність були головною складовою виховання воїнів. “У Лакедемоні ... майже все виховання юнаків і майже вся законодавча система передбачають військові цілі”, – читаємо у “Політиці” Аристотеля [1, с. 184].

Сьогодні всім відомо та доведено зв’язок розумового виховання з фізичною культурою. Заняття фізичною культурою і спортом допомагають розвитку уваги, пам’яті. Власне, мислителі античної культури неодноразово підкреслювали на потребі всебічно розвинутій особистості та гармонійного розвитку людини.

З давніх часів фізичні якості людини були надважливі для виживання. Через зростання кількості конфліктів рівень фізичної підготовки залежав від потреб війська. Проте прогрес зменшив необхідність важкої фізичної праці для існування людини. Для компенсації негативного впливу гіподинамії, що виникла в результаті малорухливості змінилися підходи до фізичної культури.

Сучасний світ, з прогресивним науково-технічним ресурсом, створює умови для мінімальної активності людини. Автоматизація праці виконує більшу частину фізичних навантажень, а фізична праця людини зводиться до мінімуму: написання програм чи до натискання кнопок. Саме тому, у різних вікових груп є дефіцит фізичних навантажень.

Отже науково-технічний прогрес і досягнення медицини можуть нівелювати необхідність фізичної культури. Саме тому фізична культура забезпечує тілесне і духовне здоров’я людини.

Для сучасної людини необхідність в здоров’ї, в здоровому способі життя є однією із найзагальніших цілей для гармонійного розвитку особистості. Тому фізкультурно-спортивна галузь знань виходить за межі біологічного сприйняття і досягає соціально-антропологічного статусу людини в культурно-цивілізаційному розвитку.

Таким чином, можна підкреслити про необхідність теоретичного обґрунтування не лише природознавчого значення поняття «здоров’я», «фізичної культури», а також філософського сенсу при оцінюванні якості і способу життєдіяльності. Вислів В. Григор’єва “забезпечити здоровий спосіб ... окремого пересічного індивіда” це підтверджує [3, С.109].

Причому мова йде не лише про здоров'я тілесне, але й духовне буття людини, як стверджував І. Боберський український педагог, мислитель, фундатор, теоретик і практик української національної фізичної культури “виховання тіла – це шлях до виховання духу”. Саме І. Боберський зробив неocenний вклад в розвиток фізичної культури України першим увів українську термінологію в спорті [6].

Фізична і духовна складова здоров'я однаково важливі для благополучного життя людини. Поведінка людини та стиль її життя можуть призводити до порушень у стані здоров'я і розуміння фізичної культури в таких випадках є необхідним аспектом для розв'язання цієї проблеми.

Автор зазначає, що здоровий і спортивний спосіб життя людини може проявлятися в проекції системоутворюючого “свідомого об'єктивного атрактора самоорганізації системи” [5, С.71].

В сучасному світі людська тілесність стає філософсько-культурологічним феноменом, що спричинене розвитком людства. Про що влучно сказав І.Боберський “кожне покоління відповідає за прикмети тіла і духу майбутнього покоління”.

Деякі автори наводять думку, що існує глибока прірва між розумінням впливу щоденних занять фізичною культурою і спортом на людську особистість, обізнаністю про необхідність здорового способу життя та рівнем реалізації цих знань у повсякденному житті [5, С.63-68; 6].

Сучасні реалії створюють умови розвитку фізичної культури людини від біологічної необхідності – до самоусвідомленого вдосконалення особистості. Саме ці процеси від природньої необхідності в русі до важливої частини життя і здоров'я людини. Знаменитий вчений М. Амосов був великим прихильником і просвітителем фізичної культури, його кредо “рух – це здоров'я, а здоров'я це життя”.

Фізична культура має на меті забезпечити гармонійний розвиток “духовного” та “тілесного” сформувати здоров'я і систематично його підтримувати в продовж всього життя.

Сьогодні потрібні нові підходи і форми фізичної культури, що своїми методами впливу і розвитку будуть задовольняти вимоги та потреби людей.

Потрібно розробляти дійсно гуманістичну основу фізичної культури і враховувати це під час розробки концепції, методів, теорії і практичного філософо-культурологічного значення.

Можна припустити, що створення сучасних філософо-культурних цінностей фізичної культури можливе лише завдяки погодженим, синергетичним зусиллям фахівців-практиків та вчених-теоретиків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арістотель. Політика. Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. – К.: Основи, 2000. 239 с.
2. Гомер. Іліада / Гомер. Харків: Фоліо. 416 с.
3. Григор'єв В. Соціально-філософська парадигма фізичної культури і спорту України в контексті філософського дискурсу. Теорія і методика фізичного виховання і спорту, 2007. №4. С.108-111.
4. Дячкова Т.В. Мета виховання на сучасному етапі розвитку української держави / Т.В. Дячкова. Педагогічні науки. 2007. Вип. 45. С. 162–165.
5. Компанієць Ю.А. Здоровий, спортивний стиль життя як умова подальшої еволюції людини. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*: зб. наук. праць за ред. С.С. Єрмакова Харків: ХДАДМ (ХХІІІ), 2007. №4. 162 с.
6. Компанієць Ю.А. Феномен тілесності у сучасному філософсько-культурологічному дискурсі. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*: зб. наук. праць за ред. С.С. Єрмакова. Харків: ХДАДМ (ХХІІІ), 2008. №5. С.63-68.
7. Сова А. Іван Боберський – основоположник української тіловиховної спортової традиції. Андрій Сова, Ярослав Тимчак; за наук. ред. Євгена Приступи. Львів: ЛДУФК; Априорі, 2017. 232 с.

Сергій КРИЖАНОВСЬКИЙ

*Здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
kryzhanovskyj.s@gmail.com*

ЦІННІСНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИКИ

Розвиток інформаційних технологій зумовлює їх проникнення в усі сфери сучасної людської діяльності. Не минуло це і освіту, де їхню роль важко переоцінити. Можливості інформаційних технологій широко використовуються в навчанні фізики на всіх рівнях освіти. Причинами впровадження є еволюційний процес розвитку фізичної освіти [1] та умови глобальних викликів і соціальних обмежень, що приводять до широкого використання дистанційного та змішаного навчання.

В закладах загальної середньої освіти на уроках фізики засоби інформаційно-комунікаційних технологій дозволяють учителю значно розширити можливості представлення різного типу інформації. При дидактично правильному підході цифрові технології активізують пізнавальну активність учнів, підсилюють їхню мотивацію, розвивають пізнавальні процеси, покращують увагу і мислення, розвивають уяву і фантазію; дозволяють здійснювати автоматизований контроль якості отриманих знань; реалізують технологію дистанційного і особистісно-орієнтованого навчання [5].

Умовою якісної предметної підготовки учня є правильно сформована і досконало розвинута методична компетентність вчителя. «Методична компетентність — це знання в галузі дидактики, методики навчання дисципліни, вміння логічно обґрунтовано конструювати навчальний процес для конкретної дидактичної ситуації із врахуванням психологічних механізмів засвоєння» [4, с.21]. Методична компетентність як система включає в себе предметну, психолого-педагогічну, інформаційно-технологічну, комунікативну і рефлексивну підготовки [4, с.21]. Формування методичної компетентності відбувається на бакалаврському рівні. Для розширення кола професійних задач майбутнього вчителя фізики й науковця, розв'язання яких потребує інформаційних умінь високого рівня, виникає необхідність пошуку механізмів їх постійного розвитку, зокрема в процесі вивчення фахових дисциплін на магістерському рівні.

Значну роль інформаційні технології відіграють у розвитку предметної складової методичної компетентності. Вони сприяють вдосконаленню процесу викладання фізики, підвищення його ефективності та якості, створюють умови використання нових форм подання знань. Завдяки більш повній динамічній візуалізації у порівнянні з друкованими засобами навчання відбувається глибше і швидше розуміння фізичних явищ і процесів.

Важливим елементом вивчення фізики є експеримент, який розвиває дослідницькі навички та активну пізнавальну діяльність. В реальних умовах навчання постають проблеми з обмеженням матеріальної бази, потребою виконання дослідів, які не можуть бути відтворені в умовах навчальної фізичної лабораторії, необхідністю дистанційного навчання. В таких випадках вирішенням є використання віртуального експерименту. Віртуальний фізичний експеримент базується на комп'ютерній моделі, в основі якої лежить математична модель фізичного явища або процесу. Особливостями навчальних віртуальних моделей є способи візуалізації

властивостей модельованого явища, а також інтерфейс програм, що забезпечує самостійну роботу здобувачів освіти з даною моделлю. Залежно від того, яке педагогічне завдання вирішується, комп'ютерні моделі можуть виконувати роль як демонстраційно-ілюстративних, так і навчально-евристичних моделей [2].

«Особливістю віртуальної реальності є те, що її можна вільно змінювати, стимулюючи розвиток творчої активності студента. Віртуальна реальність дає можливість моделювати перенесення в просторі і в часі, а також здійснювати наочні трансформації об'єктів не тільки макро-, але й мікросвіту» [2, с.45].

Значно вдосконалити фізичний експеримент і вивести його на новий рівень надає використання цифрових лабораторій — комп'ютеризованих лабораторних систем, що використовуються для проведення широкого ряду навчальних досліджень, демонстрацій, лабораторних робіт. Робота з цифровою лабораторією дозволяє отримувати дані, вимірювання яких неможливе при традиційних вимірюваннях; збільшити точність результатів вимірювання; автоматизувати збір, обробку і систематизацію даних експерименту; значно економить час, оскільки позбавляє від виконання рутинних операцій і надає можливість зосередити увагу на фізичній суті досліджуваного явища й оформленні результатів експерименту.

Використання інформаційних технологій під час вивчення фізики відкриває нові можливості у пізнанні природи, що сприяє розширенню світогляду і формуванню сучасної наукової картини світу, як основної функції навчальної дисципліни.

Під час вивчення фахових дисциплін застосування майбутніми вчителями фізики прикладного програмного забезпечення, як-от: текстових процесорів, електронних таблиць, програм для створення презентацій, карт знань і т. п. збільшує ефективність розробки та використання навчально-методичних матеріалів.

Велике значення застосування комп'ютера має при проведенні контролю та оцінювання набутих знань здобувачами освіти.

Окремо можна виділити використання хмаро орієнтованих технологій, які відкривають широкі можливості в навчальному процесі. Завдяки їх використанню здобувачі освіти отримують доступ до навчальних матеріалів в будь-який час. Наявний одночасний доступ до різних форм навчальної інформації: текстової, графічної, відео, аудіо, баз даних, симуляторів, навчальних ігор, інструментів контролю, віртуальних освітніх систем, засобів спільної діяльності та ін. Спільний доступ до

навчальних ресурсів дозволяє швидко оновлювати інформацію, координацію якої виконує викладач.

Засоби хмаро орієнтованих технологій є ефективним інструментом організації самостійної роботи студентів та розвитку цифрової компетентності магістрів фізики [3].

Отже, набуті таким чином знання, уміння, новий досвід відіграють велику роль у розвитку методичної компетентності, становленні людини і як професіонала, і як особистості в цілому. Інформаційна культура майбутніх вчителів фізики переходить на новий рівень, що дозволяє здійснювати їм професійно-орієнтовану діяльність в умовах, що відповідають рівню розвитку сучасних технологій інформаційного суспільства. Формується якісно новий інформаційно орієнтований освітній простір, який створює умови, що сприяють майбутньому фахівцю, розвивати індивідуальний стиль професійної діяльності, виробляти нові знання, вибирати переваги і профіль майбутньої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головка М. В. Генеза впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у фізичній освіті: від комп'ютерної підтримки навчання до формування ключових і предметних компетентностей. Інформаційні технології і засоби навчання. 2015. Т. 45, № 1. С. 1–11. URL: 10.33407/itlt.v45i1.1197.
2. Головка М. В., Крижановський С. Ю., Мацюк В. М. Моделювання віртуального фізичного експерименту для систем дистанційного навчання в загальноосвітній і вищій педагогічній школах. Інформаційні технології і засоби навчання. 2015. Т. 47, № 3. С. 36–48. URL: 10.33407/itlt.v47i3.1224.
3. Головка М. В., Крижановський С. Ю., Мацюк В. М. Самостійна робота з використанням хмаро орієнтованих технологій як засіб розвитку цифрової компетентності магістрів фізики. Інформаційні технології і засоби навчання. 2022. Т. 90, № 4. С. 102–117. URL: 10.33407/itlt.v90i4.4919.
4. Заболотний В. Ф. Формування методичної компетентності майбутніх учителів фізики. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Серія педагогічна. 2010. № 16. С. 21–23.
5. Мацюк В., Крижановський С. Використання інформаційних технологій під час вивчення фізики. Фізика та астрономія в рідній школі. 2017. № 1. С. 38–42.

Назарій ЛЕЩУК

*Здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти, асистент кафедри музикознавства та методики музичного мистецтва Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, Україна
nazar.leshchuk423@gmail.com*

ЗВУКОРЕЖИСУРА В КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

В умовах динамічного розвитку та впровадження інноваційних технологій в усі сфери людського життя ставляться високі вимоги до професійної підготовки вчителя музичного мистецтва. Майбутній вчитель, щоб досягти успіху в практичній діяльності, повинен володіти широким спектром досягнень науки та техніки. Це в свою чергу якісно доповнить його професійну мобільність та динамічність. Звукорежисерська підготовка дозволить удосконалити та вивести на новий якісний рівень уроки музичного мистецтва та заходи культурно-дозвіллевого типу у школах. Адже педагог, який уміло використовує звукорежисуру у своїй практичній діяльності, стає невід'ємною частиною кожного заходу у школі.

Проблемою звукорежисерської підготовки займаються: мистецтвознавство (М.Ужинський, В.Дьяченко), педагогіка (Н.Сулаєва, С.Вовченко, Н.Ремезова).

Враховуючи думку українських науковців та вчителів практиків (С. Дьомін, Л. Гаврилової, І. Гайденко, І. Горбунової, А.Растригіна Т. Рейзенкінд, . тощо) підготовка вчителя музичного мистецтва сучасної школи має відбуватися з урахуванням останніх досягнень у розвитку музично-комп'ютерних технологій. Особлива увага акцентується на розширенні палітри музично-педагогічної діяльності вчителів, оскільки включає нові складники такі як звукорежисура [2, с. 170].

На думку вітчизняних вчених (А. Растригіної, С.Дьомін) ще зовсім не давно можливості створення музики були дуже обмежені, ніхто навіть уяви не мав про музику, створену за допомогою комп'ютера тим паче застосування сучасних технологій на уроці музичного мистецтва та поза урочний час. Автори зазначають, що єдиним обмеженням на сьогоднішній час стають не сучасні технології, а творча фантазія студентів. Робота із мікшерним пультом, мікрофонами, звукопідсилюючим, звукозаписуючим та звуковідтворюючим обладнанням дасть можливість майбутнім фахівцям самостійно вирішувати професійно-творчі завдання [1, с. 121-122].

Продуктування звукорежисерської компетентності майбутніх вчителів музичного мистецтва розглядається як спеціально організований процес, завданнями якого є підготовка студентів до професійної діяльності. Основними напрямом реалізації є впровадження в робочі навчальні програми спецкурсу за вибором «Основ звукорежисури» для студентів спеціальності 014.13 середня освіта (Музичне мистецтво).

Ефективність процесу формування звукорежисерської компетентності майбутніх вчителів музичного мистецтва вимагає дотримання необхідних умов:

- наявності матеріально-технічного й науково-методичного забезпечення;
- розробки та поліпшення викладачами навчальних програм (спецкурсу, дисципліни за вибором, модулів у суміжних дисциплінах), що містять елементи звукорежисури;
- високого рівня володіння викладачами звукорежисерськими технологіями;
- системності та доцільності застосування звукорежисерських засобів в навчальній та позанавчальній діяльності студентів;
- моніторингу та самоаналізу досягнень і прогалин в освітній діяльності;
- забезпечення доступу усіх викладачів та студентів структурного підрозділу до розроблених навчально-методичних матеріалів з впровадження звукорежисури для вільного використання на заняттях та під час проходження студентами педагогічних практик. Під час вивчення студентами нового курсу « Основи звукорежисури».

Отже, враховуючи підготовку сучасного вчителя музичного мистецтва на етапі звукорежисури із дотичними комп'ютерними технологіями є найбільш актуальними засобами розвитку творчих здібностей майбутнього педагога. Адже формує систему знань, умінь та навичок, що урізноманітнить та збагатить уроки музичного мистецтва новими засобами і виведе на якісно новий рівень культурно-дозвіллеву діяльність школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Растригіна А. М., Дьомін С. П. Втілення комп'ютерних технологій в процес підготовки майбутнього фахівця музиканта. Вісник Черкаського університету Серія Педагогічні науки (№ 126). pp. 120-123.
2. Рибніков О. Педагогічні умови формування готовності майбутніх вчителів музики до використання цифрового електронного музичного інструментарію у професійній діяльності Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2012. № 6 (Ч. 2). С. 168 – 175.

Христина ДЗЮНЬ

*Здобувачка третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
muriuchristina@gmail.com*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЯК ОСОБИСТІСНИЙ РЕСУРС РОЗВИТКУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ СТУДЕНТІВ

В умовах повномасштабної війни в Україні, здобувачі вищої освіти зустрічаються зі значними соціальними викликами та стресом, пов'язаним з дистанційним навчанням, переходом до нових форм і методів навчання, налагодження соціальної взаємодії з оточуючими людьми в нових умовах освітнього середовища. Тому актуальним постає питання підтримки ментального здоров'я студентів, а також дослідження впливу ціннісних орієнтацій на розвиток резильєнтності студентської молоді, що сприятиме забезпеченню їхнього психологічного благополуччя.

Проблема цінностей була актуальною в усі періоди розвитку людства. Зміна соціально-економічних формацій неминуче призводила до перегляду ціннісних орієнтацій особистості, особливо молодих людей.

Аксіологія як наука про цінності вивчає сутність, структуру, класифікацію та види цінностей, а також соціально-психологічні чинники, які впливають на їх формування. Аналіз наукових джерел показав, що поняття «цінності» трактується з різних дослідницьких позицій.

Сучасний тлумачний психологічний словник пояснює категорію «цінності» як поняття, яке використовується для «означення об'єктів, явищ, їхніх властивостей, абстрактних ідей, що втілюють у собі суспільні ідеали і виступають завдяки цьому як еталон належного. Система цінностей індивіда складається в процесі діяльнісного предметного сприйняття індивідами змісту суспільних цінностей, об'єктивованих у витворах матеріальної і духовної культури. Як правило, для особистісних цінностей характерна висока усвідомленість; вони відбиваються у свідомості у вигляді ціннісних орієнтацій і служать важливим фактором соціальної регуляції взаємин людей і поведінки» [6, с. 597]. О. Ямницький розглядає цінності особистості як системну ознаку, що виявляє функціональний аспект особистісного значення у процесі діяльності, характеризує специфічні аксіологічні відносини з боку особистості, спрямовані на реалізацію як особистих потреб, інтересів, так і інтересів системи, до якої належить певна особистість [9, с. 36]. Отже, категорія «цінність» визначає спосіб буття людини і суспільства загалом.

Для кожної людини характерна індивідуальна, особистісна система цінностей, яка часто відображає цінності суспільства. Ставлення людини до суспільних цінностей визначаються її статусом і рівнем розвитку та, на думку Ю. Шаргородського, перетворюються в смисли її життя, які визначають її ставлення до світу, до інших людей та до самої себе [7].

Ціннісні орієнтації, в життєвому циклі особистості, є похідними від феномена «цінності». Вони відображають те, як ми сприймаємо світ і яку систему ставлень формуємо до різних аспектів життя.

Ціннісні орієнтації відрізняються залежно від стилю сімейного виховання, особистого досвіду людини, а також культурних та соціальних факторів, які впливають на її життя. Ціннісні орієнтації є духовним ядром кожної людини та запорукою розвитку гармонійної особистості [3].

Студентський вік є одним з найбільш важливих періодів у формуванні особистості людини. На цьому етапі вікового розвитку молоді люди переходять до самостійного дорослого життя, змінюють свою систему ставлень до світу, знайомляться з новими людьми і здобувають нові знання та навички. Однією з важливих складових особистісного розвитку студента є формування у нього системи цінностей [5].

У студентському віці формування цінностей відбувається під впливом багатьох соціальних чинників, таких як: соціальне середовище, сім'я, освіта, досвід інтеракції з оточуючим світом. Завдяки тому, що в студентів вже добре розвинуте абстрактне мислення, це дає їм змогу розуміти складні концепції і формувати власні ціннісні орієнтації.

Одним з ключових аспектів формування цінностей в студентському віці є самоідентифікація, процес самопізнання та пошуку свого місця в житті, визначають свої цілі та прагнення, формують свої цінності та переконання. Окрім того, студенти в цей період активно взаємодіють зі світом навколо себе, зокрема з іншими студентами, викладачами, родиною, друзями. Це сприяє формуванню соціальних цінностей та здатності до співпраці і співробітництва з іншими [1; 7].

Ціннісні орієнтації також відіграють важливу роль у розвитку резильєнтності студентської молоді, оскільки допомагають студентам зберегти емоційну стійкість в складних життєвих ситуаціях. Такі ціннісні орієнтації, як повага до себе та інших людей, віра у свої можливості, позитивний підхід до життя, гнучкість та терпимість до різних точок зору, допомагають студентам розвивати такі особистісні якості, як самодисципліна, самоконтроль, відповідальність, емпатійність [4]. Крім цього, вони сприяють розвитку стресостійкості студентської молоді в складних умовах сьогодення.

Ми розглядаємо резильєнтність як інтегральну властивість особистості, яка забезпечує здатність чинити опір стресу, долати його та відновлюватися після нього, що сприяє психологічному благополуччю особистості та збереженню психічного здоров'я. Студенти з високим рівнем резильєнтності мають здатність впоратися зі стресом, успішно адаптуватися до змін та зберегти емоційний баланс навіть в умовах складних життєвих обставин.

Вивчення ціннісних орієнтацій студентів закладів вищої освіти переконує, що українська молодь має спрямування на післявоєнну відбудову України, особистісну та професійну самореалізацію, збереження та примноження культурних надбань українського народу. Формування

зазначених цінностей має бути одним із важливих завдань психологічної допомоги студентам в умовах війни.

Отже, особистісним ресурсом розвитку резильєнтності студентів є ціннісні орієнтації, які відображають світогляд молодої людини, її ставлення до себе, інших людей та світу загалом, впливають на вибір подальшої долі та життєвого шляху, самовизначення та професійну самореалізацію, а також допомагають впоратися з різними соціальними викликами у житті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Епік О. В. Рушійні сили та закономірності формування моральних цінностей. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*. Рівне : «Волинські береги», 2002. Вип. 3. С. 36–39.
2. Короткий психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. Київ : Вища школа, 1976. 191 с.
3. Пірен М. І. Конфліктологія : підручник. Київ : МАУП, 2003. 360 с.
4. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи: навч. посіб. Київ : ТОВ «Філ-студія», 2006. 320 с.
5. Поліщук О. М. Особливості особистісної зрілості в ранній дорослості. *Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць. Педагогіка та психологія*. Чернівці : Чернівецький нац. університет, 2015. Вип. 743. С. 186–189.
6. Шагар В. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків, 2007. 597 с.
7. Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації в психологічній структурі особистості. *Соціальна психологія*. 2009. № 4(36). С. 65–73.
8. Шиделко А. Поняття цінностей і ціннісних орієнтацій у контексті професійних преференцій учнів ПТНЗ. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/>дата звернення: 26.04.2023).
9. Ямницький О. Категорія цінність у психологічному вимірі. *Наука і освіта*. 2013. № 4. С. 34–37.

Іван ГОЛОВАТЮК

*Здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
ivan_holovatiuk@ukr.net*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ МАЙБУТНІХ АКТОРІВ СЦЕНІЧНОГО МИСТЕЦТВА

Однією з найважливіших проблем наук, які визначають об'єктом свого вивчення людину в усіх можливих її аспектах, є ціннісні орієнтації. Система цінностей і ціннісних орієнтацій людини визначає змістовий бік розвитку та саморозвитку особистості. Окрім того, система цінностей

акумулює засади ставлень людини до навколишнього світу, інших людей і самої себе; утворює основу світогляду та життєвої активності особистості, а також сприяє її позитивній мотивації щодо подальшого професійного та особистісного самовизначення [3, с. 92-93]. Цим визначається актуальність дослідження цінностей та ціннісних орієнтацій особистості майбутніх фахівців, зокрема майбутніх акторів сценічного мистецтва.

Цінності сучасної молоді визначають, з одного боку, її майбутнє, а з іншого – майбутнє суспільства загалом, оскільки розвиток суспільства безпосередньо залежить від особистісного і професійного рівня розвитку його членів. Водночас цінності є головним системотвірним чинником людської особистості, що визначають соціальну взаємодію людей, боротьбу й узгодження їхніх інтересів та вимог, задають критерії, які використовують для оцінки суспільства, виступають регулятором поведінки людини [2, с. 19].

Ціннісні орієнтації виникають в особистості у процесі її взаємодії із соціумом і є неминучим та завжди унікальним результатом її психічного розвитку як відносно стійке і водночас динамічне утворення, що піддається внутрішнім коливанням і змінам. Система ціннісних орієнтацій постає як одне із центральних утворень особистості і виражає її змістове ставлення до соціальної дійсності. Окрім того система ціннісних орієнтацій істотно впливає на всі аспекти життєдіяльності, розглядається як психологічний чинник, що визначає специфіку становлення особистості і її стилю життя, а саме зумовлює його індивідуалізованість [3, с. 95].

Ціннісні орієнтації закономірно є складниками мотиваційної сфери особистості і беруть участь у процесі пізнання нею як навколишнього середовища, так і власного «Я», а також виконують роль регулятора поведінки зокрема через механізми рефлексії, розвитку комунікабельності [1, с. 30].

Час навчання у ЗВО найбільш сприятливий для формування і коригування в майбутніх акторів сценічного мистецтва системи цінностей і ціннісних орієнтирів. Цінності особистості сучасного студента стають його соціальними орієнтирами, визначають ставлення до навколишнього світу, до суспільства, а також його поведінку.

Після здоров'я, родини, головні цінності сучасного студента – майбутнього актора сценічного мистецтва – особиста свобода, незалежність у судженнях і діях, матеріальне благополуччя, повноцінний відпочинок, цікаві розваги. Не менш важливе місце в системі цінностей майбутніх акторів займають такі цінності, як можливість розвитку, реалізації своїх здібностей і талантів [4, с. 6-9, 5, с. 182].

На нашу думку, цінності, що є визначальними для формування висококваліфікованих фахівців сценічного мистецтва поділяються на особистісні (загальнолюдські, які є основоположними і базовими для формування особистості, незалежно від її професійної приналежності) і професійні (такі, що сприяють формуванню кваліфікованого фахівця) цінності. Зокрема загальнолюдськими цінностями у структурі особистості майбутнього актора сценічного мистецтва є освіта, духовність, чесність, доброта, толерантність, доброзичливість, емпатійність, людяність. Саме цей комплекс цінностей необхідний особистості для того, щоб бути частиною суспільства і відповідати його нормам і вимогам. Професійні цінності, необхідні для повноцінного формування кваліфікованого фахівця – актора сценічного мистецтва: самовдосконалення і саморозвиток (завдяки цим цінностям є можливою постійна робота фахівця над собою і, в результаті, професійне зростання), ерудованість (передбачає наявність знань не лише з фаху, але й з інших різних галузей науки – всебічна освіченість і ерудованість є невід’ємними характеристиками кваліфікованого фахівця), наполегливість (забезпечує досягнення майбутніми акторами професійних цілей і якісне виконання професійних завдань), креативність (важлива складова професійного розвитку фахівців мистецьких професій, зокрема й акторів сценічного мистецтва; забезпечує творчий, нестандартний підхід до вирішення професійних завдань).

Формування і розвиток цих цінностей відбувається у процесі комплексної професійної підготовки майбутніх акторів сценічного мистецтва під час вивчення як фахових дисциплін, так і загальноосвітніх дисциплін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вініченко А.А. Формування ціннісних орієнтацій у студентів закладів вищої освіти у сучасному соціокультурному просторі. Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки». 2017. Вип. 4. С. 24–32.
2. Галян І.М. Психологія ціннісно-сислової саморегуляції майбутніх педагогів : дис. ... д-ра психол. н. Київ, 2017. 532 с.
3. Піковець Н. Ціннісні орієнтації майбутніх фахівців в умовах здобуття освіти як предмет соціально-психологічного дослідження. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2022. Вип. 12. С. 92–99.
4. Сокурянська Л.Г. Проблема суб’єкта в сучасній соціології. Вісник Харківського Національного Університету ім. В.Н. Каразіна. 2003. С. 156-160.
5. Щєпова Д.Р. Ціннісні орієнтації сучасного українського студентства. Вісник Запорізького національного університету. 2010. № 2(13). С. 181–184.

Секція 7

ЦІННІСТЬ СУЧАСНОЇ НАУКИ: ПОТЕНЦІАЛ І ЗАГРОЗИ

Валерій ПАВЛОВ

Кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Національного університету харчових технологій

Київ, Україна

vpavlov52@gmail.com

ІНФОРМАЦІЯ ЯК ЦІННІСТЬ

Починаючи з кінця 40-х — початку 50-х років ХХ ст. тема інформації з наростаючою силою заявляє про себе у світі на сторінках монографій, наукових статей, брошур, тез, виступів представників різних сфер знання на наукових конференціях, конгресах, симпозіумах. Могутній поштовх до її дослідження в минулому столітті дали праці американського вченого, математика, професора Массачусетського технологічного інституту Норберта Вінера. Саме він (серед інших) стоїть біля витоків кібернетики як науки (з часом і окремої сфери практичної діяльності), в центрі уваги якої знаходяться процеси управління. У 1948 р. в США та Франції публікується книга Н. Вінера «Кібернетика або контроль і комунікація у тварини та машини». У 1954 р. в Англії побачила світ його робота «Кібернетика і суспільство»³. В цих працях сформульовані базові положення даної науки та обґрунтована роль інформації в різноманітних управлінських процесах, функціонуванні природи і суспільства. В силу того, що світоглядні позиції Н. Вінера та низки його однодумців були далекими від матеріалістичних установок марксистської філософії як світоглядного ядра радянської ідеології, впродовж певного часу в СРСР до кібернетики ставились не кращим чином. Однак логіка розвитку суспільства, прогрес у сферах теорії і практики управління показали великий потенціал даної форми знання та необхідність серйозного вивчення процесів, пов'язаних з інформацією.

Значний внесок у цю сферу зробили українські фахівці. Не випадково першу малу електронно-обчислювальну машину в континентальній Європі створили у 1950 р. у м. Києві в Інституті електротехніки АН УРСР (директор інституту і керівник проекту академік С. О. Лебедєв). У 1962 р. в столиці України почав функціонувати Інститут кібернетики АН УРСР. Його очолив академік В. М. Глушков. Під керівництвом цього талановитого вченого була спроектована (розроблена) Загальнодержавна

³ Російськомовний переклад даного тексту з'явиться в Радянському Союзі у 1958 р.

автоматизована система, яка дозволяла мінімізувати на рівні країни роль людського чинника в системі накопичення інформації та оперування нею в процесі планування і управління народним господарством. На жаль, на практиці реалізації вона так і не отримала.

Якщо спочатку інформація цікавила вчених передусім в контексті використання її в електронно-обчислювальних машинах, що, в свою чергу, давало можливість кардинально покращувати (і пришвидшувати) різноманітні обчислювальні операції; робити порівняння великих масивів різноманітних даних; моделювати процеси, які відбуваються у природі, суспільстві, людині; прогнозувати майбутнє, то з часом це утворення все більше ставало об'єктом уваги політиків, психологів, педагогів, юристів, лікарів, представників інших сфер знань та практики. В сучасному світі складно знайти область знань чи практичної діяльності, де б активно не вживався термін «інформація». В цивілізованих країнах існують законодавчі акти, які регламентують статус інформації, доступ до неї, правила поширення та використання.

Всі розуміють і постійно підкреслюють цінність інформації, але, як не дивно, саме поняття до сьогоднішнього дня так і не отримало чіткого і однозначного трактування. В літературі представлена велика палітра поглядів на його сутність. Варіантів вживання поняття не просто багато. Нерідко вони суперечать один іншому. Під інформацією розуміють відомості, повідомлення, дані, сигнали, сліди, цифри, факти, події, знання, вказівки, розпорядження, закони, правила поведінки тощо. В залежності від обставин одне і те ж утворення (за суб'єктивним бажанням автора) або наділяється статусом інформації, або позбавляється такого статусу. Декларуються різні ракурси бачення інформації — антропоцентричний, синергетичний, кібернетичний, комунікативний, кодифікований та інші (без належної доказової бази такої структуризації). В економічній науці присутній (серед інших) підхід, в рамках якого в сучасному суспільстві джерелом вартості товару розглядається не праця, а інформація (що в принципі суперечить базовим засадам економіки). Парадоксальним можна вважати твердження, що будь-яка інформація — це знання, але далеко не всі знання є інформацією. Такої ж оцінки заслуговує висновок, згідно з яким інформація відображає знання у формалізованому вигляді. Не витримує критики бачення інформації як складової знання чи певним чином впорядкованих даних. Проводиться думка, що дані — це не пов'язані між собою факти, які лише на основі їх синтезу стають інформацією. Отже, в інформації більше цінності, ніж в даних. Майже «геніальним» можна вважати твердження, що на одному рівні (більш

простому) факти — це інформація, а на іншому (більш високому) проявляють себе як дані. Існує безліч інших різноманітних трактувань інформації, і всі вони, на жаль, позбавлені спільного «знаменника». Тому мають фрагментарний, «лоскутний» характер. Присутнє те, що, на мій погляд, умовно можна назвати «корпоративним розумінням інформації»: в конкретних соціальних середовищах (вчених, теоретиків, практиків) формується власне розуміння цього утворення, адаптоване для внутрішнього використання (без серйозного наукового обґрунтування).

Чому ж склалась означена ситуація? Причина, на мій погляд, в несерйозному ставленні дослідників інформації до того, що в літературі називається методологією. Остання — вчення про базові засади пізнання та практики і використовувані при цьому методи. Практика показує, що результат будь-якої діяльності величезною мірою залежить від вихідних положень (принципів), на основі яких суб'єкт реалізує власну активність. Вони визначають стратегію останньої, а також методи, за допомогою яких індивід (чи група людей) намагається досягнути поставлених цілей. Помилки методологічного характеру завжди обходяться надто дорого, незалежно від того, про що йдеться: дослідження ядра атома; осмислення процесів, що відбуваються в конкретних сферах суспільного життя чи соціуму в цілому; вибір стратегії політичної партії у її передвиборчій боротьбі; виховання дітей; формування плану забудови певної території; пошук компромісу в конфліктній ситуації тощо.

В контексті вище сказаного в розмові про інформацію існує щонайменше *три* питання, що мають виражений методологічний характер, і відповіді на які величезною мірою впливають на розуміння природи інформації, її сутності та специфіки існування: 1) *що можна вважати інформацією і як вона виникає?* 2) *чи присутня інформація у неживій природі?* 3) *як співвідносяться між собою інформація і знання?*

Питання перше. Тут, на мій погляд, аргументованою можна вважати таку позицію. Способом існування світу (у його матеріальному і нематеріальному вимірах) є рух, що реалізує себе у низці конкретних форм (механічній, фізичній, хімічній, біологічній, соціальній). Він має всезагальний характер і передбачає взаємодію (пряму, безпосередню чи опосередковану) різноманітних об'єктів, явищ, подій, процесів. Наслідком цієї взаємодії виступають «сліди», які залишають одні «взаємодіючі» утворення на інших. Дане явище, що вирізняється процесуальністю, у філософії та науці називається відображенням. Має статус атрибута матерії. Тому будь-яка інформація — це завжди водночас і прояв, і наслідок відображення. Іншими словами, вона є нічим іншим, як

відомостями, даними, що зберігаються у тих чи інших «слідах» про матеріальні чи нематеріальні утворення, які їх залишили. Відповідно, існує достатньо підстав, щоб визначати інформацію (здійснювати дефініцію цього поняття) шляхом вживання понять «відомості», «повідомлення», «дані». Саме відображення реалізує себе на *трьох* основних рівнях: у неживій природі, живій природі, в суспільстві. Тому логічною є думка про особливості функціонування інформації на *кожному* з цих рівнів.

Питання друге. Якщо бути методологічно послідовним, то, виходячи з попереднього абзацу, інформація в неживій природі не може не існувати. Таку точку зору поділяють, правда, далеко не всі. При цьому серйозні контраргументи з цього приводу практично відсутні. Це має місце передусім тому, що інформація ототожнюється частиною дослідників зі знанням. Але насправді таке ототожнення недопустиме. Нежива природа — одна з підсистем об'єктивної реальності, що функціонує за власними законами. Вона існує сама по собі як конкретна даність і «наповнена» величезним обсягом різноманітної інформації, що присутня тут у формі «слідів», які залишають на даній «території» взаємодіючи між собою матеріальні об'єкти, а також люди, що контактують з цією сферою дійсності. Особливість буття даної інформації в тому, що нежива природа про неї «не знає», та й знати не може в силу своєї специфіки. Тому вживання терміну «інформація» щодо неживої природи має дещо умовний характер. Тут відсутнє те, що називають використанням інформації. Вона, як «сліди», які одні матеріальні об'єкти залишають на інших, «спрацьовує» або «не спрацьовує» «автоматично» в залежності від особливостей об'єктів та специфіки середовища, в якому вони знаходяться.

Питання третє. Знання — спосіб існування свідомості. Нею володіє лише людина. Отже, апріорі інформація і знання — поняття нетотожні. Водночас очевидно, що між ними існує зв'язок і знання завжди зберігає конкретну інформативну наповненість. Тобто має місце ситуація, коли інформація певним чином трансформується у знання, отримує якісно інший статус. Відбувається це шляхом осмислення її людиною. В означений спосіб невідоме, незнайоме, «чуже» стає відомим суб'єкту, таким, чим він може свідомо оперувати. Знання — це осмислена інформація. Одна з важливих його відмінностей від інформації — можливість застосування з метою отримання нового знання. Пізнання і є тим процесом, коли суб'єкт, цілеспрямовано використовує раніше накопичені знання для добування нових знань, що з необхідністю призводить до розширення його можливостей при освоєнні дійсності, зміні

її відповідно до власних потреб та інтересів. Інформація (сама по собі) таким потенціалом не володіє.

Але незалежно від того, де і як існує інформація, вона завжди має статус *цінності*. Особливо це відчувається у сучасному соціумі, буття якого не можна уявити без могутніх потоків інформації; технологій її продукування, обробки, зберігання та передачі; різноманітних технічних приладів; каналів зв'язку, підготовки відповідних фахівців. Вживання терміну «інформаційне суспільство» стало нормою у популярній та спеціальній літературі, хоча такої характеристики заслуговує нині обмежене число країн.

Інна ГРОД

*Кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри інформатики та методики її навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
grodin@fizmat.tnpu.edu.ua*

Любов ШЕВЧИК

*Кандидат біологічних наук, доцент кафедри ботаніки та зоології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, Україна
shevchyklubov45@gmail.com*

ОКРЕМІ ПІДХОДИ ДО ОПТИМІЗАЦІЇ РОБОТИ В СИСТЕМІ MOODLE

На сьогодні всі заклади освіти мають власні освітні системи і практикують курси для всіх форм навчання. Тому однією з головних вимог до викладача є вміння ефективно працювати з електронною системою навчання і з електронно-навчальним курсом на етапі його створення і експлуатації в електронному середовищі вузу, яке будується на базі популярної платформи LMS Moodle.

Створення і використання електронного курсу є трудомістким процесом, який може бути оптимізований, якщо керуватися деякими правилами і користуватися конкретними функціями та надбудовами Moodle, які далеко не завжди є очевидними для користувача. Тому розглянемо ті можливості цієї системи, які дозволяють значно зменшити затрати праці користувача на різних етапах роботи з курсом.

Одним з найважливіших елементів системи Moodle є тест, тому що його застосування дозволяє звільнити користувача безпосередньо від процесу перевірки завдань, які виконують студенти. Варто зауважити, що наповнення даних елементів питаннями може зайняти величезну кількість часу, якщо виконувати те, що пропонує система після додавання елемента *Тест* як у вікні редактора тесту, так і у вікні редактора питання. Значний набір налагоджень модуля для організації тестового контролю, дозволяє використовувати тестову форму контролю знань з різноманітною навчальною метою [1]. Це буде довгим шляхом. Для того, щоб його скоротити, є можливість використовувати надбудови Moodle. Роботу по створенню тестів краще почати із наповнення *Банку питань*, створюючи певну категорію питань. І лише тоді вносити питання безпосередньо в *Тест* в режимі редагування шляхом додавання їх з *Банку питань*. Створені категорії дозволяють використовувати одне і те ж питання в іншому тесті або в іншому елементі курсу. У випадку, коли додавання нових питань відбувається через редактор питань і опцію *Плюс нове питання*, є ймовірність того, що додане питання попаде в ту категорію по замовчуванню, із якої його неможливо буде додати в інший елемент. Існують дві доступні категорії по замовчуванню: перша категорія для збереження всіх питань по курсу, яка співпадає з назвою курсу; друга категорія для збереження питань тесту, яка співпадає з назвою тесту. Відмінність між цими двома категоріями полягає в тому, що питання першої категорії можуть бути використані в рамках любого елемента курсу, а питання другої категорії будуть доступні лише в конкретному тесті. В будь-якому випадку розміщувати питання в ці категорії не дуже зручно. При необхідності повторного використання треба буде довго шукати потрібний елемент, якщо він попав в першу категорію, і його неможливо буде використати – якщо в другу. Потрібне питання потрібно буде заносити в *Банк питань* ще раз.

Зауважимо, що для створення питання доводиться в редакторі вибраного типу заповнювати кожне поле необхідною інформацією, яка зазвичай набирається у вордівському документі, а тоді ще додатково витрачається час на збереження кожного питання і оновлення сторінок. Така робота виправдана, якщо тест містить невелику кількість питань. В іншому випадку краще створювати тест в текстовому редакторі, дотримуючись деяких правил, які полягають у вимогах оформлення питань і в збереженні файлів з розширенням *txt* по типу звичайного тексту. В залежності від того, як будуть оформлені питання в документі, можна створити *txt*-файли з питаннями у форматах AIKEN і GIFT, які потім

можна легко імпортувати у Moodle. Для цього потрібно в блоці *Надбудови* вибрати *Банк питань* і далі – *Імпорт*. У вікні, яке відкриється, вибрати формат файлу, який завантажується, і прикріпити файл, перетягнувши його в пунктирну область або використавши кнопку *Виберіть файл*. Дії підтвердити кнопкою *Імпорт*.

Якщо планується наповнювати тест питаннями *Множинний вибір*, де передбачається одна відповідь, тоді для економії часу можна створювати файл формату AIKEN, тому що вимоги для набору питань і відповідей до них є зрозумілими. Варіанти відповідей нумеруються латинськими буквами з крапкою або комою. Нумерацію можна робити вручну або автоматичну. Нище вказують номер правильної відповіді.

Якщо від студентів вимагається виконати тільки певну письмову роботу без малюнків і креслень, то в елементі *Завдання* потрібно вбрати опцію *Відповідь у вигляді тексту* в надбудові *Тип представлення відповідей*. Ця надбудова дозволяє застосувати опцію швидкого оцінювання, коли на одній сторінці видно всі представлені роботи і оцінку можна поставити в спеціальне поле. Це дозволить викладачу сконцентруватися безпосередньо на перевірці і не робити лишні кроки. Надбудову *Відповідь у вигляді файлу* краще не застосовувати взагалі. Якщо ж потрібно переглянути роботу студента у вигляді файлу, то краще запропонувати йому розміщувати в *Завданні* посилання на файл, який знаходиться в хмарному сховищі даних. Зауважимо про важливість застосування точних і коротких формулювань до завдань, які призначені для обов'язкового виконання, де грамотно і зрозуміло мають бути прописані вимоги з врахуванням об'єму робіт, які потрібно виконати, і критерієм оцінки. Це позбавить викладача давати пояснення в чаті курсу, відповідаючи на питання студентів, які або не зрозуміли інформацію, або просто її пропустили.

Блок *Індикатор виконання* корисний для викладача за трьома причинами. Він економить час на пояснення студентам того, що вони повинні робити в курсі. Підключені до даного блоку завдання, які треба виконати, відображаються у вигляді шкали, що дає можливість студентам бачити те, що вони зробили, і те, що ще залишилося виконати. Даний блок допомагає в процесі оцінювання робіт студентів, надаючи викладачу трьохколірну картину діяльності: червоний – невиконане завдання, зелене – виконане, жовте – в очікуванні на перевірку. І останнє, він полегшує процедуру виставлення оцінок. Не потрібно заходити в меню *Оцінки* і переглядати результати конкретного студента. *Індикатор виконання* можна розмістити на головній сторінці електронного курсу, вибравши в режимі

редагування меню *Додати блок*, в надбудові якого можна навіть поміняти назву. Обмежувати доступ до елементів і ресурсів в часі не є доцільним, тому що студенти не виконують завдання у вказані строки і виникає необхідність знімати ці надбудови в кожному елементі, який їх використовує.

Система Moodle є одною із найпоширеніших технологій в навчанні онлайн. Проблема визначення, наскільки успішний та якісний навчальний процес, не має однозначного вирішення. Оцінити якість здійснення навчання можна тільки комплексними засобами, розраховавши основні статистичні параметри на основі даних про успішність студентів [2]. Інтерфейс системи зрозумілий, проте витрачається багато часу на створення потрібних засобів, тому варто вивчати і застосовувати додаткові можливості Moodle.

ЛІТЕРАТУРА

1. Габрусєв В.Ю., Терещук Г.В. Система управління навчальними ресурсами MOODLE. Друк. Тернопіль: ТНПУ ім. В.Гнатюка. 2011, 60 с.
2. Грод І.М., Шевчик Л.О. Проблема оцінювання якості здійснення навчального процесу / Збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції «Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід», 13-14 травня 2022 року. М. Тернопіль, с. 264-267.

Олександр БАКУМЕНКО

*Здобувач третього освітнього-наукового рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди
Харків, Україна*

АКСІОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ

Філософська рефлексія наративів сучасного постіндустріального суспільства від техно-ейфорії до техно-утопії, водночас передбачає імплікації технічної творчості у широкому проблемному полі цих наративів не тільки в гносеологічному, але й в аксіологічному вимірах. Зауважу, що проблема взаємозв'язку людини і техніки належить до однієї із вічних у філософії. Техніка, демонструючи протягом століть культурне та цивілізаційне зростання людства, постійно перебуває під пильним суспільним наглядом. Сучасна людина вже мало співвідносить себе з Природою, Космосом, Богом, вона починає повністю попадати під вплив техніки, технічності та технологічності. Людина, як «недостатня істота» (А. Гелен), створюючи штучне гніздечко, створила так звану штучну

природу – Техніку. Потрапляючи в залежність від якої, людина порівняно з технікою стає все більш антикварною (Г. Андерс).

Сьогодні дуже важко зрозуміти людське буття без електричного світла (підтвердженням чого є короткочасний досвід блекауту, який отримало українське суспільство) і дуже складно проаналізувати до яких століть історії і як швидко ми можемо деградувати у всіх аспектах життєдіяльності, відібравши в нас електрику. Напевно мало хто міг би припустити 100 років тому, що горстка піску змогла так сильно змінити наше життя. У повоєнні роки минулого століття всі спроби створення штучного розуму наштовхувалися на неймовірно великі складнощі, пов'язані з необхідністю використовувати дуже велику кількість енергії та створення гігантських лабораторій, де можна було б проектувати обчислювальні машини для вирішення серйозних завдань. Однак після відкриття в 1948 році напівпровідників наше з вами життя почало сильно змінюватися, і вже була можливість створювати комп'ютери, які постійно зменшувалися в розмірах і збільшувалися в потужностях. Зараз у звичайному смартфоні напівпровідників більше, ніж у марсоході, запущеному на Марс наприкінці минулого століття. Сучасна наука і техніка не зупиняється на цьому і ми всі з нетерпінням чекаємо наступного кардинального стрибка в техніці, як мені здається, він може бути пов'язаний із переходом комп'ютерів на квантовий рівень, на який усі з нетерпінням чекають ще з кінця минулого століття. Отже, не викликає сумніву, що стрімкий розвиток сучасної техніки водночас актуалізує вивчення співвідношення ціннісного та когнітивного у технічній діяльності.

Дослідження ціннісного потенціалу технічної творчості займає особливе місце у філософії. Інтуїції щодо технічної творчості, умов її здійснення та наслідків цієї діяльності для людини сягають своїм корінням доби Античності. Тоді Платон розробляв концептуальний перехід потаємного в непотаємне, в якому будь-яка технічна творчість повинна пройти 4 винності, котрі виникають при появі речі: - матеріальну, - формальну, - остаточну та – діючу. За Платоном, той, хто творить – робить перетворення сущого, тим самим збирає воедино усі причини.

Як оптимістичні прогнози, так й скептичні побоювання наслідків науково-технічного прогресу набувають поширення у посткласичну добу (Е. Капп, Ф. Бон, А. Еспінас, К. Ясперс, Х. Ортега-і-Гассет, М. Гайдеггер тощо).

Наголошуючи на ролі творчості, зокрема технічної, у соціокультурному поступі людства, коментаторська антропологія

базується на питанні, що ми можемо винаходити, щоб змінювати свою природу (А. Гелен «Душа у технічному суспільстві»). Доктрина «технологічного імперативу», згідно з якою людина має можливість робити все, що технічно їй доступне, з самого початку виникнення попадає під палку критики ідеологів «антитехнологічного імперативу». Зокрема, Ж. Еллюль пропонує теоретичний проект самозбереження людини у вигляді етичної концепції відмови людини від влади техніки. У сучасних контекстах ця думка корегується з настановами етики страждання. На думку К. Райнгарда: «техніка викликає страждання і через це має розглядатись також в рамках естетичної патології» [2, с. 91].

Сучасна етика страждання та імперативи самовідновлення людини дозволяють розширити горизонти у розумінні технічної творчості та її планетарних наслідків. Саме це поєднує філософські рефлексії техно-утопій та техно-ідилій. У пошуку кріплення для перекидання цих мостів повернемося трохи в ті часи, коли в нашому житті з'явилася техніка та технічна творчість і спробуємо відшукати там гуманістичний потенціал, знайти його вплив на технічну творчість на різних етапах розвитку світу, культури та філософської думки. Спробуємо рефлексувати в цьому напрямку з іншими світовими філософами різних часів. Не претендую на появу якихось нових глибоко філософських відкриттів, спробую трохи зазирнути в історію і повернутися в сучасність.

Метафорично ці спроби можна уявити на кшталт подорожі у часі. Уявіть собі, що монах сидячи у келії з лампадою вирізав би ці тези на шматках листів подібних до паперу у кори дерева, 300 років тому учень семінарії дряпав папір гусячим пером, 100 років тому, мабуть, секретар набирала б їх під диктовку на друкарській машинці, 50 років тому аспірант міг попросити хорошого знайомого з Електронно-обчислювального центру набрати ці тези на перфокартах, 25 років уже можна було б сидіти за столом у кімнаті перед величезним, за сучасними мірками, монітором і таким же гігантським системним блоком і набирати вже даний текст на клавіатурі, зараз я можу сидячи в кріслі і тримаючи невеликий ноутбук на колінах набирати даний текст, можливо через 2 роки хтось вже буде просто промовляти цей текст у мікрофон, а комп'ютер сам готуватиме файл до публікації, і недалеко той день, коли мікрочіп, вмонтований в мозок, самостійно зчитуватиме імпульси нейронів і пересилатиме їх редактору журналу (у вигляді штучного інтелекту) для переміщення в суперсховище.

Історичний екскурс за лаштунки технічної творчості унаочнює як гуманістичну, так і антигуманістичну визначеність технічної творчості. Ця

амбівалентність найбільш яскраво проявляється у прикладі з ядерною енергією – користі для людства (електроенергія як вагомий гуманістичний аргумент) та шкоди – знищення людства (ядерна зброя, не менш важливий антитехнологічний аргумент). В цьому сенсі варто прислухатися до К. Ясперса, якій наголошував на етично та ціннісно нейтральному статусі техніки [3]. Саме людина, виказуючи своє оцінююче ставлення до техніки, створює аксіологічні константи в модусах гуманістичної або антигуманістичної оптики.

Таким чином, визначення аксіологічної складової технічної творчості та ціннісних аспектів сучасної науки, посилення етичної відповідальності техніків за результати та наслідки технічної творчості та діяльності є пріоритетним завданням сучасного постіндустріального суспільства. В модусах сучасної етики страждання стає практично здійснюваною методологічна процедура аксіологічного розрізнення між «мертвою технікою», «нейтральною технікою», «руйнівною технікою» та «технікою для життя».

ЛІТЕРАТУРА

1. Anders Gunther (1956) Die Antiquiertheit des Mtnschen.
2. Knodt Reinhard (1994) Ästhetische Korrespondenzen. Denken im technischen Raum. Stuttgart: Reclam.
3. Jaspers Karl (2017) Vom Ursprung und Ziel der Geschichte. Herausgegeben von. Kurt Saiamun,10.

Ілля ВОДОВОЗОВ

*Здобувач третього освітнього-наукового рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди,
Харків, Україна*

СУСПІЛЬНА ЗНЧУЩІСТЬ І КУЛЬТУРНА ЦІННІСТЬ ІНЖЕНЕРНИХ ПРОФЕСІЙ

Технічна реальність, технологічність та техногенність, поза межами якої сучасна людина вже себе не сприймає, все частіше викликає занепокоєння майбутнім, а також посилює інтерес до галузі точних технологій. «Техне», прообрази та осмислення якого сягає часів Античності (Платон, Аристотель), а також його інженерне рішення та практичне втілення у спорудах стародавнього Риму, викристалізувалися та визначили духовний клімат ХІХ століття. Прогностичні ефекти технократів органічно вписувалися в загально-суспільні оптимістичні

очікування від так званих промислових революцій, які охопили тогочасну Європу, прискорили розподіл робітників на некваліфікованих та кваліфікованих, тим самим створюючи своєрідний дифузний клуб освічених. Ідеалом освіченості стає людина, яка технічно творить та практично втілює свої творіння. У такий спосіб у суспільному житті відбудовувався та зміцнюється образ інженера – нового інтелектуала. Мабуть, не одна професія не зазнала скільки критики та обоження одночасно, скільки інженерна. Вона й ідеалізується, й містифікується у науково-фантастичній літературі (Мері Шеллі, Брюс Бетке, Вільям Гібсон), демонізується (християнство, зокрема, середньовічна патристика, навіть, сучасні технофоби). У науковий простір поняття «інженер-науковець» вводить Капп, вирізнивши його від розуміння науковця у Фіхте, тим самим започаткував розвиток інженерної науки як окремої галузі філософії техніки. Суспільна значущість інженерної професії, крізь призму біографічної реконструкції набуває свого вивчення серед українських дослідників (Салата Г., Шульга О.), дослідження аксіологічної складової інженерного мислення (Є. Прасолов, Романишин Л.). Питання визначення технології та інженерних наук набуло висвітлення в працях – Карла Мітча, Еріка Щацберга, Ентоні Мейерса тощо.

Розміркування над темою суспільної значущості та культурної цінності професії інженера, як на мене, варто розпочати з декількох влучних зауважень представника Франкфуртської школи М. Горкгаймера: «Машина скинула пілота; вона сліпо несеться у просторі» [2, с. 116]; «добре це чи погано, але ми спадкоємці Просвітництва і технічного поступу» [2, с. 115]; «теоретична критика суспільства стала зайвою в наслідок гігантського технічного прогресу, який обіцяє революціонувати умови людського буття [2, с. 132]. «Потужність, ефективність та розумне планування проголошено богами сучасної людини...Щоправда, інженер, котрий, мабуть, є символом цієї доби, не так націлений на зиск» [2, с. 132].

Спробуємо уявити інженерну професію в аксіологічних координатах. За слушним пригадуванням Саймона Вінчестера: «Чоловіком, котрого за загальною згодою інженерної спільноти називають батьком справжніх точних технологій, у вісімнадцятому столітті був англієць Джон Вілкінсон; люди уїдливо вважали його милим дурником, особливо через його пристрасть та одержимість елементарним залізом» [1, с. 36]. Інженерна творчість завжди починається з ресурсу та оцінювання, що можна зробити саме з того, що в наявності. Оцінивши свої ресурси, інженер співвідносить його з тими запитами, які поступають з боку суспільства чи культури. Техне, яке генерується спонтанно стає частиною повсякденного досвіду та,

відповідно, потребує свого «патентування» – застосування «авторитету бабусі», «поради подружки» тощо. Тобто виникає специфічний контр рух – ускладнення техніки призводить до спрощення технічних засобів. У свідомості пересічної людини створюється ілюзія, що кожен має здібності до інженерної творчості, головне дотримуватися інструкції. Саме тому, професія інженера переважно асоціюється з технічним новаторством та сміливістю втілення в життя технічних інновацій. Аксіологічна і етична складова цієї професії досить часто залишається поза увагою.

Стрімке поширення в світі (доступність й українським користувачам) лінгвістичної нейромережі ChatGPT, яка здатна за лічені хвилини обробити великі пласти інформації, водночас пропонує широкі можливості, але й продукує певні ризики. Щоб мінімізувати ризики користувачів та підвищити рівень їх ефективності у спілкуванні з цією нейромережею, потрібен певний адаптер, який у змозі погодити дії людини і машини. Безперечно, цю функцію може виконувати виключно людина, адже машина не може мислити стратегічно. Саме тому на часі виникнення нової професії – промт-інженер. Це такий спеціаліст, який синтезує роботу алгоритму відповідно до запитів користувачів. Окрім того, на промт-інженера покладається надскладне завдання розрахунку параболічної інтерполяції на межі технічних можливостей програми, антропологічних підстав та особистої відповідальності за майбутнє людства.

Таким чином, суспільна значимість та культурна цінність інженерної професії зростає у відповідності до технізації сучасної цивілізації, яка задає нові параметри соціокультурного буття людини, водночас, сама потребує експертної, професійної та цілераціональної дії з боку людини. Культурна цінність діяльності інженера полягає не тільки в збагаченні людства новими артефактами Техне, але і в терапевтичній, діалогічній функції. Інженер наче перекладач, не тільки привносить у масову свідомість технічні інновації, але й відповідає за їх соціокультурну адаптацію та оптимальну взаємодію техніки з людиною, суспільством та природою. Етос інженера визначають такі риси як – принципова гуманістичність, відповідальність, відкритість та довіра.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вінчестер С. Перфекціоністи. Як інженери створити сучасний світ / пер. з англ. Є. Даскал. Х. : Віват, 2019. 448 с.
2. Горкгаймер М. Критика інструментального розуму / п Київ: ППС-2002, 2006. 282 с.
3. Кожем`якіна О. М. Довіра як ціннісна основа соціальної взаємодії : монографія. Черкаси : ФОП Гордієнко Є. Л., 2019. 424 с.

4. Скіннер К. Людина цифрова / пер. з англ. Г. Якубовська. «Ранок» : Фабула, 2020. 272 с.
5. Шульга О. Наші. Інженерна історія України / іл. р. Або, В. Голубєв, В. Гусманов та ін. К. Моя книжкова полиця, 2021. 152 с.

Віктор МАРКІВ

*Здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
markiv@chem-bio.com.ua*

ЗАГРОЗА ЗАБРУДНЕННЯ ВОДНОГО СЕРЕДОВИЩА ВАЖКИМИ МЕТАЛАМИ: ПЕРСПЕКТИВИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ (НА ПРИКЛАДІ КОБАЛЬТУ)

*Вода, як і повітря, не належить нам, ми тільки користуємося нею.
Ми повинні поважати її і не допускати її забруднення.
Теодор Рузвельт*

Сучасна наука є надзвичайно цінним інструментом для розуміння світу навколо нас та вирішення проблем людства. Вона забезпечує наші потреби в нових технологіях, ліках та інших корисних винаходах. Завдяки науці ми можемо краще розуміти природу та причини змін клімату. Філософія довкілля є новітнім напрямком у філософії, що вивчає співвідношення між людськими сутностями та природним світом. Вона стверджує, що людина має відповідальність за збереження біорізноманіття та якість навколишнього середовища. Це обов'язок людей перед майбутніми поколіннями та перед самою природою.

Однак, сучасні технології, неконтрольоване використання синтезованих людиною речовин (ксенобіотиків) та важких металів становлять небезпеку для навколишнього середовища. Забруднення водою важкими металами, включаючи кобальт, становить серйозні ризики для довкілля та здоров'я людей. Ці проблеми неодмінно стають предметом розгляду фахівців, які стурбовані наслідками антропогенної діяльності. Погіршення якості навколишнього середовища є також етичною проблемою, так як порушує «права природи» та може завдати шкоди рослинам, тваринам та людям [3]. Забруднення водних об'єктів також негативно відображається на економіці та призводить до зменшення рекреаційних можливостей водою [7].

Важкі метали не піддаються деструкції та у тій чи іншій формі знаходяться у воді і донних відкладах, тому постійно становлять небезпеку для водної біоти. Збільшення концентрації даних токсикантів у компонентах гідроекосистем призводить до надмірного їх акумулювання гідробіонтами, що в свою чергу обумовлює порушення метаболізму в їх організмі [2].

Кобальт – це метал, що знайшов широке застосування в багатьох галузях, включаючи виробництво акумуляторів, авіаційної та військової промисловості, а також у медицині для лікування деяких захворювань. Метал є близьким за властивостями до заліза та нікелю; він є необхідним елементом для функціонування ферментних систем, бере активну участь в процесі кровотворення та перенесення кисню гемоглобіном. Значну роль кобальт відіграє у активації синтезу білків, сприянні їх накопиченню в органах і тканинах риб.

Високі рівні кобальту, зокрема в питній воді, можуть спричинити проблеми зі здоров'ям, такі як нудота, блювання, діарея та інші шлунково-кишкові розлади. Забруднення кобальтом може спричинити шкідливий вплив на водні організми, зокрема на риб та їх середовище існування. Кобальт у високих концентраціях може накопичуватися в організмі риб, що знаходяться у водоймах, забруднених металом. Це може призводити до токсичних ефектів на організм людей, які споживають їхнє м'ясо. Автори [5] також виявили, що кобальт впливає на гематологічні параметри риб, включаючи зниження кількості еритроцитів і гематокриту, а також збільшення корпускулярного об'єму і середнього корпускулярного гемоглобіну.

Сполуки кобальту потрапляють у навколишнє водне середовище через процеси гідролізу їх з руд, а також із стічними водами збагачувальних, металургійних і хімічних підприємств [1]. Знайдено значну залежність між концентрацією кобальту у воді та його накопиченням у рибах [4].

У гідробіонтів, які мешкають у забруднених водоймах, накопичення металу може призвести до біохімічних змін в їх тканинах: збільшення концентрації білків та ліпідів, зменшення концентрації глюкози та глікогену [6]. Кобальт може накопичуватися у тканинах риб та інших водних організмів, що може впливати на їхню репродуктивну здатність та здоров'я [7].

Одним із чинників токсичності металу є ступінь акумулювання його у метаболічно активних структурах організму. Тому нами було досліджено накопичення кобальту тканинами риб (карась, щука) в модельних умовах.

Аналіз експериментальних даних свідчить, що поглинальна здатність тканин риб відмінна внаслідок їх функціональних та структурних особливостей, а також через різні фізико-хімічні властивості самого металу. Найбільший вміст кобальту виявлено в печінці карася. За дії металу при концентрації 2 ГДК його кількість знижується, а за дії 5 ГДК – зростає.

Головним органом у риб, який накопичує метали, є скелетні м'язи. Якщо відштовхуватися від того, що у риб м'язова тканина складає близько 50 % сумарної маси, то загальний вміст металів у ній може бути досить значним. У наших дослідженнях виявлено невисокий вміст кобальту у м'язах досліджуваних риб. Так, у м'язах карася він майже в два рази вищий ніж у м'язах щуки. Зябра є органом, який безпосередньо контактує з оточуючим водним середовищем. Вміст кобальту в зябрах контрольних груп риб майже однаковий у карася і щуки. За концентрації кобальту у воді 2 ГДК і 5 ГДК відмічається зростання кількості даного металу в зябрах у щуки, і значно менше збільшення цього показника у карася.

В цілому, слід зазначити, що біоіндикація має ряд переваг над хімічними методами аналізу навколишнього середовища. Насамперед це швидкість та ефективність визначення рівня забруднення. Використання цих підходів дозволяє виявити навіть незначні зміни в екологічному стані довкілля та дає можливість оцінити токсичність середовища на основі реальних ефектів забруднення. Перевагою біомоніторингу є невисока вартість досліджень, що може бути використано для встановлення фонових рівнів забруднення металами. Однак, слід зазначити, що методи біомоніторингу мають свої обмеження і потребують, за можливості, комплексного поєднання хімічних та інструментальних методів.

Отже, філософські роздуми про природу та місце людини у світі впливають на ставлення до навколишнього середовища, а біоіндикація дозволяє отримувати об'єктивну інформацію про стан довкілля та вчасно реагувати на можливі загрози. Для зменшення ризику забруднення водою кобальтом та важкими металами в цілому необхідно вживати заходів контролю їх надходження та зменшення викидів металів у навколишнє середовище.

ЛІТЕРАТУРА

1. Курант В.З., Хоменчук В.О., Марків В.С., Вовчек Н.О. Вміст кобальту в прісних поверхневих водах та його біологічна роль в організмі риб. Матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. «Тернопільські біологічні читання – Ternopil Bioscience – 2022», 4-5 листопада 2022 р. Тернопіль: Вектор, 2022. С. 72-75.
2. Хоменчук В.О., Балабан р.Б., Марків В.С., Курант В.З. Особливості функціонування глутаматдегідрогеназ коропа лускатого (*Syrpinus Carpio L.*) за дії підвищених концентрацій іонів металів у воді. Сучасні проблеми

- теоретичної і практичної іхтіології: матеріали XIV Міжнародної іхтіологічної наук.-практ. конф., 23-25 вересня 2021 р. Харків: Факт, 2021. С. 192-198.
3. Aftab J., Abid N., Sarwar H., Veneziani M. Environmental ethics, green innovation, and sustainable performance: Exploring the role of environmental leadership and environmental strategy. *Journal of Cleaner Production*, 2022, Volume 378, 134639.
 4. Hertz Y., Madar Z., Hepper B., Gertler A. Glucose metabolism in the common carp (*Cyprinus carpio* L.): the effects of cobalt and chromium. *Aquaculture* 76, 255–267.
 5. Hossein E., Abbas M., Shohreh B. Effects of cobalt as growth promotant on the growth of rainbow trout, *Oncorhynchus mykiss*. *World Aquaculture 2008: Aquaculture for Human Wellbeing – The Asian Perspective*, 19–23 May 2008. Busan, Korea.
 6. Warnken K. W., Davison W., Zhang H., Galceran J., Puy J. In situ measurements of metal complex exchange kinetics in freshwater. *Environ. Sci. Technol.* 41, 3179–3185.
 7. Yee-Duarte J. A., Racotta I. S., Camacho-Mondragón M. A., Roldán-Wong N. T., Carreño-León D. P., Kidd E. S. K. A, Arellano-Martínez M., Contrasting reproductive health of female clams *Megapitaria squalida* from two nearby metal-polluted sites in the Gulf of California: Potential effects of copper, lead, and cobalt, *Marine Pollution Bulletin*, 2020, Volume 160, 111583.

Наталія МЕЛЬНИЧИН

*Здобувачка третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
12021999rik@gmail.com*

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ГАЛИЦЬКОГО СВЯЩЕННОСЛУЖИТЕЛЯ КСЕНОФОНТА СОСЕНКА

Однією із провідних тенденцій у розвитку фольклористики на сучасному етапі є дослідження життя, діяльності та творчості українських діячів науки і культури, праці та здобутки яких залишились поза увагою науковців через ідеологічні обмеження тогочасної радянської влади. До таких вчених належить католицький діяч, етнограф, фольклорист К. Сосенко. Його наукові зацікавлення переважно зосереджувались на дослідженні української фольклорної спадщини, культурних зав'язків праукраїнців із іншими народами. Його напрацювання з цієї тематики є вагомим складовою української фольклористики, оскільки воно охоплює широкі міжкультурні дискурси для аналізу. Як відомо, фольклористика виявляє тісний зв'язок із релігією, бо перша сягає найдавніших часів – формування міфологічного світогляду, котрий із часом трансформується у релігійний, що іноді руйнує чіткі межі між ними. Із плином часу ця відмінність, хоч і стає більш видимою, проте зберігає залишки

«минувшини», формуючи відповідні особливості. Відтак критичне дослідження і трактування релігійного аспекту національної культури часто містить міфологічне підґрунтя.

У статті маємо на меті окреслити багатогранність постаті вченого К. Сосенка, котрий, будучи священнослужителем, представником греко-католицької Церкви в Україні, займався науковою діяльністю, досліджуючи та вивчаючи фольклорне минуле нашого народу, зокрема специфіку побутування традиційних свят календарно-обрядового циклу.

Об'єктом дослідження є науково-релігійна діяльність і спадщина К. Сосенка, а предметом – історико-культурний процес кін. ХІХ – поч. ХХ ст. крізь призму осмислення взаємозв'язку наукових пошуків із релігійною діяльністю вченого.

Кінець ХІХ – початок ХХ ст. став переломним періодом в історії наук, адже у цей час починають формуватися численні течії, напрями, окреслюватися погляди вчених, котрі по-новому прагнули осмислити світ та його категоріальне означення у всіх сферах. У той час під впливом поглядів відомого етнографа Ф. Гребнера як самостійний напрям почала формуватися віденська етнографічна школа, котра водночас була пов'язана із діяльністю католицького священника В. Шмідта. Будучи її очільником, він ставив собі за мету виведення етнографічної науки на такий рівень, щоб вона могла служити церковній догмі як це було у період Середньовіччя, роблячи її «служницею богослов'я». Відтак ключовий момент віденської етнологічної школи полягав у акцентуванні на уявленні про першоначало існування єдиного Бога, Творця світу і людей (монотеїзмі). Образ Бога, за уявленням вченого, був позбавлений будь-яких міфологічних рис і формував предмет релігійного шанування. Усі ж інші форми вірування – анімізм, фетишизм, тотемізм та ін. – на його думку, первісно були відсутні [3, с. 2]. Відтак В. Шмідт у своєму творчому доробку зосереджувався на тому, щоб відновити апріорний образ Бога-Творця без численних домішок інших вторинних, як він вважав, вірувань [5, с. 27]. Чимало науковців поділяли його погляди, працюючи у цьому напрямку.

У той час склалася у просторі української фольклористики та культурології існувала проблема наукової методології: якщо в європейській науці на певних етапах розвитку існували різні школи (міфологічна, антропологічна, етнографічна, культурно-історична, історична, віденська та ін.). Ці тенденції з'являлися в українському науковому середовищі, проте часто із запізненням або не до кінця окреслені.

Відтак К. Сосенко – приклад інакодумця, мислителя, високоосвіченого священника УГКЦ, етнолога, котрий прагнув критично осмислити теорію походження українських свят, вірувань. Проте не відносно до церковної доктрини, а на основі відмінних та спільних рис у міжкультурній взаємодії із іншими народами.

Народився вчений 7 лютого 1861 р. у с. Межигірці Івано-Франківської області. Початкову освіту отримав у м. Галичі, пізніше навчався у гімназії у Станіславі. Оскільки в юнацький період свого життя він любив малювати, то після завершення гімназії поїхав до Польщі, де вступив на третій курс мистецької школи Я. Матейки у м. Кракові. Окрім цього, відвідував курси класичної філософії, історії, археології, польської літератури та анатомії в Академії Мистецтв. Після завершення навчання К. Сосенко переїхав до Львова, де вступив на медичний, філософський і теологічний факультети. Під час навчання на філософському відділенні студіював історію української, польської й німецької літератур, мовознавство, вивчав французьку, німецьку, турецьку, арабську та гербейську мови [2, с. 147].

Після завершення навчання, у 1888 р., його було висвячено на священника в УГКЦ та переведено на парафію у селах Галичини: спочатку сотрудник у Конюхах (1887-1889), пізніше був призначений парохом в с. Солонці біля Львова (1889-1895), згодом у с. Дуліби (1895-1901), а із 1901 р. до кінця життя був служителем в Конюхах. Завдяки йому це село стало високосвідомою округою. Тут він глибоко вивчав літературну і наукову спадщину, перекладав твори закордонних авторів. Проте у 1920 р. його було заарештовано польською військовою владою спочатку за душпастирську, а згодом за культурно-просвітницьку працю і захист українського населення, через що був під загрозою розстрілу [4, с. 24]. Та все ж йому вдалося його уникнути. Після цього К. Сосенко зосереджує увагу і присвячує час науковій діяльності. Його доробок становлять дослідження та аналіз українських релігійних свят, їхні витoki, зв'язок із іншими культурами, їх взаємопроникнення. Він здійснив порівняльний аналіз цих традиції з культурно-релігійними виявами інших народів, висвітливши загальне та відмінне. Головна особливість вченого полягає у тому, що, будучи священнослужителем, представником релігії – християнства, він критично оцінював генезу християнських свят, церковної символіки та багатьох інших релігійних атрибутів. У своїх працях він здійснив переоцінку релігійних святкувань, пояснюючи походження свят в діахронному вияві. Він є автором низки ґрунтовних праць: «Про містику гагілок» (1922 р.), «Праджерело українського релігійного світогляду»

(1923 р.), «Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого Вечора» (1928 р.) та ін. У своїх дослідженнях він простежив зв'язок українських релігійних обрядів, звичаїв, символів, імен зі стародавніми іранськими елементами релігії та культури. На основі цих зіставлень К. Сосенко детально пояснив суть, символіку та містику Різдва та Щедрого вечора, Великодня, Купала та ін. Його дослідження підкреслювали давність українців як одного з найдавніших народів, чим він доводив свої погляди на самостійність і самобутність українського народу на його території. К. Сосенко розглянув і обґрунтував мовну та культурну схожість між українською та староіранською культурами.

Найціннішою науковою працею К. Сосенка є «Культурно-історична постать староукраїнських Свят Різдва й Щедрого Вечора», видана у 1928 р. у Львові, а також статті в часописі «Літературний вісник». Невідомою залишається доля двох інших праць – «Дніпро і Придніпровщина» та «Генега Козаччини», над якими вчений працював до кінця свого життя [1, с. 230].

Завершився його життєвий та творчий шлях на 61-му році життя (17 квітня 1941 р.). Лише після проголошення незалежності України у 1991 р. завдяки зусиллям односельців у с. Конюхах було відкрито меморіальний музей о. К. Сосенка в будинку, де він проживав. Відтак за період свого життя йому не судилося зазнати визнання у науковій сфері через тогочасні реалії – радянську владу, яка переслідувала українського діяча через його релігійні та наукові погляди. На жаль, це стало причиною того, що в сучасному науковому обігу є надто мало інформації про цього вченого, котрий вніс свою лепту в історію української культури та просвітництва.

Постать вченого попри те, що маловідома через тогочасні реалії, є знаковою в українській фольклористиці, етнографії і водночас у релігійному контексті, адже дає нову оцінку для осмислення таких категорій як «церква» – «свята» – «вірування». Його праці є неоціненними дослідженнями витоків міжкультурної взаємодії традицій українського народу з іншими етносами. Він використовував новий на той період метод – культурно-історичний, характерний для віденської етнологічної школи, єдиним представником якої був в Україні. Проте, на жаль, його доробок залишається малодослідженим через складні соціально-політичні обставини його діяльності.

К. Сосенко був у теплих взаєминах з В.Гнатюком та А. Чайковським. Їхні листування частково зберігаються у рукописних фондах Львівської бібліотеки НАН України. Уся наукова діяльність вченого проходила у

с. Конюхи, де він служив як священник і де писав праці. Рівень його освіченості та наукової діяльності засвідчують навіть ті факти, що К. Сосенку часто надходили запрошення на наукові конференції до Лондона, Копенгагена, Берліна та інших міст Європи. Попри те, що він жив далеко від «наукового» світу, писав праці, цінність та актуальність яких залишається до сьогодні, адже вони спрямовані на осмислення генези й традиції української культури, а також підносять на новий рівень осмислення освіченості духовенства та вільнодумства безвідносно до релігійних та політичних ідеологій.

Висновки. Отже, постать вченого К. Сосенка є багатогранною, адже, будучи священнослужителем, представником греко-католицької Церкви в Україні, займався науковою діяльністю, досліджував та вивчав історичне минуле нашого народу, його зв'язок із релігійною обрядовістю, зокрема специфіку побутування традиційних свят календарно-обрядового циклу. Він був представником високоосвіченого духовенства, котрий вмів не лише критично мислити, а й відокремлювати ідеологічні позиції – релігійні, політичні – до безвідносних, апріорних, обстоюючи це у своїх наукових працях. Відтак вивчення творчого доробку К. Сосенка є актуальним на сьогодні і потребує подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дей О. Українські колядки і щедрівки в дослідженнях слов'янських вчених. Слов'янське літературознавство і фольклористика. Київ. Науковий вісник. №2. 1975. С. 220-234.
2. Сокіл Г. Українська фольклористика в Галичині кінця ХІХ – першої третини ХХ століття: історико-теоретичний дискурс: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 588 с.
3. Сосенко К. Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого вечора. Львів. Накладом автора 1928. 350 с.
4. Токарев С. Віденська школа етнографії. Вісник історичної світової культури. 1958. №3. С. 24-37.
5. Шмідт В. Етнологічний культурний округ. Львів. 1928. 12 с.

Катерина ЮНКО

*Здобувачка третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
yunkokateryna@tntu.edu.ua*

ВИМОГИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ЗГІДНО КОНЦЕПЦІЇ ЕКОЕКСПОСОМИ НА ПРИКЛАДІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДВОСТУЛКОВИХ МОЛЮСКІВ

Кожен організм протягом свого життя піддається впливу різноманітних чинників довкілля, в тому числі забруднення токсичними речовинами. Хімічні речовини, які постійно потрапляють в навколишнє середовище, є причиною для занепокоєння. У останні декілька десятиліть особлива увага надається новітнім органічним забруднювачам. До таких речовин належать мікропластик, що утворюється в наслідок деградації пластикових відходів, агрохімікати, фармацевтичні засоби та інші забруднювачі [4]. Необхідність краще розпізнавати ці чинники та їх вплив на здоров'я організмів обумовила розвиток новітніх концепцій, а саме експосоми та екоекспосоми. Концепція екоекспосоми висуває ідею сукупного впливу екзогенних та ендогенних стресових факторів на організми, що є результатом глобального забруднення довкілля. Вплив ксенобіотиків, які знаходяться у водному середовищі є комбінованим, оскільки вони вступають у взаємодію з іншими забруднювачами довкілля та можуть змінювати їх біологічну дію. Відомі випадки синергічної, антагоністичної дії або ефекту, що не є схожим на вплив індивідуальних компонентів суміші. Тому є необхідність вивчати комбіновані впливи ксенобіотиків, що реалізуються у природі, оскільки їх ефект на організм складно передбачити [2]. Екоекспосома також включає у дослідження ендогенні метаболіти, маркери адаптивних клітинних стресових реакцій. Тобто сполуки, які утворюються в організмі внаслідок запалення, оксидативного стресу, перекисного окиснення ліпідів, інфекцій та інших процесів. Основною особливістю екоекспосомного підходу є проведення всебічної оцінки впливу кількох стресорів на організми екосистем [2].

Для з'ясування впливу довкілля та дослідження адаптивних реакцій організмів на стресові чинники навколишнього середовища в якості модельних організмів найчастіше використовують двостулкових молюсків. Оскільки за способом життя ці водні організми є активними біофільтраторами, можуть накопичувати різні токсичні речовини в тканинах. Їх використовують в якості біоіндикаторів для визначення

забруднення довкілля, а оскільки у трофічних ланцюгах екосистем молюски займають нижні ланки, то їх здоров'я і розвиток можуть відображати стан екосистеми в цілому [3, 5].

Метою даної роботи стало застосувати екоекспосомний підхід у дослідженні впливу ксенобіотиків на організм двостулкових молюсків *Unio tumidus* в екологічно реальних умовах. Для цього ми порівнювали реакцію молюсків з двох різних біотопів на вплив типових побутових забруднювачів. Очікувалось, що особливості адаптації у певному біотопі можуть впливати на здатність організму реагувати на додатковий пошкоджуючий чинник.

Під час проведення досліду використовували спектрофотометричні, статистичні та аналітичні (аналіз вітчизняних та іноземних джерел) методи дослідження.

Для експерименту були відібрані особини двостулкового молюска *Unio tumidus* з двох місцевостей. Ділянка р. Случ кваліфікована як умовно чиста, ділянка р. Нічлава - умовно забруднена згідно результатів, отриманих у лабораторії у попередніх дослідженнях. Серед вибраних молюсків було сформовано 4 групи з кожної популяції: контрольна, та з додаванням у воду мікропластику (у концентрації 1 мг/л, та розміром 0,1-0,5мм), ібупрофену (концентрація 8 мкг/л (3,9 нМ)), та їх суміші. Експозиція тривала 14 діб.

Серед переліку біомаркерів, що вивчались на прикладі двостулкових молюсків, на особливу увагу заслуговує дослідження металотіонеїнів, що є чутливими маркерами на забруднення середовища у безхребетних і хребетних організмів. [1, 3].

Щоб виділити металотіонеїни використовували розподільчу хроматографію термостабільних протеїнів травної залози молюска *Unio tumidus*. В результаті були виділені дві фракції. Згідно об'єму елюції маркерів молекулярні маси фракцій термостабільних протеїнів становлять близько 66 та 8 кДа. Протеїни фракції з молекулярною масою близько 8 кДа мають порівняно високий специфічний показник світлопоглинання D254/D280. Це свідчить про наявність метал-тіолатних кластерів та відсутність в їх складі ароматичних груп. Наведені ознаки: термостабільність, низька молекулярна маса, особливості УФ-спектру, відповідають ознакам металотіонеїнів.

У молюсків із чистої місцевості кожен чинник викликав значне зменшення вмісту металотіонеїнів - більше як удвічі, тоді як у молюсків із забрудненої зони вірогідні зміни порівняно з контролем не відзначені. В обох популяціях дія на організм ібупрофену або суміші супроводжувалась

найнижчим вмістом металотіонеїнів у травній залозі серед всіх груп з популяції.

Іншим важливим завданням стало встановити вміст Цинку в складі металотіонеїнів. Цинк відіграє вирішальну роль у багатьох біохімічних реакціях, є обов'язковим компонентом близько 3000 протеїнів серед яких ензими та фактори транскрипції [3]. Аналіз вмісту Цинку у складі металотіонеїнів виявив відмінності між двома контролями, причому у цьому випадку, більше Цинку містилося у складі металотіонеїнів у популяції із забрудненої зони, а експозиції викликали у обох популяціях моллюсків зростання вмісту Цинку у складі металотіонеїнів, проте такі зміни викликали різні чинники залежно від популяції. Лише ібупрофен у популяції з умовно чистої місцевості призвів до зменшення вмісту Цинку в складі металотіонеїнів.

Відтак, отримані результати свідчать, що моллюски із забрудненої місцевості більше адаптовані до впливу побутових забруднювачів, таких як ібупрофен, у своєму біотопі, проте дія механічних частинок мікропластику виявляє вразливість їх фільтраційної функції. Запропонований підхід може бути використаний для селективної оцінки стану адаптивних та детоксикаційних систем водних організмів за впливу новітніх забруднювачів середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Barka S., Pavillon J., Amiard J. Influence of different essential and non-essential metals on MTLP levels in the Copepod *Tigriopus brevicornis*. *Comparative biochemistry and physiology. Toxicology & pharmacology: CBP*. 2001. Vol. 128, no. 4. P. 479–493. [https://doi.org/10.1016/s1532-0456\(00\)00198-8](https://doi.org/10.1016/s1532-0456(00)00198-8)
2. Barouki R., Audouze K., Becker C., Blaha L., Coumoul X., Karakitsios S., Klanova J., Miller G. W., Price E. J., Sarigiannis D. The Exposome and Toxicology: A Win-Win Collaboration. *Toxicological sciences: an official journal of the Society of Toxicology*. 2022. Vol. 186, no. 1. P. 1–11. <https://doi.org/10.1093/toxsci/kfab149>
3. Martyniuk V., Gylytė B., Matskiv T., Khoma V., Tulaidan H., Gnatyshyna L., Orlova-Hudim K., Manusadžianas L., Stoliar O. Stress responses of bivalve mollusc *Unio tumidus* from two areas to ibuprofen, microplastic and their mixture. *Ecotoxicology*. 2022. Vol. 31, no. 9. P. 1369–1381. <https://doi.org/10.1007/s10646-022-02594-8>
4. Miller T. H., Bury N. R., Owen S. F., MacRae J. I., Barron L. P. A review of the pharmaceutical exposome in aquatic fauna. *Environmental pollution*. 2018. Vol. 239. P. 129–146. <https://doi.org/10.1016/j.envpol.2018.04.012>
5. Yap C. K., Sharifinia M., Cheng W. H., Al-Shami S. A., Wong K. W., Al-Mutairi K. A. A Commentary on the Use of Bivalve Mollusks in Monitoring Metal Pollution Levels. *International journal of environmental research and public health*. 2021. Vol. 18, no. 7. P. 3386. <https://doi.org/10.3390/ijerph18073386>

Секція 8
ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНОГО БУТТЯ:
АКСІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Галина ГЕНСЕРУК

Кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри інформатики і методики її навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
genseruk@tnpu.edu.ua

Сергій МАРТИНЮК

Кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри інформатики і методики її навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
sergmart65@tnpu.edu.ua

**НАВЧАННЯ В ЕПОХУ ЦИФРОВОЇ
ТРАНСФОРМАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Цифрова трансформація освіти завжди висвітлювала перспективу розширення доступу до якісної освіти [1]. З появою платформ електронного навчання розгорнулася дискусія щодо технологічних процесів у сфері вищої освіти. Для студентів впровадження цифрових технологій у навчальне середовище дало можливість отримати доступ до широкого спектру курсів. З розвитком технологічної інфраструктури закладів вищої освіти зменшилися перешкоди для доступу до різних цифрових ресурсів.

Цифрове навчання повинно задовольняти індивідуальні потреби студентів. Фактори, які сприяють покращенню навчання, включають розуміння базових навичок кожного студента, зв'язки з попередніми знаннями, мотивацію, культурну чутливість і компетентність, а також індивідуальний дизайн занять. Таким чином, беручи до уваги відповідну цифрову педагогіку, яка ґрунтується на даних про навчання та мотивацію, цифрове навчання може принести величезні переваги студентам. Останні 20 років продемонстрували, що лише пристрої та доступ до Інтернету не можуть дозволити студентам і викладачам скористатися перевагами цифрових підходів. Рецепт успіху в підвищенні навчальних результатів

є не впровадження цифрових технологій як таких, а скоріше свідоме їх використання.

Пандемія зумовили безпрецедентний перехід до онлайн-навчання. Однак раптова поява екстреного дистанційного навчання принесла нові усвідомлення того, що відбувається, коли заклади вищої освіти не можуть належним чином реалізовувати стратегії цифровізації. Більшість закладів не були належним чином підготовлені до швидкого цифрового переходу, спричиненого пандемією, якість онлайн навчання та викладання не відповідала стандартам очного навчання. Виникла проблема між комунікацією із учасниками освітнього процесу. Важливим питанням була оцінка навчальних досягнень студентів. Розвиток цифрових навичок викладачів, їх розуміння стратегій цифрового навчання та мотивації студентів стало основою для впровадження нових моделей навчання.

З 2020 року дослідження науковців спрямовані на пошук стійких моделей цифрового навчання. Багато хто погоджується, що впровадження цифрового навчання вимагає не просто переходу на онлайн-формати, а розвиток технологічно цифрового освітнього середовища закладу вищої освіти [2]. Комунікація та співпраця стали фундаментальним елементом процесу цифрової трансформації. Співпраця всередині та між закладами вищої освіти стала активною, оскільки відбувається обмін кращими практиками, ресурсами та обговорюються нові цифрові рішення. Розвиваючи культуру обміну та встановлюючи співпрацю у вищій освіті як норму, ми зможемо гарантувати всім студентам рівний доступ до високоякісного навчання.

Цифрове лідерство, яке потрібне закладам вищої освіти для розвитку якісного цифрового навчання, вимагає глибокого розуміння потенціалу цифрових технологій та високого рівня стратегічного мислення в контексті розвитку цифрової компетентності викладачів. Цей процес складний, тому заклади вищої освіти повинні забезпечувати професійний розвиток викладачів.

Зіткнувшись із різкими та безпрецедентними змінами в освіті, пов'язаними із пандемією, викладачі на всіх рівнях освітньої системи виявили бажання розвивати свою цифрову компетентність та віддавати пріоритет інвестиціям у власний професійний розвиток. Пандемія вимагала трансформаційних змін у процесі навчання та викладання. Ефективне онлайн-навчання бере свій початок у ретельному проектуванні та плануванні навчання і впливає на його якість.

Заклади вищої освіти повинні прагнути до сталого розвитку та формування власної стратегії цифровізації. Мають бути чітко сформульовані стратегічні цілі та визначені пріоритети у цифровому викладанні та навчанні. Використання цифрових технологій викладання та

навчання передбачає появу нових методів навчання, а саме: змішане навчання, перевернуте навчання, адаптивне навчання, активне навчання. Розвиток цифрової компетентності студентів стає першочерговим завданням і сприяє покращенню результатів навчання в цифровому освітньому середовищі.

Отже, сучасні цифрові рішення відкрили нові траєкторії розвитку освіти, включаючи цифрові інструменти, які дозволяють застосовувати нові методики навчання. Процес цифровізації має супроводжуватися широкомасштабними змінами в закладі вищої освіти, а також інвестиціями та постійним розвитком цифрової компетентності усіх учасників освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Модернізація освіти в цифровому вимірі. Монографія / за наук. ред. Н. Морзе, О. Буйницької. Київ. 2021. 300 с.
2. Henseruk H. Digital transformation of the educational environment of the university / H. Henseruk, B. Buyak, V. Kravets [et al.]. E-learning: Innovative Educational Technologies, Tools and Methods for E-learning: Monograph. Katowice: STUDIO NOA, 2020. Vol. 12. P. 325–335.

Віктор СІТКАР

*Кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології розвитку та консультування Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
Sitkarv@gmail.com*

Степан СІТКАР

*Кандидат психологічних наук, викладач кафедри машинознавства та транспорту Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
Тернопіль, Україна
Sitkarv@gmail.com*

«РЕДАН» - СПЛАНОВАНА ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА СПЕЦОПЕРАЦІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ ЧИ ІДЕНТИЧНІСТЬ МОЛОДІ З КУЛЬТУРНИМ АНІМЕ СВІТУ?

Україною шириться субкультура з росії ПВК «Редан», учасники якої вдягаються у чорний одяг та влаштовують масові бійки в громадських місцях. Аналіз інформаційних українських джерел виявив, що наприкінці лютого 2023 року поліція попередила такі дії агресивних підлітків у

більшості українських містах. До того ж, у м. Тернополі теж помітили прихильників агресивного російського руху «ПВК Редан». Днями цей рух почав проникати з росії в Україну. Під виглядом флешмобу вони провокують масові бійки серед підлітків, пише Файне місто [2]. Зокрема, 28 лютого 2023 року, кількох прихильників «ПВК Редан» помітили в Тернополі. Очевидці публікували відео з ТЦ «Орнава». Вони взяли свій «образ» з аніме: чорний одяг, зображення павуків і цифри 4.

Виникає питання «*До чого тут аніме?*»? Річ у тім, що назву «Геней Редан» (Трупа тіней) має кримінальна організація з аніме-серіалу «Мисливці на мисливців» (Hunter x Hunter). Саме звідти так звані представники «ПВК» взяли фірмову атрибутику: символ павука – відмітна особливість «Геней Редан». Кожен член банди бунтівників має таке татування і порядковий номер: від 1 до 13.

Блогер та викладач японської мови Борис Мороз підтверджує, що першоджерелом субкультури є японські аніме «Hunter x Hunter», але додає, що російський рух, запозичивши цю естетику, «створив власну революційну ідеологію»: «У її серці лежить ідея про те, що неформали, які отримували «люлів» від гопників та ультрас, можуть зібратися гуртом та самі «виписати люлів» будь-кому. Тепер купа українських підлітків носить одяг з павуком та цифрою 4 (бо саме такий номер був у героя аніме, якого наслідують) і урізноманітнює собі дозвілля», – пише Б. Мороз [5]. Проте, у поліції вважають, що це «спроба російських пропагандистів провести чергову інформаційно-психологічну операцію та використати дітей для дестабілізації внутрішньої ситуації в Україні» [2].

Зазначене вище і спонукало нас глибше проаналізувати специфіку цієї субкультури та дослідити, чи існує небезпека потрапити під негативний вплив цього руху дітям у Тернополі та всій Україні?

Виклад основного матеріалу. Аналіз передісторії виникнення цього руху виявив, що інформація про новий рух почала активно розповсюджуватись у медіа та соціальних мережах після масового затримання підлітків у ТРЦ великих міст росії. Тільки в одному з ТРЦ москви за один вечір затримали 300 людей. Причиною арештів стали масові бійки, які, за даними росЗМІ, влаштували представники нової молодіжної субкультури – «ПВК «Редан».

Молоді люди також називають себе «павуками», зображення яких з цифрою 4 носять на одязі. Підлітки вважають себе «неформалами», і стверджують, що не мають жодного стосунку до військових формувань, а «ПВК» (за аналогією з сумнозвісним «ПВК «Вагнер» пригожина)

назвалися «по приколу». До того ж, представники субкультури «редан» можуть носити картаті штани, надають перевагу чорному одягу.

Утім, підлітки себе кримінальною групою не вважають. У соціальних мережах стверджують, що представники спільноти виступають проти «біляфутбольних фанатів та уродженців Кавказу й мігрантів». При цьому «редани» заявляють, що вони «не пригнічують людей через їхню релігію чи національність». У соціальних мережах протиставляють «реданів» так званим «оффнікам» – представникам протилежної субкультури, які є прибічниками «грубої сили». Водночас пропагандистські російські ЗМІ стверджують, що «редани» – це «психологічна операція України, яка радіє бійкам в російських ТРЦ» [2].

Як зазначає начальник ювенальної превенції управління превентивної діяльності головного управління Національної поліції в Тернопільській області П. Тихович, «Буквально тиждень перед тим, як рух з'явився у нас, його вперше зафіксували в російській федерації. І там дійсно були великі побоїща, коли одна група людей нападала на інших людей, і навіть було зафіксовано два факти смерті дітей» [3].

Основна дія, яку проводять реданівці – вони збираються великою групою в людних місцях і там бешкетують. Водночас, на противагу «Редану» утворилися ще одна молодіжна течія «Антиредан». Хлопці та дівчата нападають один на одного і влаштовують масові бійки. Подібні зборища «реданівців» та «антиреданівців» вже відбувалися в Україні. Зокрема, в Києві, Житомирі, Хмельницькому. Ба більше, прибічників руху «Редан» виявили і в Тернополі. Хлопці створювали телеграм-канали і там обговорювали можливі зустрічі.

Щодо вищезазначеного, одинадцятикласник Сергій Видра розповідає, що такі канали чи відео побоїщ постійно йому висвітлює в соціальних мережах. Хлопець відзначає, що усі канали з тематикою «Реданів» закриті, так просто не можливо переглянути про що там йдеться. Проте працівники ювенальної превенції Тернопільської області знайшли один з таких каналів в Телеграм. Перша картинка, яка потрапляє на очі – це як невідомі представляють до голови хлопця пістолет. Тернопільський підліток каже, що це відео з росії [3].

На те, як швидко поширюється цей рух в Україні вказує той факт, що на Київщині вже виявили 160 груп в телеграм-каналах так званої ПВК «Редан». Про це повідомив очільник поліції Київської області А. Небитов в ефірі телеканалу «РАДА». За його словами, у цих групах перебуває біля 1600 учасників. «По 500 об'єктах вже були перевірки. Організатори

встановлені, із ними проведено профілактичні бесіди». Наразі, поліція продовжує профілактичні заходи серед молоді – зазначив А. Небитов [1].

Щодо зазначеного, психологи стверджують, що підліткам, на гачок такої субкультури, потрапити досить легко. Особливо в час інформаційних технологій, адже достатньо лише один раз відкрити чи пошукати інформацію про цей рух і всі соціальні мережі будуть вибірково пропонувати все про «реданів». Саме тому, за досить короткий час існування, ПВК «Редан» рух встиг дістатися України, сутички фіксували у декількох містах нашої держави. Зокрема, учасників редан-субкультури вже помітили у Харкові, Києві, на Закарпатті (Ужгороді, Мукачеві), в Івано-Франківську, Одесі, Вінниці, Львові, Дніпрі та Полтаві.

Намагаючись зрозуміти глибше, «що таке ПВК «Редан», нами проаналізовано інформаційні джерела, і виявлено, що – це не військова компанія, а агресивна молодіжна субкультура, прихильники аніме, що влаштовують масові бійки. Молоді люди одягають футболки та світшоти із зображенням павуків і цифри 4, що є відсилкою до аніме Hunter x Hunter [6]. Крім того встановлено, що «Редан» з'явився у росії у вересні 2022 року. Учасники рф спілкуються в паблику у соціальній мережі «ВКонтакте». Широкої популярності «редани» набули у лютому 2023 року, коли представники субкультури почали влаштовувати масові бійки з футбольними фанатами у московських торгових центрах. Зокрема, в лютому 2023 року, у москві в Авіапарку зібралися сотні людей, які влаштували масову бійку. Силовики затримали 300 осіб. Однак підлітків це не зупинило. Очолює цей рух хлопець на ім'я Алі – це гравець у Dota 2 і Counter-Strike. Відомо про нього досить мало [6].

Проте, у поліції Києва наголошують, що пропаганда насильства серед українських підлітків – це російська інформаційно-психологічна спецоперація (ПСО) з метою дестабілізації ситуації в нашій державі. Тому, правоохоронці закликають батьків стежити за своїми дітьми. Зокрема вони зазначають, що: «Провокування масових бійок серед молоді і підлітків – це спроба російських пропагандистів провести чергову інформаційно-психологічну операцію та використати дітей для дестабілізації внутрішньої ситуації в Україні. Тож поліцейські Києва вкотре закликають батьків спілкуватися з дітьми, звертати увагу на їх поведінку, коло спілкування і способи проведення дозвілля».

Втім, керівник поліції Харківщини, В. Тимошко, вважає, що це робиться, щоб пропагандисти з рф мали змогу «посмакувати» деталі бійок та порадіти проблемам нашої держави. Він зазначає, що: «За задумом ФСБ недодержави, яка шляхом маніпулювання та обману «зібрала» у групи всіх

цих людей, вони повинні були вчинити масову бійку в центрі міста, щоб ТБ недодержави могло посмакувати з цього. У багатьох вилучено балончики з газом, ножі, кастети! І це в нашому багатостраждальному, незламному місті!». Війна йде не тільки на полі бою. Ворог хоче знищити нашу країну і використовує наших з вами дітей задля досягнення своїх крвожерливих цілей» [6].

На думку Ігора Зінкевича, депутата Львівської міськради, який відстежував ситуацію з ПВК «Редан» у місті спільно з силовиками: *«В українському суспільстві немає проблем з самовираженням молоді, ніхто нікого не утискає через вигляд. Тому розумію, що ця субкультура штучно і масово запускається, визначають координаторів, які пробують показати, що це відбувається не лише в Росії, але й Україні, до того ж під час війни з Росією. Думаю, що до того мають стосунок спецслужби Росії, щоб дестабілізувати ситуацію»* [4].

Нині постає питання: **«Чому саме російську субкультуру наслідують українські підлітки, які зблизька бачать наслідки війни росії в Україні?»** Тут заслуговує на увагу думка, експертки з прав дитини, Христини Шабат: *«Просто є хаос, який штучно створений і контрольований. Поліція цей рух контролює. Ці підлітки не мають якогось альтернативного середовища, шукають своє місце у світі. Тоді вони потрапляють у таку субкультуру. Такі нові субкультури це нормально для підлітків, але яка мета руху і чому це створюється, що хочуть зробити? Не думаю, що підлітки знали, що рух із Росії. Багато думають, що це просто бійка, що це самовираження, не думають про наслідки* [4]. Підлітковий вік – складний, а субкультура не є чимось новим для молоді».

В зазначеному вище контексті, з історії відомо, що найбільше в Україні неформальне гіпі-середовище у радянський час було у Львові. Ця субкультура орієнтувалась на демократичні цінності та Захід. Як каже Ілько Лемко, представник неформального молодіжного середовища у Львові у радянський час: *«Кожне молоде покоління вар'ює по-своєму. Зараз нові технологічні, медійні речі, а принцип лишається той самий. Наша субкультура була протестна, проти радянської влади, тих критеріїв. Радянський Союз був тоталітарним суспільством.*

Росія скочується до тоталітаризму і там серед молоді можуть бути протестні настрої. Не думаю, що вся молодь підтримує режим путіна, можуть бути якісь там такі протестні речі, але це аж ніяк не може привести до повалення режиму» [4].

Якщо у Росії побачать, що російська субкультура набирає масового характеру, для прикладу в Україні, то російській владі буде вигідний цей

рух, який вона візьме під свій контроль і маніпулюватиме підлітками, зазначають експерти. Тоді, цей рух буде небезпечним для української молоді та й українського суспільства загалом. Не забуваймо, що психологічна війна – це атака на ідентичність кожного, на базові питання: «Хто Я?», «Яка моя функція?», «Яке моє місце у всьому, що коїться?», «Що я маю робити?».

Отже, як **висновок**, зазначимо, що ПВК «Редан» це – нова молодіжна субкультура, яка нібито виступає проти «офніків» (сучасна назва гопників та хуліганів), «скінхедів», футбольних фанатів та представників національних меншин. Члени угруповання носять довге волосся, чорний одяг із зображенням павуків і спілкуються специфічним сленгом.

Сьогодні на тему новоутвореної субкультури «ПВК» з'явилося багато спекуляцій. Одні називають «ПВК Редан» «бойовими анімешниками, які дали відсіч гопнікам», інші – радикальними націоналістами, а треті навіть не хочуть заглиблюватися в діяльність чергової молодіжної субкультури. У росії кажуть, що за новим рухом стоять «представники недружніх країн», а в українській поліції вважають це «спробою ворожих пропагандистів провести чергову ІІСО та використати дітей для дестабілізації внутрішньої ситуації».

«Детектор Медіа провели власний аналіз історії «ПВК Редан», зокрема: як «флешмоб» ширився соцмережами (часто назву та символіку використовували заради збільшення кількості підписників) та як українські медіа підхопили бездоказові твердження і почали залякувати батьків новим «синім китом», надаючи небезпечного поштовху на хвилі хайпу.

Психологи вважають, що в сучасних умовах, враховуючи і воєнний стан, головне для людини це сенс життя. Без сенсу людина не може жити. Особистий сенс ти знаходиш, коли знаєш чітко своє служіння. Отже, можна припустити, що пропоновані анімешні історії тлумачать вічні істини підліткам, які тільки-тільки почали думати про сенс життя. Тому аніме так цікавить, бо дає відповіді на найбільш важливі питання сучасних молодих (і не тільки молодих) людей: «У чому мій особистий сенс життя? Навіщо саме я тут? Як мені знайти себе?». І (аніме) дає їх, розповідаючи історії, що запам'ятовуються. Чим не яскравий і наочний опис духовної подорожі?

ЛІТЕРАТУРА

1. Мілюта В. 160 груп ПВК «Редан» вже виявили на Київщині: що відомо. URL: <https://bigkyiv.com.ua/>

2. У Тернополі помітили прихильників агресивного російського руху «ЧВК Редан». URL: <https://fainemisto.tv/news/51851-u-ternopoli-pomityly-pryhylnykyv-agresyvno-go-rosijskogo-ruhu-chvk-redan-video>
3. Чи зафіксували молодіжний рух «Редан» у Тернополі. URL : <https://t1news.tv/chy-zafiksuvaly-nebezpechnyj-ruh-redan-u-ternopoli>
4. Чому українські підлітки почали наслідувати російську субкультуру? Наскільки масовим є цей рух в Україні? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/pavuky-redan-subkultura-biyky/32292295.html>
5. Що таке аніме та чому воно подобається людям: візуальні прийоми, історія виникнення та насильство. URL : <https://suspilne.media/407082-so-take-anime-ta-comu-vono-podobaetsa-ludam-vizualni-prijomi-istoria-viniknenna-ta-nasilstvo/>
6. Що таке ПВК «Редан» та як воно пов'язане з аніме та росією. URL : <https://chas.news/current/scho-take-pvk-redan-ta-yak-vono-povzane-z-anime-ta-rosieyu>

Олександр ЯЩИК

*Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри комп'ютерних технологій
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
sanytnpi@gmail.com*

Степан ІЛЬКІВ

*Здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
0938084482@ukr.net*

ВИКОРИСТАННЯ ДОПОВНЕНОЇ РЕАЛЬНОСТІ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

XXI століття характеризується в науці, як період інтенсивного впровадження та використання ІКТ в освіті та навчанні, що дозволяє збільшити перелік пізнавальних завдань для здобувачів освіти. Окрім того, застосування ІКТ в навчальному процесі дозволяє практикувати завдання дослідницького характеру, створювати умови для самостійної роботи, а також можливість відтворення та моделювання різних об'єктів.

Відсутність можливості особисто ознайомитись з різноманітними об'єктами, зменшує для здобувачів освіти можливість правильно сформулювати уявлення про певні предмети та їх призначення. Це унеможлиблює наблизити зміст навчальних предметів до реального життя. Використання наочності допомагає формувати у здобувачів освіти усвідомленні та міцні знання, здійснює перехід від абстрактного мислення до конкретного та точного.

Доповнена реальність (ДР) – це технологія, застосування якої дозволяє додавати віртуальні об'єкти до реального світу за допомогою спеціальних пристроїв, таких як смартфони, планшети або спеціальні ДР-окуляри. Її використання змінює спосіб сприйняття навколишнього середовища та надає користувачеві нові можливості для взаємодії з ним. У навчальному процесі доповнена реальність має ряд переваг.

Візуалізація складних понять: використання ДР дозволяє створювати віртуальні моделі, діаграми, графіки та інші візуальні об'єкти, які допомагають здобувачам освіти легше розуміти абстрактні або складні концепції.

Інтерактивне навчання: застосування ДР надає учням можливість взаємодіяти з віртуальними об'єктами у реальному часі. Вони можуть експериментувати, розв'язувати завдання, виконувати симуляції та спостерігати за результатами безпосередньо.

Віртуальні екскурсії та практичні дослідження: ДР віртуально переносить учнів до різних місць, епох чи ситуацій. Вони можуть відвідати історичні місця, вивчати різні культури, проводити практичні дослідження безпосередньо у класній кімнаті.

Індивідуалізоване навчання: ДР може бути використана для створення індивідуальних навчальних сценаріїв, що враховують потреби кожного учня. Віртуальні об'єкти можуть адаптуватися до рівня знань та інтересів кожного учня.

Збагачення навчального досвіду: використання ДР збагачує традиційні методи навчання, роблячи їх більш захопливими та цікавими. Застосування у навчальному процесі дозволяє створювати ігрові елементи, головоломки, виклики та інші інтерактивні завдання, які спонукають учнів до активної участі.

Розширені можливості в мистецтві та творчості: ДР може бути використана для створення віртуальних мистецьких проєктів, де здобувачі освіти можуть експериментувати з різними стилями, кольорами та формами. Використання ДР також може допомогти їм у створенні власних віртуальних об'єктів та розширенні свого творчого потенціалу.

Підвищення мотивації та залучення: використання ДР у навчальному процесі може зробити навчання більш захопливим та привабливим для здобувачів освіти. Її застосування у навчальному процесі створює нові можливості для взаємодії та активного залучення здобувачів освіти, що сприяє підвищенню їх мотивації та інтересу до навчання.

Підготовка до реального життя: застосування ДР у навчання дає здобувачам освіти практичні навички та досвід, які будуть корисні у реальному житті. З її допомогою можна симулювати різні ситуації, наприклад, роботу з машинами, медичні процедури або інженерні

завдання, що дозволяє учням відчувати себе в реальних умовах без ризику помилки.

Використання доповненої реальності змінює навчальний процес, роблячи його більш захопливим, інтерактивним та ефективним. Це відкриває нові можливості для навчання, сприяє розвитку ключових компетенцій учнів та підготовці їх до викликів сучасного світу.

Використання доповненої реальності (ДР) у навчальному процесі в Україні поступово розвивається та отримує все більше популярності. Деякі школи, університети та освітні заклади впроваджують технології ДР, щоб покращити якість навчання та залучити здобувачів освіти до більш активного інтерактивного процесу. Основні області використання доповненої реальності в навчанні в Україні включають:

Навчання природничих наук: використання ДР у навчальному процесі допомагає здобувачам освіти краще розуміти складні наукові концепції, проводити віртуальні досліди та спостерігати за природними явищами. Застосування цієї технології дозволяє візуалізувати атоми, молекули, планети та інші об'єкти, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу.

Історія та культура: ДР може використовуватися для створення віртуальних туристичних екскурсій до історичних місць, музеїв, архітектурних пам'яток. Здобувачі освіти можуть побачити реконструкції минулих подій, розглядати артефакти та дізнаватися більше про історичні епохи.

Мови та література: ДР може бути використана для створення інтерактивних вправ з вивчення мови, літературних творів та культурних аспектів. Її використання надає додаткові можливості для аудіювання, вимови та вивчення нових слів та фраз.

Мистецтво та дизайн: використання ДР у навчальному процесі сприяє розвитку творчих навичок учнів, що надає їм можливість створювати власні візуальні проекти, віртуальні мистецькі інсталяції та дизайнерські рішення. Її застосування дозволяє експериментувати з формами, кольорами та композиціями.

Професійна підготовка: ДР може бути корисною для навчання в різних професійних галузях, таких як медицина, інженерія, архітектура та ін. Її використання дозволяє здобувачам освіти симулювати практичні ситуації, проводити віртуальні тренування та отримувати реальний досвід у віртуальному середовищі.

В Україні поступово розвивається інфраструктура та ресурси для використання ДР в навчанні. Існують компанії та стартапи, що спеціалізуються на розробці додатків ДР та платформ для освіти. Крім того, деякі державні програми та проекти спрямовані на підтримку впровадження технологій ДР у навчальні заклади. Використання

доповненої реальності у навчальному процесі в Україні має великий потенціал для покращення якості освіти та залучення учнів до більш активного та цікавого навчання. Загалом, використання доповненої реальності значно покращує навчальний процес, забезпечуючи інтерактивність, візуалізацію та індивідуалізацію та створює нові можливості для навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Довідник термінів та понять з інформаційно-технічних засобів навчання. Навчальний посібник / укладачі Рак В. І., Луцик І. Б., Потапчук О. І., Франко Ю. П. Ящик О. Б. Тернопіль, ТНПУ, 2021. 192 с.
2. Моделювання тривимірних зображень комп'ютерної графіки / Ожга М. М., Ящик О. Б., Цетнар р. О.// The 11th International scientific and practical conference «Eurasian scientific discussions» (November 21-23, 2022) Barca Academy Publishing, Barcelona, Spain. – 178-184 p.
3. Рак В.І., Белюх К.В., Технологічні та дидактичні можливості окулярів віртуальної реальності Oculus Quest 2 в освітньому процесі/ Актуальні проблеми та перспективи технологічної і професійної освіти // Матеріали VII всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції – ТНПУ ім. В. Гнатюка, 20-21 квітня 2023 р. 70-72 с.

Роман ГРУШКО

*Здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
grushro@elr.tnpu.edu.ua*

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ СУСПІЛЬНОГО БУТТЯ: АКСІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ВИКЛАДАННЯ ІНФОРМАТИКИ У СТАРШІЙ ШКОЛІ

Цифрова трансформація є процесом, який відбувається у всіх сферах життя та відкриває нові можливості для суспільства, освіти та бізнесу. За допомогою інформаційних технологій людство може розробляти більш ефективні та інноваційні рішення для розвитку економіки, науки та культури. Проте, цей процес також супроводжується викликами та загрозами, які потребують додаткової уваги та розуміння. Цифрова грамотність та знання інформатики є важливими для успішної кар'єри та професійного розвитку в сучасному світі. Тому, викладання інформатики та формування цифрової грамотності є важливою складовою сучасної освіти.

Цифрова трансформація означає використання цифрових технологій та інформаційних систем у суспільстві з метою зміни та вдосконалення

традиційних процесів та підходів. Це явище є широко поширеним у сучасному світі та охоплює різні сфери діяльності, такі як бізнес, освіту, медицину, культуру, науку тощо. Основними ознаками цифрової трансформації є використання цифрових технологій, таких як штучний інтелект, віртуальна реальність, соціальні мережі, роботизація та автоматизація процесів. Ці технології дозволяють автоматизувати процеси та робити їх більш ефективними, зменшувати витрати та прискорювати виробничі процеси.

Однак, цифрова трансформація також має свої виклики та проблеми. Наприклад, вона може призвести до збільшення безробіття, якщо будуть робитись спроби автоматизувати роботи, які досі виконувались людьми. Також, нестача цифрової грамотності населення може стати перешкодою для успішної реалізації цифрової трансформації. Розуміння цифрової трансформації є важливим для того, щоб ефективно працювати в сучасному світі та розвивати бізнес та соціальні проекти, які відповідають вимогам сучасності.

Аксіологія – це наука про цінності, їхній характер та роль в людському житті. В контексті цифрової трансформації, аксіологічний аналіз дозволяє розглянути вплив цифрових технологій на цінності, які формують соціальне середовище. [3, с. 49]

Цифрова трансформація може впливати на різні цінності, такі як свобода, прозорість, соціальна відповідальність, інновації та інші. Наприклад, за допомогою цифрових технологій можна створити системи електронного голосування, що сприятиме зміцненню демократії та підвищенню рівня свободи в суспільстві. З іншого боку, цифрові технології можуть стати засобом контролю та моніторингу діяльності громадян, що загрожує приватності та особистій свободі. Також, цифрова трансформація може вплинути на цінності, пов'язані з економікою та бізнесом, такі як інновації та конкурентоспроможність. Цифрові технології можуть допомогти підвищити ефективність виробництва та зменшити витрати, що сприятиме збільшенню конкурентоспроможності компаній та розвитку економіки в цілому. Однак, це також може призвести до виключення окремих груп населення з ринку праці та зростання соціальної нерівності. Оскільки цифрова трансформація створює нові можливості та викликає виникнення нових проблем, навчання інформатики у старшій школі потребує перегляду змісту та форм навчання, щоб максимально врахувати вплив цифрової трансформації на суспільство. [4, с. 24]

Серед основних проблем викладання інформатики у старшій школі можна виділити відсталий зміст програм, неадекватність змісту вимогам сучасного світу, недостатній рівень підготовки вчителів до роботи з сучасними технологіями та обмеженість доступу до сучасного обладнання.

Для вирішення цих проблем необхідно проводити оновлення змісту викладання, залучати до роботи викладачів з відповідним рівнем кваліфікації, використовувати новітні технології на уроках та забезпечувати школи сучасним обладнанням.

Окрім проблем, викладання інформатики у старшій школі має великі перспективи. Розвиток інформаційних технологій створює безліч можливостей для розвитку та покращення якості навчання. Нові технології дають можливість збільшити доступність навчання, розвивати творчість учнів, стимулювати самостійність та критичне мислення. [2, с. 34]

Для того, щоб інформатика в старшій школі була більш актуальною та цікавою для учнів, можна застосовувати різноманітні методи та підходи до викладання, зокрема:

- Проектне навчання: учні можуть створювати власні проекти, що сприяє їхній креативності та самостійності.

- Рольові ігри: можна організувати ігри, під час яких учні виконують ролі, пов'язані з інформатикою. Це дозволить їм краще засвоїти матеріал і зрозуміти, як використовувати ці знання в реальному житті.

- Використання новітніх технологій: використовуючи новітні програмні продукти та онлайн-інструменти, можна зробити процес навчання більш цікавим та ефективним.

- Адаптація до потреб учнів: важливо враховувати індивідуальні особливості кожного учня та його особисті інтереси при викладанні інформатики.

- Практичні заняття: необхідно забезпечити можливість учням виконувати практичні завдання та проекти в класі, що дозволить їм більш детально засвоїти матеріал і довести його до практичного застосування.

Загалом, важливо, щоб викладання інформатики у старшій школі було спрямоване на формування у учнів компетенцій, необхідних для подальшого життя в цифровій епохи, а також було цікавим та зрозумілим для всіх учнів.

У зв'язку з швидким розвитком технологій та інформаційного простору, підходи та методи викладання інформатики в старшій школі постійно змінюються. Цифрова трансформація суспільства значно збільшила попит на освіту в галузі інформаційних технологій, що зумовило необхідність удосконалення змісту та методів навчання цього предмета. Викладачам інформатики необхідно не лише навчити учнів програмуванню та роботі з комп'ютером, але й надати знання та навички, необхідні для працевлаштування в цифровій економіці, а також розвивати критичне мислення та навички розв'язання проблем. Все це вимагає перегляду підходів та методів викладання інформатики, зокрема, більшої

уваги до практичних завдань, проектів та інтерактивних методів навчання, а також застосування онлайн-ресурсів та інших нових технологій. [1, с. 12]

Сьогодні є нагальна необхідність впровадження аксіологічного підходу у викладання інформатики у старшій школі. Аксіологічний підхід полягає у зверненні уваги на ціннісну складову навчання та набуття знань. Оскільки цифрові технології впливають на розвиток суспільства та мають значний вплив на поведінку людей, важливо забезпечити учнів необхідними знаннями та навичками, які допоможуть їм зрозуміти та оцінити вплив цифрової трансформації на суспільство та його цінності. Такий підхід сприятиме формуванню учнів як відповідальних громадян, здатних свідомо приймати рішення та вести себе у цифровому середовищі відповідно до встановлених цінностей.

Роль вчителя інформатики в навчанні цифрової грамотності та формуванні ціннісного сприйняття дуже важлива. Вчитель повинен мати не тільки глибокі знання з технічної сторони використання комп'ютерів та програмного забезпечення, але й бути відповідальним за передачу цінностей та етичних принципів використання цифрових технологій.

Вчитель повинен ставити цілі, які не обмежуються лише технічними знаннями, але також включають розвиток критичного мислення, етичних стандартів та ціннісного сприйняття. Він має знати, як допомогти учням зрозуміти важливість захисту особистих даних та відповідального використання цифрових технологій, а також допомогти учням зрозуміти, що таке дезінформація та як виявляти фейкові новини в інтернеті. [5, с. 15]

Викладач повинен застосовувати різні методи та підходи, щоб показати учням, як розумно використовувати цифрові технології. Важливо, щоб вчитель був уважним до індивідуальних потреб та здібностей кожного учня та застосовував інтерактивні методи навчання, такі як розв'язування завдань в групах або проекти на певну тему. Вчитель повинен також створювати учбові матеріали, які включають різноманітні форми інформації, такі як відеоуроки та онлайн-ігри.

Отже, учитель повинен бути компетентними не тільки у технічному плані, але й у сфері аксіологічного аналізу цифрової трансформації, щоб забезпечити студентів знаннями, які допоможуть їм зрозуміти вплив технологій на суспільство, а також виховати майбутніх лідерів, що здатні раціонально користуватися цифровими технологіями та просувати позитивні цінності у суспільстві.

У зв'язку зі стрімким розвитком інформаційних технологій, важливість вивчення інформатики в школі зростає. Однак, зміни в суспільстві вимагають відповідного адаптування підходів до викладання цього предмету. Цифрова трансформація створює нові виклики та можливості, які потребують від педагогів високої компетентності та

гнучкості у методах викладання. Аксіологічний підхід вважається одним з можливих напрямів для викладання інформатики у старшій школі, що дозволяє формувати ціннісне сприйняття та цифрову грамотність учнів. У цьому контексті, роль вчителя інформатики стає надзвичайно важливою, він повинен бути не просто носієм знань, а й активним медіатором, який допомагає учням розвивати критичне мислення та формувати власне ставлення до цифрової культури. Особливо важливою є взаємодія між вчителем та учнями, яка забезпечує формування позитивного іміджу інформатики та розвиток мотивації учнів до вивчення цього предмету. Вивчення інформатики з аксіологічним підходом може допомогти формувати громадян, які мають не лише технічну, але й ціннісну компетентність, що є важливим у сучасному світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. І.В. Вороніна, І.О. Іванова, Т.О. Шумович, Н.В. Щербань та ін. Викладання інформатики в ЗНЗ: теорія і практика - К.: Видавництво "Освіта", 2018.
2. Воронкова В. Г. Формування цифрових цінностей цифрового суспільства та суспільства четвертої промислової революції. Освіта як чинник формування креативних компетентностей в умовах цифрового суспільства. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 27–28 листопада 2019 р. Запоріжжя : ЗНУ, 2019. С. 32–37.
3. Дубняк М. В. Цифрова трансформація та Інтернет майбутнього: роль Декларації про майбутнє Інтернету. Національне та міжнародне право: історія, сучасність, перспективи розвитку : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Вінниця, 9–10 черв. 2022 р.). Вінниця, 2022. С. 48–51.
4. Касьянова О.В. Цифрові технології в освіті: стан, проблеми, перспективи. - К.: Видавництво "МАУП", 2019.
5. Педагогіка і психологія: вітчизняні та зарубіжні дослідження: збірник наукових праць / за заг. ред. С.В. Кульбіді, О.В. Касьянової. К.: Видавничий дім «Слово», 2020.

Катерина ПОСОХОВА

*Здобувачка другого освітньо-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
morozofa85@gmail.com*

ЗМІНА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ

Серйозні виклики, які постали перед українським суспільством у зв'язку з повномасштабним військовим вторгненням, не позбавили нас від інших проблем та питань, продиктованих часом, в якому ми живемо, а лиш

посилили ступінь впливу багатьох з них. Україна є частиною світового цифрового простору, де так чи інакше, всі напрямки діяльності людини залежать від інформаційно-комунікаційних технологій – з усіма позитивними та негативними наслідками. Тож, багатовимірною трансформацією українського суспільства, викликана війною, співпала з глобальним процесом становлення інформаційного суспільства.

У перехідні періоди розвитку соціуму на одне з перших місць завжди виходить проблема цінностей. Аксіологічна трансформація відбувається і сьогодні. Особливо актуальною є проблема ціннісно-смыслового становлення сучасної молоді [5]. Нагальною є проблема інтерпретації змін ціннісних орієнтацій, що неминуче супроводжують світоглядні трансформації у процесі цифровізації суспільного буття. Адже за цих умов докорінно змінюється уклад життя, система цінностей індивідів і соціальних груп.

Польський письменник та філософ С. Лем майже 60 років тому у своїй праці «Сума технології» ніби пророкував, що основною проблемою майбутнього стане не розв'язання тих чи інших технократичних завдань, а культурологічна та психологічна профілактика можливого аксіологічного колапсу [6]. Цей колапс, на думку С. Лема, мав бути зумовлений якраз таки негативним впливом цифрового середовища на людину.

Дійсно, те, що багато років обговорювалося вченими, як потенційна загроза, сьогодні стало реальністю. До прикладу, невід'ємна складова сучасного цифрового середовища і одна з провідних ознак ХХІ століття – інтернет був задуманий як технологія свободи. Дійсно, часто за допомогою мережі люди виборюють свої права та цінності, використовуючи інтернет для опору та на підтримку своїх думок тощо. Водночас інтернет може дати тим, хто має владу, свободу утискувати непоінформованих, він може спричинити виключення тих, хто втратив цінності, тими, хто їх здобув [3].

Іншими словами, чим далі, тим дужче інформаційний простір стає штучно керованим, а «керівники» можуть мати суттєвий вплив на формування аксіологічних засад індивіда. Як наслідок – багато сучасних людей можуть мати і мають наперед «запрограмовані» судження, ціннісні орієнтації, насправді, чужі і нав'язані. Створений людиною цифровий простір сьогодні стає все менш контрольованим і живе власним життям, створюючи власний вимір реальності, який поступово заміщує собою реальність «вчорашню».

Нове покоління вже сприймає світ як щось подібне до ігрового середовища, відповідно стверджуючи його умовність, керованість його

параметрів і можливість виходу з нього [2]. На нашу думку, така тенденція приховує велику небезпеку.

У нашій вже «цифровій цивілізації» на зміну фізичним предметам приходять об'єкти віртуальної природи [7]. Формується так звана «комп'ютерна свідомість» зі специфічною ціннісною орієнтованістю. Засилля комп'ютерних технологій невідворотно змінює аксіологічні характеристики особистості на всіх рівнях, що логічно викликає глибинні зміни у пізнавальній, мотиваційній та емоційній сферах особистості. Виникає новий віртуальний рівень потреб і мотивації, де виникають потреби-симулякри і мотиви-симулякри – потреби у певному іміджі, у володінні знаками й символами. В історичній системі симулякрів, розглянутій Ж. Бодрійяром, домінуючим типом нинішньої фази розвитку соціуму стає «симуляція», яка базується на «структурному законі цінності», а споживання звільняється від його звичного значення як «процесу задоволення потреб», навпаки, сам процес виробництва і споживання активно формує потреби [1].

Таким чином, поступово в результаті перебування у цифровому світі, де перетинаються суперечливі інформаційні потоки, людина вивільняється від особистих ідентифікаційних маркерів. Відбувається, так би мовити, відокремлення індивіда від попередньої культурної традиції на користь нових модифікованих цінностей [4].

Переосмислення цінностей, формулювання нових, більш сучасних, але таких, що все ж таки не суперечили б цінностям звичним – надскладний процес, який сьогодні, на нашу думку, проходить досить швидко. Так само, як швидко розвиваються інформаційні технології.

У перехідні періоди свого розвитку соціум обирає не лише інноваційні цінності, а й часто повертається до первісних форм свого існування в цьому напрямку. Це ніщо інше як регрес, який може означати заміну загальноновизнаних цінностей їх відсутністю. На практиці в реаліях українського суспільства занепад традиційної системи цінностей може означати посилення корупції, «кумівства» та інших проявів антиморального соціуму.

Зараз можна констатувати ціннісний «дефіцит» українського суспільства, але ж не тільки українського, адже він лише є віддзеркаленням світової духовної кризи. Тим не менш, дослідження Українського інституту соціологічних досліджень кажуть про те, що аксіологічні орієнтири українців сьогодні все ще перебувають в «розмитому» стані. Цінності, які ми декларуємо (справедливість, права людини, рівність, патріотизм, духовність, взаємодопомога, добробут тощо)

ще знаходяться в стані розвитку. Проте, варто зазначити, що війна прискорила цей процес.

Отже, в процесі цифровізації суспільного буття ціннісні орієнтації кожної окремої особистості і суспільства загалом зазнають суттєвих змін. Сучасне життя в усіх його сферах стало залежним від технологій. Сьогодні кожен має пристосовуватись до надшвидких темпів перетворень, пов'язаних з глобальним процесом становлення інформаційного суспільства. Нажаль, ці зміни окрім очевидних плюсів можуть мати і негативні наслідки, зокрема, в аксіологічному контексті. Тож, на нашу думку, варто приділяти увагу вихованню «свідомої особистості», яка розумітиме можливі наслідки неконтрольованого використання технологій та медіа, зокрема, розвивати критичне мислення щодо інформації, яка надходить з різних джерел. Не варто забувати і про правові аспекти проблеми. Може бути доцільною розробка та прийняття законів та правил, що визначають стандарти використання технологій та медіа, забезпечення прав і свобод, безпеки людей в інформаційному просторі. Таким чином, необхідно розвивати в суспільстві почуття відповідальності за те, що кожен робить в мережі і що «виносить» звідти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодріяр Ж. Симулякри и симуляції / пер. с фр. В. Ховхун. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2004. 230 с.
2. Дзьобань О. П., Мануйлов Є. М. Віртуальна реальність: до проблеми концептуалізації поняття. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Політологія.* 2017. Вип. 35. С. 21–31.
3. Кастельс М. Інтернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства / пер. з англ. К: «Видавництво «Ваклер», 2007. 304 с.
4. Клешня Г. М. Роль традиційних цінностей культури у суспільному розвитку інформаційної доби. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія.* 2019. Вип. 1. С. 135-140.
5. Радчук Г.К. Особливості емоційних станів дітей молодшого шкільного віку під час війни. *World science Multidisciplinary Scientific Edition.* Vol.5, May 2018. № 5(33). Warsaw. p. 16-22.
6. Lem Stanisław. *Summa Technologiae.* Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1964. 501 s.
7. Tapscott Don. *The Digital Economy: Promise and Peril In The Age of Networked Intelligence.* McGraw-Hill, 1997. 342 p.

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ:..... 4

Володимир ШЕВЧУК

РЯТІВНА УКРАЇНСЬКА І ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКА
СВІТОГЛЯДНА КУЛЬТУРА: НОВІТНІ ЕКОНОМІКО-
ФІЛОСОФСЬКІ ВІДПОВІДІ НА ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ 4

Людмила КРИМЕЦЬ

ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МЕНТАЛЬНОСТІ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ 9

Іван ЗАГРІЙЧУК

ЦІННІСТЬ ІСТИНИ ТА ІСТИННІ ЦІННОСТІ..... 11

Світлана ЧЕРЕПАНОВА

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ: ЕТОС НАУКИ, ДОБРОЧЕСНІСТЬ І
ФЕНОМЕН СОКРАТА..... 14

Галина РАДЧУК

МОРАЛЬ І МОРАЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСАДНИЧІ КАТЕГОРІЇ
СТАНОВЛЕННЯ ДУХОВНО ЗРІЛОЇ ОСОБИСТОСТІ В
СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ 19

Олександр ПОЛІЩУК, Олена ПОЛІЩУК

ЦІННОСТІ ІДЕНТИЧНОСТІ У ПОСТМОДЕРНОМУ
СУСПІЛЬСТВІ 23

Наталія САВЕЛЮК

ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ РЕЛІГІЙНІ ОРІЄНТАЦІЇ
УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ 27

Юрій КАЛИНОВСЬКИЙ, Іван ЯКОВІЮК

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР УКРАЇНИ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ
ТА ЦІННІСНИЙ КОНТЕКСТИ..... 31

Микола БАРМАК

ВИКРАДЕННЯ ТА РУСИФІКАЦІЯ ДІТЕЙ ПІД ЧАС
РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ 35

Секція 1. ЦІННОСТІ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЮДСЬКОГОБУТТЯ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ..... 38

Наталія МОЗГОВА, Катерина ГОНЧАРЕНКО

ВІНІЛОВЕ ЗВУЧАННЯ ЧАСУ АБО ЦІННОСТІ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ СЬОГОДЕННЯ..... 38

Світлана СТОРОЖУК КОЛЕКТИВНА ТРАВМА ЯК ВИКЛИК УКРАЇНСЬКОГО СЬОГОДЕННЯ	41
Леся АЛЕКСІЄВЕЦЬ, Микола АЛЕКСІЄВЕЦЬ СВОБОДА, БЕРЕЖНІСТЬ, ЛЮБОВ	44
Тетяна ДАНИЛОВА ЦІННОСТІ ТА КУЛЬТУРНІ УНІВЕРСАЛІЇ: ОРІЄНТАЦІЯ КУЛЬТУР ДАЛЕКОГО СХОДУ НА МИНУЛЕ	46
Марія ЛУЦЕНКО ДУХОВНІ ЦІННОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	48
Марія ЗАОБОРНА МОВА ЯК СФЕРА ПЕРЕЖИВАННЯ ЦІННОСТІ	50
Антоніна ЯРУЧИК ЦІННОСТІ ЯК ОСОБЛИВИЙ СВІТ БУТТЯ ЛЮДИНИ	54
Надія СЕНЬОВСЬКА, Ірина НЕСТАЙКО ЦІННОСТІ СУЧАСНОГО ГЕРОЇЧНОГО ЕПОСУ	56
Наталія МОРСЬКА ПРАВА ЛЮДИНИ: ЦІННІСТЬ ТА ІМПЕРАТИВ У ЧАС ВІЙНИ	59
Галина ПЕТРИШИН, Володимир СОКУЛЬСЬКИЙ ДИНАМІКА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УКРАЇНЦІВ У ШИРОКОМАСШТАБНІЙ ВІЙНІ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	62
Ірина ФЕДОРІВ ПРОБЛЕМА ГУМАННОСТІ ТА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ГІБРИДНИХ ВОЄН	66
Віктор ГРУШКО, Анна МУРАДЯН ЩАСТЯ ЯК СТАН, ЯК МЕТА, ЯК ЦІННІСТЬ	70
Галина ЧВАЛЮК ЕКософія ЯК ЖИТТЄВА ФІЛОСОФІЯ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ	73
Зоряна ЗАТЕРТА ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ У СТРУКТУРІ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ	77
Юрій ВІТЯК СТАТУС «ДІАФАНЕ» ЯК ПИТАННЯ ЦІНОСТІ АВТОРА І ПЕРЕКЛАДАЧА.....	81
Марина ВОЙНОВА «НІКОГО НЕМАЄ БІЛЯ НИКИФОРА»: САМОТНІЙ ГЕНІЙ НИКИФОР ДРОВНЯК	84

Павло ДЕМЧУК ЗАНЕПАД ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	86
Олег ВЕРЕЩАГІН ЦІННІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДИЗАЙНУ В СТИЛІ МІЛІТАРІ.....	89
Тетяна ІВАЩЕНКО ФІЛОСОФСЬКО-АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ІНКЛЮЗИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	92
Юліана НЕСТЕРОВИЧ АКСІОЛОГІЧНІ ПАРАМЕТРИ КОНЦЕПТУ «ЗРАДНИК» У РОМАНІ р. ІВАНИЧУКА «МАЛЬВИ»	95
Юрій СРОГИЙ ПРОПАГАНДА ЯК ЗБРОЯ МАСОВОГО УРАЖЕННЯ: АКСІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ	99
Ірина НЕБЕСНА РОЛЬ ЖІНОК В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ЩО ЗМІНИЛОСЯ ПІСЛЯ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ	101
Секція 2. АНАЛІТИКА СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ: АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР	104
Наталія СУПРУН АКСІОЛОГІЧНИЙ БАЗИС ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ	104
Вікторія НЕБРАТ ЦІННІСТЬ ЕКОНОМІЧНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ.....	107
Олександр ДЛУГОПОЛЬСЬКИЙ, Тетяна ДЛУГОПОЛЬСЬКА БІБЛІОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УПРАВЛІННІ.....	110
Віктор САВЕНКО, Наталія ІГНАТЕНКО СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ЦІННІСНА СКЛАДОВА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	113
Олександр МАРТИНЕНКО ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ АКСІОЛОГІЧНИХ ПІДВАЛИН ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ .	116

Кароліна ГОРДІЦА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ У ПОВОЄННОМУ СВІТІ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ.....	118
Анатолій ГРИГОРУК, Євгенія ГУЛЬОВСЬКА ЦІННОСТІ ТА ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	122
Любов ЛИТВИН БІЗНЕС-ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА КОНКУРЕНТНОЇ ПЕРЕВАГИ..	126
Віктор ГРУШКО ПСИХОЛОГІЧНЕ КОРИННЯ МАКСИМІЗАЦІЇ ВИГОДИ ТА ЇЇ ЕКОЛОГІЧНІ, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ РИЗИКИ ДЛЯ СУСПІЛЬСТВА.....	129
Любов АЛЬТГАЙМ, Христина ЩЕРБІНА ТУРИЗМ ТА ЕКСКУРСІЇ ДОСТУПНІ КОЖНОМУ (НА ПРИКЛАДІ ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА МІСТА ОСТРОГА)	134
Євген ДОЦЕНКО ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ В ТРУДОВОМУ ПРАВІ: ЗАХИСТ ПРАЦІВНИКІВ У СУЧАСНОМУ СВІТІ	138
Ігор ЧЕПЄГІН ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ У ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ.....	139
Віталій ГАВУР ДОПОМОГА ЯПОНІЇ УКРАЇНІ ЗА УМОВ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ ЯК ВИЯВ СОЛІДАРНОСТІ	142
Володимир ЦАРИК КУЛЬТУРА СТАВЛЕННЯ ДО ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ В РІЗНІ ІСТОРИЧНІ ПЕРІОДИ НА ПОДІЛЛІ.....	145
Секція 3. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ЦІННІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК УКРАЇНСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ.....	148
Ольга КУЦА, Лариса КУЦА ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ КОНЦЕПЦІЙНОГО АВТОРА В ПОЕЗІЇ І. ФРАНКА «ЯКБИ ТИ ЗНАВ, ЯК МНОГО ВАЖИТЬ СЛОВО...»..	148
Іван ЗУЛЯК, Андрій КЛІШ, Оксана ЯТИЩУК «ЧИ МИ БРАТИ?» ОСОБЛИВОСТІ МЕНТАЛЬНОСТІ УКРАЇНЦЯ І МОСКАЛЯ (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ І. НЕЧУЙ- ЛЕВИЦЬКОГО «ХМАРИ»)	152

Зіновій СТЕЛЬМАЩУК, Мирослав КРІЛЬ МИСТЕЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРКЕСТРОВИХ КОЛЕКТИВІВ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ФІЛАРМОНІЇ ПЕРІОДУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ.....	156
Галина ПОПЕРЕЧНА, Анна ПАТРА ІСТОРИЧНІ МОТИВИ ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ	164
Ірина ДРУЖКОВА «ЗЕЛЕНА» АКСІОЛОГІЯ М. ГРУШЕВСЬКОГО НА МАТЕРІАЛАХ «ІСТОРІЇ УКРАЇНИ-РУСИ»	169
Ярослав СЕКО ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ ВАЦЛАВА ГАВЕЛА	171
Ігор БАРМАК РОСІЙСЬКІ ІМПЕРСЬКІ ОКУПАЦІЙНІ ВІЙСЬКА У ПРИДУШЕННІ ВИСТУПІВ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ (КІНЕЦЬ ХVІІІ - ХІХ СТ.)	177
Олександр ГОНЧАРОВ АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР СУЧАСНОЇ ТЕМПОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ.....	181
Марія ЛУГОВА СИМВОЛ МАТЕРІ ЯК ВІЧНА ЦІННІСТЬ У СУСПІЛЬНІЙ СВІДОМОСТІ: КУЛЬТУРНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ	184
Дмитро ЧИЖИК УКРАЇНСЬКЕ ЕТНІЧНЕ ВІДРОДЖЕННЯ: КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОГЛЯДІВ І. ФРАНКА.....	187
Тамара ХОЛОША СВОБОДА ЯК НАЙВИЩА ЦІННІСТЬ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ В ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА	191
Юрій ПЕТРИК ЗАКОРДОННА ДІЯЛЬНІСТЬ КРАЙОВОГО КОМІТЕТУ ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧОМУ СЕЛУ В 1925 р.....	194
Галина БУЯК УЧАСТЬ БОГДАНА ХАВАРІВСЬКОГО У МІЖНАРОДНИХ ПРОЕКТАХ	198
Василь КОВБАСА НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ ТА ПІВНІЧНІЙ БУКОВИНІ У 1914–1915 рр.....	203

Володимир АНІСІМОВ ПОХОДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ ІСТОРИЧНА ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ ТА ЙОГО ЕВОЛЮЦІЯ.....	206
Марія МИГАЛЕВИЧ ВПЛИВ ІДЕОЛОГІЇ САРМАТИЗМУ НА СУСПІЛЬНО- ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ КІНЦЯ XVI – XVII СТ.....	209
Святослав РУСЕНКО УМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ МИТНОЇ СПРАВИ НА ТЕРЕНАХ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД XX СТОЛІТТЯ.....	212
Орест ЛОТОЦЬКИЙ ЦІННІСНИЙ АСПЕКТ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА ТЕРИТОРІЇ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В 1939-1953 рр.....	217
Леся АЛЕКСІЄВЕЦЬ, Тетяна ЛИПКА КОНФЛІКТ ВСЕРЕДИНИ ДИНАСТІЇ ВАЗА ЯК ЕЛЕМЕНТ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ	220
Секція 4. РЕЛІГІЙНІ ЦІННОСТІ: ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА СУЧАСНИЙ ДОСВІД.....	224
Елла БИСТРИЦЬКА, Леся КОСТЮК СТАНОВЛЕННЯ МЕДИЧНОГО КАПЕЛАНСТВА В УРАЇНІ ЯК ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ	224
Митр. прот. Василь ХОМІЦЬКИЙ СУЧАСНИЙ ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ КАЛЕНДАРНОЇ РЕФОРМИ (НА ПРИКЛАДІ ПАРАФІЇ ПЦУ СЕЛА ЛОСЯТИН ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ)	227
Богдан БАРАН КОЛИ ПОТРЕБУЮТЬ НАЙБІЛЬШ НЕЗАХИЩЕНІ: ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ГКЦ У ПОДОЛАННІ РУЙНІВНИХ НАСЛІДКІВ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	231
Богдан ГАВРИШОК, Ігор КЛАПОУЩАК СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ САКРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ (НА ПРИКЛАДІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ)	234
Юлія ГРАБЕЦЬ ДІЯЛЬНІСТЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ПАРАФІЯЛЬНОГО ДУХОВЕНСТВА СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ В КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ НАСЕЛЕННЯ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД	239

Іван ШТОГРИН	
БЕЗСТОРОННІСТЬ ЯК ЕТИКО-МОРАЛЬНА ОСНОВА МИРОТВОРЧОЇ ПОЛІТИКИ СВЯТОГО ПРЕСТОЛУ ПЕРІОДУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914-1918 рр.)	244
Василь ЧИЖОВ	
ВПЛИВ ПОЛІТИКИ РАДЯНІЗАЦІЇ НА ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ СІЛЬСЬКОГО ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ПАРАФІЯЛЬНОГО ДУХОВЕНСТВА СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ У 1939–1941 РОКАХ.	249
Дмитро ШТОКАЛЮК	
РПЦ ЯК ОДНА ЗІ СКЛАДОВИХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ КРЕМЛЯ ПРОТИ УКРАЇНИ	252
Володимир ЗАЯЦЬ	
АКСІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ РЕЛІГІЙНИХ ТА КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ НА ЖИТТЯ БІЖЕНЦІВ У ПЕРІОД УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ.....	259
Ірина ПОТІШНА, Ірина ФОМЕНКО	
РЕЛІГІЙНІ ЦІННОСТІ В ЖИТТІ НАСЕЛЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	261
Секція 5. ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	266
Григорій ТЕРЕЩУК	
ПРОФЕСІЙНІ ЦІННОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ЙОГО ПІДГОТОВКИ	266
Світлана КАЛАУР	
ВДОСКОНАЛЕННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІВ НА ЗАСАДАХ АКМЕОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ В ЦЕНТРІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ.....	269
Лариса ОРОНОВСЬКА, Анатолій ОРОНОВСЬКИЙ	
АКСІОЛОГІЯ ПАРАДИГМИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	274
Наталія САВЧУК	
МЕНТАЛІТЕТ В СИСТЕМІ ЦІННОСТЕЙ ОСВІТИ	280

Наталія ДЯЧУК, Валентина ШЕПІТЧАК ПЕРЕВАГИ ВИКОРИСТАННЯ ПОДКАСТІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ АУДИТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ.....	283
Леся ГАПОН ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ В ДОКУМЕНТАХ НУШ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ.....	286
Ірина ТИМКІВ ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ У ФОРМУВАННІ БРЕНДУ ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ	289
Катерина БУРЯК ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНИХ ЦІННОСТЕЙ ПІД ЧАС САМООЦІНЮВАННЯ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ ПРОЦЕСУ І РЕЗУЛЬТАТУ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	292
Леся ГЛАДУН ЗДАТНІСТЬ ДО КООПЕРАЦІЇ ЯК ГНУЧКА НАВИЧКА ТА ЦІННІСТЬ, ШЛЯХИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	295
Марія ГУДЗ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ МЕДІАОСВІТИ	299
Марія МАРТИНІВ КАДРОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ УДОСКОНАЛЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ НА ПОЧАТКУ 1970-Х рр.	301
Василь КОГУТ ФОРМУВАННЯ У ШКОЛЯРІВ ПРИЙОМІВ РОБОТИ З ПІДРУЧНИКОМ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЇ ТА ЕКОЛОГІЇ	304
Секція 6. ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	306
Maya TRYNYAK, Svitlana RUDENKO GLOBAL PROBLEMS OF MODERNITY AND UNIVERSAL HUMAN VALUES	306
Ірина МАСЛІКОВА ЦІННІСНИЙ ВИМІР АКАДЕМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: КУЛЬТУРНА МІСЯ УНІВЕРСИТЕТУ	310

Оксана КІКІНЕЖДІ ФОРМУВАННЯ ЕІАЛІТАРНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗВО: ЗДОБУТКИ І ПЕРСПЕКТИВИ	314
Олеся СМОЛІНСЬКА ВИЩА ОСВІТА ЯК ЦІННІСТЬ	319
Галина МЕШКО, Олександр МЕШКО ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО ЗДОРОВ'Я МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ВИМІРАХ СВОБОДИ І ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	323
Ольга СОРОКА, Костянтин ЩЕРБИНА ДО ПИТАННЯ ПРО ПРОФЕСІЙНО-ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ	326
Світлана КОЛОМІЄЦЬ, Тетяна МАСЛОВА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ СТУДЕНТОЦЕНТРИЗМУ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ УНІВЕРСИТЕТУ	329
Любов КОНДРАТЮК, Світлана ШЕВЧУК ЦІННІСНІ АСПЕКТИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ	332
Наталія ДАЩЕНКО, Галина СИНОРУБ РОЛЬ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ	336
Іванна АНДРІЙЧУК, Соломія АНДРІЙЧУК ЦІННОСТІ ЯК ДЕТЕРМІНАНТ САМОАКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ.....	340
Кристина ЯНДОЛА ГУМАНІЗАЦІЯ ТА ГУМАНІТАРИЗАЦІЯ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ.....	343
Марія БОЙКО, Наталія БОЙКО АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ	346
Галина ГРУЦЬ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ТА КРЕАТИВНОСТІ ЯК АКСІОЛОГІЧНИЙ РЕСУРС МОДЕРНІЗАЦІЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ	349
Ігор БОЧАР ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ НАДАННЯ ДОЛІКАРСЬКОЇ ДОПОМОГИ НА ЗАНЯТТЯХ З КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ	355
Людмила ШВИДУН ЦІННІСНІ ПРОБЛЕМИ ОСВІТНЬОЇ МОБІЛЬНОСТІ В РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ	357

Галина ДУРДАС ПРОФЕСІЙНІ ЦІННОСТІ ВИКЛАДАЧА ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ	361
Жанна КИСЛЮК ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЗРІЛОСТІ У ПЕРІОД СТУДЕНТСТВА	364
Юрій РЕДЬКВА ФІЛОСОФСЬКО-СВІТОГЛЯДНІ ОСНОВИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ	366
Сергій КРИЖАНОВСЬКИЙ ЦІННІСНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИКИ	369
Назарій ЛЕЩУК ЗВУКОРЕЖИСУРА В КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА	373
Христина ДЗЮНЬ ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЯК ОСОБИСТІСНИЙ РЕСУРС РОЗВИТКУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ СТУДЕНТІВ	375
Іван ГОЛОВАТЮК ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ МАЙБУТНІХ АКТОРІВ СЦЕНІЧНОГО МИСТЕЦТВА	377
Секція 7. ЦІННІСТЬ СУЧАСНОЇ НАУКИ: ПОТЕНЦІАЛ І ЗАГРОЗИ	380
Валерій ПАВЛОВ ІНФОРМАЦІЯ ЯК ЦІННІСТЬ	380
Інна ГРОД, Любов ШЕВЧИК ОКРЕМІ ПІДХОДИ ДО ОПТИМІЗАЦІЇ РОБОТИ В СИСТЕМІ MOODLE	384
Олександр БАКУМЕНКО АКСІОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ	387
Ілля ВОДОВОЗОВ СУСПІЛЬНА ЗНЧУЩІСТЬ І КУЛЬТУРНА ЦІННІСТЬ ІНЖЕНЕРНИХ ПРОФЕСІЙ	390
Віктор МАРКІВ ЗАГРОЗА ЗАБРУДНЕННЯ ВОДНОГО СЕРЕДОВИЩА ВАЖКИМИ МЕТАЛАМИ: ПЕРСПЕКТИВИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ (НА ПРИКЛАДІ КОБАЛЬТУ)	393

Наталія МЕЛЬНИЧИН

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ГАЛИЦЬКОГО
СВЯЩЕНОСЛУЖИТЕЛЯ КСЕНОФОНТА СОСЕНКА 396

Катерина ЮНКО

ВИМОГИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ
ЗГІДНО КОНЦЕПЦІЇ ЕКОЕКСПОСОМИ НА ПРИКЛАДІ
ДОСЛІДЖЕННЯ ДВОСТУЛКОВИХ МОЛЮСКІВ 401

**Секція 8. ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНОГО БУТТЯ:
АКСІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ..... 404**

Галина ГЕНСЕРУК, Сергій МАРТИНЮК

НАВЧАННЯ В ЕПОХУ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВИЩОЇ
ОСВІТИ 404

Віктор СІТКАР, Степан СІТКАР

«РЕДАН» - СПЛАНОВАНА ІНФОРМАЦІЙНО-
ПСИХОЛОГІЧНА СПЕЦОПЕРАЦІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ ЧИ
ІДЕНТИЧНІСТЬ МОЛОДІ З КУЛЬТУРНИМ АНІМЕ СВІТУ? 406

Олександр ЯЩИК, Степан ІЛЬКІВ

ВИКОРИСТАННЯ ДОПОВНЕНОЇ РЕАЛЬНОСТІ У
НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ 412

Роман ГРУШКО

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ СУСПІЛЬНОГО БУТТЯ:
АКСІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ВИКЛАДАННЯ
ІНФОРМАТИКИ У СТАРШІЙ ШКОЛІ 415

Катерина ПОСОХОВА

ЗМІНА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ В
ЦИФРОВУ ЕПОХУ 419

V Міжнародна науково-практична конференція

**ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ
ТА ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД**

Збірник тез

Підписано до друку 30.05.2023.

Формат 60x 84/16. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний 70 г/м². Друк електрографічний.

Умов.-друк. арк. 25, 23. Обл.-вид. арк. 24,88

Тираж 100 примірників. Замовлення № 05/23/1-1.

Видавець та виготувач:

ФОП Осадца Ю.В

м. Тернопіль, вул. 15 Квітня, 2Д/10

тел. (097) 988-53-23

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013 р.*

